RHETORICA CHRISTIANA

AD CONCIONANDI, ET ORANDI VSVM ACCOMMODATA, VTRIVSQ. FACVLTATIS EXEMPLIS SVO LOCO INSERTIS; QVAE QVIDEM, EX INDORVM MAXIME DEPROMPTA SVNT HISTORIIS. VNDE PRAETER DOCTRINAM, SVMĀ QVOQVE DELECTATIO COMPARABITVR.

AVCTORE

R.do ADMODVM P. F. DIDACO VALADES TOTIVS ORDINIS FRATRVM MINORVM REGVLARIS OBSERVANTIAE OLĪ PROCVRATORE GENERALI IN ROMANA CVRIA.

AN.o DNĪ. M. D. LXXVIII.

CVM LICENTIA SVPERIORVM

SANCTISSIMO. D. NŌ. D. PAPÆ GREGORIO XIII DICATA ANO DNI. 1579.

THEOLOGIA

RHETORICA

IN RHETORICAM CHRISTIANAM ET TABVLAS INDICAS

Frater Didaci Valades Hiſpani. Iulius Roſcius Hortinus.

TAM vix nota priùs, quàm prorſus barbara tellus,
India, nunc fama, nunc pietate viget.
O Deus, ò dextræ mutatio quanta supernæ:
O Chriſte, ò Regnum tempus in omne tuum.
Tu fera Batbaricæ penetrare in pectora gentis,
Atque tuo poteras ſubdere colla iugo.
Tu vexilla Crucis poni pro Dæmonis ara
Feciſti, & ritus ad tua ſacra coli.
Tu tu feciſti, quia noſtri non niſi per te
Fecerunt patres, tu quibus hoc dederas,
Franciſcique tui meritis, vt Gentibus illis
Noſter Apoſtolicos ederat ordo viros.
Noſter erat primus qui miſit ſemina, noſtri
Aſſumptis alijs, excoluere patres.
Has quoque qui tabulas tibi fecit, candide lector,
Subiecitque oculis Indica geſta tuis:
Hic eſt de noſtris, Didacus Valadeſius Iberus,
Ordinis & gentis gloria magna ſuæ.

CAMILLVS SABELLIVS PANICALENSIS AD AVCTOREM.

CVM vellem Aeolio dicere carmine
Laudes rite tuas, Optime Didace;
Phœbus me admonuit pulchricomus, rate
Exili, Oceanum ne mare currerem.
Quis nam te ad nitidas cœlicolum domos
Vectum, Cecropiæ munere Palladis,
Vnquam Threicia concineret Lyra?
Feciſti monumentum ære perennius,
Quod nec tempus edax, aut boreas potens,
Nec ferrum rigidum, flammaque deſtruet.
Diuino egregij de eloquio viri,
Quos ad ſydereos fama tulit polos,
Scripſere, eximia non ſine gloria;
Sed tu, belligeræ cultor Iberiæ,
Quem virtus ſtygijs ardua fluctibus
Raptum, diuitibus conſecrat inſulis,
Omnes exuperas, Maxime Didace.
Idcirco, volucres dum liquidus vagas
Aer, dumque ſuas terra geret feras,
Et piſces vitrei [illegible] colent [illegible],
Immortale tuum ſemper erit decus.

SANCTISSIMO
D. N. GREGORIO XIII.
PONT. OPT. MAX.

F. Didacus Valades, ordinis Minorum Regularis obseruantiæ sacrosanctos pedes osculatur.

CVm innumera ferè Rhetorices artis volumina. B. P. à diuersis tàm paganis, quàm Christianis scriptoribus edita conspexissem: quæ propter vitæ huius mortalis breuitatem ab humano nequeũt intellectu diligentiùs omnia perscrutari: Studentium maximo labori compaciens: multorumq́; Dei buccinatorum pijs votis annuere volens, Rhetoricam hanc CHRISTIANAM *compilaui: eamq́; B. Tuæ intitulandam censui, eò quòd, tùm propter summi Apostolatus Monarchiam: tùm etiam quia vltra generale vinculum ex Regulæ nostræ professione singulariter Fratres Minores, quorum omniũ ego minimus sum pedibus tuis tanquam vero Christi Vicario ac Petri successori subijcimur. Cuius quidẽ examini, vt D. Bernar. verbis vtar præsertim atq́; auctoritati totum hoc sicut, & cætera quæ huiusmodi sunt vniuersa reseruantur. In qua quidem non*

Dedicationis causę.

ſolum omnia ad huiuſmodi artem pertinentia per varios codices diſperſa congeßi, verum etiã viam quandam Chriſtianis oratoribus ad literas ſacras aperire curaui. Deindè, inſignißimum arbitrabar, quoniam humano ingenio id peculiare eße tam Philoſophi Gentiles, quàm Chriſtiani doctores grauiſſimi prodidere. Pietatem ſacrarumq́; literarum lectionem, his qui reipublicæ præfuturi ſunt in primis neceſſariam eſſe. Et vt de meſſe Domini opulentißima, quæ in ipſa ſacræ ſcripturæ lectione reperitur: in dominicum horreum, non tantum pro pauperculis, ſed etiam pro doctis cibandis, ſaltem vel paruulos mergites, ab alijs meſſoribus, forſitan iubente domino, poſteris derelictos afferre curaui: è quibus pro mea tenuitate triticum excußi, non certè nouum, ſed antiquum noua quadam forma conductum, nouoq́; modo ſubactum. Aquam præterea proculdubio, non ciſternarum dißipatarum, ſed melioris, & ſalutaris ſapientiæ; ex qua bibenti fit fons aquæ ſalientis in vitam æternam. Quam aquam haurientes ij, qui primi Euangelicæ doctrinæ iecere fundamenta vere filij Dei effecti, ſtultitiam huius mundi ſapientiam exiſtimarunt. Tum etiam id mihi acres ſtimulos admouebat, quòd in hoc opere non tàm res humanas, quàm diuinas explicandas ſuſcipiebam. Quare, non mihi vitio id vertandum arbitratus ſum, cum etiam illud fece-

rim

rim: vt legendis literis ſacris legentium animum teneris (vt ita dicam) ab annis pietate Chriſtiana imbuere ſtuderem: quæ certè cunctis ſcientijs, hominum ingenijs adinuentis, quantum diſtat Ortus ab Occidente, cælum à terra, et Solis claritas propria, à ſtellarum claritate, à Sole accepta ſacra ſcriptura diuinitus reuelata, ſuper eminet & dignior, certior, veriorq́ eſt, necnon vtilior ad ſalutem. Vt autem multa tranſeam, in vno hoc excellit omnes, quod in ea non voces ſolæ quomodo in ſcientijs humana induſtria inuentis, ſed & res ipſæ ſignificant. Humana ſcientia, quid ſolis, agni, vitis, lapidis, & id genus alijs hominibus ſignificetur ſolum inquirit: ſacra verò ſcriptura vlterius dicit, quòd Sol, agnus, vitis & lapis CHRISTVM IESVM *ſignificani, typant & repreſentant. Sol item hominem ſapientem, qui in ſapientia immobilis, ſolis inſtar manet, deſignat. Agnus hominem pium, manſuetum, innocentem. Palmes verum Chriſtianum, qui per dilectionem in Chriſto vitæ vera manet, & fructum facit. lapis cor durum, quod male in nouiſsimo habebit. Tum maximè, cum (teſte Lactantio) omnis ſapientia hominis in hoc vno ſit, vt Deum cognoſcat & colat: hoc noſtrum dogma, hæc ſumma eſt. Nàm fons ſapientiæ Deus eſt: à quo hij duo riui ſi aberrauerint: areſcant neceſſe eſt: quem qui neſciunt:*

Sacræ ſcripturæ excellétia

Scientiæ humanæ uis.

Lib. 4. de Inſti.

nec

nec ſapientes eſſe poſſunt: nec religioſi: Quis dubitet contemptibilem eſſe verbi Dei proclamatorem: qui tractaturus, ſicut oportet, de ſumma rerum, de Dei maieſtate ſingulari, de beneficijs eius, de prouidentia, qua continet regitq; omnia: in tantam veniſſe obliuionem: vt ſola Dei ſapientia, quæ ſola coli debeat, ſola potiſſimum negligatur? Equidem temporibus iſtis heu P. B. calamitoſis verbi Dei buccinator ſi vult ſapiens ac beatus eſſe audiat oportet Dei vocem. Scrutamini ſcripturas ait ſapientia æterna Chriſtus, non quæ viribus proprijs, & ab humana induſtria excogitatis innituntur, nulli veritati cedentes, niſi quam ſyllogicis rationibus ſe ſe oſtendere poſſe confidunt: ſed quæ Iuſtitiam, ſacramentum natiuitatis ſuæ, diuina ſapere humana contemnere docent. Quia ipſæ verum teſtimonium perhibent de me. Sapientia enim huius mundi inquit magnus ille, quem nomine officio & pietate imitaris, Gregorius: eſt cor machinationibus legere: ſenſum verbis velare: quæ falſa ſunt vera oſtendere: quæ vera ſunt falſa demonſtrare. Hanc qui ſciunt: cæteros ſuperbiendo deſpiciunt: hanc qui neſciunt ſubiecti & timidi in alijs ipſam mirantur: hæc ſibi obſequentibus præcipit honorum culmina quærere: adepta temporalis gloriæ vanitate gaudere: irrogata ab alijs mala multiplicius redde-

Ioan. 5. f. 39.

Lib. 10. Mor. c. 12.

re

re. Quum vires ſuppetunt multis reſiſtentibus cadere: quum virtutibus de eſt: quidquid per malitiam explere non valet: hoc in pacifica bonitate ſimulare. Iuſtorum verò ſapientia econtrario, eſt nihil per oſtentationem fingere: ſenſum verbis aperire: vera vt ſunt diligere: falſa deuitare: bona gratis exhibere: mala libentius tolerare quàm facere: nullam iniuriæ vltionem quærere: pro veritate contumelias lucrum putare. Si enim tot tantaq́; mira operatur, cur non eam Chriſtianis à principio amplectendam inſectandamq́; ſuadebimus? Si enim ad diuina conſcendere, Dei loquentiſſimo Dionyſio Areopagita teſte) tantum fas eſt, quantum ſeipſum diuinorum eloquiorum radius inſinuauerit, qui expurgatis mentibus ſeſe percipiendum tantummodo offert. Si externi, vt vel minimam ſcintillam myſteriorũ Dei perciperent: omni cura, quæ animum offuſcant ammouere ſtuduerunt, quanto magis ij, quibus diuina eloquia, & altiſſimarum rerum ſacramenta credita ſunt, animi purificationem omni ſtudio perquirere debent? Neque hæc dixerim P. B. quaſi eloquentiã damnans: cum ſciam quamplurimos veterum et antiquorũ patrum in eloquentia admirabiles extitiſſe. Ingenue enim fateor liberaliũ artium ſtudiũ non eſſe Chriſtianis inutile, aut à ſcholis explodendum ſicut garriunt hæretici. Immo, vt

Iuſtornm ſapientia qualis.

Euripidis

Euripidis vtar verbis. Eloquentiā rerum, reginā à nobis in hodiernum diem turpiter neglectam, quo ore excusabimus? Ea enim, non poetis & histori-cis modo, quibus Græcis pares esse facilè possumus, uerumetiam Ciceronis immortalibus orationibus & ad eam uia perueniendi eiusdem & Quincti-liani præceptionibus certißima, tam ad uiuum ex-pressa est, ut non æqualem hac parte Græciam so-lùm, uerumetiam longißimo interuallo superatam existimem. Nàm, cum tenui, medio, & sublimi, tribus dicendi generibus, quæ nobis docere, delecta-re, mouere, tria oratori officia referunt, uniuersa contineatur eloquentia: ijs ita omnibus ubertim ef-floruerunt; contra hæreticorum deblactationem, lu minaria illa Ecclesiæ Catholicæ magna. Basilius, Greg. Nazianz. Augustinus, Hylarius, Chrysost. & quam plures alij, quos sciens transeo: quid est, quod nunc non ipsos, nos etiam, sicut & prisci san-ctitate & doctrina excellentes habuere: præ mani-bus habeamus, ac diu noctuq́; euoluamus eorumq́; lectiones imitemur? Quemadmodum enim terra, & cælum necnon aer, & similia, non ideo sunt con temnenda, quia quidam malè his sunt abusi pro Deo ea, quæ Dei sunt, uenerantes. Ita etiam quid-quid utilitatis ex philosophia percipi potest, id omne ad uitæ usum fructificare debemus: ita tamen, ut periculum effugiamus, & nequaquam cōtra crea-

torem

torem creaturam, iuxta insipientes, concitemus, sed ex opificio opificem deprehendamus, & sicut dicit Apostolus, in captiuitatem redigentes omnem intellectum in obsequium Christi persistamus. Arbitror equidem, institutionem disciplinarum primùm, ex bonis nostris esse: non solum generosiorem illam, & nostram, quæ omnē sermonis fastum, & contentionem despicit, solaq́ꝫ salutis & rerum intellectualium continetur pulchritudine: sed & externam: quam Christiani pleriqꝫ insidiatricem, ac deceptricem, & quæ à Deo segreget despiciunt malè sentientes. Nàm quemadmodum ignem, & cibum, ac ferrum, necnon alia per sese nec vtilia, aut noxia esse scimus, sed quēadmodum videtur vtentibus: quin ex reptilibus medicamenta etiam quædam theariacalia temperamus ad salutem, ita & in illis siquidem indagationem & contemplationē suscipimus. Cum autem ad dæmones, & errorem perducunt; necnon perditionis profundum, contemnimus. Nàm, licet hæc nequaquam nobis ad pietatem prosit, ex deteriori tamen id, quod melius est seligimus, ac sermonem nostrum cum illo roboramus. Sed ne epistolæ modum excedam. Tu inclyte ac B. P. hoc quidquid est operis pro tua singulari benignitate ne spernas, quod si fortasse videatur exiguum, certè tanta est mea fides, & propensa voluntatis alacritas, vt facilè sperem eam non secus

2. Cor. 10. b. 6.

Similitudo & cõparatio

ac Deo Opt. Max: ita ſanctitati tuæ placituram. Maximè cum iam id, non ſemel atque iterum expertus ſum, cum B. Tuæ oſtendiſſem ſtemmata quæ in hoc opere inſeruntur, ac pro tuo in omnes paterno affectu mihi impoſueris, vt ad vltimam vſque manum perducere curarem quod quidem alacri animo, licet, non vt cupiebam, tamen vt potui, effeci. Quarè ſupplex ad T. B. pedes prouolutus tibi me meaq; vehementer etiam atque etiam ſtudia offero atque commendo. Cui enim B. P. niſi tibi, quidquid Dei eſt tanquàm eius in terris vnico ac vero Vicario Petriq; legitimo ſucceſſori debetur, per quem vnum ſeruati, ac è faucibus Orci ſumus erepti? Deus Opt. Max. S. V. ad totius orbis Chriſtiani perpetuam ſalutem diutiſsimè tueatur, & conſeruet incolumen. Cui infimus ego, & me ipſum, atque ſtudia mea, ad pedum vſque oſcula, quam humilimè cupio eſſe commendata. Peruſiæ octauo Calendas Iunij anno Domini 1579.

PRAEFATIO AVCTORIS
ad studiosum & Christianum Lectorem.

CVM pietas (studiosissimè lector) vt piè admodum à D. Pau. dictum est, ad omnia sit vtilis, promissionem habens, vitæ quæ nunc est, & futuræ: sacræ autem scripturæ vis omnis ferè in pietatis maximè studio versetur, facilè pius quiuis per se intelligit, rerum diuinarum tractationem, quibus prima debetur pietatis cura, non tantùm ad vitam rectè instituendam, sed etiam ad consequendam immortalitatis gloriam magnas habere opportunitates. Quarè nobis hoc loco, cæteris omissis, id solum breuissimis perstringere visum est operæpretium, quid diligens rerum in hoc opere comprehensarum discussio, Sacræ Theologiæ studiosis, & publicè in Ecclesia videlicet, ac scholis, & priuatim domi ad Christianam religionem syncerè imbibendam, commodi sit allatura. Quandoquidem ne specie recti, bonorum adolescentum ingenia prauis opinionibus ab ineunte ætate corrumperentur, quæ ad vltimum vitæ finem plerunque animis insidere solent: operam dedimus, vt, pro nostra virili, eloquentiam Christianis præceptis diligenter expurgatam in proscenium adduceremus: quæ vacaret mentiendi licentia, seuerè diuinis præceptis interdicta, à qua abesset procacitas, & vitium illud teterrimum lacerandi alios probris, contumeliis, & maledictis quæ prohibeat arrogantiam, & inanis laudis appetitum & vetet denique tenebras auditoribus offundere ne verum perspiciant, & suffragium atque sententiam dicendo corrumpere: quo vitio Græcis, Romaniq; vt plurimum laborarunt.

Pietas ad omnia vtilis. 1.Tim.4.c.8

Eloquentię Christianæ contraria. Exo.23.Leu.19. Prou.8. 17.19. Vide Aug. de conflictio. vitio, & virtutũ. et habetur. 22. q.2. Nec artificioso.

Christianæ eloquentię pulchritudo.

His enim tot tantiſque deletis maculis, continuo exiſtet illa diuina, & cęleſtis Christianæ eloquentię pulchritudo, quę tantò erit præclara magis & eximia, quantò diligentiùs, ad omnium hominum vtilitatem conferetur, & ad laudes celebrandas Dei Opt. Max. qui ſermonem homini dedit ad ſocietatem & coniunctionem cum hominibus tuendam. Verum enim verò licet quàm plurimis piis ac doctiſſimis viris viſum fuerit ei, ſummam ſummarum ſcientiarũ omnium nomen, iure optimo, competere: cum ſummatim de omnibus ſcientiis in ea ferè agatur. Tamen propter obedientiam habitam à ſuperioribus meis de excuſſione libri, Christianæ Rhetorices nomen illi additum eſt, vt & intelligatur etiam, nihil contineri in hac arte, quod magiſtra veritatis Eccleſia non probet, non doceat, quod in ſanctis literis, aut in ſanctis doctoribus non reperiatur, aut ſaltem per ſimilitudinẽ quandam, ad interpretationẽ ſacrorum librorũ aut ad ſententias patrum nõ poſſit referri: neque meo iudicio, quenquam debet offendere, quod nomine Rhetoricæ vtamur, cum & Plato, Rhetoricam Philoſophicam cognouerit, & quid eo nomine intelligamus explicauerimus. Huius operis ſcopus erit, vt voces Dei ſimus, organa diuinæ bonitatis, & tubæ Chriſti. Et ad id faciſius exequendũ totam Memoriæ artificialis artem tam diu ab omnibus concupitam quàm faciliſſimè aperiemus. Et quamuis etiam ſine his præceptis in nobiliſſimo concionandi munere, verſari facilè poſſimus, à Spiritu Sancto, qui eſt verus magiſter edocti, & dicendi exercitatione adiuti: vtilia tamen fore hęc præcepta putauimus. Opportunè autem rerum Indicarum, quibus, ipſi non modo interfuimus, ſed & præfuimus, aliqua adhibuimus exempla: certiſſimo credentes, eam rem nõ modo oblectamento, ſed & magno bono, commodoq; futuram, vtpotè vnde Rhetoricæ ipſius initia, progreſſus, & vſus; liquidiſſimè cernuntur (vel ipſo Cicerone iudice) dum inquit, fuit quoddam tempus, cùm in agris, beſtiarum more, homines vagabantur, & victu ferino vitam ſibi propagabant: nec ratione animi quidquam;

Christianæ Rhetorices nomen, cur appoſitũ ſit.

Indorũ exẽplis cur ornata ſit Rhetorica Chriſtiana.

Exemplis indicis optimè probatur initium & progreſſus Rhetorices.

Lib. 1. de Inuen.

ſed

ſed pleraque viribus corporis adminiſtrabant Nemo legitimas viderat nuptias, nemo certos inſpexerat liberos. Quo tempore quidam magnus videlicet vir, diſperſos homines in agris, & locis ſylueſtribus abditos, ratione quadam compulit in vnum locum, & congregauit, & eos ex feris & immanibus, mites reddidit, & manſuetos. Huius, inquam, rei admirandi effectus, multò clarius, quàm vnquam in noui Indiarum Maris Oceani orbis hominũ manſuefactione apparent. Contraximus autem omnium, quotquot ante hac in eadem re deſudarunt ſententias, in breue quaſi compendium, vt quis vno intuitu aliorum ſparsè & vagè, tam in latino quàm vulgari eloquio dicta conſpicere queat. Nec hoc mihi vitio vertendum arbitror cum Euangelium D. Matth. abbreuiaſſe Marcum Euangeliſtam, non niſi ſumma cum amborum laude, & Eccleſię acceptatione intelligamus. Deindè, quid dedecoris afferat lacteo eloquentiæ flumine permanenti Tito Liuio, ſuus abbreuiator Florus, non video. Quorum ſcripta vbique gentium, ab omnibus bonarum literarum ſtudioſis, obuiis vt dicitur vlnis amplectuntur, & venerantur vnicè. Sed forſitan dicet quis: Hæc quid ad rem? Primus enim Spiritus Sancti ductu, & eo impulſore ſuum auſus eſt facinus. Alter verò hiſtoriæ deditiſſimus munus ſuum ſtrenuè obiuit, atque non minori cum dexteritate adminiſtrauit. Non ego pugnaciter immo de meo paucula quidem, ſed è probatiſſimis quã plurimis doctoribus quæ dicimus te reperturum ſcio. Eoque animoſior atque ſecurior hac re innitor, maximè quod ſaliuæ & aſſertionis propriæ nihil admiſcuerim. Ego nànque ſemper alienis, à veritate non abhorrentibus, verecundè vti malo, quàm mea imprudenter, & perfricta fronte ingerere. Atque nemo me melius nouit multa & præclariſſima extare & deliteſcere ingenia, quorum intereſſet illa conari, ſed hæc vtilioribus forſan & comodioribus inuigilant atque ſtudent. Eo verò animo, lector amice, prouinciam hanc aggreſſus ſum, vt habeant docti vnde eorum memoria recreetur. Alii verò qui hinc inde paſſim con-

Nota.

Zelus auctoris.

cionantur, quibus per inopiam, & pauperiem fortassis omnia Rhetorices artis opera comparari non licet, quæ certè vt numero excedunt, ita multo pluris venduntur, experiantur, & ipsa veritate edoceantur id fecerimus sine magno conatu & paruo ære, quid fere omnes scripserint docuerintque, quo labore, quibus vigiliis; facillimè ex ipso opere coniicere, iudicare, & perdiscere poteris. Capita autem præcipua nostri operis fecimus sex. Primum, Regularum scripturæ diuinæ syluam, ex summorum Ecclesiæ auctorum monumentis incommodum Rhetorici Christiani proponit. Secundum Rhetorices totam uim, definitionẽ, diuisionem & partes succincta tractatione absoluit, cui anacephalæosin, siue recapitulationem quandam totius sacræ scripturæ, qua omnia illa quæ in sacris continentur libris, breui, possint comprehendi memoria non minus artificiose quàm curiose in Tabernaculi modum variis suffulti columnis in quibus pretiosorum lapidũ, de quibus naturales omnes, quotquot hactenus scripserunt & multorũ aliorũ in nostris repertorũ Indiis, ipsis ignotis, diuersitates, colores proprietates: ac aliquorum Orbis principum distincti Emblematibus adiecimus, quorum nomina & significationes breuiter in finem vsque distulimus. Tertium fontes sacræ scripturæ, quibus orator præcipuè orationem exornare debet, aperuimus. In qua quæ sit vis pronunciationis, ac affectuum non nihil tangemus. Quartum, genera causarum, & oratoris officium offert: numerosamque Deastrorum apud Indos, eorumque ritus, quibus quidquid, in nouo illo terrarum orbe, memorabile est explicat. Quintum, partes inuentionis pertractat, magnumque lumen accipit ab exemplorum adiunctione, quibus res elucescit. Sextum, exornationes Rhetoricas, quanta fieri potuit breuitate perstringit. Et quia non omnes literas norunt neque lectioni incumbunt, aliquot adiungimus stemmata, tum ad promptã memoriam, tum etiam vt melius & clarius ritus & mores Indorum legentibus innotescant: auidiusque, conspectis illis, ad lectionem animus incitetur, ac in mentem quæ vo-

Totius operis partitio.

Cur Imaginibus opus hoc illustratum sit.

lunt

sunt reducant. Adiecimus prætereà eo quod hominū ingenia, vt disciplinarum supremum lumen iam assequuta, ita in explebili quodam ac genuino amore ad illas capessen das rapi, ac proinde in suscipiendis disciplinis & breuitatē & facilitatem expostulare totius Magistri sententiarum in quatuor libros sententiarum egregiam quandam locationem, vt facilè quiuis succosliora & scitu digniora, quę apud ipsum magistrū sunt, memoriæ habere possit. Cui tum pro legentium cùm studentum profectu additi loci sunt, in quibus, vel D. Thomas Seraphicus Doctor, Vel Scotus, & quidam alii easdem pertractarunt Quęstiones. Tum demum, vt in omnibus firma sit memoria, singulis cartarū marginibus adiecimus alphabetum quod pro locis cōmunibus etiā seruiet lectoribus, & vt facilius loca & errata incogitantia vel nostra vel typographorū reperiantur. Quæ quidem omnia amicorum hortatu, quibus contradicere mihi nefas summū fuisset congessi. Dicet forsan aliquis, quæ hic tractantur esse nimis alta, & profundiora quam Artis Rhetorices materia expostulat. Quibus ego. Si Quinct. informando oratore de multis subtiliter egit, cur non itidem & nos? Item, si oratori necessaria est plurium artiū scientia, quanto magis oratori, & verbi Dei buccinatori? Cuius tanta debet esse conuersatio & eruditio, vt omnes motus & gressus, & vniuersa eius dicta notabilia sint: veritatemq; sic mente concipiat: vt eā toto habitu resonet & ornatu, ac quidquid agit, quid quid loquitur doctrina sit auditorum. Deinde, qui ad veræ prædicationis verba se pręparat, necesse est vt causarum origines à sacris paginis sumat, vt omne quod loquitur ad diuinę auctoritatis fundamentum reuocet, atque in eo ędificium suæ locutionis firmet. Quaproпter si forte non omnia tibi, lector humanissime, satisfacient, veniam pro æquitate Christiana mihi concedas oro. Fuit enim mihi propositum, tabulas potiùs, quàm sinuosa volumina dare. Oro prætereà vt animum ad omnium bonorum studio promouenda deditissimum, æqui bonique consulas: quod si intellexero, propediem bene fortunante Deo, in maioribus tibi

Excusatio Auctoris.

grati-

gratificabor. Sunt enim hæ primitiæ meæ fœtus iuueniles à puero me inchoati: ex quibus tamen æquo lectori aliquid commodi acceſſurum exiſtimo: dum, volente Deo, limatiora dabimus. Interea ſi quid fortè offendet (vt ne Iupiter quidem omnibus placere poteſt) vt in prouerbio eſt, bonorum virorum partes hac in re tibi ſuſcipiendæ erunt, quæ ſunt, errores hominum corrigere, eoſque in viam reducere, & ab inuidis, & zoilis, & calumniatoribus, & bonorum operũ inimicis, alios defendere. Sed vela ſoluamus iam ventis, vbi hoc adhuc præfati erimus. Si quid mihi imprudentius forte exciderit, quod minus videatur catholicum, id non ſolum pertinaciter tueri nolim, ſed potius & me, & hoc opus, & opera mea vniuerſa, atque adeò omnem animæ meæ ſalutem, & Catholicæ illi ſubiicio Eccleſiæ, cuius primarium in terris Paſtorem, Romanum Pontificem. Sacroſancta Oecumenia concilia, & profitentur, & reuerenter agnoſcunt. Vale.

Auctoris proteſtatio.

OMNIVM FERME CAPITVM, QVAE IN SINGVLIS his sex Rhetoricæ Christianæ partibus explicantur, Elenchus.

Primæ Rhetorices Christianæ partis capita.

DE definitione, & proprietatibus oratoris, ex ueterum sententia. cap.1. pag.1.

De proprietatibus Oratoris Christiani vbi stemmata Philosophi pagani. Boni Pastoris, & Philosophi Christiani: singulari dicendi modo declarantur. cap.2. pag.4.

Oratorem necesse est varia scientiarum suppellectile constipatum existere. Vbi stéma Theologi explicatur egregie. c.3.p.11

De liberalium artium numero in quo stemma scientiarum exponitur. cap.4. pag 18.

Qui futuri sint Idonei Christianæ Rhetorices auditores cap.5. pag.19

Literæ humanitatis quid vtilitatis afferãt ad intelligentiam scripturarum. cap.6. pag.21

Quo animo Theologię studiosus humanis sciẽtiis vtetur. cap.7. pag. 21

De necessaria bene loquendi facultate prędicatoribus. Exponitur hic stemma summi sacerdotis: vbi, de uestibus, singulares adiungimus considerationes. cap. 8. pag.24

Supradictorum probatio. cap.9. pag.28

De officio prædicatoris. cap.10. pag 31

Breuem totius sacrę scripturæ exuberantiam cõcionandiq; modum cõtinens. cap.11.p.33

De honestate predicatorum. cap.12. pag.36

Quatenus lectio sacræ scripturę Ecclesiastis necessaria. cap. 13. pag. 38

De modo allegandi vtriusque iuris auctoritates. cap. 14. pag. 40

Quid ex his libris omnibus, Christiano lectori sit quęrendum. cap. 15. pag. 43

Sacra scriptura cur sancta dicatur & de eius effectibus. cap.16. pag.44

SECVNDAE RHETORICES *Christianæ partis Capita.*

COmpendiosam tabulam structurę totius operis continens. cap.1. pag.48. & 49

De definitione, & excellentia artes Rhetorices. cap.2. pag. 50

De duobus artis generibus. cap.3. pag.51

De subdiuisione Rhetoricę naturalis. c.4.p.52

Quid sit Rhetorica artificialis & quomodo diuidatur. cap.5. pag.53

De subiecto & materia Rhetorices. cap.6.p.54

De explicatione primi subiecti, scilicet de Deo. cap.7. pag. 56

Prædicata causalia quæ sint. cap.8. pag.58

Finalia prędicata quæ sint. cap.9. pag.61

Quid sit Theologica veritas. cap.10. pag.63

De Physica & Aethica veritatibus. cap.11 pag.65

De Gloria & eius diuisione. cap.12. pag.66

De Explicatione tertii subiecti, scilicet, de Angelo. cap. 13. pag.67

De Explicatione secũdi subiecti, scilicet de Cælo. cap.14. pag.68

De explicatione quarti subiecti, scilicet de Homine. cap.15. pag. 69

De explicatione quinti & sexti subiecti, scilicet de imaginatiuo & sensitiuo. cap.16.p.71

De explicatione septimi & octaui subiecti, scilicet de uegetatiuo & elementatiuo. cap. 17. pag.71

De explicatione noni subiecti, scilicet de Instrumentatiuo. cap.18. pag.72

De duplici genere partium Rhetorices. cap. 19. pag. 74

De Partibus Rhetorices & seorsum de inuentione. cap.20. pag.74

Vnde expetenda sint ea, quę conuenit oratorẽ uel concionatorem proponere. cap.21.pa.77

De dispositione. cap.22. pag.82

De elocutione. cap.23. pag.82

De Memoria scientiarum thesauro, vbi figura continens memorandi ordinem exponitur. cap.24. pag.87

De duobus Memorię Generibus. cap.25.p.89

Synopsin totius Memoriæ Materiam continẽs. cap. 26. pag.92

Indorum exemplis artificialis memoria probatur. cap.27. pag.93

De modo excolendæ Memoriæ. Hic, considerare licet singula stemmata, quæ subiiciuntur: quibus Indorum negociationes comprehenduntur. cap.28. pag.96

De Modo eligendi loca. In quo egregiam totius sacrę scripturę collocationem, vt eam in breui quis memorię mandare posit, adiungimus. cap.29. pag.101

To

Totius supradictæ collocationis synopsin. cap.30. pag. 122

TERTIAE RHETORICES Christianæ partis capita.

EX sacræ scripturę omnium bonorum fonte, ac orthodoxis patribus omnia exempla haurienda. cap 1.pag.125
De vtroque simul tam Hebræo, quàm Ecclesiastico canone, & quomodo tractatione veteris legis differant libri. cap.2.pag.127
Humanæ scientię exemplis illustrantur supra dicta, & usus eorum demonstratur. c.3.p.129
Continuatio superioris Materiæ, adhibitis illustribus exemplis ad probationem. cap.4. pag.130
Prosequitur & accommodat superius exemplū probando mortem viro bono minimè formidandam. cap.5.pag.131
Auctor admirabili elegantia prosequitur suum institutum. cap.6.cap.132
Regulam & admonitionem notata dignum cōtinens. cap.7. pag. 133
Quod perceptio sacrę scripturę magnam ad bene dicendum facultatem adferat. c.8.p.136
De uersionibus Bibliorum sacrę scripturę, quę illę, & quot sunt, ex Hebręo in Gręcum factę, & qui fuerunt interpretes, & quando sacram scripturam interpretati sunt. cap.9.p.137
Probatis scriptoribus quantum auctoritatis deferendum sit. cap.10. pag.140
De duplici sensu diuinę scripturę. c.11.p.142
De duobus sacrarum expositionum generibus. cap.12. pag. 143
Quomodo in una eademq; sentētia plerunq; cuncti sensus valeant reperiri. cap.13.p.146
Notabilem admonitionem comprehendens cap.14. pag.149
Regulam comprehendit ad prędicta omnia accommodatam. cap.15.pag.150
De Pronunciatione. cap.16.pag.150
De ratione concionatoribus in prędicādo obseruanda. cap.17. pag.152
Quantopere mansuetudine & affabilitate omni hominum generi opus sit. cap.18. p.155
Doctrinam singularem, continuando materiam affabilitatis, habens. cap.19.pag.156
De duabus obseruationibus & regulis pronunciandi. cap.20.pag. 158
De diuisione affectum, & quomodo mouendi sunt. cap.21.pag. 159

QVARTAE RHETORICES Christianæ partis capita.

DE tribus causarū generibus. cap.1.p.163
Proponuntur succincta huius generis exēpla. cap.2 pag. 165
Explicatur quid sit genus demonstratiuum. cap.3. pag. 166
Præceptum ad faciliorem perceptionem rerū indicarum, de quibus exempli loco agitur. cap.4. pag.167
De modo quo Indi choreas, & tripudia ducebant. cap 5.pag.168
De ornatu templorum Indiæ. cap 6 pag.169
De numero Deorum Mexicanorum, & de consuetudine hominum immolandorum apud illos. cap.7. pag.170
Demonstratiua Indorum exhortatio ad suorū rituum & morum dimisionem, nostræque fidei Catholicę amplexationem. cap. 8.pag.171
Ponuntur rationes quibus ad nostram religionem Deiq; obedientiā inducantur. c.9.p.172
Inducuntur ad obedientiam Romani Pōtificis simul & Imperatoris Caroli V. Inuictissimi ac successorum eius. cap.10. pag.175
Inconsideratam quorundam accusationem aduersus Indos affirmando non magis eos esse Christianos: quàm Mauri Granatenses, complectitur. cap.11. p.183
Defensio synceri Indorum Christianismi contra inconsideratam accusationem prędictam. cap. 12. p.184
De Genere deliberatiuo. cap.13. p.191
Definitionem & vsum Generis deliberatiui continet. cap.14. p.193
Prędicta exemplis illustrat, cum documentis viris equestribus obseruatu vtilissimis, qui vltra modum in aliquo exercitio & uitæ genere laborant quamuis fuerit militare. cap.15.p.196
Responsum filii ad patrem memorabile & notatu dignissimum. cap.16 p.197
De genere Iudiciali. cap.17.p.198
De tribus laudandi, aut vituperandi modis. cap.18. pag.198
De laude quæ sumitur à bonis mundanis. cap.19. pag.199
De commēdatione que ducitur à bonis animę. cap.20. pag.200
Regulam & adnotationem notatu dignam cōtinet. cap.21.p.203
Prędicta illustrantur percensendis exemplis aduentus & uitę religiosorum ob fidem Domini

nostri

nostri Iesu Christi apud Indos propagarunt. cap.22. pag.204
De die & anno, quo Mexica occupata est & de aduentu religiosorum. cap.23. p.205
Quomodo Religiosi primum appulerint, & quæ fuerunt in initio eorũ gesta. cap.24.p.223
De modo celebrandorum festorum apud Indis. cap.25. p.226

QVINTAE RHETORICES Christianæ partis capita.

DE partibus orationis, quæ inuentionem perficiunt. cap.1.pag.228
De exordiorũ bimembri diuisione.cap.2.p.230
De Narratione eiusque diuisione. cap.3.p.231
De egressione, aut digressione. cap.4.p.233
De partitione, seu diuisione. cap.5.p.234
De confirmatione & confutatione. c.6.p.235
De conclusione. cap.7.p.236
De officio oratoris. cap.8.p.236
De affectibus & eorũ excitãdi modo. c.9 p.238
Superiora ostenduntur oratione cuiusdam patris, qui filio suadet ducere vxorem, & egregia documenta connubi alia complectitur. cap. 10. pag.240
Celebrem filii responsionem complectitur. cap.11. pag.242

SEXTAE RHETORICES Christianæ partis capita.

DE coloribus vel schematibus & tropis. cap.1. pag.249
De figuris sententiarum. cap.2.pag.256
De figuris orationis quibus oratio augetur & & amplificatur. cap.3.p.262
De penitiori expolitionis declaratione. cap.4 pag. 270
De tropis generatim, & speciatim de tropis verborum. cap.5.p.271
De tropis orationis. cap.6.p.275
De Schematibus & eorum distinctione à figuris Rhetorices. cap.7.p.278
De Collectione. cap.8.p.279
Vnde hauriendę sint propositiones & alia eo pertinentia. cap.9.p.281
De Inductione. cap.10.p.281
De Enumeratione. cap.11. p.283
De Argumentis & eorũ definitione.c.12.p.284
De statu coniecturali. cap.13.p.ibid.
De constitutione finitiua. cap.14.p.286
De statu qualitatis uel Iudiciali. c.15.p.287
De quæstionibus & eorum singulis exemplis. cap.16. pag 288
De sedibus argumentorum, pariterque argumentis. cap.17.p.290
De probatione Artificiali. cap.18.p.291
De locis sentẽtiarum, siue argumentorum quę ex sacris colliguntur scripturis. cap.19.p.195
Qui loci q̃bus cõgruãt quęstionib⁹.c.20.p.196
De Quęstione causæ. cap.21.p.197
Locatio Totius Magistri sententiarũ. p.
Locationis omnium librorum Magistri sententiarum declaratio. pag.199

FINIS.

INDEX AVCTORVM, TAM SACRORVM quam prophanorum, qui in hac Rhetorica Christiana citantur.

A.
Ambrosius.
Augustinus.
Anselmus.
Athanasius.
Alexander Alensis.
Alexander Aphrodis.
Alphonsus de Castro
Alphon. à vera cruce
Albertus Magnus.
Aluarus.
Aliacensis.
Ammonius.
Angelus Politianus.
Antistheusis.
Augustinus Valerius.
Aristoteles.
Arias Montanus.
Alfarabius.

B
Biblia Sacra.
Basilius.
Beda.
Bernardus.
Bonauentura.
Boetius.
Bernardin⁹ de Bustis.
Bibliotheca Sancta.
Burlifer.

C
Concilia generalia.
Concilium Trid.
Chrysostomus.
Cyrillus.
Cassiodorus.
Cassianus.
Cyprianus.
Clemens Alexãdrin⁹
Canisius.
Cano.
Card. Camericensis.
Compendium Theo.
Catherinus.
Conradus Clingius.
Cæsareus.

Index Auctorum.

Cicero.

D

Decretum.
S.Dñicus prædic. pr̃.
Dionysius Areopagi.
Dionysius.
Damascenus.
Didymus Hier. magr̃.
Dorothæus.
Durandus.
Diogenes.

E

Echius.
Aegidius Romanus.
Epiphanius.
Euthymius.
Eucherius.
Eusebius Cæsariensis

F

S.Frãciscus pr̃ noster
Frãciscus de Mayro.
Felynus.
Fulgentius.
Franciscus Orantes.
Franciscus Petrarca.

G

Glossa ordinaria.
Gregorius Magnus.
Gregorius Nazianz.
Gregorius Nissenus.
Gerson.
Gabriel.
Guilielmꝰ Parrhisiẽs.
Gregoriꝰ de Arimino.
Galatinus.
Galenus.
Gueuara.
Garcia ab horto.
Georgius Eder.

H

Hieronymus.
Hylarius.
Hippolytus martyr.
Hugo Car.
Hector Pinto.
Homerus.
Horatius.
Holkot.

I

Ignatius.
Irenæus.
Iustinus martyr.
Ioannis Driedonis
Iacobus de Valentia.
Ioannes Maioris.
Ioannes de Acia.
Ioãnes Carnotensis.
Ioannes Altenstaig.
Ioannes Picusis.
Iustinus Histori.
Iosephus.
Isidorus.
Iuuenalis.
Isocrates.

L

Lactantius.
Laertius.
Leo Papa.
Lodouicus Viues.
Lodouicus Grana.
Lodouicus Dolce.

M

Macrobius.
Michael de Medina.
Martinus Martinez.
Marcus Cato.

N

Nicolaus Dorbellis.
Nicolaus Lyranus.
Nicephorus.
Nicolaus de Nijssa.

O

Origenes.
Occam.
Oecumenius.
Orosius.
Orphæus.

P

Philo.
Pelbarc.
Petrus Aureolus.
Petrus Hispanus.
Plinius.
Plato.
Plutarchus.
Pausanias.
Plotinus.
Paulus Manutius.

Q

Quinctilianus.
Quintus Curtius.

R

Rupertus Abbas.
Ricardꝰ de Media villa
Ricardus de S.Vict.
Rauenas.

S

Scotus.
Scopus Biblicus.
Seneca.
Socrates.
Solinus.

T

S.Thomas.
Theodoretus.
Theophilactus.
Theophilus Alexan.
Tertullianus.
Tetelmanus.
Tataretus.
Terentius.

V

Vega.
Valerius Max.
Valeriana Vulgaris.

X

Xenophon.
Zeno,

RHETORICA CHRISTIANA,

AD CONCIONANDI, ET ORANDI VSVM ACCOMMODATA VTRIVSQVE FACVLTATIS EXEMPLIS SVO LOCO INSERTIS:

QVAE QVIDEM EX INDORVM maximè deprompta ſunt hiſtorijs. Vndè, præter doctrinam ſumma quoque delectatio comparabitur.

AVCTORE.

R. admodum P. F. Didaco Valades totius ordinis Fratrum Minorum Regularis Obſeruantiæ olim Procuratore Generali.

De definitione, & proprietatibus oratoris, ex veterum Sententia. Cap. I.

A

RHETORICES præcepta (volente Deo) traditurus, facturum me operæ pretium exiſtimaui, ſi oratoris Chriſtiani, id eſt, Euangelici concionatoris definitionem atque inſtitutionem quandam præambulam breuiſſimè tractarem; tùm ne omiſſo initio (quod cuiuſcunque rei potiſsima pars eſt) atque illotis, vt ita dixerim manibus, protinus materiam tractationis aggredi videar, tùm quòd per magnam vtilitatem hinc ad lectores redundaturam arbitrer: nàm eo modo & libentius ad lectionem propoſitæ materiæ, accedent, & ad eius intellectum magnam feneſtram patefactam habebunt. ORATOR

B

Quid & qualis sit Orator
1. Orat.
Lib. 1. insti.

itaque, a M. Catone (vt ex humanioribus initium sumamus) finitur, vir bonus dicendi peritus, quam definitionem Cicero, & Quinctil. optimi dicendi magistri amplexi sunt. Duo enim ab oratore postulant, scilicet, quod sit.

} Vir bonus, &
Dicendi peritus.

C

1. Aeneid.

Primùm verò, quod sit vir bonus, qualem videtur finxisse Virg.

Tum pietate grauem, & meritis si forte virum quem
Conspexere, silent, arrectisq; auribus adstant.

Cic 2. offic
Oratoré nisi virũ bonum esse nõ posse.

Nihil enim tam est inhumanum, quàm eloquentiam à natura ad salutem & conseruationem datam, ad bonorum pestem, perniciemq; conuertere: nihil publicis priuatisque rebus perniciosius eloquentia, quæ malitiam instruxerit. Hac enim peruertuntur vrbēis, vitæ hominum labefactantur, detrimenta, calamitates, incommoda, & mortiferæ plagæ maximis ciuitatibus, & Rebus publicis infliguntur, dum, quæ disertè dicuntur, etiam verè dici putamus, quemadmodum contra, nihil eloquentia laudabilius, vel præstantius, quæ bonitate ornatur, quæ multas vrbēis constituit, plurima bella restinxit, firmissimas societates, sanctissimas amicitias, plurimas gratias, & maxima sæpe studia peperit, pacisque ornamenta retinet: vt minores interea fructus, (quos infinitum esset percensere) omittamus. Ornamentum maximum, ait Plato, Reipublicæ: Eloquentia Philosophorum. Vndè, rectè Cicero, post diuturnam cogitationem, ratione auctore, in hanc potissimum sententiam ductum se fatetur, eloquentiam sine sapientia nimium obesse plerunque; prodesse nunquàm, & infert hinc. Si quis omissis rectissimis, atque honestissimis studijs rationis, & officij, consumit omnem operam in exercitatione dicendi, is inutilis sibi, perniciosus patriæ ciuis alitur: qui verò ita se se armat eloquentia; vt non oppugnare commoda patriæ; sed pro his pugnare possit, is mihi vir: & suis, & publicis rationibus vtilissimus: atq; amicissimus ciuis fore videtur. Hoc Pythagorico prouerbio egregiè significatum est, scilicet, cibum in matellam ne immittas, quo admonebant, etiam atque etiam videndum, in cuiusmodi animum immitamus sermonem. Nàm, oratio cibus est animi. Is corrumpitur & putrescit, si in animum insyncerum inciderit. Atque hæc ex veterum sententia de priore eademque principaliore oratoris proprietate allata, amico lectori satisfactura spero. Habemus itaq; virum bonum, sequitur, vt dicendi peritum, quod secundum est, inuestigemus, cum post versus à me antea allatos, Virgilius his verbis describit.

D

Lib de Repu.
In prol Rhe. veterum.
Eloquentia sine sapiẽtia quid cõferat.

E

Oratio cibus est animi.

F

Ille regit dictis animos, & pectora mulcet.

Nám, cùm tres ſint artes quæ circa ſermonem verſantur, vt, inſequentibus dilucudiſsimè tractabitur: Grammatica rectæ loquelæ, rectéq; ſcripturæ ſcientia eſt. Dialectica quaſi contracta, & adſtricta eloquentia putanda eſt. Rhetorica iuſta eloquentia & quaſi Dialectica quædam dilatata habetur. Vndè, huic eius ſubſtantiæ maximè conuenit finitio. *Rhetoricen* eſſe, benè dicendi ſcientiam. Et quemadmodùm Plato ſummus philoſophus, duplicem Rhetoricam cognouit: philoſophicam, qua, homines ad bonum Philoſophis cognitum, hoc eſt, ad morales virtutes excitarentur: & adulatoriam, vilem, & abiectam: qua, lenocinijs quibuſdam, populi allicerentur, & deciperentur: ita nobis Chriſtianis, liceat non adulatriam neque philoſophicam tantum, ſed Eccleſiaſticam Rhetoricam tradere: quę nihil contineat, quod Chriſti ſponſa, & veritatis magiſtra Eccleſia non probet. *Ideo, Rhetorica* Chriſtiana eſt, ars inueniendi, tractandi, & diſponendi omnia, quæ ad ſalutem animarum pertinent: quæ Chriſtianus orator conſequetur: Docendo, mouendo, & conciliando. Quare, rectiſsimè officium huius oratoriæ facultatis affirmant ij, qui quædam eius rei præcepta nobis reliquerunt, *dicere appoſitè ad perſuaſionem,* quod cum ex ipſius artis definitione, & alijs quæ poſtea de eiuſdem officio, de fine, de materia, de partibus dicemus ſatis manifeſtum futurum ſit, hìc, tanquam conceſſum accipimus; ne verò quis eam rem tanquam parum vtilem contemnat, aut vt inanem rideat, aut velut ſuperuacaneam reijciat, paucis eius vſum, perſequemur, Videmus itaq; in ijs quæ à natura producta ſunt, quantó præſtantiorem naturam habent, tantó propiùs ad hanc virtutem accedere: Nám, quædam vocis, & ſoni omnino expertia ſunt, quædam ſonum habent, quædam etiam vocem. Et Herclè Deus ille princeps, parens rerum, fabricatorq; mundi, nullo magis hominem ſeparauit à cæteris, quæ quidem mortalia eſſent, animalibus, quàm dicendi facultate. Nam corpora quidem, magnitudine, viribus, firmitate, patientia, velocitate, præſtantiora in illis mutis videmus, ea minus indigere adquiſitæ extriſecus opis. Rationem igitur nobis præcipuam dedit, eiusq; nos ſocios eſſe cum Angelis voluit. Sed ipſa ratio, neq; tam nos iuuaret, neque tám eſſet in nobis manifeſta, niſi, quæ concepiſſemus mente, promere etiam loquendo poſſemus. Homines enim, quibus negata vox eſt, quantulum adiuuat animus ille cœleſtis? Relinquitur igitur, ſi nihil à Deo ratione melius accepimus, nihil cultu, ac labore dignius eſſe, nihil optabilius, quàm præſtare hominibus, quo ipſi homines cæteris animalibus præſtant. At verò ſpecioſè quidem illi de hac re verba faciunt, dùm in perfecto oratore, (ita enim vocant,) non dicendi mo

Rhet. defin.

Rhetoricæ Chriſtianæ definitio.

De vſu artis Rhetoricæ.

Homo ratione Angelis fit ſocius.

Cic. ī proœ Rhe. nouo.

do eximiam facultatem, ſed omnes animi virtutes exigunt. Non enim parum fructus habet copia dicendi: & commoditas orationis: ſi recta intelligentia, & diſfinita animi moderatione gubernetur. *Oratorem* itaque talem eſſe volunt, qualis, verè ſapiens appellari poſſit, ſcilicet, moribus omnibus perfectum. Sed ſi vnum talem ab illis proferri iubeas, turpiter fateri coguntur, nunquam talem fuiſſe.

Orator perfectus nōdū inuentus.

L

De proprietatibus Oratoris Christiani. *Cap. II.*

Lactantius. Multis etiā ſua facundia peſtifera eſt.

VERITATE quidem inſtigante, coacti ſunt fateri, quotquot eloquentiæ præcepta tradiderunt, non modo peſtiferum, ſed exitioſum eſſe oratorem virum malum, quamuis veram, hoc eſt, ſupernam, quæ à patre luminum deſcendit ſapientiam, neſcirent: multò itaque magis nos id ipſum ſentire debemus, qui huius ſapientiæ, & filij, & miniſtri ſumus. Potuerunt autem à nobis permulta exempla oratorum (quales illi imaginati ſunt) re ipſa adduci, qui & neruoſius, & maiore ſermonum vi, de qualibet re diſſerere potuerint: quàm Cicero & Demoſthenes, quos in faſtigio eloquentiæ ſtetiſſe autumant. Vitæ autem, morumq́; tanta probitate clari, quanta, ne per nebulam quidem, vnquam illis in mentem venire potuit: nunquam enim de vera pietate, in tot ſinuoſis voluminibus de bene dicendi arte ſcriptis, vel vnum gry dixerunt. Quamobrem nolentes, volentes, confirmare coacti ſunt, nullum, quod equidem magis credo, aut rarum verum Oratorem fuiſſe. Cuius rei illam non inſulſam fortè afferunt cauſſam. Nàm oratorem, inquiunt, in omni genere ſapientiæ oportère perſuadere: vt, quæ alibi didicit, cum ſplendore dicendi proferat: adeò, vt qui verum oratorem audit, ſcire & intelligere, pluſquam cæteri, arbitretur. Ille enim, beneloquendi facundiam percipit: qui ſinum cordis per rectè viuendi ſtudia extendit: nec loquentem conſcientiam præpedit: cum vita linguam antecedit. Quod vtiq́; niſi diuerſis ſapientiæ, & ſcientiæ titulis illuſtretur, efficere non valebit. Quo enim pacto in ſacris literis ille perſuadebit, qui eas nunquam legit? Quovè in naturalibus, qui Ariſt. non vidit? Quo modo in moribus, aut iure ciuili perorabit, qui earum ſcientiarum, ne dixerim expers eſt, ſed ne principia nouit? Ea de re, Cicero mirari deſinit, paucos, admodum fuiſſe oratores, cùm eos, aut omnia, aut multa ſcire oporteat: quæ omnia homines complecti per quam difficile eſt. Hinc omnium Eccleſiarum doctor eximius Auguſt. ait, quendam ſapientem dixiſſe, quia oratorem oportet non modo delectare, ſed & docere, nec modo perſuadere, vt flectat, ſed vt vincat. Ad Titum Liuium lacteo eloquentiæ

M

Quales oratores Cic. & Demoſtenes fuerint.

N

Perfecti oratoris vis.

Vita ſcientiā præcedat. Greg. lib 6 Moralium.

O

Oratorem oportet non mō delectare ſed docere.

fonte

P fonte manantem, ait Hiero. de vltimis Hyspaniæ Galliarumq; finibus quosdam venisse nobiles legimus: & quos ad contemplationem sui Roma non traxerat: vnius hominis fama perduxit. Constat itaq; ea omnia, non nudis verborum folijs, sed multiplici sapientia comparari. Quod quidem officium, nemo rectè vsurpare potest, nisi illi, qui CHRISTVM Deum cognoscentes, diuino spiritu adiuti, verissimam eius Religionem copiosè explicant, ijdemque soli eloquentes meritò appellari possunt: qui stultitiam existimarunt sapientiã huius mundi, quæ viribus proprijs, & ab humana industria excogitatis innititur; nulli veritati cedens, nisi quam syllogisticis rationibus se se ostendere posse confidunt: vt in præsenti Stemmate videre licet.

Quãtus qualisq; sit Christianus orat.

Q 1. Mundus cum vnus sit, cuius existentia duabus virtutibus, motus scilicet, & quietis consistit. Qui secundum naturam maior aut minor esse non posit: stultitia est in ipso sperare, & non ad supre-

mum

mum eius motorem, & existentiæ causam, Deum, scilicet, in quo mouemur & sumus, mentem eleuare. 2. Licet Philosophi multa sciuerint: eorum scientia, quia absque veri Dei timore erat, quid illis profuit? Immo euanuerunt in cogitationibus suis, insipiensq; factum est cor eorum. Quia cognitio non facit sapientem, sed timor qui afficit. Melior est profectò humilis rusticus, qui Deo seruit, quàm superbus Philosophus, qui se neglecto, cursum cœli, stellarum magnitudinem, substantiam, motum, naturam, atq; fixationem considerat; quorum speculatio caligine non caret, quia eorum scientia sine charitate Dei & gratia: ideò retibus est inuolutus, quia præsentem vitam solum attendunt, & quæ futura sunt non præuident. 3. Perscrutentur huius mundi sapientes, inuestigent alta cœli, lata terræ, profunda maris, de singulis dimensionibus disputent, de cunctis pertractent, discant semper aut doceant. Et quid ex hac occupatione nisi laborem, & dolorem, & afflictionem spiritus inuenient? Varia enim sunt studia hominum, atque diuersa exercitia: Ideo varia instrumenta præsentia præ manibus habet. Vnus tamen omnium finis, & idem effectus, labor, & afflictio spiritus. Deficiunt ergò, scrutantes scrutinio, diebus ac noctibus somnum non capiunt eorum oculi. Et quantò plus laborant ad inueniendum, tantò minus inueniunt; quasi flos egreditur & conteritur & fugit velut vmbra, eorum prosperitas & cogitatio 4 Cito transit gloria mundi: Et quia parum de hoc curarunt per vanam eorum scientiam, & quia spem suam posuerunt in creaturis potiùs, quàm in Deo cito perierunt. Miseri sunt nisi vbicunque fuerint, & quocunque reuertantur ad Deum optimum maximum se conuertant: præter mundum & eius concupiscentiam inueniunt nihil. Videamus itaque & nos, quibus potissimum conditionibus, & proprietatibus, oratorē Christianum prædītū esse oportet. Ac me quidem diu cogitantem, veritas ipsa in hāc potissimum sententiam ducit, eum non solum plena, & perfecta eloquentia armatum, verum etiam omni virtutum genere largè instructum & ornatum esse oportere. Neque verò illa mea sententia est, sed à seruatore nostro Christo profecta. Quisquis enim fecerit (inquit) simul ac docuerit, hic magnus vocabitur in regno cœlorum. Quibus consonant illa D. Pauli verba qui bene presunt præsbyteri, duplici honore digni habeantur, maximè ij qui laborant in sermone ac doctrina. Et Daniel: qui, inquit, docti fuerint, fulgebunt quasi splendor firmamenti: & qui ad iustitiam erudiunt multos, quasi stellæ in perpetuas æternitates. Hac enim de causa eos Dominus sal terræ, lucem mundi, lucernam super candelabrum, ciuitatem supra montem positam, & pastores appellat. Idque vltimum, tanquam conuenientissimè prædicatoris officium denotans, ipse Christus sibi

Ber. Hom. 23 super Cant.

Doctrina, & auctoritas cūcaritate cōiuncta debet eē i oratore

Christiani Oratoris ornatus.

Matt. 5. c. 19.

1. Tim 5. c. 17

12. 2. 13.

R S T V

vſurpauit, cum ait, Ego ſum Paſtor bonus. Et vt melius conſiderare poſsis tibi ob oculos præſens ſtemma ponimus, in quo quidem conſiderare poteris inſignem eius dignitatem, & maieſtatẽ, quia non ſolũ per Prophetas & Apoſtolos, ſed quod multo mirabilius eſt, quod idẽ ipſe Prophetarum & Apoſtolorum dominus, in mundum venire, & per ſe munus hoc obire dignatus eſt. Cuius quidẽ declaratio talis eſt.

X A. Dominus Ieſus bonus & verus ouium, quas ab æterno ad ſalutem prædeſtinauit, paſtor eſt. In quo præcipuè notanda eſt immenſa bonitas, vtpotè, qui non ſolum perditam ouiculam proprijs humeris ſuſcepit, verum etiam, totum gregem, vt arctius huius charitatis immenſitas fidelium cordibus infigeretur, ſanguine ſuo pretioſiſsimo (quem in pretium ſimul & lauacrum fudit) potauit, eumq́; ſpicis, & botris vuarum, quibus omnium ſacramantorum ſummum denotatur cibauit; propterea quippè, quia dominus noſter Ieſus Chriſtus corpus, & ſanguinem ſuum in eius rebus commendauit, quæ ad vnũ aliquid rediguntur. Ex multis nanque granis, vnus panis efficitur: & ex multis racemis, vinum confluit. Baculum victoriam Chriſti, Y

Ioa.1. Ro.3.

S.Tho.

& ſuorum

& filiorum, & diaboli confusionem denotat: quo mediante, ab omni nos eripit casu. B. Baptismus omnium sacramentorum Ianua sanguine Christi consecratus, quo sine, nulli salus, in quo Diaboli vitia submerguntur, & animæ fidelium mundantur, ac liberantur, nempè, à potestate Satanæ. Quia fons vitæ aquæ salientis in vitam æternam Christus effectus est, cuius desiderio sitiuit in eum omnis anima, & vbertate eius fluminis inebriari omnis terra concupiscit. Ideò significat inexhaustum fontem sanguinis dominici, quo omnium totius mundi, & omnium ætatum sitim restinguit, ad quem ipse omnes inuitauit, dicens: Bibitè, & inebriamini charissimi, & alibi: Bibite vinum, quod miscui vobis. Spiritualis enim dulcedo in suo fonte gustatur. C. Quatuor Euangelistarum testimonijs confortamur, & consolamur: ipsiq; clarissimè & euidentissimè omnia, quæ de catholicæ, & Christianæ Ecclesiæ capite, & fundamento, hoc est, de Christo & recta in Deum fide: quorum cognitio, & auctoritas in ipsis explicatur, nobis proponunt: figurarumque veterum velamen tollunt. D. Prouidentia, & vigilantia prædicatorum, per canes excubatores, designatur. Quorum præcipuum in Ecclesia locum tenent quatuor mundi doctores, post sacros Apostolos, & Euangelistas, vt ex ipsorum insignibus apparet. E. Predicatores comparantur, primò, luci mundi, per doctrinæ veritatem. Quare necesse est sint acerrimi ingenio, suaues eloquio, sæcularis, & diuinæ literaturæ periti, in ecclesiasticis laboribus onerosi, in quotidianis disputationibus clari, in omni sua actione compositi, in fidei nostræ expositione catholici, in quæstionibus absoluendis acuti, in reuincendis hæreticis circumspecti, & in explicandis scripturis canonicis cauti. Secundò, ciuitati, per paternam pietatem, & protectionem. Tertiò, lucernæ dignè supra candelabrum Ecclesiæ, propter vitæ exemplum positæ, quæ latè catholicis vrbibus de septiformi lino pastum oleo letitiæ lumen effundens, densas, licet, hæreticorum caligines discutit: & lucem veritatis à confusione tenebrarum, splendore clarifici sermonis enubilat. Quartò, sali, propter vitæ sanctitatem. Quo præcordia nostra, ne possint sæculi vanescere errore condiuntur. Denique, ea est meriti, & dignitatis magnitudo, huic ministerio à Domino proposita, vt, quemadmodum virginibus atque martyribus aureola quędam (vt appellant) in cœlum reposita est: quæ in illis corruptæ carnis vigorem, in his verò inuictæ virtutis constantiam singulari quadam gloria remunerat. Ità, doctoribus similis aureola, & corona in cœlo parata est: propterea quòd non modò ipsi virtutis, & iustitiæ, propositum tenuerunt, sed alios etiam ad simile virtutis studium doctrinæ suæ, ministerio excitarunt: quæ res, inter clarissimas præcursoris Domini laudes, numeratur: quòd videlicet, multos filiorum Israel ad

[Margin: Z]

[Margin: Prouer. 9 a. 5; Cant. 5. a. 1.]

[Margin: A]

[Margin: Predicatores quibus rebus comparētur. Secularis, & diuinæ scientiæ notitia, & rerum sublimiū tractationē Christiano oratori necessaria.]

[Margin: B]

[Margin: C]

[Margin: Aureola datur prædicatoribus.]

dominum esset doctrina sua pertracturus, vt doctè pariter & piè in suo ecclesiasticæ Rhetorices, nunquam pro meritis satis laudato libro, docet doctissimus simul, & pius Ludouicus Granatensis. Isthuc ipsum ita commodissimè efficiet, veritatem, denique arcana aperiendo populo, docendo piè, & innocenter viuere, errores turpissimos, pestiferas superstitiones, prauasq; consuetudines tollendo, ad piam, veram, diuinamque sapientiam Christianam Religionem homines compellendo, cognitione veritatis (quo nullus est suauior cibus) auditorum animos nutriendo. Neque hoc ingens beneficium in vnũ aut alterum hominem, sed in omnes ad quos vox eius peruenerit, conferre nitetur. Neque solum utile existimamus ad ea, quę oratores dixère, sed ad religionem (qua nihil melius homini á bonorum omnium largitore Deo tributum est) inducendam, retinendam, & propugnandam. Atque his medijs uerum finem suum assequi poterit, qui est persuadendo augere regnum Dei, lucrari animas Chisto, ornare sanctam Ecclesiam, minuere tyrannidem diaboli, animas Christi pręciosa sanguine redemptas, ad æternam uitam, & beatitudinem excitare ueritatem tueri, & extollere, salutariaque consilia dare, verbo, & exemplo docere, pié, & innocenter viuere. Qui enim huiusmodi proprietatibus sunt ornati, si diuinitus ad nobilissimum illud munus vocati sunt, prouincias, & regna ad Christum conuertunt, hęreses extinguunt, seditiones sedant, concordiam pariunt, leges pręscribunt, confirmant, ac etiam imprimunt in animis hominum: itá, vt meritò Ministri Dei, Internuntij, Angeli, Christi Legati apellari possint: quibus nominibus iure nominantur Apostoli, & qui in Apostolico munere docendi sine fuco, & ostentatione versantur. Christianus itaque orator non suam, vel propriam, sed Christi Iesu gloriam, quem pręoculis habere semper studeat, & corporis eius mystici, quod est Ecclesia vnanimiter catholica, ædificationem quærere debet. Non suam, inquam, quia nihil quod non ad solius Dei omnipotentis gloriam, ad huius solius laudem, ad huius solius confessionem spectet facere debere. Tùm diu noctuque meditari cœlestia, peruigilare, iugibus pręcibus instare, psallere Deo, sacras literas scrutari, interpretari, lucubrare, concionari, sanctissimè conuersari, ac denique ob catholicæ veritatis susceptam defensionem inprobissimorum hominum conuicia, mendacia, fastidia, minas, & violentas manus, & opprobria tollerare debere. Vnde S. Dominicus ordinis Pręedicatorum auctor, & pater inclytus, interrogatus, qua ratione dicendo auditores in sui admirationem traheret, & tot animas concionibus suis Christo lucraretur, ea, quę dicebat, se reperire respondit in libello charitatis, in libello Spiritus Sancti. Quamobrem manifestum est, quod non proprium, sed Dei honorem quærere debeat

Verbi Dei proclamatoris quis finis

Christianæ eloquentiæ vtilitas.

Prædicatorũ Encomia.

Quid prætẽdere debeat Orator.

Exercitia Christiani Oratoris.

Christianus orator; cuius typum considerare stude.

A. Manus sub maxilla habet. Quia mens nostra, nullo modo, ad vim intimę contemplationis rapitur, nisi prius sopiatur. Nám cúm contemplatio solùm pertineat ad viros perfectos, notat, quod sicut nobiles creaturę sunt situ altiores, lumine clariores, apparentia pulchriores, sicut patet de stellis, & syderibus, sic verè illi qui nobilitate morũ, & bonitate alios præcellunt, debent esse pulchriores in conuersatione, clariores in discretione, altiores & eleuatiores in contẽplatione. B. Angelicum erga homines obsequium significat. Sed ob celeritatẽ nobis imperceptibilem designandam depingitur alatus; licet, alarũ corporalium remigijs careat. Custosque singularis cuique hominum sigillatim tanquàm pædagogus quidam, & pastor ad uitam dirigendam semper adesse, ex sacris eloquijs perspicuum est. Nàm, docent viam Domini ignorantes, & à recta semita exorbitantes, abdita mysteria pandunt, nobisque abscondita reuelant. Vniuersis paroxismis congrua sanitatis cataplasmata applicare norunt. Ro-

Contemplatio viris perfectis conuenit.

Angeli cur alati, & quã curã de nobis habeant.

H

I

bustum

bustum demùm, ac validum, in rebus gerendis, reddũt animum. Vndè, ante qualemcunquè operationem: ad ipsum offeras disticon.

Angele qui meus es custos: virtute superna
Me tibi commissum salua, deffende, guberna.

K C. Mundus est loco suo, sub pedibus, scilicet, quia est contemnẽdus cum omni eius concupiscentia, & soli adherendum Deo: Christianus enim orator totus in cœlestibus raptus, terrenis verò mortuus debet esse. Quia sicut de superioribus venit pluuia, quæ est inferiorum omniũ nutritiua: sic verè Chiltianus orator terrenis, & vanis considerationibus spretis, de superioribus imbribus debet animas irrigare. Vanæ enim literaturæ homines, & sæcularis, deorsum ad vanas mundi & cœlorum motus considerationes descendunt. Spiritus verò & voluntas virorum iustorum & rationabilium, superius ad cœlestium considerationes (quærentes quæ sursum sunt, & non

L quę super terram) ascendunt, tanquàm veri Dei amatores & imitatores. D. Speculum talis est naturæ, quòd imaginem quam recipit, statim ostendit: nescit enim aliquid celare. Ideò, speculum pręsentem & à tergo reuerberãtem habet, denotans circũspectionem quam absque hypocrisim habere semper debet Christianus orator. Denotatq; mentis simplicitatem, carnis synceritatem, & ad bonum habilitatem operando secundum exemplar quod ibi relucet, quod est Christus. E. Latratus, & morsus, impetus, & conatus, vincula, verbera, & reliqua tormentorum genera scit despicere, cuncta calcare & contemnere, & quantò plures sustinet, tantò fortior & letior apparet. Exem-

M plo aëris, qui tunc apparet serenior, quando præcesserit aura maior. Fortunatior enim est, qui asperis non mouetur, quàm qui prosperis promouetur. Siquidem perfectus vir fortunæ duris casibus non succumbit, quinimmo, quantò magis grauia & difficilia sibi incumbunt & imminent, tantò fortius, & virilius in se ipso residet & resistit. Ad tales nanq; pertinet, nec perturbationi huiusmodi nec fortunæ, succumbere: Quia per Christi & mortis considerationem confortantur: considerantes quomodo reliqua omnia, tanquàm flos, mane florent & subito arescunt. Nec quidquam in mundi rebus putet esse perpetuum, sed caduca & breuia vniuersa quæ cer-

N nimus.

Oratorem necesse est varia scientiarum supellectile constipatum existere. Cap. III.

OMnes literarum sacrarũ cultores, & maximè quidẽ prædicatores, vt cũ gloria & fructu munus suũ administrare possint ante omnia gratia Dei, instructos esse oportet, qua sine, omnis la-

Qui sint idonei oratores

bor cū pauco fœnore & fructu suscipitur, nemo enim librum illum mysteriorū Dei qui signatus est aperire potest nisi qui clausit. Vndè Hiero. græco & latino, insuper & hebręo eruditus eloquio, ait: scripturæ sanctæ difficultas maxima est, cuius intelligentiam absque Dei gratia, & doctrina maiorum sibi imperitissimi vel maximè vendicant. Adhibenti hoc studium datum est scientia abundantiorem fieri, quia adhibet studium & mentem dignam. Ab eo autem qui non habet studium nec mentem, vt par est, adhibet, etiam tolli quod habere videtur. Hoc est, etiam si paruam quandam boni scintillam habeat, & eam non excitet & accendat: per spiritum & spiritualia opera extingui. Hoc non ignorabant sacri doctores: qui cum Apostolis à Domino petebant; Domine, doce nos orare, orāt tamen, vt ab eis amoueat velamen illud, quod contegebat faciem Moysis, vt possint scripturas intelligere; & Apostoli Dominum obsecrant, vt edisserat ipsis parabolam Zizaniorum agri. Et eunùchus reginæ Aetyopum, qui venerat adorare in Hierusalem, & reuertebatur sedēs super currum suum legens Isaiam prophetam. Tunc dixit spiritus Philippo: Accede ad currum istum, accurrens autem Philippus, audiuit eum legentem Isaiam, & dixit, Putas ne intelligis quæ legis? Qui ait; quo modo possum nisi aliquis ostenderit mihi? Tunc Phillippus docuit ipsum, & in prophetis, pręcipuè in Daniele & Zacharia, Angeli inferiores instruuntur à superioribus: & diuina oracula prophetis ipsi manifestant. Vndè Beatus Hiero. ab hac consuetudine non discedens, cum exposuisset insomnium prophetæ illius 390. dierum, supra latus sinistrum, & supra dextrum 40. dierum ait, difficilimam quæstionem & à nullo explanatam, non tàm nostri scientia quàm domini gratia exposuisse nos credimus, impleto illo, quod ille pollicitus est. Quærite & inuenietis, petite & accipietis. Nec hoc solum à nobis exigitur (quamuis sciamus S. Antonium & seruum quendā barbarum, nullo docente, literas plenè nouisse, teste Aug. sanctæ recordationis viro. Sed doctissimorum virorum diu terenda sunt limina, vt immensam diuinarum scripturarum difficultatem possimus emollire, vt fecisse nouimus Hiero. Basil. & reliquos illustres viros. Deindè, multarum artium maximè sacræ Theologiæ, & linguarum cognitione. Vtrunque igitur opus est ijs, qui studium suū ad sacras adiungunt, vt & literis eruditi, & Christi numen propitium habeant. Vt elegantissimè colligitur ex eo Isaiæ loco. Et erit vobis visio omnium sicut verba libri signati: quem cum dederint scienti literas, dicent: lege istum: & respondebit, non possum, signatus est enim. Et dabitur liber nescienti literas, diceturque ei, lege, & respondebit, nescio literas. Ex quo quidem loco planissimè liquet, nec sine literis, nec sine pietats studio aditum patére ad sanctarum literarum intelli-

In Daniel. 11.

Luc. 11. a. 1.
Oratio quātum prætet ad intelligētiam. s. scripturæ.
Matth. 13. c. 36.
Act. 8. c. 31.

Angeli inferiores quomodo instruuntur à superioribus.
In Ezec. c. 4.

Matt. 7. a. 7.
Marc. 11 c 24
Luc. 11. b. 9.
Ioa. 14. b. 13. & 19. c. 13.
Iaco. 1. a. 6.
In proœ. lib. 1. de Doct.
Scripturę auctoritas quāta sit.
Omnes Philosophiæ & Theologiæ partes oratori Christ. necessarias esse.
29 d. 12.

O P Q R

gentiam non posse. Quamuis tamen vtrunque necessarium sit, magnum est inter vtrunque discrimen. Vt enim aliquis, sine varia literarum disciplina, singulari quodam diuini spiritus afflatu scripturæ diuinæ intelligentiam consequetur, vt illi fuere, quemadmodũ est apud Lucam, quibus dedit Christus mentem, vt intelligerent scripturas; id tamẽ accidere, nulla ratione potest, vt sine spiritu Christi quisquam eas intelligat, quamuis sit omnibus disciplinis imprimis eruditus. Nisi enim is, qui librum obsignauit, eundem aperiat, nemo (inquam) illum explicare poterit, atque sapienter euoluere. Quia prius debemus discere & post docere. Vndè, videtur mihi, quòd regula prædicatorum optimè satis tradatur: 1. Esdre. 7. vbi dicitur, quod Esdras parauit cor suum, vt inuestigaret legem domini, & faceret, & doceret. Quibus ostenditur, quòd verbi Dei proclamator, debet voluptatem horrere: parauit, inquit, cor suum; cor enim prædicatoris debet esse paratum per puram intentionem, quia sicut vas corruptum, vinum ibi positum corrumpit, sic cor, vitijs infectum doctrinam & scientiam inficit & peruertit. Quia modicum fermentum totam massam corrumpit. Deindè, sollicite studere: inuestigauit, inquit, legem Domini. Nàm, sine studio eger est animus. Ideo sapientiam omnium antiquorum exquiret sapiens. Demùm, dictis, & factis implere: Docere, inquit, & facere. Cępit enim Iesus facere & docere, sicut etiam dicitur: Iudicum 7. Illi ad prælium fuerunt electi, qui aquam cum manu lambendo biberunt, & aquam prius manu quàm lingua tetigerunt: Sic illi ad prædicandũ contra vitia sunt accepti, qui aquam scientiæ & doctrinæ prius tangunt manu per operationem, quàm lingua per doctrinæ eruditionem. Quare, oportunè quidem hoc loco paucula mihi interponenda videntur, de necessaria propagatoribus doctrinæ christianæ omnium & maximè liberalium scientiarum notitia. Quod quidem animaduertas oportet in sequenti figura. Cuius quidem declaratio talis est.

Sine liberis, & pietatis studio nõ volemus, scilicet scripturam intelligere.

Prius debemus facere, & post docere.

Sine studio eger est animus.

S T V

A. Præter

A. Præter Physicas disciplinas, altior scientia homini in ignorantiæ tenebras lapso pernecessaria fuit, vt Deum factorem suum agnosceret, quàm Theologiam proprio nomine appellant fideles. Ad hoc enim (vt D. August. ait) proponitur nobis intuenda, vt, Deus qui nos creauit, & illam inspirauit, quæratur, cognoscatur & diligatur. Quo fit, vt Deum tanquàm subiectum primum, sub aliqua ratione spetiali contempletur. Nec practica, nec speculatiua, simpliciter, sed affectiua appellanda est. Dilectio enim superemi-net scientiæ, & est maior intelligentia, & intrat dilectio, vbi foras stat scientia. Ideo igne circundatus existit. B. Duo sunt genera eorum quæ de Deo possunt principaliter cognosci: quædam tantum per reuelationem, vt, trinitas personarum, beatitudo nobis promissa, Incarnationis & redemptionis mysteria. Alia verò per demonstrationem, vt quod Deus sit vnus, sit immortalis & immobilis. Et cum Deus sit finis naturalis hominis, supernaturaliter tamen attingibilis: consequens est, vt hoc theologus, tanquam rerum diuinarum specula-

Deus qualiter sit Theo. subiectum.

Quæ cognoscantur per reuelationé & quæ per demonstrationem.

X

Y

tor à

tor à terrenis curis semotus aduolutus postulet à Deo. Atque ideo in habitu monachali ipsum ostendimus. C. Cùm hæc sit dignitas homi nis, vt finem suum non possit naturaliter cognoscere: sequitur quod posthabitis philosophorum scientijs, quæ veluti flores pulcherrimæ conferunt ad Theologiam: Theologiæ vacare debet. Nàm, & si Phi losophi multas de Deo cognouerint veritates, fuit per effectus & in communi: non tamen quod esset trinus & vnus, atque ideo sub se il las omnes habet. Callere igitur optimè debet, post sacram Theolo giam, quæ sola inter omnes scientias domina est, & ei omnes aliæ an cillantur & sola ipsa remanet, vt dictum est, omnes liberales artes vtiles ad instituendos homines, & necessaria admodum scientiarum genera; de quibus Clemens Alexandrinus ait; Quemádmodum liberales quæ in circulo stant disciplinæ, conferunt ad Philosophiã, quę est ipsarum domina, ita etiam ipsa Philosophia cõducit ad com parandam sapientiam. Est enim Philosophia exercitatio, sapien tia verò, scientia rerum diuinarum atque humanarum, & causarum ipsarum. Est enim sapientia domina Philosophiæ sicut ipsa Philo sophia, eius quæ prius auditur, disciplinæ, nempè, Logicæ aut Rhe toricæ, Et vera illa artificiosa apis Dei August. Disputationis, inquit, disciplina ad omnia genera quæstionum, quæ in literis sanctis sunt pertractanda, ac dissoluenda plurimum valet, sophistica tamen ca uenda est. Et D. Hiero. ad Paulinum cum loquitur de libro Iob, inquit, omnes leges Dialecticæ propositione, assumptione, confirma tione, conclusione determinat. Deniquc debellator hęreticorum Au gust. contra Cresconium Grammaticum id probat multis testimo nijs ex scriptura desumptis, vt ex illo act. cum loquitur de Paulo, Disputabat cum Iudæis in Synagoga, & gentibus colentibus in fo ro. Et paullo post, sedens verò quidam adolescens, nomine Euty chus super fenestram cùm mergeretur somno graui, disputante diu Paulo ductus somno, cecidit de tertio cænaculo deorsum, & sublatus est mortuus. Nonne alijs diuersis in partibus suarum epistolarum D. Pau. disputat? Maximè in illa quæ est ad Romanos. Vbi disputat, & rationibus confutat partiũ argumenta: Quã disputationẽ in quinq; partitus est hypotheses, siue propositiones. Quarũ prima est, de vi & efficacia prædestinationis immobili. Prædestinatis, scilicet, omnia cooperari in bonum, nec illis creaturam vllam Christi Charitatem posse eripere. Vbi dicit. Scimus autem. c. viij. 2. de prædestinatio nis veritate. Nihil infirmari certitudinem prædestinationis, quòd non omnes filij Israël ad fidem sint vocati. Promissio enim quę fa cta est Abrahæ, aut Iacob, non de omnibus eorum filijs secundum carnem, sed de quibusdam intelligi debet, qui etiam sunt vocati. Id quod ex duabus ostendit sacræ scripturę auctoritatibus à principio

Marginal notes: Hominis dignitas. — Orator. 7 liberales artes callere debet. Capitis continuatio. — Strom. 1. — Philosophiæ definitio. — Lib. 2 de doct. c. 31. & 32. — Quod Dialectica emolumentum afferat ad intelligendũ scripturas. — 17. d. 17. — Act. 20. b. 9. — Geor. eder. lib. 4. par. Theo. tab. 54. — Argumenta. Pau. de Electione Dei gratuita, & prædestinatione diuina

Margin letters: Z, A, B, C

c.9. vſque ad verſ. Nunquid iniquitas 3. De prędeſtinationis, ac reprobationis æquitate. Neque verò prędeſtinationem, vel reprobationem Dei eſſe iniquā quod alios elegit, alios reprobauit ex iudæis & gentibus. d. verſ. Nunquid iniquitas? eod. Quarta de cauſa ob quam iudęi fuerint reprobati: Quam ſtatuit duplicem. Vnam primariam, quæ fuit, quod offenderint in lapidem offenſionis & petram ſcandali, ſcilicet, in Chriſtum. verſ. Quid ergò dicemus? vſque in finem. c. 9. Et alteram immediatam, quòd propriam iuſtitiā prætulerint iuſtitiæ Dei: ſuam iuſtitiam uſque adeò zelantes, vt Chriſtum recipere noluerint. Id verò illis accidit, quòd emulationem quidem legis habuerint, ſed non ſecundum ſcientiam c. 10. per tot. Quinta qua in ſpetie reſpondet gentiliū obiectioni poſtremæ: gentem, videlicet, iudaicam propter reprobationem eius non eſſe contemnendam: tùm, quòd multi ex iudęis fuerint vocati & electi, inter quos Paulus & ſe & alios numerat diſcipulos. c. 11. in princ. Etſi maior pars iudęorum excæcata ſit, reliquiſſe tamen ſibi dominum complures, qui ſalui fierent. ver. an neſcitis quia in Elia eod. Reprobatio iudæorum, gentium fuerit ſalus, ac ob id metuēdum ſit gentibus, ne & ipſi aliquando excidant. verſ. nunquid ſic offenderunt? eod. vbi ait, propter incredulitatem fracti ſunt, tu autem fide ſta, noli altum ſapere, ſed time. Iudęis cæcitas illa ex parte tantùm, & ad tempus acciderit, in poſterum verò futurum, vt cū plenitudo intrauerit gentium, ſaluus fiat omnis Iſraël verſ. ſed & illi ſi non permanſerint. Incomprehenſibilia ſint humano generi iuditia ſapientiæ & ſcientiæ Dei, & inueſtigabiles viæ eius. verſ. ò altitudo, vſque in finem c. 11. Et in pſalmo, ſuauis ſit illi diſputatio mea: & apud Iſaiam: & venite & arguite me, dicit dominus. Poſſem hoc in loco, cæterarum omnium diſciplinarum clara & non leuiter preſſa veſtigia (niſi me ad ſe maiora quæ molior vocarent) ex diuinis libris oſtendere; vt ex Homeri poëſi Strabonem feciſſe legimus, attamen id facere omitto. Nàm, quis non videt quam frequēter Geometrica inculcet, vt in diuiſione agrorum terræ promiſſionis, & in fabricatione arcæ & in Ezechielis templo? Quin & Arithmetica identidem infarcire non ceſſat, vt in Numeris, & mixtim in tota ſcriptura. Nec ab Aſtronomia abhorret veluti cum de figura cœli, & de eius agitatione & vertigine, & de quatuor cœli plagis, ſermo inſtituitur. Rhetorices autem ornamenta, & figuras dicendi numerare, relinquo, cùm dicat B. Auguſt. in lib. de Doct. Chiſt. ſe facile poſſe oſtendere omnia ornamenta illius artis in ſcripturis inueniri. Iàm verò de animantium, arborum, lapidum naturis, quid attinet dicere, cum nihil magis legentibus obuium ſit?

Rhetorices ornamenta reperiuntur in ſcripturis ſanctis.

ARITHMETICA
GEOMETRIA
DIALETICA
ASTROLOGIA
MVSICA
RHETORICA
GRAMMATICA
ABCD
OPQRSTV

De liberalium artium numero. *Cap.* IIII.

OStendamus iam paucis oportet, liberalium artium numerum, quæ quidem septem esse liquet ex iam dictis, & in duo genera diuiduntur, quia primæ tres primariæ artes vocantur, vel prima sciendi elementa, vt præpositum stemma demonstrat. H

Prima Grammatica, quæ veluti clauis, & mater est aliarum artiū. Secunda Rhetorica aliarum scientiarum ornamentum, ideò flores sparsos, & manus deductas habet, phylacteriaque dilatat. Tertia, est Dialectica, hanc Salomon omnium sapientissimus addiscendā admonet, dum nos hortatur vt intelligamus sermones prudentiæ, versutiasque verborum, nec non parabolas, & obscurum sermonē, & dicta sapientum simul & ænigmata. Ideò stateræ & folijs assimilatur. Nam etsi aduersarium vicerit, non fructum sed verborum folia consæquetur: & sicut statera verum à falso dijudicat, non aliter Dialectica & Logica. Quatuor verò Mathematicæ vocantur, quia per certas demonstrationes quantitatis tàm continuæ, quàm discretę docent. Has Philos. Metaphysicæ connumerat, & cum illa conueniunt, quia vtraq; considerat quantitatem continuam, sed diuerso modo, Metaphysicus enim considerat de omnibus quantitatibus prout sunt entia, vt ait Philos. sed Mathematicus considerat de quantitate, vt de subiecto, & de illa principaliter agit, illamq; demonstrat. Et quia quantitas multiplex est, aut saltem quadruplex, ideo quatuor sunt Mathematicæ, scientiæ. Prima enim & nobilissima quantitas est, circa dimensionem omnium cœlestium corporum, in se, & inter se, per distantias & dimensiones ad inuicem, etiam respectu motus, & situs illorum, & circa istam quātitatem versatur Astronomia. Alia est quantitas respectu auditus, circa sonos & voces. Nàm, humana curiositas videns in sonis esse delectamentum, quæsiuit causam eius, vt sibi posset per artem tales delectationes facere, & continuare, vt dicit Boeth. vndè, docuit quantitatem vocum sub vna concordia & consonantia sonorum coniungere & in vna proportione numerali deducere, & hanc proportionem, & quantitatem sonorum vocamus Musicam. Tertia quantitas respectu numeri versatur, quæ dicta est Arithmetica, id est, ars numerandi: quia considerat quantitatem numeralem, & proprietatem eius, vt ait Isidorus. Hæc certè ars magnæ virtutis est, quia nulla aliarum trium indiget, aliæ verò hac plurimum indigent, vt Boet. ille integerrimus Philosophus ait, Quarta verò quantitas versatur circa mensuram, quæ dicta est Geometria, id est, mensura terræ: quæ ortum habuit secundū Alfarabium in Aegypto. Cùm enim post Nili inundationem pos-

[Margin notes: I; K; L; Pro.1.2.; De Mathematicis sciētijs.; 4. Meta.; Astronomia; Musica.; 1. Musicæ.; Arithmet. Li.1. Actym. c.2. & li.3. c.1; Geometria]

ſeſsiones omnes obducerentur imo, ad hoc, vt deinceps poſſeſsiones ſtabili dimenſione diſtinguerentur, cæperunt terram lineis & menſuris metiri, & partiri, vt ſic certi limites ponerentur in poſſeſsionibus. A tali igitur primaria menſura terræ, ſcientia menſurandi nomen accepit, quæ Geometria dicitur, poſtea verò, creuit inquiſitio eius, & deuentum eſt ad lineas & circulos, & triangulos, & cæteras figuras ad eiuſdem artis perfectionem. Quoniam igitur de ſupradictarum artium ſubiectis frequentes deliberationes incidunt, earum ratio oratori Chriſtiano tenenda eſt.

Qui futuri ſint idonei Chriſtianæ Rhetorices auditores. Cap. V.

QVoniam colligenda & accommodanda ſunt aliqua præcepta, quæ doceant cæleſtem, ac ſanctam eloquentiam: quorum cùm ſit magiſtra (vt eſt, ſalutarium omnium præceptorum) ſponſa Chriſti ſancta mater Eccleſia, Eccleſiaſticam, ac Chriſtianam Rhetoricam conſtituent. Hanc diuinam potius quàm humanam dicendi facultatem (& ſi Spiritus ſanctus ſine vlla doctrina, & labore interdum ſolet ſuggerere) obſeruatione tamen ſermonum, quibus ſancti homines eodem ſpiritu afflati Chriſtiano populo profuerunt percipi & in artē redigi poſſe nemo negauerit. Quare, nō abs re fore arbitror, hoc in loco de officio auditoris, primū differere, præſertim, cū hæc quæ illuſtrāda ſuſcepimus, niſi ad vitæ actiones, veluti ad ſcopū, ſe cōferant, nō ſolū emolumento, ac vtilitate carebunt, ſed noxia & perniciosa euoluentibus euadēt. Quippè, iuxta ſententiam D. Pe melius eſſet illis viam veritatis non cognouiſſe, quàm poſt eam cognitam ab ipſa deflexiſſe. Et primum illis ſcripturarum lectio inutilis futura eſt, qui ſe totos mundo dediderint, ac affectibus carnis ſe addixerint, quando ſapienti nihil alienum: niſi quod virtuti incongruum. Item præco verbi Dei inſignis Cyrillus lib. 1. contra Iulianum Auguſtum: Non fuit, inquit, Philoſophis conceſſum videre ea, quæ mentem & ſermonem noſtrum excedunt. Cùm omnipotens Deus adhuc, nec lucem in mentem eorum miſiſſe, nec ſapientiam indidiſſe, nec linguam direxiſſe, nec ineffabile quiddam de ſe, vt capaces eſſent, vel ſentire, vel loqui conceſſerit. Nec enim paſſim omnibus ea gratia conceditur. Illis autem potius, qui fuerint à carnis affectibus & terrena immunditia liberati, menteq; integri, ac ſcientes veræ pietatis opera, & ad hoc nos prouocat Deus per vocem Dauid. Vacate & videte dicens, quoniam ego ſum Dominus. Quin & Dominus Beati, inquit, mundo corde quia ipſi Deum videbunt. Qui vult igitur ſapiens, ac beatus eſſe: audiat Dei vocem: diſcat iu-

2. c. 2. d. 20.

Lect. S. ſcripturę quibus ſit inutilis.

Amb. Epiſt. 36. ad Cōſta.

Pſal. 45.

Matt. 5. a. 8.

pſ 23. a. 4.

Lib. 3. Didaſcal.

ititiam: sacramentum natiuitatis suæ noscat: humana contemnat: diuina suscipiat: vt summum illud bonum ad quod natus est posit adipisci. Nam, omnis sapientia hominis in hoc vno est: vt Deum cognoscat & colat. Hoc nostrum dogma, hæc summa est. Quanta itaq; voce possum testifior, proclamo, denuncio, hoc esse quod philosophi omnes in tota vita sua quæ siuerunt, nec vnquam, comprehendere, valuerunt, quia religionem aut prauam continuerunt, aut totã penitus sustulerũt. Non ergò pigeat ad percipiendã sapientiæ disciplinam audiendi, vel legendi, pacientiam commodare. Tria enim secundum Hugonem sacræ Theologiæ studiosis sunt necessaria, natura, scilicet, exercitatio, & disciplina. Quibus efficitur, vt facilè audita percipiant, & percepta firmiter retineant, labore & sedulitate naturalem sensum excolant, laudabiliter viuentes, mores cum scientia componant. Hinc Galen. in studioso homine septem desiderat necessaria ad omnium rerum inquisitionem & cognitionem. Primùm, scilicet, ingenium sagax, & docile. Deindè, assuefactionem & exercitationem ab ineunte ætate in omni disciplinarum genere. Tertiò, assiduitatem. Quartò, vt, præceptores audiat præstantissimos, & celeberrimos. Quintò, inexplebile desiderium veritatis. Sextò, cognitionem eius methodi & normæ, qua verum discernitur à falso. Vltimò autem, exercitium & vsum eiusmodi methodi. Videtur sanè diuina natura non corporalibus, sed intus absconditis oculis animi; & Damasce. ait, Nos qui docendi gratiam non sumus adepti (quandoquidem nos ipsos indignos fecimos ipsa, voluptatum perturbatione) de illis saltem quæ in prophetis tradita sunt disputemus. Deniq; Athanasius ille vita & sermone circumspectus Ecclesiæq; fundamentum lib. de incarnatione scriptum reliquit: Qui theologorum consequi intelligentiam cupit, abluere prius animam debet atq; detegere, & per vitæ morumq; similitudinem ipsos audire sanctos, vt voto atque instituto illis coniunctus, ea etiam quæ illis Deus reuelauit, intelligat, atque vt vnus ex illis effectus, effugiat peccatorum periculum, & ignem eis in die iudicij præparatum. Recipiatq; reposita sanctis in regno cœlesti præmia, quæ oculus non vidit, nec auris audiuit; nec in cor hominis ascendit. Sacræ igitur scripturæ cognitio, facilis fiet tribus modis. Iusta & idonea rerum & verborum interpretatione; studio atque diligentia, quæ consistit in lectione; Meditatione, oratione, & exercitatione, vt superius tettigimus & inferius dicetur. Ordine doctrinæ, seu via docendi discendiq; ratione quadã atque methodo: qua & obscura pleraq; facilius intelligere, & difficilia commodius inuestigare, atq; etiam ex ijs quæ prima fronte videntur minutissima, ingentem multi variæ possint & sapientiæ & pietatis colligere thesaurum.

De rebus ad comparãdã diuinarũ literarũ scientiam necessarijs.

Visio Dei absconditis oculis fit. Lib. 1. fidei Ortho. c. 3.

Sacræ script. cognitio quomodo facilis fiat.

R

S

T

Literæ humanitatis quid vtilitatis afferant ad intelligentiam scripturarum. Cap. VI.

V STudiosa consideratione animaduertendum est, esse aliquos, qui ab his diuinis mysterijs literarum humanarum scientiam tollentes eam contemnant, eò quod incircuncisos turpe sit in Ecclesia Dei intromittere. Tamen, non omittam viam & rationem, qua fructus non contemnendos, tùm ad intelligendum diuinas scripturas, tùm etiam ad conformandos & componendos mores nostros indè excerpere possimus. Lege iubar illud Ecclesiæ B. August. vbi hęc ad literam scribit. Philosophi, inquit, si qua fortè vera & fidei nostræ accommoda dixerunt, maximè Platonici, non solum formidāda non sunt, sed ab eis etiam, tanquam ab iniustis possessoribus in vsum nostrum vendicanda. Sicut enim Aegyptij non solum idola

X habebant, & onera grauia, quæ populus Israël detestaretur & fugeret, sed etiam vasa & ornamenta de auro & argento, & vestē, quæ ille populus exiens de Aegypto, sibi potiùs tanquam ad vsum meliorem clanculo vendicauit, non auctoritate propria, sed præcepto Dei (ipsis Aegyptijs nescienter commodantibus) ea, quibus, non benè vtebantur. Sic, doctrinæ omnes gentilium, non solum simulata figmenta grauesque sarcinas superuacanei laboris habent, quæ vnusquisque nostrum, duce Christo, de societate gentilium exiens debet abominari atque deuitare. Sed etiā liberales disciplinas vsui

Y veritatis aptiores, & quædam morum præcepta vtilissima continent deq; vno Deo colendo nonnulla vera inueniuntur apud eos, quod eorum tanquam aurum & argentum, quod non ipsi instituerunt, sed de quibusdam quasi metallis diuinæ prouidentiæ, quæ vbique infusa est eruerunt. Et quò peruersè atq; iniuriosè ad obsequia dęmonum abutuntur, debet eis auferre Chistianus ad vsum prædicandi euangelij. Nonne aspicimus quanto auro & argento & veste suffarcinatus exierit Cyprianus doctor suauissimus & martyr beatissimus? Quantò Lactantius? Quantò Victorinus & Hilarius? Quod prior ipse fidelissimus Dei famulus Moyses fecerat, de quo scriptum

Z est, quod eruditus fuerit in omni sapientia Aegyptiorum, Et Oecumenius loquens de ipso Moyse ait, Ex hoc manifestum est non reijciendam esse omnem externæ scripturæ eruditionem à Christianis, vt garriunt hęretici. siquidē encomij vice dictū est, quod Moyses eruditus est in omni sapientia Aegyptiorū. De tribus quoq; pueris, ac Daniele dicitur, quòd super omnes eminebāt, Chaldæorū sapientia, cæterisq; scientijs. Oportet autem ex parte illis adhærere, eos qui scripturę diuinitus inspiratę immorantur. Origenes quoq; eruditio, inquit, ista communis rationabilis scientiæ, omnes instruit, omnes fouet, si quis in ea virilis animi fuerit, & voluerit cœlestia

quærere,

Marginal notes: Lib. 2. de doct. c. 40. Philos. dicta tanquam ab iniustis possessoribus vendicanda. — Diuina prouidētia vbiq; infusa est. — Studiū liberalium disciplinarū non esse Christianis inutile aut à Scholis exploden dum. — c. 2. c 40. Homil. 2. in Exod.

quærere, & diuina sectari, veluti medicatus & fotus per huiusmodi eruditiones, ad diuinorum intelligentiam paratior venit. Præterea. Hiero. homo doctissimus & omnium trium linguarum peritus, qui non ex Græco, sed ex Hebræo in latinum eloquium easdem scripturas conuertit, ait, sapientiæ secularis typus in Deuter. sub mulieris captiuę, figura describitur, de qua diuina vox præcipit, vt si Israëlites eam vxorem habere voluerit, caluitium ei faciat, vngues pręsecet, & pilos auferat, & cum munda fuerit effecta, tunc transeat in victoris amplexus. Hæc si secundum literam intelligimus, nonne ridicula sunt? Itaq; & nos. facere solemus quando philosophos legimus, quoties in manus nostras libri veniunt sapientiæ secularis. Siquid in eis vtile reperimus, ad nostrum dogma conuertimus. Si quid superfluum, de idolis, de amore, de cura sæcularium rerum, hæc radimus, his caluitium inducimus, hęc in vnguium morem ferro acutissimo secamus. Discimus à Dauid extorquere de manibus hostium gladium, & Goliæ superbissimi caput proprio mucrone truncare. Discimus à Paulo. Act. 17. vel in scriptionem fortuitam arte torquere in argumentum fidei, & quæ in alium vsum scripta sunt, ea ad emolumentum Ecclesiasticæ doctrinæ conuertere. Discimus cum Daniele & Mose Chaldæorum Aegyptiorumq; sapientiam, si non vt sequamur, at, vt iudicemus atque conuincamus. Vndè, & Apostolus prohibet, ne in idolio quis recumbat. Deifer ille & magnus in diuinis Basilius copiosè etiam in homil. ad adolesc. docet, quomodo ex libris gentium quis vtilitatem capere possit. Vbi inter alia hæc scribit. In libris gentilium, veluti in vmbris quibusdam & speculis, oculos nostros aliquamdiu exercitabimus, eos imitantes qui in gymnasijs se exercent, & manu, pedeq; instructi, postmodùm vtilitatem, ex eius artis disciplina, legitimo certamine referunt, & nobis quoq; proponi certamen maximum arbitrari oportet, & omnibus viribus ad huius præparationem laborandum. Ideò omnibus scriptoribus vtendum, è quibus nobis ad animæ ædificationem aliqua obuenerit vtilitas. Vt enim tinctores, qui medicamentis quibusdam rem tingendam pręparāt, atque ita demum colorem quem cupiūt, inducunt: Sic & nos nisi prius purgati externis his, sacras disciplinas non facilè attingemus. Quamobrem si nostrorum sermonum, ac gentilium nulla est conuenientia, nobis illorum notitia valde cōfert, sin minus, eos saltem simul conferendo, differentiam discernere licebit, cum ad melioris delectum non parum comparatio inferioris faciat: & inferiora sæpe collata potioribus sint ornamento. Veluti plantis quibus propria virtus est fructu scatere pulcro, folia nihilominus ramis coniuncta quoddam afferunt ornamentum. Sic & anima, cui præcellens quidem veritas fructus est, non ab re tamen exteriore sa-

Ad Damas. leut. 31. de fil. prod.

Ab optimo quoq; discendū esse, & hauriēdum ex omnibus.

Dicta & facta præclara cognoscēda, & virtute præditorum exempla sequenda.

1. cor. 8. c. 10.

Facta & actiones gentiliū nō sectāda, sed consilia eorum æstimanda.

A B C D

pientia

E pientia circundatur, ficut folijs quibusdam, vmbram fructui, ac aspectum non iniucundum præbentibus.

Quo animo Theologiæ studiosus humanis scientijs vtetur. Cap. VII.

Actenus docuimus profanas disciplinas non esse inutiles. Nūc quo modo illis utamur, dicendum. Primùm, non omnibus, quæ dicunt poëtæ mentē adhibendam, sed eis tantum, quæ bonorū hominum facta nobis enarrauerunt. Nàm, quando ad nefarios homines veniunt, hæc vitare, his aures obstruere, non minus quàm Vlisses ad cantus sirenum. Nàm prauis assuescere sermonibus, via est ad rem ipsam. Deinde, artem mentiendi oratorum non imitabimur, sed ea magis recipiamus, in quibus virtutem laudauerunt, vel uitium uituperauerunt. Veluti enim flores hominibus quidem usque ad odorem, vel colorem usus est, apes autem ex ipsis mel excerpere nouerunt. Sic, qui diligentes in legendo sunt, non solum quod dulce, iucundumque fuerit in eorum libris persequuntur, sed quandam ex eis utilitatem animo referre inuigilant. Veluti enim apes non omnibus floribus similiter insidunt, ut est apud Lucretium.

Probatis scriptoribus quantum au ctoritatis de ferendū sit.

Floriferis vt apes in saltibus omnia libant:
Omnia nos itidem decerpsimus aurea dicta.

Neque ex eis ad quos accedunt omnia auferre contendunt, sed quantum eis ad mellificium necessariū fuerit cōpræhendentes, reliquum dimittunt. Nos etiam, vt sobrij quantum congruum nobis veritati visum fuerit, persequamur, reliquum prætermittamus. Et sicut, legendis rosis sentes vitamus, sic, in talibus sermonibus, quidquid est vtile carpentes, noxium vitemus, & quando per virtutem ad veram vitam ascenditur, & illa à philosophis præcipuè docetur, talibus sermonibus maximè vacandum. Vtilis etiam labor est euoluendi gentium libros ad confirmandum nostra, quia ex inimicis testimonia desumpta digna sunt, ut illis fides adhibeatur, vt Basilius ille magnus Homil. de humana Christi gene. & Homil. viij. Exam. inquit, quia quemadmodum vites clauiculis sustentantur, ita fides ex externis disciplinis fulcitur. Nàm, quis non credat Plinio ad Traianum de nobis, hoc est, Christianis scribenti. Affirmabant hanc fuisse summam, vel culpæ suæ, vel erroris, quod essent soliti stato die ante lucem, conuenire, carmenque Christo, quasi Deo dicere secum inuicem, seque sacramento non in scelus aliquod obstringere, sed ne furta, ne latrocinia, ne adulteria committerent, ne fidem fallerent, ne depositum appellati abnegarent, quibus peractis, mo

li. 10. Epist. 317.

rem

tem sibi discedendi fuisse, rursumque coeundi ad capiendum cibũ, promiscuum tamen & innoxium: & illud testimonium de Christo quod attulit Iosephus quis non suscipiat, nisi prorsus sit infensus nomini Christiano? quod & apud Hiero. lib. de viris illust. legere poteris. De hac re lege Gratianum in Decretis & Hiero. in epist. ad magnum oratorem: vbi multis testimonijs ex prophetis & apostolis allatis, probat multa ipsos ex gentium libris decerpsisse, quorũ exemplum secuti viri ecclesiastici idem postea crebro factitarunt, vt Theodoretus, & Eusebius, & August. quemadmodum in exemplis in medium allatis postea manifestius fiet.

Lib. 18. antiqui c. 4. dist. 37. In 10. lib. de cura græc. affectio.

K

De necessaria bene loquendi facultate prædicatoribus. Cap. VIII.

ET primum quidem hoc demonstremus, quod in maiori dubio versatur. Concionatori nihil non agendum, vt benedicendi facultatem consequatur, postea qualem eius orationem, vitamque esse oporteat, ostensuri. Cum igitur per artem Rhetoricã, & vera suadeantur, & falsa; quis audeat dicere aduersus mendacium in defensoribus suis inermem debere consistere veritatem? vt, videlicet, illi qui res falsas persuadere conantur, nouerint, auditorem, vel beneuolum, vel intentum, vel docilem, proœmio facere, isti autem non nouerint? illi falsa breuiter, apertè, verisimiliter & isti vera sic narrent, ut audire tædeat, intelligere non pateat, credere postremo non libeat? Illi fallacibus argumentis ueritatem oppugnent, asserant falsitatem: isti nec uera defendere, nec falsa ualeant refutare? Illi animos audientium in errorem mouentes, impellentesq; dicendo terreant, contristent, exhilarent, exhortentur ardenter, isti pro ueritate lenti frigidiq; dormitent? Quis ita desipiat, vt hoc sapiat? Nam (vt inquit D. Gregorius) Præconis officium suscipit, quisquis ad sacerdotium ascendit, vt ante aduentum iudicis qui terribiliter sequitur, ipse, scilicet, clamando gradiatur. Collocutionis corda torpentia excitat plusquam lectionis: & quasi quadam manu solicitudinis, vt vigilent pulsat. Sacerdos ergò, si prædicationis est nescius: quam clamoris vocem daturus est præco mutus? Ideò optimè B. Greg. exponens illud Iob, si fructus terræ comedi absque pecunia, ait: fructus etenim terræ absq; pecunia comedere, est ex Ecclesia quidem sumptus accipere: sed eidem Ecclesiæ prædicationis prætium non præbere. Terræ igitur fructus absq; pecunia comedit, qui Ecclesiæ commoda ad vsum corporis percipit, sed exhortationis ministerium non impẽdit. Quid ad hoc nos pastores dicimus, qui

Rhetorica docet vera, & iusta persuadere: & cõtraria horum fugere. Magna debet esse eloquentia, quę in initio placeat.

L

M

Sacerdotis munus est prædicare.

N

aduentum

aduentum præscripti iudicis præcurrentes, officium quidē præconis suscipimus: sed Ecclesiastica elementa muti manducamus: exigimus quod nostro debetur corpori, sed non impendimus quod subiectorum debemus cordi. Vndè, Hiero. in Leui. & Canonizatur, d. 37. c. si quis vult: ait, si quis vult Pontifex esse non tàm vocabulo, quam merito imitetur Moysen, imitetur & Aaron: quid enim dicitur de eis? Quod nō discedunt de tabernaculo domini; ergò Moyses indesinenter in tabernaculo domini. Vt in stēmate hoc videbis.

Capitis continuatio, & figuræ declaratio. Quid autē ei opus erat aut à Deo aliquid dicere, aut ipse populum doceret. Hæc duo sunt Pōtificis opera, vt aut à Deo discat legendo scripturas diuinas, & sæpius meditando, aut populum doceat: sed illa doceat quæ à Deo ipse didicerat, non ex proprio corde, vel humano sensu, sed quæ Spiritus Sanctus docet. Hinc est enim, quod super pastores primos, in linguarum specie spiritus incedit, quia nimirum, quos repleuerit de se, protinus loquentes facit. Hinc magno legifero Moysi præcipitur, vt tabernaculum sacerdos ingrediens, tintinabulis ambiatur, vt videlicet voces prædicationis habeat, nec superni spectatoris officium ex silentio offendat. Scriptum quippè est, Audiatur sonitus quando ingreditur, vel egreditur sanctuarium in conspectu domini, & non moriatur. Sacerdos nanque ingrediens, vel egrediens moritur, si de eo sonitus non audiatur, quia iram contra se occulti iudicis exigit si sine sonitu prædicationis incedit. Quandoquidem igitur de veteris legis summo sacerdote ad exemplum euangelici proclamatoris disseruimus, in præsentia agendum occurrit de eius ornatu: singulæ enim vestes spirant cœlestia sacramenta. Sed quatuor illis dimissis, tàm sacerdotibus minoribus, quàm principi sacerdotum communibus, brachis siue femoralibus scilicet, ad cooperiendum turpitudinem carnis, per quam significatur castitas. Byssina sindone duplici decēter corpori coaptata: quę ad talos vsque descendere debebat, ad conuersationis honestatem significandam. Baltheo lato: per quod rationis moderatio superflua restringentis significabatur: atque simplici tyara in capite: per quā intentionis rectitudo vt, scilicet, omnia fierent ad Dei gloriam & honorem designabatur. Agendum iam iam est de summi sacerdotis vestibus. Summus itaque sacerdos hiacintina tunica, id est, colore cœlestis inducbatur in modum Dalmaticæ facta, cōuersationem oratoris Christiani, quæ iuxta Pau. sententiam in cœlis debet esse, significans. Habet autem pro fimbrijs perseuerantiæ, & durationis. 72. tintiuabula aurea: quibus erant inmixtæ totidem nastuli, quasi mala punica, siue malogranata: bonæ operationis. Ita vt post tintinabulum esset malogranatum: quasi interscalari modo posita: vt audiretur sonus cum sacerdos solus ingrederetur, vel egrederetur sanctuarium: & non moreretur. E tunica tintinabula pendentia sanam doctrinam cum bona vita significant: nec vnum sufficit sine reliquo; quoniam verus Dei cultus consistit principaliter in actu mentis interiori, seu, vt Aug. dixit, in fide, spe, & charitate. Secundario, in quibusdam actibus exterioribus, qui sunt quasi quædam protestationes. Erant aurea, id est, aurea documenta, & verba, ad eruditionem aliorum dantia, sonum per prædicationem dulciter modu-

lantia;

Exodi. 28 c. 35.

Vestes cōmunes quatuor, & quid significent.

Veteris summi sacerdotis vestes.

Tintinabula quid significent.

Verus Dei cultus consistit in fide spe & Charitas.

lantia; ad Dei quidem laudem, & gratiarum actionem. Secunda vestis erat, Ephot mira pulcritudine vermiculatum sine manicis ad modum collobij descendens vsque ad renes: in quo erant duo lapides Onichini, in quibus 12. nomina filiorum Israël sculpta & ibi apposita secundum ordinem primogenituræ suæ erant, vt summus Pontifex secū semper gereret memoriam filiorum Israël, studeretq; imitari patriarcharum vitam & mores. Item vt populus videns nomina dictorum patrum in humeris pontificis, totis viribus inhiaret ad ipsorum virtutes imitandas. Tertia vestis erat rationale, quæ erat satis parua, & quadrangularis, mensuram palmi habens. In huiusmodi autem rationale erant duodecim lapides auro firmiter inclusi, per quatuor ordines in quibus scripta erant 12. nomina filiorum Israël, iuxta ordinem natiuitatis suæ: vt gestaret summus sacerdos memoriale filijs Israël, vt populus videns satageret ne à virtute priorum degeneraret; per quod significatur, quod in mente & ratione Christiani buccinatoris debet præcipuè inueniri intelligentia articulorum fidei secundum prolationem 12. Apostolorum, & veram catholicorum patrum intelligentiam. Vndè Apoc. in capite eius, id est, in corde, corona stellarū 12. & portare memoriam sanctorum patrū, vt eos imitetur. Appellabatur rationale iudicij, quia scripta erant in eo hæc duo nomina: Iudiciū, & veritas, vel doctrina, & veritas, his enim duobus principaliter ornatus esse debet Christianus orator, vt sic in pectore sit scietia iudiciū seu ratio: in humeris verò, patiētia & bonorū operum essecutio. Quarta est tyara, id est, informatio hominis, vt à terrenis subleuatus, cœlestibus discat subijci disciplinis: timorem Dei in capite cordis, & intentionis ponens: ibique vittis charitatis stringitur, vt sit timor filialis, & non seruilis. Et velamento byssino temperantiæ, de cocco, vel igne fortitudinis, & hyacinto veræ prudentiæ. Debent etiam ista duo catenis & annulis sibi iungi, id est, communi consonantia & concordia: quia scilicet, tunc rationale pectoris cum superhumerali iungitur, quando conscientia, & vita, cogitatio, & operatio, sensus, & actus inuicem concordantur, & quando bonum quod scitur, & docetur opere perficitur &c. Cum ergo sit in medio posita. facultas eloquij quæ ad persuadenda seu praua seu recta valeat plurimum: cur non bonorum studio comparatur, vt militet veritati, veluti eam mali ad obtinendas peruersas vanasque causas in vsus iniquitatis, & erroris vsurpant? Sed obijciat aliquis. Quid igitur Paulus ille facultatis huius sibi parandæ studiosus nequaquam fuit? Qui neque eloquentiæ quidem inopiam dissimulat, sed apertè idiotam se esse profitetur, idque tūm maximè cum ad Corinth. scribit, viros ab eloquentia, in qua magnopere sibi placerent, claros atque illustres? O turpem excusationem, & iniustum

Articulorū fidei notitia ornato debet esse orator Christianus.

Iuditio & veritate ornatus esse debet.

Consonātia qui esse debet oratore.

Capituli cōtinuatio.

Capituli cōtinuatio.

prætextum, qui vt ait D. Chryſoſtomus pleroſque perdidit, remiſſioreſq; ad veræ doctrinæ ſtudium reddidit, nec aliud eſt quàm ſocordiæ & pigritiæ titulus. Etenim cum non poſſent illi apoſtolicæ mentis altitudinem exactè rimari, neq; verborum ſenſum capere, totius ætatis tempus conſumpſere in ſomnolentia, atq; oſcitantia, inſcitiā eam amplexati, non quam ſibi ipſe Paulus tribuit, verùm à qua tantò ille abſuit interuallo, quantò non alius quiſquam eorum hominum qui ſub cœlo hoc viuunt, abeſſe poteſt. Sed vt vno verbo reſpōdeam (quo maturius vnde flexit eo redeat oratio) viſum eſt D. Aug. verba adſcribere dum inquit, videtur enim, vbi ait (de Apoſtolo verba faciens) & ſi imperitus ſermone, ſed non ſcientia, quaſi conceden do obtrectatoribus ſic loquutus, non tanquam id verum agnoſceret confitendum. Si autem dixiſſet imperitus quidem ſermone, ſed nō ſcientia nullo modo aliud poſſet intelligi, & de eodem paulo poſt dicit. Certè, ſi quid eius proferimus ad exemplum eloquentiæ, ex illis epiſtolis vtique proferimus, quas etiam ipſi obtrectatores eius, qui ſermonem præſentis contemptibilem putari volebant, graues, & fortes eſſe confeſsi ſunt.

Eloquentia præcipuè in Paulo deſideratur.

Supradictorum probatio. *Cap. IX.*

SEd vt facilius intelligatur quod dicimus, non alienum erit vnū vel alterum exemplum, ex D. Auguſt. inſerere. Explicat itaq; hunc in modum artificium Rhetoricum iſtorum verborum D. Pauli, Iterum dico &c. & ait hunc in modum: Atque in præſenti hoc loco; quoniam ſe ipſum prædicare compellitur, hanc ſibi velut inſipientiam tribuens, quam ſapienter dicit, quamque eloquenter? ſed comes ſapientiæ, dux eloquentiæ, illam ſequens, & iſtam præcedens, & ſequentem non reſpuens. Iterum dico, inquit, ne quis me exiſtimet inſipientem eſſe &c. Quanta ſapientia iſta dicta ſint vident vigilantes. Quanta verò eloquentiæ concurrerint flumina, & qui ſtertit, aduertit. Porrò autem qui nouit, agnoſcit quod ea cæſa, quæ, commata, græci vocant, & membra, & circuitus, cum decentiſsima varietate interponerentur, totam ſpeciem dictionis, & quaſi eius vultum quo etiam in docti delectantur, mouenturq; fecerunt. Nam vnde cœpimus hunc locum inſerere, circumitus ſunt, Primus minimus, hoc eſt bimembris, minus enim quam duo membra circumitus habere non poſſunt, plura verò poſſunt: ergò ille primus eſt, Iterum dico, ne quis me exiſtimet inſipientem eſſe. Sequitur alius trimembris, alioquin, veluti inſipientem ſuſcipite me, vt ego modicum quid glorier. Tertius qui ſequitur membra habet quatuor.

Artificium Rhetoricum D. Pauli. 2. Cor. 2. c. 2

Quod

Quod loquor, non loquor secundum Deum, sed quasi in stultitia, in hac substantia gloriæ. Quartus, duo habet. Quandoquidem multi gloriantur secundum carnem, & ego gloriabor. Et quintus habet duo, libenter enim sustinetis insipientes, cum sitis ipsi sapientes. Etiam sextus bimembris est, Toleratis enim, si quis vos in seruitem redigit. Sequuntur tria cæsa, si quis deuorat, si quis accipit, si quis extollitur. Deindè tria membra, si quis in faciem vos cædit, secundum ignobilitatem dico, quasi nos infirmati simus. Additur trimembris circumitus, In quo autem quis audet, in insipientia dico, audeo & ego. Hinc iàm singulis quibusque cæsis interrogando positis, singula itidem cæsa responsione redduntur, tria tribus. Hebrei sunt? & ego. Israëlitæ sunt? & ego. Semen Abrahæ sunt? & ego. Quarto autem cæso simili interrogatione posito, non alterius cæsi, sed membri oppositione respondet. Ministri Christi sunt? & ego, vt insipiens dico, super ego. Iàm cæsa quatuor sequentia remota decentissimè interrogatione funduntur: In laboribus plurimum, in carceribus abundantius, in plagis supramodum, in mortibus frequenter, Deindè interponitur breuis circumitus, quoniam suspensa pronunciatione distinguendum est: A Iudæis quinquies, vt hoc sit vnum membrum, cui connectitur alterum, quadraginta vna minus accepi. Inde reditur ad cæsa, & ponuntur tria, Ter virgis cæsus sum, semel lapidatus sum, ter naufragium feci. Sequitur membrum: Nocte, ac die in profundo maris fui. Deindè, quatuordecim cæsa decentissimo impetu profluunt: In itineribns sæpe, periculis fluminum, periculis latronum, periculis ex genere, periculis ex gentibus, periculis in ciuitate, periculis in deserto, periculis in mari, periculis in falsis fratribus, in labore & ærumna; in vigilijs sæpius, in fame & siti, in ieiunijs multis, in frigo gore, & nuditate. Post hæc, interponit trimembrem circumitum: præter illa quæ extrinsecus sunt, incursus in me quotidianus, solicitudo omnium Ecclesiarum. Et hinc duo membra percunctatione, Quis infirmatur & ego non infirmor? Quis scandalizatur & ego non vror? Postremo, totus iste quasi anhelans locus, bimembri circumitu terminatur: si gloriari oportet, in ijs quæ infirmitatis meæ sunt gloriabor. Quod verò post hunc impetum interposita narratiuncula quodammodo requiescit, & requiescere facit auditorem, quid decoris, quid delectationis habeat, satis dici non potest, cùm enim vnumquodq; verbum emphasin habeat & magnificè effluat. Sequitur enim dicens, Deus & Pater Domini nostri Iesu Christi scit, qui est benedictus in sæcula, quod non mentior. Ac deinde quomodo periclitatus fuerit, & quomodo euaserit breuissimè narrat. Præterea, quis non uideat, quid voluerit dicere, & quam sapienter

dixerit Apostolus? Gloriamur in tribulationibus, scientes quia tribulatio patientiam operatur, patientia autem probationem, probatio verò spem, spes autem non confundit: quia charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per spiritum sanctum qui datus est nobis. H Agnoscitur hic figura quæ climax græcè, latinè verò gradatio est appellata, cum verba, vel sensa connectuntur alterum ex altero sicut hic ex tribulatione patientiam, ex patientia probationem, ex probatione spem connexam videmus. Agnoscitur & aliud decus, quoniam post aliqua pronunciationis voce singula finita, quæ nostri membra & cæsa, Græci autem cola & commata vocant, sequitur ambitus siue circumitus, quam periodon illi appellant, cuius membra suspenduntur voce dicentis, donec vltima finiantur. Longum est cætera persequi, vel in alijs sanctarum scripturarum locis ista monstrare. Quid si etiam figuras locutionis, quæ Rhetorica arte traduntur, in ijs saltem quæ de Apostoli eloquio commemoraui, ostendere noluissem? I Nonne facilius graues homines me nimium quam quisquam studiosorum sibi sufficientem putarent? sed malè doctis hominibus respondendum fuit, qui nostros auctores contemnendos putant, non quia non habent, sed quia non ostentant eloquentiam. Vndè nam enim obsecro Iudæos qui Damascum incolerent, confundit? Vndè Græcos idem supplantauit? Quamobrem autem Tharsum relegatus est? Nonne id factum est postea quam vi dicendi victor ille euasit: sicut cùm victos se illi ferre non possent, ad illius cædem inflammati ferrentur? Aduersus eos autem qui Iudaismum sequi in Antiochia cœpissent, quibus auxilijs pugnauit, disputauitq́; K Rursus Areopagita ille superstitiosissimę ciuitatis illius ciuis, nonne vna cum vxore, audita tantùm Pauli concione illum sequutus est? Eutychus verò quomodo de fenestra delapsus est? nonne posteaquā ad multam vsque noctem Pauli docentis orationi intentus operam dedit? Quid verò in Thesalonica atque Corintho, quid in Epheso, & in ipsa Roma nonne totos dies totasque noctes insumit, dum diuinas scripturas ordine exponeret? Iam quorsum percensere opus est disputationes eas quas cum Epicureis, stoicisq́; palam habuit? Quamobrem prætereа Lycaones ipsum Mercurium esse suspicati sunt. L Nàm quod Barnabam, ac Paulum Deos esse crederent, id à signis editis fiebat. Quod autem Paulum Mercurium esse vellent, id non iam à signis, sed ab eloquentia nascebatur. Quanam autem re prærogatiuam ille verè beatus vir inter cæteros apostolos obtinuit? vndè item per vniuersum terrarum orbem multus in omnium mortalium ore versatur? vndè non apud nos modo, sed etiam apud Iudæos & gentiles inprimis admirationi est? nonne ab epistolarum facultate, ac virtute? Atque ex his quidem liquidò constat, Paulum non me-

Gradatio.

Act. 17.g.30

Act. 14.b.11

M diocrem his studijs operam dedisse. Tu verò audi præterea, quibus ille verbis discipulum suum hortetur; Lectioni, inquit, operam dato, exhortationi, doctrinæ: quarum rerum fructum addit cum ait: Nàm si id feceris, te ipsum seruabis, & eos qui te audiunt. Ac rursus: seruum Domini non oportet pugnare, sed placidum esse erga omnes, propensum ad docendum, tolerantem malos cum mansuetudine. Ac progressus ait; At tu persiste in ijs quæ didicisti, & quæ tibi concredita sunt, sciens à quo didiceris, & quod à puero sacras literas noueris, quæ te possint eruditum reddere. Ac rursus: omnis scriptura diuinitus inspirata, vtilis est ad doctrinam, ad redargutionem, ad correctionem, ad institutionem quæ est in iustitia: vt integer sit Dei homo ad omne opus bonum apparatus. Audi autem quæ ille addat: dum cum Tito de Episcoporum constitutione differit: oportet enim, inquit, Episcopum tenacem esse eius, qui secundum doctrinam est fidelis sermonis, vt potens sit etiam exhortari per doctrinam, ac contradicentes conuincere. Quid ergò putamus? Nunquid contra se ipsum sentit Apostolus, qui cùm dicat doctores operatione fieri spiritus sancti, ipse illis præcipit quid & quemadmodũ doceant? Ad intelligendum est, & hominum officia ipso sancto spiritu largiente in docendis etiam ipsis doctoribus non debere cessare, & tamen neque qui plantant esse aliquid, neque qui rigat, sed Deum qui incrementum dat.

1. Tim. 4. c. 13.

Ibi d. 17.

2. Tim. 3. d. 16. t. Petri. S. D 20.

1. b. 7. 1. Tim. 3. a. 2.

De officio prædicatoris. Cap. X.

QVi verò dicendo nititur persuadere quod bonum est, nihil horum trium spernens, vt, scilicet, doceat, vt delectet, vt flectat: oret, atque agat: vt intelligenter, libenter, obedienterq; audiatur. Quod cùm aptè & conuenienter fecerit, non immeritò eloquens dici potest, & si non eum sequatur auditoris assensus. Ad hæc enim tria, id est, vt doceat, vt delectet, vt flecteat, etiam tria illa, videtur voluisse pertinere idem ipse Romanæ auctor eloquentiæ, cũ itidem dixit. Is igitur erit eloquens, qui poterit parua submissè, modica temperatè, magna granditer dicere: tanquam si adderet illa etiam tria, & sic explicaret vnam eandemque sententiam, dicens. Is erit igitur eloquens, qui vt doceat poterit parua submissè, vt delectet, modica temperatè, vt flectat, magna granditer dicere. Hæc autem tria ille sicut ab eo dicta sunt, in caussis forensibus posset ostendere: In istis autem nostris, quandoquidem omnia, maximè quæ de loco superiore populis dicimus, ad hominum salutem, nec temporariam sed æternam referre debemus: vbi etiam cauendus est æter-

Christiani oraris scopus.

nus interitus, omnia magna sunt quæ dicimus: vsque adeò, vt, nec de ipsis pecuniarijs rebus, vel adquirendis, vel amittendis, parua videri debeant, quæ doctor ecclesiasticus dicit: siue sit illa magna, siue parua pecunia. Et tamen cum doctor iste debeat rerum magnarum esse doctor, non semper debet eas granditer dicere, sed submissè cū aliquid docetur, temperatè cum aliquid vituperatur, seu laudatur. Cùm verò aliquid agendum est, & ad eos loquimur qui hoc agere debent, nec tamen volunt, tunc ea quæ magna sunt, dicenda sunt granditer, & ad flectendos animos congruenter. Et talis quidem eloquentia, à sapiente prolata, omni dulcore mellis du cior est: de qua in Ecclesiast. scribitur: sapiens in verbis se ipsum amabilem reddit; vt igitur, partes laudatæ eloquentię quis assequatur, necesse est varia illa sciētiarum supellectile de qua superius diximus constipatus existat: idq; in Prouerb. Salomon præmonuit, inquiens: stude sapientiæ, vt posis dignè proferre sermonem. Qua sentētia contemptibilem asserit facundiam, nisi scientia, & sapientia fuerit condita. Hoc idem vas electionis Paulus dum ad Timoth. c. 6. agens de Ecclesiastica disciplina: uerbi Dei buccinatoris duas esse, ait, partes, scilicet, retinere populum in officio. Et quia hominum alij alijs aut sub sunt, admonet eorum officium esse, obedire, & reuerentiam exhibere dominis, non tantum fidelibus, sed etiam infidelibus. Alij præsunt, & quia plerunque sunt diuites monet eos, Primum, diuitias nō affectare. Nam qui uolunt diuites fieri, incidunt in tentationem, & in laqueum diaboli, & desideria multa inutilia, quæ mergunt homines in interitum. Deindè, si honesto modo contingant, quomodo eis sit utendum, ne scilicet, sperent in incerto diuitiarum, sed studeant diuites fieri in bonis operibus. Vtriusque verò generis homines varijs distinguntur conditionibus, & qualitatibus, quibus triplicem scribit regulam. Primam fugere cupiditatem, quæ radix omnium est malorum. Secundam sectari iustitiam, pietatem, fidem, charitatem, patientiam, & mansuetudinem. Tertiam persistere in vocatione, ad quam quisque vocatus est. Deindè sanam debet tueri doctrinam, cuius rei summa quatuor constat præceptis: Primò, inanes fugiant quæstiones, & pugnas verborum, ex quibus oriuntur inuidiæ, contentiones, blasphemiæ, suspiciones malæ, coniurationes hominum seditiosorum. Secundò, mandatū Dei seruent, sine macula, irreprehensibile, vsque in aduentum Domini nostri Iesu Chisti. Tertio, depositum, hoc est, doctrinam ab Apostolis traditam custodiant. Quartò prophanas deuitent vocum nouitates, & oppositiones falsi nominis scientiæ, quā quidā promittentes, circa fidem exciderunt. Fateor ergò: hominum mens hodie deprauata, quinimmo & penitus obcæcata est: adeò, vt frondes pro fru

Marginal notes: De ratione concionādi. — 10.b.13. — 17. — Verbi Dei buccinatoris partes. — Diuites quibus præmonentur desiderijs. — Sanæ doctrinæ tuitio 4. constat præceptis.

ctu capiant, & fumo pascantur, dum se igne appropinquare putant. Hoc est certè illud tempus, quod Arcanorum Dei conscius Paul. ad Timoth. præsignabat, cum poëtarum fabulas, ac figmenta, pro veritate, ac sana doctrina fideles accepturas in spiritu deplorabat: dum ait, veniet ergò tempus quo sanam doctrinam non sustinebunt, sed à veritate quidem auditum auertent, ad fabulas autem conuertentur, &c.

2. c. 4. 1. 3.

Breuem totius sacræ scripturæ exuberantiam concionandiq; modum continens. Cap. XI.

X INuentionem primariã Rhetorices partem sacra scriptura abundãtissimè suppeditabit, quę merito thesauro cuipiam confertur: nam sicut ex illo quisquis vel paruum fructum capere valet multas sibi parat diuitias, ita & ex sacra scriptura etiam in breui dictione, variam sententiarum vim & inexplicabiles diuitias haurire licet. Spiritum nanque Sanctum, dum sacras dictaret literas, omnis & ætatis & conditionis hominum singularem habuisse rationem, atque eo dictante, quæ ad salutem sunt necessaria, sic perscripta esse omnia, vt tantum quisque ex earum lectione fructus, & vtilitatis haurire posset, quantum impiger & industrius lector ipse vellet. Vndè Y D. Hiero. in prooemio super psal. ait, Quid hic non inuenitur quod faciat ad vtilitatem, aut ad ædificationem humani generis, conditionis, sexus, ætatis? Habet enim infans quod lactet: puer quod laudet: adolescens quod corrigat: iuuenis quod sequatur: senior quod precetur. Hic discet fœmina pudicitiam: pupilli inuenient pietatem: viduæ iudicem: pauperes protectorem: aduenæ custodem. Hic inuenient reges quod audiant: iudices quod timeant. Hæc tristem consolatur: lætum temperat: iratum mitigat: pauperem recreat: diuitem, vt se agnoscat, increpat: omnibus se suscipientibus apta medicamenta tribuit, nec peccatorem despicit: sed remedium ei per pœnitentiam ingerit. Z Posthæc Deus ostenditur, simulacra irridentur, fides asseritur, perfidia repudiatur, iustitia ingreditur, prohibetur iniquitas, misericordia laudatur, crudelitas abdicatur, veritas requiritur, mendacium damnatur, dolus accusatur, prædicatur pœnitentia, pax sequenda promittitur: & quod in his omnibus est excellentius Christi sacramenta laudantur. Hæc Hiero. In ea tandem, vt, Fulgentius docet, est quod omni ætati congruat, ibi quod omni professioni conueniat, dummodo, qui legit scripturas cum ad eas perscrutandas accesserit, illud apostolicum cogitare non cesset, scientia inflat, charitas ædificat. Et sic non solum thesauro similia sunt diuina eloquia, sed

Sacra script. thesauro cõfertur.

Epilogus totius S. scrip. inexplicabilẽ doctrinã continens.

Sac. script. tã Doctrinas quæ ad diuinitatem attinét quã humanas scienentias continet.

fonti quoque lagis perennibusq; scaturienti fluentis. In his, vt, vnico concludam verbo, totius Philosophiæ ratio pertractatur. Naturalis in Genesi de formatione creaturæ in qua exprimitur quo modo facta sunt cœlum, mare, terra, & quemadmodum mundus iste sit constitutus. Mystica in Leuitico, in quo comprehenditur sacerdotale mysterium. Moralis in Deuteronomio, in quo secundum legis præceptum, vita humana formatur. Vndè & Salomonis tres libri, ex plurimis videntur electi. Ecclesiastes, de naturalibus, Cantica canticorum, de mysticis, Prouerbia, de Moralibus. Summo igitur studio enitendum est concionatori, vt ex indeficienti sacrarum scripturarum thesauro suam orationem locupletare curet. Frustra enim (vt inquit Iob) homo aperit os suum, & absque scientia, verba multiplicat. Nec id ipsum gentiles veteres, qui eloquentiæ studia miro cuderunt ingenio, negari videntur. Quippè arbitrati sunt, Eloquentiam non debere iudicari, atq; laudari verborum solo splendore, sed secundum grauissimas sententias à vera sapientia sapienter elicitas, ut explicare licebit, & exempli gratia dixerim, in conficiendo diademate, siue annulo, absque proportione longè plus conferre videtur, qui carbunculum, qui gemmas, qui aurum offert, quàm artifex, qui modo ea auro ligat, formamque simplicem adijcit. Omnis itaque referta oratio gemmis sapientiæ & sententiarum pondere proficit, non solis verborum flosculis: parum ergò substantiæ, vel virtutis, aut solidæ pulcritudinis orationi adferre videtur, qui solum Rhetoricæ, & Eloquentiæ vacat, ueluti qui nuda, ex aliena, prætiosaque materia, uerba ligat, qui verò non mendicando, sed sua diffundendo, pretiosiora ministrat, longè plus conferre uisus erit. Famulatur itaque teste D. Aug. Eloquentia, sapientiæ, nec mirum ut Hiero. ait. Ad magnum oratorem: si propter eloquij uenustatem, & dicendi ornatum, sapientia ut domina ea utatur: & aliquando de ancilla atque captiua, propter eius uenustatem honorata incedat, quamdiu dominam sequitur: sitque contentibilis, cum sola absque dominæ splendore prodire, & placere gestit. Postremò, audi quid Aug. dicat: Ait enim, quia Eloquentiæ solum uacantes minimè ingeniosi habentur. Quid enim (inquit) prodest clauis aurea, si aperire non potest? Aut quid obest lignea, si potest? Et hæc quidem de inuentione sufficiant. Inuentis rebus eas in ordinem distribuere debet, nam dum quidam dictis prudentibus stultitiæ uerba miscent: quia stultitia ab audiente despicitur, etiam prudentia non tenetur. Et oratio carens hac uirtute, tumultuetur necesse est, & sine rectore fluitet, nec cohæreat sibi, multa repetat, multa transeat, uelut noctè in ignotis locis errans: nec initio, nec fine præposito, casum potius quã consilium sequatur. Elocutionem, quæ tres in se res debet habere,

Oratio ex sacrę scrip. thesauro locupletanda. 35. d. 16.

Eloquentia famulatur sapientiæ.

Eloquendi obseruatio.

A B C D E

elegan-

elegantiam, compoſitionem, & dignitatem:ita optimè aſſequetur ſi diligenter verſetur in iſtorum literis ſacris, quos nobis erudiendis, & ab hoc ſæculo prauo in beatum ſæculum transferendis, prouidentia diuiua prouidit: in quibus non ea ſolum magnifacienda, quæ ſunt his viris cum oratoribus gentilium Poëtiſuè communia, ſed admiranda potius,quod iſta noſtra eloquentia ita vſi ſunt per alteram quandam eloquentiam ſuam,vt nec eis de eſſet, nec emineret in eis,quia eam nec improbari ab illis,nec oſtentari oportebat:quorum alterum fieret ſi vitaretur, alterum putari poſſet,ſi facilè agnoſceretur. Et in quibus fortè locis agnoſcitur à doctis,tales res dicuntur, vt verba quibus dicuntur,non à dicente adhibita,ſed ipſis rebus velut ſponte ſubiuncta videantur: quaſi ſapientiam de domo ſua, id eſt, pectore ſapientis procedere intelligas, & tanquam inſeparabilem famulam,etiam non vocatam ſequi eloquentiam. Memoria eſt omnium ſcientiarum veluti receptaculum de qua dictum eſt Theſaurus deſiderabilis requieſcit in ore ſapientis, ſtultus autem glutit illud. Hanc ſcriptura ſacra per ventrem pecoris adumbrat: quia in lege immunda dicta ſunt animalia quæ non ruminant,quę autem ruminant munda dicta ſunt. Ruminatio enim pertinet ad eos qui cogitant, & poſtea quod audierint, & tenuerint proferunt. Itaque inprimis exercenda eſt,quoniam ſine ea,ratio, nec ad incognita procedere,nec cognitorum ſcientiam retinere poteſt. Pronunciatio verò, in qua vſus antecedentium partium potiſsimum conſpicitur in eo conſiſtit, vt quod oportet, & quemadmodum oportet dicatur: quod præcipuè facit Deus,in cuius manu ſumus, & nos, & ſermones noſtri. Orandus itaque Deus doctori Eccleſiaſtico ante concionem, vt orādo pro ſe,ac pro illis quos eſt allocuturus,ſit orator, antequam dictor. Teſte enim D. Hiero.quæ bene ſcimus,bene & loquimur. Ea autem bene ſcimus,quæ diu multumq; cùm animo noſtro tractauimus,in eiſque penetrandis aciem mentis infiximus, vt enim diſciplina venatoribus eſt,accipitres ad inuadendam prædam inedia præparare:ita ſe ad hanc ſpiritualem animarum venationem(de qua Dominus apud Ierem.meminit) compoſitis animi affectibus,p ræparari debet orator. Ità,vt ea nocte quæ concionis diem antecedit, in oratione perſeueret,ſuppliciter illū obſecrans, qui ſapientiæ auctor & gubernator eſt:in cuius manu ſumus & nos, & ſermones noſtri: illum inquam:qui linguas infantium diſertas facit,vt fœliciter ſermonis ſui curſum ad nominis ſui gloriam dirigat, & ſibi quidem puritatem intentionis, auditoribus autem proficiendi ſtudium clementer impertiatur. Sequenti verò die,ſacra dominici corporis & ſanguinis myſteria,quanta potuerit animi ſubmiſſione atque deuotione celebret:detque operam, vt deuotionis calorem, quem ex ſacra cele-

Elocutionē quomodo quis aſſequatur.

Memorię cōſideratio.

Pronūciatio quid.

16.c.16. Orotoris Chriſtiani debita præparatio.

F G H I

bratione (domino aspirante) cōceperit, secum ad suggestum deferat. Ipsa hora, iam vt dicat accedente, priusquam exerat proferentem linguam, ad Deum leuet animam sitientem, vt eructet quod biberit, vel quod impleuerit fundat. Cum enim de vna quaque re quæ secundum fidem, delectationemq; tractanda sunt, multa sint quæ dicātur, & multi modi quibus dicantur, ab eis qui hoc sciunt: quis nouit quid ad præsens tempus, vel nobis dicere, vel per nos expediat audiri, nisi qui corda omnium videt? Quoniam vt rerum fere omnium, ità: sacræ etiam scripturæ est varia materia, vt inferius demonstrabimus.

K

De honestate Prædicatorum. Cap. XII.

Sed certè hæc ars plurimos fallit, dum suos sectatores, dicere non scire docet, instruit dulciter verba carpere, non vtiliter sapere. Et dum verborum suauitas quęritur, vera rerum sapientia amittitur, atque utinam tantus esset hodie hominum labor ad rectè beateque viuendum, quātus ad ornatè benè politeque dicendum. Hinc Firmianus Lactantius, vtinam multi tàm benè facerent, quā benè loqui videntur. Adde, quia plerique ea utuntur non ad salutem sed ad perniciem. Quod non modo virtutis non est, sed inhumanitatis omnem humanitatem repellentis. Nam quid est tam inhumanum (dicente Cicerone) quam eloquentiam à natura ad salutem hominum & conseruationem datam, ad bonorum pestem perniciemque conuertere? Quid item est (teste Greg. sup. Ezech. & canonizatur d. 50. c. quid est) hoc quod prophetæ iacenti dicitur sta supra pedes tuos & loquar tecum: qui enim iacenti loquebatur, cur statim promittit se loquuturum? sed sciendum est quia alia sunt, quę iacentes, alia quæ stantes audire debemus: iacenti enim dicitur, vt surgat, statim autem præcipitur vt ad prædicationem proficisci debeat: adhuc enim vobis in infirmitatis confusione iacentibus præberi non debet auctoritas prædicationis: sed cum iam in bono surgimus quum iam rectè stare cęperimus, dignum est vt ad lucrandos alios in prædicatione mitti debeamus. stans ergò propheta visionem spiritualem vidit & cecidi. Cadens verò admonitionis verba suscipit, vt surgeret: surgens autem præceptum audiuit vt prædicaret. Nam qui adhuc ex superbiæ vertice stamus cum iam de æternitatis timore aliquid sentire cæperimus: Dignum est: vt ad pœnitentiam accedamus. & dum infirmitates nostras subtiliter agnoscentes humiliter iacemus per diuini verbi consolationem ad fortiora opera resurgamus. Ille vberes prædicationis fructus colligit, qui semina bonę operationis præmittit. Nā loquendi auctoritas perditur, quando uox

Verborū curiosa inuestigatio quātū noceat. lib. 6. instit.

lib. 1. de inuent.

L M N

opero

opere non adiuuatur, vita prædicantium sonare & ardere debet. Ardere desiderio, sonare verbo. Aes ergo candens est prædicatio accensa: sed de candenti ære scintillæ prodeunt: quia de eorum exhortationibus verba flamantia ad aures audientium procedunt. Recte ergo prædicatorum verba scintillæ appellata sunt: quia eos quos in corde tetigerint incendunt. Simplex enim veritas, & recta, splendore, aut verborum lenocinio nō eget: quinimmo (vt Quinct. ait) suspecta est cum ornatur, fingere nescit. Et parum post, quomodo inquit, fabricabit figmentum, qui vix eliquatum depromit sermonē? Ipsa verò perornata locutio, plùs proferre quàm conferre solet, vt verum sit quod quidam sapiens ait, quia garrulosa dicendi festiuitas instar vasorum inanium plus sonat quam valet, multumq; habet inanitatis, & vacui. Idque Seneca non negauit, dum in Declamationibus ait, quia raró hæc inter se coeunt, vt eadem vox sit dulcis, & solida. Sed hoc abusu Rhetorices tantum odij atque inuidiæ suscepit eloquentia, vt homines ingeniosissimi quasi ex aliqua turbida tempestate in portū, sic ex seditiosa, & tumultuosa vita se in studiū aliquod traderent quietum. Itidem & Didimus ad Alexandrū Artem, inquit, bene loquendi nō discimus, nec facundiæ Rhetoricorum, oratorūq; operam damus: cuius officium est fabulantes sermonibus figmentare mendacia & innocentiæ fidem conferre criminibus: qui dum putant se alienæ laudis fructum per iniquam victoriam rapuisse, nesciunt se suę conscientiæ perdidisse nitorem. vt rectè experiantur illud Lactantij; Quia multis sua etiā facundia mortifera est. Sed velut ipsa artificiosa dicēdi ars suos alumnos decipit, sic & ab eis fallitur, parēq; ei vituperij vitē reddunt, dū Eloquentiæ aut Rhetoris falso nomine gloriantur, eamq; tantò fœdius deturpant, quantò minus ullam partē Eloquentiæ attigerunt. Quippè nominari eloquentes delectantur, qui non dū loqui inceperunt, nec dicere didicerunt. Est enim moder norum hominum ingens numerus, qui in eo se veros Rhetores perfectos, aque facundos oratores euasisse putant, si post pauculas quibus insudarunt Grammaticæ literas postergatis cæteris præclaris scientijs quæ ipsam eloquentiam ne dùm illustrant, sed conficiunt, illico facundiæ studijs se dedant, librosq; Ciceronis & Quinct. perlegant. Longè certè aliter idem Cicero, hodierna deplorans tempora in eo libro sentiebat, quem de Oratore ad Quinct. Fratrem edidit. Longè secus & ipse Quinct. cum de Oratoris institutione ageret. Rarum enim aut nullum fatetur optimum osse ea ætate oratorem. Sed meo quidem animo, nihilominus eloquentiæ studendum est, & si ea quidam, & priuatim & publicè abutūtur: sed eò quidem vehementius, nè mali magno cum detrimento bonorum, & cōmuni omnium perniciè plurimū possint: cū præsertim hoc vnū sit, quod ad omneis res,

Lib. 9. c. 1.

Per ornata locutio parum cōfert. lib. 1.

Lib. 1. instit. Facūdia qui mortifera fit

li. 1. de Orat.

Lib. 1. c. 1.

& pri-

& priuatas, & publicas maximè pertineat: hoc tuta, hoc honesta, hoc illustris, hoc eodem vita iucunda fiat. Nam hinc ad Remp. plurima commoda veniunt, si moderatrix omnium rerum præsto est sapientia. Hinc ad ipsos, qui eam adepti sunt laus, honor, dignitas, confluit: hinc amicis quoque eorum certissimum, ac tutissimum præsidium comparatur. Sed inprimis animaduertendum habere, vt prædiximus, quantacunque granditate dictionis maius pondus vitā docentis. Abundant enim qui malæ vitæ suę defensionem ex ipsis suis præpositis, & doctoribus quærunt, respondentes corde suo, aut etiam ad hoc erumpunt ore dicentes. Quod mihi præcipis, cur ipse non facis? Ita fit, vt eum non obedienter audiant; qui se, ipse nō audit, & Dei verbum quod eis prædicatur, simul cum ipso prædicatore contemnant. Quamobrem tintinnabula quorum antea mentionem fecimus, aptè vestimentis sacerdotis describuntur inserta. Vestimenta enim sacerdotis, quid aliud, quàm recta opera debemus accipere? propheta attestante, qui ait: Sacerdotes tui induantur iustitiam. Vestimentis itaque illius tintinabula inhærent, vt vitæ viā cum linguæ sonitu ipsa quoque bona opera clament sacerdotis. Hoc idem per tunicam talarem innuebatur, illa enim significat in sacerdotibus, nihil à virtute à capite vsque ad talos nudum, ac vacuum esse debere. Cæterum sapientia præsertim opus, vt attendat cum se ad loquendum præparat, sub quanto cautelæ studio eloquitur, ne si inordinate ad loquendum rapitur, erroris vulnere audientium corda feriantur, & cum fortasse sapiens videri desiderat, vnitatis compagem insipienter abscindat. Hinc nanque veritas dicit, Habete sal in vobis, & pacem habete inter vos. Per sal quippè verbi sapientia designatur. Denique Apostolus scribens ad Timoth. cum dixisset; Nemo adolescentiam tuam contemnat: subiecit, vndè non cōtemneretur, atq; ait, sed forma esto fidelium in sermone, in conuersatione, in dilectione, in fide, in castitate. Vndè Greg. super Ezec. Prędicatoris vita, semper debet in alto fixa permanere, tùm vt ab omnibus videatur, cùm vt more narium discernat fetores vitiorum odoresque uirtutum.

Qui operè implet mandataDei prę dicatoris nomē meretur Exo. 20. c. 23

Luc. 14.

1. Tim. 4.

T V X Y

Quatenus lectio sacra scripturæ Ecclesiastis necessaria. *Cap. XIII.*

CVm prædicatio uerbi Dei res magna sit, & functio prophetica, ante omnia ecclesiastis lex Dei perpetuo euoluenda est, nam cum uita humana diabolicis machinationibus, tentationis uehementia, & ignorantiæ caligine, quibus antiquus ille hostis mentes nostras oppugnare non cessat, perpetuo infestetur: Deus electorum necessitati consulere uolens, ad confirmationem, lustrationem, & animorum directionem ad ueritatem, sui ipsius cognitionem

nobis indulsit, & primum quidem per legem & prophetas, deindè & per unigenitum filium suum, dominum & saluatorem nostrum Iesum Christum quantunquidem nostra capit infirmitas. Nam bonus cum sit Deus omnis boni largitor est: non inuidiæ aut perturbationi cuipiam obnoxius. Vt igitur omnium rerum conscius, & quodcunque conducibile est prouidens: quodcunque expedit nobis agnoscere ipse reuelauit: quorum autem pondus ferre non valemus illa silentio occuluit. quare in dubijs & causis ecclesiasticis definiendis recurrendum est: primò ad scripta noui vel veteris testamenti. Secundò, ad canones apostolorum & conciliorum. Tertiò ad decreta & decretales epistolas Romanorum pontificum. Quartò ad dicta sanctorum patrum. Quintò ad exempla sanctorum. Si autem nec hoc modo veritas inuenitur, congregandi sunt sapientes & inuocandum diuinum auxilium: tunc enim quid agendum sit, dominus reuelabit, iuxta illud: ubi fuerint duo vel tres congregati in nomine meo, ibi in medio illorum sum. Oportet etiam sanum de scripturis diuinis habere iudicium, quod continetur his fere quinq; veluti regulis. Prima non sine causa tam salubri vigilantia, canon ecclesiasticus constitutus est, ad quem certi prophetarum, & apostolorum libri pertinent, quos omnino iudicare non audemus, & secundum quos de cæteris literis uel fidelium, uel infidelium libere iudicemus. Secunda regula: Nouum & uetus testamentum recipimus in illo librorum numero, quem sanctæ Ecclesiæ tradit auctoritas Aug. serm. 191. de tempore. Tertia regula: Potuit enim fieri, ut apostoli, vel euangelistę spiritu sancto repleti, sciuerint quid assumendum ex illis esset scripturis, quidué refutandum: nobis autem non est absque periculo, aliquid tale præsumere, quibus non est tanta spiritus abundantia. Quarta regula; vnde euangelium apud nos esse docet Ecclesia, non hominum eorum solum qui nunc sunt christiani. Sed Ecclesia illa quæ Matth. temporibus, ad hoc usque tempus certa successionum serie declaratur. Etiam si haberemus apud nos uerorum Euangelistarum codices descriptos suis ipsorum manibus, illos non alio argumento cognosceremus tales esse, quam ex Ecclesiarum sibi inuicem succedentium testimonio. Quod sane testimonium est spiritus sancti loquentis in Dei Ecclesijs & prophetis. Quinta regula: Tenebit igitur vnusquisque hunc modum in scripturis canonicis, ut eas quæ ab omnibus accipiuntur Ecclesijs catholicis, præponat eis, quas quædam non accipiunt. In eis uerò quę non accipiuntur ab omnibus, præponat eas, quas plures grauioresq; accipiunt, eis, quas pauciores minorisque auctoritatis Ecclesiæ tenent: Si autem alias inuenerit à pluribus, alias à grauioribus haberi, quanquam hoc inuenire non possit, æqualis tamen auctoritatis eas

haben-

Heb. 1.

Causæ quomodo definiendæ.

Nota valde.

Matt. 17.

Ad iudicandū rectè regulæ. Nota. Aug. lib. 2. consil. Cresc. c. 31.

Orig. in prologo super cãtica, circa finē cum de apocryphore citationibus loquitur.

Aug. 25. cōs. Faustū. manu. c. 2. & 4.

habendas puto. Aug. lib. 2. de Doct. Christ. c. 8. Saluator tamen iussit clarè & distinctè, vt præcepta legis diuinæ à Deo per Moysen populo Hebraico datæ, à nobis itidem seruarentur, cum inquit, unũ Deum colito. Nullius animalis effigiem colito. Per Dei nomen haud frustra deierabis. Festos dies piè & ritè celebrato. Parentes venerare. Hominem ne occideris. Adulterium fuge. Furtum nõ feceris. Nil alienum concupiueris. Nec falsum dixeris testimonium. Quæ esset verbi Dei buccinatoris totius prædicationis materia, vndè est concionandi mos natus ex ipsa siquidem sacra scriptura. Moyses enim postea primus habita concione, populum de eiusmodi præceptis & lege Dei docuit, eumq́ue per hæc ad benè beateq́; viuendum instituit. Ioannes Baptista exin in desertis Iudeæ locis concionatus est: concionatus & saluator noster, eiusq́ue muneris obeundi negotium Apostolis mandauit, dicens: Ite in mũdum uniuersum & prædicate euangelium omni creaturæ. Prædicator autem dicitur: præco verbi diuini, quem eundem scripturæ sacræ militem, vinitorem, bouem, aratorem, seminatorem, architectum templi, & postremo pastorem vocant. Idq́ue ultimum ipse Christus sibi vsurpauit, cum ait, Ego sum pastor bonus, vt supra exposuimus. Idem hoc officium Petro ob dilectionis vehementiam primum demandauit, interrogans, Petre amas me? Qui cum se amare protinus respondisset, audiuit. Si diliges me pasce oues meas. Vndè, omnes, quotquot pascendi curam habent: quod instructionis verbo, & sacramentorum ministerio absoluitur, pastoris nomine insigniuntur. Quamobrem ante omnia requiritur, vt diuina præcepta nos ipsi amemus, in hisq́ue immoremur, neq́ue limites ab æterna voluntate definitos transilientes, neq́ue diuinam, ulla ex parte, traditionem quam in scriptura ipsa sancta & eius catholicis scriptoribus inuenimus, transgredientes.

Exod. 20. — Prædicationis materia. — De officio prædicatoris Christiani. — Ioa. 10. b. 11. Isa. 40. c. 11. Eze. 34. c. 23. & 37. f. 24.

D E F

De modo allegandi vtriusque iuris auctoritates. *Cap.* XIIII.

Qvum in superioribus disseruerimus rationẽ legendi & sacrã allegandi scripturam, nobis non denegandam esse itidem puto laudabilẽ illam vtriusq; iuris allegandi etiã prærogatiuam, quæ singulari quadam gratiarum beneficio concessa est, his, qui quantulumcunq́ue operæ in euoluendis legendisq́ue huius facultatis monumentis insumunt, quibus ex alienis munificos licet esse thesauris: maximè ne lector studiosus in hoc nostro fraudetur libro, neq; desideretur in eo aliquid ab his, qui concionibus, lectionibus, ac scripturis intendunt. Non enim adducor, vt credam

Necessariã esse oratori vtriusque iuris scientiã.

G

totam

totam iuris facultatem enucleare, cum alijs interſit, ſed hæc annotare volui, ſatius nimirum ratus digito monſtraſſe viam, quam longo ſermone legentium pias onerare aures. Gratulor libellum in huius rei beneficium eſſe conſcriptum. Per nos ſuum cuique ſit iudicium, nobis tamen ſatis erit apperuiſſe uiam, cum non ſit inſtitutũ hic ſoli ſplendorem inferre. Attento igitur, quod omnis artium, & ſcientiarum proceſſus ordinem in ſe habere debet, & propter uitæ humanæ in ſufficientiam breuitatem continere, hunc obſeruabimus modum. Primò, librorum in vtroque iure, tàm Pontificio, quàm Imperatorio, præmittam nomina annecten do cuilibet horum diuiſionem in ſingulos libros. Deindè, in colibet libro allegandi modum ſubiũgam, cum exemplorum adiunctione, & abbreuiaturis, vt ad iura capeſſenda liber manifeſtetur introitus. Ius igitur Pontificium ſeu Canonicum, in quatuor libris principalibus nobis eſt traditum: Primus eſt Decretum, ideſt ſtatutum quod Papa de conſilio Cardinalium ad nullius tamen conſultationem ſtatuit, & in ſcriptis redegit, vt de reſcrip. c. præſenti. Hic autem, Decretum ſumitur pro nomine libri in quo ſanctorum patrum dicta deſcripta ſunt. Differt à canone: Nam canon propriè dicitur ſtatutum in concilio generali, vel pruinciali factum auctoritate Papæ, vel epiſcoporum. Decretalis verò epiſtola dicitur, quam Papa ſolus, vel de conſilio Cardinalium ad conſultationem alicuius reſcribit, & reſpondit. Decretum itaque in tres diuiſum eſt partes principales: quarum prima in centum & vna diſtinctionibus, in quibus de ordinationibus, promotionibus, & officijs clericorum agitur. Ideo quoties allegatur fit per diſtinctiones. Quæ quidem vlterius ſubdiuidũtur in canones vel capitula, qui propter aliquorum ipſorum prolixitatem interdum ſubdiuidi poſſunt in §. & §. ipſi ſi longi fuerint in verſiculos. Vno aut altero exemplo quæ diximus aperiamus: & vt id melius fiat. ſciendum, tum quæ in decreto, tum quæ in alijs coacerua ta ſunt eſſe ex ſanctorum & antiquorum patrum dictis. Ideo, vt me feciſſe in noſtrro itinerario fateor hunc ſeruabis modum: vt prius doctorem: deindè decretum adiungas, hoc modo: Homo dormiens cum nocturna illuditur pollutione non peccat, niſi adſit conſenſus Iſido. lib. 1. ſen. & canonizatur d. 6. c. Non eſt peccatum. Vndè verſus.

Decretum centum diſtinctiones dat & vnam,
Triginta cauſas, & ſex addit tibi miſtas
Diſtinguit ſeptem pœnitentia, conſecrat quinque
Auctorem quarum tibi declaro Gratianum.

Ordo neceſſarius in ſciẽtijs.

Ius canonicum.

Decretum.

Canon.

Decretalis Epiſtola.

Decreti diuiſio.

Secunda pars principalis. Quia de negotijs, quorũ quædam ſunt ciuilia, quędã criminalia, diſtincta eſt in cauſis triginta ſex (in termix

to de pœnitentia tractatu) septem distinctiones continente. Si verò allegatur quod est in secunda parte principali: sic quotatur: prima, vel secunda, aut tertia &c. vsque ad triginta sex, & subaudi, causa: quia, vt dictum est, triginta sex continet causas: post subinfert quæstionem 1. vel 2. cum vna.q. simpliciter, quia quælibet causa habet suas quæstiones: postea cap. & §. Si autem quod allegatur est in secunda parte subdistincta, sic notabitur, de pœni. d. 1. vel 2. vsque ad 7. quia tractatus ille de pœnitentia, qui 33. causa sub q.3. eiusdem causę ponitur solummodo septem habet distinctiones: postea additur. c. vel §. M

Tertia verò pars quæ est, de consecratione: In qua agitur de sacramentis: quæ necessaria sunt ad salutem: quinque dumtaxat distinctiones complectitur: Hoc ordine. primò, de Ecclesiarum consecratione, vndè nomen accepit. Deindè, de sacramento Eucharistię. Tertio de festiuitatum solemnitatibus &c. cuius auctoritates allegantur sic. De conse. d. 1. vel 2. vsque ad 5. cũ suis capitulis & §. vnde uersus. N

Dilige Decretum si gliscis canonicari
Distinguit, causat, pœnitet, & consecrat.

Decretales, & Clementinæ.

Liber Decretalium à Gregorio Papa 9. compositus est, qui in vnam compilationem redigi procurauit, per magistrum Raymundũ suum capellanum, diuersas decretales epistolas prędecessorum suorum corrigens, & concordans. Qui in quinque diuiditur libros partiales. Quorum quilibet vlterius subdiuiditur in multos titulos vel rubricas: & tituli in capitula & c. in §. & hi interdum in versiculos. O

Pars prior officia creat, Ecclesiæque ministros
Altera dat testes, & cętera iudiciorum
Tertia de rebus & vita præsbyterorum
Quintaque de vitijs & pœnis tractat eorum.

Vel sic breuius. P

Iudex, iudicium, clerus, sponsalia, crimen
Hæc tibi designant, quid, quæque volumina signant.

Decretalium tamen liber, & sextus, & clementinæ, ferè eodem modo allegantur, per rubricas scilicet & §. nisi quod libri sexti quotationibus additur lib. 6. & Clementinæ additur. Clem. vt appareat non esse in decretalibus quod allegatur sed in altero istorum. Exemplum primi c. olim de rest. spol. vel c. placuit 16. q. 1. Exemplum secundi c. indemnitatibus de elect. lib. 6. Exemplum tertij clem. Attendentes de sta. reg. & in clem. vni. de consang. & affini. clem. furio. de homicidijs. Aduertendum etiam quod non semper quotatur c. & tunc, id quod sequitur immediate ad rubricã est principiũ c. Q

Similiter

Similiter quando est in clem. loco c. ponitur clem. 1. vel 2. aut principium ipsius c. & sic allegatur, videlicet: clem. si gratiose. de rescriptis & huiusmodi.

Ius Ciuile.

Ius verò ciuile allegatur communiter per. l. & §. sub suis rubricis & si est in Codice, preponitur rubricæ. C. eleuatum. Si est in Digestis: præponũturduo. ff. Si verò est in libro Institutionum, præponitur sic insti. quæ solum post rubricas. §. & versiculum habet: non leges. Exẽpli gratia inst. de iust. & iure. §. 1. Excipiũtur ab hac regula tres libri. Primus est Codex, in quo quia sunt multæ auctentice, quando talis auctentica allegatur, quotatur sic. auct. videlicet ad hæc C. de vsuris vel auct. cassa. C. de sa. sã. ec. Nã talis auctentica est posita sub tali rubrica & sic incipit vt sequitur ad istud autem. Alius liber est liber Auctenticorum, qui allegatur sic in auct. sub rubrica sua & § solum: aliquando ponitur, collatione prima, vel secunda, vsque ad 9. quia nouẽ collationes habet. Tertius est liber de vsibus feudorũ, qui allegatur per rubricas suas & c. & § vnum autèm notandum: quod licet aliquando. c. vel. l. præponatur rubricis vel postponatur, nihil est, & hæc de nominibus, diuisionibus, & exemplis librorum legalium pro nunc sufficiant.

Digestum.

Instituta.

Codex.

Auctenticorum. lib.

Liber Feudorum.

Quid ex his libris omnibus, Christiano Lectori sit quærendum. Cap. XV.

IN omnibus his (quos memorauimus) libris, timentes Deum, & pietate mansueti, quærunt voluntatem Dei cuius operis & laboris prima obseruatio est, nosse istos libros, & eos quidem euoluere, & si nondum ad intellectum, legendo tamen, uel mandare memorię, vel omnino incognitos non habere. Deindè, illa quæ in eis apertè posita sunt vel præcepta uiuendi, uel regulæ credendi, solertius diligentiusque inuestiganda sunt. Quæ quantò quisque plura inuenit, tantò est intelligentia capatior: in ijs enim quæ apertè in scriptura posita sunt, inueniuntur illa omnia, quæ continent fidem moresque viuendi, spem scilicet atque chritatem, de quibus sæpius inculcabimus. Tum verò facta quadam familiaritate cum ipsa lingua diuinarum scripturarum, in ea quæ obscura sunt aperienda & discutienda peragendum est, vt ad obscuriores locutiones illustrandas, de manifestioribus sumantur exempla, & quædam certarum sẽtentiarum testimonia, dubitationem de incertis auferant. In qua re memoria valet plurimum: quæ si defuerit, non potest his præceptis dari. Ideo libri sancti, veteris scilicet ac noui testamenti: nec nõ Iuris Pontificij simplici sermone conscripti sunt, vt non in sapien-

Aug. li. 2. de doct. Chris. cap. 9.

In scriptura sacra fides spes & Charitas quomodo repeiiatur.

Libri Santi, simplici sermone conscripti sunt.

tia verbi, sed in ostentione spiritus homines ad fidem perducerentur. Nam si dialectici acuminis versutia, aut Rhetoricæ artis eloquentia editi essent, nequaquam putaretur fides Christi in Dei virtute, sed in eloquentiæ humanæ argumentis consistere, nec quenquam crederemus ad fidem diuino inspiramine prouocari, sed potius verborum calliditate seduci. Omnis nanque secularis doctrina spumantibus verbis resonans, ac se per eloquentiæ tumorem attollens per doctrinam simplicem & humilem Christi euacuata est, sicut scriptum est. Nonne stultam fecit Deus sapientiam huius mundi? Quid prodest mundanis proficere doctrinis & inanescere in diuinis? caduca sequi figmēta, & cœlestia fastidire mysteria? Cauendi igitur sunt tales libri, & propter amorem sanctarum scripturarum vitandi. Gentilium dicta exterius verborum eloquentia nitent, interius vacua virtutis sapientia manent. Eloquentia autem sacra exterius incompta uerbis apparent, intrinsecus autem mysteriorum sapientia fulgēt. Vndè & Apostolus: Habemus, inquit, thesaurum illum in vasis fictilibus.

Isido. li.3. de summo bo. c.13.

Quid sacra script. a Gentiliū prophanis differat literis.

V X

Sacra scriptura cur sancta dicatur & de eius effectibus. Cap. XVI.

SEd quoniam de sanctitate scripturæ multoties incidit sermo non erit incongruum scire cur sancta dicatur. Dicitur autem sacra scriptura sancta triplici ratione: à Spiritu sancto, à materia, & ab effectu: Secundum B. Tho. scripturæ sacræ effectus est quintuplex, scilicet, docere veritatem, arguere falsitatem, eripere à malo, inducere ad bonum, & perducere ad perfectum. Hinc Apostolus, omnis scriptura diuinitus inspirata vtilis est ad docendum, vel arguendum, ad corripiendum, ad erudiendum in iustitia: vt perfectus sit homo dei, ad omne opus bonum instructus. Et ad Rom. Quæcunq; enim scripta sunt, ad nostram doctrinam scripta sunt: vt per patientiam & consolationem scripturarum, spem habeamus. Hinc eloquiū Domini ignitum, id est, igne purgatum à regio vate dicitur, his verbis: Ignitum eloquium tuum vehementer, & seruus tuus dilexit illud. Propterea & Deus ipse apud Ieremiam ait, Nunquid non verba mea sunt quasi ignis ardens: & quasi malleus conterens petram. Quæ quidem nomina inde sortita est, quod velut ignis terrena consumit, ita electorum hominum mentes ab omni corruptionis labe purget. Quamobrem, primaria sacræ scripturæ vtilitas est, perfecta animorum ad diuina purgatio. Quia nullus vnquam plenè scripturas sacras intelliget, qui non affectus scribentium induerit. Et quales affectus? virtutum, quarum regina & mater est ipse. Denique, se-

Super Epi. ad Ro. lec.2. co.1.

Sacræ sciptuſæ effectus.

2.Tim.3.d. 17. Tho. 15.2.4.

Psal. 118.

32.f.29.

Scripturæ sacræ vtilitas.

Y Z

A cundum mensuram dilectionis consequitur magnitudo reuelationis diuinorum præceptorum. Accedere denique debet maximorum Christianæ eloquentiæ auctorum, & principum imitatio, qui ex diuinarum rerum cura, & contemplatione, ex Christi Iesu amore, ex maximarum denique artium studijs admirabilem sibi facultatem cōpararunt. Inter hos excelluerunt Gregorius, & Basilius nobilissimum par amicitiæ: qui eloquentia sua Iuliani amentissimi, & profligatissimi hostis religionis, impetus omnes fregerunt, Athanasius vir sanctissimus, quem nec sæuissima periculorum tempestas, nec humanorum commodorum aura potuit vnquam de suo cursu B demouere, quin Arrij impium, & sceleratum comprimeret furorem. Chrysostomus, Ambrosius, Augustinus, Hieronymus, Cyprianus, qui Reip. Christianæ, fuerunt lumina longè clarissima, vt alios quā plurimos, qui ex Christiani nominis cultu, & sacrarum literarum nocturna, diuturnaque commentatione magna copia profecti sunt, omittam. Hos igitur tales ac tantos viros catholicos orator imitari debet. Sic ad discendum necessario dupliciter ducimur, auctoritate, atq; ratione. Aliud est enim quod in agendo anteponitur, aliud quod pluris in appetendo æstimatur. Quia ergo principium sapientiæ est timor domini, & per humilitatem ad sublimia gradus est, in-C cedat humana ignorantia per fidem vt mereatur fides videre quod credit. Nam bonæ sunt in scripturis mysteriorum Dei profunditates, quæ ob hoc teguntur, vt vilescant, ob hoc quæruntur, vt exerceant, ob hoc aperiuntur, vt pascant. Vnde Prosper lib. A epigram.

Prosper. sen. 387.

Quomodo incitetur cor ad discēdum.

De diuinis scripturis.

Quamuis in sacris libris, quos nosse laboras,
Plurima sint lector clausa, & opaca tibi,
Inuigilare tamen studio ne desine sancto,
Exerceant animum dona morata tuum.
Gratior est fructus, quem spes productior edit,
D *Vltro obiectorum vilius est pretium.*
Oblectant ad operta etiam mysteria mentem,
Qui dedit, vt quæras: addet vt inuenias.

Sed vt vnico concludam verbo, tria maximè conferunt ad discendam sacram scripturam, cordis, scilicet, munditia. Nam in maleuolam animam non introibit sapientia, nec habitabit in corpore subdito peccatis. Beatusq; Ioannes Euangelista propter cordis munditiam fluenta Euāgelij de ipso sacro dominici pectoris fonte potauit. Deinde, oratio, vt diximus, Nam, teste Iacobo Apostolo, si quis indi-E get sapientia, postulet à Deo, in fide nihil hæsitans. Item inuocaui, & venit in me spiritus sapientiæ: & præposui illam regnis & sedi-

Requisita ad sciendū sacram script.

Sapiē. 1. 2. 4.

1. 2. 6.

bus

bus, & diuitias nihil esse dixi in comparatione illius. Tertium denique humilitas. Vbi humilitas ibi & sapientia. Vndè ingeniosissimus D. Georg. Eder pariterque doctissimus, sic ait: Et pia, & verò admodum similis est, sanctissimorum patrum coniectura, qua diuinam prouidentiam scribi quædam obscurius voluisse autumāt, ob causas Quatuor, scilicet, Ad exercitādam legentium industriam. Ne facilitate nimia vilesceret. Vt tam prudentum, quàm simpliciorum habeatur ratio. Quo ad se trahat in vniuersum omnes. Nec igitur clausa est, vt pauesci debeat: nec sic patet, vt vilescat: sed vsu fastidium tollit, vt tantò plus diligatur, quantò amplius meditatur. Quātò.n. magis quisq; in sacris eloquijs assiduus fuerit: tantò ex eis vberiorem intelligentiam capit. Pinguissimus certè est ait D. Hiero. Sermo diuinus: omnes enim in se habet delitias: quicquid uolueris ex sermone diuino nascitur: Sicut tradunt Iudæi: quoniam manna quando comedebant secundū uoluntatē unusquisq; suscipiebat in ore. Vndè, Amb. Cęlestium scripturarum eloquia diu terere, ac polire debemus toto animo, ac corde uersantes: ut succus ille spiritualis cibi in omnes se uenas animæ diffundat. Scriptura siquidem sacra aliqñ nobis cibus ē, aliqñ potus: cibus est in locis obscurioribus: quia quasi exponēdo frāgitur: & manducando glutitur: potus uero est in locis apertioribus: quia ita sorbetur sicut inuenitur. Et quicūq; scripturas non intelligunt: ut rei ueritas habet: uuam acerbam comedūt. Item Hiero. in Isai. & Canonizatur d. 37. vino. Vino inebriātur qui scripturas sacras male intelligunt: atque peruertunt syncera: qui abutuntur singulari sapiētia & Dialecticorum tendiculis: quæ non tam tendicula sunt appellanda quam phantasmata, idest, umbræ quædā: & imagines: quæ cito pereunt & resoluuntur. Ideo scripturæ diuinæ semper in manibus, ac iugiter uoluendę essent. Nec sufficere tibi putes, ut ait Hyero. ad Demetriadem uirg. mandata Dei memorię tenere: & operibus obliuisci: sed ideo illa cognosce: ut facias quid quid didiceris: non enim auditores legis Iusti sunt &c. Sed heu dolendum est eo quod sacerdotes Dei omissis euangelijs & prophetijs uidemus comedias legere: & amatoria buccolicorum uersuum cantare uerba. Hæc Hiero. & Canonizatur. d. 37. sacerdotes. Geminum confert donum, lectio sanctarum scripturarum: siue quia mentis intellectum erudit: seu quod á mundi uanitatibus abstractum hominē ad amorē Dei perducit. Habet enim in publico undè paruulos nutriat: & seruat in secreto vndè mentes sublimium in admiratione suspendat: quasi quidam fluuius, ut ita dixerim planus & altus, in quo agnus ambulet: & elephas natet: Mirabilis fluuius est iste: qui est ita planus: quod ibi agnus, id est, simplex & illiteratus potest siccis pedibus transire: & Elephas, id est, magnus & subtilis

potest

Marginal notes: Quod ipsius Dei in tradēda scriptura fuerit consilium. — Greg. in moral. li. 20. c. 6. — In Psal. 147. — Lib. de Chaim & Abel. — Greg. li. moral. — Isyd. li. 1. de sūmo bono. — Greg. lib. moral. — F — G — H — I

poteſt natare: immo poteſt ſe ſubmergere niſi fidei intellectum ſubmittat. Et ut huius primæ partis tandem finem faciam clariſsimi Socratis aurea ſententia conſtringam, qui ita diſſerebat. Qualis cuiuſque animi affectus eſſet, talem eſſe hominem, qualis autem homo ipſe eſſet, talem eius eſſe orationem: orationi autem facta ſimilima factis uitam. Atque hæc quidem de prima Rhetorices parte, hoc eſt, de ſacræ ſcripturæ ſylua, ſaltem ad guſtum aliquem diuinę huius ſcientiæ doctorem præparandum indicaſſe ſufficiat. Super eſt nunc ut de ſecunda, Deo annuente, dicamus.

K

Primæ partis Rhetoricæ Christianæ Finis.

RHETORICAE CHRISTIANAE, CONTINENS RHETORICES TOTAM

vim, definitionem, diuisiouem: Et partes succinta tractatione absolnens, quod vt aliquo additament locupletamus fontes sacræ scripturæ, quibus orator præcipuè orationem ex ornare debet aperimus.

Compendiosam tabulam structuræ totius operis continens. **Cap. I.**

SED postquam hactènus generalem quandam Christiani oratoris institutionem præmisimus; consequens est, ut ipsius artis Rhætoricæ, quæ illi cum forensibus etiam declamatoribus com munis est, rationem præscribamus, ut ita promissis nostris, si non quantum uoluntate, at saltem quautum facultate consequi possumus, satisfiat. Nam cum inter alia quæ studentibus necessaria sunt, unum sit & longè præcipu um memoria (quæ quidem merito scientiæ thesaurus uocatur) hæc autem non solum conseruetur atq; augeatur labore, lectione, meditationeq; asidua: sed etiam perficiatur collocatione, dispositioneq; eorum, quæ in memoria habere cupimus: Ideo oratorem, concionatoremq; futurum (quem præcipuè hoc loco formandum instituimus) qui ad huius artis culmen, & fastigium peruenire desiderat summopere conari, studereq; decet (vt probè suum officium præstare, exercereq; posit) summam, & veluti diæresim, hoc est, diuisionem totius artis Rhetoricæ quam mox hic traditur describturiq; sumus: diligenter perdiscere, atque per synopsin ob oculos ponere: quod toti operi velut basin & fundamētum substernat. Quod enim ad domus molitionem est fundamentum, ad cōpingendam nauim carina, quod cor in constituendo animantis corpore (ad cuius videlicet proportionem ad suam quæque animantium differentiæ promouentur, & emergunt magnitudinem) idem meo quidem arbitratu præstabit circumcisa hæc, ac breuis tabella ad vniuersam totius artis supellectilem atq; apparatum. Duo autem inprimis hic inspicienda sunt: in quibus, scilicet, rebus, & ex quibus tanquā partibus cō stet. Quæ omnia quo ad fieri poterit quam breuissimè & euidentis simè exponam. Est autem huiusmodi Diagramma quod sequitur.

Sapiē. 7 a.8 Totius artis Rhetorices apparatus.

In arte rhetor. cōsiderandā sunt 2. scilicet.

- In quibus versetur tā quam in — Et
  - Fundamento.
    - An sit. Est pars Philosophię rationalis.
    - Quid sit. Scientia; quę est duplex.
      - Naturalis
        - Perfecta.
        - Impfecta.
      - Artificialis.
        - Declamatoria.
        - Oratoria.
    - Qualis sit. Est ornata tropis & figuris.
  - Generibus causarum:
    - Demōstratiuo. — Laude & Vituperio — A bonis vel Malis. — Externis. corporis. Animæ.
    - Deliberatiuo. — Quis. Ad quem De quo. — Persuadet. vel Dissuadet. A — Possibili Vtili Honesto Necō.
    - Iudiciali. — Iusto. Malo. cōuenięti. vel incōuenienti. — Spe. vel Timore.
- Ex quibus partibus constet. — Et
  - Prīcipalibus.
    - Inuētione rerū — Tristium Iucūdarū. — Meliorum, & Efficaciorum.
    - Elocutione quæ fit verbis. — Claris. Vsitatis. Proprijs.
    - Dispositione quæ fit secundum. — Artem & Tempus.
    - Pronūciatione quæ erit, — Clara, & Suauis. In — Voce. Vultu. Gestu. Cōpositione. Et habitu.
    - Memoria. — Naturalis, & Artificialis. — Diuisione. Locis, & Imaginibus.
  - Minus Prīcipalibus.
    - Exordio quod constat. — Verbis. Signis. — Attentos. Dociles. Beneuolos.
    - Narratione. — Clara. Breui. Verisimile.
    - Partitione. — Summaria. Principali. Nuda vel sīplici
    - Cōfutatione quæ — Confirmat, vel Reprehendit.
    - Et tandem egressione aut conclusione.

Officium oratoris est.

Docere.	Necessitatis.
Mouere.	Victoriæ.
Delectare.	Suauitatis.

De definitione & excellentia artis Rhetorices. *Cap. II.*

Definitio & fundamentũ eorum quæ tractãtur vbi consistat. 1. Offi. c. 1.

EST apud philosophos, & oratores, communi confirmatum sententia: eius rei de qua suscipitur, & instituitur disputatio, siue de ea orando siue scribendo, disputandum, differẽdumq; fuerit: vim omnem præcipuè in definitione, seu descriptione consistere. Qua de causa, iure optimo, ille eloquentiæ princeps, M. T. Cicero reprehendit Panętium alioqui doctum, & grauem philosophũ: quod in eo libro cui titulum fecit, de virtutis officio, illius definitionem omiserit. Hac enim præmissa, & præcognita, magna afferetur lux, & aperietur ianua ad sequentia rectius intelligendum. C

Quid sit Rhetorica. Arist. lib 1. Rhe. Quinc. lib. 2. c. 16.

Est itaque Rhetorica, scientia, seu facultas, vel ars benedicendi, cum assensione auditorum, quoad eius fieri poterit. Scientiam, hìc, loco generis accipimus, quia sub Philosophia rationali continetur. Quod cum ita sit, certum est, eam esse magni faciendam, & appetendam ab omnibus qui se homines esse volunt. Cum verò sit facultas (auctore Alexandro Aphrodiseo in commentarijs Aristotelicis) bene aut disertè dicendi, & cum assensione auditorum, consequens est eam in honore summo habendam, & magno studio ad eius cognitionem contendendum, & quidem eò maiore, quò mutua conuersatio est magis necessaria, hominibusque singulari quadam eminentia prę ter omnia animalia data, vt ait Philosophus. Pluris prætereà, hæc facultas æstimanda est, quòd eius vsus, & exercitium eos eximios, & egregios, præ cæteris efficiat, quibus per singularem gratiam & beneficium obuenit, ex singulari quodam iure & priuilegio, quo illos natura alijs prætulit. Vndè elegantissimè in hanc sententiam Cicer. dixisse liquet: Præclarum mihi quiddam videtur adeptus is, qui, qua re homines bestijs pstẽt, ea in re hominibus ipsis antecellat. D E

10. Aethi.

Cic. 1. de Orat. Quinc. lib. 1 c. 17. Quomodo distinguatur Dialect. à Rhetorica.

Ars benèdicendi, quia cum duo sin genera orationis, altera perpetua quæ Rhetoricè dicitur, altera concisa quæ Dialecticè: in eo tantum ex Zenonis (à quo disciplina stoicorum est) sententia differunt, quod hæc compressæ in pugnum manui, illa explicitæ similis sit. Aut, vt ait Arist. in principio Rhet. quod hæc ratio dicendi latior, atque apertior sit, illa loquendi contractior. Nam quæ orator magnifico orationis splendore molitur, eadem Dialecticus breuiter & argute veluti punctis quibusdam colligit, alioqui materia eadem est, & Dialecticæ, & Rhetoricæ: nimirum omnis res, quæ indisputationem adducitur. Ars autem, quæ Ecclesiesticam eloquentiam Christiano populo tam vtilem docet, Rhetorica Christiana appellatur: quæ etiam est ars, siue facultas inueniendi, disponendi, & eloquendi ea, quæ ad salutem animarum pertinent. Vndè concinnè incom- F

Quænã ars sit Rhetorica Christiana.

G parabilis omnium disciplinarum spirans bibliotheca præstantissimumq; nostrę ætatis decus Arias Montanus decantauit.

Huic soror est ventre ex vno concepta gemella
Præcipuo Logicen dixerunt nomine Graij,
Quæ rationis opes, vires, neruosque ministrat
Dicenti, viuos adhibet germana colores:
Hæc vincit, victum illa sequi pareréq; suadet.

Notandum tamen quod quælibet ars in sui exordio, teste Auic. est cruda, & immatura, sed maturatur postea, & deinde paulatim decoratur & perficitur: talis fuit antiquitus philosophia apud Græcos, H primum quidem persuasibilis scilicet, Rhetorica, deinde quia incidit deceptio in ea, fuit Dialectica in vna ex partibus eius scilicet naturali, quæ apud plures eorum fuit vsitata. Tum demum dialectices præcipuum munus est, ratione probabili, aut verisimili demõstrare: Rhetorices verò persuadere: Et tàm secundum Philosophum quàm secundum veritatem (vt adducit Egidius Romanus) Rhetorica est consequens Dialecticæ. Quamuis autem hæc ars certorum præceptorum collectione tradatur, adeo nihilominus cum natura conuenit, vt minimo labore, & industria, quisquis eam sibi com parare studuerit, tãto reliquis hominibus, qui eius abiecta cura, nul- I lam excolendo illustrandoq; ingenio eius virtute operam nauant: præstare posit, quantum inter eos, & animalia bruta interest. Omnium enim hominum animis indita sunt, quædam huius facultatis semina. Quamobrem receptissima diuisione in duo membra distinguitur.

Ars licet in in suo principio sit cruda postea maturescit.

7. 1 Philosophiæ. c. 2.

Rhetorica quomodo sit cõsequẽs Dialecticæ.

De duobus artis generibus. *Cap. III.*

K Solent periti disciplinarum, Rhetoricen in duo genera partiri, diuisione eadem qua scientia distribuitur: videlicet in naturalem, & artificialem. Prior consistit in iudicio, & eloquentia hominibus insita à natura, qua etiam illiterat pollent: quæmadmodum re ipsa videre est, plurimos literarum expertes, tanta præditos esse eloquentia, rationibusq; tam solidis instructos, vt in eorum po testate sit, sola illa vi naturali, & acumine ingenij, tàm viua voce, quàm scriptis nihil non persuadere vel dissuadere. Huiusmodi argumentum est efficacissimum in commercijs, & negotiationibus Indorum, quæ illi (quamuis sint, perpetuoq; fuerint literarum, sciptu- ræque ex ipsis conflatæ exortes) tanta dexteritate, atq; arte peragunt, L vt in admirationem, & assensum eorum quæ volunt facilè alios adducant. Literarum penuria in causa erat, vt alijs quibusdam signis

Quid sit Rhetorica naturalis.

Indi etsi literis carẽt persuadent mirũ in modũ.

velut hierogliphycis quibus alter alteri mentem suam significaret, vterentur. Verum licet videatur grauis hic defectus, propter conseruationem rerum præteritarum, non tamen re vera fuit: illæ enim quasi per manus posteris tradebantur. Hinc permulti intulerunt cum magna asseueratione nunquam ante nostram ætatem in illas regiones Indicas sancti Euangelij notitiam, vel prædicationem deuenisse. Quod pro certo habetur, cum eius rei nullum vestigium, aut simulachrum existat. Quamuis hoc per nostri ordinis religiosos qui fuimus primi in illo nouo Indiarum orbe à rebus ad cultum diuinū spectantibus alienissimo, in tyrannide autem diabolica planè tam misere submerso: aliosq; trium ordinum, qui etiam nunc ibi sunt, & ab initio appulerunt, uel quotidie adueniunt, solertissimè indagatum sit. In hoc autem differunt nostri Occidentales, ab Orientalibus; quòd inter Orientales non solum est traditio, sed etiam signa. Vndè, non defuerunt qui illis Euangelium prædicatum affirment. Et apud ipsos sunt viri vndequaq; doctissimi in omni scientiarum genere, qui quidem & facultate, & venustate dicendi pollent. Sed quoniam in Orientalium mentionem incidimus, præsertim verò hoc capite, non alienum ab instituto erit, si ex his quæ de illis à fide dignis viris accepimus, paucula hìc proferam. Sunt ergo Orientales, (quos Chinenses Asiatici Scyte vocant) qui licet gens barbara æstimentur, in negotiatione tamen, & manuarijs operibus censentur admodum industrij: sed neque in literarum cognitione cuiquam regioni cedere creduntur. Habent enim leges scriptas Iuri Imperetorio simillimas, vt ex libro quem eorum legibus scriptum apud Indos asseruari audio, videri potest. Vnam ex his legibus, exempli gratia, proferam, quæ est. Non esse integrum viro, mulierem, cum qua viuente marito adulterium commiserit, post mariti mortem, matrimonio sibi iungere. Intelligo etiam apud eos doctrinæ gradus, & præmia esse. Eruditis etiam viris, Regis, totiusque regni moderationem committi. Sed & in eorum picturis, viros è suggestu legentes, & auditores circumadstantes conspicere licet. Huc addè artem typographicam tam vetustam apud illos esse, vt omnium hominū memoriam superet, & semper vsurpatam apud eos verisimile sit.

Euāgelij notitia vsq; ad nos minimá in illis habita regionibus.

D. Garcia ab horto li. de Aromat. & simplicib.

Chinenses Scytæ sunt.

Doctrinæ gradus apud Chin.

Typographica apud Chin. vetustissima.

M N O

De subdiuisione Rhetoricæ naturalis. *Cap. IIII.*

POstquam generatim dictum est de his quæ competunt Rhetoricæ naturali: reliquum est vt ad absolutiorem eius intelligentiam subdiuidatur.

P

In { Perfectam, & Imperfectam.

Perfecta in suo genere vocatur illa, quæ sita est in dexteritate quadam, & ratione loquendi matura, accurata, & tecta atque natura ipsa omnibus orationis partibus exornata, eaque subtilitate dictata, tàm in consuetudine, & commercijs: quàm in scriptis, vt omnis suspicio affectationis, quæ plerunque odiosa est, absit.

Imperfecta consistit in locutione inepta, rustica, & inurbana, quæ licet alias orationis partes habeat, caret tamẽ dispositione, & ordine. Sed potest expoliri.

Quibus cõparatur Rhetorica.

Arte.
Imitatione, &
Exercitatione.

Vt postea declarabimus. Nam vt ait Quinctilianus, Facultas orandi cõsummatur magno labore, asiduo studio, varia exercitatione, rerũ vsu, atque experientia, recondita prudentia, & consilio præsenti.

Quid sit Rhetorica artificialis & quomodo diuidatur. Cap. V.

RHetoricam artificialem vocamus, quæ studio, & arte comparatur: ope regularum, & præceptionum doctorum virorum, qui fuerunt infiniti, tum Græci, tum latini, qui eam descripserunt, atque tradiderunt. Notandum hìc est, artem excogitatam, inuentamque esse, vt actiones naturales perfectum atque solidum finem consequerentur: Quod in omnibus rebus cernitur, vt arte carentes rudes sint, & imperfectæ qua accedente perficiuntur. Sic quãuis homo naturaliter aptus sit ad discendum cudere aurum, argentumque, scribere, pingere, texere, fabricari, multaq; alia, arte tamen, vt dictum est, illa consumantur. Vnde, ars recte quidquam faciendi, aut cognoscendi dicitur promptitudo: ex quo factum est, vt cum multæ in nobis sint operationes, atque inter se diuersæ, quas rectè exercere non poteramus, plures ad hoc inuentæ sint artes. Itaque hæc nostra diuiditur.

Ars quid sit.

In Declamatoriam, &
Oratoriam.

Ne ordinem dispositionemq; à veteribus obseruatam temerè confundamus, admonitum volo, priorem post suo loco traditum iri. Secunda, quæ est oratoria, subiectas habet causas, partesque orationis, nec non oratoris munus quod in mouendo potissimum occupatur.

Differunt

Quæ differẽtia hic inter oratorẽ, Rhetorem, & declamatorem

Differunt autem orator, & rhetor, & declamator: sic, Orator est, qui in iudicijs, vel in concionibus agit. Rhetor, qui Rhetoricen profitetur. Declamator, qui aut docendi alios, aut exercendi se gratia, fictam causam agit, vt in veris causis postea posit orare, quod declamare dicitur. Quare declamare erit ficto themate componere. Hinc actiones ipsæ orationes & declamationes vocantur. Differunt & orator spiritualis & secularis, vt habet Guil. Paris. in lib. de Rhet. diuina, & post eum Gab. orator enim secularis sua oratione & mouere, & in partem suam iudicem inclinare intendit: vt, scilicet, pro parte sua iudicet & sententiam ferat. Orator verò spiritualis, per orationem suã intendit à malo auertere, & ad bonum inducere, vt animas Christo lucrifaciat, cum sit rectæ fidei defensor, ac debellator erroris: eius interest & bona docere, & mala dedocere, atq; in hoc opere sermonis conciliare auersos, remissos erigere, nescientibus quid agatur, quid expectare debeant, intimare. Vbi autem beneuolos, intentos, dociles, aut inuenerit, aut ipse fecerit, cætera peragenda sunt sicut causa postulat. Si docendi sunt qui audiunt, narratione faciendum est: si tamen indigeat res de qua agitur, vt innotescat. Vt autem quæ dubia sunt, certa fiant, documentis adhibitis ratiocinandum est. si verò qui audiunt, monendi sunt potius quam docendi, vt in eo quod iam sciunt, agendo non torpeant, & rebus assensum accommodent, quas veras esse fatentur, maioribus dicendi viribus opus est. Ibi obsecrationes, & increpationes, concitationes, & coercitiones, & quæcunque alia valent ad commouendos animos, sunt necessaria. Et hec quidem cuncta quæ dixi, omnes ferè homines in ijs, quæ loquendo agunt, facere non quiescunt. Sed cum alij faciant obtusè, deformiter, frigidè: alij acutè, ornatè, vehementer: illum ad hoc opus vndè agimus, iam oportet accedere, qui potest disputare vel dicere sapienter, etiam si non potest eloquenter, vt prosit audientibus: etiam si minus prodesset, quam si & eloquenter posset dicere. Qui verò affluit insipienti eloquentia, tanto magis cauendus est, quanto magis ab eo in ijs quæ audire inutile est, delectatur auditor, & eum, quoniam disertè dicere audit, etiam verè dicere existimat.

Oratoris secularis scopus.

Lect. 31. Orator spiritualis quid prætendat.

V

X

Quando ratiocinãdum

Y

De subiecto, & materia Rhetorices. Cap. VI.

7. Polit. c. 4. Materia, q. d sit.

Z

Experientia constat, & Arist. docet, artes habere aliquam materiam circa quam versentur. Artis materia est, in quam omnis ars & ea facultas quæ conficitur ex arte confertur. Vt si Medicinæ materiam dicamus esse morbos, ac vulnera, quod in his Medicina versetur. Sed animaduertendum quod de materia Rheto-

rices Quinct. varias recenset opiniones, dicentibus alijs eam orationem esse, alijs argumenta persuasibilia, quęstiones ciuiles alijs, alijs totam vitam, alijs propter aliquam virtutem, locum ei in Ethycæ assignantibus. Et concludit omnes res ad dicendum oratori subiectas, materiam Rhetorices esse. Quod auctoritate Socratis in Gorg. & Phedro, & Ciceronis in lib. 1. de inuentione probare contendit. Atqui materia, prætermissis alijs diuisionibus & subdiuisionibus, à Petro Hispano, & alijs adductis, in omni arte duplex est.

lib.2. inst.c. 21.

A

Duplicē esse huius artis materiam.

} Propinqua, &
Remota.

Propinqua vel proxima, circa quam ipsa ars versatur, vt ligna materia sunt artis lignariæ, fabrilis ferrum, quia circa hæc tales artes versantur, vel largius si vis vt ex Angelo Politiano colligimus, vt Architectonicæ, in omnibus quæ sunt ædificio vtilia versatur. Et celatura auro, argento, ære, ferro, opera efficit. Altera, quæ est remota, qua ars quidem indiget, non tamen circa eam proximariè versatur, quo pacto arbores materia Xylurgicæ, id est, lignariæ artis, remota tamen, ferrum militaris, lana textoriæ dicuntur, quia sine his materiæ proximæ non constant. Aduerte etiam eodem modo, in Rhetorica duplicem esse materiam, alteram propinquam vt sermo ornatus, & elegans: quæ tribus dicendi generibus continetur alteram autem remotam, nempè res omnes ornatè dicendæ quia circa tales versatur. Materia itaque oratori ecclesiastico ad dicendum subiecta duplex est: remota, & proxima, remota patet latissimè, ita vt quidquid ex philosophis, poëtis, historicis, oratoribus ex omni scriptorum genere excerpi potest ad vtilitatem populi, id totum ecclesiastico oratori, tanquam proprium ab alijs vsurpatũ, subijciatur. Proxima uerò materia est, omnis propositio catholica, intelligentiæ, & saluti populorũ accõmodata. Quæ includitur.

B

Oratoris Ecclesiast. materia duplex.

C

In } Honesto,
Vtili,
& Delectabili.

Honestum sic definimus, virtutis decorem, qui cum vtilitate, ita est coniunctus, vt separari nequeat. Romanæ Eloquentiæ pater sic ipsum definit: Bonum honestum est illud, quod sua vi nos attrahit: & sua dignitate nos allicit ad sui amorem. Et dicitur honestum, quasi honoris status, id est, bonum per se, vel propter se diligibile: aut simpliciter, sicut est Deus, aut secundum quid, vt sunt virtutes; quia de se ipsis habent vnde desiderentur. Et præcipuè reperitur in virtutibus infusis secundum D. Tho. vnde & Sapien. dicitur, venerunt autem mihi omnia bona pariter cum illa, scilicet, sapientia infusa, & innumerabilis honestas. Vtile est illud, quod non propter se sed

Honestum.

D

1.p.q.5.ar.6. Sap.1.7.

Vtile quid primo.

Delectabile. Parte 4. lect. 2.

Arist. 1. Rhet.

propter aliquem finem consequendum, est appetibile, vt potio amara infirmo, vel vt B. scribit Ambrosius, est quod confert ad uitam æternam. Delectabile, secundum Gersonem, est motus animæ consurgens ex apprehensione obiecti per modum conuenientis. Sed hoc interest inter alias artes, excepta Dialectica, & eloquentia: quod cæteræ ferè artes intra suos fines consistunt singulæ: benedicere autem, quod est, scienter, & peritè, & ornate dicere, non habet definitam aliquam regionem, cuius terminis Septa teneatur. Omnia quæcunque in hominum disceptationem cadere possunt, benè sunt ei dicenda, qui hoc se posse profitetur; aut eloquentiæ nomen relinquẽdum est: & sic tota dicendi ars diuiditur.

E

Tota ars dicẽdi quomodo diuidatur.

In { Subiecta, &
Applicationes.

F

Subiecta quæ plerique locos, seu terminos appellant in vniuersum sunt nouem, Deus, Angelus, cœlum, homo, imaginatio, sensus, vis vegetandi, elementatiua, & instrumentatiua. Dicuntur subiecta vel materia, quia de ijs principaliter loquimur: aut quia ab ijs sumũtur confirmationes, & confutationes. Ne tamen modo, longo studiosos teneam sermone, sumuntur ab omnibus his subiectis confirmationes.

Confirmationes vnde sumantur.

{ Auctenticè.
Similiter, &
Exempli causa.

G

Auctenticè, quia nunquam nisi quod verum & auctenticum est debet ab oratore catholico proponi (vt latius inferius patebit) vtẽdo similitudine, & exemplo, vt attentiores reddat auditores, & excitet illorum mentem ad inquirendum mysteria exemplo Christi, qui auctoritatibus, similitudinibus, & exemplis docebat.

Christusquo modo docebat.

De explicatione primi subiecti, scilicet, de Deo. Cap. VII.

Deus aliquãdo ratione Deitatis, aliquãdo ratione infiniti ẽ subiectũ & quo modo.

DEus dupliciter est subiectum, vel ratione Deitatis, vel ratione infiniti: ratione Deitatis solius Theologiæ subiectum est; ratione infiniti potest esse subiectũ alicuius scientię creatæ: vndè benè in pręsentia adducimus Deum subiectum esse, quo Deus verus includitur: & etiam Idola, & poetarum Dij, sacerdotes & principes. Ad cuius probationem, auctoritas hæc, Dij estis & filij excelsi omnes, insuper similitudines & significantia exempla proponi solent. Verumenimuerò vbi de rebus maximis ac sublimibus

H

conten-

contendendum est, hoc parcè, humiliter, & religiosè fieri debet. Quamplurima huius rei exempla extant apud D. Dionysium lib. de diuinis nominibus. At in huius diuini subiecti consideratione, omnia tanquam eius instrumenta referenda sunt Deo, ita tamen, vt ipse sit finis, principium, & medium, atque ipsi soli subijciantur omnia, cuius bonitas patebit in prædicatis. Quæ numero sunt nouem: Bonitas, Magnitudo, Duratio, Potestas, sapientia, voluntas, virtus, veritas, gloria. Prædicata eam ob rem dicuntur quia aliquo modo de subiectis prædicantur. Vide Gab. qui & ponit regulas de prædicatione terminorum in diuinis: quas si videre placet, tàm ad ipsum quàm ad D. Bona. te remittimus, & in triplici sunt differētia.

De rebus sublimibus quomodo agendum.

Bonitas patet in prædicatis.

Lib. 1. d. 4. q. 1. & Card. came. lib. 1. li. 1. d. 33. q. 3.

I

{ Essentialia.
Causalia, &
Finalia.

K

Essentialia quidem sunt quæ secundum naturam de Deo dicuntur, ipsique soli essentialiter conueniunt. Consideranturq; tria hæc dicta, Theologicè, Phisicè, & Mathematicè. Suntq; illa, vt ordine procedamus: Bonitas, magnitudo, duratio. Quæ sic connectuntur.

Prædicata essentialia quæ sint.

	Theologicè.		Phisicè.	Mathematicè.
Essentialia.	Bonitas	Pater	Essentia	Punctus
	Magnitudo	Filius	Esse	Explicatio. l. fluxus ī eē
	Duratio	Sps. S.	Existētia	pmanētia pūcti ī magno

L

Vt autem vnitas potestate est omnis numerus: ita punctus omnis quantitas. Atque, vt punctus non potest se explicare sine effluxu in magnitudinem. Ita bonitas nisi communicetur, cum bonum sit sui ipsius diffusiuum. Duratio autem, habet se, vt perseuerantia: ne imaginemur illum fluxum infinitum. Sicut bonitas etiam est principium & terminus omnis appetitus: Ita bonitas diuina, est causa nostri esse, & boni esse per modum voluntatis, non naturæ, & necessitatis. Hæc autem causa non ponit effectum statim cum est. Nam bonitas est dispositio causæ, in quantum causa, & proxima ad actum. In quantum verò est dispositio generalis, in qua consistit vestigij ratio, dicit respectum ad finem. Et est duplex.

M

} Permanens, &
Fluens.

Permanens est, vniuscuiusq; rei secūdum se: vt quando Dæmones sunt boni. Fluens verò est, vt quam habet vna res respectū alterius: vt bonitas hominis erga Deum, homines, arbores &c. Magnitudo in diuinis secundùm vsum sanctorum, vt Gab. & Aliacensis scribunt, quandoq; accipitur vt est mere absolutum, sicut sapientia, perfectio. Et sic nullo modo distinguitur ab essentia, & illo modo personæ dicuntur æquales propter essentiam vnam in eis. Et sicut omnium

Bona. 1 d. 1 dub. 11.

personarum est vna essentia, ita & vna magnitudo. Et sicut pater non est formaliter essentia: ita nec est formaliter magnitudo: & sic paternitas ex se siue formaliter, nec est æqualis nec inæqualis filiationi; sed tantum ratione essentiæ: quæ est eadem vtrique, paternitati, scilicet, & filiationi. Alio modo accipitur magnitudo pro omni realitate positiua, siue absoluta, siue relatiua. Isto modo paternitas ex se, & formaliter, est quædam magnitudo, sicut ex se, est quædam entitas realiter, & ex se est perfecta, & perfectior omni creatura; eique ex se repugnat omnis imperfectio. Magnitudo verò communiter sumpta, est quadruplex.

N

Molis
Virtutis
Perseuerantiæ, &
Successionis.

O

Molis est propria rebus corporalibus. Virtutis est facultatum & virum. Perseuerantiæ vel constantiæ est eorum quæ non crescunt, nec descrescunt, vt cœli. Successionis verò nuncupatur quæ mutabilis & successiua est, vt hominis, animalium. Duratio, vt notat Gab. significat rem durãtem connotando successionem in ipsa re durante: vel in alia coëxistente actu uel potentia. Omnis autem successio est realiter motus, sic igitur omnis duratio includit motum quæ primo tempore mensuratur. Differunt tamen duratio Angeli, & æternitas Dei: Hæc enim initio caret, illa verò non sic. Item æternitas Dei est simpliciter immutabilis, & quantum ad durationem & quantũ ad durantem. Duratio Angeli est vtroq; modo mutabilis: quia Angelus non potest durare cum possit anihilari: & durans potest mutari de cognitione in cognitionem: & de affectione in affectionem. Sic etiam differunt esse, fore, fuisse in Angelo & Deo, quia Angelus potest fuisse, & nec esse, nec fore: potest esse, & nec fuisse, nec fore: si præsenti instanti crearetur, & in eodem anihilaretur. Potest fore, & nec esse, nec fuisse: non sic Deus qui necessario coëxistit cuilibet differentiæ temporis nec potest non esse, aut non fuisse, aut non fore: tamen æternitas non est aliquid inhærens Deo: nec duratio est aliquid inhærens Angelo. Et sic duratio tripertitur.

Quomodo æternitas dei et duratio angeli differant.

P

Q

In { Aeternam
Aeuiternam, &
Temporalem.

Aeterna soli Deo, & nulli alij congruit. Aeuiterna eorum quæ principium habent & fine carent, vt Angeli. Temporalem verò eorum quæ principium, & finem habent, æqualiter enim moritur homo pariter & seruus, elephas, & canis.

Prædicata causalia quæ sint. *Cap. VIII.*

R His sic prælibatis transeundum nobis est ad prædicata causalia, quæ sunt: Potestas, sapientia, & voluntas. Quæ sic explicantur.

	Theologicè.		Phisicè.	Mathematicè.
Causalia.	Potestas.	Pater.	Mens.	Punctum.
	Sapientia.	Verbum.	Mundus.	Linea.
	Voluntas.	Amor.	Nexus.	Superficies.

Cum potestas communiter sumpta, nihil aliud sit quàm fortitudo corporalis, vel quàm gradus vel eminentia secularis: notandum, quod tam in bono, quàm in malo, licet non vno eodemque modo in sciptu-S ra inueniatur, de qua in pręsentia nihil ad nos. Potestas verò diuina, de qua tangitur, est admirabilis, quia potestas eius, potestas æterna, quæ non auferetur, & regnum eius quod non corrumpetur: Neque loco coarctatur, de qua summa veritas in euangelio loquitur dicens: Data est mihi omnis potestas in cœlo, & in terra. Termino non limitatur, vt est apud Zacha. Loquetur pacem gentibus, & potestas eius à mari. Tempore etiam non antiquatur, quia Potestas eius potestas æterna. Labore non fatigatur vt Deipara virgo canit: Ipse fecit potentiam in brachio suo, dispersit superbos, &c. Ipse solus igitur est potens, & ideo est timendus, amandus, honorandus & frequen-T tandus. Milites enim in exercitu de potentiori faciunt sibi ducem, apes in alueario, cerui transituri fluuium, potentiorem, & fortiorem constituunt sibi regem, & illum sequuntur, Elephantes insuper forti, & potenti arbori quando dormiunt innituntur. Dei succentor Dauid: hanc diuinam desiderabat potentiam: dicens. Excita potentiam tuam & veni. Habet enim singularitatem magnam. Ac primũ quidem illa partitio a Theologis tradita, consensum ferè omnium meruit, in qua potestas, siue vt ipsi dicunt, Potentia, duplex est.

Daniel 7.

Matt. 28.

9.

{ Absoluta, &
{ Ordinaria.

V Sed quoniam breuis esse cupio, illud statim etiam ponendum est, diuinæ potentiæ descriptionem esse duplicem. Nam & generalem quandam intelligimus, quæ quoniam lege nulla etiam naturali constringitur à Theologis absoluta vocatur. Et aliam huic subiectam, quæ spectat in rerum ordinem pręfinitum, ideoque potentiam appellant ordinatam. Atqui illa superior definiri solet circa eas res quas esse non repugnat, quæue non implicant contradictionem; sic enim loquuntur. Quæ autem potentia ordinaria subiecta illi priori quasi generi est, eam definiunt circa ea, quæ esse possunt salua lege statutisque diuinis: vel dic primam esse, qua Deus operatur absque me-X dio causarum secundarum. Secunda, quæ ex causis secundis procedit. In rebus verò, etiam potestas inuenitur. Nam alia est.

Naturalis.
Legitima, &
Violenta.

Naturalis est in omnibus, vt potentia maris est submergere naues. Legitima est, quando id possumus quod iure non prohibemur. Violenta est, vt si quis virtutibus & viribus abutatur. Sapientia secundum Lyram & doctores est duplex: Prima, diuina siue increata. Secunda, creata, vt est humana & Angelica. Sapientia verò diuina dupliciter accipitur. Vno modo essentialiter, & sic sapientia in Deo idem est, quod essentia. Alio modo, Personaliter & propriè dicitur sapientia genita: & est idem quod verbum diuinum, & per consequens est filij Dei proprium seu attributum vel appropriatum: sicut attributum patris est potentia. Vndè, secundum Cardi. ille terminus sapientia per se sumptus est terminus essentialis: sed sumptus cū addito est personalis: vt sapientia Genita, quod patet; quia sicut filius est à patre, & per patrem: sic est sapiens ab ipso & per ipsum, quæ est sapientia ingenita, & sicut dictum est de filio, ita pariformiter quo ad istam propositionem potest dici de Spiritu Sancto. Sapientia verò creata, est cognitio primarum, & altissimarum causarum. Vel secundum Alpharabium. lib. de diuisione philosophiæ. Est scientia sempiternorum. Cum sit rerum diuinarum & humanarum scientia cognitioque: quæ causa cuiusq; rei sit: ex quo fit, vt diuina imitetur: humana omnia virtute inferiora ducat. Vndè sapientia qua formaliter sapientes sumus: est quædam participatio diuinæ sapientiæ, quæ Deus est. Secundum D. Tho. 22. q. 23. Omnis sapientia est scientia, inquantum est de conclusionibus: sed differt à cęteris scientijs inquantum est de principijs. Sapientia etiam differt à sciētia, quia sapientia est rerum diuinarum cognitio. Scientia uerò humanarum. Quare Aug. ait. Sapientia est in contemplatione æternorum; scientia uerò in occupatione temporalium. Idem, hæc est sapientiæ & scientiæ recta distinctio: vt ad sapientiam pertineat, æternarum rerum cognitio intellectualis. Ad scientiam uero, tēporalium rerū cognitio rationalis. Tum etiā diuina sapientia est primo & per se sapientia ueri Dei. Quare arcanorū Dei conscius, ait, elegit Deus stulta ut sapientes confunderet: & infirma mundi elegit Deus, utcōfundat fortia: & ignobilia mundi, & contemptibilia elegit Deus, & ea quæ non sunt, ut ea quæ sunt destrueret: ut non glorietur omnis caro in conspectu eius: Et sapientia est emanatio claritudinis omnipotentis Dei: & est imago bonitatis eius. Voluntas est appetitus boni cum ratione secundum Arist. & uoluntas completa non est nisi de possibili: quod est bonum uolenti. Et hæc uoluntas quædam est.

Increata, & diuina, uel

Creata,

1. c. Eccle. Sapientia duplex.

q. 7. li. 1. ar. 3.

Arist. 1. lib. Metaphi.

Tho. 1. 2. q. 57. ar. 2.

Sapiētia quomodo differat à sciētia. 1. Corint. 13. lib. de Trini. 1. Cor. 1. d. 27

lib. 1. Rhet.

Y

Z

A

B

Creata, & humana.

Voluntas diuina quandoque accipitur propriè pro diuina essentia: qua Deus vult aliquid fieri vel non fieri, & tunc ostendit diuinum beneplacitum, quod non est aliud quam Deus volens, vt dicit Cardi. Alio modo impropriè: tropicè vel methaphoricè pro aliquo habente aliquo modo ordinem ad diuinam voluntatem, & supponit tunc non pro bene placito vel voluntate Dei, sed pro aliquo alio: quod est eius signum, & secundum hoc communiter distinguitur in voluntatem bene placiti & voluntatem signi, unde elegantissimè Gab. dicit: quod voluntas diuina est concors & mutua charitas siue dilectio: & amor iucundus & mutuus communis patri & filio & spiritui sancto. Nec plus distinguitur ab essentia diuina communi tribus personis, quàm essentia à se ipsa: sed sunt idem omnibus modis. Diuina hæc voluntas sola est prima regula omnis iustitiæ & eò quòd vult aliquid fieri Iustũ est fieri: & eo quod vult aliquid non fieri, nõ est iustum fieri. Voluntas Dei diuersimodè accipitur in scriptura. Magister enim dicit, sacra scriptura de volũtate Dei varijs modis loqui consueuit: vndè voluntas eius non est diuersa sed locutio, quia diuersa nomine voluntatis accipit. Nam eius uoluntas verè & propriè dicitur, quæ in ipso est, & ipsius essentia est, Et hæc vna est; nec multiplicitatem recipit. Distingui tamen solet in voluntatem.

q.14.ar.1.li.1

Lect. 68. & 69. & d. 46. q. 1. lib. 1. & d. 32. q. 2. lib. 1.

Lib. 1. d. 45. c. 5.

Bene placiti, &
Signi.

Illa duplex est, scilicet, antecedens & consequens. Hæc quintuplex, scilicet, prohibitio, præceptio, consilium, impletio, siue operatio, permissio, hoc est, ille terminus, voluntas, aliquando idẽ est, quod prohibitio, quandoque idem significat quod præceptum. Quę distinctio non est rerum, sed huius vocabuli voluntas, secundum diuersas suas significationes, quibus accipitur in scriptura. Et propriè accipiendo vocabulum, voluntas, dicit solum voluntatem beneplaciti, consequentem. Vnde, integerrimus philosophus Boet. colophonem his apponens, dicit, esse duo principia actuum humanorum, videlicet, voluntatem & potestatem. Quibus sapientia mediat, sine qua duo alia omnino videntur cœca nisi intercedat lumen sapientiæ.

li. de cõsola.

Finalia prædicata quæ sint. *Cap. IX.*

HActenus de duobus prædicatis, scilicet, essentialibus & causalibus, pro ingenij, & stylli nostri tenuitate deprompsimus, reliquũ modo est, vt de prædicatis finalibus dicamus. Quæ sunt: virtus, veritas, & gloria. Explicanturque.

	Theologice		Phisicè	Mathematicè.
Finalia.	Virtus.	Pater.	Potentia.	Centrum.
	Veritas.	Filius.	Actus.	Diameter.
	Gloria.	Spiritus sanct.	Nexus.	Circulus.

Vbicunque alicuius virtutis mentio facienda est, statim nobis occurrere debet contrarium eius in excessu vel defectu: si se accommodet. Virtus est principium omnis operationis secundum phisicos & omnes: Habetque symbolum maximum cum potentia, ita vt vnum pro alio plerunque ponatur: Tamen, cum virtus communiter sumpta, nihil aliud sit, quàm quędam mentis dispositio, qua mens rationi consentit, & Deo consonat & obedit, possumus dicere quod virtus secundum suas diuersas cōditiones a diuersis diuersimodè definitur. Et sic dicit Philosophus quod virtus est habitus voluntarius, eò quòd in medio duarum malitiarum consistit. Aug latinorum theologorū merito pater, in lib. de spiritu & anima, dicit, quod uirtus est habitus mentis bene constitutæ. Et etiam aperta voce asserit virtutem esse bonam mentis qualitatem, qua rectè viuitur, qua nemo malè vtitur, quam Deus in nobis sine nobis operatur. Aduertendum tamen, quod virtus antiquitus solum per fortitudinem sumebatur. Et secundum hoc uidetur loqui scriptura; nam vbi agit de uirtute communiter, videtur intelligere de potentia, & fortitudine, vel vigore. In præsentia verò, theologica virtus alijs dimisis partitionibus sic à Gersone describitur; est habitus à Deo solo infusus, eleuans liberum arbitriū, id est, rationis aut bonitatis, aut vtriusq; facultatem ad Deum immediatè obiectiuè & laudabiliter attingendum. Quod dupliciter accipitur uno modo strictè, & sic tres requiruntur conditiones. Prima quod respiciat Deum pro primo & principali obiecto. Secūda, quod habeat veritatem pro prima regula actuum suorum, ad quos inclinat: & non regulam aliquam adquisitam humanitus, putà prudentiam. Tertia quod immediate à Deo infundatur sicut à causa efficiente. Harum conditionum prima respicit obiectum. Secunda regulam directiuam. Tertia causam efficientem. Illo modo fides, spes, charitas adquisitæ non sunt, quia deficit tertia conditio. Secundo modo accipitur virtus theologica largè, pro virtute respiciente Deum pro obiecto principali, innitens primæ veritati tanquam regulæ siue sit à Deo infusa, siue naturaliter adquisita. Et sic fides, spes, & charitas, adquisitæ respectu Dei vt obiecti primi & principalis sunt virtutes theologicæ. Per primas enim duas conditiones virtus theologica sufficienter distinguitur à morali: quia moralis non habet Deum pro obiecto primo: licet habere posset Deum pro fine. Similiter moralis innititur regulæ humanæ, scilicet, prudentiæ siue rectæ rationi naturali. Theologica verò, veritati diuinę. Ideo enim

fides

fides credit, quia Deus reuelauit. Ideo spes desiderat: quia sic desiderandum esse Deus reuelauit. Sic charitas diligit: quia sic diligere Deus præcipit: Habitus verò harum virtutum theologicarum supernaturales (vt scribit Ca di) sunt nobis necessarij de potentia Dei ordinata ad consequendum beatitudinem: & hoc præcise tenetur propter fidem, & sanctorum auctoritatem. Et secundum eundem, obiecta virtutum thologicarum immediata sunt complexa. Nam obiectum fidei est, hoc complexum, omne reuelatum à Deo est verũ eo modo quo reuelatur à Deo. Obiectum autem spei est, quod beatitudo est nobis conferenda à Deo propter merita. Obiectum autem charitatis est, hoc complexum: Deus est diligendus: & omne quod Deus vult diligi à nobis charitatiue. Et vt idem dicit Aliacen. licet Deus sit obiectum mediatum cuiuslibet virtutis theologicæ: tamen hoc complexum est immediatum obiectum spei, scilicet, visio & fruitio diuina, siue beatitudo est homini conferenda propter merita. Quod credo sic esse intelligendum (inquit Cardi.) quod beatitudo homini conferetur, si secundum legem Dei meritoriè operetur. Non autem omnes virtutes (inquit Gerson.) theologicas & diuinas nominamus: sed eas dumtaxat, quæ ad Deum immediate dirigunt, scilicet, fidem, spem, & charitatem. Fides (secundum Iacobum de Valentia) est quædam virtus theologica desuper infusa: qua mens eleuata & confortata credit & assentit rebus supernaturalibus, & nõ visis. Charitas est, qua uoluntas eleuatur ad intelligendũ Deũ super omnia. Spes verò, qua contemptis terrenis, spiritualia bona & inuisibilia appetuntur, & expectantur. In hominibus enim, uirtutes sunt quidam riuuli è fonte diuinæ gratiæ procedentes, & semper terram animæ diffundentes, ipsam spiritualiter irrigantes, atque bonis operibus fæcundantes. Natura generat res informes, sed diuersis postea dispositionibus, & alterationibus ipsas perficit, vt patet de corpore, quod diuersis complementis & iuuamentis organizatur: sic verè anima, de se informis & sine virtute & gratia est, & ideo necesse est quod habitus & dispositiones virtutis eidem imprimantur, per quas in esse suo corporali siue morali compleatur &c. Tantæ enim excellentiæ est uirtus quod Socrates apud Platonem fatetur se non posse eam definire. Veritas, vt lux in omnibus rebus sedem posuit; habet se autem quodammodo, quasi vt finis sapientiæ: quia omne studium fit propter ueritatem. Quæ quidam triplex est.

- Theologica siue catholica.
- Physica.
- Et Ethica.

q. vni. ar. 1. li. 3.

p. 1. de vita spir. animæ coll. 2.

Psal. 4.

Quid sit Thologica veritas. Cap. X.

Theo-

THeologica eſt, veritas fidei cuius contrariũ eſt hæreſis. Eſt itaq; non neceſſaria viatori ad æternam ſalutem habendam, hoc eſt, veritas theologica eſt, veritas cuius notitia adhęſiua neceſſaria eſt ad ſalutem explicitè vel implicitè habenti vſum rationis & eam appręhendenti: vt omnes veritates in canone Bibliorum contentę ſũt veritates theologicæ, & ſufficit ad ſalutem ea credere implicitè: ſicut omnia reuelata in genere à Deo in ſenſu per Spiritum Sanctum intento. Item omnis propoſitio ſeu veritas formata vel formabilis de Deo vel etiam de creaturis: vt referuntur ad Deum ſecundum rationem gubernationis, creationis, conſeruationis, iuſtificationis, redemptionis, remunerationis, & ſimilia quæ conſiderantur in Theologia: vt paſſiones ſubiecti, dicuntur veritates theologicæ. Etiam aliquæ veritates ſunt naturaliter notæ: vt Deus eſt bonus, viuens, ſapiens. Aliæ ſupernaturaliter cognitæ & tantum creditæ: vt Deus eſt trinus & vnus: Deus eſt incarnatus. Veritas catholica eſt, veritas reuelata à Deo in ſe vel ſuo antecedente pertinens ad religionem. Dicitur reuelata à Deo, quia veritas humano ingenio adquiſita per demonſtrationem ſcilicet, vel experientiam: non dicitur veritas catholica, quia omnis veritas catholica eſt articulus fidei. Fides autem non innititur euidentiæ naturali, ſed diuinæ reuelationi. Dicitur in ſe, propter veritates ſacri canonis Bibliorum: quæ omnes immediatè ſiue ſecundum ſe ſcriptoribus eius ſunt reuelatæ. Ipſi enim fuere calamus ſcribæ, id eſt, Spiritus Sancti velociter ſcribentis. Dicitur, vel in ſuo antecedente, propter veritates, quæ ex contentis in Biblijs poſſunt deduci, vel inferri, in conſequentia neceſſaria, vt eſt illa Deus eſt verus homo ex anima rationali & humana carne ſubſiſtens: quæ ſub hac verborum forma non habetur in ſcriptura: ſed ex eis poteſt deduci in conſequentia neceſſaria. Dicitur ad religionem pertinens, propter veritates religionem ſiue pietatem non reſpicientes, quæ non dicuntur ueritates catholicæ quamuis fuerint à Deo reuelatę. Pertinet autem ad religionem quidquid ad pietatem, id eſt, Dei cultum aut ad finem beatitudinis conſequendæ ordinatur. Ex quo ſequitur, quod multę veritates quæ in ſcriptura canonica non habentur: nec ex eis ſolis deduci poſſunt in conſequẽtia neceſſaria ſunt catholicæ. Patet primum, de his quæ ab Apoſtolis per ſuccedentium relationem uel ſcripturas fidelium fide dignas ad nos peruenerunt; & tamen licet in ſcriptura canonica non contineantur, hæc Apoſtolis per Spiritum Sanctum reuelata (à quo docti ſunt omnem ueritatem) non dubitatur. Patet & de his quæ ex pręmiſſis coaſſumpto aliquo uero euidentiæ, uel certè deduci poſſunt. Patet etiam tertio, de his ueritatibus, quæ alijs fidelibus à Deo reuelatæ eſſe ſufficienter oſtenduntur. Patet & quartò, de his quæ ab

Quæ in ſcripturis ſanctis non reperiũtur quomodo deducenda.

P Q R S T

Eccleſia,

Ecclesia uniuersali ut credenda accepta sunt, quæ supponitur in fide errare non posse: cuius fidem deficere nō posse oratio Christi pro fide Petri, & eius promissa asistentia usque in finem sęculi certā reddiderunt. Patet demum quintò, de ueritatibus à generalibus cōcilijs, & Romanis Pontificibus ritè determinatis. Hæc enim omnia, uel reuelata sunt, uel ex solis reuelatis sunt deducta: uel ex reuelatis, & illis ueritatibus certis coassumptis, neque aliud determinat ritè concilium, uel Romanus Pontifex. Hæc Gab. Veritas catholica, vt tradidit Gerson est ueritas habita per diuinam reuelationem immediatè vel mediatè explicitè inpropria forma uerborum: uel implicitè in propria & certa consequentia. Quæ absque omni approbatione Ecclesiæ ex natura rei sunt immutabiles & immutabiliter ueræ. vndè sunt immutabiliter catholicæ reputandæ sicut hæreses absque omni reprobatione sunt hæreses putandæ &c. Huius catholicæ veritatis contrarium dicitur hæresis, quia ut dicunt D. Hieron. & Occam: hæresis est dogma falsum fidei ortodoxæ cōtrarium, id est, error contrarius catholicæ ueritati. Est autem omnis hęresis dogma falsum: siue error, & non è conuerso. Omnis enim hęresis, ait Hiero. in epist. ad Galat peruersum dogma habet. Dogma autem peruersum, est dogma falsum: sed non omne dogma falsum est hæresis. Dicitur, fidei orthodoxæ contrarium quo excluduntur omnes alij errores fidei orthodoxę non contrarij: sicut error in rebus naturalibus de quibus fides catholica nihil contrarium asserit: ut sunt errores de ui & numero elementorum, de motu, de efectu, & ordine siderum, de figura cœli, de generibus, & naturis animalium, frutecum, lapidum, fontium, montium, & cæteris huiusmodi: quorum studio phisici insudarunt: & quorum scientia ad religionem non pertinet, de quibus B. Aug. loquitur. Errores in his, & si falsa sint dogmata, non hæreses sunt dicendi. Ex hac definitione sequitur, quod error in fide non ideo est hæresis quia ab Ecclesia damnatus; sed quia fidei contrarius. Vndè hæreses ab Ecclesia damnatæ, priusquam damnarentur fuerūt hæreses. Determinatio autē Ecclesiæ non facit propositionem prius veram, esse falsam: nec prius falsam, esse ueram. Sed quia uera est, Ecclesia approbat: aut si falsa reprobat, & condemnat. Si materiam hanc latius cupis uidere uide nostræ religionis decus Patrem Ildephonsum de Castro aduersus hæreses. Et hæc de Theologica ueritate pro nunc dicta sufficiant.

Matt. vlt d. 20. Luc. 22. D. 32.
Ex Christi promisione Ecclesia deficere non potest.
In 4. d. 13. q. 2. ar. 1. p. 1.
Veritates catholicę ex natura rei sunt immutabiliter veræ.
Gab. lib. 3. d. 25. q. vn. ar. 3. dub. 3.
lib. 2. dialo. p. 1. c. 6.
Dogma falsum, & hęresis quomodo diferant.
In Enchi. c. 8
Error in fide non est hæresis quia ab Ecclesia dānatus sed quia fidei cōtrarius.
Gab. in 4. d. 13. q. 2.
Lib. 1 c. 8.

V X Y Z

De Phisica & Aethica veritatibus. Cap. XI.

PHysica ueritas est rei intellectæ ad intellectum adaptatio, secundum Philosophi descriptionem, & hoc dupliciter; uno modo

ut consistens in quadam rei ad intellectum adequatione, cuiusmodi est veritas intellectus. Alio modo pro voluntate manifestandi se exterius in signis & operibus iuxta iudicium rationis secundum quem modum loquitur de veritate philosophus. Veritas ad similitudinem primi modi dicta in Deo differt secundum rationem intelligendi à iustitia quamuis idem sint re: sed dicta ad similitudinem modi secūdi in Deo pertinet ad rationem iustitiæ. Est enim voluntas conformandi opera sua ad iustitiæ rationem seu regulā, quæ regula est veritas primo modo dicta, quæ prior est secundum rationem intelligēdi quàm misericordia; est enim eius regula: quod non est de veritate secundo modo dicta &c. Et veritas rei dupliciter accipitur vno modo vt refert ad existentiam rei. Alio modo ad efficaciam. Veritas existentiæ est, cum res habet quicquid ad eius essentiam pertinet. Veritas efficientiæ est, cum res habet effectum suum ad quem ordinata est: quomodo homo carens rationis vsu, aut non viuens secundum rationem, dicitur non esse verus homo, sed bestia, vt vult Boet. quod transformatum vicijs hominem æstimare non possis. Aethica demū virtus est, quæ consistit in operatione: & sic dicimus quempiam verè deuotum & hypocritam fictè & homines falsos.

4 Act. c 14.

4. de consol. pros. 3.

A

B

De gloria, & eius diuisione. *Cap. XII.*

PRæter ea quæ doctissimè & elegantsissimè Reuerendissimus D. Hiero. Osorio episcopus Silensis in suo libro de gloria tractauit. Qui inter cæteros tanta claret eloquentia, & elegantia, vt putares Ciceronem loqui, quoniam ipse scribit elegantissimè, ad quem te remittimus. Gloria est, finalis delectatio vbi appetitus vniuscuiusque quiescit & illa similiter currit per omnia subiecta secundū suos gradus, & est triplex.

C

{ Theologica.
Physica, &
Humana.

Ex illo priori genere est illa gloria æterna, quæ est omnibus sanctis beatitudo & finis ad quē omnes laboramus: vel secundū D. Ambro. Gloria est clara notitia cum laude. Gerson ipsam definiens secundum nominis interpretationem dicit esse, quasi claram cum laude vel honore notitiam. Est autem honor, exhibitio reuerentiæ in signum virtutis; soli autem Deo honor & virtus, & per consequens gloria, cui & soli debetur exhibitio supremæ reuerentiæ; in signum virtutis infinitæ. Gloria, vita æterna, beatitudo, visio clara, & fruitio sequens illam claram visionem, omnibus modis idem sunt. Vita æterna dicitur à parte post, nō a parte ante. D. Bona. dicit Gloriā esse

In epist. ad Rom. p. 3. de verbo & imno gloriæ. Gloria quid sit.

D

in intelle-

in intellectu, & voluntat. Scotus tamen tenet, quòd nullus habitus est simul & semel in intellectu & in voluntate: sed eam principaliter collocat in voluntate qua tenetur Deus per amorem amicitiæ; sed hoc theologis disputandũ relinquitur. Physica est summi boni fruitio, & suæ naturæ triumphus; vt gloria grauiũ est peruenisse ad centrum, leuium ad summum, arborum peruenisse ad fructũ. Humana est secundum propositum hominum diuersa pro qua omnes laboramus & est quodammodo stimulus virtutis. Vndè Pau. si spiritu viuimus; spiritu & ambulemus. Non efficiamur inanis gloriæ cupidi, inuicem prouocantes, inuicem inuidentes. Quisquis ex deteriore iàm melior esse cœpit, caueat de acceptis extolli virtutibus, ne grauius per vanam gloriam corruat, quam prius per lapsum vitiorum iacebat. Non est tanti gaudij excelsa tenere, quanti meroris est de excelsis corruere, nec tantam gloriam sequi post victoriam, quantam ignominiam post ruinam, Quum benè viuitur cauendũ est valde, ne mens despectis cæteris de gloria singularitatibus eleuetur. Vanitas vanitatum & omnia vanitas. Hunc versiculum ait D. Chrys. Hom. 5. Si saperent qui in potentia versantur, in parietibus omnibus & in vestibus suis scriberent, in foro, in domo, in ianuis, in ingressibus, & ante omnia in conscientijs suis, vt semper cum oculis cernerent, & corde sentirent.

Gala.c.6.a.1

Isyd.lib.1.de sũmo bono.

De explicatione secundi subiecti, scilicet, de Angelo Cap. XIII.

IN scripturis sacris Angelus aliquando generalem subit significationem, vniuersos beatos complectatur spiritus, sicut, cum venerit filius hominis & omnes angeli eius cum eo. Aliquando particularem ascíscit significationem, sicut apud Petrum: Profectus est, inquit, Christus in cœlum subiectis sibi angelis, & potestatibus. Ideo in præsentia angelus est subiectum quo intelliguntur spiritus ad imaginem Dei facti, in quibus diuina imago relucet: & non solum angeli veri, & boni, verum etiam diaboli & angeli mystici, vt Angeli pacis amarè flebant. Et dicitur tripliciter.

- Officio,
- Dignitate, &
- Natura.

Angelus quo tupliciter dicatur.
Isa.33.a.7.

Officio est quilibet nuntius missus à Deo ad homines propter aliqua mysteria implenda: vndè Malach. Ecce ego mitto angelũ meũ, id est, Ioannem Baptistam, hi non erunt post iudicium quia deficient homines. Christus etiam vocatur magni consilij angelus, vnctus & angelus cum gladio. Genes. Venerunt tres angeli ad Abraham. Hinc in canone dicitur, iube hæc perferri per manus sancti angeli

3.a.1.
Angeli officio post iudiciũ nõ erũt.
3.D 24.&18.a.2.

tui, id est, Chisti: per illius manus oramus perferri sacrificium, vt Deo patri sit acceptum. Quia ipse est pontifex & aduocatus noster: & apparet continue vultui Dei ad interpellandum pro nobis &c. Dignitate, & est sacerdos consecrans corpus Christi: labia enim sacerdotum custodiunt scientiam, & legem requirent ex ore eius: quia Angelus domini exercituum est. Natura, & licet sit, non officij angelus secundum uocis proprietatem (ut uult Greg.) accipitur tamen ut dicit substantiam siue naturam angelicam. Et hæc pro nunc dicta sufficiant. Nam si cupis minutim rem explicare poteris à definitione angelorum à D. Damasceno adducta incipere. Hic tamen nota angelorum hierarchias ternas: & cuiuslibet hierarchiæ choros etiam ternos. De his profundus ille & exercitatus in diuinis Dionysius: & tota sacra scriptura ubique plena est uberrime: & ut comprehendantur tibi typum proponimus.

Christus est pontifex & aduocatus. Malach. 2. c. 68.

I

Summa	Media	Infima hierarchia
Cherubin	Domimationes	Virtutes
Seraphin	Principatus	Arcangeli
Throni	Potestates	Angeli.

Lib. 2. c. 3. Angelorum Hierarchiæ tres.

K

In angelorum consideratione atendendendum est ad facilititũ apprehensionis & maiorem uel minorem perfectionem. Deindè, ad mnltitudinem, & magnitudinem: immo secundum omnia prædicamenta considerandi sunt. Nam millia millium ministrabant ei, & decies millia centena millia assistebant ei. Si hanc materiam late uidere cupis vide Gersonem & D. Bona. in 2.

Dan. 7. c. 10. Apoc. 5. c. 11.

L

De explicatione tertij subiecti, scilicet, de cœlo. Cap. XIIII.

Cœli acceptio multiplex.

COelum est subiectũ quo intelliguntur omnes spheræ & chori stellarum spirituum & angelorum: & vt omnia alia subiecta possunt considerari vel naturaliter vel mysticè, ita etiam cœlum: ut cum dicimus cœli enarrant gloriam Dei, id est, Apostoli, & secundum illud cœlum mihi sedes, & anima iusti sedes est sapientiæ. Animę itaque iustæ & sancti cœlum dicuntur. Ideo Hugo in cœlo maximè Deus habitare dicitur, quamuis sit vbiq;: quia per cœlos intelliguntur angeli, & homines iusti, in quibus maximè Deus habitat. Vndè Aug. Pater noster qui es in cœlis exponit, id est, in sanctis & iustis. Vide de hoc latius Gab. Habet se cœlum vel

M

Lect. 69.

Vt { Principale propositum, vel
Accessorium.

Primum, vt cum dicitur de cœlo simpliciter: vbi latus campus patet Astronomis & philosophis naturalibus. Accessorium vt cum dicendum est de motu, de lumine, influentia, fato, tempore, vere,

N æſtate, acceſſoriè nobis ſemper in his occurrit cœlum, omnia referẽdo ad cauſas cœli, naturas animalium, fertilitatem terræ, mores hominum, & his ſimilia: ut columbam addicimus Veneri, picũ Marti. Oportet autem in hoc ſubiecto meminiſſe eorum quæ ſcripſerunt aſtronomi de cœlo, & generales habere diuiſiones cœli, & terrę circulorum, ſignorum, temporum, & myſticè recordari aliquando, & eorum quæ poëtæ fabulantur de cœlo.

De explicatione quarti ſubiecti ſcilicet de homine. Cap. XV.

O Homo, eſt ſubiectum in quo animantia omnia ſibi ſubiecta tã ſuperiora quam inferiora conſiderari poſſunt. Ideo Microcoſmi nomenclaturam accepit: quia inſignis ille humani generis conditor, hominem quaſi alterum plaſmauit mundum habentem participationes & coniunctiones cum omnibus rebus mundi. Hominis conſiderationes elicimus, ſumentes principium à multiplici eius acceptione, quas ponit Gab. uel ab eius conditione; quia de limo terræ eſt conditus, ſecundum corpus, & hoc ideo, ſecundum aliquoſ, nè ipſe eleuaretur in ſuperbiam, ſed nominis & conditionis

Homo cur microcoſmus dicitur.

P memor, ſupercilium inſtar pauonis ſqualidos pedes conſiderantis poneret, ne gratiam Dei humilibus promiſſam perderet. Quoniam Deus ſuperbis reſiſtit, humilibus autem dat gratiam. Item ut homo inſtrueretur quæque uitia cauere. Vndè licet corpus humanum ſit compoſitum ex quatuor elementis, tamen in eo prædominatur elementum, non ignis, ſed terræ: ne homo eſſet nimis iracundus, uel accenſus ad nocendum proximo, nec elementum aëris, ne prædominaretur in eo uentus uanægloriæ, ambitionis, ſuperbiæ, & huiuſmodi. Nec elementum aquæ, ne prædominaretur in eo fluxus luxuriæ, & carnalis uoluptatis. Deindè, homo eſt animal rationale mor-

Iacobi. 4. b 6

Q tale: & hoc ſecundum philoſophos: ſecundum theologos, eſt creatura rationalis ad imaginem & ſimilitudinem Dei facta; & ad beatitudinem æternam ordinata. Imaginem Dei, Aug. ait, pertinere ad naturam animæ, non quod eius ſubſtantiæ ſit cuius Deus, ſed quod rationalis, quod intellectualis facta eſt à Deo: ſimilitudinem uerò, ad opus iuſtitiæ, iuxta illud ſancti eſtote, quia ego ſanctus ſum. Non deſunt, qui hoc quod dictum eſt, hominem creatum ad imaginem Dei, referant ad dominatum traditum homini a Deo. Verum D. Paulus hanc controuerſiam dirimit, cum ait, Renouamini in ſpiritu mentis ueſtræ, & induite nouum hominem, qui ſecundum Deum creatus eſt in iuſtitia. Et idem,

Homo quid ſit ſecundũ phil. & theo.

R Induiſtis nouum hominem, qui renouatur ad agnitionem

& imaginem eius qui creauit illum. Et licet homo habeat liberum arbitrium (vt scribit Gab.) ita vt quantum ad interiores voluntatis actus uiolentari non posſit per potentiam creatam. Eſt tamen inconſtans & cito mobilis & in vtranque partem vertibilis: & poſt primi hominis peccatum pronior ad malum; multaque habet inclinantia ad lapſum. Inter quæ numerantur imperceptibiles demonum (ſalutem hominum impedire molientium) doli & fraudes: quorum nulla quies in tentando. Circumeunt enim tanquam leones rugientes quærentes quem deuorent. Vndè, difficile eſt homini viuere ſine peccato, niſi gratia Dei adiuuetur, Aug. enim contra Pelagi., probat, quod taliter fuit tota natura humana ſiue caro in Adam corrupta & ſauciata, fomite peccati: quòd nullus homo ex tali natura viciata à primis parentibus per libidinoſam generationem traducta poteſt vitare peccatum, nec poteſt facere bonum, nec implere diuina præcepta, niſi talis natura ſic corrupta, per gratiam Chriſti ſanetur. Id quod & alijs teſtimonijs probat Iacobus de Valentia. Propter hoſtium igitur impetus, & aduerſa quæ homini accidunt, indiget homo angelica cuſtodia & præſidio. Indiget autem ad quatuor in genere (vt ait D. Bona. poſt Alex.) ſcilicet, ad perficiendū in gratia; ad præſeruationem à culpa, ad reſurgendum à noxa perpetrata, & à facinorum multiplici pluralitate committenda. Nam in profectu impeditur, ad caſum impellitur, in lapſu detinetur, & ad vlteriora committenda peccati admiſsi pondere aggrauatur: & ad cuſtodiam cuiuſlibet viatoris deputatur Angelus bonus à principio natiuitatis: vt, oſtendit Magiſter, rationes congruitatis tàm ex parte Dei, quàm ex parte hominis addit S. Bona. Nec deſerit hominem Angelus quamdiu permanet hìc in vita, tanquam pedagogus quidam & paſtor ad uitam dirigendam. Homo pro maiori parte in ſcriptura intelligitur Adam cum tota ſua poſteritate. Vbi quando in ſcriptura ponitur filius hominum vel filij hominum, intelliguntur filij Adam. Adam autem non dicitur filius hominis, nec filius hominum: quia non fuit genitus ab homine ſed à Deo formatus. Ideo dicitur filius Dei per creationem, & non per generationem, & cæteri filij hominum, quia à viro & muliere. Sed Chriſtus filius hominis dicitur, quia à ſola Maria homine generatur. Conſideratur etiam homo, vt breuius agamus, vel ſecundum animam, vel ſecundum corpus. Corpus ortum habet ex ſemine, quod quidem eſt excrementum vltimi alimenti, ſanguinis, ſcilicet, vt philoſophi tradunt. Cui quidem ſemini eſt etiam permiſtus ſeu aër ex corde per arterias procedens, vt medici tradunt, quod & in ſectionibus corporis humani euidentiſsimè conſpicitur. Anima verò iudicio Dei ex nihilo creatur, & infunditur formato in vtero corpori habetque.

d. 11. q. vn. ar. 1. lib. 2.

1. Petri. 5. c. 8

Tract. 3. c. 1 regu. 4. prol. in pſa.

De Angelica erga homines cuſtodia.

d. 11. lib. 2. q. 1. ar. 1.

Homo ſignificat Adā cū tota poſteritate.

Homo ex quibus conſtet.

S T V X

Intellectum

Intellectum		Capite		Deo
Vitam	A.	Corde	A.	Cœlo
Appetitum		Renibus		Elementis.

Consideratur corpus secundum membra. Principalia, vel minus principalia. Principalia sunt quatuor, cerebrum, cor, hepar, Renes, Y Minus verò principalia consideremus ibi secundum Ioa. Valuerde lib. 2. Anatomes c. 41. & lib. 1. c. 38. Ossa 224. Neruos, Venas, Arterias, Musculos 409. Chordas, Ligamenta, Ventres.

De homine oportet præterea considerare omnia prædicamenta, vt secundum corpus & animam, magnitudinem, genus, virtutes, opera, labores, patriam, ætates, Harmoniam compositionis, & uestimentorum habitum. Deinde secundum linguas, artificia, consuetudines, dona naturæ peculiaria. Nulla insuper ætas hominis peculiaribus sibi vacat virtutibus. Ideo nec singularibus miserijs & calamitatibus. Oportet etiam hominem considerare mysticè, vt qui Z homines erant tempore gratiæ, tempore legis, & quales in prophetis frequenter legimus.

Hominis cõsideratio.

Hominis cõsideratio Mystica.

De explicatione quinti & sexti subiecti scilicet de imaginatiuo & sensitiuo. Cap. XVI.

IMaginatiuum est subiectum quo intelliguntur animalia perfectiora in quibus apparent iudicia sensuum interiorum: vt in canibus memoria, in ouibus discretio, in vulpe fraus & his similia. Differentiæ animalium quas considerare oportet sunt: Terrestria, de A quibus oues & boues insuper & pecora campi. Aquatilia, vt pices maris, & quæ perambulant semitas maris. Volatilia, vt uolucres cœli & aues pennatæ. Ignea ut Phænix: qui se igni reuiuificat, & Pyrausta, quod animal uiuit in fornacibus Cypri Plin. & salamandra secundum aliquos. Amphibia quæ uiuunt in aqua & terra, ut ranæ, phocæ, anates, anseres, castores, crocodrilli. Sensitiuum est subiectum quo intelliguntur animalia, in quibus non apparent iudicia sensuum interiorum, ut sunt uermes, muscæ, talpæ, & his similia, quæ dicimus animalia imperfecta. Vnumquodque tamen in suo genere potest demonstrari perfectum. vidit enim Deus cuncta quæ B fecerat & erant ualde bona.

Animalium differentiæ.

Lib. 11. c. 36.

Gen. 2.

De explicatione septimi & octaui subiecti, scilicet, de vegetatiuo & elementatiuo. Cap. XVII.

VEgetatiuum sub quo intelliguntur omnia quæ animantur: anima vegetatiua & partes earum, vt sunt arbores, Herbæ,

ſemina, flores, lucus, gramina, etiam ligna mortua, cortices, fœnum, cordum, poma, & cæteri fructus omnes. Hic nota applicationem ad medicinas ſimplices, nihil eſt enim adeò paruum, adeòq; vile quod non plurimum commodi habeat: de quo multa ſe offerat oratori. Et de ſummis ad infima: & ab imis ad ſumma aſcendere & deſcendere per gradus cauſarum oratorem oportet. Salomon diſputauit ſuper lignis à cedro, quæ eſt in libano, vſque ad hyſſopum quæ egreditur de pariete, & diſſeruit de Iumentis, & volucribus, & reptilibus & piſcibus. Omnia vegetatiua ſunt morti obnoxia, & ſe habent vt propoſitum principale: vt dum dicendum eſt de balſamo, vel vt acceſſorium, vt cum de arboribus Italiæ, vel Indiæ. Herbas dicimus, quæcunqe non lignitant, ſeu ligna producunt. Frutices qui non excreſcunt ad iuſtam menſuram arboris. Plantæ ſunt fecundæ & ſteriles. Planta eſt triplex, domeſtica, hortenſis, ſylueſtris. Plantarum quædam ſunt maſculæ, quæ citius pullulant: quædam verò fœminæ, quæ maiora folia emittunt. Elementatiuum eſt, ſub quo intelliguntur quatuor elementa ſimplicia principaliter, & quæ ex illis compoſita ſunt: ita vt ſenſu & vita careant. In elementis conſiderantur gradus vt ſunt ſimplex compoſitio, mixtio, digeſtio, & ſitus: vt actio, paſsio, quies, motus. Elementa verò alia perfecta alia imperfecta. Perfecta, vt ex metallis, aurum & argentum, Ex animalibus greſsibilibus, homo. Ex volatilibus, aquila. Imperfecta, vt plūbum, Talpa, vermes, & ſimilia, ſecundum gradus ſuos. Sunque ad omne genus cauſarum accommoda, vt latius de iſtis, & alijs, vbi de tribus cauſarum generibus agemus, tractabuntur.

3. Reg. 4. D. 33.

De explicatione noni ſubiecti, ſcilicet, de inſtrumentatiuo. Cap. XVIII.

SVb inſtrumentatiuo intelliguntur omnia inſtrumenta quæ vnicuique in ſua operatione inſeruire poſſunt: ſuntque in triplici differentia.

Naturalia.
Artificialia, &
Moralia.

Naturalia ſunt, vbi res utitur partibus ſibi cognatis, aut aliquibus extra ſe, quæ natura in vſum aliquem formauit: ut oculi ad uidendum, pedes ad ambulandum. Item Angelos, cœlum, homines, inſtrumenta Dei, equum, aſinum, bouem, inſtrumenta hominis. Artificialia quæ ab artificio aut induſtria rebus inſeruiunt ad earum operationes, ut malleum ad tundendum, forpicem ad ſcindendum, & ſecurim ad ſecandum. Moralia ſunt illa, quibus mores noſtros, com-

ponimus, & corrigimus, aut deprauamus; vt virtutes & vitia. Sic iustitia est instrumentum quo iustus agit iustè: iniustitia, quo iniustè. Instrumenta naturalia, & artificialia sic se habent, vt & ad bonum & ad malum illis vtamur. Moralia verò propriè, aut tantum in bonum si sunt virtutes, aut tantum in malum si sunt vitia, vsum sui nobis præbent: quanquam est quædam cognatio vitiorum cum virtutibus: vt cum dicimus superbos magnificos, temerarios fortes, leues faciles, adulatores comes: Timidos humiles, ignauos mites, Garrulos, eloquentes, prodigos liberales, auaros frugi, pertinaces constantes. Vnde illud Poëtæ.

Et mala sunt vicina bonis: errore sub illo
Pro vitio virtus crimina sæpe tulit.

Sub materia subiecta tandem comprænhenduntur etiam omnia prædicamenta accidentium, & omnia accidētia totius mundi & hoc.

} Principaliter, vel
} Accessoriè.

Principaliter vt cum absolute dicendum est de securi, vel de paternitate, vel de iustitia, vel de ingratitudine, & sic manendum est sub instrumento. Accessoriè vt cum dicendum est de calore ignis, nam calor accidit elemento, quod est ignis: sic dicendum de mansuetudine Dauidis, Iustitia Traiani. Accidens est id, quod non habet esse per se sed in alio. Cuius prædicamenta sunt nouem, vt colligitur ex Arist. videlicet: Quantitas, qualitas, ad aliquid, actio, Pasio, Situs, habitus, vbi, quando. Vtrunque, scilicet, instrumentum, & accidens, omnibus causarum generibus applicari possunt, vt exemplis demonstrabimus. Applicatur enim quantitas, vt cū laudamus Platonē ab humeris latis, & à præcordijs magnis. Qualitas, vt cū laudamus Salomonis sapiētiam. Ad aliquid, vt cum laudamus Pauli & discipulorum Christi doctrinā. Actio, vt cum recensemus Dauidis opera, & res gestas. Pasio, vt cum laudamus Iob, vel Thobiam, à patientia, & laborum tolerantia. Situs, vt cum laudamus Sansonem à symmetria membrorum. Habitus, notatur in vestibus Iudith, Abigail, & in pallio Diogenis. Vbi, vt in consideratione patriæ, peregrinationum filiorum Israël, Iosephi, & Platonis in Siciliam &c. Quando, id est, quo tempore talis claruit, qua mundi ætate, quid noui tunc accidit. Plura exempla collige ex biblijs, vt, de Goliath, & de S. Ioanne Baptista: cui erat vestis de pilis camelorum, & Zona pellicea circa lumbos eius. Vnicuique autem prædicamento absolutè considerato, possunt applicari omnia alia prædicamenta, vt cum dicimus albedinem magnam, aut actionem fortem. Et nota ita procedi per vitia. Eleganter enim laudamus victorem, si prius laudamus victū. Et simile est de vituperio. Quamplurima sunt exempla, coaceruata

Accidens q̄d sit.

Exempla notanda.

1. Reg. 17.

G H I K L

in lib. de Rhetorica Ecclesiastica Reuerendissimi pariterque pientissimi D. Aug. Valerij Episcopi Veronensis. Quare de ipsis supersedendum duxi.

Causa quid sit in Rhetorica.

Nunc uerò post supradicta, agendum nobis videtur, de causis ipsius Rhetorices artis; Causas verò vocamus propriè in Rhetorica, locutionem, orationem, communicationem, quę scripto, aut uiua uoce, coram alijs habetur Iudicibus, uel auditoribus, vt in tribunali foro, aut concione prædicantium, uel cum quibus negotiamur, & agimus, tam præsentibus, quàm absentibus. Cuius partes sunt subsequentes.

De duplici genere partium Rhetorices. *Cap. XIX.*

PLurimi maximique oratores, constituerunt duplices Rhetoricæ partes alias. Principales, alias Minus principales. M

Principales, seu essentiales quæ idem sunt, est ipsa compositio, filum & quasi architectura orationis. His enim deficientibus, omnis gratia, & virtus dicendi non aliter quam ædificium sine fundamendo corruet, orationisque nomen amittit. Parantur ut postea docebimus labore, & vsu, & vsque adeo concionatori, uel oratori, istis opus est: vt si una sola desit, non minor deformitas inde proficiscatur, quàm in corpore brachio vel pedibus deminuto cernitur. Aliæ sunt minus principales, quas ad sequentia reijciemus, vbi eas non omnino esse necessarias intelligemus. Cum igitur omnis sermo quo voluntatem nostram enunciamus, atque negotia agimus, necessario habeat, & verba, & res, rerum ipsarum est inuentio, verborum elocutio, cuius auxilio animi sensa, & inuenta exprimimus. Vtraque necesse est habeat dispositionem. omnia adiuuante memoria compræhenduntur. Verum hæc cuncta perficit pronunciatio. Necessaria igitur est oratori, harum quinque pattium notitia. N

De partibus Rhetorices & seorsum de inuentione. *Cap. XX.*

PArtes Rhetorices vt superiori capite diuisimus sunt duplices, substantiales seu essentiales, quæ & principales dicuntur, & accidentales quæ minus principales vocantur. Substantiales O

Sunt. { Inuentio. Dispositio. Elocutio. } { Memoria, & Pronunciatio.

Cic. 1. lib. de inuentione.

Inuentio est, antecedens, solers, & accurata excogitatio rerum verarum, aut verisimilium, quæ causam probabilem reddunt. Latius hæc patet cæteris partibus Rhetoricæ, qua cognita, id quod est caput in scribendo & orando tenetur. Hinc vsitato loquendi modo, eleganter scribentes, vel dicentes, inueniendi virtute plurimum valere solemus dicere. In hoc tamen concionatori elaborandum, vt quem

P ipse pium affectum intra se legendo conceperit, in auditorum animos dicendo transmittat. Si quid autem interlegendum offenderit, quod ipsum magis afficiat, ibi pedem figat, & cum animo suo verset atque tractet, nec oblatam pij affectus occasionem vacuam abire sinet. Ea uerò omnia, quæ uel legendo vel meditando inuenerit, breuissimè in cartula describat: quo videlicet in prospectu cuncta, quæ inuenerit, habeat: vt commodiora ex illis eligere, & in ordinem redigere possit. Constat igitur hæc, Exordio, Narratione, Egressione, Diuisione, confirmatione, confutatione, & conclusione: quæ singulatim suo tempore, locoque explicabuntur. Sed quia excogitare, Q & inuenire amplam dicendi materiam si eius rectè vtendi modum ignores non magis fructuosum est, quam ædium formam & ædificationem animo concipere, sine materia ex qua conficias. Ideo curandum est vt inueniamus res.

Inuentio quibus partibus constat.

} Tristes. } Meliores.
} Iucundas. } Efficaciores.

Tristes vt si proponat loqui de miseria omniū tribulationū copia: & inopia consolationis: quando multifarie quis patitur & à nemine releuatur. tunc uoce lugubri, ac uultu demisso proferat sic. Occupatio magna creata est omnibus hominibus: & iugum graue super filios Adam: à die exitus de ventre matris eorum: vsque in diem sepul R turæ in matrem omnium, Item, Quis det oculis meis fontem lachrymarum: vt fleam miserabilem humanæ conditionis ingressum: culpabilem humanæ conuersationis progressum: damnabilem humanæ dissolutionis egressum: considerauerim igitur cum lachrymis de quo factus est homo, quid faciat homo, quid facturus sit homo. Sane de terra formatus est homo: conceptus in culpa; Natus ad pœnam. Agit praua quæ non licent: turpia quæ non decent. Vana quæ nō expediunt. Item proponens illud Dauidicum. Peccator uidebit & irascetur dentibus suis fremet & tabescet: Desiderium peccatorum peribit. Et loquens de pęnis Inferni & damnatorum &c. Et li- S cet tristitia inter omnes animæ passiones maximè corpori nocet: quia in merore animi deijcitur Spiritus, ac Spiritus tristis exsicet ossa: nihilominus est necessaria, quia vt inquit Aug. leticia atque tristicia quasi cibus dulcis & amarus est animi. Proponat timendam æternam pęnam: timendum illum horribilem Iudicij diem: timendos aut potius horrendos cruciatus Inferni: horribilem diem Iudicij proponens. Dauid. verba proferet: Deus manifestè veniet. Deus ipse, & non silebit: ignis ante ipsum præibit, & tempestas ualida: aduocabit cœlum desursum, & terrā discernere populum suum: & omnes, nulla habita nobilitatis, aut scientiæ ratione, stabimus ante eius tri- T bunal. Vbi eum, quem patrem misericordiæ noluimus agnoscere.

iustum iudicem experiemur. Dicat iuxta id quod scriptum reliquit B. Aug. futurum fletum, & stridorem dentium, ululatum, & lamentationem, & tardam pœnitentiam: quando mouebuntur fundamenta montium, & ardebit terra, vsque ad Inferos deorsum: quando (teste Apostolorum principe) cœli ardentes soluentur, elementa ignis ardore tabescent: quando (vt saluator noster ait) etiam virtutes cœlorum mouebuntur: quando sol obscurabitur, luna non dabit lumen suum, & stellæ cadent de cœlo. Ostendet deinceps, nihil inferno esse posse horribilius, horribilem esse priuationem uisionis Dei: illũ esse lacum sine mensura, profundum sine profundo, plenum ardore, & fetore intollerabili: nullum esse ordinem, horrorem æternum, nullam spem boni, nullam mali fugam. Iucundas: Vt si loquatur de gloriæ magnitudine quam sancti habent. Et quo modo sit, intensa, extensa, æterna, perfecta, & integra. Proferat cum iocunditate. Est autem iucunditas gaudium ad exteriora adeò prorumpens: vt alios excitet ad Gaudendum. Vt si proferat illud Baruch iij. O Israel quã magna est domus Dei? & ingens locus possessionis eius: magnus est & nõ habet finem, excelsus & immensus. Ibi hymnidici Angelorũ chori. Ibi societas ciuiũ supernorum. Ibi dulcis solemnitas à peregrinatione huius tristi labore reddeuntium. Ibi festiuitas sine fine: æternitas sine labe: serenitas sine nube. Ibi quidquid amabitur aderit: nec desiderabitur quod non aderit: omne quod ibi erit & quod est: bonum erit: & summus Deus summum bonum erit: omnino beatissimum. Ita semper fore certum erit: Ibi vacabimus, & uidebimus. uidebimus & amabimus. Amabimus & laudabimus esse quod erit in fine sine fine. Quod ibi præparauit Deus diligentibus se: fide non capitur, spe non attingitur: Charitate non apprehenditur: Desideria & uota transgreditur: acquiri potest: æstimari non potest. Item illud Chrys. de reparatione lapsi. Nulla erit in futuro discordia: sed cuncta consona, cuncta conuenientia. Omniũ enim sanctorum erit vna concordia. Nullus ibi diaboli metus, nullæ insidiæ demonum. Terra gehennæ: procul mors neque corporis nec animæ: sed immortalitatis munere metus uterque resolutus. Intuere cętum non solum ex hominibus: sed ex Angelis atque Archangelis: Tronis, & dominationibus, principibus, ac potestatibus conuocatum. De rege autem, qui horum medius residet dicere vox nulla sufficit. Effugit omnem sermonem, atq; omnem sensum humanæ mentis excedit decus illud: illa pulchritudo; illa uirtus, illa gloria, illa magnificentia. Item illud Greg. Temporalis vita, æternæ vitæ comparata mors est dicenda potius quàm uita. Ipse enim quotidianus defectus corruptionis, quid est aliud quàm quædam prolixitas mortis? Quæ autem lingua dicere, vel quis intellectus capere sufficit:

S.Tho. super Isa.c.64.

Aug. in Ioan. Homi. Ego sum pastor.

Aug. lib 22. de ciui.

V X Y Z

illa supernæ ciuitatis quanta sint gaudia Angelorum choris interesse, cum beatissimis spiritibus gloriæ conditoris assistere: præsentem Dei vultum cernere, incircum scriptum lumen videre, nullo mortis affici metu? Incorruptionis perpetuæ munere lætari. Meliores, Quid quid a Christiano Oratore proponitur, cum bonum sit, modum seruet oportet: ita vt res meliores & vtiliores præponat semper. Deindè, efficaciores subiungat. Nam verbum Dei est sapientia & intelligentia nostra. Porrò per verbum peruenitur ad intellectum, per intellectum ad rem, per rem ad rationem, per rationem ad uiam, per uiam ad ueritatem, per veritatem ad vitam & salutem, pertingimus æternam. Ideò in omnibus ordo est seruandus, vt afficiat & proficiat. Debet præterea orator seu verbi Dei prædicator, primum quidem materias eligere pulchras; & excellentes, plurimamque vtilitatem his qui audituri sunt afferentes. Deindè, parare congruas dicendæ materiæ facultates: multa cum diligentia atque industria. Cum nihil aliud sit eloquentia, nisi copiosè loquens sapientia. Ne sit veluti Cato, Pictor, & Piso, qui cum neque haberent quibus rebus ornarent orationem, neque intelligerent quid dicerent, vnam dicendi laudem putabant esse breuitatem.

Eloquentia quid sit.

Vnde petenda sint ea quæ conuenit oratorem vel concienatorem proponere. Cap. XXI.

AD institutionem populi, conuenit, non modo verbi Dei concionatores, verum etiam reliquos christianos oratores, desumere, pro ratione loci, & temporis, ex sanctis doctoribus antiquis patribus, decretis pontificalibus, & concilijs: quæ propositæ materiæ, & argumento nostro maximè conueniant, quod non difficile erit adhibitis operum indicibus. Nec erit abs re, immo plurimum proderit, recurrere ad ipsum omnium rerum fontem & originem, nempè, sacram scripturam, vndè omnia uberrimè scaturiunt ex eaque haurire, tàm ueteri inquam, atque nouo testamento auctoritates, & testimonia, quibus vtamur ad faciendam fidem rei de qua agitur, tenentes semper scripturæ sacræ intelligentiam germanam, solidam expressamq;, quæ non tàm eloquentiam, quàm Dei veritatem probare cupit, licet, in vtroque nostræ fidei instrumento non solum sublimiores doctrinas quæ ad diuinitatem attinent, sed etiam humanas scientias diuinitus traditas ac scitu dignas exuberantissimè contineri liquet. Nā vt, Cassiodorus ait in prologo super psalmos, Eloquētia legis diuinæ, humanis non est formata sermonibus: neque confusis incerta fertur ambagibus: vt aut rebus præteritis obliuione discedat, aut præsentium confusione turbetur: aut futurorum dubijs casi-

bus eludatur: ſed cordi non corporalibus auribus loquens: magna veritate, magna præſcientia, firmitate cuncta dijudicans; auctoris ſui veritate conſiſtit. Et Rupertus ille Tuicien. etiam ſcriptum reliquit, E ò quam dulce, quam præclarū eſt, ea, quæ loquimur aut ſcribimus, talia eſſe, vt ea prudens auditor ſiue beneuolus lector, nequaquam dignetur adſcribere nobis, dicatque, non enim uos eſtis qui loquimini, ſed ſpiritus patris veſtri qui loquitur in vobis. Non enim, præcogitare debemus qualibus verborum phaleris ſanctæ ſcripturæ ſenſum exornemus, dabuntur enim nobis verba ſponte venientia, de ſpiritu patris cœleſtis, quæ vtique quantò magis ſponte venient, tātò & minus fatigationis nobis, & audientibus ſiue legentibus plus afferent delectationis. Poëtas a uiris grauibus, & in auctoritate poſitis, aut rarò, aut nunquam proferri decet; & ſiquidem vſu ueniat, F aliquod teſtimonium ab ijs ſumi, debet eſſe gnoma, uel ſententia memorabilis, & ſapiens. Nec verbi Dei prædicator ſumma, & infima, diuina & humana miſcebit, ſed adeò articulatè, clarè & artificiosè, hæc componit illis, his illa iungit: vt non modo nullam ſibi viciſsim obſcuritatem afferant, verum etiam vtraque vtriſque adhibeant lumen. Verum Philoſophorum tàm naturalium quàm moralium dicta, factaque cum modo adducere non inutile erit: ea tamen lege, vt ex his ea quæ vtilia fuerint, tantum conſectentur; reliqua vt nihil pro futura reſpuantur, & intelligatur non eſſe neceſſaria ad demonſtrationem fidei Chriſtianæ. Si enim ſacra ſcriptura & eccleſiæ catholicæ traditione fulta eſt, vt re uera fulcitur, & nititur fides: quod G ait D. Baſilius: eiuſmodi probationes profecto non deſiderat; niſi forte exempli cauſa, & ad oſtendendum quantopere uirtus illis curæ fuerit ob ſolum temporale præmium. Sic D. Paulus ſolet gentilium ſcripta citare, vt in actibus Apoſtolorum, cum concionaretur ad populum & in Areopago inter cætera ait, ſicut & quidam de veſtris poetis dixerunt. Ipſius enim & genus ſumus. Quod hemiſtichium in Phænomenis arati legitur, & de Menandri comedia ſumpſit uerſum Iambicum. Corrumpunt bonos mores colloquia mala. Et in epiſtola ad Titum carmen ſumpſit ex Epimenide ſiue callimacho, H Cretenſes ſemper mendaces, malæ beſtiæ, ventres pigri. Nec mirum ſi pro oportunitate temporis, Gentilium poëtarum verſibus rarò admodum abutatur, & vt loci potius quàm oſtentationis oportunitas exigebat; In morem Apum quæ de diuerſis floribus ſolent mella cōponere, & fauorum cellulas coaptare. Nec ideò ſtatim totam illius poëtæ poeſim approbauit. Animaduertendum eſt inprimis (ne qua in diuinorum teſtimoniorum allegatione inconuenientia fiat) quod ſcripturam ſacram pro ipſa ſua altitudine non vno eodemq; ſenſu vniuerſi accipiunt, ſed eiuſdem eloquia aliter atque aliter, alius atq;

Lib. 8. ſuper Matt.

Abſque Phaleris uerborū tractanda ſcriptura.

Poetarū ſententias aut raro aut nunquam proferendas.

Philoſophorū dicta quo modo adducenda.

1. Cor. 15. d. 33.

alius

I alius interpretatur, vt pœne quot homines sunt, tot illinc sententiæ erui posse videantur. Aduertendum tamen ne sacris literis exponendis humani acumē ingenij, aut naturæ vim rationemq; sequatur, sed eas iuxta fidem è maioribus acceptam, & huius fidei proportionalē rationem interpretur. Nam philosophos quidem poterimus forsitan exponere iuxta rationem scientiæ, nulla etiam adhibita fide, at, sacros libros sobriè sine maiorum fide & doctrina non poterimus, vt rectè synodus Trullana habet, dicens: Oportet eos qui præsunt Ecclesijs, clerum & populum docere, ex diuina scriptura colligentes intelligentias, & iuditia veritatis, & non transgredientes iam positos terminos, vel diuinorum patrum traditionem. Sed & si ad scripturam pertinens aliqua controuersia excitata fuerit, ne eam aliter interpretentur, quàm quomodo Ecclesiæ luminaria, & doctores suis scriptis exposuerunt, & maiorem ex his laudem assequantur, quàm si ea quę à se dicuntur componant. Ne dum quandoque ad id hæsitant, ab eò quòd conuenit excidant. Hactenus Conc. Vndè multi plus sibi fidentes, longè à vero scripturarum sensu aberrauerunt. Aliter nanque, propter hoc, illam. Nouatianus, aliter Photinus, aliter Sabellius, aliter Donatus exponit: Aliter Arrius, Eunomius, Macedonius, aliter Apolinaris, Priscilianus, aliter Iouinianus, Pelagius, Cœlestius, aliter postremo Nestorius. Atq; idcirco multum necesse est propter tantos tam varij erroris anfractus, vt prophetiæ & apostolicæ interpretationis linea, secundum ecclesiastici, & catholici sensus normam dirigatur. In ipsa item catholica Ecclesia magnopere curandum est, vt id teneamus, quod vbique, quod semper, quod ab omnibus creditum est. Multis & eximijs sane dotibus, promissionibus ac beneficijs illustrat Deus suam hanc catholicam Ecclesiam, qua nihil habet in terris charius. Hanc vsque ornat, conseruat, defendit, vindicat. Hanc porro constituit esse domum suam, in qua omnes filij Dei foueantur, doceantur, & exerceantur. Voluit esse columnam, & firmamentum veritatis, vt de illius non dubitemus doctrina, quæ tanquam magistra, custos, & interpres ueritatis, fidem atque auctoritatē obtinet inuiolabilem. Præterea, fundatam esse supra firmam petram decreuit, vt certi essemus, eam immobilem, inconcussamque stare atque inferorum etiam portis, hoc est, grauissimis aduersariorum impugnationibus inexpugnabilem præualere. Vndè Vincentius Lirinensis aduersus prophanas omnium hæreseon nouationes fatetur, quòd cum sæpe magno studio, & summa attentione perquireret à quamplurimis sanctitate & doctrina præstantibus viris, quonam modo posset certa quadam & quasi generali ac singulari via, catholicæ fidei veritatem ab hereticæ prauitatis falsitate discernere, huiusmodi semper responsum ab omnibus fere retulisse: quod siue ipse, siue

Can. 19. Sacrā scripturā sine fide & maiorum doctrina exponere non possumus.

Qui sibi fidebāt quā miserè in sacræ scripturæ expositionē errauere.

Greg. Hom. & Aug. Enchiri.

Quæ sit Ecclesiæ dignitas & auctoritas.

1. Tim. 3. D. Aug. lib. 1. cō. cresco. c. 33. & lib. 2. c. 32.

Matth. 16. c. 1. Ephes. 2. D. psal. 86. a. & 43. c. Aug. in psal. 47.

Catholica doctrina ab heretica quomodo discernenda.

quis alius uellet exurgentium hæreticorum fraudes deprehendere, laqueosque vitare, & in fide sana sanus atque integer permanere, duplici modo munire fidem suam domino adiuuante deberet. Primo, scilicet, diuinæ legis auctoritate, tum deinde Ecclesiæ catholicæ traditione, vt superius attigimus. Hic forsitan requirat aliquis: cum sit perfectus scripturarum canon, sibique ad omnia satis superque sufficiat, quid opus est, vt ei ecclesiasticæ intelligentiæ iungatur. auctoritas? In promptu causa est: Quia vbi charismata domini posita sunt, ibi discere oportet veritatem, apud quos est ea quæ est ab Apostolis, Ecclesiæ successio, & id quod est sanum & irreprobabile sermonis constat. Hi enim, & eam, quæ est in vnum Deum qui omnia fecit fidem nostram, custodiunt, & eam quæ est in filium Dei dilectionem adaugent; qui tantas dispositiones propter nos fecit, & scripturas sine periculo nobis exponunt. Nam non oportet quærere apud alios ueritatem, quam facile est Ecclesia sumere, cùm Apostoli quasi in receptaculum diues, plenissimè in ea contulerint omnia, quæ sint veritatis, vt omnis quicunque velit, sumat ex ea potum vitæ. Hæc est enim vitæ introitus, omnes autem reliqui fures sunt & latrones: propter quod oportet deuitare quidem illos, quæ autem sunt Ecclesiæ, cum magna diligentia diligere, & apprehendere veritatis traditionem. Quid si neque Apostoli quidem scripturas reliquissent nobis, nonne oportebat ordinem sequi traditionis, quam tradiderunt ijs quibus committebant Ecclesias? cui ordinationi assentiunt multæ gentes barbarorum, eorum qui in Christum credunt, sine charactere uel attramento scriptam habentes per spiritum in cordibus suis salutem, & veterem traditionem diligenter custodientes. Vas etiam illud electionis ait. Posuit Deus primo in Ecclesia Apostolos, secundò prophetas, tertiò doctores. Quare, Christianus quæcunque scriptura diuina seu canonica complectitur credat, necesse est. Certos uerò & legitimos scripturæ libros non aliunde quam ex Ecclesiæ iudicio, & auctoritate petere fas est. Primum, in eo quidem, vt scripturas canonicas & veras ab adulterinis certo discernamus: vndè testatur Hiero. in symbolo ad Damasum, nouum & vetus testamentum recipimus in eo librorum numero, quem sanctæ Ecclesiæ catholicæ tradit auctoritas. Et Augustinus contra epist. Manichei c. 5. Ego verò, inquit, euangelio non crederem, nisi me catholicæ Ecclesiæ commoneret auctoritas. Deindè, vt constet de vero scripturæ sensu & apta interpretatione, ne alioquin sine fine dubitemus, ac disceptemus de verborum sententia. Tertiò, vt in grauioribus de fide quæstionibus, atque controuersijs, quę possunt incidere, iudex adsit, atque legitima illius auctoritas interponatur. Vt enim verissimum est, quod contra hæreses docet Epiphanius, à

Fides muniéda scripturarum & ecclesiæ auctoritate.

Cur sola scriptura nō sufficiat.

Iren. lib. 3. aduer. hæres. c. 4.

Ab Ecclesia petenda veritas.

Traditiones apostolicæ nō scriptæ.

Ephes. 4. b. 1. cor. 12. D. 28.

Canonicæ scripturæ ex Ecclesiæ Iudicio æstimādæ.

Vbi necessaria est Ecclesiæ auctoritas.

Serm. 119. de temp. conc. Laod. c. 59. conc. 3. carthag. c. 47. conc. Tud. sess. 4.

O P Q R

diuina scriptura non posse accipi omnia. Ita rectissimè Aug. affirmat, in re dubia ad fidem, & certitudinem plurimum ualere auctoritatem Ecclesiæ catholicæ. Non enim deesse potest Ecclesiæ spiritus, qui ipsam in omnem inducat veritatem, sicut Christus ipse promisit. Rursus vt pro ratione personarum, locorum, & temporum canones S constituantur, disciplina integra conseruetur, ac iura dicãtur. Dedit enim hanc potestatem Deus Ecclesiæ suæ catholicæ ad ædificationem & non ad destructionem. Igitur his omnibus, vt cætera omittamus, (quæ si latius uidere cupis lege doctissimum ac pientissimum Petrũ Canisium) Ecclesiæ auctoritatem non solum vtilem, sed necessariam esse constat, vt sine illa quidem nihil aliud Christiana Resp. quàm confusio Babilonica posit existimari. Proinde sicut scripturæ propter testimonium diuini spiritus in illa loquentis credimus, adhæremus, ac tribuimus maximam auctoritatem: sic Ecclesiæ, fidem, reuerentiam, obedientiamque debemus, quod eo ipso spiritu à Christo T capite sponsoque suo informata, dotata simul & confirmata sit, vt nõ posit non esse quod dicitur, columna, & firmamentum veritatis.

Hæresi. 61. Lib. 11. con. faustũ. c. 2. & li. 7 con Donat. c. 53. & in ps 57. Canõ apost. 38. & syno. 1. Nic. c. 5. late. c 6. Parte. 1. de fide, spe, & charit. varijs in locis.

Vndè rectissimè sacrosancta œcumenica, & generalis Tridentina Synodus Sess. 4. decernit, vt nemo suæ prudentiæ innixus, in rebus fidei, & morum ad ædificationem doctrinæ Christianæ pertinentiũ, sacram scripturam ad suos sensus contorquens, contra eum sensum, quem tenuit, & tenet Sancta mater Ecclesia, cuius est iudicare de uero sensu, & interpretatione scripturarum sanctarum, aut etiam contra vnanimem consensum patrum, ipsam scripturam sacram interpretari audeat, etiam si huiusmodi interpretationes nullo unquam V tempore in lucem edendæ forent. His sic prælibatis consideret oportet prædicator, vt quæcunque dicuntur cohærant cum nostro proposito, euitando prolixiores à re digressiones; nam deflectendo sæpius non facilè potest redire oratio vndè diuerterat, pro suo & auditorum uoto; vtendum exemplis, similitudinibus, & comparationibus, quod apparet in doctrina saluatoris, & doctoris nostri Iesu Christi, quæ parabolis, & collationibus abundat. Idem fit in Epistolis Pau. maxime in illa quæ est ad Corinthios. Vbi fornicationem cane & angue peius fugiendam monet. c. 6. Idem etiam fit in operibus S. Ioannis Chrysostomi, & aliorum præstantissimorũ auctorum, quod X non solum indoctioribus & simplicibus, verum etiam doctissimis cõmodo erit ad consulendum memoriæ. Hac in re Indij nostri occidentales maximè excellunt in suis commercijs, qui semper vtuntur similitudinibus, & comparationibus ab alijs rebus acceptis: vt melius animi sui voluntatem declarent, uideanturque manifestius perciri in suis actionibus, & locutionibus. Nunquam etiam ab eorum sermone Metaphoræ absunt.

Scriptura sacra quomodo exponenda. Ecclesiæ interest de uero sensu iudicare. Regula notatu digna. Historia.

De diſpoſitione. Cap. XXII.

Lib. 1. ad Ere.

POſt inuentionem, proxima diſpoſitionis cura eſt. Vbi enim ex tumultuaria illa rerum congerie, & veluti ſylua, aptiſsima elegerit, ea in ordine diſponere, & ſuis in locis collocare neceſſe eſt. Quod ita facere debet, vt nihil in ſententijs aut ſcripturarum teſtimonijs afferendis detortum, nihil ſit violentum, ſed omnia ſuis in locis aptè collocentur, & velut ad numerum cadant: vt non aliunde aſcita, ſed cum rebus ipſis nata videantur. Quam rem D. Chryſ. diligentiſsimè obſeruare ſolet. Hanc autem orationis partem prudentia maximè & iudicio conſtare, auctor eſt Cicero. Quæ ſic definitur: Diſpoſitio eſt ordo, & diſtributio rerum: quæ demonſtrat, quid, quibus in locis ſit collocandum. Hæc pars tantam habet vim, vt, etiã rebus friuolis venuſtatem addat: ſine qua omnis excogitatio, quantumcunque præſtans, inſulſa fit & inſipiens. Hæc quidem certa aliqua uia tradi in omnes materias nullo modo poteſt, ſed mihi conſultiſsimum videtur, vt hac in parte iudicio quiſque ſuo, & memoriæ conſulat, vbi in claſsicorum ſcriptorum lectione bene fuerit uerſatus. Adfert id commodi recta collocatio, vt tàm dicentium quàm audientium memoriam plurimum iuuet. Facilius enim eſt ea quæ ſunt in ordinem digeſta, atque inter ſe commiſſa, retinere, quàm quę nulla diſpoſitione inter ſe diuinciuntur. Diſpoſitio eſt bipertia.

Diſpoſitionis definitio.

Diſpoſitionis vtilitas.

} Artificialis, &
} Ad caſum temporis accommodata.

Prior eſt vtilis diſpoſitio patium orationis, tractando vnumquidque ſuo loco. Hic ſpectatur quid exordio, quid narrationi, cæteriſq; partibus, obſeruato modo loquendi, competat. Poſterior eſt, in qua conſiderandum quid tempora petant, aut quid perſonis dignum ſit, & exorditur cauſam aut à narratione aut ab aliqua firmiſsima argumentatione, obſeruando quid initio, quid medio, quid fini cõgruat. Euitanda eſt ſecundo, omnis incõcinnitas, ne quid abundet, extet, ac temerè congeſtum videatur, ſed omnia tam artificioſè interſe cõmiſſa, & colligata eſſe debent vt vnum corpus & quaſi maſſa appareat.

De elocutione. Cap. XXIII.

VBi verò inuenta diſpoſuerimus, poſtremus, ac maximus elocutionis labor ſequitur: qui eſt velut vltima inuentionis forma. Prior enim forma eſt diſpoſitio: quę velut corporis oſſa iũcturis diſtincta, ſuis locis aptat: poſterior verò elocutio eſt: quæ carnẽ & ſanguinẽ, & colorẽ ſuum ac ſpeciem oſsibus, ac neruis addit: definiturq; ſic: Elocutio eſt, idoneorum verborum, & diſertarũ ſententia-

rum ad

rũ ad inuentionem accommodatio, cuius ope, is qui dicit animi conceptũ exprimit. Qua sine superuacua est inuentio, & similis gladio condito atque intra vaginam suam hærenti. Immo optabilior foret mediocris inueniendi uis cũ elocutione coniuncta, quàm muta inopsque dicendi sapientia. Cuius velut parens quædam, cogitatio est: à qua omnis elocutionis vis, ornatusque procedit. Vt enim pictores quam imaginem effingere uolunt, mente prius concipiunt, cuius exẽplar manus sequitur: sic concionator res primum concipere pro dignitate debet, ut deinde calamus propositi exemplaris ductum ordinemque sequatur. Qua quidem similitudine intelligimus, talia esse quæ proposito exemplari fiunt, quale exẽplar ipsum est. Quid enim ex deprauato exemplari, nisi deprauatum opus consequi potest? Quo fit, vt quisquis res optimè conceperit, sit eas etiam optimè dicturus. Verissimè enim dictum est: si rem potenter conceperis, nec facundia dicendi, nec sermo te deseret vllus. Huic ergò cogitationi se totum ecclesiastes tradat. Hæc enim (vt Fab. ait) paucis admodum horis magnas etiam causas complectitur. Hæc quoties intermissus est somnus, ipsis noctis tenebris adiuuatur. Hæc inter medios rerũ actus aliquid inuenit vacui, nec otium patitur. Neque uerò rerum ordinem modo quod ipsum satis erat, intra se ipsa disponit, sed verba etiam copulat, totamque ita contexit orationem, vt ei nihil præter manum desit. Nam memoriæ quoque plerumque inhæret fidelius quod nulla scribendi securitate laxatur. Ad hanc igitur cogitationem, & tempora & loca idonea captanda sunt. Tempus autem vel antelucanum, vel nocturnum, cum nec familia perstrepit, nec tumultus vllus partem nobis mentis eripit, cõmodissimum est. Loci quoq; solitudo, & obscuritas aciem mentis ad cogitandum efficit clariorẽ. Sacer uerò locus, & is inprimis, in quo sacra Eucharistia adseruatur, super omnes alios optimus est. Sacramentalis enim Christi Domini præsentia miro modo pij hominis mentem, & componit, & afficit, & ad salutaria atque utilia magis quàm curiosa & subtilia cogitanda inducit. Hoc tamen admonendum, vt cum primum ea quæ parauimus, cogitare cum animo nostro cœperimus, ab ijs præcipuè cogitandi initium faciamus, quæ animum nostrum maximè cum legerentur, commouerunt, quæque auditoribus maximè salutaria esse intellexerimus. Hæc nanque facilè pectus nostrum, ut ante fecerunt, incendent: quo affectu incensa mens ad reliqua ab initio usque ad finem cogitanda magis apta erit. In hac autem cogitatione danda nobis opera est, ut quoties argumentationem aliquam fuerimus persequuti, aut mysterium aliquod explicuerimus, ad officij nostri scopum, hoc est, ad christianæ uitæ institutionem, aut pium animorum motum hæc ipsa quæ diximus, quatenus fieri possit, conuertamus.

Elocutio quid sit. Ad Eren.

Cogitatio confert elocutioni.

Loca & tempora idonea captãda sũt.

Sacer locus super omnes omnes alios optimus est.

Huic futurum euangelij præconem animum adiungere adprimè vtile est, vtpotè quæ magnum adfert momentum immo caput est in concionandi munere. Dellectant enim prædicatores multum, ac prosunt locutionis lepore, qua certè fruentes tenere possunt hominum cætus: mentes allicere, voluntates impellere, quo uelint, & unde uelint deducere. Hæc enim efficit ut ea quæ ignoramus discere: & ea quæ scimus alios efficatius docere possimus, hac cohortamur, hac persuademus, hac consolamur afflictos; hac ducimus perterritos a timore, hac cupiditates iracundiasque restringimus. Hæc nos vrbiū societate deuinxit, hæc à vita immani & fera homines segregauit. G

Item vti probationibus, commune est huic arti cum dialectica, cum philosophia, & cum theologia: aptè autem dicere ad populum (quod est eloquentiæ Christianæ proprium) hoc est orationis Ecclesiasticæ, hac uirtute, orator est oratore præstantior. In his eloquentiam Christianam constitutam diximus: vt, quicunque ea sint præditi, adhibitis ad Deum præcibus, inuocat q; sancto spiritu, qui linguas infantium facit disertas, & aperienti os suum, implet illud: apte, hoc est, considerate, emendatè, perspicuè, appositè, memoriter, & cum dignitate possint dicere. Et si uult [illegible] affectum oportet quod loquatur feruenter, uerbo enim inflammare nequeunt, quæ frigido corde proferuntur. Vt dicit Greg. Qui enim sapienter loquitur intendit ad mouendum affectum, vt scilicet libenter audiant verbum Dei: sed ille qui vult delectare oportet quod loquatur temperate, id est, non nimis prolixe: quia prolixa locutio non delectat sed attediat. Tanta denique oblectatio est in ipsa facultate dicendi, vt nihil hominum, aut auribus, aut mentibus iucundius percipi possit. Qui enim cantus moderata elocutione dultior inueniri potest? Quid carmen artificiosa verborum constructione aptius? Quid autem subtilius quàm crebræ acutæque sententiæ? Quid admirabilius, quàm res, splendore illustrata verborū? oblectant, iuuâtque prædicatores eruditione copiosa & uaria. Plurimi tamē gaudent verbis affectatis, peregrinis, & alienis quo uitio præcipuus finis elocutionis impeditur. Nam requirit uerba. H I

Elocutio qd requirat.

- Clara.
- Vsitata, &
- Propria.

K

Clara erunt, si ad perceptionē eius quod volumus, non opus fuerit alia interpretatione. Vsitata, quæ non obsoleuerunt propter vetustatem, & rusticitatem, aut propter nouitatem non dum sunt donata vsu, maximè existentibus alijs accommodatioribus & urbanioribus. Propria quæ per se, absque circuitione rerum quibus accōmodantur naturam exprimunt. Accidit preterea elocutioni ut sit.

Grauis.

L

Grauis. | Mediocris. & | Humilis.

Grauis erit quando pro opportunitate audientium aut sublimitate argumenti, paucis, efficacibus, & ponderosis utimur verbis & sententijs, cum apta ratione efferendi. Materia enim grauis, & quæ de suggestu declamatur, postulat non modo verba grauia sed & pensitata. Vt seraphicus noster pater Franciscus in regula sua c. 9. quasi totam enucleans Rhetoricam, monet his verbis. Moneo quoque & exhortor eosdem fratres: vt in prędicatione quam faciunt, sint examinata & casta eorum eloquia: ad ædificationem, & utilitatem populi: annunciando eis vitia &, virtutes, pœnam & gloriam cum breuitate sermonis: quia verbum abbreuiatum fecit dominus super terram, & nunc Conc. Trid. sess. 5. c. 2. Quamobrem in omni scripto communicatione, & oratione tria potissimum obseruanda.

Verba grauia & pensitata habeat.

M

Quid dicat. | Vbi, & | Quomodo.

Duæ quidem priores circumstantiæ sunt necessariæ. Cum non debeat prædicator infirmis insinuare cuncta quæ sentit: nec debet prędicare rudibus quanta cognoscit. Immo subtiliter debet prospicere ne plus audeat quam ab audiente capitur, prædicare debet ad infirmitatem audientium semet ipsum contrahendo, abscindere ne dum paruis sublimia: & iccirco non profutura loquitur si se magis curet ostendere quam auditoribus prodesse. Vnde Hiero. in Ecclesia, inquit, te non clamor populi: sed gemitus suscitetur, lachrymę auditorum laudes tuæ sint. Ille sermo ab audiente libenter accipitur qui à prædicatore cum compassione animi profertur: nam tunc verbi semen facile germinat quando hoc in audientis pectore pietas prędicationis rigat. Gallo intelligentia tribuitur quum doctori veritatis discretionis virtus: vt nouerit quibus, quid, vbi, quomodo & quando proferat diuinitus ministratur. Non enim vna eademque est cunctis exortatio: quia nec cunctos par morum qualitas astringit. Sæpe enim alios inficiunt: quæ alijs prosunt. Item oportet vt prædicatores sint fortes in præceptis: compacientes infirmis terribiles in minis: in exortationibus blandi. Tertia autem sine magno uitio abesse non potest. Magnum enim est operæ pretium dicenda, modūq; dicendi inuenire, cum oratio actionibus, vt anima corpori formam præbeat: & est hæc facultas concionandi sibi in dicendis, & non dicendis virtutis eius pars quæ prudentia uocatur. Quid enim prodest esse verba & latina, & significantia, & nitida, figuris etiam numerisq; elaborata, nisi cum ijs in quæ auditorem duci formarique volu-

Greg. lib. 17. mora.

Greg. mor. 20. & habetur super Iob. 29.

In Epist. ad nepotia.

Greg. Mora. 30. in 38. Iob.

Oratio actionibus vt anima corpori formā præbet.

O

P

Q

mus

Eloquentiæ genus ad personas & tempora accommodandum.

mus consentiant? Eloquentiæ genus ad personas, tempora, causas, & res accommodandum: nam si genus dicendi sublime paruis in causis, paruum limitatumque grandibus, lætum tristibus, lene asperis, minax supplicibus, summissum concitatis, Trux atque violentum iucundis adhibeatur, profectò non magis proderit, quàm si monilibus, & margaritis, ac ueste longa, quæ sunt ornamenta fœminarum, deformentur viri: nec habitus triumphalis, quo nihil excogitari potest Augustius, fœminas deceat. Vndè cum semel socrati scriptam oraorationem disertissimus orator Lysias attulisset, quam si ei videtur, edisceret, ut ea pro se in iudicio vteretur, non inuitus legit, & commodè scriptam esse dixit. Sed, inquit, vt si mihi calceos sicyonios attulisses; non vterer, quamuis essent habiles & apti ad pedem, quia non essent uiriles: sic illam orationem disertam sibi, & oratoriam videri, fortem & virilem non videri. Mediocrè, quod alias temperatum vel æquabile dicendi genus appellatur: est, quod constat ex humiliore, neq; tamen ex infima & peruulgatissima verborum dignitate. Tertium genus uocatur humile, uel attenuatum, quod demissum est usque ad usitatissimam puri sermonis consuetudinem: cui uenustas absque affectatione inprimis congruit. Exornatur etiam sententijs raris, quasi gemmulis quibusdam insertis, cũ urbanitate, & comitate, sine prolixitate quæ semper odium parit. Illud est tamen diligentius docendum, eum demum dicere aptè qui non solum quid expediat, sed etiam quid deceat, inspexerit. Nec me fugit plerunq; hæc esse coniuncta. Nam quod decet, ferè prodest, neque alio magis animi audientium conciliari, aut si res in contrarium tulit alienari solent. Aliquando tamen & hæc dissentiunt. Quoties autem pugnabunt, ipsam utilitatem uincet quod decet. Si occurrat mentio rerum externarum, & nouarum, cum imitatione id fiat, quòd sit minus malum errare cum auctoritate grauium virorum. Quod cum sanctorum quisque, his dumtaxat exceptis, qui libros canonicos ediderunt, spiritu fuerit humano locutus, & aliquando vel in eo errarit, quod ad fidẽ spectare postea demõstratũ est: aperte cõstat ex huiusmodi auctoritate exploratã fidẽ fieri non posse. Quo in loco admonẽdi sunt hi, qui preceptis Theologię nullis acceptis post bonas quas vocãt literas, statim ad sanctorũ veterũ lectionẽ apellunt animum. Non enim quæcunque ibi legerint, ea sunt probanda omnia vnius, aut duorum sanctorum auctoritas, etiam in his quæ ad sacras literas & doctrinam fidei pertinent probabile quidem argumentum subministrare potest: firmum verò non potest. Hanc siquidem fœlicitatem Deus in solis diuinis uoluminibus in esse voluit, vt ibi, non solum non sit error, sed neque decipi posse. Optimum autem erit ab omni curiositate & nouitate abstinere, quæ vel offensionem, uel incertitudinem in

Mediocre dicendi genus.

Humile dicẽdi genus.

A curiositate & nouitate abstinendũ.

R S T V

animis audientium generare posſit: ſed ne omnia quidem (tametſi bona ſint) paſsim inculcanda cenſeo, nam multum intererit, apud doctos, an indoctos, orationem habeas, laborãdum præterea vt adhibeãtur ornamenta ſententiarum, & verborum, quæ grauitatem habebunt.

De Memoria ſcientiarum theſauro. *Cap.* XXIIII.

X PRoximum eſt, vt de memoria dicatur, qua, vt Fab. ait; omnis diſciplina conſtat, quæ & neceſſarium maximè eſt vitæ bonum, & vnicus eloquentiæ theſaurus. Huius ars, Plinio, & Quinct. auctoribus, à Simonide melico primum inuenta eſt, qua in re multũ ualuit: nam cúm aliquando in Theſalia, teſte Cic. epularetur apud Scopam nobilem virum, & nunciatum eſſet ei, vt prodiret ad duos iuuenes ante ianuam ſtantes, contigit vt hoc interim ſpatio, conclaue corruerit, ac ea ruina adeò conuiuæ omnes contriti fuerint, vt non poſsent internoſci à ſuis, qui humare eos uellẽt. Tum dicitur Simonides, ex eo quod meminiſſet, quo loco eorũ quiſq; cubuiſſet demõſtrator vniuſcuiuſq; ſepeliendi fuiſſe. Y Memoria autẽ plurimis præcipua fuit, vt Plinius & Solinus. c. 7. auctores ſunt. Quinctus enim Fabius Maximus, notitiã antiquitatis, ſcientiam iuris, & augurij, multas literas, omnia memoriter tenebat. Cęſarẽ verò ſcribere & legere ſimul, dictare, & audire, ſolitum accepimus. Seneca bis mille nomina ab alio recitata eodẽ ordine memoriter reddidit. Idem cum haberet ducentos diſcipulos quorum ſinguli vnum verſum protulerant, ipſe eoſdem præpoſtero ordine facillimè pronunciauit. Cineus Pirrhi Regis legatus, poſtero die quam Romã venerat, vtriuſq; ordinis viros nominatim appellauit. Mithridati Regi duæ & viginti linguæ Z (tot enim nationibus imperauit) traduntur notæ fuiſſe. Cyrus Rex Perſarum omnibus in exercitu ſuo militibus nomina reddidit. Carneades vſque adeo memoria valuit, vt, quemlibet librum ſemel à ſe euolutum iiſdem pœnè verbis narrare poſſet. Portius Latro memoria bibliothecæ loco vtebatur. Quidquid enim ſemel memoriæ, mandaſſet iſtuc ipſum nunquam obliuioni tradebat. Sed vt ad definitionem eius veniamus. Memoria eſt firma animi, rerum, & verborũ, & diſpoſitionis perceptio. Eſt hæc maximè oratori neceſſaria, nec ſine cauſa theſaurus inuentorũ, atq; omnium partiũ Rhetoricę cuſtos appellatur. Confirmatur ea magis & augetur exercitatione, quã arte, A et pręceptione, vtẽdo, videlicet, locis & imaginibus. Albertus cognomento magnus dicit, tria in homine eſſe memorię genera, quarũ primã vocat conſeruatricem rerũ ſenſui ſubiectarũ, quæ quidẽ locũ habet apud ratiocinatiuã quæ conſtat rebus ipſis ſenſibus externis perceptis

Memoriæ cõſideratio. Memorię ars a quo fuerit primũ inuenta. Lib. 7. c. 24. lib. 11. c. 2. 2. de Orat.

Memoria quibus fuerit præcipua. Lib. 2. c. 24.

Quid ſit memoria & quo modo ſit ſcientiæ theſaurus. 1. De orat. Cato Maior. Quomodo confirmatur memoria.

ceptis, & ratiocinatiuam est inferior. Secundam verò conseruatricē specierum intelligibilium, quæ rationi subest & posteriori parti cerebri inhæret. Videtur ad has alludere D. Damascenus inquiens: Memoria est imaginatio quædam rebus abstracta, & conseruatrix rerum sensibilium, & intelligibilium. Tertia inest superiori parti rationis, & appellatur retentio, vel essentialis conseruatio similitudinis omnium rerum boni & mali. Quæ quidem omnia clarius perspiciuntur in subiecta hac figura. In qua etiam licet videre vbi sit sensus communis, fantasia cogitatiua, imaginatiua, ratiocinatiua, memoratiua, nec non odoratus, & gustus, & auditus, & uisus.

B

De duobus Memoriæ generibus. Cap. XXV.

C Postquam definitionem ipsius memoriæ vtcunque superiori capite peregimus, sequitur nunc vt eiusdem memoriæ genericã diuisionem explicemus. Sunt autem duæ memoriæ.

Naturalis, &
Artificialis.

Naturalis est ea quæ nostris animis insita est, & simul cum cogitatione nata, & est uirtus animæ per quam retractat prçterita, vt ex eis metiatur futura. Auctoreq; Diomede, est velox animi & firma perceptio cuius facultatem fouet exercitatio lectionis, narrationis intentio, styli cura, redditio solicita, & diligens iteratio, alijs egregia, alijs D minus egregia data: & vt D. Thomas affirmat sita est in parte intellectiua: potentia quæ purè cognoscit, & solas species conseruat. Artificialis est ea quam confirmat inductio quædam, & ratio præceptionis. Constat igitur artificiosa memoria, ex locis, & imaginibus & amplificatur ratione doctrinæ. Non itaque accipias hic memoriam siue naturalem: siue artificio adiutam: quatenus contra reminiscentiam distinguitur. Sed prout est ab vtraque exuberans virtute coniunctim, vtpote retinendi artem: & retentorum quomodolibet ad nutum considerandi legendiuè facultatem. Memoria enim discretè & distinctè reuertitur ad res, componendo intentiones distinctas E cum imaginibus. Reminiscentia verò siue recordatio est motus interceptus & abscissus per obliuionem: Et est temporis & loci cum collatione ordinis ac reminiscibilium dependentiæ. Et quando ex uno simili in aliud prouehimur, vel ex contrario incontrarium, aut ex proprietate in subiectum deducimur. Sed memoria ex locis, & imaginibus proficiscitur. Itaque ijs qui hanc ingenij partem exercent, loca multa prius animo capienda sunt quam maximè spaciosa, multa varietate signata, illustria, explicata modicis interuallis, vt ediũ ferè magnarum, aut alterius ædificij. Hæc animo diligenter sunt affigenda, vt sine cunctatione ac mora partes eorum omnes cogitatio F posit ordine percurrere. Plus enim quam firma debet esse memoria, quæ aliam memoriam adiuuet. Loci sunt ædes, anguli, fornices & alia, quæ his similia sunt. Ea tamen quæ fuerint scripta, vel cogitatione comprehensa, ordine his locis sunt commendanda, signis, quæ memoriam eorum excitent, notata. Ita fiet vt ordine res teneantur. Exempli gratia, si sit de nauigatione, re militari, & agricultura dicendum, nauigationis anchora, rei militaris gladius vel spiculum, agriculturæ spicca vel simile aliquid, imago esse potest: quæ pro rerum varietate subinde mutanda est: vt loca perpetuo remanere debeant. Atqui non erit inutile, quo facilius hæreant aliquas ap-

> 1.p.summæ q 77.ar.8.ad 4.& q.79.ar. 7. & q.78.ar. 4.& in uarijs locis.

> Quibus constat memoria artificialis.

> Ars memoriæ confirmandæ.

> Imaginum signa.

ponere notas, quarum recordatio commoueat, & quasi excitet memoriam. Vnde sequentes figuras libuit apponere, prima vsus fuisse Iacobum Publicium Ludouicus Dolce in suo de memoria dialogo attestatur. G

Historia.

Secunda vtebantur Indi nostri occidentales in suorum negotiorũ explicatione vt in ipsis liquet, quæ quidẽ tã pro literis quã pro figuris plurimũ valere comperiet facile, qui eis vsus fuerit. Imagines sunt formæ quædam, & notæ, & simulacra eius rei qua meminisse uolumus. quæ certis in locis collocare nos oportebit, quod genus equi, leones, libri, lapides. Loca enim ceræ aut chartæ similia sunt. Imagines literis, dispositio & collocatio imaginum scripturæ, pronunciatio lectioni. H

Memoria nõ medicinis sed imaginis iuuanda.

Hæ imagines supradictis locis ordine sunt committendæ & cum repetenda fuerit memoria incipiat ab initio loca recensere, & quod cuique crediderit reposcat: Sed quantum ad huius naturalis memoriæ defectum attinet, iudico maximè conueniens subuenire illi, non per uiam medicinæ, sed locorum imaginumque, ut dictum est. Nam cum pars hæc sit humidior quàm opus sit, species receptas male conseruat, undè prouenit quòd maior pars uolentium, hanc medicare, in maximos inciderunt defectus uolentes uarijs atque diuersis uti medicinis. Quamobrem non incongruè Petrarca, in libro cui titulus de contraria fortuna, dixit: si habueris memoriam caducam, & debilem, oportebit arte ac diligentia iuuare. Quandoquidem industria omnibus memoriæ defectibus se se opponit: nil patitur periri nil minui: hæc est quæ philosophos & poëtas senes virentissimo ingenio ac stylo, hæc est quæ decrepitos oratores, voce solida validisque lateribus ac tenaci memoria seruare potest. Ex iam dictis liquet retentiuam animæ vim artificio roborari posse: atq; lõgiori opus habet practica & exercitatione. Et ob id velim quisque primum proprias experiretur vires: & ad eam idoneitatem quã sese huic intẽtioni destinaret. Memoria enimuero etsi ab arte perficiatur: habet tamen à natura principium, qua propter Thales Atheniensis teste Laertio, eum rectè felicẽ censuit qui sanus corpore: animo copiosus & natura docilis est. Frustra nãque indocilis doceretur, quandoquidem indispositus abijcit artem, vt carminibus traditum est. I K

Nota.

De memorãdi fundamento & documentis memoriam saluantibus.

Inepti ad literas.

Sunt hominum septem genera non artibus apta.
Sunt maledispositi primi: tardiq; secundi.
Tertij sunt vagi: non constantesque quarti.
Quinti gulosi: sexti sunt luxuriosi.
Sunt egrotantes septimi siue dolentes.

Documentũ iuuande memoriæ.

Si cui proinde est memoriæ cupido, ex tribus eius valorem colligat necessum est. Vtpote bona animæ (cuius memoria pars est) dis- L

positione,

positione. Bona item corporis (quod viribus sensitiuis animæ subseruit) qualitate & bona denique corporis ad animã connexione. Quibus suffragatur vacatio, mansuetudo & sobrietas. Ne externis occupationibus mens à studio auocetur atque distrahatur. In quolibet etenim ocio literario, non modo scientiæ cupiditas expetitur & accumen ingenij, verum animi opus est trãquillitate, quę sanè ad hoc cõducit ne per iram aut impascientiam suffocetur concupiscibilis. Frenandis igitur animi passionibus ante omnia intendendũ est: non in omnibus siquidem studium æque valet: quod excedens letitia vel tristitia seu ira & quæuis alia passio plurimum præpedit aut pęnitus tollit. Vnde conuincitur mansuetudinem (de qua inferius latius) studioso summopere suffragari. Hanc summam existimo sobrietatem viris literarum percupidis opportunã: vt corpus bene exerceant in somno & vigilijs: in repletione & innanitione: quandoquidem per continuam & longam ebrietatem mens anihilatur vt D. placet Hier. Quoniam saturitati succedet obliuio tam diu nescitura quid cupiat quamdiu reuocaret memoriam esuries. Denique recensenda velim cuique studioso opportuna: scientiæ cupiditatem, acumen ingenij, valetudinem bonam, victum & vestitum, facultatem mediocrem, loci opportunitatem, temporis ocium, animi tranquilitatem, studij ordinem, modum & formam & perseuerantiam. Et vt addam piam intentionem, deuotionem, humilitatem & cõmunicationem, de quibus superius nonnihil egimus. Grauiter præterea memoriè molestãt & sæpe corrumpunt nimia repletio, ebrietas & cibus duræ digestionis cuiusmodi sunt carnes boum, nimia vigilia, excessiuus calor, & intensum frigus atque omnia extrema, vt passiones excessiuæ, coitus & id genus alia &c. Et vt ad rẽ redeamus: Est animaduertendũ, quod rerum imagines, seu similitudines de quibus meminisse iuuabit. dupliciter considerantur, hoc est, ex parte rei, seu à voce rem ipsam significante. Ex parte rei considerantur quantum in se, & propriè recipiuntur secundum officium quod exercent. Quandoquidem si volumus rem ipsã primo modo, hoc est in sua propria & natiua forma considerare, huic erit satis commoda imago, maximè in re, quę visui subnititur, verum accipiendo ab eius officio, operationem seu instrumentum actionis, potius conuenit rei intelligibili. Res inuisibiles intelligibiles seu substantiales sunt prout dicemus, Deus, Angelus, Spiritus, seu verè demonium & animæ. Quia hæc minime sub sensu cadunt nec ab eius esse aliquid formæ subtraitur. Itaque ex ipsis habemus imagines, vnde prouenit quod ad denotandum eorum mysterium vtimur figuris seu delineationibus & signis. Accidentia etiam spiritualia ut sunt habitus intellectuales & morales oportebit ea signare similiter vel cum eorum subiectis, vel similitu-

M N O P

Vocatio quã necessaria.

Mansuetudo expelenda.

Sobrietas vtilis.

Vitanda studiosis.

Res inuisibiles minimè sub sensu cadunt.

Accidentia spiritualia quo signãda.

dine, & multis alijs modis. Sed hoc nihil est rem altius repetamus oportet. Quid enim putas significare miras illas figuras tam admirabili modo depictas in Augustissimo Sanctissimi palatio in S. Petro in hac alma egregiaque vrbe Romana? nisi memoria quædam localis, vt res mirabiles tam in se quàm etiam in suis accidentibus, aliqua ipsis mediantibus, aliqua fide, sentire intelligereque possimus: vt vniuscuiusque rei typus penitius rem inspicientibus subijcit ac ministrat, atque vt eas firmius memoriæ habeamus. Ibi enim miro artificio Theologia, Vtriusque iuris scientia, Logica, Philosophia, Rhetorica, Religio, Pax, bellum, & tandem omnia ita sunt vt merito dici queat res esse proportionatas loco & locus locatis.

Picturę Palatii S. quid denotent.

Q

Sinopsin totius memoriæ materiæ continens. Cap. XXVI.

SVperioribus duobus capitulis multa de definitione memoriæ eiusque generibus, breui sermone, perstrinximus; ea forte cura ac industria, vt pauci ante me maiori animi solertia in hoc scribendi genere versati sint: attamen in hoc tertio operę pretium erit fusius aliqua notemus omnium enimuero memorandorum imagines atque similitudines sumuntur: aut à re ipsa aut à voce ipsam significante. Ex parte quidem rei, vel quatenus in se & propriè consideratur: vel pro vt eam accipimus in respectu ad officium. Quod si primo modo eam sumamus ipsamet res in sua propria naturalique forma nobis commoda erit imago, in rebus potissimum notis, quæ uisui patent. Siquidem ex officio imaginem capiamus vel ab operatione, vel instrumento actionis id maxime intelligibilibus conuenit. Inuisibiles intelligibilesque res substantiales cuiusmodi sunt Deus, Angelus, Spiritus, siue Demones, & Animę, vt alibi diximus, quoniam sub sensu minimè cadũt ab ipsis nulla sit abstractio formę neque comparatio ad simile, vt earum proprias habeamus imagines: quamobrem necesse est, vel pictura, vel fictione, vel infrascriptione, vel literarum syllabarum compositione: aut alijs modis collocare: vt inferius manifestius fiet. Accidentia quoque spiritualia cuiusmodi sunt habitus intellectuales, & morales eisdem fermè modis figurabimus vel suis subiectis. Sensibilia autem accidentia, vel à subiecto vel similitudine, & plerisque alijs modis posterius deducendis constituuntur. Eorum igitur quæ meminisse volumus capita sunt, quod res seu materia omnis tractanda, est duplex.

Vnde memorię imagines sumantur.

R

S

T

Materia omnis tractãda duplex.

} Simplex, vel
} Composita.

Simplex, vt res, signum, seu vox. Res continet substantiam intelligibilem, increatam, vt Deum vel trinitatem. Vel Creatã, vt An-

geli.

gelum, Animam, Demonium. Cotinet etiam sensibilem, vt animata & inanimata. Res etiam continet Accidentia Absoluta, vel Respectiua. Signum est duplex, Simplex, vt est Vox, & Littera. Compositum, vt Syllaba, Dictio, Nota, vel Ignota. Oratio, quæ constat, Prosa, vt in quæstione, propositione, & argumentatione, syllogistica, ēthymematica, inductione, exemplo. Et Versu, vt in psalmis, threnis, & canticis. Vox autem est significatiua, historicè, pollitice, lectione, collectione, & sermone. Altera est non significatiua. Composita, Elementis, vel Materia.

Indorum exemplis artificialis memoria probatur. Cap. XXVII.

Indi imaginibus utūtur.

HVius etiam rei admirabile extat in commercijs Indorum, & contractibus exemplum qui etiam si sine literis (cuius supra mentionem habuimus) formis tamen quibusdam, & imaginibus voluntatem suam uicissim denotabāt; quas gestare solent in panniculis bombycinis, papyro bibula ex folijs arborum. Ea consuetudo in hodiernum vsque diem in rationum suarum tabulis remansit, non modo ab ignorantibus verum etiam rectè legendi scribendiq; (quorum plurimos ad miraculum vsq; exercitatissimos videas) peritis. Id illis commune fuit cum Aegyptijs, qui per eiusmodi quoq; figuras sensus mentis effingebant, celeritatem designantes per accipitrem, Vigilantiam per cocodrilum, per leonem Imperium: De quibus vide Orium Apollinem de literis hyeroglyphicis. Plinium lib. 36. c. 8. Item c. 11. Meminerunt præterea eiusmodi literarum Strabo. lib. 17. Cor. Tacitus. lib. 13, Cælius Rodiginus antiquarum lect. lib 29. Cap. 26. Volaterranus. lib. 33. Inter alias etiam effigies, scarabeos, Apes, fluuios, boues, Vultures, aliaq; id genus notare consueuerunt. Porro ipsa effigies Apis symbolum regis signabatur, quod is in obeundis vitæ officijs, non minus Iustitię aculeum, quàm dulcis mellis clementiam habere debeat. In Vulture naturæ genium ac maiestatem indicabant, quod inter has volucres fęminæ dumtaxat inueniuntur. Multa etiam alia signa Dictionum pinxerunt. Hac ratione cum inter se agerent Indi nostri Occidentales figuram aliquam exercebant, in qua totam horam differerent, insidentes calcibus pedum, toto corpore deflexo, & curuato, qui est modus eorum sedendi, etiam si aliquando sedeant in scamnis tripedibus, aut sedibus quæ habent sustentacula dorsuaria, idque proprium est nobiliū, alij in vimineis, aut ex ligno dedolato & polito confectis, attamen in rebus agendis, etiam nobiles calcibus pedum innituntur, præterquam cum viri religiosi iubent eos accumbere, pererrant verò Indice. Eadem ratio est in transmittendis ad exteros conuentionibus vice lite-

Aegyptiorū literæ Hieroglyphicæ.

Indorum sedēdi modus.

ce literarum, & in serijs actionibus illas figuras adhibebant, negotiorum etiam gestoribus eodem modo præscribebant quid illis incumberet si qua inter optimates de iure prærogatiuæ aut natalium causa agitaretur. Nec mirum, quæcunque enim in uniuersa rerum natura sunt, siue ab intellectu, siue à sensibus percipiantur, in eum vsum conuerti posse, vt eo modo quo uocabula significent certum est. Legimus complures ueterum sapientes, Philosophos, Reges & Principes, olim uarios atque multiplices excogitauisse modos, quibus nuncijs suis ad loca remotiora mittendis toto committerent arcana consilij, & quid quid mysterij confidendum occurrisset secreti quo fierent in perferendis idonei, atque securi: Sic nostri (licet alioqui crassi & inculti uideantur) ueluti polygraphia quadam utentes uarijs modis arcana sua absque literis, sed signis & figuris mandabant. Succedebant interdum in locum eiusmodi characterum, fila, diuersis coloribus pro qualitate nuncij ipsius tincta. Adde huc, sagittas, fasoles colore diuersos ac uarios, scrupulos, grana & id genus alia. Sed quæ pergã dicere, omniũ admirabiliũ admirabilissima sũt quòd cũ adeo sint stupidi, tãq; in crasso aëre nati: istis formis Ephemerides, calendaria, & annalia delineant. Constabat autẽ illorum annus octodecim mensibus, & mensis viginti diebus, vt in huius rei stẽmate cõsiderare poteris. Cũ ex superioribus cõcedatur memoriæ artificiũ ex locis & imaginibus debite ordinatis constare: ea esse de essentia artis perspicuum est: considerantibus quod anima per res sensibiles in memoriam extranearum deducitur: vt enimuero confusionem ordinis rerũ memorandarum quisque deuitet atque alia id genus incõmoda: quatuor potissimum expetuntur. Primo nanque naturalis potentiarum spetierum imaginatarum susceptiua exigitur, & hanc superius diximus esse memoriam naturalem. Secundo, res ipsa cuius memoriam cupimus habere necessaria est. Et hæc, non quidem corporaliter sese intellectui ingerit aut apud memoriam reconditur: sed vt Aristoteles attestatur lapis non est in anima, sed species lapidis: per fantasiam scilicet abstracta: quæ si per simulachrum aliquod nostra imaginatione effictum in loco aliquo corporali fuerit reposita fixius memoriæ adhærebit: quod præsentis intentionis est: quapropter loca, & imagines ad hanc industriam summe necessaria, ac partes essentiales dicimus. Tertium autem quod exigitur est, destinata rei cuiusque in numero mensura, & debita proportione dispositio: cui quartum accedit iugis locatorum cum sedibus suis repetitio, ne per negligentiã obfuscentur. Itaque dicimus necessaria esse loca, & imagines necessarias: ut illa papyri gerant officium, hæ uerò scripturarum: quatenus cupiens alicuius meminisse eius imagines locis in debita dispositione ordine, & collatione coaptet. Quod animæ operationes ordine

Fila diuersicoloria.

Indorũ ephemerides & anni diuisio.

Lib.3. de anima.

B C D E

quodam se se alternantes indicat. Quandoquidem: quod sensus percipit imaginatio repræsentat: cognitio format: ingenium inuestigat: ratio iudicat: memoria seruat: intelligentia apprehendit, & ad contemplationem adducit. Per imagines itaque locis impressas in locatorum deuenimus cognitionem: quibus adiuta memoria ritè exoluit officium. Hinc uiri religiosi in sacris concionibus quas apud Indigetes habent, ad instillandum illis perfectius, & manifestius doctrinam diuinam: vtuntur inauditis & stupendis figuris, in eumque finem habent aulęa quibus intexta sunt capita religionis Christianę, vt sunt symbolum Apostolorum, Dacalogus, septem peccata mortalia cum sua numerosa sobole, & circumstantijs, septena opera misericordiæ, & septem sacramenta, via & ordine artificiosissimo, quod quidem inuentum præter cætera elegans est & memorabile, veluti in Hodoeporico. id est, itinerario nostro, & catechismo fusius declarabitur vt in sequenti stemmate videre licet. Vndè æternam laudem meruerunt eius inuenti auctores. Quem honorem quotquot ex D. Francisci societate in nouo docendi modo primi desudauimus iure nostro vendicamus. Huc pertinent editiones illę, & imagines quæ tanto omnium aplausu in lucem prodeunt, in quibus grauissima nobis iniuria infertur quod alij sibi gloriā adscribunt, & nostris laboribus famam aucupantur, cum eam rem nos inuenerimus, ac promouerimus assiduis ieiunijs, uigilijs, & orationibus flectentes dominū Deum, vt nobis quasi virgula diuina significare dignaratur, quo potissimum modo gens illa bestiarum more victitans, & principatui diabolico planè mancipata, ad cognitionem veri Dei factoris cœli & terræ induci compellique posset. Eaque de re ad collegium Adsessorum Indicarum prouinciarum missum est, per viros religiosos, vt videre est in picturis operi nostro insertis. Nolim hoc ita accipi, quasi inuentoribus chalcographicæ artis detrahere velim: qui & multi, & vetustissimi fuerunt, sed aio, vsum eius in docendo, atque modum, nostratibus religiosis acceptum ferri debere, licet etiam hìc à plerisq; eiusmodi picturæ factę sint (laboriosum enim non est inuenta amplificare) at nos vtpote parum solliciti de aura vulgari, nunquam tale quid scripsimus cum animo emittendi.

Religiosi docent indos figuris.

Habita est hæc methodus peridonea ob lœtū successum in animarum conuersione subsequutum. Nā ut sunt homines illiterati, obliuiosi, ac nouitatis picturęque studiosi, ita ars annuntiandi verbi diuini vsque adeo fructuosa, & pellex fuit: vt absoluta concione, ipsi figuras illas sibi explicatas inter se conferrent. In confitendo ingeniosiores adhibita pictura demonstrant, in quibus Deum offenderint, & calculos ad significandum eiusdem peccati iterationem, ad signum quo vitia vel virtutes denotantur reponut, & quemadmodū

Indorū confitendi modus.

hìc

hìc viri pij & boni, enumeratione peccatorum contra præcepta diuina confitentur: sic illi adiumento & inspectione picturæ. Memoria, facilimè amplificabitur, eam instar indorũ excolendo, quãobrem elaborandum, ne qua dies abeat, si fieri potest, in qua non aliquid memoriæ tradatur, præsertim ex sacris literis, aut præclaris doctoribus. Ad hanc rem deseruient loca communia, in quæ referenda sunt quę ex orthodoxis scriptoribus delegeris, vt ea sẽper in prõptu habeas, vt prope finem huius operis inuenies. Postquam enim primarium est ornamentum alicuius præditum esse facultate, prõptitudine, & generali rerum notitia vt de omnibus quæ tempus fert paratam habeat materiam dicendi, ea docti viri, scientes, accurati, exacti. & circũspecti, alijs pręstant: quibus perpetuo suppetit quod adducant.

Memoriæ ãplificãdæ ratio.

K

Loca communia.

De modo excolendæ memoriæ. Cap. XXVIII.

MOdus referendi fructus ex lucubrationibus, & studijs, euadendique compendio in virum doctum: est, colligere virtutum vitiorumque classes, & aliorum argumentorum de quibus in vita communi plurimum est sermo: aduertendo animum quomodo se habeant cum alijs rebus, in quibus conueniant, repugnent, aut dissideant. Nam ex contrarijs & similibus passim idem infertur quod ex re ipsa. Proponatur exempli gratia, fortitudo, & eius aduersa, pusillanimitas, & metus, subsequentur vtriusque species, vt fortitudo consistit in edendis præclaris facinoribus, & aduersis ferendis. Vnde exoritur patientia. Deinceps poterunt accumulari loca communia laboris, aduersitatis, molestiarum. Hinc bipertita fortitudinis diuisio: animi videlicet, & corporis. Eademque in cęteris est ratio. In deducẽdis tamẽ supradictis locis, potest unusquisq; à se consilium petere, aut acquiescere distributionibus doctorum, qui in ea materia versati sunt: vt, Angelicus doctor, Summa prædicantium, Summa vitiorum & virtutum, aut ex dictionario Berchorij, alijsque similibus, vel à religiosissimo, nostri temporis, egregio ac regio concionatore Laurentio Villauicẽtio Augustiniano, in suis tabulis, vel ex Oeconomia Bibliorum ingeniosissimi domini Georgij Ederi, At verò si multiplicem illam distinctionem repudiet, euitandæ confusionis gratia, quæ vt plurimum tam oratoribus, quã auditoribus grauis est, poterit summaria genera proponere, imitando Seraphicum D. Bona. in Dieta salutis, Valerium Maximum, aut Valeriana vernaculè conscripta, aut prout digessit Plinius libro 6. Disposita locorum communium tabula, pro uniuscuiusque consilio. quidquid in auctoribus offenderit notatu dignum, ut exempla,

L

M

Ordo memoriæ quomodo instituendus.

N

Apophteg-

Apophtegmata (quæ breuiter ac ſcite dicta uertere licebit) ſententias, comparationes, metaphoras, illico in claſſem ſuam recondet, ac annotabit. Cauendum autem eſt, ne memoriæ nimis tribuat, nam, O ea præfidentia ſæpenumero etiam ingenioſis cauſa erroris exiſtit; vſque adeò, vt inferiores cura & ſollicitudine illos ſuperarent, & infra ſe uiderint. Infinitum autem erit uelle quid quid pulchrum eſt excerpere, maximè cum quidam libri, nihil niſi appoſitè dicta contineant. Sufficiet igitur, optima profeſsioni ingenioque ſuo maximè conuenientia deſcribere. Nec ſilentio tranſeundum eſt; elaborandum eſſe ei, qui ſtudet, vl lecta ſedulo animo reuoluat, & menti infigat, adnotando ipſam vim, & ſubſtantiam, & ſiquidem opus uidebitur: locum & nomen ſcriptoris ex quo depromſerit, & ſi fortè vna materia referri poſsit ad diuerſa capita, ſufficiet in vno integrũ P referre, in altero prioris loci admonere, aut ſi priore loco tam ſuccinctè ſcriptum ſit, vt ad archetypum recurrendum ſit, præſtiterit in poſteriori ipſum fontem notare ex quo hauſtũ eſt. Si verò, ex æquo ad duos titulos referri poſsit, vtrobique meminiſſe conueniet. Nam inutile eſt ea quæ in præſenti allegari poſſunt in futurum differre.

Referẽda in loca communia.

Lecta ſedulo animo reuol uenda.

Hoc ſuaſum uelim, vt in aliqua Eccleſia, vel Monaſterio habeantur loca pro reponendis rebus ſolum quas quotidie conuenit recitare, vt ſunt argumenta, rationes hiſtoriæ, fabulæ, & prædicationes quæ tum in aduentu, tum in quadrageſima alijſque anni temporibus fiunt, & hoc illis locis tantum deputetur. Item licet aliqui tra-Q dant ne loca ſint alta: quia uolunt vt tangi poſſint: omnino tamen mihi diſplicet, cùm in vno eodemque loco locorum diuiſionem effingere poſsim: & ea quidem ſecundum cubiculi altitudinem uariare oporteat: cum non deformia ſed proportionata eſſe debeant. Ideò nihil obſtat quin in vno eodemq; loco, locandorum fingamus loca, aliqua tamen uarietate ſignata, diuerſis pariter fulta adminiculis per ſtudioſitatem. Cui plurimum (teſte Philoſopho) conducet eorũ quæ in memoriam adducere cupimus ordinatio, & ad ipſa affectus inclinatio: inſuper ſimilitudinum diſuetarum ac mirabilium adaptatio: & poſtremo meditandi ſedulitas, & frequentatio. Et hæc eius R ſententia conuincitur ex memoriæ deſcriptione, qua inquit: Memoria eſt poſitio ſub ordine & frequens meditatio memoriam ſaluans in reminiſcendo: quod exponitur, ſpecies frequenter intueri in fantaſia reſeruatas easq; augere memoriã. Cui alludit, Cic. dicens: memoria artificialis conſtat ex locis, & imaginibus. Quod nanque Ariſt. dixit, poſitio ſub ordine: hoc Cic. ex locis appellat: & quod ipſe ait ſecundo, ex imaginibus: itidem Philoſ. frequens meditatio nuncupauit, nec quidem in ſententia diſcrepant. Eſt quippe meditari, ad ſe imagines & intellectum materiæ capere. Itaq; loca, imagines & or-

Nota.

Lib. de Memo. & remi.

De agẽdorũ ordine & locorũ descriptione.

dinem in hoc exigi opificio non tam priscorum acceptatur auctoritate quàm conuincitur praxi quotidiana, quatenus memorandorũ Imagines, simulachra siue Ideas locis, nostra phãtasia depictas: recta figurarum dispositione firmiter fixè clarè ac faciliter recto præpostero ve ordine cum libuerit resumptas pronunciemus earum significata. Vtque illis depositum fideliter reddentibus prodigium ac mirum quid effecisse censeamus: quandoquidem absq; timore collocata promptissime recensemus: Præterea notandum loca alia communia alia propria. Communia multa continent quibus immediata nõ sunt, vt concauum cœli supremi siue ultimæ spheræ: locus quidem ignis est, Aëris, aquæ, & terræ, sed communis, quoniam multa interiacent cuius modi sunt cœlum lunę & reliquarum Spherarum: veluti enim aqua terrã ambit, ita aër aquam, & ignis aërem, & Lunæ sphera ignem & ita deinceps: vt vniuersi figura demonstrat. Sed propria loca sunt (quæ particularia alio nomine ab alijs vocantur) terminus corporis continentis: locato immediatus: vt concauum spheræ Aquæ terram continentis immediatum terræ contentę: quòd nihil mediet. Ita & nos inpræsentia loca accipimus propria vel particularia: illa quibus immediate rem imaginatam inscribimus: qualia sunt, vt dictum est superius, parietes, fenestræ, columnæ, in celulis, cenaculis domorum arte mechanica comparatarum vel arbores, plantæ, petræ. Animalia, leo capra & id genus alia in vallibus, fluminibus, montibus hortis & pascuis captæ dum rem visibilem tractamus. Aut si in uisa disquirimus naturalia loca, scilicet, in cęlo, & Hyerarchias & in his angelicos Choros & in illis beatorum sedes: vt hic patriarchæ: ibi prophetæ: Apostoli, Martires, Confessores, Virgines, Innocentes, Viduæ, coniugati situantur accipimus. In quibus imaginamur Ianuarum parietum & reliquorum quæ nouimus differentias ad cuiuslibet status pertinentes: & obid huiusmodi loca continentia siue fictitia nuncupari possunt. Ex quibus tandem relinquitur locorum hìc esse communia: illa uero propria & vtraque aut a natura vel ab arte profiscentia uel nostra cogitatione efficta: quandoquidem ad instar realium incognita in uisa uidelicet & nunquam audita: vtpotè, quæ nondũ fuere: modo nec usquã existunt: nec alibi unquam erunt extra nostram imaginationem, fingimus loca. Id profecto facillimum fore arguit artificium industriæ, qui ad solius referentis vocem perposita & quidem miranda erigũt ædificia: quorum nunquam similia viderunt. Insuper aliorum exẽplo facilimum conceditur: sicuti Sibutus scripturarum testimonio, & multipharijs exemplis huiusmodi facilitatem astruit. Commenticijs vti locis necessitas plerunque cogit: quando natura requisita nõ administrat, atque hisce dumtaxat vti periculosũ pęnitus est: quare magis

De locorum diuisione siue multiplicatione.

Locus comunis proprius & particularis.

Loca fictitia faciliter fiũt

S T V X Y

re magis consulo vel realibus tantũ: vel necessitate vrgente permixtis cum ipsis vti: quatenus deinceps liquebit. Vera autẽ extra nostram phantasiam vel arte vel natura dicimus constituta. Per naturã quidem vt iam paulo ante recensuimus, rupes, montes, colles, fluuios, prata, syluas horumque similia cum suis partibus efficta conspicimus. Sed inuisa sunt cœlum, paradisus, & infernus. Ars autem fabri fecit domos, edes, theatra, basilicas, templa, monasteria, abbatias: & ita reliquorum. Sicque proinde mediata atque communia partiamur. Erunt profecto loca maxima maiora & magna: quę ab alijs necessaria nominantur habilia & artificiosa. Sed quocunq; baptizentur nomine: non est nobis de nomine concertatio. Parietes siquidem & fenestras, columnas, altaria siue huiusmodi intersti tia in quibus inscriptionem fieri diximus magna appellamus. Horum autem domorum cameræ, aulæ, stuphæ, estuaria, cenacula, dormitoria, & reliqua in quibus particularia constituuntur maiora dici assolent. Maxima autem & communissima sunt vrbes, ciuitates oppida, municipia, castella, castra: & in his monasteria, cenobia, collegia, Ecclesiæ, templa, capellæ, sacella. Vt enimuerò locatio fiat, opus est proprio determinatoque loco, qui mediate imagines reci piat cuiusmodi non parietes: sed colũnas altaria cameras esse debẽt. Consuleremque vt loca omnia sic cohæreant vt ex alicuius dictionis vel versus literis, figuras ordinatè recitare possint exemplo eorũ qui dictiones fingunt vt compotũ vel argumentorum sedes proponant, probemus quæ diximus: volo ordinatè nomina sociorum seraphici patris nostri Francisci collocare simpliciter vt ingentia illorum facinora alijs proponere queam. Has fingam dictiones: BERNARDI, S, P, E, S, I, M, PHILIPPO, COMENDATVR, BAR, B, ARVS. Bernardi, denotat Bernardũ à Quinta Valle Asisias. Spes, quatuor cõtinet sanctorũ nomina S. Syluestri Asisias, vir simplex & miræ perfectionis. P. Petri Cathanei. E. Egidij, vir vitæ admirabilis, & crebra memoria dignus. S. Sabbatini. Imphilippo, tria continet nomina I. Ioannis Capellæ, à quo primo facta est ordinis relaxatio, lepraq; percussus extra ordinẽ laqueo (vt alter Iudas) se suspendit: in cuius locum suffectus est Gulielmus Angelicus D. Francisci socius. M. Morici paruuli. Philippo, Philippi Longi. Comendatur, Constantini ex Sancto Constantio. Barbarus tria etiam continet nomina, Bar. Barbari, vir sanctitate vitæ clarus, B. Bernardi vigilantis de vida. Arus, Angeli Tancredi Reatini. Sed de huiusmodi collocandi modo latius postea vbi de sacræ scripturę col locatione agendum est.

Loca artificiosa.

Sotiorum B Francisci. Collocatio.

Quum infra latior memoriæ instituendus sit tractatus, vbi de sacræ scripturæ collocatione agendum est: præter ea quæ etiam supe

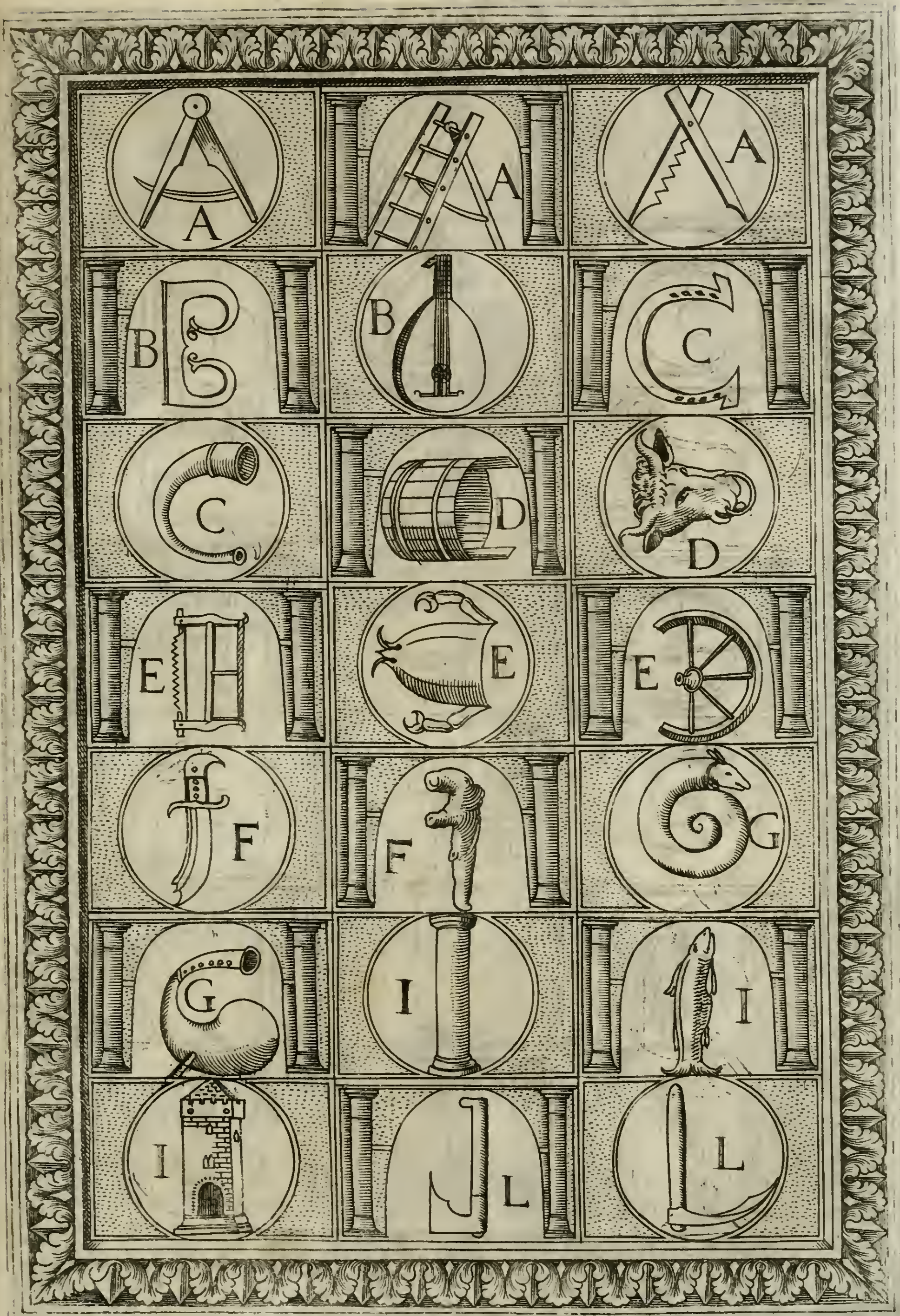
rius

rius diximus: annotandum hìc, quot modis verborum imagines finguntur, quæ aut sono vocis, aut forma, aut literarum vel syllabarũ combinatione aut effictione, aut notatione, aut ætimologia, aut similitudine, aut contrario, aut transumptione, aut cognitione aut solito dici, aut gestu corporis, aut proprietate, aut insignijs, aut causa, aut effectu aut instrumento, aut actu, aut representatione, aut subtractione finguntur. Sono vocis, aut literarum, aut syllabarum, aut dictionum imagines sunt fingendæ: si literarum, tunc dupliciter, aut per figuralem ipsarum literarum similitudinem, secũdum publiciũ; aut per resonantiam vocis, quatenus ex nomine cuiusque animalis tàm rationalis, quàm irationalis imaginem primæ literæ summamus: primus modus ex figurali ipsarum similitudine perficitur, cum per realia instrumenta manu vel natura fabricata ipsarum literarum formæ demonstrantur, videlicet, cùm pro qualibet litera ipsius alphabeti nonnulæ formæ traduntur, quas, vt superius diximus, hìc nobis uisum est ab exordio recensere. Ita vt pro A. ponatur, Arcta, Circinus, & Scala, pro B. Lutina, & Ignile, pro C. ferum equi, & cornu, & sic de alijs, vt in proprijs figuris patet. Hoc tamen ita se habet, vt literæ solæ & per se in ipsis locis non ponantur, sed coniunctim cum viuis imaginibus, id est in manibus eorum. vel alio modo ita ut ab eis motum accipiant, vt si locanda esset litera C. pro, cap. vel codice, vel Consilio, vel litera L. pro, lege, vel libro, & ita de alijs, vt Clarius, in nostro locandi modo monstrabimus. Sed cum rogatus ac ferè cõpulsus ad altiora transitus sit, Ideo pro nũc super sedendum est. Sed quia in alphabeto cuius mentionem fecimus nonnullæ literæ positæ sunt, quas non solum manu tenere, sed etiam loca capere non possent, vt est nauis, quæ ponitur pro X. & turris quæ ponitur pro S. & nonnullæ aliæ. Nos tamen alphabetum inprimis stemmatibus contentũ corrigendo: sequentia alia Indorũ ponere curauimus quæ pro eisdẽ deseruient literis. Secũdo modo fingũtur literarũ imagines per resonantiã vocis, quatenus ex cuiusq; nominis. I. litera cognoscat videlicet, pro litera A. Antonium, pro B. Bartholomeũ, pro C. Carolum, & ita de omnibus alijs literis alphabeti. Vt in collatione nouelarum plantarum nostræ religionis paulo superius ex consulto fecimus: Loca præterea dissimili figura comparanda statuere ferme omnes, quatenus distinctius interluceant. Sit itaque & locorum inter se & imaginum ab ipsis disparitas. Similitudo locorum pre omnibus maximè vitetur, ipsa siquidem est ex parte mentis turbatiua. Cum enim quis multa intercolumnia sumat similitudine locorum conturbabitur. Sed nunc stemmata de quibus supra inculcauimus ponamus. Præmonitum tamen legentem volo quod Calendarij Indorũ declarationem, eò quòd in illorum lingua debuisset poni omittimus.

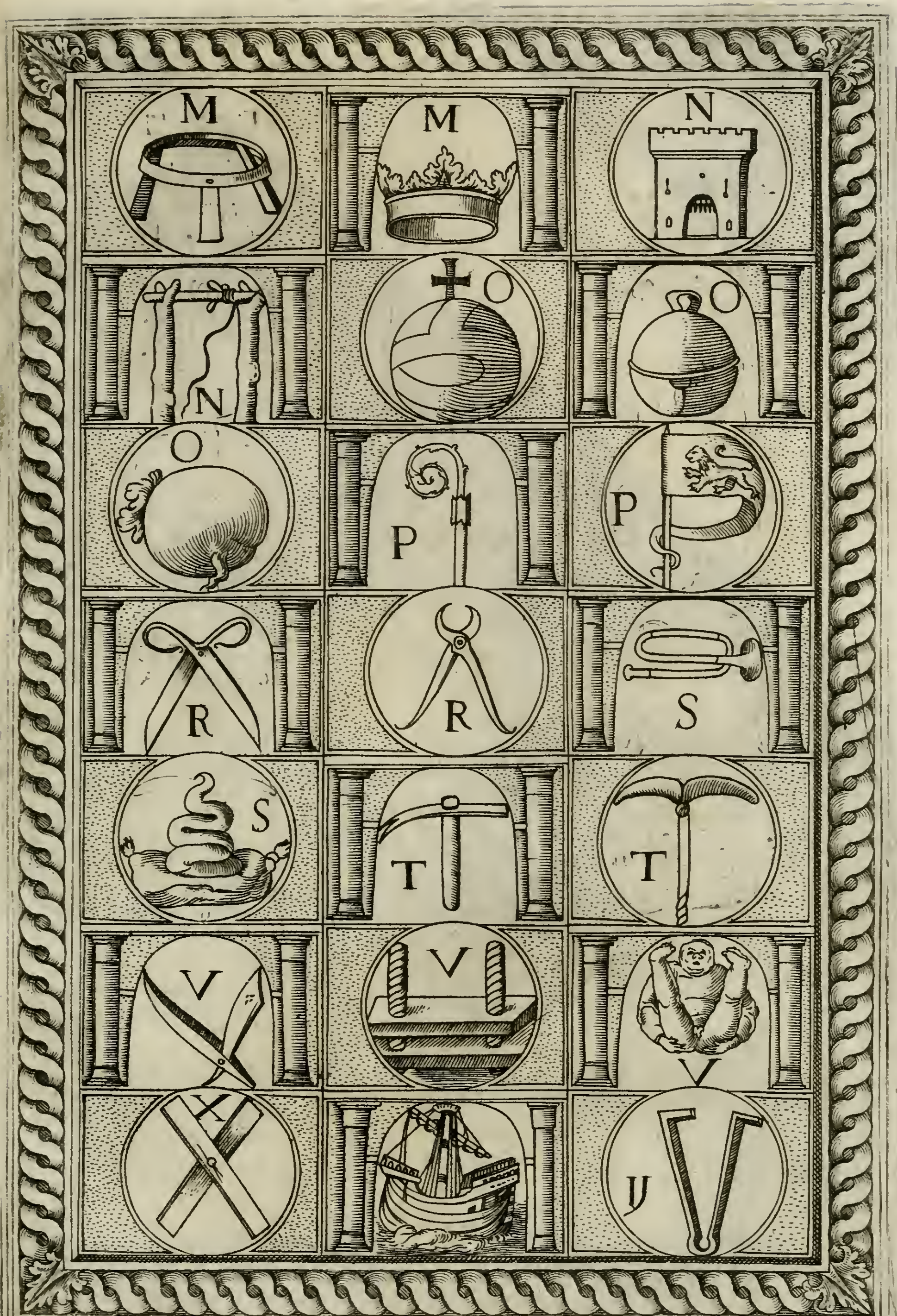
Stẽmatum declaratio.

D E F G

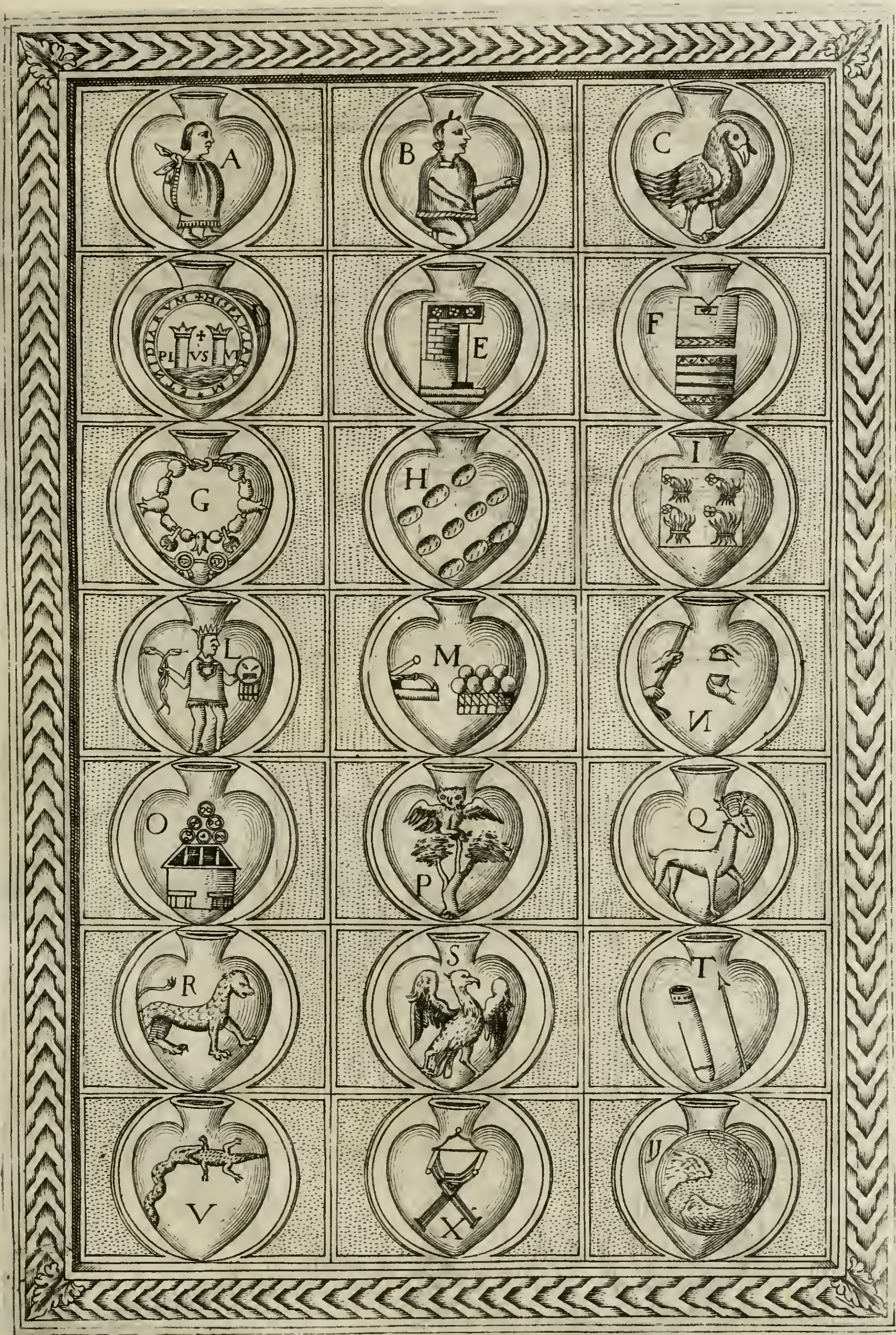
De modo

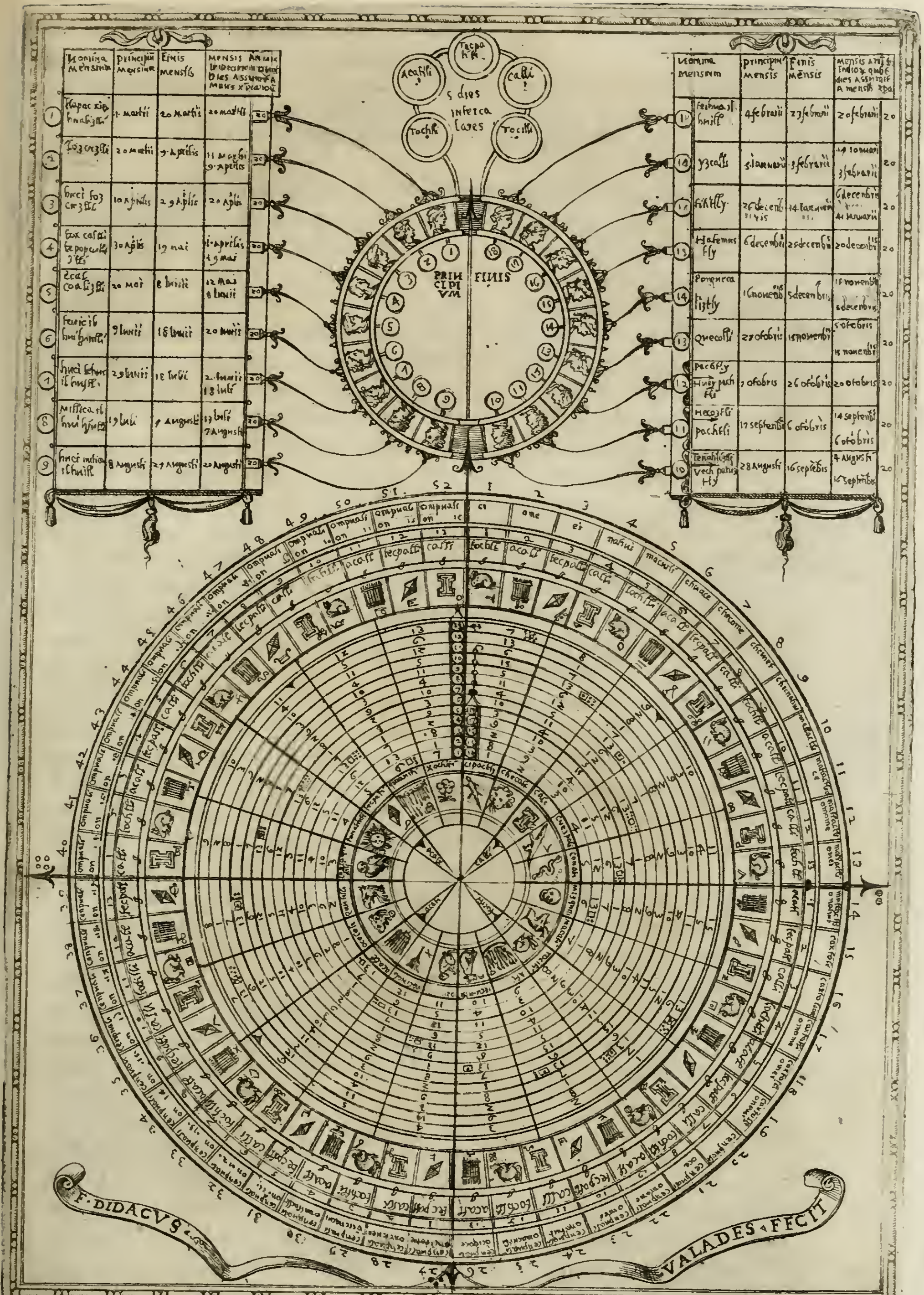

A
A
A
B
B
C
C
D
D
E
E
E
F
F
G
G
I
I
I
L
L

M
M
N
N
O
O
O
P
P
R
R
S
S
T
T
V
V
V
X
y

A
B
C
PL VS VL
E
F
G
H
I
L
M
N
O
P
Q
R
S
T
V
X

Nomina mensium
Principium mensis
Finis mensis
PRIN CIPI VM
FINIS
5 dies intercalares
F· DIDACVS · VALADES · FECIT

De modo eligendi loca. Cap. XXIX.

H Simul atque superioribus nonnihil de memoria, de locis & imaginibus edocuimus: in pręsentia exactius incumbit modum eligendi ipsa loca proponere. Sed quoniam animaduertimus ipsa ita perfectè absque numeri cognitione construi non posse: cum ab ipso numero confirmetur. Ideò primò de numero, & postea de locis tradendum esse censuimus: quem modum, si in vsum habuerimus, facilè memoriæ commendabimus quæcunque numeris integrantur, quæ res summè necessaria est doctis pariter & indoctis, vt is pęnè nihil sciat, qui numerare nesciat, Nostrum itaque numerādi modū cum plus omnibus semper mihi placuerit ita prosequemur: Et licet aliqui pro omnibus numeris quos excogitare possumus, viginti tantum imagines inuenerint. Posse multiplicare secundum numeri multiplicationem dicimus. Nec inficias ibo Alphabetorum collocandi modus, nam eo etiā vsi sumus, si in varijs linguis puta Greca, Hæbraica multiplicetur. Quæ diximus exemplo manifesta fiāt. Volo rem aliquam collocare per numeros, illos sic specialiter describam. Pro 10. est mihi crux lignea, pro 20. stanni, pro 30. plumbea, pro 40. ænea, pro 50 cuprea, pro 60. ferrea, pro 70. alchimię pro 80. argentea, pro 90. aurea, pro 100. crux auri & gemmis prætiosis ornata. Et sic centum loca decem signata imaginibus habeo. Etenī locus est idem per essentiam quod superficies corporis locātis, quod & à Philosopho terminus nuncupatur. Terminus enim concaua est superficies, siquidem interior ea est corporis continentis & vltima: vltra illam nempe illius corporis non est alia interior: & proinde dicitur locus & secundum eam unum corpus continet alterum. Igitur loca eligenda sunt vniuersalia antequam ad singularia descendamus Vniuersalia particularia continent. Particularia deindè sunt superficies, aliqua differentia accidentali signata: vt sunt columnę, portæ, fenestræ, fornices, altaria, sepulchra, statuę, picturæ, & alia quæ his similia sunt, vel quæ natura formauit, vt sunt rupes, colles fontes, fluuij, horumque similia. In quorum electione sunt aliqua notanda. Inprimis, loca sint nota. Habere enim se debet locorum collocator, vt solers architectus, qui prius domum varietate mansionū plenam in mente quàm in re fabricat. Deindè, minime hęrentia in occursu, pręterea sint singula connexa, distantiam siue interuallum inter locum & locum paulo plus vel minus quinque vel sex pedum volumus. Quia sic illustria & modicis inteuallis explicata occurrere celeriusque percutere animum possunt. Ordo quoque in locis fabricandis necessarius est: nam vbi non est ordo, ibi & confusio: &

Collocandi modus per numeros.

I Alphabeti collocandi modus.

K Locus quid sit secundū Tho. 2. d. 2. q. 5. ar. 1.

Loca alia vniuersalia alia particularia.

L Notanda in locorum electione.

ſcire quid agas & neſcire quo ordine non eſt perfectæ cognitionis. E
Igitur loca ſi lecturus hunc ſeruabis ordinem.

De locorum colligatione.

Ingredere Ciuitatem, Monaſterium, Eccleſiam, Theatrum, Domum, Viridarium, & id genus. Si ciuitatem ingreſſus fueris, profulturam ianuæ quę in ipſo ingreſſu ſe tibi ad manum ſiniſtram offert: pro primo loco ſigna. Deindè continuato eodem pariete recede à profultura ianuæ in qua primum locum notatum eſt per ſpatium quinque vel ſex pedum, vt res patitur, & in fine huiuſmodi interualli ſecundum locum ordina, qui erit vel porta vel ſcala vel colũna aut alia res, quæ forte ibi aderit, & ita facies de tertio & quarto & quinto loco, qui ſignãdus eſt aliquo, ex his quę ſupra vel poſtea ponemus. F Deinde continuando eundem parietem ita accipies 6. 7. 8. 9. 10. locum in quo numerum pones, & ita in quoto quinto loco iuxta præceptum Ciceronis: item vltra procedendo, undecimũ ſtatuas, quod ſi non aderit: fictitium accommodabis. Et ſi forte poſt vndecimũ ſequeretur aliquod templum: in eius ianuæ profultura 12. ordinabis. Et ingreſſus, quidquid ad leuam reperies, pro loco ſigna, & eodem itinere ſiue pariete retento, in eo loca fabricabis: accipiendo pro loco angulum, altare, ſepulchrum, armarium, ac quidquid ſeſe tibi opportunum obtulerit, ita tamen ut ne verſus centrum tendas quin potius inſtituto calle Eccleſiam luſtres per capellas, choros, & ſacrarios tranſeundo, loca in eis conſtruendo, & tandem ad ingreſſũ cęptum ianuæ reuertaris, dicta continuando loca per parietem, qui ad G manum ſe tibi demonſtrabit, & ita ciuitatem luſtrabis per monaſteria, theatra, domosque tranſeundo, loca in eis conſtruendo non ſuperficialiter ſed fixe, firmiterque memoriæ imprimendo. Nam tota huius artis vis in hoc conſiſtit. Ideò terque quaterque deambulando loca conſidera, & poſt paululum imaginationis proceſſum reaſſume, & memoriam examina, & ſi minus fixe teneas, illuc iterũ atq; iterum reuertaris & collocationem quoad commendaueris memoriæ repete. Hoc facto cum eſt repetenda memoria ab initio loca recenſere incipias, & quodcuique credideris repoſce. Nam digerendum H primum ſenſum vel locum veſtibulo quaſi aſsignabis. Secundum atrio, tum in pluuia circumeas; nec cubiculis modo aut exedris, vel periſtylijs ſed ſtratis etiam ſimilibusque per ordinem cõmittas. Numerus quoque locorum non minimus eſſe debet. Nam quamplura opportet fabricaſſe loca, ſi multa meminiſſe volumus, vnde Seneca duo milia verſuum recenſere nequiuiſſet, vt de ſe & Portio Latrone, in prologo declamationum, refert, niſi locorũ multitudine adiutus fuiſſet, & ideo D. Tho. multa loca comparanda eſſe conſuluit quem ſequuntur Rauenas, Franciſcus Petrarca, & plerique alij contra Cic. qui tantum centum ſufficere ſcripſit.

Totius memoriæ artis vis. — Locorũ numerus quantus. — 2.2.q 49 ar.1

Quæ

Quæ dicta sunt uno aut altero exēplo probemus. Volo totā ipsam sacram scripturam genericè collocare, occasione capta illius quod Deus in Tabernaculi constructione præcepit dicens; facies & atrium tabernaculi, incuius Australi plaga contra meridiem erunt tentoria de bysso retorta: centum cubitos unumlatus tenebit in longitudine. Et columnas. 20. cum basibus totidem æneis, quæ capita cum cælaturis suis habebunt argentea. Similiter & in latere Aquilonis per longum eius tentoria centum cubitorum, columnæ viginti, & bases æneæ eiusdem numeri, & capita earum cum cælaturis suis argentea. In latitudine verò Atrij quæ respicit ad occidentem erunt tentoria per 50. cubitos, & columnæ centum basesque totidem. In ea quoque Atrij latitudine quæ respicit ad orientem, 50. cubiti erunt, in quibus 15. cubitorum tentoria lateri vno deputabuntur, columnæque tres & bases totidem, & in latere altero erunt tentoria cubitos obtinentia 15. columnæ tres & bases totidem. In introitu verò atrij fiet tentorium cubitorum 20. ex hyacintho & purpura, coccoque bis tincto, & bysso retorta, opere plumarij: columnas habebit 4 cum basibus totidem. Omnes columnæ atrij per circuitum vestitæ erunt argenteis laminis, capitibus argenteis & basibus œneis. In longitudine occupabit atrium cubitos 100. In latitudine 50. altitudo 5. cubitorum erit. Ecce quam optimè ex nunc dictis tibi 600. loca genericè & specificè fabricabis. Genericè columnæ istæ erant 60. quia tot sunt sacræ paginæ scriptores, computando tamen eos secundum numerum librorum quos composuerint: vel secundum diuersas materias quas scripserunt. Puta alius auctor est Ioannes euangelista quādo scribit euangelium: Alius quando epistolas, Alius quando Apocalypsim & sic dicendum est de alijs, quorum quidē omnium 72. extant libri. vtriusque verò testamenti librorum capita 1334 Atrij cōstructio erat in quatuor lateribus videlicet, in latere Meridionali, Aquilonari, Oocidentali, &, Orientali. Quia quotquot sacrā scripserunt scripturam aut scribunt principaliter, Legalia, Historialia, Sapientialia, aut Prophetalia. In latere Oriētali vbi erat tabernaculi introitus ponuntur illi qui scripserūt vel declarauerūt Legalia & mādata diuina: quia præceptorum Dei & legis eius obseruatio, sunt via ingrediendi ad vitam. Si vis ad vitam ingredi serua mandata. Nunquam enim homo perfectè corrigeretur vel domaretur, si sine legis vinculo vagari ad arbitrium suum sineretur. Et ideò ad ligandū mores hominum, constituta est triplex lex, scilicet, lex naturę quę est inflexibilis rectitudo illa, quam in conscientiæ synderesi Deus collocauit, vnicuique dictans, & ostendens quid bonum velquid malum. De qua Archanorum Dei conscius Paul. ait: Gentes non habentes legem, cum naturaliter ea quæ legis sunt faciant, ipsi sunt si-

Margin notes: Memoriæ artificium. — Exo. 27. b. 9. — K — Sacræ scripture scriptores 60. — Lib 72. Cap. 1334. — Ordinē & argumētum librorū utriusque testamenti. — M — Matth. 19. b. 17. — Lex triplex. — N — Rom. 2. c. 14.

cut lex, lex enim naturalis est illa, quam natura omnia animalia docuit, & quam Deus in nostri cordis volumine exarauit. Vndè, dabo legem meam in visceribus eorum, & in corde eorum scribam eam. Lex scripturæ est illa, quam Deus Moysi in scriptis dedit, & quam Christus in scriptis Euangeliorũ suis fidelibus dereliquit. De quibus apud Oseam: scribam eis multiplices leges meas, quę veluti alienę computatę sunt. Lex verò humana est, quam ad hominum regimen principes statuerunt: de qua Paulus lex in homine dominatur quanto tempore viuit. Vt igitur cæteris omissis. de lege in nouo & veteri testamento contenta aliquid dicamus, cum de legibus humanis pro nunc nihil ad nos. Leges & status Mosaycè præcepta: in quinque Moysi libris continentur. Quibus in nouo testamento, vt alibi dicemus, correspondent quatuor euangelia, legem gratię cõtinentia. Quæ ut Origenis vtar verbis, vnum tantum sunt Euangelium, quia vnum nobis decantarunt Deum. Et vt veteris sic & noui Testamenti legalium omnium librorum nomina comprehendamus hanc colloco dictionem GELNVDEV. Nam. G. Genesim. E. Exodum. L Leuiticum. NV. Numeros. D. Deuteronomiũ. EV. Euangelia continet. Hanc appende ante Atrij introitum in manu alicuius Angeli tibi regulam directiuam in Clipeo cum quinque vijs curren tibus ad vnam, quam Christus esse arctam docet, dicens: Arcta est via quę ducit ad vitam, vel cum homine collũm iugo submittente signatam ostendentis. Vt scias talium librorum collocationem ibi esse, Tum in ingressu iuxta id quod Ioannes scriptum reliquit fundamẽtum iaspidis ponamus. Hinc in prima nostri atrij iaspidea columna Genesim ac in ea Deum sedentem collocabimus & Moysen de eius manu legem accipientem. Nam qui sedebat similis erat aspectui lapidis iaspidis cuius præcipuus color licet sit viridis 27. specierum & colorum diuersitatem intermixtam habet. Sic in creatione, diuersa rerum genera, & varias rerum species, verbo suo, Deus ex nihilo creauit. In Genesi siquidem agitur primò de mundi, ac generis humani, rerumque creatarum omnium exordio, & præceptis datis primo parenti. Secundo de diluuio, & archa Noe, & terræ diuisione. Tertiò de confusione linguarum, de gentium descriptione, ac de electione populi Dei. Quartò de descensu eiusdẽ populi in Aegyptum.

In secunda columna quæ erit ex sapphiro, collocabis Exodum: cuius signum erit Cherubin habentem anchoram in manu. Iuxta illud, Ecce in firmamento quod erat super caput Cherubin quasi lapis Sapphirus. Et sicut Anchora tenet Nauem in mari ne periclitetur sic Lex Dei Animam firmam tenet. Exodus assimilatur Sapphiro habenti scintillam relucentem excutientem timorem confirmantem animum

Marginal notes: Iere. 31. Heb. 10. c. 18. — 8. c. 12. — Rom. 7. a. 1. — O — Dial. de rect. in Deũ fi. &c. — Gelnudeu. — P — Arcta Matt. 7. B 14. — 1 columna iaspidis. — Q — 2. ex saphiro. — R

nimum ac vini vulnerum sanatiuam quòd earum præcipuè rerum continet historiam, quæ in exitu contigerunt filiorum Israel de Aegypto, estq; inter reliquos Pentateuchi libros ferè præcipuus, in quo agitur, 1. De vocatione Moysis & præseruatione eius miraculosa. 2. De decem plagis. Tertio, De corporali exitu filiorum Israel de terra Aegypti. Quarto. De liberatione populi Dei ab Aegyptiaca seruitute per transitum maris rubri, per submersionem Pharaonis cum omni suo exercitu. Quinto De pugna Israelitarum cum Amalech. Sexto De Lege data in monte Synai, hoc est, de decem preceptis ac iudicijs & instructione populi Dei. Septimo De Mysticis diuinisque preceptis, id est, de Arca fęderis domini & constructione Tabernaculi ac altaris, deque Sacerdotum vestibus & vnctione.

Exodi sũma.

S

In tertia columna quæ erit ex calcedonio iuxta illud quod Apoc. dicitur fundamentum tertium calcedonius collocabimus Leuiticũ. Qui totius Pentatheuchi est quasi umbilicus, & in quo vt Paulino D. scribit Hiero. singula sacrificia, immo singulæ pęnè syllabæ & vestes Aaron, & totus ordo Leuiticus spirant cœlestia sacramenta. Ideò eius signum erit Altare. Agit potissimum de cæremonijs & legibus sacrificij & offerendorum. 2. de legibus sacerdotis & consecrandorum, edulij & ciborum, quæ animalia sint munda, & quæ immunda. 3. de legibus purificationis immundorum. 4. de legibus Iubilei, Phase, & solenniorum votorum, ac promissionum. Incidenter etiam agit de præceptis moralibus, & iudicialibus, ac de obsequijs præstandis, & ibi de legibus tabernaculi, vtensilium, & indumentorum.

Calcedonius

T

Leuitici sũma.

In quarta columna, quam ex lapide Amethisto erigere optamus, quia bonus est & maximi valoris & efficatiæ. Numerorum librũ collocabimus. In qua numerũ siue ordines filiorum Israel in quos Deus Optimus Maximus populum Israel primũ distribuit. Cuius demonstratiuum signum erit Seraphin habentem cartam plenam 8. numeris iuxta contenta in libro, videlicet numerum pugnatorum, siue bellatorum. 2. oblatorum. 3. ministrorum, leuitarum, sacerdotum, eorumque offiicia. 4. exploratorum. 5. peccatorũ Core, Dathan, & Abiron. 6. genitorum in deserto. 7. mansionum in eremo. 8. & præsidiorum.

Amethistes

V

Numerorũ summa.

In quinta columna, quam ex Nephritico erigere cupimus, quoniam hic lapis maximè laudatur, ac ex noua Hispania, hoc est, de nostris Indis occidentalibus defertur: cuius operationes mire laudantur vt latius postea tractabimus, Deuteronomium, hoc est, epitome legis Mosaycæ continens repetitionem siue summam collocabimus. Cuius demonstratiuum signum erit Tronum in quo tentorium continens 1. epitome itineris, & laborum ab Israelitis perpessorum. 2.

Nephriticus

X

Deut sũma

fœderis,

fœderis, & præceptorum iuditialium, ceremonialium, moralium. 3. officiorum ecclesiasticorum, qualia in Deuteronomio per discursum hinc inde repetuntur plurima. 4. benedictionum, siue promissionum diuinarum, quæ filijs mandatis Dei obtemperantibus paratæ sunt. 5. maledictionum, siue pęnarum, quæ in legum transgressores constitutæ sunt. 6. prædictionum, in qua parte Moyses iam moriturus, benedicendo filios Israel, quæ cuilibet tribui euentura erant, breuiter exposuit, atque prophetauit. Quibus peractis ipse tandem Moyses moritur, detestatur ab Israelitis, sepelitur à Deo, substituitur ei Iosue. Y

Sexta, ordinatim procedendo, quæ in alio atrij latere est tertia. In qua spectaculum pœnitentiæ & diuinæ eruditionis B. Hieronymum collocabimus tanquam auctorem vulgatę seu auctorem glossæ legem diuinam declarantem. Quia sicut Deuteronomiũ merito additur quatuor libris legalibus Moysi, quoniã eos replicat & declarat. Sic istis quinque additur eorum interpres seu glossator in quantum ea quæ sunt de essentia sacræ scripturæ dilucidat & explanat: nihil de suo addendo, nec minuendo: quia omnia censentur verba diuina & ad atrium tabernaculi pertinentia. In cuius diadema Onychinus Arabicus erit. Qui vt in prima huius operis parte dictum est, accipiebatur ad ornandum Ephot, & rationale eò quòd sit nigri coloris cum candidis zonis. Qui licet videatur niger per asperitatẽ pęnitentiæ & humilitatis, tamen circumcingitur zonis puritatis. Nam vna zona alba est continentia carnis, alia puritatis mentis: quę duo sunt maximè necessaria diuinarum scripturarum studiosis, vt superius inculcatum est. Castitas enim est pulchritudo animæ, siue filię regis ab intus.

Hieronym. Z *Onychinus.* A *Aug. cont. Faustum.*

In introitu verò atrij erunt quatuor columnę cum suis basibus & capitibus. In prima huius introitus columna est Matthæus Euangelista, ostendens Messiam illum, in tota serie scripturarum veteris testamenti toties promissum iam tum aduenisse: & hunc esse re vera hominem illum Iesum, qui dicitur Christus. Ideò cũ facie hominis habẽtis in diademate adamãtẽ imaginabimus: qui licet paruus, & modicus sit lapis, tamen splendens & solidus ac magni valoris est. Et vt Dioscorides dicit, est gemma reconciliationis & amoris. Euangeliũ hoc principaliter insistit humanitati Christi, ipsã declarando: in quãtum erat verus homo, dicens: Liber generationis Iesu Christi. Qui licet in similitudinem hominum factus & habitus inuentus sit vt homo & paruus ac modicus videbatur, cum esset tamen splendor patris & figuras substantiæ eius: fuit solidus, quia uerus Deus & verus homo reconcilians nos patri æterno. Quod autem ab humana Christi cœpit natiuitate, & humanam eius generationem exposuit, compulit

Matt. scopus B *Quod ad scribendũ Euãg. Mat. impulit*

pulit impia iudeorum imprudentia, denegantium Iesum Christum de Dauid semine ducere genus. Corpus autem narrationis suæ ordinauit hoc modo. Primo in manu sinistra habebit picturam in modum arboris septem folia habentis cuius prima erit cuiusdam pueri nati, denotans natiuitatem, deinde fontis baptismum, Tertio demonis tentationē. Quarto cathedre doctrinam. In quinto ceci, Miracula. In sexto crucis, passionem. In septimo sepulchri aperti, resurrectionem & glorie ascensionem eius significans. Non solum historiam de Christo exponere uolens per hæc, uerum etiam Euangelicæ vitæ statum docere. Huius autem narrationis egregiam declarationem si videre cupis vide lib. 3. Part. Theolo. à tab. 14 vsque 36.

Matt Euāg. dispositio

In secunda est Marcus, à quibusdam Matthei abbreuiator dictus. Ideò pauci in hoc scripserunt Euangelium, quod eadem pęne narret quę differit Mattheus. Cuius signum erit leo habebitque coronam rubino seu carbunculo ornatam cuius nitor viuacior cæteris lapidibus est, in quo pręcipuè de Christi agitur fortitudine, & resurrectione. Nam cuicunque omnes parent potestates, is reuera summus est imperator, verum Christi potentiæ, omnes potestates aliæ sunt subiectæ: est ergò summus imperator & dominus omniū Christus. In eoque principaliter insistit regali dignitati Christi, in quantum erat rex. Ideò incipit quasi à rugitu leonis, qui est rex animalium dicens in principio sui euangelij: vox clamantis in deserto. Considerabis ipsum habentem regem ac supremum omnium dominum sedentem in trono eleuato à terra per qnīdecim gradus: qui sunt quasi species: nisi officia, & effectus dicere malis, seu potius argumenta. Primum obsequium siue ministerium spirituum: quos sub pedibus ligatos cuiusdam pulcherrimi pueri effinges. Secundum curationē omnis generis morborum, auditus, loquelæ, visus &c. cuius signū erit serpēs æneus. Tertiū remissionem peccatorum, cuius signum est homo obuolutus pedibus cuiusdam sacerdotis. Quartum, dispensatio & arbitriū erit legis. Signū verò Christus inter Hębreos euoluēs membranam inuolutam. Quintum, ius auctoritatem suam transferendi in alios, Petrū accipientē claues de manu Christi pone. Sextū potestatem vitæ & necis. Imaginem vitę & mortis in manu alicuius virginis colloca. Septimū, prouisionē rerū ad vitæ sustentationem necessariarum sig. capsa diuitiarum plena & omnibus patens Octauū abrogationem traditionum impiarum, sig. serpentem sub pedibus cōculcatam. Nonum, mutationem naturę, per infusionem vnius vasis albi in aliud alterius coloris ostende. Decimū, potestatem in exteros: gentes genua flectentes inpręsentia depinge. Vndecimū, interpretationem, seu potius perfectionem legis scripturę. Speculum in quo relucent omnia appēde. Duodecimū, imperium Dauidicū, scep

Marci Euāg. summa.

Rubinus.

trum cum corona. Tertiumdecimum, iudicium, atque scientiã cogitationum cordis alieni, & futurorum signũ. Speculum præsens. Quartumdecimum, fortitudinem & constantiam in ferendis aduersis, potestatem in mortẽ signũ, tormenta & cadauer sub pedibus. Quintũ decimũ, imperium supra cœlos. Contemplatio glorię erit signum.

In tertia columna est Lucas tractans specialiter de sacerdotio Christi, vnde per vitulum significatus est, propter maximam victimam sacerdotis. Vitulus enim sacerdotalis est victima. Et ideò in principio sui Euangelij dicit: fuit in diebus Herodis regis sacerdos. Habebit in fronte topazium. Est enim topazius gemma præciosissima, qua nihil ea in thesauris regum præciosius inuenitur, eò autem pręciosior quò rarior. Estque gemma vtilissima habens duos colores ex auro & aërea claritae & tantæ est perspicuitatis quod gemmarum sibi obiectarum recipit claritatem. Ex cuius proprietatibus sũmam Euangelij elicimus. Nam cuiuscunque hominis actiones alijs ex sua virtute adferunt salutem, is rectè dicitur saluator, sed Chisti actiones omnes ad totius mundi salutem institutæ sunt, Christus ergò rectissimè verus dicitur totius mundi saluator cum medicinam & salutem huic mundo non attulisse tantum, sed re ipsa etiam præstitisse, quod planissimum facit euangelista. Vndè è sinistro cornu membraneam in qua conceptionem, natiuitatem, & Christi baptismũ depictum considerabis. E dextro conuictum cum hominibus & conuersationem. Hostium apertum. In collo officium, studium, volũtatem, & doctrinam. Lucernam super candelabrum. In latere dextro. Mortem Christi cuius signum erit pellicanus. In sinistro resurrectionem à mortuis. Liberatio patrum erit signum.

Topazius.

Euang. Luce summa.

In 4. erit Ioãnes Euãgelista, qui Virgo à Deo electus est, & licet nõ absque certa ratione adscribendum descendit causam scriptionis tacet. Huius tamen euangelicæ hystoriæ summa consistit in eo, quod auctor demonstret, hominem illum IESVM verè fuisse filium Dei. Quod autem is primo narrationis suæ capite vel solo contriuerit hæreses, tractat Amb. Theophy. & scriptores alij in prædictum caput quàm plurimi. Ideo significatur per Aquilam, habentem smaragdum. Rarior & pretiosior est smaragdus ac gemmarum omnium viridium obtinet principatum, & nittorem: sic Ioannes quia quæ nullus aliorum Euangelistarum nos docuit, ea ipse intonare ausus est. Tres priores Euangelistæ in his rebus maximè diuersati sunt, quas Christus per humanam carnem temporaliter gessit. Porrò autem Ioannes ipsam maximè diuinitatem domini, qua patri est æqualis, intendit, eamque præcipuè suo euangelio, quantum inter homines sufficere credidit, commendare curauit nam cum aliorum Euangelia legisset: teste Hieronymo in catalogo scriptorum Ecclesiasticorum,

Ioan. sũma.

De fide lib. 1. cap. 5.

Smaragdus.

L corum,probauit quidem textum hiſtoriæ, & vera eos dixiſſe firmauit,ſed unius tantum anni, in quo & paſſus eſt Chriſtus, hiſtoriam texuiſſe. Prætermiſſo itaq; anno,cuius acta à tribus expoſita fuerāt, ſuperioris temporis,antequā Ioannes clauderetur in carcerem, geſta narrauit,ſicut manifeſtum eſſe poterit ijs, qui diligenrer quatuor Euangeliorum volumina legerint. Et quia ea quæ hic tractantur nō poſſunt aliquibus ſignis demonſtrari cum totius Euangelij ſcopus ſit demonſtrare hominem IESVM verè fuiſſe filium Dei, eundemq; vnigenitum,patri coęternum,non factum, nec creatum, ſed genitū, M Perfectum Deum, perfectum hominem, ex anima rationali & humana carne ſubſiſtentem. Deum ex ſubſtantia patris, non conuerſione Diuinitatis in carnem,ſed aſſumptione humanitatis in Deum. Ideo fide conſtanti & humilitate perfecta adhærendum eſt.

Euangeliorū ſcopus.

DE LIBRIS HISTORIALIBVS.

QVandoquidē de libris Legalibus diſſeruimus ordinis ratio poſtulat, vt inpræſentia, de Hiſtorialibus nōnihil dicamus. Impoſsibilè eſt enim, impoſsibilè inquā eſt,animū in huius N generis hiſtorijs verſantē à cupiditatibus ſuperari. Et primò cōſiderādum eſt columnæ Atrij Meridionalis, quæ ſicut prædiximus ſcriptores hyſtoriales præfigurant, eſſe viginti, contenti in præſenti dictione pendenti è manu alicuius Militis ſtantis ſupra equum ſuū omnibus ornatum armis IIRRPETIEIMA. I, Ioſue. I, Iudicum. R, Ruth, R, Regū quatuor. P, Paralipomenon duo. E, Eſdræ duo. T, Tobiæ. I, Iudith. E, Eſther. I, Iob. M, Macabeorum duo continent. Quibus correſpondent Acta Apoſtolorum.

Chry. Hom. 1. de Dauid. & Saul.
Meridionales colūnę 20.
Miles.

In prima ergo huius atrij colūna Scriptorē Ioſue collocabimus. Imago erit Homo habens leones vnum ſub pede & alterum manſue O tum, ac baculum in manu: inſcriptionēque egregiam illam, Parcere ſubiectis, & debellare ſuperbos. Signū erit Cryſopaſſus Aethiopicus, quē lux celat, & obſcuritas manifeſtat: de nocte enim igneus, de die verò apparet aureus, eo quod patientia cordis in luce proſperitatis abſcōditur. Vnde Greg. Improuidus miles eſt, qui ſe fortem in pace gloriatur: fortitudo enim vera nō oſtenditur tempore pacis, nec etiam tempore proſperitatis patientia. Nam viri perfecti in aduerſitate per patientiam feruent, de proſperitate timent. Quia ab altitudine diei, id eſt, proſperitatis timebo. Habebitq; in capite, pectore, & brachijs, ea, quæ in hoc tractantur libro, ſcilicet, de tranſitu P Iordanis, de ſubuerſione regnorum hoſtilium: de introductione populi Dei in terram promisſionis. Et de ipſius terræ promisſionis diuiſione. Huius tamen libri inſcrptio eſt Ieſus Naue, eò quòd ipſe Moy

Homo.
Chryſopaſſus.
Iſid.
Pſal. 55. 2.
Huius libri inſcriptio.

ſis ſucceſſor, populi dux factus eſt, cuius iſto volumine hiſtoria & res geſtæ continentur. Ieſus Naue, dicitur ad differentiam Ieſu filij Sirach, & Ieſu filij Ioſedech, prius dictus Oſee, ſeu Anſer, ſecundũ Aug. vel ſecundum Amb. Auxes. Ea verò volumina, quæ deinceps ad Eſdram vſque ſequũtur, non prorſus ab illis ſunt conſcripta, quorum inſcriptiones proferunt, & de quibus tractant. Feruntur autem à prophetis, qui ſingulis temporibus dixerunt eſſe ſcripta. Ideo diſtinguendum inter illorum inſcriptiones.

De q. ex nouo teſtamento. Ad Ro. ca. 9. Habet ca 23.

Q

In 2. colũna Iudicum librũ erit, in quo de victorijs, ac triunphis habitis contra hoſtes agitur, ſic tamẽ vocatus, eò quòd poſt mortem Ieſu Naue, populum ſuum Deus à relictis Chananeorum gentibus preſſum, per Iudices ſeruauit. Quorum hoc volumine ſingulorũ & facta continẽtur, & tempora. Sunt qui putent Iudicum quenq; per ſe annotaſſe, & in acta redigiſſe ea, quæ ſuo tempore populo accide rũt memorabilia. Quis autem acta illa omnia in vnum redegerit volumen, incerta eſt ſententia. Alij nanq; id Samuelem, alij veriſimilius Ezechiam preſtitiſſe putant. Glo. in lib Ioſue, & Ioannes Dried. Samueli potius hanc laudẽ aſcribere videtur. Poſt mortem Ioſue, inquit, ſcripta ſunt geſta Iudicum & principũ in terra ſancta. Quorum hiſtorias ſparſas & diuiſas, ſecundum ſucceſſionis ſeriem nunc pridem editas, Samuel collegiſſe creditur volumen, quod vocamus Iudicũ. Cuius imago erit Senes graues habẽtes virgas rectiſsimas in manibus ſuis, in cuius medio erit Liliũ inter ſpinas, ſic enim inclyta virtus fluctibus in medijs ſpiniſque vt lilia creſcit. Eruntque ornati lapidibus Alabandinis claris & ſubrufis, vt ſardis, quorum eſt virtus ſanguinem augmentare, & prouocare.

li 1 de eccl. ſiaſ ſcrip c. 3.

R

Senes.

Alabãdinus

Habet capita 21.

3. columna Ruth amplectitur. Neque ab auctoris, ſed fœminæ illius nomine, ſic inſcriptus eſt, cuius hiſtoria hic contexitur. Ruth enim genere Moabitida, caſtitate honeſta, reiecta cognatione paternaque ſuperſtitione, ad pietatem ac verũ Dei cultum conuerſa, Bethleem Iudæ cum ſocru ſua incunctanter cõceſsit. Vbi & Booz ex tribu Iuda, matrimonio coniuncta eſt, ex qua poſtea Dauid originem, hoc ordine ſumpſit, Booz ex Ruth ſuſtulit filiũ Obet, Obet verò genuit Ieſſe, Ieſſe Dauidem. Affirmant aliqui incertum eſſe, quis hanc hiſtoriam conſignarit: Ioan. tamen Dried. eius auctorem eſſe ſcribit, qui libri ſcriptor fuerit Iudicum, id eſt, Samuelem. Huius libri ſignum erit Sol & piramidis ex cryſtallo clara & ita peruia, quod literarum omnium, quæ ſub ea ſunt eſt manifeſtatiua: duabus iuncta manibus. Ideo Deum placidiſsimum ſemper oppreſsis fuiſſe omnibus probat ex peregrinatione Elimelech, reuerſione Neemi, matrimonio contracto inter Booz & Ruth, ex quibus Chriſtus deſcendit. Agiturque in eò, de ipſius Ruth cõuerſione ad Iudaiſmũ,

Athan. in Synopſi, & Ioſephus lib 5. cap 14.

S

Lib. de Eccl ſcript. cap 4.

Sol.

T

vita & moribus, occasione futurarũ nuptiarum inter ipsam Ruth & Booz, per cessionem propinquioris.

Habet cap. 4

Columna 4. scriptorem primi libri Regum continebit. Sciendũ tamen, isti libri sic nominari, ob id, quod Regum cum Iuda, tum Israël, & facta contineant, & annos. Dubia tamen est sententia, quis horum librorũ sit auctor. Alij enim Ezechiam, alij Esdram eos edidisse dicunt. Alij autem Samuelem collegisse gesta Eli, Saul, & Dauid in 1. lib. Regũ recitata, vsq: ad obitũ illius, Nathan & Gad prophetę scripsisse videbãtur, ꝓpter id quod dicitur ĩ fine 1. Paral. Gesta Dauid regis priora & nouissima scripta sunt in libro Samuelis vidẽtis, & in libro Nathan prophethæ, & in volumine Gad. Ex qua sententia consequens esse videtur, Samuelẽ conscripsisse gesta Dauid, & ita edidisse eundem 1. lib. Regum, saltem vsque in cap. 25. Vbi Samuel moritur. Deinde Gad & Nathan scripsisse partes sequentes, à dicto c. 25. vsque in finem lib. 2. Sed hoc non placet: siquidem libri, secundum Hebræos, inscribuntur huius vel illius, nõ semper ob id, quod is, vel ille fuerit libri illius auctor, sed interdũ ob aliam causam. Nam secundum Hieron. & cæteros, 1. & 2. Reg apud illos inscribuntur esse Samuelis, & tamen est manifestũ, non ambos editos esse à Samuele. Vnde Isido. & alij antiquissimi patres tradunt, Samuelem scripsisse primam partem 1. lib. reg, Dauid autem scripsisse sequentia vsque ad calcem 2. lib. Post mortem autem Dauid, cæterorum regum Israel gesta, in 3. & 4 lib. reg. scripta (quæ sparsa fuerant per singulorum regum historias) à diuersis prophetis, secundum seriem succesionis descripta, alij Ieremiam in vnum volumen collegisse tradunt. Et id esse vero similius ex eo conijcitur, quod eius similis est finis cum vltimo libro Regũ. Sed quoniam id nos vele tam in his quãin alijs libris tractare esset operis infiniti, & nimiũ digredi à suscepto opere: ideò lectorẽ ad Lyranum, Petrum Aureolum, Ioannem Driedonem, & reliquos mittimus, nobis sat erit locationem ipsam persequi. In hac igitur columna ex Alabastro candido, solido, & firmo scriptorem 1. lib. reg. collocabimus. In quo de terminatione regiminis sub iudicibus propter malitiam filiorum Heli & Samuelis. De inchoatione regiminis sub regibus, & de regno Israel per electionem agitur. Cuius figura erit Samuel; signũ iuncus in palude cũ versu, Flectimur non frangimur vndis: Denotans quantum valeat perseuarantia & patientia in aduersis, iuncus enim, licet curuetur, tamen non frangitur.

De titu. explicatione, & Auctore. Ex Dried. li. 1. cap. 3. de scrip. Ecclesiast.

Concordia opinionum.

Alabastrum

Samuel.

Habet ca. 31.

In 5. columna, 2. librum regum, in quo de regno per succesionẽ Hisboseth Sauli, de succesione Salomonis Dauid collocabimus, quam, ex Hyacintho incidimus, propter fulgoris mediocritatem. Nã ille qui in Aethiopia inuenitur, saphirei coloris nec nimis clarus, nec

Hyacinthus.

nimis obſcurus, ſed mediocriter fulgidus eſt optimus, reperitur etiã in noſtris Indis de quo poſtea quia eſt incomparabilis virtutis. Imago erit Rex ſub palio cum ſceptro regali in manu, cuius ſignum erit pauo, hoc emblamate circum ornatus. Fidelitas omnia ſuperat.

Rex & Pauo. Habet c 24. A

In 6. columna, quam ex Corniola Indica erigi cupimus, propter mirabiles effectus, de quibus poſtea. Scriptor 3. lib. Reg. in quo de diuiſione regni filiorum Iſrael in regnum Iudæ & Iſrael: De proſperitate & profectu vtriuſque regni. De ædificatione templi. Ac apoſtaſia Salomonis agitur. Imago erit Salomon, ſignum liberalitas mundum ſub pedibus, vas in dextera, in ſiniſtra catinum habens. Et pudeat amice diem perdidiſſe.

Corniola. Salomon & liberalitas. Habet. c. 22.

Scriptor 4. libri regum erit in 7. columna, quam, ex ligurio erigimus: à lynce beſtia ſic vocatus, eò, quòd ex eius vrinula ĩter arenulas generatur. Plerumque enim mala naſcũtur ex bonis ſicut de proſperitate naſcitur inuidia, & de virtute naſcitur ſuperbia. Quandoq; è conuerſo, de malis naſcuntur bona ſicut de tribulatione patientia, & de peccato pœnitentia: ideo huius imago erit ſcopulus vndis & ventis vndique agitatus ac ſemper idem erit. In hoc libro agitur de defectu duplicis regni prædicti. De captiuatione regni Iſraelis. De combuſtione templi. De ſubuerſione murorum ciuitatis Hieruſalem. De tranſmigratione regni Iudæ.

Iſi. & Dioſc. Ligurius. B Scopulus. Habet c. 25.

Scriptorem libri 1. Paralipomenon in 8. columna quã ex Achate erigimus: qui licet ſit nigri coloris, albas habens venas: tamen valet ad regũ formas & ſimulacra mõſtrãda, tẽpeſtateſq; tribulationis & diuini timoris auertũtur, & flumina lachrymarũ deuotionis & compaſsionis ſiſtũtur, & à corde hominũ auferũtur cuius: imago erit Angeli habẽtes duas columnas vnitas pietate & iuſtitia, in ſumitate quarum erit corona præcioſiſsimis gemmis ornata: eò quòd, in hoc libro agitur de geneologia ab Adam vſque ad Dauid, de regno Iſrael prouentente ipſi Dauid ex mera voluntate diuina.

Achates. C Angeli. Habet. c 29.

In 9. columna quæ ex Albeſto erit, ſcriptorem 2. libri Paralipomenõ collocabimus eò quòd ſemel accenſus extingui non poteſt. ex quo facta fuit lucerna in quodam Idolorum templo, quæ nulla tẽpeſtate vel imbre poterat deſtrui & extingui. imago erit pulcherrima virgo in extaſi rapta & immobilis: excelſæ firmitudini addicta cum angelo cuſtodiente. In quo agitur de regno Iſrael prouenĩete ex ſucceſsione paterna. De eiuſdem regni diuiſione, ac profectu, de defectu & deſtructione.

Albeſtus. Iſid. Virgo. D Habet c 36.

In 10. columna, quam Alectorio lapide obſcuro chryſtallo ſimili in ventriculis galinaceis reperto ſignabimus: ſcriptorem 1. lib. Eſd. collocabimus, qui ab Auctore hoc nomen obtinuit: magis rerum geſtarũ ſcriptor eſt habitus, quàm propheta: cuius ſignum erit dolium

Alectorius. Dolium.

vndique flammas emittentem, significãs profectum de bene in melius eò, quò 1 in eo agitur de regimini populi sub sacerdotibus. De licentia data populo Israel ad repatriandum. De numeratione licentiatorum. De reductione populi sub Iesu filio Iosedech. De instructione populi reducti per Esdram legis doctorem.

Habet. c. 10.

In 11. columna, Asterite gemma candida decorata, scriptorem 2. lib Esdræ, qui dicitur Neemias, ab auctore collocabimus: cuius signũ erit Echinus vel Erinaceus, quia vndique tutus. Quia in eo agitur de missione Neemiæ ad ciuitatem Hierusalem. De ædificatione murorũ ciuitatis. De clausura ciuitatis cum portis & vectibus. De celebratione septimi mensis festiui. De multitudine populi habitantis ciuitatem. De dedicatione ipsius ciuitatis.

Asterites. Echinus. Habet. c. 13.

Sequentes hi libri propterea tertius & quartus dicti, quia apud Græcos & Latinos superior liber Esdræ diuidebatur in duos. Sunt autem apocryphi, teste Hiero. in prolog. Esdræ nec in canonem Ecclesiasticum recepti, quemadmodum ex Trident. Conc. Florent. Carthag. & alijs manifestum est. Eos autem posuimus eò, quòd in omnibus ferè Biblijs sic distribuuntur, & ut singulis columnis atrij lib. accõmodaremus continentq; repetitionem alibi descriptorum hoc ordine: Primo quædam alibi scripta repetit c. 1. & 2. lib. 3. Secũdò quæ huius libri sunt propria subiungit c. 3. & 4. Tertiò redit ad repetitionen eorum, quæ alibi scripta sunt c. 5. & sequent. Quartò describuntur visiones Esdræ toto lib. 4. Ideò.

Nota. Sess. 4.

In 12. columna, quæ inclusum cõtinebit Amaritem lapidẽ, scriptorem 3. lib. Esdræ collocabimus, cuius signum erit turdus auis nota inter primas à saporis bonitate ac taciturnitate collocata, eò quòd in eo de paschali celebratione tempore Iosiæ, de filiorum successione, de quibusdam præcedentibus captiuitatem Babilonicam: de cõcomitantibus ac subsequentibus eam agitur.

Amerites. Turdus. Habet c. 25.

In 13. columna quam ex Beryllo ornatam erigimus: scriptorem 4. lib. Esdræ collocabimus, cuius signum erit pulcherrima virgo catenam, & funem in manu habens, ac anforam sub pede, denotans moderationem, eò quòd in eo agitur de missione Esdræ,

Beryllus. Moderatio. Habet c. 16.

Columna 14. ex calculis lapidibus decorata scriptorem Thobiæ continet: cuius signum erit rosa inter spinas, quam vna dies aperit eò quòd in hoc lib. agitur de Thobiæ probatione, de eiusdem multiplici virtute, de misterio Angeli Raphaelis, de instructione prolis, de honestate matrimonij, de cæcitate & illuminatione eius. Vincenti enim sicut Thobiæ datur calculus candidus. Vir enim perfectus est rotundus per obedientiam, & perfectionem, lenis per benignitatem, purus per castitatem, planus per veritatem, & ideo sine molestia vt alter Thobias potest calcari & vilipendi. Humiles e-

Calculus. Rosa.

nim

nim & perfecti non ledunt alios se calcantes, contemnentes, seu castigantes. Et ideò tales figurantur Isa. Vbi Isaias vidit calculum ignitũ & Ioannes vidit calculũ candidum, ubi erat nomen Christi ignitũ. 15. quæ Geratithe, cuius color niger est ornata erit, scriptorẽ libri Iudith, continebit quæ & ipsa imago erit: signum verò gladius & caput Holophernis. In quo agitur de obsidione Hierusalem & populi Israel, de honestate, & probitate Iudith, de interfectione Holophernis, & liberatione populi.

Isa 6. Apoc. 2. Habet ca. 14. Geratithe. Gladius.

Habet capita 16. Gagates:

Hester in 16. columna quæ ex gagate lucido & nigro, erit: signũ verò tabula epulis plena, in quo agitur de cõuiuio regis [Assueri], de crudelitate Amã, & de eius interfectione procurata per prudentiam & humilitatem Hester, de exaltatione Mardochei, & liberatione populi.

N

Habet ca. 42

Erithis. Nauis. Habet ca. 42

17. columna ex Erhite erit, qui, inter præcipuos lapides numeratur, patientissimum Iob cõtinebit in sterquilino vlceribus plenum, signũ verò nauis, vndis maximis vndique concussa. Cum literis durate. agitur de ipsius patientia, & perfectione. De disputatione quã habuit cum amicis. De corporum resurrectione, de diuina prouidentia.

O

Galathites.

In 18. quàm ex Galathite erectam volumus, scriptorem 1. lib. Machabeorum collocabimus. In quo agitur de deiectione populi, & templi, facta per Anthiochum, & per eius ducem, nũtios, & scripturam. De liberatione facta sub Mathathia, sub Iuda, sub Ionatha, & sub Simone.

P

Habet ca. 16. Dyonisia.

2. lib. Machabeorum continebitur in 19. columna, quam ex dionisia nigredine, & rubeis guttis mixta ornamus; in quo agitur de inuitatione ad celebrandum festa, de Iuda Machabeo & fratribus eius, de templi magni purificatione, & aræ dedicatione, de prælijs cum Anthioco nobili & Eupatore filio eius, de illuminationibus de cœlo factis.

Habet ca. 15.

In 20. colũna scriptor Actorũ Apostolorũ erit. In quibus agitur de missione visibili Spiritus Sancti, post domini assumptionem, de infantia nascentis Ecclesiæ, de gestis, & actibus Apostolorum & præcipuè de gestis Pauli Apostoli. Cuius imago erit angelus amictus nube, & iris in capite eius, qui perspicuus, vel lucidus est, vt chrystallus sex angulorum, talis est anima iusti, clara, scilicet, & perspicua per conscientiæ puritatem, & ideò quando radijs solis, id est, diuina gratia perfunditur & tangitur, tunc verè statim in parietes propinquos, id est, in socios emittit colores bonorum operum.

Q

Habet ca. 28 Angelus.

Istæ igitur sunt 20. columnæ in latere Meridionali, quia historiam sacrarum rerum clarè & manifestè quasi in meridie describunt, & ipsam luce clarius manifestant.

DE

DE LIBRIS SAPIENTIALIBVS.

I

CVm ergò hucusq; de legū corpore, tā disertè, in superioribus Bibliorum libris, tractatum sit, non absurdum est, vt tandem etiam de ipsarum legum anima dicatur, scilicet, ratione. Sacrarum autē rerum rationes, ex diuina petuntur Philosophia. Quæ potissimum in sequentibus hisce continentur libris, quos maiores nostri ob id dixerunt sapientiales. Quorum præcepta pertinent tā ad Philosophiam Moralem, Naturalem, Theoricam siue contemplatiuam, quàm ad iuditia instruenda, & populi vniuersi institutionem, & dogmata fidei. Vel mystim ad vtrumque, vt epist. ad Ro. figurati per decem columnas atrij Occidentalis, contenti in hac dictione Psal. P. E. C. S. E. Pau. Ca. Psal. Psalmista, P, Prouerbia E, Ecclesiastes, C. Cantica, Cantitorum, S, Sapientia, E, Ecclesiasticus, Quibus correspondent quatuordecim epistolæ Pauli, & septem canonicæ. Ideò Pau, Paulus, Ca, Canonicæ. Hanc appende in manu cuiusdā viri grauis, oculis pleni in Christum aspicientis, vt vitiorum pericula præcaueat. Nam qui sapiens est, vitiorum pericula præcauebit, & si peccare eum contigerit, pœnitentiæ remedium adhibebit, & contra futura infortunia, virtutum copiam congregabit, & spiritualia commoda percurabit, iuxta illud: qui congregat in messe filius sapiens est: sedebitque iuxta laurum aromaticam suæ viriditatis æstate & hyeme conseruatiuam, solaque inter arbores ictū fulminis non incurrit, nec ab ea percutitur, vel crematur, habebitq; etiā Cygnū modulū suū redentē. Tā manifesta est enim huius collocationis ad præcedētē cohærētia, vt p se facilè obuia & cognita esse queat. Neque enim alium ferè in finem aut lex ipsa Dei populi tā seuerè præcepta, aut historiæ sacræ exempla ita diligenter inculcata aut diuinæ laudes adeò copiosè tantaque cum maiestate sunt decantatæ, quàm vt ex illis generalia quædam benè beateque viuendi colligerentur quasi præcepta, & regulæ, quæ dictorum factorumque omnium diuinas continent rationes, quas animam legum dicere solemus.

[Margin: K — Colūne Occidētales 10. Psalpecsepauca. — Vir grauis. — Prouer. 10. — L — Cygnus. — Part. Theo. Geor. Ede. — M]

Prima columna psalmorum scriptorem continet, nam quod psalterium appellamus hanc psalmorum collectionem, impropriè id dicimus, quia psalterium propriè organi quoddam genus est. Imago erit Dauid genuflexus, & angelus cum ense in manu & puer in conspectu eius citara & sceptrum regale, in quibus agitur de proprijs ærumnis ac laboribus, antiquitatibus iudaicis, & alijs vetustioribus diuiditurque in libros 5. quod inde colligitur, quia toties repetatur in psalmis hęc clausula fiat fiat. Psalmos tamen omnes vnius

[Margin: Dauid. — Aug. in psal. 105.]

esse

Qui tradunt Dauid solũ esse Psal. auctorem.

esse Doctores tradunt Origenes, Ambrosius, Hilarius, Augustinus, Casiod. Inscriptiones verò Idithum, filiorum Core, Asaph, Emã, & Ethan, hoc tantum volunt significare, quosque instituerat, vt varijs organis Deum laudarent, & quorum organorum genera aperte postremus omnium psalmus connumerat quòd, his inquam, viris vnusquisque psalmorum, iuxta nominum inscriptionem, priuatim ad psalendum sit traditus, cum alij psalmi ab vniuersis cantoribus, atque in communi canerentur. Illi igitur psalmi, qui priuatim ab aliquo eorum decantati sunt, cantoris sui inscriptionẽ retulerunt. Sed cum vis omnis, non sacræ tantum scripturæ, sed totius etiam religionis catholicę sũma, in vero consistat veri Dei cultu, prima sanè & ferè præcipua semper piorum sacrificiorum, sacrorumque rituũ fuit in Ecclesia Dei causa, quibus ipsa religio in hũc vsque diem proculdubio propagata est, atque conseruata. Eorum porrò sacrificiorum, quibus sancti patres in veteri vtebantur testamento, duo fuerunt genera: vnum, quo populi quotidiana expiabantur peccata: alterũ, quod in laude versabatur diuina. Postquã ergò veteris testamenti sacrificia & ritus in his obseruati, in libris Moysis in eo præsertim, qui ob id dicitur Leuiticus, primum instituti, deinde verò historiarum exemplis multifariè illustrati fuerint, & approbati, adpositè admodum illis hic nunc laudis subijciuntur sacrificia. Iam & si non vna sit Deum rectè laudandi forma, celeberrima tamen ferè semper fuit ea, quæ in sacrorum psalmorum consistit decantatione. Vndè aliqui partem hanc Bibliæ hymnidicam seu (vt illorum vtamur verbo) decantatiuam, alia ratione haud absimili poeticam appellare consueuerunt. Et licet hoc ipsum psalmorum volumen, à quibusdam inter propheticos referatur libros, nobis tamen rectius hic liber seorsum poni videbatur, maximè cũ saluator noster psalmos ipse à reliquis sacræ scripturę partibus seiũxerit. Tamen propter columnarum atrij complementum, hoc in loco ipsum collocare visum est. Intitulatur autem apud omnes tam Hebręos, quàm Græcos, atq; Latinos totius respectu liber hymnorum, soliloquiorum de Christo emphaticè præcipuè & maximè cum de eius diuinitate, vel humanitate loquatur etiã si interdũ de corpore, id est, de Ecclesia loquatur.

Libri Psalmorum Inscriptio.

Luc. 24.

Lib. 17. c. 8.

Lib. 7 ca. 7.

Antequam ad sequentia manus admoueamus, sciendum, Salomonem subsequentium librorum esse auctorem, quod ex Aug. commentarijs de ciuitate Dei, ac etiam testimonio Iosephi liquet, qui sic scribit de Salomone: composuit libros de Canticis & modulationibus quinquies mille: parabolarum, atque similitudinum fecit libros tria millia. Per vnum quodque enim arboris generis parabolam duxit, ab hyssopo vsque ad cædrum. Eodem modo de iumentis, &

de

de reliquis terrenis, necnon aquatilibus, & aëris animalibus disputauit. Nullam nanqúe naturam ignorabat inexaminatamqúe pręterijt, sed de omnibus philosophatus, & disciplinā proprietatū eorum eminenter exposuit. Præstitit autem ei Deus, vt etiā contra dæmones, ad vtilitatē hominum, & eorū curas edisceret, & incantationes instituit, quibus egritudines soleant mitigari, modos etiā coniurationū, quibus obstricti dæmones, ne denuo redeant, effugētur instituit.

Ioseph. lib. 8. c. 2.

R In 2. columna, quā ex corallo variatā formamus, Prouerbiorum Salomonis librum, in quo de morali Philosophia agitur, collocabimus. Sic dictus eò, quòd hoc nomine etiā reliqua contineri videantur. Nam & Christus prouerbiorū in genere, occultiorem, & obumbratum appellauit sermonē, qui cū obscuritate tegatur, nō facile ab audientibus percipitur. Imago erit facundia, quā, pulcherrima virgine faculā in manu habente consignamus. In quo Salomon Sapiētiam introduxit, vt dominam exhortantem paruulos ad studiū Sapientiæ, reuocantem à desiderio mulieris extraneę ad amorē suum, promittentem multa bona, gloriantem de sua dignitate, atqúe excellentia, inuitantē ad conuiuium paratum. Item in eo varia traduntur tam virtutum pręcepta, quàm cautelas vitiorum.

Corallum. Prou. liber.

Cyril lib. 11 in Euang. Ioan. c. 8.

Imago facundia.

S Habet. c. 31.

Cantica canticorū liber, in quo de rerum cęlestiū contemplatione, siue de adherendo Deo agitur in 3. columna, quæ ex Corintho erit collocabitur. Describitur enim in eo mutuus Dei, & populi Israelitici amor. Sub populi autem Israelitici perseuerantia in fide, ex mente Lyrani & cōmuni doctorum calculo, Christi intelligitur Ecclesia. Quæ ob fidei puritatē & integritatem sponsa dicitur sponsi sui, domini, scilicet, ac Saluatoris Nostri IESV CHRISTI. Totus contemplatiuus est eò quòd figurata locutione commendat, & prophetica pronunciat altitudine amorem cœlestiū, diuinorumq; desiderium incutit animæ, sub specie sponsæ, ac sponsi, charitatis & amoris vijs proueniendū docens ad consortiū Dei. Canticū hoc loco epithalamiū, siue carmen significat nuptiale, de coniunctione Christi & Ecclesiæ. Canticum autē dicitur canticorum, quod alijs canticis omnibus pręferatur. Ideò eius imago erit virgo habens Ecclesiā amplexatam. Differt à Psalmo, quia canticum refertur ad mentem, Psalmus ad corpus. Hinc cantare & psallere dicimus, idest, verbo & ore laudare, ore quippe cantatur, manibus autem psallitur. Sic canticum cantare nouum, est Deum in nouitate spiritus adorare.

Corinthus.

T

Lyra.

Virgo habētē Ecclesiā.

V

Hiero. lib. 3. in Epist. ad Ephes. 5. Basi. i Ps. 32.

In 4. columna quam ex Medone viridis coloris erigimus, Ecclesiastes librum in quo naturalem complectitur Philosophiam, multa de rebus naturalibus diserentem, & inania ac vana ab vtilibus necessarijsqúe se cernentem relinquendam vanitatem, & vtilia re

Medon.

ctaque sectanda, collocabimus. Eius signum erit. Turris fortissima nomen domini. Vocant hunc librum aliqui Soliloquium Salomonis, in quo ipse loquitur interdum in persona sapientis, interdum stulti. Ideo post Prouerbia ad Ecclesiasten peruenitur. In quo de mundi vanitate, de vitiorum contemptu, de profectu ambulantium in via Dei agitur.

Gagathes. Quinta columna, quæ ex gagate erit, Sapientiæ librum complectetur, in quo de secunda parte moralis Philosophię, hoc est, de officio magistratuum qui de imperando, ac iudicando præ oculis habere debeant: agitur. In Prouerbiorum volumine Salomon sub persona patris erga filium communia edidit pręcepta, quid homo quiuis aut imitari, aut fugere debeat. Hic etiam Christi aduentus, qui est Sapientia patris, & passio eius, euidenter exprimitur, Quare signum erit duæ columnę retortę cum literis: pietate, & Iustitia. Apud Hebræos nusquam est. Quia & ipse stylus Græcā eloquentiam redolet: & nonnulli scriptorum veterum hunc esse Iudæi Philonis affirmant, non eum qui sub Nerone claruit, qui & in laudem religionis Christianæ, apud primitiuam Ecclesiam obseruate conscripsit nonnulla; Sed alium quendam Philonem vetustiorem, peritissimum linguę Grææ, supra 160. annos ante Christi ortum, sub temporibus Oniæ pontificis Iudęorum. Cum totus antiquorū patrum Chorus, vt Irenęus, Tertulianus, Cyprianus Origenes in suis libris planè asserant, Salomonem dicere ea, quæ in superioribus libris continentur, eorū testimonia citantes tanquā diuinas sententias, & tanquam dictas ab ipso ex spiritu Dei loquente. Quid B. Hieron rogat. Et B Aug. constantissime tradat sapientiā, & Ecclesiasticum non Salomonem. Sed IESVM filiū Sirach scripsisse, cum longe ante Eusebius doceat, quod omnis antiquorū chorus, librum attitulatum Sapientiæ Salomonis esse dixerit. Concordare libet horū doctorū dicta, vnde sciendum Salomoni frequentius attribui hoc opus, non quod ab ipso Salomone sit confectum vel editum, Sed quod sententias contineat Christi veri Salomonis, ab eo prolatas, qui est vel Salomon ipse figurans Christum, vel personam gerit illius. Is est enim frequens in scripturis vsus, vt is qui loquitur, in persona alterius loquatur.

Duæ colūnę. — Hier. in pręfat. lib. Salō. ad Chroma. & Heliod. — Dried. lib. 1. c. 2. — Concordia Doctorum. — Dried. c. 4. lib. 1. Habet c. 19.

X — Y — Z — A

Ecclesiasticus liber, in quo de tertia moralis Philosophiæ parte, in qua IESVS Sirach fungitur officio præceptoris in 6. collocabitur columna, quæ ex Obstallino erit: Signum verò elephas cū significatione. Nascetur: eò quòd in eo agitur de instructione cuiuscunque status de obedientia subiectorū, de instructione bonorū morum, de nobilitate Sapientię, de laude Sanctorū patrum. Differt hæc inscriptio ab Ecclesiaste, Nam Ecclesiasticus, congregator vel

Obstallinus. Elephas.

colle

collector interpretatur, sicut Ecclesiastes concionator, sed Ecclesiastes ad Christum refertur, Ecclesiasticus verò ad quemlibet prædicatorem.

Habet. c. 51.

Istis vt superius tetigimus correspondent epistolæ canonicæ. Et cum D. Iacobus qui appellatur frater domini, cognomento iustus. Mariç sororis matris domini, cuius Ioannes in libro suo meminit, filius, inter reliquos huius ordinis Apostolos omnium scripserit primus, merito eius epistola primum inter Catholicas obtinuit locum, prout explicatius in proxima dicetur epistola Petri. 1. Nam si multa tum de hac epistola, tum de aliis videre cupis, vide Georgium Ederum à quo fateor me certè aliqua sumpsisse pro collocatione hac, plurima etiam contulisse, Ideo ipsam in 7. columna, quam ex Gelancia gemma fingimus, collocabimus. In qua B. Iacobus Sanctum instituit clerũ de cultura cęlestiũ pręceptorũ & regula Catholicæ obseruantiæ, & de iniustę patiẽtię maiestate, & de reuelatione plurimorũ, & de mendacio magistrorũ. Cuius imago erit ipse Iacobus supra equũ album, signum verò ensis ex vtraqúe parte acutus.

19. cap.
B
Cyr. in prolog. Cano. Epist.
Gelancia.
C
Habet c. 5.

In 8. columna. Ex Zegolitho Petri epistola, ponemus quas post illam de qua hactenus dictum est, scriptas fuisse declarat Lyranus: Iacobus, inquit, triginta annis rexit Ecclesiam Hierosolymitanam post passionem domini, scilicet vsqúe ad sextũ annum Neronis & tunc fuit martytizatus. Petrus verò triginta octo, id est, vltimo Neronis anno. Hæc epistola hortatoria simul & exposito ia est, & nonnihil videtur obscurior propter reconditas sententias. Multam quoqúe pręsefert auctoritatem & maiestatem Apostolicam, atqúe ideò verè digna Apostolorum principe, paucis quidẽ contenta verbis, sed sententijs, & reconditissimis grauida mysterijs, in qua eos qui ex Iudęis crediderant, in fide & vitæ integritate confirmat. Secundę verò scopus est, vt qui persecutoribus non cesserunt, nec hęreticis vllo pacto cedant.

Zegolitho.
Oecume. in arg.
D
Glo. hic in prin.
Habet c. 5.

Ioannes, nonam complectetur ex Melothite columnam, qui non multò post Euangeliũ, tres scripsit epistolas Imago verò, Aquila, cum bella gerant alij. Prima est generalis, ad omnes Christianæ religionis cultores, reliquę duę speciales scriptæ cuidam matronę & patri familias. De affectu & effectu charitatis cõmuniter ad Deum simul & proximum in epistola prima. In specie quoad Deum, in secunda: quoad proximum in tertia & vltima.

Melothite.
E
Tho. hic in princ.
Habent. 5.

Iudę epistola, in 10. columna ex Dyadoco erit, quę vltimo loco ponitur, vel quia postremo edita, vel quia minoris famæ, & dignitatis erat, ea intentione tamẽ scribit vt eosdẽ admoneat fideles, ne cõsentianr hæreticis à fide eos & charitate retrahentibus. Signũ flumen in trans in mari rapide cum literis, Altior, non segnior.

1. 1. cap.
Dyadoco.
Habet. c. 1.

In 10. columna, quę ex Elitropia erit Paulum collocabimus, quia cum Euangelia supplementum, siue perfectio sint legis, in quibus nobis benè piequé viuendi præcepta plenissimè sunt tradita electionis vas, tuba Euangelij, rugitus Leonis nostri, tonitruus gentiũ, flumen eloquentiæ Christianæ Paulus, qui mysterium retro generationibus ignoratum, & profundum diuitiarum sapientiæ & scientiæ Dei magis miratur quam loquitur, vt initia nascentis Ecclesiæ nobis causis existentibus pręueniret, & vt præsentia atqué orientia resecaret vitia, & post futuras excluderet quæstiones exemplo prophetarum, qui post editam legem Moysis, in qua omnia Dei mandata legebantur nihilominus tamen doctrina sua rediuiua semper populi compressere peccata, & propter exemplum viuendi libros ad nostram vsqué memoriam transmiserunt. Huius signum erit vas supra spiculum habentem stateram rectam, & spheram in sumitate, & virginem cum literis. Sic omnia. Ipse quatuordecim scripsit epistolas ad Ecclesias decem, & ad discipulos quatuor. Et quoniam immensum esset vniuscuiusqué summam, ac declarationem apponere: lectorem ad Georg. Eder. mittimus. F G

De libris prophetalibus.

HActenus quæ in commune dicenda videbantur de libris sapientalibus, ac eorum auctoribus perstrinximus, nunc consequens est, vt de prophetalibus, ac eorum auctoribus differere incipiamus. Sunt enim prophetæ interpretes legis, ut apostoli interpretes sunt vtriusqué legis & prophetarum. Et primo considerandum est columnæ atrij Aquilonis, quæ sicut prædiximus scriptores designant prophetales. qui in suis prophetijs sunt obscuri, sicut & pars mundi Aquilonaris: esse 20 contenti in hac dictione I.I.B.E.D.D.A. I. Isaiam. I. Ieremiam. B. Baruch. E. Ezechielem. D. Danielem D. Duodecim prophetas minores. A. Apocalypsis. H

Aliqui his adnumerant Psalmistam, nos uerò rationibus superius adductis ibi ipsum collocare libuit, sed vt locus suus detur B. Paulo, si placet, poteris hic ipsum iterum adnotare. I

In 2. columna, quam ex Lyphatea erigimus, est Isaias, non tam propheta quàm Euangelista dicendus. Ita enim vniuersa Christi Ecclesiæqué mysteria ad liquidum prosequutus est, ut non eum putes de futuro vaticinari, sed de preteritis historiam texere, quod Euangelij vocationisqué gentium prænunciator prę cæteris fuerit apertior signum erit fenix ad Solis radios se comburentem, vt viuat. In quo agitur de reprehensione Iudęorum de aduentu Chri-

Isaiæ sũma.

sti

sti in carne, de eius passione, de gentium vocatione, de regno Iuda, & regno Israel.

In 3. columna, quam ex Calophano erigimus est Ieremias propheta de maioribus sicut Isaias, ac sacerdos ex sacerdotibus, & in matris utero sanctificatus. Imago, Ceruus ad fontes aquarum, cum literis. Vna salus. Prophetauit in Hierusalem de futura siccitate, & contra gentes Aelam, Reprehendit Hierusalem in multis. Et de aduentu regis Babylonis, ad excidendum terram Aegypti, & aduersus Babylonem. Et de Christi passione, duo sunt huius prophetæ volumina, concionum propheticarum vnum.

K

Alterum, Threnorum, siue lamentationum, quibus admittitur oratio Hieremiæ. In quo agitur de planctu & de lamentatione populi, & de ruina Hierusalem.

In 4. columna quam ex vnione formamus: erit Baruch Hieremiæ scriba. Scripsit prophetiam & epistolam Hieremię, cuius Imago erit Aquila in quercu in qua, Requies tutissima. In prophetia. Primo omnium commemorat populi captiui in Babylone studiū placandi Deum per oblationem & sacrificia, confessionem omnium peccatorum suorum & iustitiæ diuinę. Orationem & supplicationem feruentem. Deinde salutarem subiicit admonitionem. Habetqúe lamentationem ciuitatis Hierusalem, sub figura nutricis desiderantis redditum captiuorum. Quibus tandem pro consolatione adiicit promissionem iocundam, regalem atqúe diuinam mox Hierosolymæ aduenturam. In epistola verò instruit captiuos in Babylone: prohibet Idololatriam, narrat captiuitatis huius causam, detegit idolorum falsitatem & ignominiam.

L

M

Habet 6. capita.

In 5. columna, quam ex Obstallino effigiatam ostendimus Ezechielem prophetam & sacerdotem inter prophetas admirādum & subtilissimum magnorum inspectorem, & mysteriorum, ac visionum interpretem collocabimus: cuius signum erit. Adamans in igne cum duobus maleis percutientibus, &, Semper adamans. Cui data fuit frons adamantina, quòd dura quæ ventura erant prophetauerit. simul cum Daniele in capitiuitate populi Iudaici in Babylone fuit, secutusqúe est Ieremiam, & prophetare cœpit anno quinto transmigrationis Iechonię, qui idem annus regni erat Sedechię, eo quòd imperium Dei interpretatur figura est Christi, qui solus imperium est Dei. Opus huius prophetæ septem habet partes. Primum, Oraculum ingens de præpotente Deo, sedente super thronum positum super firmamentum, quod imminebat quatuor animalibus, quibus quatuor Monarchiæ significabantur, 2. Missionem ipsius Ezechielis, demandatumqúe illi grande munus prædicandi. 3. Comminationem iudicij & pœnarum, quæ nuntiat

Obstallin as Greg. Naz. in oratione ad Heronė, & in Apologetico.

N

Orig. in Ezech. Ho. 1.

Iudæis

Iudęis obuentura, videlicet, obsidionem & famem Hierusalem, captiuitatem atqúe dispresſionem populi, depopulationem, ac desolationem regionis, enumerationem abominationum atqúe scelerum, quæ fiebant Hierosolymę & in templo, euersionem ciuitatis, ac templi combustionem, animaduersionem in principes, reges, & prophetas exclusionem omnem de ferendo remedio consolationis. 4. Multitudinem peccatorum vrbis Hierusalem, atqúe totius Iudaici populi, quibus tot tantaqúe supplicia commeruere. Quæ innuit sub parabolis vitis, sponsæ deformis, aquilę grandis, vuę acerbę & agrestis, leęnę, & leonis, saltus & nemoris comburendi, gladii elimati, scorię stanni, ferri, & æris, duarum vnius fœminę filiarum, ollæ eneæ, & pinguis animalis. Item 5. denuntiationem excidij etiam aliarum nationum. Ammonitarum, scilicet, Tyriorum, Aegyptiorum. 6. promissionem futuræ consolationis, & populi captiui ab exilio reuocationem. 7. structuram solemnis tabernaculi & noui templi &c. In 7. columna quæ ex Androdagin erit est Daniel propheta, cuius signū erit naturę scala, hoc est, orbium ac elementorū cōtinuatio, eò quòd in eo agitur de mundi monarchijs, de mutationibus tēporū, de ęternitate regni Christi, de historia Susanæ, de tribus pueris in fornacem missis, de Daniele misso in lacū leonū. 8. Columna, quæ ex Emideo erit Oseā prophetā continebit. Eius vero signum ligna fumantia, & stella cū literis, volentes In quo agitur de Idolatria populi Israel, significata per mulierē meretricem, id est gentilē vxorem Oseæ, de mundatione & diluuio peccatorū, de admonitione filiorū Israel, vt reuertantur ad dominū. In 9. columna quæ ex Pantere fingimus est Iohel propheta. Cuius erit signū rota tornatilis habens equitem intus. cū literis. non volentis. neque currentis. Qui loquitur de consumptione rerum Iudęorum per erucam, brucum, locustā, & rubiginē, de effusione Spiritus Sācti, de inductione ad pęnitentiā, de iudicio futuro. Signum erit domus cōbusta, cum literis opes, non animū. 10. Columna ex Turquesa erit, habebitqúe Amos prophetā. Loquentem de scelenbus Iudęorū, de vindicta super eos ventura, de regressu ad pęnitentiā, de reparatione finali Iudæorū. Huius signū ponitur Pinus vētis agitata. cū literis. Quid in pelago. Ex lapide crucis signo signato. 11 Fingimus columnā, in qua est Abdias propheta. Qui loquitur de cōminatione & destructione Edom, siue Esau signum erit rosa inter quatuor scepas. cum Epigramma per opposita.

12. Ex plasma erit, habebitqúe Ionā prophetā, Qui loquitur de naufragio suo, in hoc Christi pasſionē prefigurās, mundū ad pęnitētiā reuocat, & sub nomine Niniuæ salutem gentiū præsignat. Signū erit vitis, seu machina vertibili cum Epigrāma. Nunquam sistenda.

Habet c.48. | Androdagin | Habet.c.14. | Emideo. | Habet.c.14. | Pantera. | Habet.c.3. | Habet.c.9. | Habet.c.1. | Plasma. | Habet.c.4.

O | P | Q | R

13. Columna lapides Tiburonū continebit in qua Micheas propheta erit. eius vero signum flos croci cum Apotegma. Pulchrior attrita resurgo. Qui loquitur de vastatione Samarię, de captiuitate, & interitu principum Israel, de pseudoprophetis, & de ingratitudine & malitia eorundē. Lapides Caymanū. 14. columna insertos demonstrabit, in qua Naum propheta erit. eius vero signū leo habens chamū cū literis dies, & ingeniū. eò quòd loquitur de ira Dei, de vindicta graui contra Niniuæ, quæ ad prędicationē Ionę penitētiā egerat de peccatis. Et postea fuerat peccatis maioribus inuoluta. 15. Columna oculū cati habebit, in qua Abacuch propheta. eius vero signū Mons Ethna cū literis. Ego semper. Qui loquitur de disputatione quam fecit cū Deo, cur in mundo isto iusti cōculcentur, & iniusti prosperētur, & de pasione Christi prophetat. In 16. col locabimus lapidē Bezuar, ac etiā Sophoniā prophetā. Qui loquitur de iudicio Dei contra gentes ventura de salute populi Israel, de restauratione Hierusalē. Lapidē Malacensem in 17. collocabimus columna, in qua est Aggeus propheta cū Ape varijs in sedenti floribus. cum literis, vt prosim. Qui loquitur de reuersione populi Iudęorū, de reędificatione templi, de renouatione ciuitatis, de aduētu Christi. 18. Columna lapidē Armenicū cōtinebit, in qua est Zacharias propheta. Qui loquitur de liberatione Iudæorū, de vindicta cōtra inimicos eorū, de humilitate aduētus Christi, de pasione eiusdē. In 19. colūna, ex Alaqueca lapide ornata, est Malachias propheta. eius vero signū Pyrausta in igne. Quandiu est ibi, viuit cuius signū erit ciuitas supra montē posita. Cū literis. Quantū posū. Qui loquitur de abiectione populi Iudęorū, & sacerdotij sui, de vocatione gentiū. 20. Colūna & vltima Granatis ornata, cuius signū erit Pinus procerisima cū literis, modo Iupiter ad sit: in latere equilonari est auctor, siue scriptor libri Apocalypsis. Qui loquitur de reuelationibus per Angelos factis Ioāni Euangelistę. De tribulationibus quas passa est Ecclesia tempore primitiuo, de iis quę patitur in prę senti, de iis quę passura est in fine, scilicet, tēpore Antechristi, de prę mijs quę susceptura est in vita beata, de pœnis reproborum.

Tiburonū. Habet. c. 7. Habet. c. 3. Habet c. 3. Bezuar. Habet. c. 3. Habet c. 2. Habet. c. 14. Habet c. 4 Habet c. 22.

S T V X

Supradictæ Bibliorū collocationis synopsin, secundum sententiam latinorum Theologorū: ac secundum ea, quæ dicta sunt. Primus numerus cuiuslibet librorum capita: secundus distinctione demonstrat.

GELNVD EV.. *Angelus cum Clypeo.*

50. Genesim.	Iaspis.	Deum sedentem & Mosé legé accipientē	28. Matthæi.	Adamans, & Facies hoīs.	Legales, quorū nomine appellant quinq; libros Moysis. quius 4. correspondent E-[illegible]
40. Exodum.	Sapph.	Cherubin habentem.	16. Marci.	Leo & rubinus.	
27 Leuiticum.	Calced.	Ancoram. Altare.	24. Lucæ.	Vitulus & to pazius.	

Seraphin habentem. (gdus.
36. Numeros. Ametih. 21. Ioannis. Aqla Smara-
Cartá in manu 8. nu.
34. Deutero. Nephri. Tronum.
Hieronymū. Onychinus. Tanquam totius Sacræ scripturæ interpretem.

IIRPETIEIMA. *Miles supra equm suum.*

Historiales, sub quorum appellatione cõprehéduntur secúdum rei ueritatem 17. & secúdum ea quæ diximus. 20.

23. Iosue Chrysopassus Homo & leones.
21. Iudicū, Alabandinus Senes Graues & lilium inter spinas.
4. Ruth, Crystallus. Sol & Piramiedis.
31. Regū. 1. Alabastrum. Samuel lúcus in palude. Flectimur nó frágimur undis.
24. Regū. 2. Hyacinthus, Rex, & Pauo. Fidelitas omnia superat.
22. Regū. 3. Corniola, Salomon, & liberalitas.
25. Regū. 4. Ligurius, Scopulus agitatus ventis, & undis.
29. Parali. 1. Achates, Angeli duas amplectentes columnas.
36. Parali. 2. Albestus, Virgo in extusi rapta.
10. Esdras 1. Alectorius. Dolium. De bene in melius.
13. Esdrę 2. Asterites Echinus: Vndique tutus.
25. Esdræ. 3. Amerites Turdus Taciturnior.
19. Esdræ. 4. Beryllus. Moderatio.
14. Thobias, Calculus. Rosa inter spinas.
16. Iudith, Geraithes, Gladius & caput Holofernis.
42. Hester. Gagates Tabula epulis plena.
42. Iob. Erithis Iob insterquilino. Nauis undis agitata.
16. Macha. 1. Galathites Machabeus.
15. Macha. 2. Dionysia Iudas.

Quibus Acta correspódent Apostolorum. 28. Angelus. Iris.

PSAL. PCESE *Pau. Ca. Vir grauis oculis plenus, & Cignus sub Lauro.*

Sapientiales sint sex.

150. Psalmorū Dauid Genuflexus.
31. Prouer. Corale Facundia cum facula.
8. Cantica. Corintho Virgo habens Ecclesiam.
12. Ecclesiaſ. Medon Turris fortissima nomen dñi.
19. Sapientiæ Gagatem Duę columnę retortæ. Pietate & Iustitia.
51. Ecclesiaſ. Obstallinus. Elephans. Nascetur.

Quibus Pau. Epist. 14. & 7. Canonicę correspondent.

IIBEDDA.

Prophetales faciunt 17.

66. Isaias. Lyphatea. Fenix ad Solis radios se comburentem.
52. Ieremias. Calophanus. Ceruus ad fontes aquarum.
5. Baruch Vnio. Aquila in quercu vbi requies tutissima.
48. Ezechiel Obstallinus. Adamans in igne cum male is percutientibus.
14. Daniel Androdagin'. Naturæ scala.
14. Oseas Emideus. Ligna fumantia.
3. Iohel Pantera Pota tornatilis.
9. Amos Turchesa Pinus uentis agitata
2. Abdias Signatus. Rosa inter scepas.
4. Ionas Plasma Vitis vertibilis.
7. Micheas Lapis Tibur. Flos Croci.
3. Naum. Lapis Caima. Leo & Chamo.
3. Abacuch Oculus cati. Mons Ethna.
3. Sophonias Bezuar
2. Aggeus Malacćsis lap. Apis varijs insidens floribus.
14. Zacharias. Armen lapis. Ciuitas supra móntem posita.
4. Malachias Alaqueca Pyrausta in igne.

Quibus correspondet 22. Apocalypsis. Granates Pinus.

Secundę Partis finis.

RHETORICAE CHRISTIANAE TERTIA PARS.

CONTINENS SACRAE SCRIPTVRAE APPAratum, & vt opus totum aliquo additamento locupletaremus eiusdem fontes quibus orator præcipuè orationem exornare debet, & quæ sit vis pronunciationis ac affectuum non nihil apperit.

E sacræ scripturæ omnium bonorum fonte ac orthodoxis patribus omnia exempla haurienda. *Cap. I.*

CVM satis superque in secunda huius operis parte actum sit de Rhetorices partibus ac de Memoria eiusque vsu ac collocatione: vt copiosè in totius sacræ scripturę collocatione exẽplificatum est. Nunc verò agendum occurrit vndè hauriẽda exempla quæ in medium adduci ac in omnium vtilitatem, & commodum collocari debeant. Nam quamuis omnia exempla copiosè depromi queant ex grauissimis patribus, fidei catholicæ assertoribus, & ex vberrimo omnium bonorum fonte, & origine: sacra nempè scriptura, secundum vulgatam interpretationem, quam sacrosancta mater nostra Ecclesia Romana tam longo sæculorum vsu pro authentica, & ea quæ sit inuiolabilis auctoritatis approbauit. Quæ quidem talem habet proportionem ad vniuersam humanam sapientiam, qualis est computatio mõtium ad infima conuallium, & omnem aliam planam terram. Quo circa seraphicorum auscultator concentuum, & dominicæ gloriæ sedentis super excelsum solium contemplator Isaias propheta; qui non tam prophetiam secundum Hiero. quam euangelium texuisse dicitur: in cuius tempore rediјt sol, & qui addidit regi vitã: qui spiritu præuidit vltima, & lugentes Syon consolatus est in ęternum, qui ostendit futura: & qui prædixit abscondita antequam euenerunt iuxta quod Ecclesiastici contestatur de ipso. Hic utique eximius prophetarum, vbi scripturam noui ac ueteris testamẽti pro tempore reuelatæ veritatis & gratiæ contemplatur in eandem aspicit quasi

Dei oraculum, quasi domum super uerticem montium, & fluent ad eum omnes gentes. Ad cuius lectionem inducere conuenit omnes: vt inter phisicas, speculatiuasque literas, & quæstiones subtilissimas, ea bene introspecta breuiter edifcant: quidnam, quo ordine, qua partitione, quibus argumentis in vtroque testamento contineatur. Quid enim lectu iucundius, quid scitu vtilius esse poterit? quam breuiter nosse quid Moyses, cæterique vates, quid Christus nos doceat: quid credendum, quid sperandum, quid factitandum sit, quo æternam beatamque vitam assequamur? In ea denique dignitatē, auctoritatem, vtilitatem, diuinam sub ea latētem eloquētiam inuenimus. Hanc ego præfero Cræsi diuitijs, præfero Nasonis cæterorumq; uersificatorum fabulis, & carminibus, quibus tenera iuuentus nonnunquam inficitur, nec à scortis auellitur, quæ suis amatoribus (teste Antistene) omnia bona præter mentem & pudorem exoptant. Sub sacræ scripturæ nomine continentur propriè tantum ea, quæ per spiritum Dei inspirata, & per eos qui spiritu Dei sunt locuti, administrata sunt: qualia censeri debent, quæ in sacro canone, hoc est, in libris veteris & noui testamenti comprehensa sunt. Et huic scripturę conuenit soli, quod sit pura, hoc est, absque vllius falsitatis commixtione edita. Deindè stabilis, quia verum Dei verbum. Integra, id est, omnia ad salutem demonstrans necessaria, aut per se ipsam, plano sermone, vel per Ecclesiæ catholicæ, sanam interpretationē. Nec aliud ferè sonat sacræ scripturæ vocabulum, quam scriptum de Deo rebusque diuinis testimonium. Quod dicitur, modò Biblia, cum totum illud significatur opus, quo libri tàm ueteris, quàm noui testamenti continentur omnes, secundum Sanctæ Romanæ Ecclesiæ Canon. Liber domini, in quo ueteris tantum instrumenti comprehēduntur volumina. Liber uitæ, scriptus intus, quantum ad intellectum mysticum & latentem; foris, quoad sensum literæ historicum planum et patentem. Verbum Dei, uel sermo, & doctrina, ab ipso Deo humano generi de rebus diuinis promulgata. Quod alias etiā mandatum vel præceptum dicitur diuinum. Testamentum, nam vt clausum & infirmum est testamentum, quamdiu viuit testator: ita Lactantio teste, lex etiam uetus fuit. Infirma, quia neminem ad perfectum duxit unquam. Clausa, ob prophetias & figuras, quæ ante mortem Christi uix intelligebantur. Instrumentum distinctius D. Aug. dici putat, quàm testamentum, uel quia sacris scripturis instruitur quisque ad salutem, quid credere, quid sperare, quid agere debeat. Quod scriptura authentica probatissimis scriptoribus ac testibus sit obsignata, nec vlla falsitate suspecta. Lex diuina generaliter Mandatum, Iustificationes, præcepta, testimonia, Iudicia. Quæ (vt pulchrè distinguit glossa) conueniunt genere, & differunt specie.

[Marginal notes: Vtilitas magna in cognitione regularū sacrę scripturæ & in eius loquendi forma. — Quæ vera sacræ scripturę laus atq; cōmendatio. — Sacræ scripturæ conuenit quod sit pura &c. — De sacræ scripturæ nominibus.]

[Margin letters: D, E, F, G]

Deinde,

H Deinde, specialiter pars aliqua eorum, quæ in lege scripta sunt. Demum canon, seu regula, vel quia rectè ducat, nec vnquam aliorsum trahat, regat, & quasi normam uiuendi præscribat. Distortum prauumque ad modum regulæ corrigat. Ad sacram scripturam vt Doctissimus ac eloquētissimus Carabaiallus noster ait. tāquā ad lydium lapidem fidei, ac vitæ Christianæ documenta probanda sunt. Notandum tamen quod ordo librorum, quibus, scilicet, continetur scriptura est duplex. Prior veteris testamenti, quo continentur libri de sapientia, bonitate & Iustitia Dei. Nihilque ferè est aliud quàm prophetia noui testamenti, & prima mundi elementa, quibus Deum discimus. Ideo sic dictus, quia, vel quod temporalium rerum pro- I missiones contineat, vel quia per nouum aboleatur. Alter libros noui cōtinens testamenti, de statu populi christiani, collecti in fide, spe, & charitate: qui est perfectio ueteris testamenti, sic dictus, quòd æternæ vitæ contineat promissiones. In quibus agitur de lege veteri, siue de statu populi Dei, legis perfectione siuè de Ecclesia Christiana. Vtrunque inducit homines ad obseruantiam legis, & quidem prius veteris & posterius nouæ per timorem pœnarum, & amorem. Vtrunque designauit Ierem. Consumabo, inquiens, super domum Israël, & super domum Iuda testamentum nouum, non secundum K testamentum, quod feci cum patribus eorum in die qua apprehendi manum eorum, vt educerem eos de terra Aegypti. Ideo Sapien. Et hoc quod continet omnia, scientiam habet vocis. Aug. etiam lib. 1. de Genesi. Cap. 1. Omnis scriptura inquit, bipertita est, secundum id quod dominus Matt. 13. significat, dicens, scribam eruditum in regno Dei, similē esse patri familias proferenti de thesauro suo noua & vetera: quæ duo etiam dicuntur testamenta. Librorum verò ueteris testamēti alij extant, quorum duplex est canon Hebręorum vnus. Alter Ecclesiæ. Desiderantur, qui Iudæorum interierunt partim in curia, partim per sedia. Nunc verò, quis ex his omnibus certus colligendus sit canon, secundum Hebręorum, scilicet Ec- L clesiæ sanctionem, & primum veteris testamenti accipe.

31.f.31. Heb. 8.b.8.

1.b.7.

g.52.

De vtroque simul tam Hæbræo, quàm Ecclesiastico canone, & quomodo tractatione veteris legis differant libri. Cap. II.

PRæter canon, qui in concilio Tridentino ordinatè positus est, vbi de catholicis libris agitur, sunt qui veteris testamēti libros, tum Iudæis, tum Christianis sacros diuidant in legem, quæ à numero librorum & Pentateuchus, id est, quinarius dicitur, & complectitur Genesin, Exodum, Leuiticum, Numeros, Deuteronomiū, Ideoque Legales dicti, quia politicè legis Mosaicæ continent quasi

Legales.

summum. Quibus in nouo testamento correspondent quatuor Euangelia Matthei, scilicet, Marci, Lucæ, & Ioannis. Deinde in prophetas priores. Inter quos continentur, Iosue, liber Iudicum, Samuel, qui 1. & 2. & regum. Malachim, qui 3. & 4. regum est Paralipomenon 2. Esdræ cum Nehemiæ, Tobiæ, Iudith. Hester, Iob, Machabeorum libri duo. Et posteriores, per quos intelligunt tàm prophetas maiores, quā minores. Maiores numerantur Isaias, Ieremias, cum Baruch, Ezechiel, Daniel: qui, eò quòd sacram describunt historiam, historiales dicti; eisque acta correspondent Apostolorum, quæ primitiuæ Ecclesiæ continent praxim, vsum, & executionem. Minores qui à numero 12. vocantur, hi sunt Hoseas, Iohel, Amos, Abdias, Ionas, Micheas, Nahum, Abacuc, Sophonias, Haggeus, Zacharias, Malachias. Hi, quia oratoriè seu quasi declamatoriè in Homilijs siue sermonibus de sanctis rebus à sanctis viris factis tractant, prophetales dicti, quibus Apocalypsis correspondet, id est, reuelatio B. Ioannis, in qua quidem describitur futurus Ecclesiæ status. Mox Sapiētiales: quales sunt Psalteriū, Prouerbia Salomonis, Cantica canticorum, Ecclesiastes, Sapiētia, Ecclesiasticus; quibus correspondent Epistolæ particulares Pauli 14. quæ scriptæ sunt ad certos aut populos, vt ad Romanos 1. Corinthios 2. Galatas 1. Ephesios 1. Philipponeses 1. Colossenses 1. Thessalonicenses. 2. Hebræos. 1. aut ad certas personas, quales sunt, ad Thimotheum 2. Titū 1. & ad Philimonem 1. Et canonicæ uniuersis scriptæ Ecclesijs, septem scilicet, Iacobi Apostoli vna, Petri Apostolorum principis duæ, Ioannis Apostoli, & Euangelistæ tres, Iudæ una. Aduertendum tamen librorum noui testamenti, alij vt superius tetigimus, sanctorū patrum cura & diligentia asseruati, ac nobis per manus uelut integri sunt traditi, vt sunt quatuor euangelia, septem epistolæ canonicæ, Quatuordecim epistolæ Pauli, Acta Apostolorum, & Apocalypsis. Alij verò sunt Hæreticorum prauitate uitiati, & corrupti vt Euangelia Andreæ, Thomæ, Bartholomei, Thadæi, Barnabæ, Nicomedi, Nazareorum. Actusque diuinorum, Petri scilicet, Andreæ, Philippi, & Thomæ gesta. Et alia id generis scripta plurima, quæ numerantur à Gelasio in c. Sancta Romana Ecclesia. d. 15. quæ, etsi vocentur apocrypha, credendum est, id fieri: Non quòd omninò, ab apostolicis viris non fuerint composita: sed quòd hæretica versutia, Deo (quod illa, quæ modo habemus sufficerēt) permittente, eadem mendacijs infecerit. Tamen vt veteris, sic noui etiam testamenti libri differunt, auctoritatis præiudicio, Ratione argumenti, genere doctrinæ. Præterea notandum quod sacra scriptura non potest diuidi per partes subiectiuas aut integrales sui subiecti: cum Deus simplicissimus sit, sicut cæteræ scientiæ diuiduntur, secundum regulam

Historiales. Prophetales Sapientiales. NOTA. Veteris & noui Testamēti Libri quomodo differant.

M N O P Q

Philo.

Philo. secantur scientiæ quemadmodum & res de quibus sunt. Nec potest diuidi per partes theologicas artificialiter contra se distributas. Quoniam quasi in quolibet libro tractatur de istis veritatibus; vt quasi quilibet sanctorum scriptorum composuerit suam theologiam, quãtum, spiritui sancto, vtile & necessarium visum est, secundum Aug. 11. de ciuitate Dei c. 2. vbi de mysterio trinitatis, de Incarnatione, de Iustitia Dei, & alijs perfectionibus, in quo libro scripturæ sacræ aliquid reperitur. Ideo D. Pau. vtilem esse testatur 2. Tim. 3. ad doctrinam, quæ versatur circa dogmata, quæ de rebus diuinis aut asseruntur, aut comprobantur. Deinde redargutionem, quæ ad confutationem falsorum pertinet dogmatum. Tertio, ad correctionem qua comprehenduntur vitia, vt fastus, ambitio, auaritia, desidia, hereses &c. Postremò ad institutionẽ, quæ est ob iustitiam, vt perfectus sit homo Dei, ad omne opus bonum instructus. Cuius insuper vis & efficacia cognosci potest ex affectibus, qui tot sunt, quot non tantum libri, sententię, aut uerba, sed quot omnino syllabæ, literæ, & puncta. Vt tamen paucis complectamur multa. Sacra scriptura parit inprimis notitiam diuinæ voluntatis; Notitia, timorem, timor, reuerentiam: Reuerentia, amorem: amor, peccati odium: odium peccati, contritionem: contritio pœnitentiam; pœnitentia, remissionem peccatorum; Peccatorum remissio, consolationem: consolatio, tranquilitatem conscientiæ: conscientiæ tranquilitas, spem vitæ æternæ consequendæ: spes denique credentium nunquam confundit, sed saluos facit omnes. In ipsis etiam constituuntur, Bonis præmia vitæ æternæ: Malis verò, damnationis pæna perpetua. Consistitq; partim in speculatione qua inquirit Dei naturã, potentiam & proprietatem: partim praxi siue actione earum rerum quæ sunt necessariæ ad mores & ad benè beateque viuendi rationẽ. In legitimis verò propheticis Euangelicis & apostolicis auctoritate canonica præditis, quædam sic sunt posita, vt tantum sciantur & credantur, vt est, quod in principio creauit Deus cœlum & terram, & quòd inprincipio erat verbum. Et quæcunque facta vel diuina, vel humana tantummodo cognoscenda narrantur. Iussa, vt obseruentur & fiant. Vt honora patrem & matremm. Prohibita, ne fiant: Vt non mæchaberis Aug. In prefa. In speculum.

Scopus sacrę scripturæ.

Nota Gradationem.

Humanæ scientiæ exemplis illustrantur supra dicta, & vsus eorum demonstratur. Cap. III.

HIS sic præpositis, & prælibatis visum est etiam alia exempla ex humanæ sapientiæ libris depromere. Aliquoties enim vehementius mouet, & arguunt eos qui vel leuissima Dei co-

gnitione tincti sunt, exempla infidelium qui tanta constantia virtutem coluerunt, vt pro ea mortem quoque subirent, cum nos vsque adeo tepeamus, vt quotidiana experientia indicat, &, vt dicam quæ sentio, calamitoso nostrorum temporū statu propter peccata nostra eò res deuenit, vt quātūcunque excellētiæ sit in aliquo scripto, oratione, & cōmunicatione nisi respersa fuerīt floribus illis quos vulgò appellant, omni gratia & sale nostri æui hominibus carere videntur.

X Legere est apud Valerium Maximum titulo de seruata religione, quod Metellus Pontifex Maximus, sub cuius potestate cæteri omnes pontifices vel sacerdotes positi erant. Posthumum consulem, eundemque Flaminem Martialem, ad bellum gerendum Africam petentem, ne à sacris, discederet, multa indicta, inconsulto Deo Vrbem egredi passus non est: religionique summum imperium cessit, quo toto se Posthumus Martio certamini commissurum non videbatur, cerimonijs Martis desertis, qui à Gentilibus bellorum Deus existimabatur.

Y Profert hoc exemplum Val. Max. ad probandum generatim, quam rigidi fuerint religionis cultores vetusti. Poterit idem extra hoc subiectum alibi etiam proponi, vt ad reprehendendum ignauiā Christianorum in rebus ad pietatem spectantibus. Seruiet etiam ad ostendendum, quo zelo præditos esse decet episcopos, & sacerdotes in sua functione exercenda: etiam aduersus principes & magnates, quemadmodum fecerunt D. Ambrosius aduersus Theodosiū Christianissimum, alioqui Imperatorem, & B. Ioan. Chrysostomus, de quo Theodoretus, Thomasque Cantuerensis aduersus Henrricum Anglorum regem, vt scripsit Ioānes Carnotensis episcopus, & alij. Accommodari etiam potest ad demonstrationem obedientiæ, quam optimates ecclesiasticis debent in negotijs pietatis, etiamsi in alijs eorum legibus nolint subiacere. Z Elicitur hinc pręterea, alia sententia perelegans: quod in omnium nostrarum actionum pręcipuè seriarum exordijs, Deo nos commendare debeamus: vt munus nostrum rectè faciamus, in morem filiorum, & amicorum Dei, vt patet. Postremò, constat hinc quanto metu perculsus fuerit Posthumius quia tuto se Martio certamini commissurus non videbatur cærimonijs Martis desertis, quò meritò exterreamur propter socordiā & segnitiē in cultu diuino. Maledictus enim, qui facit opus Dei negligēter.

Continuatio superioris materiæ adhibitis illustribus exemplis ad probationem. Cap. IIII.

A OBseruaui in literarum mouumentis, exemplum inprimis memorabile, quod sæpe multumque tanquam ad res varias at-

tinens inculcari potest, scilicet, de morte Socratis. De quo fertur, quòd solitus vitia Atheniensium, & quidem summatum carpere. Anytus quidam diues ipsius libertate offensus, & ignominię loco habens ab eo taxari: in multorum inuidiam, & odium eum induxit, quorum vnus fuit Melytus, à quo præposteræ cum masculis libidinis accusatus est. Alij trium fuisse reum affirmant, Anyti, ex parte omnium ciuium, Lyconis oratoris, nomine oratorum, & Melyti poëtæ pro omnibus poëtis. In omnium enim crimina sine exceptione inuehebatur Socrates, & eorum Deos contemnebat. Innocens itaque accusatus, in vincula coniectus, & morte multatus est. Videns iam Socrates se in rebus aduersis ab amicis quos beneficijs affecerat deseri, & impugnari, ab alijs verò, à quibus nullam salutem expectabat, iuuari cõtempta morte nulli non formidata cicutam eodem ebibit vultu, quo vinum solet, moriensque de immortalitate animorum oratione vsus est elegantissima. Populus verò mortem eius ita doluit, vt omnium disciplinarnm scholas claudi iuberet. B. autem Augustinus compactum fuisse in vincula dicit (in lib. de ciuitate Dei) ob conscriptum de rebus diuinis, vnoque solo numine colendo libellum, & eam sententiam ad extremum vsque spiritum defendisse, mori malens venenum obbibendo, quam captos erroribus crassissimis de adoratione infinitorum Deorum, & cum intellectu naturali pugnantibus ciues relinquere. Eusebius damnatum fuisse asserit: quod de Dijs male sentiret. Tandem Athenienses amisso tãto ciuitatis ornamento, & decore: mortem eius tam indigne tulerũt vt accusatores eius, partim morte, partim exilio punirent, & ipsi Socrati statuam œream dedicarent vt prolixius narrat Diogenes Laert.

Socratis accusatores.

De morte Socratis.

Prosequitur & accommodat superius exemplum probando mortem viro bono minimè formidandam. Cap. V.

ELici hinc potest, mortem non esse viro bono formidandam, minus autem in iussu dominantis illius in nobis Dei sibi ipsi consciendum, quemadmodùm Socrates è vita abijt qui præsidio integritatis mortiferum poculum hausit Philosophicè potius quàm Christianè. Virum enim pium decet in ærumnis & aduersitatibus locare spem in Deo, & ad eius voluntatem animum & mentem conformare. Nam cum præter eam, nec folium quidem arboris moueri certo certius sit, multo minus affligi nos credendum est nisi eius permissu, & sine magno nostro bono, Id enim Deo familiare est, calamitatibus & incommodis exercere suos: ad reportãdum maiora bona. Ex eadem infertur narratione, bonos à malis persequutionem semper tollerare. Neque enim putandum, vt pręclarè B. Augu-

Mors nõ formidanda.

Socrates Philosophicè potius quam Christianè mortuus est.

Mali bonos persequũtur

rè B. Auguſtinus, gratis malos eſſe in hoc mundo, & nihil boni de illis agere Deum. Omnis malus aut ideo viuit, vt corrigatur: aut ideo viuit, vt per illum bonus exerceatur. Item probatur hinc, dãnoſum eſſe Philoſophiæ ſtudium, niſi eius cultores innitantur ſeruire populi ingenio & moribus quantum virtus ipſa patitur. Poteſt conſequenter fieri præconium Socratis, & eius exemplo aliorum, qui ob profeſſionem virtutis (cauſa enim præcipuè ſpectanda) non dubitarunt ſanguinem fundere. Licebit etiam reprehenſionem Socratis inſtituere, quod amore Philoſophię tam graues iras in corruptos, & malos vulgi mores conceperit, vt nomen Philoſophi retinere vix queat, cum ea moroſitate ſibi exitioſus ipſe fuerit, & præter incommoda priuata ſuæ perſonæ, amicis luctuoſus extitit, liberos, & vxorem in orbitate miſerrimos reliquit: cum alij prudenter, & moderate ijs rebus vtentes ſibi decori, parentibus, patriæ, & amicis vtilitati fuerint. Viri enim prudentis eſt, non ſemper obſequi animo ſuo, ſed quandoque aliquid remittere & inſeruire tempori, quantum ſaluo timore Dei, conſcientia, ratione, & bonis moribus fieri poterit, nam eo caſu, ad euitandum illa grauiſsima inconuenientia poſtponendus eſt omnis metus, & amicitia, quam ſine virtute gentiles, nos autem ſine pietate conſiſtere non poſſe affirmamus. Conſequens igitur eſt in rebus leuibus, deploratis, atque ſine magno detrimento & offenſione animorum expediri nequeunt, euitãdis, viro perfecto maximè laborandum. Cui non ſolum à malo abſtinendum eſt; ſed etiam ab omni ſpecie & ſuſpicione mali. Pręſtaret enim eos hypocritas eſſe, quam attentare aliquid coniunctum cum ſcandalo, & exemplo malo, propter ſummum diſcrimen & periculum.

Philoſophiæ ſtudiũ eget moderatione.

Quatenus indulgendũ amicis.

Quomodo aliquando tacendum.

G H

Auctor admirabili elegantia proſequitur ſuum inſtitutum. Cap. VI.

Redeamus ad ſpecialiorem huius exempli euolutionem, Socrates inuidia & odio prauorum ciuium, quod ijs veritatem inculcaret, accuſatus eſt, & illorum poteſtate pauperque inopſque facilè ſuperatus: licet pręter fas, & æquum, vt iam diximus. Pertinet ad hoc quod vulgò dici ſolet: obſequium amicos, veritas odiũ parit. Et quanto virtus eminentior eſt, tanto magis perſequutionibus obnoxia. Item quod apud pleroſque iudices potentia æquitatẽ prægrauat. Item nihil eſſe peſtilentius auctoritate, & abundantia, quam mali mores comitantur. Nam, & illi ſecundis rebus effrenati ſibique præfidentes cornua ſuſtulerunt, & inſurrexerunt aduerſus Socratem. Eandem cauſam in amplis ciuitatibus, & regnis magnas cædes dediſſe, ac etiamnum dare perſpicuum eſt. Quod tã

Virtus quanto eminentior: tanto perſecutionibus obnoxia.

I K

intrepide

intrepide cicutam ebiberit, & cum iam moriendi tempus vrgeret, vſque adeò alacriter ſe geſſerit, indicio eſt, mortem à bonis expeti, qui ex coniecturis quibuſdam bene ſe vixiſſe arbitrantur. Poſtquã eius rei certitudo, niſi ex prærogatiua & ſingulari gratia Dei haberi non poteſt, vt liquet ex Io· Maio. & Echio in ſuis centurijs, & in ſuo prędeſtinationis diuinæ Chryſopaſſo, & Doct. pater Vega, & Hect. Pintus: Vbi abundè tractat de multis coniecturis è quibus homo poterit coniectari. Beatus enim qui ſemper timidus & pauidus eſt, num ſit in amore an in odio Dei. Quanta propenſione, & promptitudine deſiderauerint ſancti diſſolutionem corporis, & vnionem cũ Deo apparuit in Dauide, Paulo, Seraphico Patre Franciſco, & innumeris martyribus, qui maiori cum voluptate accedebant ad mortem quam ad domum conuiuij. Præterea, mors totus vitę anteactę index eſt. Quod ſalutationibus, & conſolationibus amicorum qui obſtricti erant eius beneficijs non ſit erectus docet: temporibus duris & infœlicibus amicorum fidem inſpiciendam eſſe. Quod non fuerunt illi curæ vxor cum liberis, documentum eſt, ne ſapiens illis affectibus turbari ſe ſinat: pręſertim ſi periculum ſit ne eum à recto inſtituto dimoueant. Quod cum doctrina Chriſtiana maximã habet affinitatem. Inqit enim Chriſtus, qui non abnegauerit patrem, matrem, & cætera propter me indignus eſt me. Quod ad finem hiſtoriæ attinet. Populum, videlicet, mortem eius ita doluiſſe, vt, accuſatores eius partim morte. partim exilio puniret, & ipſi Socrati ſtatuam æream dedicaret, argumento eſt vulgus eſſe mobile, inconſtans & facilè tam in beneuolentiam quam maleuolentiam & quod viros frugi præſentes & viuos odimus: abſentes requirimus & amamus. Item, quod fama verax vitæ etiam契 ſupereſt, mendax autem & perniciosa detecto fuco ſe exerit. Traditum eſt itaque hoc exemplo, quot locis vnum exemplum accommodari poteſt, ſi omnia particulatim excutere libeat. Ad hanc rem plurimum faciet examinare circumſtantias perſonæ de qua loquimur, & cum alijs comparare, ad videndum in quibus concordent, item, circumſtantias loci, temporis, & rerum quæ tractantur vt ſuperiore exemplo fuſè patefactum eſt.

Bene ſe vixiſſe nemo certo ſcire poteſt.

Centu. 4. ar. 3. dub. 2.

Pſal.

Vulgus quã ſit facilis.

Vnum exemplum diuerſè accõmodari poteſt.

L M N

Regulam & admonitionem notatu dignam continens. *Cap. VII.*

O PLerique pro animi perſpicacitate, vnum exemplum ad plura applicare norunt quam alij. Verum quiſquis erit fructum nõ leuem ex pręcedenti doctrina & exemplis capere poteſt. Etſi multa alia adferri poſſent, quæ pro inſtituta breuitate omittere viſũ eſt: ſufficit meo arbitratu, intelligenti viam indicaſſe. Nonnulli pu-

Sententiæ & prouerbia eodem modo tractari possunt quo modo exempla.

tabunt hoc exercitium in exemplis tantum locum habere. At si rē recta ratione æstimemus apparebit idem in alijs sententijs & prouerbijs quæ ad multa quadrant fieri posse. Qua propter satis erit, collocare singula, eo ordine, quo ab auctoribus à quibus petita sunt, accipiuntur, aut si libet, possumus in ea re à nobis consilium petere obseruando in transitu ad quam classem potissimum referendum videatur: idque adnotare. In testimonijs verò, & sententijs vulgaribus, etsi non erit inutile singula particulariter euoluere vti in exēplis: verum ex earum copia nimia prolixitas exoriretur si huiusmodi occurrant prouerbia, quæ materię præsenti non sint accommoda, possint tamen in posterum vsui esse, poterunt omitti, semper enim ex assidua lectione abunde suppetunt. Naturale etiam accumen multum prodest ad omnem materiam, quæ scripto vel oratione explicanda est. Ad quam rem non semper exēpla idonea sunt quæ nullam vim habent à nobis oscitanter excogitata, nisi lectione, auditu, visu, intellectu, aut inspiratione diuina percepta fuerint. Plus enim cognoscit anima, & discit in meditationibus, & orationibus, & quasi sacro silentio, quando cum Deo veluti communicat, quàm nuda lectione: vt vult Gerson tract. 7. super Cant. B. Virg. & adducitur à Ioanne Altenstaig in suo vocabulario Theo. si non comes affuerit deuotio, quæ pius est & humilis affectus, qua comite poterit ad intelligentias plurimas euehi, quas non habebit de lege communi simplex christianus. Vndè facilis fit sacræ scripturæ cognitio tribus fere modis. Iusta & idonea interpretatione rerum & verborum, studio atque diligentia, quę consistit in lectione, meditatione, oratione, & exercitatione. Ordine doctrinę seu via docendi discendique ratione quadam atque methodo, vt paulò inferius patebit. Poterit insuper, talis esse vtilis in doctrina: qua fides saluberrima gignitur, nutritur, defenditur, roboratur. Vtilis preterea (sicut dicit Apostolus) ad arguendum. Philosophi quoque Theologi deuotione carentes sinistras de deuotionis mysterijs derisiones intulerūt. Rursus, ita se habent affectus perfectos & humiliatos in Deum, vt nequeant vna veraciter sine altera inueniri. Vide latius Gersonem. Vndè etiam scriptum est: Beatus homo quem tu erudieris domine, & de lege tua docueris eum. Illum erudiuit dominus, & eruditus est, docuit eum & doctus est: & ita doctus & sapiens est, vt, rectum & bene sonantem loquatur sermonem. Nec mirum vt ait Rupertus quomodo enim nesciret loqui, Cui Deus verbū suum communicauit, qui ipsam verbi substantiam gustauit? Huc etiam quadrat vulgatissimum, & celebratissimum apud veteres Pytagorę silentiū, qui in ea erat opinione tacendo & auscultando optimè cōparari eloquētiam. Rectissimè proindè inquit D. Aug. ex lectione multos nasci

Docti à Deo qualiter proficiant.

Sacræ scripturæ cognitio quibus modis non facilis tātū, sed plana etiā fieri queat & iucūda.

Fortes & sapientes facit verbum Dei.

P Q R S

scrupu-

scrupulos, qui oratione existimantur citius diuturna pensitatione, & examinatione. Aduertendum est igitur viris literatis, & prædicatoribus quæ sit vera schola Theologię, in qua multo fidelius res diuinę ipsa degustatione percipiuntur, quàm in scholis euoluendis tantum libris. Quo circa Christus & Apostolus non solum iubent nos legere, verumetiam scrutari scripturas, in quibus est vera vnctio spiritus sancti, quæ verè docet omnia. Nec quæri posse ad salutem quidquam, quod non totum nunc in scripturis sit adimpletum: pulcherrime declarat Chrysostomus per insignia aliquot exempla, virtutum, vitiorum, pœnitentię. Virtutum, nam qui ignarus est, inquit, inueniet ibi quid discat. Qui contumax est & peccator, inueniet ibi futuri iudicij flagella quæ timeat. Qui laborat inueniet ibi glorias & promisiones vitę perpetuæ quibus amplius excitetur ad opus. Qui pusillanimus est, & infirmus, inueniet ibi mediocres iustitiæ cibos, qui etsi pinguem animam non faciunt, tamen mori non permittunt. Qui magnanimus est & fidelis, inueniet ibi spirituales escas continentioris vitæ, quæ perducant eum prope ad angelorum naturam. Qui percussus est à diabolo, & vulneratus est in peccatis, inueniet ibi medicinales cibos, qui eum per pœnitentiam reuocent ad salutem. Vitiorum vt quidem ibi scriptum est, quomodo Acham propter furtum laminæ aureæ sit lapidatus, nisi vt habeant fures quod timeant? vt quid ibi filij Israël, qui fornicati sunt cũ filiabus Moabitarum, percusi refugerunt in Bœlphegor, nisi vt habeant fornicatores quod perhorrescant? vt quid cõcupitores carnis, castigati sunt in deserto, nisi vt nemo delicias concupiscat? Pœnitentię vt quid enim Dauid arguit Nathan & suscepit, nisi vt adulteri, & homicidæ pœnitentię remedium non desperent? Raab meretrix sanctificata est, vt meretricibus spes daretur &c. Qua propter cum quisque cognouerit, finem præcepti esse charitatem de corde puro, & conscientia bona & fide non ficta, omnem intellectum diuinarũ scripturarum ad ista tria fidem spem & charitatem, scilicet, quibus omnis militat & scientia & prophetia, relaturus ad tractationem illorum librorum securus accedat. Aug. lib. 1. de Doct. Christ. Atq; non in legendo, sed intelligendo scripturæ consistunt Hierony. teste, contra Luciferianos & in c. 1. ad Galat. Hilar. 2. de Trinitate.

In S. scriptura ẽ vera spiritus sancti vnctio.

Scripturam Sanctã omnibus esse accomodatam. Super Matt. 22. Homi. 41. operis imperfecti.

Quid cuique conferat sacrorũ librorũ lect.

Finis sacræ Scripturæ cõsistit.

Exempla tanti sunt momenti ad quamcunque rem accommodentur, vt nullum quod aliquam auctoritatem habeat prætermittendũ sit, quin recondatur in receptacula de quibus supra diximus: vt suo tempore & loco in medium commodè depromi posit. Et vt finem faciam, quidquid inter legendum & loquendum nostro iudicio probabitur cuiuscunque illud sit generis, non est negligendum & leui brachio transeundum, sed tacite cum animo nostro expendendum,

c.37 & 40. Exẽpla non temere prætermittẽda.

vt opportunè eo vti poſsimus. Fieri enim poteſt, vt exemplum aliquod alias à nobis obſeruatum, aliter acceptum fuerit: quod vbi cõtinget, idem erit atque ſi nouiter inueniatur. Idq́ue præcipuè animaduertere eſt in exemplis, & auctoritatibus ſacræ ſcripturę cui, vt æquum eſt, ſcriptores immorantur, vt ſingula diſtinctius enodent. In illa enim quidquid neceſſum eſt, aut cogitari poteſt abundat, quoniam præter doctrinam à pleriſq́ue collectam ex auctoritate aliqua aut exemplo ex eodem alij atq́ue alij nouas interpretationes eruent, quæ quidem eſt præſtantia ſacrarum literarum, vt poſt varias tantorum virorum obſeruationes ſemper nouam & inexplicatam adhuc materiam ſubminiſtrarent. Si perplexa fuerit aliqua ſententia, propoſito auctore, eius, qui quidem ſit magni nominis, tutò produci poteſt ſicubi neceſsitas poſtulat. Quamuis mihi ſic ſtet ſententia, nunquam in ſuggeſtu, aut familiari colloquio, & tanto minus in ſcriptis de rebus controuerſis & ambiguis agendum, ſed verſandum in rebus liquidis & quæ nullos aculeos dubitationum & ſuſpicionum in auditorum animis relinquant. Ea ſiquidem eſt ætatis huius (peccatis noſtris ita promerentibus) calamitas, vt operæ pretium ſit omnia obſcuritate, perplexitate, & ſuſpicione maximè vacare.

Sacræ ſcripturæ abundãtia.

Quod perceptio ſacræ ſcripturæ magnam ad benedicendum facultatem adferat. Cap. VIII.

MEa fert opinio quod quiſquis eo modo quo dictum eſt ſacra Biblia ſecundum veterem receptiſsimam vulgatam editionem euolueret, cum ſignificantius & aptius explicet mentem ſpiritus ſancti, quam aliæ tranſlationes, vſus auxilio quorundam patrum orthodoxorum, tam Græcorum quam Latinorum, qui ea ſuis commentationibus illuſtrarunt, præſertim verò gloſſæ quam vocant ordinariæ, cum vniuerſali ſcripturæ totius comprehenſione, iuxta quatuor à doctoribus catholicis receptos ſenſus, præcipueq́ue literalem, qui ad legitimam intelligentiam ipſius energiæ & ad inſtructionem earum rerum, quæ nobis credendæ ſunt: ad fidei confirmationem ac defenſionem: & ad redarguendum eos qui reſiſtunt veritati, perneceſſarius eſt & quaſi præſidium & monimentum aduerſus hæreſes, magnos in diuina prudentia fecit progreſſus. Nulla enim expoſitio ad probationem dogmatum inducta vim habet, ac robur, niſi ea, quæ verè, purè, & germanè, literæ ſententiam explicet: Nam cùm aliæ explicationes, ſenſus intra literæ medullam abditos rimentur, indeq́ue eos ex quibuſdam rerum ſimilitudinibus extrahere conentur, facilè ex ſimilium rerum imaginibus falli poſſunt: præſertim cum hæc ſpiritualium ſenſuum deductio, & elucidatio, cogita-

Vulgata alijs ſignificãtius Spiritusſancti mentẽ explicat.

Senſus literalis quantum conferat.

D tione, discursu, & inquisitione, humani ingenij fiat: quod sæpe decipitur, & crebro in rebus obscuris fingere solet ea, ad quę animus potissimum est vel natura vel exercitatione propensior, si enim ipse uoluero astruere sacerdotes habere potestatem ligandi ac soluēdi à peccatis ex mystica expositione illius sententiæ Christi ad Apostolos; soluite eum & sinite abire: illico respondebit aduersarius, id de solutione linteorum, quibus Lazarus erat obuolutus, & non de solutione peccatorum dictum esse. At si id ipsum ostendero ex auctoritate, & expositione literali eius sententiæ Christi, ad Apostolos, Accipite spiritum sanctum: & quorum remiseritis peccata remittentur, E & quorum retinueritis retenta erunt. Protinus, acquiescere, & dictis assentiri cogetur.

De versionibus Bibliorum Sacræ scripturæ, quæ illæ, & quot sint, ex Hebræo in Græcum factæ, & qui fuerunt interpretes, ac quando sacram scripturam interpretati sunt. Cap. IX.

Quæ sit vulgata editio.

SEd quoniam de vulgata editione mentionem fecimus; Vetus & vulgata editio ea erat olim, quam septuaginta interpretes, diuino quodam numine cōtexuerunt. Vndè Aug. spiritus, inquit, qui in prophetis erat, quando illa dixerunt, idem ipse erat in septuaginta viris, quando illa interpretati sunt. Idem Hylarius, Iustinus F in admonitorio, & Irænæus. Nobis uerò hoc loco, ideo, cæteris obmissis, id solum breuissimè perstringere visum est operæ pretium, vt quis ordinate eas habere possit singulas recensere. Primam igitur uersionem dicimus esse .72. interpretum. Hi, cum Hebræi essent, seni electi ex vnaquaque tribu, diuinam scripturam sub Ptolomeo Philadelpho interpretati sunt, 230. annis ante incarnationem D. Nostri Iesu Christi. Altera est Aquilæ, qui cùm Sinopæ Ponti ortus, & Græcus esset, Hierosolimis baptizatus est. Postea verò reprobato Christianismo, Iudæis sese coniunxit, & diuinam scripturam per-G uersa ratione uertit, sub Adriano rege 330. post 70. uersionem annis. Tertia est Symmachi. Hic cum Samaritanus esset, nec populo suo acceptus propter ambitionis morbū haberetur, ad Iudæos sese recepit, ac secundo circūcisus est. Et ut samaritanos subuerteret, uertit & ipse diuinas literas, sub Seuero rege, annis post uersionem Aquilæ 46. Quarta Theodotionis Ephesi est. Hic cum primùm hæresi Marcionis Pontici fauisset, postea à sectatoribus hæresis illius succensus, & ipse sacram scripturam sub Commodo rege, eo ipso tempore quo symmachus, ad subuersionem prædictæ hæresis, interpretatus est. Quinta interpretatio cum abscondita fuisset, H Pithis inuenta est, & sub Antonio rege Caracalla dicto, in Iericho à quodam ex illis, qui Hierosolimis pietati uacauerant, conflata.

Sexta, & ipsa Pithis inuenta est, antea sub Alexandro Mammeæ filio, Nicopoli septentrionali à quodam Origenis familiari composita. Septima & postrema Sancti Luciani magni religiosi & martyris est, qui & ipse, cum in prædictas versiones, & Hebraicos libros incidisset, & diligenter quæ vel veritati deerant, vel superflua aderāt, inspexisset, ac suis quoq; locis correxisset, versionem hanc Christianis fratribus edidit, quæ sanè post ipsius certamen, & martyrium, quod sub Diocletiano & Maximiano tyrannis sustinuit, libro videlicet, propria ipsius manu scripto comprehensa, Nicomedię sub Constantino rege magno, apud Iudæos in pariete armarij calce circumlito, quo custodiæ gratia posita fuerat inuenta est. Hæc Athana. in synopsi diuinæ scripturæ circa finem. De his traslationibus vide Euthymium in prefat. ad Psal. & glo. in præfat. Bibliorum. Nouissimè superueniens B. Hieronimus peritus in tribus linguis, Hæbraica, Græca, & Latina: primò correxit traslationem 72. interpretum in latino cum astericis, & obelis. Postea verò transtulit immediatè Biblia de Hebræo in Latinum, sine astericis, & obelis. Et hac translatione nunc vbique vtitur tota Romana Ecclesia, licet non in omnibus libris. Et ipsius translatio meritò cæteris antefertur, quia est verborum tenacior, & perspicuitate sententiæ clarior. Insuper sacrosanta Trid. Synodus Sess. 4. considerans non parum vtilitatis accedere posse Ecclesiæ Dei, si ex multis latinis editionibus quæ circumferuntur, sacrorum librorum, quænam pro authentica habenda sit innotescat: statuit & declarat, vt hæc ipsa vetus & vulgata editio, quæ longo tot sæculorum vsu in ecclesia ipsa probata est, in publicis lectionibus, disputationibus, prædicationibus, aut expositionibus, pro authentica habeatur, & quod eam nemo reijcere, quouis pretextu audeat, vel præsumat. Præterea, ad coercenda petulantia ingenia decreuit, vt nemo suæ prudentiæ innixus, in rebus fidei & morum, ad ædificationem doctrinæ Christianæ pertinentium, sacram scripturam ad suos sensus contorqueat. Qui contrauenerit, per ordinarios declarentur, & pœnis iure statutis puniantur. Iam demum ex his liquet, nostra vulgata & vetus editio illa dici debere, quam D. Hiero. tot laborum anfractibus peperit Ecclesiæ. Quæ duæ versiones, licet verbis dissidere inueniantur, re tamen & sensu persanctè conueniunt: immo quod vulgata quæ est Hiero. obscurè dixit aliquando, hoc, septuaginta interpretes apertius reddidere, & è conuerso. De qua re, ne multis agam, lege Aug. lib. 2. de Doct. Christ. vbi abūde satis huius rei causam explanat. Quæ apparens dissonantia facilè conciliari poterat. Sed si latius materiam hanc cupis videre lege Andream de Vega & Cano. Ioan. Drie. & Ambros. Cather. de Clauibus. Vulgata nanque hæc, quæ vsu Ecclesiæ, sacroque approbante

De trāslatione Hiero.

Approbatio Con. Tri.

I K L M

concilio

concilio recepta eſt, tantæ veritatis eſt habita, vt, vna è multis canonica & authentica aſſeratur: ad quam vt ad ſacram anchoram ſit cõfugiendum. Proinde quoque rectè maximum iubar illud Eccleſiæ D. Aug. in Epiſt. ad Vicent. Donatiſtam ſic ſcribit. Quis autem non impudentiſsimè nitatur aliquid, in allegoria poſitum, pro ſe interpretari, niſi habeat & manifeſtiſsima teſtimonia quorum lumine illuſtrẽtur obſcura? Hac fultus tutò, de quauis re, oratione, & ſcriptis diſſerere poteſt. Sola igitur literalis ad ueritatem fulciendam, & falſitatem deſtruendam valida eſt: quia cum ex prima vocum ſignificatione, vel ex vocibus tranſlatitijs primæ ſignificationi coniunctiſsimis hauriatur: cæteris explanationibus patentior eſt & efficacior. Atq; hic eſt primus & maximè neceſſarius expoſitionis hiſtoriæ vſus.

N

S. ſcriptura ſub tegmine maxima ſacramẽta & sũma myſteria continet.

Scriptura enim ſacra ſub tegmine & inuolucro ipſius narrationis maxima ſacramenta & ſumma myſteria continet: quamobrem D. Greg lib. 15. Moral. ait illam ea ratione omnia alia ſcripta ante ire quod eiſdem verbis, quibus res facta enarratur ſecreta reconditiſſima complectitur. Et B. Aug. lib. 18. de Ciuit. Dei, in eandẽ ſententiam, inquit, præter infinitas diuinæ ſcripturæ virtutes, eam eſſe ſupræmam, quod ſub velamento ſenſus literalis alios comprehendit ad ſolatium & ædificationem animarum (quod in ſequentibus explicabitur) vſque adeò, vt ſi Homerus, Titus Liuius, vel alius quiuis de grege infidelium ſcriptorum, memorabile aliquod facinus, quẽadmodum Dauidis in occidendo Goliam, aut Iudith in truncando Olopherne literis mandare vellet, factum quidem ipſum nitidis & politis verbis in cœlum ferre & extollere poſſet, animumque huius matronæ virilem, eleganti dictione exornare, ſed ipſa hiſtoria omni alia præſtantia excepta nuda & mortua narratione vacaret. Verum poſtquam auctoritate ſpiritus ſancti confirmata ſunt eiuſmodi exempla in ſcriptura ſancta non indormiendum eſt ipſis literis ſed eruenda multa ſacra, & arcana, myſticique conceptus, quibus, vt plurimum referta eſt. Proinde qui eo modo aſſueuerit in ea verſari, vt præmiſsimus, copioſa ſupellectile ad omne propoſitũ inſtructus erit excerpendo ſententias, teſtimonia & exempla quibus referendis & explicandis tempus ipſum deficiat. Neque enim ſimpliciter recenſere quælibet magni eſt momẽti cum hoc vnuſquiſque præſtare poſsit ope libellorum in quos exẽpla & auctoritates diuinę ſcripturæ oſcitanter referuntur, quamobrem vtiliſsimum erit nunquam ſatis laudatam regulam proponere, ne videlicet quiſquã in rebus fidei, morum aut vitæ Chriſtianæ pro ſuo cerebro explicare ſcripturas audeat aduerſus interpretationem à S. matre Eccleſia probatam, cuius ſolius officium eſt iudicare de vero ſenſu, & declaratione ſcripturarum. Si quis regulas alias atque præcepta videre cupit quibus

O

P

Q

instrui oporteat eum qui minimo cum fastidio, ac non cum maximo labore in ipsis versari diutius decreuerit legat Chrysost. & Greg.

Probatis scriptoribus quantum auctoritatis deferendum sit. *Cap. X.*

POstquam superius quæ sacrosanctæ Ecclesiæ auctoritati consona erant absoluimus, veniendum est ad ipsius sacræ scripturæ tractationem: cum ex ea tanquam è perenni fonte, haurienda sint omnia secundum expositionem ab ipsis legitimis Ecclesię doctoribus datam. Et licet argumentum sumptum ex auctoritate, in alijs scientijs adhibitum, infirmū sit, in theologicis tamen disputationibus, ex illa efficax trahitur argumentum. At quæ in disceptationē veniunt, & ad theologi munus spectant, sunt duo rerum genera, vt inquit Aug. lib. 1. contra Iulianum. Quædam sunt à quibus non licet absque piaculo dissentiri, vt quod pueri contrahant originale. Nam iuxta Pau. sicut in Adam omnes moriuntur: ita in Christo omnes viuificabūntur &c. Aliæ sunt res in quibus inter se aliquādo doctissimi regulæ catholicæ defensores, salua fidei compage, non consonant, & alius alio de vna re melius aliquid dicit & verius. De hoc secundo rerum genere quæ in disputatione cadunt, verissimum est quod Quinct. lib. 10. cap. 1. scribit. Neque statim legenti persuasum sit, omnia quæ magni auctores dixerunt, vtique esse perfecta; nam & labuntur aliquando, & oneri cedunt, & indulgent ingeniorum suorum voluptati, nec semper intendunt animum, & nonnunquam fatigantur, cum Ciceroni dormitari interim Demostenes, Horatio etiam Homerus ipse videatur. Sunt etiam aliqui, qui sacram scripturam interpretantur secundum rabinorum somnia, & non ad mentem sanctorum doctorum qui ab initio nascentis Ecclesiæ, in eius expositione tantopere desudarunt. Quod aperte est contra con. Trid. sess. 4. vbi præcipitur, vt nullus aliter interpretetur scripturā sacram, quam ad normam sanctorum qui in ea sanè & rectè exponenda, tantum operæ & vitæ impenderunt siquidem ad sacros auctores est exponendus germanus sensus scripturæ, tāquam si ad lydium lapidem examinetur verus intellectus illius. Et certè quadrat concilio, vsus iam diu ab ineunte Ecclesia, moribus & doctrina longe receptus. Ita Hieronymus vir propter fidei meritum, dotemque virtutum, non solum latinis atque Græcis, sed & Hebræis etiam literis institutus, ad Algasiam: Aug. cùm alijs locis, tum contra Faustum Manicheum, Origenes super Num. c. 31. Homil. 26. Athan. lib. 1. de incarnatione, Ambro. de interpellatione Dauid lib. 1. c. 5. Omnes hi auctores hoc nomine appellant interpretationes Rabinorum, quod

R S T V

ſunt deliramenta & Anniles fabulæ. Maximè B. Aug. de vtilitate credendi ad Honoratum contra Manicheos c. 6. vbi vehementer dolet, quod aliqui tanta inſania teneantur, vt relictis & poſthabitis ſanctæ X Eccleſiæ doctoribus, petant ſenſum ſcripturę ab infeſtis ipſius Eccleſiæ hoſtibus, & eorum diſcipuli fiant, qui ſe ipſos totos exhibuerũt, vt negotium & inteſtinum bellum faceſſerent Eccleſiæ. Cuius etiã ſententiæ ſubſcribit Iuſtinus martyr in Dialogo aduerſus Triphonem. Orige. ſuper Leuit. ait; Iudæi & Iudaizantes faciunt, vt prophetæ, nihil minus ſint quam prophetiæ. Clemens Alexandrinus lib. 6. ſtromathon, ait: Quod depoſitum relictum à Domino Apoſtolis, eſt vera interpretatio ſcripturæ: & ita dicit, quod ab illis, & non à rabinis eſt nobis petenda. Idem docet Irȩnæus. Omnia decreta ſanctorum & conciliorum, apertè clamant, vt ſequamur ſenſum, Y quem aſtruunt ipſi dum ſcripturam explicant: Nam ipſos dedit nobis Deus paſtores & doctores. Lege Conc. Hiſpalen. 2. c 13. & ſextam ſynodum conſtantinopolitanam acti. 4. 10. & 18. lege etiam ſecundam ſynodum Nicenam acti. 6. Quę omnia concilia deteſtantur doctores Hebræos, quod in nouam ſemper recrudeſcunt inſaniam. Et quantæ ſint auctoritatis doctores Eccleſiæ, lege Irenæum; Doctoribus, inquit, Eccleſiæ fides habenda eſt, qui ſucceſsionem ab Apoſtolis habent, & cum epiſcopatus ſucceſsione chariſmata veritatis acceperunt. Reliquos verò ſuſpectos eſſe habendos, & malæ ſententiæ, lege eundem Irenæum & alibi plures. Qui ergo poſthabitis do- Z ctoribus Eccleſiæ fœtidas aquas rabinorum ſitit, donum ſpiritus ſancti pedibus terit, & conculcat, via enim ueritatis & vitæ dixit, Qui vos audit, me audit, & qui vos ſpernit me ſpernit, qui autem me ſpernit, ſpernit eum qui me miſit. Lege in hoc propoſitum Paulum ad Epheſ. Nec erit ratio adeò vrgens, quæ ita valenter nos præmat tanto exemplorum agmine, quod aliqui obijciunt. Alius quidem vt ſeptuaginta, alius verò vt Hieronymus legit: & quaſi ex duabus lectionibus vnam vulgatam conficiunt. Euangeliſtæ enim, & Apoſtoli dum citant teſtimonia, verſionem ſeptuaginta ſequuntur: quod quidem noſtra vulgata (quæ eſt Hieronymi) non recuſat, dum ergo A auctores, hoc uel illo modo citant, vnuſquiſque in ſuo ſenſu abundet. Ex quo deprehenditur, quam perperam auctores aliqui vitio dant uulgatæ Hieronymi, & concilijs quòd in auctoritatibus non conueniunt. Ad ea verò quæ hinc inde adducere poſſet aliquis ex concilijs & pontificibus, vt probet hanc noſtram non eſſe vulgatã, facilis eſt reſponſio. Nam aliquando ſecundum ſeptuaginta, aliquãdo verò ſecundum Hieronymum eſſe locutos Pontifices, & retuliſſe concilia ſcripturam, conſtat: nec magni refert verba non transferre, ſi legitimè ſenſus ſcripturæ referantur. Hoc enim non ſolum do-

ctores, & pastores in concilijs, sed & Euangelistæ diuina gesta narrãtes, solent seruare. Non enim uerbum verbo semper reddunt, sed sensum obseruant. Superstitiosa verò illa & rigida verborum trutinatio, quam Aristarchi quidam æmulantur, nihil me mouet. Sunt nanque minutula & neniæ, nec tanti apud illum haberentur, qui nõ esset male affectus in nostram vulgatam. Non nego translationes alias vtiles esse, si modo nostra vulgata vt authentica omnibus præferatur, & vt docet D. Aug. legentes, negligentes non sint. Multum enim iuuat plurium codicum inspectio; nam prope semper ex varijs his interpretationibus, & translationibus, magnum aliquod insinuatur scienter legentibus, quia licet verba uarientur, sensus diuini spiritus semper sibi constat idem. Sed quoniam Hebræorum originalia incorrupta non permanent post Hieronymi ętatem nõ est Ecclesia mẽdicata libros à synagoga, sed his, quos à patribus accepit, usa est. Aduerte tamen modum seruandum apud D. Aug. Quando codices uariant quo consilio sit utendum. Iis itaque sic acceptis concludimus, pro nunc, omnia tàm ab ipsa sacra scriptura, quàm ab ipsis Ecclesiæ doctoribus accipienda. Quod cum satis commodè fieri nequeat, nisi prius artis, rationis, & ordinis quibus ipsi catholici expositores in sacrorum uoluminum expositione usi sunt, integram notitiam præmittamus. Ideò breuiter hìc eius complectemur rationem.

De duplici sensu diuinæ scripturæ. *Cap. XI.*

QVo meridiana luce, clarius hanc cognoscamus materiam in cuius dissolutione nobis aditus paratur, ad intelligendum de sacræ scripturæ sensu. Inprimis notandum auctorem sacræ scripturæ esse Deum, qui cum habeat potestatem imponendi significationem non solum uocibus, sicut homines possunt, uerum etiam potest ipsis rebus per uoces significatis, aliarum rerum imponere significationem, quod hominum nullus efficere valeat fecit ut in sacra scriptura, tam uoces quam etiam res, per ipsas uoces significatæ significarent In alijs autem scientijs ex uocibus tantũ habetur significatio. Illa ergo prima significatio sacræ scripturę qua uoces significant res pertinet ad primum sensum, qui dicitur literalis siue historicus. Illa uerò significatio qua res significatæ per uoces, aliarum sunt rerum significatiuè dicitur sensus spiritualis siue mysticus. Vndè, duo sunt diuinæ scripturæ sensus Literalis siue historicus, & Mysticus; literalis siue historicus est, quem rei gestę narratio, ac uerborum series sub communi, & usitata uocum, siue pro-

Sensus literalis uel Mysticus.

pria

pria siue metaphorica significatione in exteriori literæ cortice repre sentat. Duo tamen extrema vitia fugere oportet. Nàm aliqui adeò amplectuntur sensus mysticos, atque illis sunt addicti, vt, qui sensum historicum, ac literalem velit tractare à Christiana religione ad Iudaismum illis defecisse videatur. E contra, alij ita sensui literali & historico sunt addicti, vt mysticum sensum contemnere, & pro nihilo ducere credas. Huius insuper historici sensus est duplex varietas, uel modus proprius & Metaphoricus: Proprius est, quem uerba, ac nomina iuxta primam nudamque vocis significationem præ se ferunt, vt cum per vulpem, & lupum, animalia, quæ primum suis vocibus significantur intelligimus, Metaphoricus verò, quem voces transumptæ, & ad nouam significationem translatæ significant: vel quem figurata locutio circumscribit: vt cum in communi locutione voracem aliquem lupi nomine, & astutum quendam vulpis vocabulo designamus: vel cum in diuinis litteris Christus dicitur agnus, leo, petra, vitis, vermis, & id genus plura: quæ omnia Christo non propriè, sed per similitudinem quandam ascribuntur. Alter verò sensus mysticus, & spiritualis est longè secretior ac sublimior, qui non omnibus peruius est, sed in intima verborum medulla reconditus latet: non per verba sed per res ipsas significatus, vt cum per serpentem æneum, in ligno suspensum, Christus in cruce sublatus designatur. Vtriusque sensus discrimen docuit nos Paulus, Inquiens, Iudæos quotidie legere, & audire lectionem veteris testamenti iuxta literam: sed esse positum velamen super cor eorum, vt non intelligant spiritualem intelligentiam, quæ uiuificat: & ad Romanos scribens, ostendit legem de circuncisione, duplicem sensum habere: alterum iuxta literam, circuncisionem solius carnis significantem, cuius laus est apud homines: alterum iuxta spiritum præcipientem circuncisionem cordis, magnopere à Deo laudatam.

De duobus sacrarum expositionum generibus. Cap. XII.

AD horum igitur sensuum explicationem, duo inuenta sunt expositionum genera, Historicum scilicet, ac mysticum. Porrò historica expositio est, quę sensum historicum, siue literalem elucidat. Quo quidem sæpissime vsus est dominus noster Iesus Christus in enarrandis sanctis scripturis: ex quibus exempli gratia accipere possumus expositionem eius in legem Moysi de dando libello repudij; quæ in Deuteronomio scribitur his uerbis: Si acceperit homo vxorem, & habuerit eam, & non inuenerit gratiam in oculis eius, propter aliquam fæditatem, scribet libellum repudij, & dabit in manu eius: & dimittet eam de domo sua. Quam legem

cum perperam intelligerent Pharisæi, existimantes Moysen mandasse maritis, vt quacunque de causa vxores infensas dimitterent, & alteram deducerent; Christus eam iuxta veram Mosaycæ literæ sententiam hunc in modum declarauit, inquiens; Moyses propter duritiam cordis vestri permisit vobis, dimittere vxores vestras: ab initio autem non fuit sic. Dico autem vobis, quia quicunque dimiserit vxorem suam, nisi ob fornicationem, & alteram duxerit mæchatur: & qui dimissam duxerit, mæchatur: quasi dicere voluisset seruator noster. Vos Iudæi genus hominum estis, bestijs immitius, & efferatius, sine timore Dei, sine dilectione, ac misericordia: Ideo vobis Moyses permisit quidem, sed non præcepit repudiare vxores odio habitas, non tanquam aliquod licitum, sed tanquam remedium ad euitationem maioris mali paratum; ne odio, ac desperatione inseparabilis coniugij adducti, ad cædem cōiugis verteremini. Semper enim malum fuit, ob quamcumque causam repudiare vxorem, & alteram accipere, immo contra ipsam naturam matrimonij ab initio generis humani conditam: cuius lex est. Propter hanc relinquet homo patrem, & matrem suam, & adhærebit vxori suæ: & erunt duo in carne una. Hæc igitur prima est, & ad primum diuinæ scripturæ sensum pertinens historica expositio.

Alterum expositionis genus, quod mysticum, hoc est arcanum, seclusum, & spirituale dicitur, & ad elucidationem mysticorum sensuum, qui in sancta scriptura clauduntur, necessarium est, tres particulares explanationis species, siue partes præteriti, præsentis, ac futuri temporis differentiam distinctas. Allegorica præteritarum in veteri lege vmbrarum, ac figurarum prænotiones, & præsagia manifestat. Tropologia, quæ in scripturis sanctis gesta, dictaque sunt, ad præsentis vitæ moralem institutionem conuertit. Anagogia ad futuræ beatitudinis, & cœlestis gloriæ sublimiora mysteria animum sustollit. Tot igitur iuxta triplicem temporum partitionē sunt species mysticæ explanationis: cuius primam inuentionem Porphyrius, Christiani nominis hostis, existimauit ab Origene Adamantio profectam. De quo vt Eusebius refert, ipse in tertio aduersus Christianos volumine, scripsit hæc verba. Adhærent Christiani sermonibus iudaicarum scripturarum; & ea, quæ Moyses agresti & simplici sermone conscripsit, diuinitus sancita, & figuris, ænigmatibusque obtecta esse confirmant, atq;, vt ingentibus repleta mysterijs, exponunt. Cuius expositionis genus initium habuit à viro, quem ego, cum essem valde puer, vidi, arcā totius eruditionis tenentē. Origenes hic est, cuius ingens gloria inter eorum magistros habetur. Philo autem Iudęus in libro, cui titulum fecit de vita theoritica, refert hoc genus spiritualis interpretationis lōgè antea vsitatissimū fuisse apud Esseos,

uiros apud hebræos religione & sanctitate præcipuos: qui ab exoriente diluculo usque in uesperum consueuerunt dies integros impendere lectioni diuinarum scripturarum; quas etiam summo studio ad spirituales, & allegoricos sensus, traducere conabantur. At nos Christiani multo rectius ac uerius credimus Christum Iesum, in quo sunt omnes thesauri sapientiæ & scientiæ Dei, primum auctorem fuisse huius reconditæ expositionis, primumque omnium ostendisse nobis tàm per se ipsum, quam per discipulos suos unamquanque Mysticæ elucidationis speciem.

P

Allegoricam explanationem edocuit, cùm loquens ad Iudæos de Ioanne Baptista dixit Helias quidem venturus est, & restituet omnia: Dico autem vobis, quia Helias iam venit, & non cognouerũt eum: sed fecerunt in eum quæcunque voluerunt: significans his verbis, Heliæ vitam in veteri testamento fuisse typum, & vmbram vitæ Ioannis, qui ab exordio noui testamenti venit in spiritu & virtutę Heliæ. Paulus quoque in epistola ad Galatas explicans allegoricè historiam duorum filiorum Abrahæ, ait: scriptum est quoniã Abraham duos filios habuit, vnum de ancilla, & alium de libera: sed qui de ancilla, secundum carnem natus est; qui autem de libera, per repromissionem, quæ sunt per allegoriam dicta. Hæc enim sunt duo testamenta &c. Si alias quamplurimas videre cupis vide librum allegoriarum per totum.

Q

Tropologia expositione vsus est redemptor noster, cum historiã pœnitentiæ Niniuitarum, & aduentus reginæ Austri ad Salamonẽ ad exprobandos perditissimos mores, & obstinatissimam incredulitatem Iudęorum deflexit, inquiens: Viri Niniuitæ surgent in iudicio cum generatione hac, & condemnabunt eam, quia in prædicatione Ione egerunt pœnitentiam, & ecce plusquam Ionas est hic: Regina Austri surget in iuditio cum generatione hac, & condemnabit eam, quia venit à finibus terrę audire sapientiam Salomonis, & ecce plusquam Salomon est hic. Et Paulus in epistola prima ad Cor. historiam Hebræorum, qui in deserto perierunt, ad mores accõmodans, ait, patres nostri, omnes mare transierunt, sed non in pluribus eorum beneplacitum est Deo, hæc autem in figura facta sunt nostri, vt non simus concupiscentes malorum, sicut & illi concupierunt. Neque idolatrę efficiamini, sicut quidam ex illis, quemadmodum scriptum est; sedit populus manducare & bibere, & surrexerunt ludere. Neque fornicemur, sicut quidam ex his fornicati sunt, & ceciderunt vna die viginti millia. Neque tentemus Christum, sicut quidam eorum tentauerunt, & perierunt ab exterminatore. Hæc autem omnia in figura contingebant illis: scripta sunt autem ad correptionem nostrã, in quos fines sæculorum deuenerũt.

R

S

Anagogica expoſitione vſus eſt Paulus in epiſt. ad Hebræos, cũ terram illam Paleſtinorum, patribus repromiſſam, adaptat ad pollicitationem futuræ gloriæ, inquiens, terram illam tantopere à patriarchis deſideratam, & tot peregrinationibus exquiſitam, non eſſe præſentem viſibilem, terrenam illam regionem Cananæorum, ſed futuram, inuiſibilem, atque cœleſtem patriam meliora habentem fundamenta, cuius Deus eſt artifex, & ciuitatem Dei viuentis, Hieruſalem cœleſtem, multis angelorum millibus frequentem. Tot igitur ſunt ſacrarum expoſitionum ſpecies.

Quomodo in vna eademque ſententia plerunque cuncti ſenſus valeant reperiri. Cap. XIII.

SCiendum eſt autem, non ſolum omnia, quæ in ſacris literis reperiuntur, vel per vnam, vel per alteram harum expoſitionũ apertè explicari poſſe; ſed etiam quam ſæpiſsime contingere, vt idem locus, ac verba diuinæ ſcripturę omnes iſtas expoſitiones ſimul recipiant: cuius rei aptiſsimum affert exemplum D. Eucherius, in libro ſpiritualium formularum, illuſtrans quadruplici expoſitione Aquarum nomen, quod in ſcripturis ſacris eſt frequentiſsimum, his verbis; Quatuor ſunt diuinarum expoſitionum genera, Hiſtoricum, Tropologicum, Allegoricum, & Anagogicum.

Hiſtorica Expoſitio.

Hiſtorica expoſitio eſt, quę veritatem nobis factorum, ac fidem relationis inculcat. Tropologica, ſiue moralis expoſitio eſt, quæ ad uitę emendationem myſticos intellectus refert. Allegorica expoſitio eſt, quæ geſtorum narrationem futurorum umbram prętuliſſe, demonſtrat. Anagogica expoſitio eſt, quę ad ſacratiora cœleſtium figurarum ſecreta producit; hęc uerò ipſa ſubiectis planius manifeſtantur exemplis.

Moralis expoſitio.

Allegorica.

Anagogica.

Hiſtoricè.

Aqua, ſecundum hiſtoriam, elementarem aquam ſignificat, quę terram alluit, & interluit, ſicut in principio Geneſeos: congregentur aquę quę ſub cœlo ſunt in locum unum, & appareat arida.

Tropologicè.

Tropologicè, aqua tribulationes ſignificat. Pſalm. Tranſiuimus per ignem, & aquam, & eduxiſti nos in refrigerium. Et in Iſaia, cum tranſieris per aquas, tecum ero: & flumina non operient te. Item ſapientiã ſignificat, dicente Salomone: Aqua profunda, verba ex ore viri, & torrens redundans fons ſapientię. Item hæreſes, eodem Salamone ſcribente, Aquæ furtiuæ dulciores ſunt. Item proſperitates mundi apud Ioannem, dicentem, omnis qui biberit ex hac aqua, ſitiet iterum. Allegoricè, Aqua baptiſmum ſignificat, de quo in Ezechielis volumine legitur, Effundam ſuper vos aquam mundam, & mundabimini ab omnibus inquinamentis veſtris. Item in Apocalypſi populos; Aquæ multæ, populi multi. Et

in Isaia, Beati qui seminatis super omnes aquas. Item gratiam spiritus sancti apud Ioannem, si quis sitit, veniat, & bibat: & fluent de ventre eius flumina aquæ viuæ. Anagogicè, Aqua exponitur de æterna beatitudine, sicut in Ieremia; Me dereliquerunt fontē aquæ viuę, & in Apocalypsi Deducet eos ad vitæ fontes aquarum. Item de angelis in psalmo canitur; Aquæ quæ super cœlos sunt, laudent nomen domini. Hæc Eucherius. Sed minimè prętermittendum arbitror, quod Aug. in lib. de vtilitate credendi ad Honoratū c. 3. hæc genera expositionum, longe aliter, quam nos, & Eucherius distinximus, partiri videtur, hunc in modum loquens: Quatuor modi à quibusdam scripturarum tractatoribus traduntur legis exponendæ, secundum historiam, secundum allegoriam, secundum analogiam, secundum ætiologiam. Secundum historiam ergo traditur cum docetur, quid scriptum, aut quid gestum sit, quid non gestum sed tantummodo scriptum, quasi gestum sit. Secundnm ætiologiam, cum ostenditur, quid qua de causa, vel factum, vel dictum sit. Secundum analogiam, cum demonstratur, non sibi aduersari duo testamenta, vetus, scilicet, ac nouum. Secundum allegoriam cū docetur non ad literam esse accipienda quædam, quæ scripta sunt, sed figuratè intelligenda. His omnibus modis dominus noster Iesus Christus, & apostoli vsi sunt. Nam de historia sumptum est, cum obiectum esset, quod die Sabbathi discipuli eius spicas euulsissent. Non legistis, inquit, quod fecit Dauid, & qui cum eo erant? quomodo intrauit in domum Dei, & panes propositionis manducauit, quos non licebat ei manducare, neque eis qui erant cum eo, nisi solis sacerdotibus? Ad ætiologiam verò illud pertinet, quod cū Christus prohibuisset vxorem abijci, nisi fornicationis causa, relatumq; esset ab interrogantibus, Moysen, libello dato repudij permisisse licentiam: Hoc, inquit, Moyses fecit, propter duritiam cordis vestri. Hic enim causa reddita est, cur illud à Moyse pro tempore bene permissum sit, vt quod Christus præcipiebat, alia iam tempora demonstrare videretur. Ad analogiam pertinet, quod, cum Matthæus narrasset cædem infantium ab Herode perpetratam, protinus addidit facti huius cum dictis veteris testamenti congruentiam, inquiens; tunc adimpletum est, quod dictum est per Ieremiā prophetam, dicentem, vox in ramà audita est, ploratus, & vlulatus multus, Rachel plorans filios suos; & noluit consolari, quia non sunt. Ad allegoriam attinet, quod Paulus dicit ad Galat. scriptū est, quod Abraham duos filios habuit, vnum de ancilla, alium de libera; quæ sunt per allegoriam dicta. Hæc Augustinus. Vnde versus.

Litera gesta docet, quid credas allegoria,
Moralis quid agas, quid speres anagogia.

Hieronymus verò aliquanto diuerſius diſtinguere videtur hæc expoſitionum genera, dicens ſic in 12. quæſtione ad Hedibiam ſcribens: Triplex in corde noſtro deſcriptio & regula ſcripturarum eſt. Prima, vt intelligamus eas iuxta hiſtoriam, ſecunda iuxta tropologiam, tertia iuxta intelligentiam ſpiritalem. In hiſtoria, eorum quæ ſcripta ſunt ordo ſeruatur. In tropologia, de litera ad maiora conſurgimus. & quicquid in priori populo carnaliter factum eſt, iuxta moralem interpretamur locum: & ad animæ noſtræ emolumenta conuertimus. In ſpiritali theoria, ad ſuperiora tranſimus, terrena dimittimus, de futurorum beatitudine, & cœleſtibus diſputamus: vt præſentis vitæ meditatio vmbra futuræ beatitudinis ſit. Hactenus Hieronimus. Sed vt omnis, quæ inter hos patres videtur eſſe diuerſitas, ad concordiam reuocetur: noſcere oportet, eos de numero quatuor expoſitionum, nihil inter ſe diſsidere: ſed in ſolo partiendi modo differre: eam enim expoſitionum partitionem, quam Eucherius in quatuor membra diſtribuit, Hieronymus ad tria, Auguſtinus verò (quem nos ſecuti ſumus) ad duo membra reduxit, eo modo, quo in ſubiecta figura apparet.

Senſus proprius & Metaphoricus.

D

E

Eucherij partitio quadrimembris.
- Hiſtorica
- Allegorica
- Tropologica
- Anagogica

Pertinet ad
- Cognitionē
  - Propriam
  - Metaphoricā.
- Fidem
- Spem
- Charitatem

Hiero. partitio trimembris.
- Hiſtorica.
- Tropologica.
- Spiritualis, q̄ duplex eſt, uidelicet.
  - Allegorica.
  - Anagogica.

F

Aug. partitio bimembris.
- Hiſtorica.
- Allegorica, quæ in lib. de uera relig. c. 50. 3. aſſignatur quarum.
  - Prima, figuras præteritorū ad p̄ſentia accōmodat, q̄ ſibi nomen allegoricè retinuit.
  - Secūda, ad mores, & aīæ affectiones pertinet quæ dicitur tropologica.
  - Tertia, ad incōmutabilem æternitatem extollit, quæ dicitur Anagogica.

Hæc de duobus ſacrarum expoſitionum generibus, tàm ex Bibliotheca ſancta, quàm ex alijs auctoribus, dicta ſufficiant, vt in ſuis locis ſignata remanent. Ipſe etiam F. Sixtus volens perſuadere, quos diuinæ ſcripturæ expoſitores præ cæteris eligere ac parare ſibi debeant ſtudioſi ſacrarum literarum, ſic complexus eſt.

G

Hiſtoriam Hebræis, & Græcis fontibus hauſtam
Hironymo diſces duce.

Allegorias,

Allegorias, Anagogenq; recludent
Origenes, Ambrosius.
Exponent sensus formandis moribus aptos
Chrysostomus, Gregorius.
In dubijs altaque locis caligine mersis,
Aurelius lucem feret.
At breuis, & facilis non est spernenda tyroni
Lyrensis expositio.

Si de hac re volueris plura vide Vigueriũ insti. Theolog. de doctrinis & dogmat. Et Geor. Eder. lib. 1. Parti. Theolo. Tab. 43.

Notabilem admonitionem comprehendens. *Cap. XIIII.*

PRæter exempla & pronuntiata possunt ex auctoribus deligi similitudines, & collationes. (vt dictum est) ad persuadendũ, & docendum maiori cum perspicuitate, & facilitate: qua methodo Christus magister & seruator noster usus est. Idque duplici modo fieri potest, 1. Vt ea quæ rectè applicata erant, aduertendo cui materiæ congruant, verbotenus tantum describamus. Huiusmodi sunt comparationes, & similitudines, quales ex diuersis auctoribus extant in dictionario Berchorij, Basilio Magno, S. Ioanne Chrysostomo, Sũma prædicantium, & Libro cui titulus Similitudines selectæ alijsque id genus plurimis. Altero modo, cum legendo vires herbarũ, aut naturas animalium, aut rationem administrandæ Reip. domusque: propter similem inexistentem qualitatem, alio transferimus, ad persuadendum vt idem efficiatur, vel aduersum euitetur.

Exempli loco sit. Sublimes arbores, ventis huc illuc impelluntur, & siquidem non egerint altas radices exturbantur: sic tempestate infortunij, homines agitantur, & si leuiter Deo vniti sint, deijciuntur. Aliud exemplum, vt in naui gubernaculum amico, nauis ignaro non committitur: ita Reip. & populi administratio, amicitiæ, aut cognationis causa nemini permittenda est, sed aptitudinis. Immo ab eadem re possunt duci similitudines ad res diuersas, vt si æquiparemus lunæ varietatem, inconstantiæ vitæ humanæ, aut leuitati amentium. Huius rei facultas in eo uersatur, vt qui operam dat legendis libris, animum habeat præsentem: ita enim magnum cumulabit aceruum. Nullus enim liber tam malus est, quin suppeditet multas comparationes. ad vtilem aliquem finem spectantes. Comparatur id facilius paucis libris diligenter versatis, quam multis, qui onerant magis, quàm honorant. Eodem modo, facilius quis euadet doctus, & memoriæ prodest, ne distrahatur. Non est mihi animus damnare his multitudinem librorum, liber enim librum, vt ansa ansam trahit. Plu

res etiam translationes plus adiuuant intelligentiam, quam impediunt, si modo legentes negligentes non sint. Nam nõnullas obscuriores sententias, plurium codicum sæpe manifestauit inspectio. Nec tamen inficias ibo. Quod multi libri omnes ad lectionem sui inuitant, quod fieri nequit nisi velut canes è nilo currentes lambitant. Vita enim breuis. Hinc natum est adagium apud nostrates, quo petunt à Deo ne sibi negotium sit cum homine, qui vno semper uersatur libro. M

Regulam comprahendit ad prædicta omnia accommodatam. Cap. XV.

MVltum augebit attentionem, & diligentiam nostram si nobis certò persuasum habeamus quod eo in posterum nobis peropus erit quod legimus, etiam si id nunquam futurum sit. Si enim ita in animum induxerimus, nihil temerè prætermittemus quod nobis aliquando inuestigandum existimemus cum periculo non inueniendi. Stylum etiam apprimè exercebit si eo proposito nostras meditationes literis mandemus quasi euulgaturi, & sic re ipsa comprobabitur quam iucundi sint acti labores, omnibus iam ad quamcunque materiam præparatis, & contra quam graue, & molestum reminisci quidem se legisse quidpiam rei de qua agitur congruum, cuius locum & modum obliuioni tradideris, & quod ait Poeta. Numeros nemini si verba tenerem. Acuet prætereà, nostram industriam annuus progressus quem hinc sentimus. Quoniam si quis prædicta seruauerit nihil transiliet quin semel atque iterum repetat, atque ita sponte insidebit in memoria. N

Nota.

De Pronunciatione. Cap. XVI.

VEntum est ad partem operis destinati longè grauissimam Pronunciationem, videlicet, Ea est vocis, vultus, gestus, & curporis moderatio cum venustate. Habet autem miram quandam in orationibus vim, ac potestatem, nam tanti res ipsa fit ab auditoribus, quanta cum dignitate ab oratore profertur. Obseruando, vt res tristes mæstè, lætas hilariter, formidabiles tremebundè dicamus, nam ita vt quisque audit mouetur: & pro asseueratione dicentis probationes ipsæ accipiuntur. Cum autem ad loquendum necessaria sit vox, opus est vt fauces per quas illa profertur sint integræ, id est, molles, ac lænes. Instrumenta eius sunt, prout recensent Quinctil. & Telmanus, lingua, palatum, dentes primores laterumvè, & pulmonũ vis. Duo autem potissimum, in ea requiruntur, vt sit. O P

Pronũciationis laus.

} Clara, &
Dulcis.

Vtrun-

Vtrunque à natura proficiſcitur, verùm eius bona, ſtudio, arte, nitore, & cura iuuantur, ne præcipitetur, & properet, vti impetus cuiusque animi fert, ſed vt ait Seneca, quemadmodum currere non debet, ita neque ſtillare, ne videamur ipſi nos audire, & circumſpicere noſtrum ſermonem, nam tarditate illa extenduntur aures, affectus omnes langueſcunt, & auditores ipſi dum ſupini ſecurique mouemus, noſtra oſcitatione ſoluuntur. Quis medicus ægrotos in tranſitu curat? nec vllam quidem voluptatem habet talis verborum ruẽtium ſtrepitus: quemadmodum procliue currentium non vbi viſum eſt gradus ſiſtitur: ſed incitato corporis pondere ſerpit: ac longius quam voluit effertur. Sic dicendi celeritas in ſua poteſtate eſt: nec ſatis decora philoſophiæ quæ ponere debet verba: non proijcere, & pedetentim procedere: perennis vnda ſit: non torrens. Circnmſpiciat ſe ſermo noſter & æſtimet: & præbeat æſtimandum: proferatur: malo quàm profluat. Nihil ordinatum eſt quod præcipitat & properat. Item remedia non proſunt niſi vbi immorentur. Præcipuum igitur eſt, vt rerum de quibus dicimus, & animorum habitibus accõmodentur. Hac ſola facultate dicit Cicero. Catulos tantam de ſe exiſtimationem excitaſſe, vt in omni ſermone, & actione, exquiſitiſſimo doctrinæ iudicio uti crederentur, licet reuera egregij prudentia, & ſcientia eſſent, attamen eodem tempore multi erant Romæ diſciplinis excultiſsimi: quorum fama non æque clarebat. Sed libet ipſum Ciceronem potius audire loquentem. Quid fuit in Catulis, ut eos exquiſito iudicio putares uti literarum? Quanquam erant literati: ſed & alij. Hi autem optimè uti lingua latina putabantur, ſonus erat dulcis: literæ neque expreſſe, neque oppreſsè: ne aut obſcurum eſſet, aut nimis putidum. Sine contentione uox, nec languens, nec canora. Verior oratio L. Craſsi, nec minus faceta: ſed bene loquendi de Catulis opinio non minor. Videre eſt præterea, quotidie multos concionatores tam reconditæ ſcientię, ut merito Bibliothecæ ſpirantes appellari poſsint: deformitate agendi infantes putari, & è diuerſo infantes actionis dignitate eloquentiæ ſæpe fructum ferre.

Epiſt. 32.

Nota.

Secundò, in uoce ſpectatur, ut ſit dulcis, non concitata, neque nimis exilis, neque nimis rapida, ſed leuis, compoſita, & ordinata. Vt uideatur melle dulcius proflere. In egreſsionibus leuis, dulcis, continens: ſed non ſemper uno uocis genere utendum: ſed iuxta perſonarum, & partium orationis uarietatem mutari debet, Nam uarietas cum gratiam præbet, ac renouat aures, tum dicentem ipſum laboris mutatione reſficit. Itaque perfectus orator, in diuerſis rebus, vocis mutationes adhibebit. Si loquatur de rebus veris grauiter, ſi de fictis feſtiuè ducendum erit, cum decora omnium corporis partium com-

Vox dulcis.

positione, præsertim vultus, & manuum. At modus adhibendus ne histriones, aut mimi, non oratores uideamur.

De ratione concionatoribus in prædicando obseruanda. *Cap. XVII.*

V

ET si munus annunciandi verbi diuini, sit donum Dei gratuitò quibusdam impertitum, necesse tamen erit, exercitatione, & assiduitate excolere. Nam si uidemus cantatores quantumcunque excellentes, aut cithar[e]dos, aliosque dotibus eiusmodi præditos, post intermissum aliquandiu artis vsum, insolentiores ad eam tanquam de post liminio redire: quanto magis in præconibus euangelij istuc eueniet? Consulo igitur, ob eminentiam tanti officij vt, prædicatores antequam beneuolentiam & gratiam populi obtinuerint, rarò & non sine magna elaboratione concionentur. Nunquam verò extemporalem, & inpræmeditatam orationem habeant; nam ea plerunque auctoritas amittitur: dum quidquid in buccam venit effutitur. Videmus nonnullos, qui initio cum tædio, & nausea audiebantur, progressu temporis adeò gratiosos fieri studio, & exercitatione, vt auditoria semper habeant frequentissima. Eos verò, qui mediocri cum laude inchoauerant, paulatim ad summum progredi. Quo circa, nequit hac de re præceptum vniuersale tradi, sed elementa, & proficiendi viæ indicari possunt. Videlicet, vt ascendens suggestum gressu moderato, aperto capite, & flexis genibus incipiendi genus expectet. Quo præsente, stans erecto corpore, & compositis manibus, totum auditorium adspectu graui, & demisso hinc illinc speculetur: dum susurrus popularis conticeat. Sunt enim oculi pars corporis prætiosissima, & animi indices. Vbi omnes conticuerint, ambabus manibus detecto uerticè, magna cum veneratione se crucis figura signet: quo facto, eam utroque pollice exosculetur. Deinde tecto capite suum thema bis proponat, secundo in uernaculā linguā transferēdo, & salutato auditorio, flexis genibus nudoq; capite, serio & humiliter B. Virginem Mariā salutationi Angelica interpellet, atq; eius opem imploret. Finita oratione, imposito capiti tegmine, surgens in pedes, graui & submissa voce, concionem suam auspicetur. Nunquam innitatur pulpito, sed rectus consistat. Gestus vt plurimum dextero brachio fiant, absque crebris collisionibus, & concussionibus manuum: nisi res ipsa desideret. In asseuerationibus licebit indice suggesto admoto leuem complosionem edere, sed optimum est erigere brachium, aut digitum in hunc modum, vt patet in punitione Manassis regis Iudæ, propter peccata quando Dominus dixit. Ecce ego inducam mala super Ierusalem & Iudam: vt quicunque audierit, tinniant ambæ aures eius 4 Reg. 21. & Iere. 19.

X

Modus incōcionādo seruandu.

Y

Z

Manuum gestus.

re 19. Ecce, ego inducam afflictionem super locum istum: ita vt omnis qui audierit illam, tinniant aures eius. Tum etiam Iehu propheta, tractans peccatum regis Baasa, & domus ipsius subuersionem propter peccatum quo irritauerat dominum Deum Israël ait, Ecce, ego demetiam posteriora Baasa, & posteriora domus eius, & faciã domum tuam sicut domum Ieroboam filij Nabat 3. Reg. 16. Itẽ demetiam posteriora tua, interficiam de Achab mingentem ad parietẽ, & clausum, & ultimum in Israël 21. & 4. Reg. 9. vide ibi. Sunt enim exẽpla ad propositum, notatu digna. Et etiam ipsa veritas Matth. 24 ait, Amen dico uobis, non relinquetur hic lapis super lapidẽ qui nõ destruatur. Et ecce relinquetur uobis domus vestra deserta. Et alibi. venient dies cum auferetur ab eis sponsus, & tunc ieiunabunt. In enumeratione, aut diuisione facienda vsus erit manus, uel brachij sinistri. Cum loquetur de beatitudine, & fruitione diuina decorum erit oculos in cœlum tollere, exporrectis manibus, & palmis in suggestum labascentibus. Vt si proferat Dauidicũ illud. Ego autẽ in iustitia apparebo conspectui tuo: satiabor cum apparuerit gloria tua. Si loquatur de amore, de charitate Dei decens est & maxime commouet diducere manus supra pectus ac si vellet uiscera, & fibras conuellere. Execrando, vel detestãdo quidpiam auertat uultum sinistrorsum obuersa manu dextera exporrecta: quemadmodum si recitandum ex Machab. Absit rem ipsam facere, vt fugiamus ab eis: & si apropiauit tempus nostrum moriamur in virtute propter fratres nostros, & non inferamus crimen gloriæ nostræ. Semper autem curet vt motiones corporis verbis accommodentur, ne in suggestu ludum gladiatorium, titubationes ebriosorum, gesticulationes musicorum, aut muliebres ineptias edat. Quoniam prædicator est grauis, & non præstigiator vel mimus: Quare perpetuam grauitatem præ se ferre debet eo loco, qui præter omnia alia grauitatem desiderat. Maximè autem cauendum est, ne referat aniles fabulas, & ioca (de quibus D. Bernardus Ioci sunt ioci, sed in ore sacerdotũ sunt blasphemiæ) sed adferat argumenta firma deprõpta ex sacra scriptura, ex qua omnes indeficienter hauserũt, hauriunt, & hausturi sunt: aut ex orthodoxis, patribus, aut expositionibus doctorum quas Sancta Mater Ecclesia catholica Romana suscepit adductis auctoritatibus pariter cum locis, & nominibus, unde sermonibus magna dignitas accedit, modo omnia pro capacitate auditorũ ordinẽtur. Si incidat in reprehensiones, id suppresßis nominibus fiat præsertim uerò procerũ, aut prelatorũ, aut alicuius personæ publicę, ita enim iure sancitũ est. Generatim itaq; illi uitia carpenda sunt: nã hoc in emendationẽ, illud autem in offendiculum cedet. Nunquã conuicijs aut maledictis agat, sed ipso sermone testetur nihil aliud sibi studio esse, quam vitæ morumq; in

Oratori cogitandũ, ut prouũciatio tã gestu quã uoce ad affectũ dicendi accõmodetur.

melius commutationem. Neque enim locus ille destinatus est passionibus animi prodendis, sed pronunciandis sententijs ueritati congruis bene præmeditatis & ante expensis, nec non eloquijs castis ad ædificationem populi declarando illis virtutes & uitia, vt admonet Seraphicus Pater Franciscus. Eoque modo, facilime populi gratiam, & fauorem conciliabit, cum animi sui tranquillitate, & proximi incremento.

Quantopere mansuetudine & affabilitate omni hominum generi opus sit. *Cap. XVIII.*

NEc cuiquam præsens caput parum ad rem videatur, nam supra dictis respondet, atque magnum pondus habet. Multi enim adeo immitem dictionem habent, vt non modo quæ ab illis dicuntur non percipiantur arrectis auribus. Verumetiam licet præstantissima sint respuantur propter acerbitatem orationis, loco assensionis repudiantibus auditoribus iudicando eum affectibus obnoxium. Nam esto concedamus Prædicantis esse reprehensionibus vti, velut Doctor ille gentium ad Timoth. scribit. Et Isaiæ Deus incidit, vt in modum tubæ exaltet vocem suam ad reprehendendum populum. Et licet vt adducitur ex Petro de Palu. teneatur prædicator impio indicare impietatem suam, etiã si ille non semper acquiescat: alias sanguinem eius dominus requiret de manu sua: sed condecet isthuc humaniter & comiter fieri. Nam eodem cap. Apostolus hortatur vt prædicatio fiat cum omni patientia. Miscendum est euangelizantibus oleum vino, vt prudens ille Samaritanus tam ualde in Euangelio laudatus faciebat, ne scilicet immodica seueritas insit, aut profusa misericordiæ & bonitatis commendatione mali in uitijs audentiores euadant. Qua propter danda est opera vt in ea commistione portio olei portionem uini excedat, quod nobis adumbratum est in Ecclesiastico vbi de non quærenda vindicta sed offensa remittenda agitur. Item dum præcipit Deus Moysi, vt vnguentarius conficeret odoramentum salubre, & odoratum simul, & vt curaret fieri thymiama per Myrepsum eius rei peritum, qui tam artificiosè condire nosset, vt odores incorrupti seruarentur. Inquam igitur vt semper in taxandis moribus pietas Iustitiam exsuperet imitatione Dei, de quo propheta spiritus sancto plenus præcinit; Miserator, & misericors dominus, longanimis & multum misericors, & alibi. Misericordia domini supra omnia opera eius. Præterea, scriptum reperitur, superexaltat misericordia iudicium. Summa ergo summarum hæc erit, concionatorem ea prudentia & benignitate præditum esse oportere, vt indulgentia matrem, & castigatione patrẽ

58.A. | 2.Timo.4.A 2. | Psal. 114. | Iacob.2.A. | F | G | H

referat: qui ex hac charitate, & zelo gloriæ diuinæ animarumque salutis in liberos animaduertit. Quærebatur à D. Basilio magno, cuiusmodi animi affectione vti debet qui alterum increpat. Qui respondens ait. Quod quidem ad Deum attinet, ea, quam habebat Dauid, cum dixit, vidi præuaricantes & tabescebam, quia eloquia tua non custodierunt. Quod uerò ad eos, qui increpantur; eiusmodi quali uteretur pater & medicus, cum misericordia, ac lenitate, si filium suum curaret, & maximè si adesset dolor, & sine crutiatu adhiberi curatio non posset. Quis liberis melius consultum uolet, quam pater? Quid enim? An non pater filijs notam faciet ueritatem suam? Olim pietatis ac religionis magnifico splendidoque uocabulo simplex uulgus capiebatur. Quod putatis esse officium annunciandi uerbi diuini, est id, quemadmodum nostra quidem fert opinio, euangelium, & prophetas cum grauitate, & moderatione explicare: homines ad uirtutes conuertendo, & ad uestigia Iesu Christi cœlorum regis immortalis traducendo. Indignum quippe est, in cathedra, & solio diuino inaniter nugari, aut ex eodem ore calidum & frigidum spirare. Hoc innuitur nobis duabus tubis argenteis ductilibus, quas Iussit dominus Moysi, vt faceret, ad congregandum populum ad holocausta, & victimas, tum ad conuocandum multitudinem quando mouenda essent castra aduersus barbaros, vt uidelicet, prædicator neruos & blandiloquentiam in sacrarum literarum expositione adhibeat, extimulando pectora auditorum ad prælium contra Sathanam, carnem, & mundum: infensissimos animæ hostes, & uicissim ad cœlum conuocando per annunciationem iustitiæ, & misericordiæ, ne vel impij spe salutis destruantur: vel boni in tramite uirtutis torpescant. Debet itaq; diuinarum scripturarum tractator, & doctor, defensor rectæ fidei, ac debellator erroris, & bona docere, & mala dedocere: atque in hoc opere sermonis conciliare auersos, remissos erigere, nescientibus quid agatur, quid expectare debeant, intimare. Vbi autem beneuolos, intentos, dociles, aut inuenerit, aut ipse fecerit, cætera peragenda sunt, sicut causa postulat. Si docendi sunt qui audiunt, narratione faciendum est; si tamen indigeat res, de qua agitur, ut innotescat. Vt autem quæ dubia sunt, certa fiant, documentis adhibitis, ratiocinandum est. Si uerò qui audiunt mouendi sunt potius quàm docendi, vt in eo quod iam sciunt, agendo non torpeant, & rebus assensum accommodent quales ueras esse fatentur, maioribus dicendi viribus opus est, Ibì obsecrationes, & increpationes, concitationes & coërtiones, & quæcunque alia valent ad commouendos animos, sunt necessaria. Et hæc quidem cuncta quæ dixi, omnes fere homines in ijs, quæ loquendo agunt, facere non quiescunt. Sed cum alij faciant obtusè, deformiter, frigidè;

Verbi Dei proclamator tubis argenteis assimilatur.

De officio doctoris Christiani.

alij

alij acutè, ornatè, vehementer. Illum ad hoc opus vnde agimus, iam oportet accedere, qui poteſt diſputare, vel dicere ſapienter, etiam ſi non poteſt eloquenter, vt proſit audientibus: etiam ſi minus prodeſſet, quam ſi & eloquenter poſſet dicere. Qui uerò affluit inſipienti eloquentia, tanto magis cauendus eſt, quanto magis ab eo in ijs quæ audire inutile eſt, delectatur auditor: & eum, quoniam diſerte dicere audit, etiam verè dicere exiſtimat. Aug. de Doct. Chriſt. lib. 4. c. 4. & 5. N

Affabilitas nõ nudis uerbis, ſed operibus perficitur.

Hæc affabilitas, de qua loquimur, non perficitur nudis uerbis, at, operibus coniunctis indiget. Vtroq; ſcatent diuini illi ſermones S. Pauli, dum illos pleno ore, nunc fratres, nunc filios compellat. Vnde, honeſtiſsima conſuetudo religioſis, & prædicatoribus apud Indos remanſit omnes promiſcuè fratris, aut filij nominibus uocandi. Nec refert, quibus honoribus, aut dignitatibus excellant, Idq; tàm in concionibus, quàm in familiari colloquio, quod illis pergratum eſt. Deniq; permulti tanta facultate dicendi naturaliter exornati ſunt: vt in omni argumento de animis auditorum triumphent, ita enim illos impellunt quò uolunt, ut de ore illorum pendeant, idque ſola propemodum benignitate, & modeſtia. Vndè, alij alijs in perſuadendo albis quod aiunt equis pręcurrunt. Bilioſi, impatientes, & iracundi, propter aſperitatem orationis in agendo, & impellendo, oleum & operam ludunt. Alij hac venuſtate, moderatione, & lepore dicendi quiduis impetrant, & in ſuam ſententiam quoſuis inducunt. Homo enim, vt eſt animal generoſum, compta, & miti oratione, miteſcit; facilis, ſequax, tractabilis, & quaſi cereus ad omnia redditur. E diuerſo immitibus, & duris uerbis, vſque adeò efferatur, vt nemo eum mitem manſuetumque reddere poſsit. Non equidem nego, uitia eſſe reprehendenda: quod antea exemplo Socratis probauimus, ſed moderationem deſidero, quæ præſertim in religioſis, qui tam excellentem vitam profitemur eminere deberet. Hæc lenitas, & manſuetudo in Chriſti doctrina tanta eſt, vt nihil addi poſsit, & ſi oculis internis inſpiciamus & luſtremus apparebit, ea per totam vitę ſuæ ſeriem. Vt S. Paulus teſtificatur dicens. Apparuit enim benignitas & humanitas Saluatoris noſtri Dei, omnibus hominibus erudiens nos. Vt abnegantes ſecularia deſideria iuſtè & pie viuamus in hoc ſæculo &c. O P

Indos fratres aut filios vocamus

Homo compta & miti oratione miteſcit.

Doctrinam ſingularem, continuando materiam affabilitatis, habens. Cap. XIX.

Rerump. rectores ſunt veluti excubatores.

Q Voniam nobis propoſitum eſt, omnibus documenta tradere: dico id maximè incumbere proceribus, eccleſiaſticis, gu- Q

bernatoribus, & administratoribus Ciuitatum, & Rerump. vt sint fidi rectores. Nam à Domino Deo tamquam excubatores, qui totum populum quasi è spelunca prospectarent, & iudicarent: parcendo subiectis, & debellando superbos constituti sunt. Erat Aegiptijs perelegans imago qua officium Regis aut principis designabāt: pingentes sceptrum cum oculo in eius parte superiori, nam sceptrū baculus est regni insigne, quo Reges maiestatis gratia, vtebantur, & quia regum, & gubernatorum est vigilare, non inscitè barbari illi, in summitate oculū depinxerunt, cuius partes sunt contemplari, & explorare inimicorum conatus, ne ab ijs ledamur. Cum occiso Saule, Deus ordinaret, ut Dauid in eius locum succederet: primates regni elegantissima metaphora illi suum officium significarunt, dicentes: tu pasces populum meum Israel, & tu eris dux super Israel. Duobus illum titulis honorarunt, qui, licet in speciem differre videantur, vnum tamen re uera denotant, vocando illum pastorem, & principem. Xenophon historicus grauis, inquit, olim Regis & pastoris idē fuisse officiū: sine vlla differētia. Monētur. n. omnes quotquot familiam curant, aut aliud onus sustinent uigilātiæ. Nemo obligationem mutuam regis, & subditorum; melius explicauit B. Augustino, dum ait, idem esse munus regis, quod rationis in sensus quæ eodem dicente est contemplatio animæ uerum à falso, bonumque à malo discernens. S. Dionysius in quadā epistola ait sensuum, & appetitus esse rationi parere uelut subiecti suo principi, filij parenti, & magistro discipuli obsequūtur in omni negocio quo Deus, & proximi nō offenduntur. Cæterum pernecessaria est clementia, & pietas, non solum ad bene imperandum, uerum etiam ad limites imperij extendendum: in quam sententiam Salomon dixit: clementiam sustinere solium regale. Vnde, cōsequens est, crudelitatem non solum diminuere imperia uerum etiam labefactare penitus. Erat perhonorificus titulus quo sacra scriptura reges Israel afficit, quod essent clemētes & mansueti nō vero sæui. Huc nos maximè adhortatur S. Euangelium quod est, ut supra diximus gratissimus odor clementiæ non quēadmodū lex ueterū dura insculpta lapidibus asperis. Ea virtute sicut testatur B. Aug. Romani rerū domini effecti sunt; Illorū enim cōsuetudo erat, cū victis, & Romano additis imperio, leniter agere. Supbos verò & insolētes debellare. Virtus ea admirabilis, inquit Seneca, animū frenis cōpescit, vt eo tāto nos mitiores prebeamus, quāto magis ira nos extimulat. Eādē sententiā probauit Cic. eā virtutē eximijs laudibus efferēs. Deniq; hęc animo suū nomē, & dominiū cōseruat, adfert secū magnā tranquillitatē & arctissimè charitati coniuncta est: vt de ea loquitur S. Tho. & propterea magnæ est æstimationis. Profectò, magnā habet admirationē, quod infideles, duce sola natura, tātū huic

Aegyptij quomodo officiū designabant.

2. Reg. 5. a. 3.

Nota.

Xenophōtis dictū mirabile.

Clementia quantopere necessaria. Pro 20.

Euangelium est clemētiæ odor.

Clementia quātū ualuit apud Roma.

virtuti tribuerunt. Electo rege Persarum omnia vectigalia, & census regni debitoribus remittebat, in clementiæ suæ argumentũ. Conuenit itaque principes, rectores, prælatos, & ciuitatum, atque Rerump. præfectos, id studio habere, vt in suis actionibus, consilijs, & deliberationibus hæc virtus eniteat. Licet enim decorum sit (postquam animæ rationem habent in Rep.) eos graues esse, debet nihilominus ea grauitas demissionem & moderationem habere admixtã in omnibus negotijs, actionibus, & dictis: Exemplo Monarchę nostri Iesu Christi, qui celeberrimo cęnæ suæ tempore, etsi esset Dominus, & præceptor, præsciusque proditionis scelesti Iudæ, tantopere tamen huius virtutis fuit obseruans, vt propria dextera suum corpus etiam illi perdito ministraret, & lauaturus pedes Apostolorum sũma cum submissione, & blãda oratione ab eo improbo lauandi cœpit initium. Idem propositum esse debet omnibus præfectis, & proceribus: vt in omnibus rebus agendis prudenter uersentur, & sine affectibus; qui animum impediunt ne possit cernere verum. Præcipuè spectare debet conseruationem, & amplificationem Reip. & utilitatem publicam, rerum necessariarum copiam, & affabilitatem erga vnumquemque.

Ioan. 13. 2.

R

S

Cic. lib. 2 offic.

Sed cum duplex sit ratio orationis, quarum in altera sit sermo, in altera contentio: non est id dubiũ, quin contentio orationis plurimũ possit, & maiorem uim habeat ad gloriam: Ea est enim, quam eloquentiam dicimus: sed tamen difficile dictu est quantopere concili et animos hominum, comitas, affabilitasque sermonis. Exstant epistolę & Philippi ad Alexandrum, & Antipatri ad Casandrum, & Antigoni ad Philippum, trium prudentissimorum (sic enim accepimus) quibus pręcipiunt, vt oratione benigna multitudinis animos ad beneuolentiam alliciant, militesque blando apellando sermone deliniant.

T

De duabus obseruationibus & regulis pronunciandi. Cap. XX.

CVm omnia certis præceptis comprehendi nequeeant, imitatione hac in parte opus est virorum prudentum, & politicorũ. Hac causa leges scriptis proditę sunt, & libri compositi de regno administrando, mente verbis modratis, & beneuolis interpretanda, sine vocis, vultus, aut gestuum indecoro: Emicat enim ingenium uiri grauis in rebus arduis ex verborum, vocis, & vultus moderatione. Quia non est viri constantis boare, aut excandescere: sed continua, gratia venustate, & patientia in dicendo uti. Illis itaque uirtutibus, oratores, & concionatores decoratos esse oportet.

V

Primum, itaque rectè pronunciandi præceptum est, ut uox sit vbique sibi æqualis, & temperata. Vocis autem multæ sunt qualitates: fusca, plena, exilis, lenis, aspera, contracta, fusa, dura, flexibilis, clara, obtusa. Sed vna quæque habet sua extrema, & media. Præstantissima verò omnium est, vox clara. Altera bene pronunciandi præceptio est, vicissitudo & mutatio ne semper sibi vox consentiat, qua re obtunduntur auditores: sed modo insurgat, modo remittatur, pro opportunitate rerum & sententiarum.

Vox oratoris qualis esse debet.

Vox pro affectibus mutatur.

X

De diuisione affectuum & quomodo mouendi sunt. Cap. XXI.

ETiam si in qnarta huius operis parte: quid in affectibus mouendis fieri oporteat exequatur: hoc capite (prætermissis his quæ a Phil. copiosè traduntur) quo id modo consequi possimus præmonstrare visum est. Primum omnium affectuum commouendorum laudes simpliciter & comparate prædicabimus: ijsque eloquentiam verè regi, & suas vires omnes diffundere, ob oculos ponere conabimus maximè cum huius negotij difficultas à pronunciatione dependeat. Sunt semperque fuerunt non parum multi qui se se huic negotio opponant: nihilominus cum magna ex parte traditum sit affectus partim magnitudine rerum, partim earundem præsentia oculis subiecta concitari: nunc altius omnis rei repetenda ratio est. Nam, vt Quint. verbis vtar, Cætera forsitan tenuis quoque & angusta ingenij vena, si modò vel doctrina vel vsu sit adiuta, generare atq; ad frugem aliquam perducere queat. Sunt qui satis peritè, quæ essent probationibus vtilia, reperirent: quos equidem non contemno, sed hactenus vtiles credo, nequid per eos iudici sit ignotum: atque (vt dicam quod sentio) dignos, à quibus causas diserti docerentur. Qui verò iudicem rapere, & in quem uellet habitum animi posset perducere, quo dicto fluendum & irascendum esset, rarius fuit. Atq; hoc est quod dominatur in Iudicijs: hæc eloquentiam regunt Nāq; argumenta plerunque nascuntur ex causa, & pro meliore parte plura sunt semper: vt qui per hæc vicit, tantum non de fuisse sibi aduocatum sciat. Vbi verò animis Iudicum vis afferenda est, & ab ipsa veri contemplatione abducenda mens, ibi proprium oratoris opus est. Hoc non docet litigator: hoc libellis non continetur. Probationes enim efficiunt sanè, vt causam nostram meliorem esse iudices putent: affectus præstant vt etiam velint. Sed id quia volunt, credunt quoque. Nām cum irasci, fauere, odisse, misereri ceperint, agi iam rem suam existimant: & sicut amantes de forma iudicare nō possunt, quia sensum oculorum præmit amor, ita omnem inquirendæ veritatis rationem iudex amittit occupatus affectibus: æstu fer-

1. Rhet. ad Theodectē.

Mouēdorū affectuum laus.

Lib. 6. insti. c. 2.

Y

Z

A

tur, & uelut rapido flumini obsequitur. Ita argumenta ac testes quid egerint, pronuntiatio ostendit: commotus autem ab Oratore Iudex, quid sentiat, sedens adhuc atque audiens confitetur. An cum ille, qui plerisq; perorationibus petitur, fletus erumpit, non palàm dicta sententia est? Huc igitur incumbat orator, hoc opus eius, hic labor est: sine quo cætera nuda, Ieiuna; infirma ingrata sunt, adeò velut spiritus operis huius atque animus est in affectibus. Horum autem, sicut antiquitus traditum accepimus, alios concitatos, alios compositos esse dicimus. Alios itidem esse affectus oratorum alios cōcionatorū, Oratores enim ferè auditorū animos ad cōmiseratione uel indignationē mouere solent. Concionatores vero ad amorē Dei, peccatorum detestationem & odium, spem diuinæ miserationis, Diuini Iuditij timorem, ad spirituale gaudium, salutarem tristitiam, diuinarum rerum admirationem, mundi contemptum, & cordis humilitatem mouere solent. Atqui quamuis rhetor per totius causæ corpus aspergi affectus, vbicunque rei magnitudo postulauerit, præcipiat; hoc tamen singulari ratione ad Christianum pertinet: cuius præcipuum munus potius in mouendis, quàm docendis auditorum animis positum est: cùm homines magis peccent affectu corrupto, quàm ignorantia veri. Affectus autem praui, velut clauus clauo, contrarijs affectibus pellendi sunt. Sed vt ad rem redeamus, vtriq; pro rerum natura concitandi sunt. Vbicunque enim aliquid in suo genere magnum, hoc est, vel maxime miserabile, vel admirabile, vel detestabile, uel indignum, uel etiam periculosum esse, fuerit argumētatione, vel quauis alia ratione comprobatum, tunc affectus, quos ipsa rei natura exigit, mouendi sunt. Exempli causa illud Lactantij aduersus gentes proponamus cum ait: At uero siquis grauis necessitas presserit, tunc recordantur. Si belli terror infremuerit. Si morborum pestifera vis incubuit. Si alimenta frugibus longa siccitas denegauit: si tempestas: si grando ingruat: ad Deum confugitur. A Deo petitur auxilium. Deus vt subueniat oratur. Si quis in mari vento seuiente iactatur: hunc inuocant. Si ad extremam mendicandi necessitatem ductus: vitam precibus exposcit; Deum solum obtestatur per eius unicum atque diuinum nomen hominum sibi misericordiam quærit. Nunquam igitur Dei meminerunt: nisi dum in malis sunt. Postquam metus deserunt, & pericula recesserunt: Deo autem quem in sua necessitate implorauerunt, nec verbo quidem gratias agunt. Item Ber. Quanti te fecerit Deus ex hijs quæ pro te factus est agnosce: vt appareat tibi benignitas eius in humanitatem. Quanto enim minorem se fecit in humilitate: tanto maiorē exhibuit in bonitate: & quanto pro me vilior: tanto mihi charior. Aduerte homo quod limus es, & non sis superbus: & quia Deo iun-

Affectus per totū orationis corpus aspergendi.

Lib. 1. diuina Instit.

Ser. 12.

ctus

ctus es, non sis ingratus. Item alio modo: Qui dolorem capitis non patimur benigne: quomodo pro Christo capitis abscisionem pateremur? Qui flagellum timent: quomodo tormenta sustinerent? Seneca etiam inclamat: Non videmus quam multa nos incommoda exagitent: quam male nobis conueniat hoc corpus, nunc de capite, nũc de uentre; aut de pectore, aut de faucibus quærimur. Alias nerui nos, alias pedes uexant. Nunc deiectio, nunc destillatio, aliquando superest, aliquando deest sanguis, hinc atque illinc tensamur & expellimur. Item famosorum palma certaminum Aug. uehementius assurgit cum insigne illud: In inferno nulla est redemptio, in sermone ad heremitas commemorasset sic dicens. In inferno nulla est redemptio: quoniam qui illic damnatus & demersus fuerit: vlterius non exibit. In inferno nulla est redemptio: quoniam nec pater ibi potest adiuuare filium: nec filius patrem. Ibi non inuenitur amicus, uel propinquus: qui ualeat, & argentum, & diuitias dare: quas nũc cõgregãt auari videntes pauperes inopia tabescere, & præ nimia famæ & siti nuditatẽ & mortẽ incurrere, non poterunt sibi prestare aliquod refugium: vnde miseri præ nimia doloris magnitudine amarissime flentes: & præ angustia spiritu gementes: dicent in inferno. Quid profuit nobis superbia nostra? Diuitiæ? Honores? Dignitates? Luxuria? Gulositas? & omnes delectationes carnales quid profuerũt nobis? Ecce omnia transierunt quasi somnia & vmbra: & quasi non fuerint: & nos cruciatibus deputati sumus: & supplicijs æternis. In Inferno nulla est redemptio, quoniam ibi gemitus & suspiria, & non est qui misereatur. Ibi est dolor & planctus, & clamor & non est qui audiat? Demum Gre. & vitæ meritis honorandus atq; in ethicis assertionibus penè cunctis meritò præferendus: magnum Inferni timorem, maximam quod huius tantæ rei admirationem stuporemq; his verbis testatus est. Horrendo modo fit miseris mors sine morte: finis sine fine: defectus sine defectu: quia & mors semper viuit: & finis semper incipit: & defectus deficere nescit. Mors perimit. & non extinguit, dolor cruciat, sed nullatenus pauorem fugat: flamma comburit, sed nequaquam tenebras excutit. Sic etiam ꝓtinns inclamat. Quidquid ad toleranda inferni mala descendit, nequaquã vlterius ad lucem redibit. Quia nequaquã vltra misericordia parcentis liberat: quos semel in locis pęnalibus iustitia Iudicantis dãnat. Isid. his uerbis etiã in cãdescit. Intẽde nũc quascũq; sæculi pęnas: quoscunq; tormẽtorũ dolores: quascũq; dolorũ acerbitates: & cõpara totum huic gehẽnæ: & leue est omne quod pateris. Ignis gehennę lucebit miseris ad augmẽtũ: vt videãt vnde doleãr, & nõ ad consolationẽ ne videant unde gaudeant. Sed quoniã affectus (vt Phil. aiunt) partim magnitudine rerũ, partim earundem præsentia oculis subiecta concitantur.

Hugo. De claust. 2. x.

Epist. 122.

Inferni consideratio.

Lib. 9. moral.

De Meditatione gehẽnalis supplicij.

F G H I K

Illud

Illud amplificatione, de qua postea, hoc descriptione rerum & personarum fit. Hæc tamen prima admonitio sit, vt cum alicuius rei tractatione auditorum animos afficere volumus, eam rem maximam in suo genere ostendamus, eandemque (si natura rei patitur) velut oculis spectanda proponamus. Huius rei commodissima exempla prebet Iosephus in libro de bello Iudaico. describens Victoriam contra Chananæos, ciuitatisque Ierusalem euersionem ciuium suorum, & Palestinarum ac aliorum calamitatem, lege ibi. & de his pro nūc satis. Denique, tota uocis ratio ad effectus animi attemperanda est cum debita uultus, gestuum, & corporis compositione. Hæc pauca pro tertia parte dixisse atq; edidisse uolui, ne cuipiā fortasse inuidere videar, si hunc nostrum instituendi modum voluerit sectari. Complura præcedunt, quæ duce tamen exercitatione, facile, percipiuntur, ante quàm ad inueniendi & disponendi cognitionem verbi Dei proclamatores perueniant. Vnde circa huiuscemodi pro exercitamenta, & rhetorices principia, quæ sunt ueluti radices, a quibus trunci, rami, frondes, folia, flores, & demum vberrimi lætissimique fructus proueniunt. Accipite igitur æquis animis sicuti vobis offertur.

Lib.5 c.5.

L

SIT LAVS DEO AMEN.

RHETORICAE CHRISTIANAE PARS QVARTA.

CONTINENS GENERA CAVSARVM ORAtoris officium numerosamque de astrorum apud indos: eorumq; ritus, quibus quidquid in nouo illo terrarum orbe memorabile est, explicatur.

De tribus causarum generibus. *Cap. 1.*

A POSQVAM abundè traditum est, quid sit Rhetorica, quæ sint eius partes & diuisiones, sequitur, vt de tribus causarum generibus instituatur oratio. Sunt autem.

Demonstratiuum, Deliberatiuum, Et Iuditiale.

Demonstratiuum est quod tribuitur in alicuius certæ personæ, loci, vel rei laudem, vel vituperationem. B Huius generis est 2. illa Pauli ad Cor. vbi ipsos consolatur: vt enim in priori quorundam animos errorum explicatione exacerbarat, ita hic pœnitentia secuta laudat eos, & mentes solatur afflictas, has subinde inculcans sententias ad quas referri posse videntur pleraque in hoc scripto expresit. Quales sunt: Deum suorum esse & liberatorem, & consolatorem. Literam quidem occidere, spiritum autem viuificare. Per vasa humilia & fictilia Deum sępe magna efficere. Hic nos exulare, vt in cœlo æternam obtineamus mansionem. Tristitiã, quæ est secundum Deum non carere consolatione: & similia quæ diligens lector per discur C sum inserta hic & alibi deprehendet. Deliberatiuum est, quod in consultatione positum habet in se suasionem vel dissuasionem. Scopus eius inter candidos christianos est ad virtutem exhortatio. Quo circa aduertendum populum vtilitate omnia probare & metiri vt etiam colligi potest è 2. ad Cor. Nam apologetica, id est defensoria est, qua contra pseudo Apostolos falsas criminationes defendit & se, suamque doctrinam, Corinthios, vtpote in quorum vtilitatem redũdarit hoc totum, quidquid dictum factumq; fuerat. Iuditiale habet in se accusationem & defensionem: eius finis iustorum & iniustorũ quæstione continetur. Huius generis est epistola Pauli ad Hebræos.

Deliberatiui Generis scopus.

Tota enim in contentione uersatur. Intēdit Apostolus principaliter Hebræos in puritate fidei Christianæ confirmare, & à legalibus obseruantijs, quibus adhuc detinebantur, prorsus auellere ex collatione, seu cōparatione Christi ad Angelos, Moysen, Aaron, Reliquos patriarchas & prophetas, quos illi legis suæ iactabant auctores. Deinde euangelicæ ueritatis, & fidei efficaciæ ad umbram, tàm legis, quā cerimoniarum. Causarum genera facile dignoscūtur natura, genere, & vniuersa re cognita de qua agitur. Aliquando enim, congratulamur cuipiam lœtos successus, cum quo nobis est negotium, aut nobis eos obstringere studemus verbis lenibus, & blandis, & hoc est demonstratiui generis, quod alioquin ab excellentiori parte laudatiuum dicitur. Nam eo vtimur in laudatione sanctorum hominum, templorum, ædificiorum, locorum, prouinciarum, artium, scientiarum, aliarumque rerum inanimatarum. In hoc genere exordimur ab affectu aut obligatione. Vt si aliquam ciuitatē subeat Prorex, aut Prælatus, aut Princeps pro nostro affectu ut in encomijs iuris prudentiæ, Theologiæ, Methematices, quod earum capimur studio. Ex parte auditorum ostendendo commodum aut incommodum quod ad eos dimanare posit. Quod necesse est, aut ex ipsis rebus demonstrare, aut ex uicinis, & connexis ipsius hauriendum, & hoc loco si utilis est res amplectenda proponitur, si inutilis excusatur, aut ab ea auocatur, exaggerando, & amplificando singula eo quo dictum est modo. Narrationi hac in causa nullus est locus, vt docent Arist. & Quint. Inchoatur enim ab vniuersali aliqua propositione, & eam sequitur continuatio ipsius explicationis, narrando dicta aut facta memorabilia personæ quam commendamus, aut rerum inanimatarum raram & admirabilem naturam. Huius generis laus ex tribus potissimum temporibus sumi potest à præcedenti. Altero, quo ille vixit. Tertio, quo mortem est consecutus, primo autem tempore cōsiderantur patria, parentes, maiores, quorum aut nobilitati respondere, aut obscuritati lucem afferre pulcrum est. Huc pertinent oracula, & responsa diuina, a quibus conlaudari possunt Isaac, Iacob, Ioannes Baptista, multique alij uiri sanctissimi, quos parentes assiduis precibus à Deo impetrauerunt: de quibus ante quam nascerentur, multa præclara dictu fuerunt. quem locū præclarissimè tractat D. Bona. Seraphicum patrem Franciscum laudans. Franciscus (inquit) de uallis Spoletanæ partibus ciuitate Asisij trahens originem primumq; Ioannes uocatus à matre, de hinc Franciscus à patre uocationis quidem paternæ uocabulum tenuit, sed & rem materni nominis non reliquit. licet enim inter uanos fuerit hominum filios iuuenili ætate nutritus in uanis, & post aliqualem literarum notitiam lucratiuis mercationum deputata negotijs: superno tamen sibi assistē-

Parti. Theolo. li. 4. Tab 155. & sequētibus.

Causarū Genera quomodo dignoscā tur.

Exordiū ab affectu uel obligatione.

te præ-

te præsidio nec inter lasciuos iuuenes post carnis petulantiam absit, nec inter cupidos mercatores sperauit in pecunia & thesauris. Hoc tam ex patrio solo quàm ex parentum educatione donec facta manu domini super eum clarificatus fuit quatenus sancti spiritus vnctione. Tempore quo uixit. Insignis sectatu crucifixi Iesu, vir Dei Franciscus, à suæ conuersionis primordijs tanta disciplinæ rigiditate carnem crucifigebat cum vitijs, motusq; sensuales tam stricta frenabat modestiæ lege: vt vix necessaria sumeret sustentationi naturæ Ecclesiæ. Quo mortem est consecutus inter alia sic ait: Decubam sic in terra, & puluere nudatus athleta, manu sinistra dextri lateris uulnus, ne videretur, obtexit: facieq; serena solito more leuata in cœlum, intendens illi gloriæ totus magnificare cœpit altissimum, pro eo quod expeditus ab omnibus liber iam transiret ad ipsum. Hora denique sui transitus iam instante: omnes fratres existentes in loco ad se fecit vocari, & eos consolatorijs verbis pro sua morte demulcens paterno affectu ad diuinum est hortatus amorem. Possessionem quoque paupertatis, & pacis Hereditaria ipsis successione relinquens & legans, vt se ad æterna protenderent, ac contra mundi huius munirēt pericula, vigilanter admonuit: & ad crucifixi Iesu perfecte sectanda vestigia omni qua potuit, efficacia sermonis induxit. Circumsedentibus verò filijs coram pauperum patriarcha, cuius iam caligauerant oculi non senectute, sed lachrymis: vir sanctus occutiens, & morti iam proximus extendit super eos manus in modum crucis brachijs cancellatis, pro eo quòd hoc signum semper amabat, & omnibus fratribus tàm presentibus, quàm absentibus in crucifixi virtute, ac nomine benedixit. & multa alia quæ in legenda poteris videre.

Proponuntur succincta huius generis exempla. Cap. II.

ITem ad confirmationem vtriusque eorum quæ prædicta sunt, ex Historijs hæc laudis exempla etiam duximus adducenda. Inter fortia facta quæ de Iulio Cæsare prædicantur omnium apparet mihi summum & præter cætera me maximè stupefacit: quod tam sublimi spiritu præditus fuerit, vt animo conciperet posse se vniuersi terrarum orbis totiusque Reip. Romanæ imperium consequi: sicut ab eo posse in effectum, & executionem deductū est. Subiecta sibi Rep. omnium aliarum principe, & quidquid illa sibi continuis septingentis annis pepererat. Narrationis rerū stupendarum, & frequentium hoc esto exemplum, vt si de prouintia Chichimeca dicamus adeò abundare argento, vt ea sola suppeditet quantum in Hispaniā opum defertur, gignere homines tam robustos & pernices, vt non tantum viri, sed fœminæ quoq; duplo maiores sarcinas humeris one-

rent, quam nostrates & quidem longiore via portare. Item viros esse tam bellicosos & animoso pectore, vt nudis corporibus arcu, & sagitis, modo armati, se militibus bene accinctis & armaturis bene instructis, opponere audeant, celeritate omnino ceruina. Interdum, aliquid serio postulamus, vt si dicatur; exeundum est mihi hanc ciuitatem, partim, quòd omnium primum est, quod multis de causis animæ tranquillitati consuli nequeat, qua perturbata, Deo frui, impossibile est, quia nunc parentes, nunc amici, nunc noti sunt importuni: nos autem animo esse tam misericordi vt non possimus non suscipere ex illorum rebus aduersis ægritudinem: quæ præsentes male semper habent, remotos autem & longe dissitos minus angunt. Aut verò consolamur, aut suademus: quod est proprium generis Deliberatiui, Alias reprehendere, accusare, conuincere taxare, aut purgare personam, vel rem necesse est: quod ad genus iudiciale pertinet. Distinctio harum causarum sic optimè prisci colligebant: Oratoris munus, aut in iudicio, aut extra iudicium versari. Forense verò, illud genus dicendi simplex esse & postulationem, responsionem, accusationem, vel defensionem complecti. Extra iudiciale autem, vel ad præteritum vel futurum tempus attinet. præterita laudamus, aut uituperamus, de futuris consultamus, & deliberamus.

Causarum distinctio

N

O

Explicatur quid sit Genus demonstratiuum. Cap. III.

Genus demonstratiuum est, quo auditorum animi delectatione, iucunditate, voluptate, & suauitate deliniuntur. Definitur autem hoc modo: Genus demonstratiuum est, quod attribuitur in alicuius certæ personæ laudem, vel vituperationem. Hoc genere sæpissimè vsi sunt sacri Doctores in Sanctorum Encomijs, vt populos ad eorum imitationem excitarent: tyrannos Diaboli ministros & peruersos homines vituperantes. vt fecisse legimus Theologus eloquētissimus, & Demosthenes Christianus Greg. Nazianzenus in orationibus contra Iulianum. Vndè, eius eminentia supra alias causas satis percipitur, quia representat perfectionem, imperfectionem, & species virtutum, deformitatem vitiorum, instituit collationem bonorum & malorum. Estque latum genus & varium, vt quod ad laudandum claros viros, & ad improbos, turpes, atque infames vituperandos suscipiatur: enumerando facinora bona siue mala, insignia facta, acta memorabilia, virtutes vel turpitudinem cum examinatione circumstantiarum, personæ, temporis, & loci, vna prædictarum trium rationum. Adhibetur prætereà, ad rerum ipsarum laudem vel vituperationem, vt si propositum fuerit efferre vel carpere alicuius nationis ritus & mores; Exempli gratia, si cui in animum sit In

Generis demonstratiui definitio.

P

Q

dos

dos infidelitatis criminari. Cuius rei efficiendæ gratia aduertendum est. Non omnia tam euidenter & perspicuè narrari posse atque is, qui de illis agit desiderat, vel in animo concepta habet: maximè si breuis esse laboret. Quamobrem ad euitandum confusionem, & gratificandum illis, qui res non contemplati sunt. Visum est mihi, præmittere quandam admonitionem, quæ rectius percipiendis negotijs Indicis, quæ postea declarabimus & omnibus illorum ritibus deseruiat.

Historia.

R

Præceptum: ad faciliorem perceptionem rerum Indicarum, de quibus exempli loco agitur. Cap. IIII.

CVM inter omnes euentus & successus Christianorũ ex quo Deus vniuersum cõdidit: nullus æterna memoria dignior sit, in quoque sua maiestas clementiam tantam excreuerit atque fuit conuersio, pacificatio, & conciliatio nouorum orbium nouæ Hispaniç. Ideo animus est, hoc loco, eorum consuetudines & cærimonias inserere, vt ex effectu causa apertius intelligatur. Aio itaque, Indigites illic varijs & diuersis ritibus in sacrificijs & cultu Diabolorum & Idolorum vsos fuisse. Consistit autem ea diuersitas, in varietate rerum, quas adorabant, conuenientibus illis, alioqui, in cultus & reuerentiæ ratione. Nam extruebant templa sumptu & arte admiranda, quæ vt plurimum, fiebant opere plano vel leuigato: intus pariter & extra, tanta firmitate & soliditate, vt quotquot hodie conspiciunt admiratione capiantur. In ipso ordine structuræ, varietate, & situ vel posita nulla apparebat comissura aut iunctura. Imponebant fundamentis fortissimis lapides plani & æquales affabre cæsi, & singulos ordines lapidum ea proportione distinguunt, vt incipientes principio ab immensis lapidibus fastigiatim minores magis magisque superstruant: idque ad amussim, & perpendiculariter, & sic fastigia summa in minutissimos lapillos desinunt, vt eorum exiguitas omnibus incutiat stuporem in ædificijs illis amplissimis & superbissimis; conficiuntur ex ijs lapillis quasi labyrinthi & inflexus pauimentorum ob varietatem, vocantur à Castulonensibus pidras locas, ab Indis tetzontli: si calce astringantur tam firmiter coalescunt, vt rupis videatur, neque scalpris, neque alijs ferramentis deiungi possint, ne crenæ quidem aut fissuræ edi. Ex eiusmodi lapidibus hodie constructę sunt ædes Hispanorum, & olim tempore infidelitatis palatia summatum Indiæ, & licet plurimum aliæ ædes ex lateribus non coctilibus at Sole duratis confectæ essent ad altitudinem tamen vlnæ supra fundamentum lapides magnificentios eminebant. Domus Hispanorum sunt in præsentia sumptuosissimæ, & splendidissimæ, nec

S

Ritus indorum noui orbis.

T

Structura templorum.

V

Hispanorũ existentium in India domus.

munitæ atque commodę admodum architechtonicè & ad perpendiculum confectæ. Suntque tectæ delapidatis uel ſtratis propter imbricum ac tegularum pænuriam ea æqualitate, ut per tecta ſine ullo impedimento ex ædibus ad finem plateæ ingredi liceat, quæ res tantũ ornamentum & amplitudinem ciuitati Mexicanæ cõciliat. Templa paſsim in colliculis ab ipſis congeſtis ſita ſunt, quæ pyramydum Aegyptiacarum formam præ ſe ferebant. Hiſpani, Cues uocant, erant ea elegantiſsimis cincta circuitibus, cancellis, & tranſennis præcluſa gradibus artificioſis & uariegatis. Habebant prætereà, aulas & porticus magnificentiſsimas una cum habitationibus inſignibus pro Idolorum pontificibus, & cuſtodia cemeliorum. Aulæ cum laquearibus erant atræ, & colore fuſcioris purpuræ ob uaporem reſinæ abiegnæ qua candelarum, cereorumque loco utebantur. Nam cum deeſſent illis camini fouebant perpetuum ignẽ in medio aulæ non tã neceſsitatis quã magnificentiæ cauſa. Exornabantur eadem templa uiridarijs, fontibus amęniſsimis, balneis calidis, aquis ſtagnantibus, & hortis uiridiſsimis, floſculis & arboribus amœnis. Habent autem flores eximios odoratos & uarios Semper autem in illis plantabant magno ſtudio arbores ualde patulas & umbroſas, uſque adeo, ut in unius umbra mille homines agere poſsint, eo modo, quo Indi ſedent. Quamuis autem ſterilis, & infrugifera ſit ea arbor, eſt nihilominus in tãto pretio, ut in comparationibus à maiori plerunque ab ipſa collationem ducant. Vocant autem illam Indi ahuehuetl, Hiſpani arbor de parayſo, mihi autem non eiuſdem generis eſſe uidetur. Toto anno uirides manent, ſunt platano perſimiles, nec tamen plane eiuſdem naturæ, ut in catalogo uariarum rerum noui orbis explicaturi ſumus. Pontifices tẽplorũ religioni deuoti ſub ijs reſidebãt. In ipſis porticuum muris erant ſedilia fabricata humilia terræq; uicinia, erant illis quoque ſellæ plicatiles cum ſuis fulcimentis ex iunco pictis & diuerſicoloribus; uarios enim colores iuncis inducunt. Habent inſuper, alia ſedilia lignea depicta multiformiter, arborum & uolucrum figuris: & hæc loca nitidiſsima erant omnia utpote deſtinata eorum tripudijs & choreis.

Templi vbi conſtructa erant tempore Infidelitatis.

Sub unius arboris umbra poſſunt mille homines ſede.

Sedilia Indorum.

X Y Z

De modo quo Indi choreas & tripudia ducebant. Cap. V.

OMnes in illis ſaltationibus alacriter & decorè ſaltabant, ut poſtea dicemus, Nobiles induti amiculis gauſapinis cum fimbrijs elaboratiſsimis, quibus ſe cingebant uerecundiæ cauſa: & in ijs conficiendis mulieres cum ſumma induſtria uerſabantur, & attexebãt longas oras ex eodem gauſapo uel pẽnis auiũ, (res uiſu miranda) utebantur armillis aureis & argenteis & onuſtis gẽmis, aut plumis pretioſiſsimis. Vulgus induebatur perſonis ex pennis, papyro,

Ornãdi modus ad tripudia.

Vulgi ornatus.

A

uel

uel animalium tergoribus quibus toti cooperiebantur. Erant uerò studiosiores multitudinis quam honestatis. Illa verò tripudia sunt inprimis memorabilia, nam cum tantus esset populi confluxus omnes
B. tamen ad eosdem numeros & sonos pariter cantabant & saltabant nec obstabat varia soni mutatio. Quocirca inuictissimus Imperator Carolus V. cum oretenus audiret illam saltantium multitudinem, & paritatem in mutationibus, animum inducere non potuit dum in Valle Soletana specimen eius rei coram eo ederetur: cuius ipse cum suis primatibus toto promeridiano tempore spectator fuit. Solebant ante susceptam fidem Christianam mulieres etiam sese immiscere, sed post conuersionem, ne per somnium quidem isthuc facerent.

De ornatu Templorum Indiæ. Cap. VI.

C ERant vsque adeo solliciti in exornandis templis ut ea decorarent pretiosissimis lapillis, & parietes aulæis belluatis coloribus uarijs insignibusq; intextis parietes insternerent. Decorabant insuper uarijs auium plumis, necnõ magnis argenti auriq; põderibus quibus ipsum Idolum præcipuè onerabatur, Idola ista vt plurimũ ex ligno fabricabant excelcissimæ staturæ instar Gigantũ, alia ex lapidibus conficiebãt non absimilia Romanorũ statuis, nisi quod magnitudinis essent infinitæ. Faciebant interdum imagunculas quæ erant velut Icones & toreumata paruas hasce in lapillis prætiosis scul-
D pebant, illas verò, prægrandes ex cõmunibus saxis faciebant, easque excauabant ut ex illis falsi mystæ oracula redderent. Imagines postea insigniebant plerisque locis vnionibus margaritis & circundabant aureis torquibus illiquefactis ipsis corporibus insculptis etiã auibus, serpentibus, animalibus, piscibus, & floribus more Mosayco Cyrneis, smaragdis, onychinis, amethystis, & alijs inęstimabilibus lapillis diminutis, quibus exquisitissima opera fiebant, extantibus ubique unionibus, & alijs inæstimabilibus ornamentis. Sedes illorum Idolorum, ut diximus, primaria templa & in ijs seorsum
E adyta uti secretiora sacella erant. In maiore horum adytorum locata erat mensa quadrata magna & splendida, habebant singula latera longitudinem trium ulnarum, non absimiles lapideis illis, quę inter Romana monumenta adhuc seruantur: nisi quod erant unicolores, singuli anguli erant crassi tres vlnas plus minus, subnitebantur quatuor animalibus, tanquam columellis. Conscendebatur ad eas per gradus uiginti, qui tamen uel plures uel pauciores interdũ erant. Erant eiusmodi scalę appositę ad singula quatuor latera. Vnicuiq; angulo mensę imponebatur unum thuribulum, ut essent numero quatuor, & ea comparabantur ad ipsius templi similitudinem,

Idolorum materia.

Sacrificiorũ mensa.

neque

neque enim omnia templa similis erant structuræ. Fiebant igitur nonnullis locis ex argento, nonnullis ex auro vel peregrinis lapillis immensi valoris quales sunt smaragdi, aspides, sardonici, & id genus similes. Eiusmodi verò gemmea thuribula maxima arte elaborabantur, ne quid auri argenti vel alterius cuiusquam metalli admisceretur. In istis mensis vel gradibus donaria sua collocabant singuli, pro suis facultatibus, qualia sunt aurum, argentum, stragula, aues, edulia, vel aliud quid de suis thesauris suppeditabant, homines immolandi, vel sponte sua se sistebant, qui se publicæ vtilitatis causa (quam illi sibi fingebant) deuouerent, vel sortibus ductis legebantur, vel ipsa Idola sibi optabant aliquem pro affectu & maleuolentia summorum Pontificum, vel inuiti compellebantur, vtpote, mactando eos, qui ab hostibus capti erant in prælijs, quibus vicissim sæuiebant.

Hominū Immolatio quo modo fiebat

G

De numero Deorum Mexicanorum, & de consuetudine hominum immolandorum apud illos. *Cap. VII.*

VT liquidius cognoscatur ferocia & infœlicissima cæcitas & seruitus illorum barbarorum, quibus, propter ingentia sua peccata mancipati erant: visum est hoc loco recensere multitudinem Deorum quos colebant. Perhibent Mexicæ fuisse bis mille Deos, qui vt plurimum ex ligno, saxis, aut luto formabantur (vt dictum est) quorum alij erant solidi, alij concaui. In concauis latebant sacerdotes oracula reddentes, eoque modo plebeculam decipiebant. Erant fere longitudine & altitudine Gigantum, positi in dextera templorum parte, (sicui Christianorum summa altaria) in ipsis parietibus excauatis. Quorum altitudo æquabat pedes Idoli planitiei mensæ in qua sacrificabatur, & si tantum intercapedinis esset inter Idolum, & mensam, quantum loci istæ scalæ occupabant. Istud Idolum homines immolandum exposcebat eiusque voluntati ex tēplo mos gestus est. Illi verò, qui designati erant oraculo, vel sortilegio, solemnijs ceremonijs, & apparatibus, vt plurimum coronati (maximè si propter salutem communem offerrentur) deducebantur. Vbi ad aram peruentum esset cum saltationibus & iucundissimis modulationibus mactabantur. Ad cuius rei executionem imponebantur prædictæ mensæ, tunc primum illis cor eximebatur, pectore inciso, nouaculis vel cultellis lapideis: Quo facto, cor Idolo sacrificabant, modo ori cochlearibus ad id ex prętantissimis lapillis confectis intrudentes, modo in manibus imponentes. Interdum verò, in paropside coram illo collocabant, parietes templi humano sanguine aspergentes. Mortuo corpore, per illos gradus deijciebatur, quod acceptum, amici in suis porticibus, quas in eum vsum haberent sepeliebant. Si

Mexici fuisse bis mille Deos.

Modus mactandi homines.

H

I

K

verò

uerò essent ex nobiliori genere concremabant magnis cærimonijs. Eiusmodi victimæ apud illos erant adeo usitatæ non minus Indigenarum quam uictorum, ut quisquis eo destinaretur nullam effugiendi ansam haberet: Interdum uno tempore uidelicet, in sacris, vt ipsi falso putabant, suis anniuersarijs quindecim uel uiginti millia hominū eo modo cædebantur. Intellexi ipse ex quibusdam senibus indigenis in templo Tetzcuctzingo, distante medium milliare Tetzcuco, quod erat omnium templorum famosissimum, cuius in hunc usque diem uestigia conspiciuntur, fuisse olim uno sacrificio sollemni immolatos septuaginta sex millia captiuorum ex bello Tlaxcala (lachrymosum profectò & flebile spectaculum) sed ista belluina feritas auspicio bonitatis diuinæ iam in melius commutata est per fratrem Martinum Valentinum comitatum duodecim patribus, qui omniū primi ex nostro ordine Franciscano sicut duodecim luminaria ad similitudinem duodecim Apostolorum ad nouum illum orbem nouāque Ecclesiam constabiliendam profecti sunt. tum etiam per uiros religiosos ordinis. D. Dominici & Augustini qui postea, subsequuti sunt, fauore omnipotentis Dei uitæ morumque probitate stupenda facta ediderunt & quotidie adhuc edunt: ut post exposituri sumus conuerterunt & conuertunt etiam num infinitam multitudinem eradicando cultus dæmonum, homicidia & sacrificia tam fæda ut nunquam similia exempla apud ullam nationem spectata uel audita fuerint qualia apud hosce barbaros exercebantur, prædicando illis. & annunciando orthodoxam doctrinam Christianam summa cum blandiloquentia. Quamuis initio interpretibus uterentur, attamen factum est iuuante Deo, ut linguam eorum precipuè uerò Mexicanam, quæ reliquis est politior, breui tempore expeditissime sonarent, idque, tā perfectè, ut etiam libros eo Idiomate componerent, & dictionaria cō ficerent, quibus posterorum laboribus consuleretur. Videbamur enim commodius illorum sermonem percepturi, quàm illi nostrum. Obstupuerunt autem Indi uehementissimè audientes tanta promptitudine & celeritate, uernaculā ipsorum orationem ab externis & peregrinis exprimi, iudicabantq; dininum quid esse, quemadmodū re uera non sine prodigio & miraculo fiebat. Supradictorum omnium probatio sequenti Stemmate continetur.

Sepeliendi modus.

Septuaginta millia fuisse vno die Demonio oblata.

Fr. Martinus primus Indiarum prælatus.

Interpretibus tradebāt fidē Catholicam in principio.

Obstupuerunt audientes religiosos loquētes eorum linguam.

L M N

Demonstratiua Indorum exhortatio ad suorum rituum & morum dimissionem, nostræq; fidei catholicæ amplexationem. *Cap. VIII.*

O

FIlij, Cum rei ipsius ueritas nos doceat nullas opes aut diuitias libertati esse anteponendas, utpote, qua nihil antiquius, prius & carius, non modo ab hominibus, sed neque à bestijs habea-

tur

Captiuitas durißima seruitus.

tur. Est enim captiuitas durissima seruitus. Omnipotens Deus cœli terræq; dominus, vestri misericordia, non vestris meritis, verum infinita sua pietate & clementia ductus est. Eius itaque auctoritate ad uos accessimus, necnon mandato Beatissimi Pontificis maximi eius in terris vicarij & Regis nostri catholici potentissimi Domini Imperio atq; instigatione, quo uestrum intellectum radijs diuini luminis illustraremus, vestrosque animos corporaque grauissima subiectione qua opprimuntur liberaremus. Et si enim seruitus hominum sit molestissima, intollerabilior tamen est illa, qua vos Diabolus humani generis inimicus deuinctos atque adstrictos habet. Venimus itaq; ad vos, in vitam nouam & libertatem asserendos, vt cognoscatis quãtum intersit inter verum Deum cuius nos adoratores sumus, & falsos illos Deastros, quorum vos estis cultores. Deus verus cuius cognitionem habemus est omnium rerum visibilium & inuisibilium conditor, illi omnia parent, ipse verò à nemine dependet: nam ipse est mens vniuersi, & principium expers principij & finis, ille, inquam, reliqua pro nihilo habet præ anima rationali, illam supra omnia amat, nempe creatam ad imaginem & similitudinem suam, & cui mõstrauit vestigia quibus ad cognitionem sui peruenire queat. Eius immortalitatem & firmitatem vos ignoratis, nam si cognosceretis profectò iam deflexissetis à diaboli obedientia & vos totos eius obsequio consecrassetis, cui, omnes creaturæ seruiunt. Ille, inquam, sicut nos fecit liberè sola sua bonitate, vt eum diligeremus, cognosceremus, possideremus, eoque frueremur & nos delectaremur postulat, vt illi sponte nostra liberè candideque seruiamus, non ea seruitute qua vosmet Diabolo subiecti estis qui à vobis exigit omnia vltra citraque rationis fines videlicet, immolationem vestrorum natorum, possessiones, corporis deformationes, & sanguinis profusionem, sicut, omnibus horis inter vos accidit. Vestri Dij, non sunt Dij, sed creaturæ carentes facultate de integro aliquid producendi, immo ne leuissimam quidem vilissimamque rem, quæ in toto sit vniuerso, vt ipso experimento vobis videre est. Vos adoratis saxa, lutum, ligna, arbores, solem, lunam, stellas, aliaque nefanda planè, ut talpas, colubros, & bruta qua re nihil cum ratione magis pugnat, nam sunt illa omnia partim diuina potestate creata partim uerò, à uobis met ipsis fabrefacta.

Deus est omnium rerum conditor.

Ponuntur rationes quibus ad nostram religionem Deiq; obedientiam inducantur. *Cap. IX.*

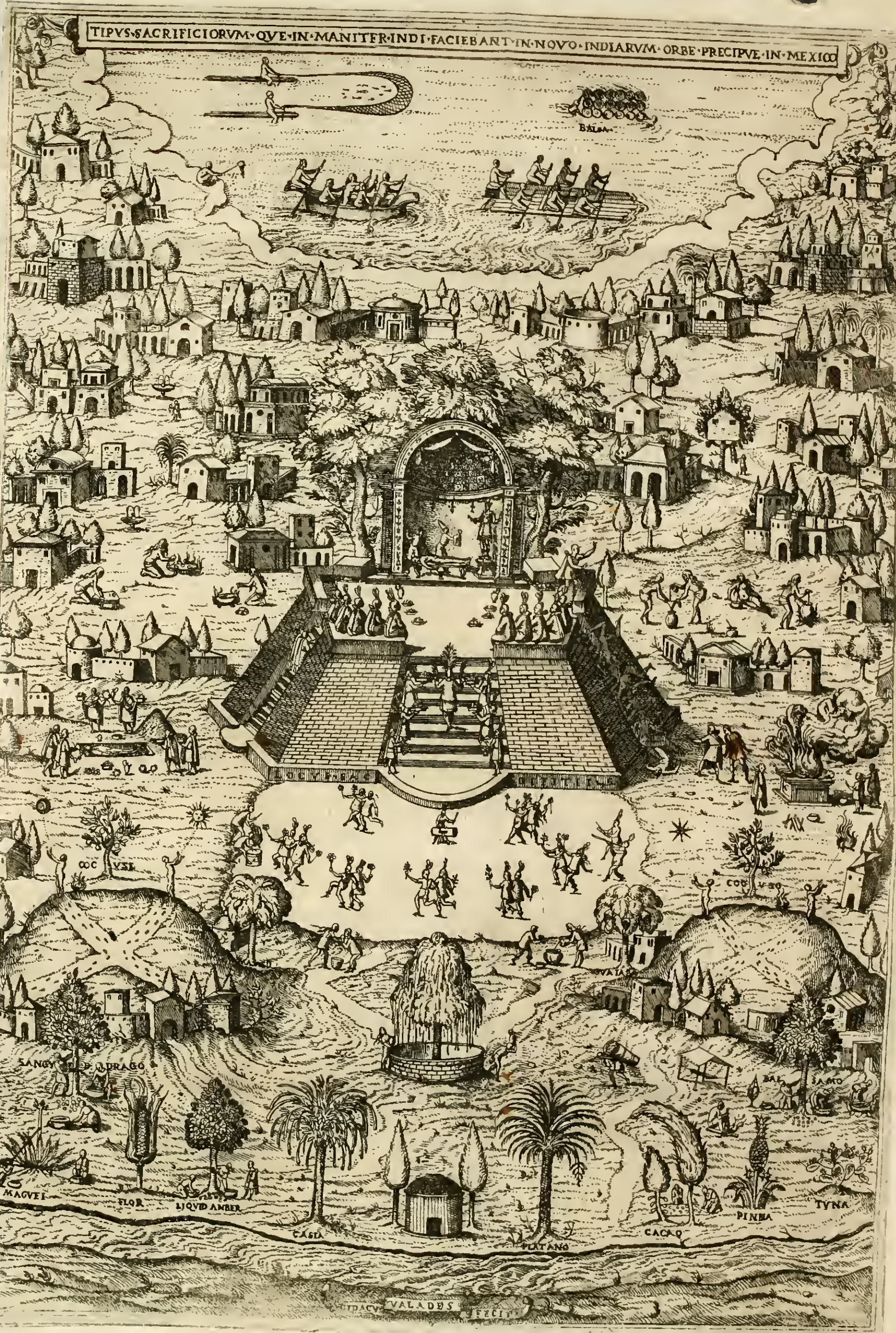
Ephe. 4.

TRes potissimum causæ uobis aduertendæ sunt quibus ad cultũ ueri Dei sanctamque fidem catholicam commoueamini. Prima est, quia unus tantùm est Deus (quare nihil uerius excogitari

. Cōsti-
.7 &
ce. A-
..& Ni-
Actio 7

itas
um
otum,

TIPVS·SACRIFICIORVM·QVE·IN·MANITER·INDI·FACIEBANT·IN·NOVO·INDIARVM·ORBE·PRECIPVE·IN·MEXICO
BALSA
MAGVEI
FLOR
LIQVID AMBER
CASIA
PLATANO
CACAO
PINEA
TUNA
VALADES

gitari poteſt) vnum principium, vna fides, vnum baptiſma, & vna Eccleſia ſancta Catholica & Apoſtolica; Varietas autem veſtrorum Deaſtrorum proculdubio errorem veſtrum teſtificatur. Tum, quia Deus, vt iam demonſtrauimus, finis principijque expers, cum ille ſibi ipſi exiſtat principium & finis. Nam ſibi ſoli conuenit eſſe Alpha & O. Principium & Finis. Veſtri autem Dij, à vobis ortum habent, non ex ſua natura propria. Nam cum illos oporteret eſſe auctores veſtrum tantum abeſt, vt à vobis illi fiant, idque, ex lapidibus & lignis, quæ interitui obnoxia ſunt, Præterea, poſtquam ex materia caduca componuntur, conſideratę quęſo, cuiuſmodi poſſunt eſſe Dij, cum iuſtius vobis ipſis Deorum appellatio competat. Omnia igitur clamant & natura ipſa dictitat, nos à Deo originem habere, illum verò à nemine alio. Secunda ratio eſt, quia Deus eſt immortalis, Eſt enim animus qui nec videri, nec ſentiri poteſt, niſi oculis internis, id eſt, mente. Veſtri autem Dij, tactui & uiſui obiecta ſunt, fabrefacta ex ligno & lapidibus veſtris ipſorum manibus, conſumuntur inueteraſcunt, cæteri veſtri Dij & ut melius dicam res è quibus fiunt. Sunt opera & creaturæ ſummi Dei ab eo initiũ cœperunt, atque, ſi eius deſtituerentur ſuſtentatione dictum factũ deſtruerentur, quemadmodum uidetis illa vitiari & corrumpi, quia non ſunt æterna, vt Deus & anima. Eſtque tanta neceſsitas & reſpectus inter nos & Deum, atque inter ſolem, & eius radios, nam vt videmus radij omnem ſuum ſplendorem à ſole ducunt, qui terræ ſuo occaſu tenebras & vmbram inducit, eadem inquam ratione à ſummo & æterno Deo nos toti pendemus. Item, iſta infinitas Deorum conſtare nequit, uelut enim vnum regnum plures, vno, reges non admittit: nec Reſp. alios præter vnum gubernatorem: nec vna familia plures uno capite, recipit, & in ſumma omnis poteſtas conſortis eſt impatiens: ita in religione noſtra Chriſtiana, fieri nequit, vt plures vno Deo exiſtant. Nam, ſi plures eſſent, quod vni placeret alijs foret ingratum, quodque ab uno factum eſſet, ab alijs infectum redderetur, ſi qua facultate ualerent, vt diximus. Veſtris itaque Dijs nullæ ſunt uires faciendi vel deſtruendi ſe, cum neque ſui ipſius conſeruandi facultatem habeant. Nam & reſtaurandi ſunt & diſſoluendi. Si uerò vnquam loquuti dicantur, factum iſtuc eſt, à Diabolo fraudis & mendacij parenti per illa ſua inſtrumenta, à Deoque permiſſum ob execrabilia veſtra flagitia, quibus ipſius indignationem promeruęratis, aut perpetratum eſt calliditate doloq; malo falſorum atque diabolicorum ueſtrorum ſacerdotum, in quem finem curabant excauari Idola vt ſe collocando intra ipſas ſtatuas, pro ſuo appetitu & libidine proloquerentur, quemadmodum in præſenti vobis pateſit, nõ quod veſtri Deaſtri noſſent loqui,

Con. Cõſtãti 1. c. 7. & Ch lce. Actio 2. & Nice. 2. Actio 7

Caliditas Idolorum ſacerdotum.

cum certissimum sit lapides & ligna esse elinguia. Insuper, est adeò consonus naturæ amor parentum erga filios, vt etiam bruta ratione atque prudentia omnino carentia, ad cognoscendum naturalem illã procliuitatem solummodo naturæ instinctu amant, atque tuentur suos fœtus, ob similitudinem atque propagationem sui ipsius Si verò, naturalis illa inclinatio tã eximia amoris exempla in brutis edit, quid faciet vis rationis in homine ipsam naturam sequente ducem? Adde, quod lege naturali obligati sumus tam bene uelle proximis atq; nobismet ipsis, ea lege, vt vitam quam à Domino accepimus, cuiusq; domini ipsi nos sumus, pro nostris uiribus conseruemus. Omnes illas obligationes naturales diabolus suo fuco & dolo malo tollit: & reddit vos tam excæcatos, vt audeatis, quæ ne bruta quidem animalia facerent, mactare, videlicet, uestros natos, & demonijs immolare: ipsi amicos & vicinos occiditis, potatis illorum sanguinem, carnesq; eorum deuoratis: res nefanda profectò & horribilis, cuiusque exempla nunquam visa aut percepta sunt à nobis, immo, ne apud infideles quidem & barbaros, quorum notitia ad nos peruenit nisi apud vos; tam strictè vos diabolo mancipastis illisque potissimum nefandis & horrendis flagitijs ille capitur. Nouit enim & Deo & hominibus illud præ omnibus esse execrabile, vos proprium sanguinem funditis, deformatis naturalem vultum, os nauaculis discicãdo, perforando nares, auricolas, & labia, curtando vestras linguas: Expēdite quæso hæc omnia, & animum aduertite, quantum sit discrimen inter vos, & vestras proles, quæ ab huiusmodi turpitudine nostro beneficio seruatæ sunt. Has cæremonias & ritus Indij, mandato Diaboli obseruabant, ut illis assimilarentur easdem incisiones habentibus. Vnde teterrimi existebant. Ad tegendam autem illam deformitatem, partes corporis eo modo dedecoratas exornabant & in se se & in Idolis suis lapillis peregrinis, fistulisque aureis pariter atque argenteis: verum quacunque arte vterentur manebant deformissimi, vsq; adeò, vt recentiores & iuniores rideant in præsenti senes, qui Diabolo iubente sibi illam fœditatem intulissent. Considerate præterea (filij charissimi) Deum nihil aliud a vobis postulare quam voluntatem & mentem synceram, non poscit hominum sacrificia aut cordium immolationes præterquàm, vt vestra pectora illi soli consecretis & casta tueamini: cognoscentes illum solum esse auctorem, redemptorem, & illustratorem animarum, datoremque gloriæ æternæ quam auidissimè expectamus, quod ab illo omnia bona dimanant, & omnes qui non crediderint in illum non seruirent illi, debitoque amore prosequuti fuerint damnatum iri ad perpetuas inferni cruciatus: quemadmodum maioribus vestris accidit: vbi tanta tormenta sustinent, vt lingua humana iis exprimendis aut enu

Dom[i]nibus Indi propri-os immolabant natos

merandis

merandis non sit par. O infoelices illos, & uos contra beatos, quibus datum est veritatem cognoscere. Eripuit uos misericors Deus clementia & bonitate sua, ex illorum cæco errore & paratus est uos D lustrare vero lumine, modo illum cognoscatis. Porta autem & recta uia, qua venitur ad summum illud bonum, quod vobis in nomine Dei promittimus, cuique insistendo euitatur maximum illud malum cui parentes vestri fuerunt, atque vos etiam nunc obnoxij estis, est cognitio Dei, fides, spes, & charitas, quæ dicũtur virtutes Theologales, quas, Deus in sacrosancto fonte baptismatis spiritui nostro cõmunicat: quo sine, nemini omnino salus contingere potest. Quamobrem, ait, dominus & magister noster Christus: Quicunque crediderit & baptizatus fuerit saluus erit, qui autem non crediderit condemnabitur. Hoc ingens beneficium & eximiam gratiam, impossi- E bile est rescipere ab illis, qui peccatis mortalibus immersi sunt, quẽadmodum uos, nam per ea & præcipuè detestandæ vestræ infidelitatis horribilia crimina homines redduntur hostes Dei & consequenter indigni eius gratia, hæredes inferni, in quo animæ vestræ perpetuis flammis ardebunt: quemadmodum animæ maiorum uestrorum illic ardent, atque in æternum arsuri sunt. Recedendum itaque vobis est, charissimi, ex animo & serio auctori falsitatis Diabolo & accedendum ad Deum Opt. Max. qui ipsa ueritas est, superest, vt anteactæ, gestæque vitæ pœnitentiam agatis, dœmonia execremini cum firmo proposito atque instituto uitæ posthac in melius commu- F tandæ. Animaduertite quæso, ut vos hoc tempore diabolo estis mancipati aduersarij ueri Dei filij perditi & excæcati. Verumenimuerò si nunc sacrum lauacrum & baptisma subeatis cum dolore commissorum à vobis flagitiorum, confestim euadetis filij Dei, hæredes beatitudinis & gloriæ ęternæ ubi tanta est quies, lætitia, & tranquillitas, vt lingua humana pronũtiare nequeat. Aduertite omnes uestras actiones esse prauas, & frustraneas esse uestras superstitiones. quia in inferno ubi sunt maiores uestri, nihil comeditur aut bibitur, veluti, falsò uobis persuasum habetis, immo semper inexplebili famæ & siti anguntur in flammis inextinctis. Itaque, frustra mortuis cibum G & potum cum tanto apparatu apponitis: conuersi ad dominum & baptizati liberabitis uos hac grauissima calamitate atque Deo fruemini, qui se communicat suis in omni dulcedine & suauitate per fidem & gratiam quæ in sancto baptismo comparatur. Et profitendo fidem confestim aperientur oculi uestri intellectus cognoscentes malum in quo hactenus degestis & fœlicitatem quam expectamus.

Recta veniendi ad Deum via.

Io. 3. Mat. vlti.

Historia.

Inducuntur ad obedientiam Romani Pontificis simul & Imperatoris Caroli V. Inuictissimi ac successorum eius. Cap. X.

Ecclesiæ summus Pastor.

Est prætereà, vobis agnoscendus Romanus Pontifex Summus Ecclesiæ Pastor ac Caput & vicarius Christi in terris cui suas vices & potestatem ipse credidit. Quem Imperator noster inuictissimus cũ Regibus cæterisq; Principibus Christianis agnoscũt, Christianoq; more venerantur. Vt subsequenti Stemmate patebit: in quo tibi Gerarchiam Ecclesiasticam demonstrabimus. Quocirca non tantum est Vicarius hominis, at Dei pariter & hominis, eaque ratione omnis Iurisdictio illi atributa est, quã ĩmediatè ab ipso Deo suscepit ad moderandum humanas animas: quas vita sua proprioq; sanguine fuso Christus vindicauit: non solum in spiritualibus verũ etiam in corporalibus. Nam sicut in rebus naturalibus frequenter vid".

Papa, potestatẽ immediatè recipit à Deo.

demus, vnam & eandem rem habere duas potestates, quarum vnam habet ex forma sua specifica & illa est propria essẽtialis potestas sua. Aliam verò habet accidẽtaliter, ex aliquo intrinseco superueniente suæ essentiæ, & illud est proprium rei, nec principale, in ipsa, quia potest adesse vel abesse preter ipsius rei corruptionem, sicut sunt accidentia. Pari modo considerandum est circa Ecclesiæ Christi potestatem. Nam illa potestas pontificalis Ecclesiæ scilicet, ligandi & soluendi animas, est potestas eius essentialis & propria. Aliam, uidelicet, quam exercet in vi armorum & huiusmodi, non est potestas Ecclesiæ essentialis, sed accidentalis. Vndè, ex hoc quod huismodi potestate accidentali vtatur, scilicet mundana, non potest dici vnum & idem regnum cum regno Romanorum. Nam potestas mundana in Cæsare, est essentialis & propria, per solam enim illam dominabãtur & regnabant suos subditos. Secus est in Ecclesia Christi. In qua talis potestas mundana est mere accidẽtalis & non essẽtialis. Ideo non refert iurisdictionem mundanã Imperatori filio eius legitimo spirituali competere tanquam adiutori & protectori Ecclesiæ, tum etiam alijs regibus & principibus Chrstianis quibus mediatè à Deo tributa etiam est talis auctoritas in temporaneis, nichilominus vtraque Pontifici debetur, sed ad tranquillitatem animæ temporalem cõmunicat Regibus Christianis eos confirmando, quos Deus vnxit, & signauit in eũ finem Qua de causa ijdem quoq; Papam agnoscunt, eũ amant reuerentur & obediunt, veræque Ecclesiæ Catholicæ parẽt, & vnanimiter pacificeq; semper se inuicem tolerãt. Nam, vt Christus solus est Sacerdos & omniũ rex, ita par est vnum quoq; eius esse vicariũ qui omnes eius vices gerat, vt ex eo Ieremiæ loco facile constat. vbi dicit. Ecce constitui te hodie super gentes & super regna. Sed cum eminentius multo sit spiritalem administrationem gerere, propterea summus Pontifex ad securius uacandum rebus diuinis contentus iurisdictione spiritali, & parte imperij mundani: reliquum principibus christianis competit, quia ad hoc etiam à Deo uocati electiq;

Christus in Ecclesia vnũ uoluit præesse. I. C.

sunt, ideoq;, illos diligere illisque subesse & obedire tenemur, sicut veris prĩcipibus nostris naturalibus. Hinc est quod magnus ille Dionysius dicebat quod omnium conditor Deus binas habitationes possideat: alteram in cœlo, alteram verò in terra. In cœlo ministros habet Angelos, Archangelos, Thronos, Dominationes, Principatus, Potestates, Cherubinos, & Seraphinos, qui perpetui illi adsistunt, eum continuis laudibus, & benedictionibus prosequuntur, ipse enim dignus est omni honore & gloria, nec vnquam defetiscuntur. Quoniã à loco isto sancto & beata domo exulant, lassitudo, fames, sitis, tristitia, fletus, vociferationes. Contra, omnia plena sunt lumine, claritate, gaudio: neque enim ulla est collatio nostræ lætitiæ ad cœlestẽ, cuius respectu, nihil est, nisi miseria ploratus & ærũnæ. Nã uerus Deus qui est lux & claritas illos illuminat. Ipse enim, cũ uerus agnus existat, cãdela est inextincta. Quotquot enim, eã domũ incolant: fœlices beatiq; habentur, propterea quod ab omnibus expetitur. Audite super hac re Dauidem Regium vatem Deo charissimum, qui, licet rex Israel esset, nihil aliud tamen desiderabat, quàm Deo cohabitare dicens, vnã petij à domino, hanc requirã, vt inhabitẽ in domo domini omnibus diebus uitæ meæ; & iterum; Quam dilecta tabernacula tua domine virtutũ: concupiscit & deficit anima mea in atria domini, alibi iterũ ait: Gloriosa dicta sunt de te ciuitas Dei. Ad hãc domũ nos destinauit, & creauit maiestate sua diuina, vt eius hęredes & domini fieremus; nisi quod peccatis nostris eo exclusi sumus, vsque adeò, ut nobis illuc nõ pateat reditus nisi fauore singulari & auxilio omnipotentis fulciamur. Amici Dei hic positi expendentes beatitudinem cœlesti ea contemplatione tam ualde inflammati sunt, vt omnia terrena quæ vel in præsenti possiderent, vel in posterũ possent adquirere dimitterent, vt fecerunt Apostoli & etiam nũc Religiosi & innumeri alij ex omni hominũ ordine. Immo etiam mortẽ ea propter vltro subierũt; sed non vt vos morimini, quibus mors ex hac vita est transitus ad gehennã æternã. Amici verò Dei moriuntur vt sibi lucri faciant sedes quietas, & perpetuas. Ibi nihil aliud appareret quam Deus, qui est speculum in quo cuncta relucẽt, nam in cõspectu Dei est conspectus omnium rerum, in eius fruitione est summum bonum, quod non est aliud quã Deus ipse. In ijs ædibus Deus est æconomus & pater familias. Alterum verò tabernaculum diuinũ in terris est Ecclesia Sancta Catholica & Apostolica Romana quam nos verè profitemur: cuius caput & fundamentum est Christus: iuxta illud Pauli, Fundamentum aliud nemo potest ponere, præter id quod positum est, quod est Christus IESVS. Item ipsum dedit Deus pater caput supra omnem Ecclesiam: sed cum eius maiestas non ferret, vt hic semper visibilis maneret, constituit

Habitatio Dei duplex Altera in cælo & altera in terra.

Apoc. 7. c. 10

N

Apoc. 21. a 4.

Lætitiæ nostræ ad cęlestẽ nulla collatio.

Psal. 26. b 4.

O

Psal 83. a.

Psal. 86 a. 3.

Deus qualiter hominẽ ad gloriam creauerit.

P

Mors qualiter à Santis desideratur.

Nota quomodo Christus & Petrus fundamentũ sit.

Q

1. Cor.

Ephe. 4.

suo loco principem, & uicarium suum Apostolum longè dilectissimum B. Petrum caput Ecclesiæ ministeriale vt vocant, supraque eum ædificatam Ecclesiam, quatenus & ipse in Christo fundatus & virtute eius solidatus est: cuius loco succedit summus pontifex: vt tradunt grauissimi & vetustissimi patres orthodoxi, & nos firmissimè credimus: à quo per euangelium geniti, à quo nutriti, à quo educati, à quo cœlesti aqua potati scaturiente in vitam æternam, cuius haustu, vt ipse loquitur, atque potu conceptam visceribus sitim sedes ardoresque restringimus. Considerate hanc Christi singularē prouidentiam atque sapientiæ abissum cum de hoc verò animarum pastore prouidit non dedicasse eum modo pro animarum omnium salute, sed eum statuisse pro tempore qui nostros ingratos atque veteratos posset impetus reprimere. Huius quidem capitis nostri successio & electio fit per Ecclesiæ proceres, id est, Cardinales, quos fratres vocat, quia in terris capite carere non possumus. Quamuis autem Romæ fixas habeat sedes, non tamen à loco aliqua ei potestas accidit: sed Romani Episcopi denominationem inde trahit quod velut alius quiuis prælatus suas Ecclesias habent sic ille Romanæ præsidet. Habetque cum cæteris episcopis parem potestatem ordinis, iurisdictionis verò maiorem. Cumque singuli episcopi sibi assignatos greges habeant, huic vniuersi sunt crediti: veluti cum pater familias seruis quidpiam pluribus faciēdum demandat, vni tamen ex eis potestatem dat, vt in alios inspiciens, ad suam functionem (si forte cessent) eos reuocet, ac prospiciat, nequid detrimenti patri familias eueniat. Ad hanc enim Ecclesiam Rom. propter potentiorem principalitatem necesse est omnem conuenire Ecclesiam, hoc est, eos qui sunt undique fideles, in qua semper ab his qui sunt vndique cōseruata ea quæ est ab Apostolis traditio, cui & Tertul. subscribit. Habes Romam, inquit, vnde nobis quoque auctoritas præsto est, fœlix Ecclesia, cui totam doctrinam Apostoli cum sanguine suo profuderūt. Vbi Petrus passioni dominicæ adæquatur vbi Paulus Ioānis exitu coronatur, vbi Apostolus Ioannes postea quàm in oleum igneum demersus, nihil passus est, in Insulam relegatur. Cyprianus quoque martyr Romam matricem, & radicem catholicæ Ecclesiæ appellans, affirmans item Romani episcopi locum, Petri locum esse. Nec dissentit ab his D. Hiero. ad Damas. scribens Beatitudini tuæ, id est, cathedræ Petri communione consocior super illam Petram Ecclesiam ædificatam scio. Apud illum Christus deposuit claues, illi facultatem claudendi uel aperiendi cœli credidit. Claues autem uocant potestatem liberandi peccatis & pœnis quæ sunt uelut catena qua alligati tenentur diuinorum & ecclesiasticorum præceptorū. Fundamentum huius tabernaculi est Iesus, vt supra dictum est qui

est

Super cathedrā Petri edificata Ecclesia.

Irenæ lib. 3. aduer. hære. Tert simili. Cyp. lib. 4. ep. it 8 Hier. Conf. Nice. & alo.

Electio summi Pontificis quibus cōpetit.

Potestas Episcopi Romani.

Romanæ Ecclesiæ cōmēdatio.

Claues sunt discernendi scietia, & potentia iudicandi.

R S T V

est fundator eius, hospes, & incola. In fundamentis poni solent saxa rudia impolita & aspera. In hac uerò structura, lapis pretiosissimus fundamenti locum obtinet, cuius ratio est, quod alia ædificia terræ innituntur. Hoc autem planè contrario modo iacta habet sua fundamenta, videlicet, in sublimibus in eo qui est æqualis patri cœlesti. Ibi seruator noster assidet ad dexteram Dei Patris, & in illo tota Ecclesia recumbit, quam ille sustinet, moderatur, & defendit semperq; defensurus est. Sed cognoscamus idipsum ex ipsius sacrosancto ore. Cum Petrus illum profiteretur esse Deum & hominem: his uerbis: Tu es Christus filius Dei uiui. Benedixit illi dominus, & ait: Beatus es Symon Bar Iona: quia caro & sanguis non reuelauit tibi: sed pater meus qui in cœlis est. Et ego dico tibi: Hoc est, sicut meus pater tibi manifestauit diuinitatem meam, ità & ego tibi notam facio excellentiam tuam, quia tu es Petrus, id est cùm ego sim inuiolabilis petra, ego lapis angularis, qui facio vtraque unum: ego fundamentum, præter quod nemo potest aliud ponere: tamen tù quoq; petra es, quia mea virtute solidaris: vt quæ mihi potestate sunt propria, sint tibi mecum participatione communia. Et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam. Et portæ inferni non præualebūt aduersus eam. Et tibi dabo claues regni cœlorum, Dicit itaque Christus: super firmam hanc petram, quam, scilicet, professus es, & declarasti: vocando me filium Dei uiui: ædificabo Ecclesiam meā. Ideo De hoc etiam intelligendum est Paulinum illud fundamentū aliud nemo potest ponere. Nulla enim creatura, immo ne seraphini quidem, ipsi sufficerent fulciendæ Ecclesiæ: nec ipsa vicissim sustineri posset à minore & inferiore, quam est ipse Deus. Et quia Christus est illa firma petra Deus & homo illi Ecclesia innititur. Quēadmodum multis retro annis Deus pater promiserat, velut Isaias descripsit. Ecce ego mittam in fundamentis Sion lapidem, lapidem probatum, angularem, pretiosum, in fundamento fundatū, lapides huius ædificij sumus nos fideles: vobis enim, in illo nullus adhuc est locus, priusquam sanctum baptismum subeatis & iuretis in obedientiam summi patris, pastoris, & sacerdotis, eiusque Ecclesię aggregemini: extra quam non est salus. Ipse longè alius est, quam falsi vestri sacerdotes atque deceptores. Tam est uerax, vt ad illum in omnibus necessitatibus & scrupulis recurramus: ipse nobis cœlum patefacit, animos illustrat, & quasi manu data in viam rectam deducit: legumque & morum nostrorum est interpres. Necessum igitur est, vt ex templo ipsi obedientiam profiteamini, repudiatis uestris mendacibus, falsis, & fallaribus sacerdotibus, qui non sunt sacerdotes nisi ex propria usu capione, ut uos tanquam Sathanæ membra decipiant & in orcum detrudant quod postquam animaduertit pius

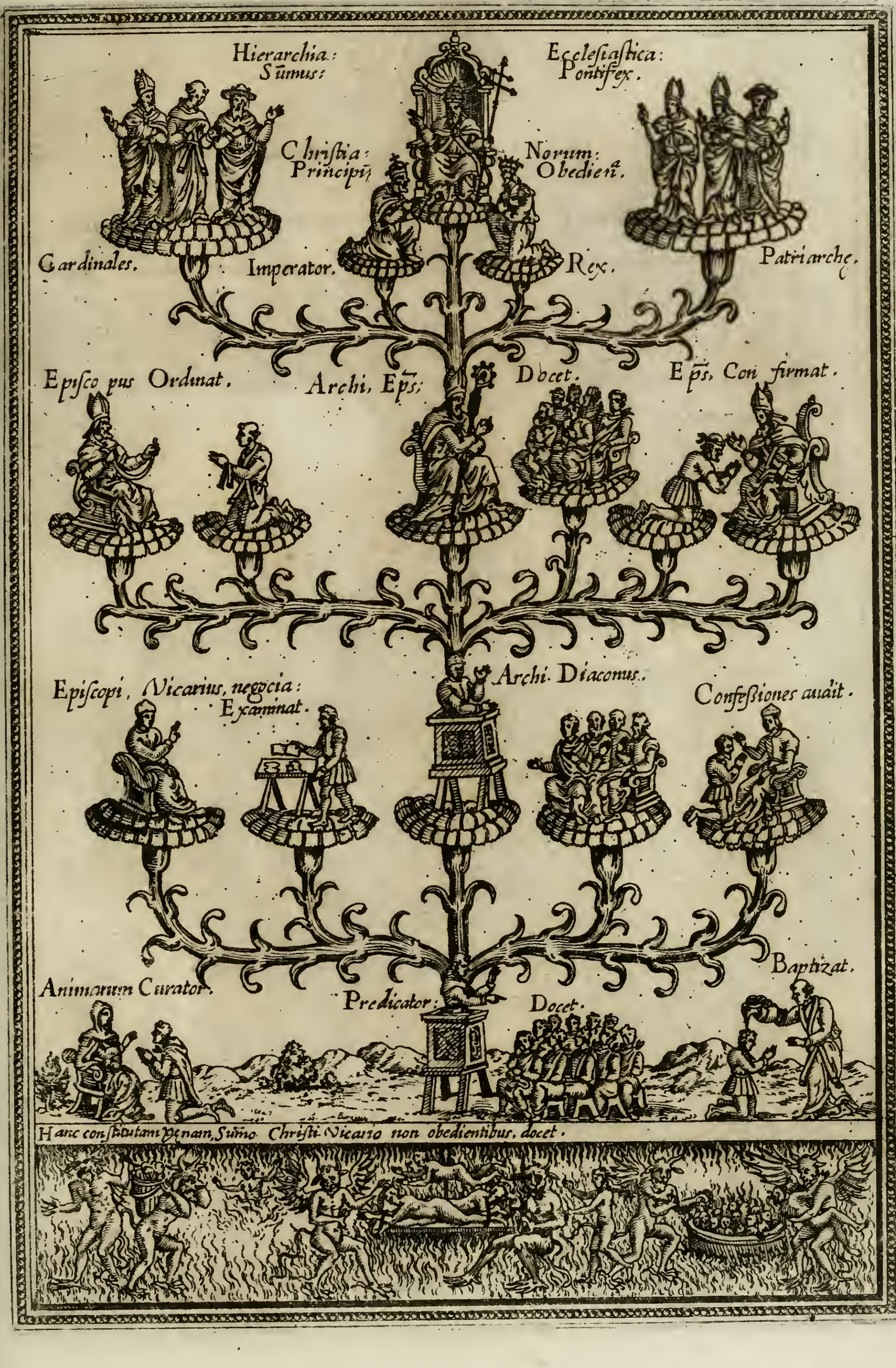
Marginalia: Matt.18.glo. — X — Vide Aug. super psal. 121. — Cōfessio Petri. Matt.16. — Nota qualiter Christus & qualiter Petrus petra sit. — Y — 1.Cor.3.c. — Z — Ecclesia catholica innititur Christo Deo. — 28. D. — A — Questiones dubiæ ab Ecclesiæ summo Pastore discutiendæ. — Sacerdotes Indorū quales.

ille pater & paſtor & ubi ad pias eius aures perueniſſent execrabilia ueſtra flagitia, immaniſsima ſacrificia, tyrannica ſeruitus, ueſtri miſericordia ductus, percupiens ut ad ueri Dei notitiam uos conferretis quem nos colimus, commendauit uos eximio cuidam Principi Imperatori, Regi & domino noſtro Monarchæ totius orbis, qui vos in clientelam & patrociniũ ſuum ſuſciperet. Vt etiam in ſequenti ſtẽmate videre licet. Nam ſuper cunctas humanas temporaleſq; dignitates, & ſublimes eminentias, Imperialis & Regalis ſtatus culmen & excelentiam obtinet. Quid enim glorioſis, quid fælicius, quã vnum intueri mortalem hominem cæteris hominibus imperantem, cunctos regentem, & adlibitum ferentem? Iſti equidem ſunt qui (teſte Iob nono cap.) portant orbem. Huius certe eminentiſsimi ſtatus honor laus, gloria, & excelentia, ex eo etiam maximè patet, quoniam (teſte Scriptura) illis tanquam ſublimioribus poteſtatibus omnis anima ſubdita eſt. Quare (iuxta Chriſti præceptum) Cæſaribus, atq; regibus, à cunctis fidelibus, honor exhibendus eſt, ſubſidia præſtanda, & quibus vectigal, vectigal: & quibus tributum tributum. Illis deniq; tãquã præcellẽtibus, & à Deo miſsis (teſte Apoſtolo) parẽdum eſt: Quia non ſine cauſa ſuper eminentem, terrentéq; gladium portãt ad coertionẽ malorũ, laudem verò bonorum: cuius auctoritas nullis eſt circumſcripta limitibus: qui cæleſte habet arbitrium, & iura præceptaq; ab eo tradita diuinitus emanari credũtur: cui eſt pro lege volũtas: pro libito ſanctio pro arbitrio ratio. Ille igitur, vobis quoque agnoſcendus eſt, is, nos amicè & per humaniter moderatur ad præſcriptũ diuini mandati atq; tuetur perſonas & res eorum, qui illi ſubditi ſunt. Agnoſcite igitur & vos peccata veſtra, expendite veſtram calamitatem & ſeruitutem: nihil uobis ꝓprium eſt, non habetis vnde corpus amiciatis, niſi ex imperio regis, cuius os vobis expectare nefas eſt, ne ꝓprijs quidẽ filijs ſecurè gaudetis. Quem vobis in præſenti offerimus eſt præpotens dominus & magnanimus Princeps: quem nos omnes agnoſcimus & ipſe nos recognoſcit. Illi fratres noſtri noſq; ipſi illi ſumus ſerui ille viciſsim nos amat. Illius ſunt quas incolimus vrbes, illius caſtra atque poſſeſsiones, & cuncta terrena (dicente Aug.) Quo iure defendis villas, niſi Imperatorum Regumq; iuſſu? Quis igitur non fælicem, non cũctis prælatum hunc excellentem ſtatum dixerit: qui omnibus ſubuenit, omnibus prodeſt, & omnium ſaluti & commoditati prouidet? In qua re Reges ipſos Deo aſsimilari, approximarique plurimum cernimus. Quia ſolus ipſe vitæ necisque hominum dominus eſt, ſalutem mortalibus confert, uel dando bona ſi eguerint, uel parcendo ſi deliquerint, uel indulgendo ſi ſupplicauerint. Qui non ſibi, ſed Reipublicæ nati ſunt, dum diſcordias pacificant, oppreſſos à potentibus

De Cæſarea poteſtate, & regali dignitate, quæ culmen habet omnium tẽporaliũ ſtatuum.

Rex.
Hierarchia.
Temporalis.
Rex.
Christianissimi
Imperator.
Gubernator.
Auditor.
Vice.
Rex.
Prepositus.
Iudex.
Pretor.
Pater.
Familias.
Mater.
Hanc constitutam penam Imperatoris & regib. preceptis non obedientibus.

FRONS
CAPITIS
DEXTRVM BRACCHIVM
SINISTRVM BRACCHIVM
Ascensio · Resurrectio
Passio
VMBI
LICVS
Gal·III

Hierarchia: Sũmus:
Ecclesiastica: Pontifex.
Christia: Principiũ
Norum: Obediẽ.
Cardinales.
Imperator.
Rex.
Patriarche.
Episco pus Ordinat.
Archi. Eps.
Docet.
Eps. Con firmat.
Archi. Diaconus.
Episcopi. Vicarius. negocia:
Examinat.
Confessiones audit.
Baptizat.
Animarum Curator.
Predicator.
Docet.
Hanc constitutam penam, Sũmo Christi Vicario non obedientibus, docet.

MERITORVM

F eripiunt, prouincias pace gaudere faciunt, violentias cohibent, iustitiam seruant, malos dissipant, & quidquid agendum est, siue ad benè beateque viuendum, siue ad res ipsas policitas fœliciter gubernandum, finemque debitum dirigendum, legibus præceptis ac iustis lationibus disponunt. Rex enim similitudo siue imago quædã diuinitatis est in terris, dum id ipsum agit in limitato cũ in vno quoque regno quod Deus in vniuerso. Hinc reges in Exo.22.d.Dij vocantur. In his est prouintiarum quas regunt, summa potestas. Est denique rex, pater patriæ, amans quos regit, protegens quos gubernat. Ideo legauit nos huc, vt vobis indicaremus, si quidem vos illi G dedatis, ita leuiter se vobis imperaturum, vt vestris prolibus fruamini, nec eas trucidari sinet, vosmetipsos reddet immunes cruciatibus quibus vestra corpora afficiuntur: nullam vobis iniuriam permittet inferri, Dominia vestra & proprietates vobis decernentur: Dabit singulis peculiares domos, cum nunc incertis sedibus vobis diuagandum sit, & à nuditate hac vos liberabit. Licebit vobis ad eum & suos aulicos tutò accedere, & quærimonias vestras atque aduersitates exponere: quibus cum æquitate & iustitia eripiemini, nos enim nõ male, sed benefaciendi causa huc uenimus. In summa lenissimè vobis imperabitur, si modò Deo, summo Pontifici, atque imperatori H istuc beneficium acceptum feratis, & exigua tributa pendatis: quæ nihil sunt, respectu eorum, quibus nunc opprimini. Eoque modo in clientelam suam vos recipiet, & tam de temporalibus quàm spiritalibus vobis prouidebit. Nam ueluti cunctis hominibus naturale est in societate viuere, sic aliquem esse oportet per quem multitudo regatur. Nam iuxta Philosophum multis existentibus hominibus, & vno quoque id quod sibi congruum est prouidente, multitudo ipsa facilè in diuersa dispergitur, si modo aliquis non sit qui curam multitudinis obtineat. Nec illud sapiens Salomon ignorabat, inquiens, vbi non est gubernator, dissipabitur populus. Denique illa hominibus à natura innata societas rumpetur, si non foret aliquis I præsidens, cuius ope prauorum audacia arceretur. Quia à diuina dispositione (vt scriptum reliquit Aug.) regna sunt condita, reges instituti, vt malorum peruersitas castigetur, & bonorũ uita & innocentia conseruetur. Et alibi, regale fastigium locus est superior, quo sine populus regi non potest. Imperatoria ergo vox, & regalis auctoritas, iniquos fugat, insolentes castigat, obtrectatores despicit, bonos præmiat atque fouet, & cunctis influit vitæ & honoris alimenta. Est enim rex in regno ueluti in naturali corpore caput. Constat quidẽ caput ipsum membris vigorem influere, quid enim, vt ait Seneca K valet corpori robur, quid ualiditas Sacerdotum, quid uelocitas pedum, nisi capitis veluti principis sui, imperialis quædam amini-

culetur poteſtas: à quo uel deſtituuntur uniuerſa, aut omnia fulciuntur? Sine capite, inquit, iacet truncus ignobilis ſine honore, ſine nomine. Sed nec in humanis tantum eius ſumma conſiſtit fęlicitas. Nam præter eam exteriorem quam prædiximus ſuper cunctos mortales excellentiam, ſi bene rex optimeq; regit, immortali Deo, tanto propinquior, tantoq; acceptior eſt, quanto liberior. Sed & caſtigatior fuit in eo peccandi licentiá, qui potuit transgredi & non eſt trãſgreſſus, in quo peccare noluit voluntas: etiam ſi emineret peccandi impunitas. Sed de his pro nunc ſatis. Hac igitur ratione inductos religioſiſsimos principes noſtros conſtat, non exigua tributa, non medios fructus: nõ integros modo, ſed ipſas integras prouincias, integra regna, integra imperia Romanis Pontificibus redidiſſe, vt vnum in terris monarcham, vnum principem, & in ſpiritalibus, & in temporalibus recognoſcerent. Recenſere poſſem complures & publicos & priuatos uiros qui in hãc ſanctam ſedem ſeruitia, atque obſequia contulerunt ſummos eſſe ſucceſſus, atque maximam gloriam conſequutos, quoſdam inter beatiſsimas illas animas & æternam potitas vitam, quam uobis proponimus relatos eſſe, hos imitandos eſſe animo concipiatis oportet, quo pro eiſdem meritis ea præmia conſecuturi ſperare iure poſsitis, non ſequendo eos, quos aduerſus ſuam matrem Eccleſiam ſacroſanctam ingratos eſſe comperimus. Quid enim ingratiùs dici poteſt non cognoſcatis tantum beneficium quod pater Deus non modo filium ſuum & eum quidem unigenitum miſerit, ſed poſteaquam à ſe remiſerit cum pleniſsima poteſtate loco ſui viceſgerentem ad noſtram reliqueris ſalutẽ? Quid in Chriſtum in Pontificem ſuum dignum præſtare obſequium poteſtis: à quibus infiniti maius beneficiũ non accipiatis? Quis Saluatoris, & Redemptoris domini noſtri Ieſu Chriſti beneficia officijs vnquam referre poſsit: cuius larga & copioſa elementa in ſalutem noſtram operata ſit & ſemper operetur: quod conſeruandis & uiuificãdis nobis pater filium miſit: vt reparare, redimere, ac conſeruare nos poſſet quodque filius miſſus eſſe, & hominis filius voluit, vt nos filios Dei faceret? Humiliauit ſe vt populum qui prius iacebat erigeret. Vulneratus eſt vt uulnera noſtra ſanaret. Seruiuit, vt ad libertatem ſeruientes extraheret. Mori ſuſtinuit, vt moriens immortalitatem mortalibus exhiberet. Sed adhuc qualis prouidentia illa, & quanta clementia Chriſti eſt, quod nobis ſalutari ratione proſpicitur: vt homini qui redemptus eſt reſeruando plenius conſolatur. Nam cum dominus adueniens ſanaſſet illa quæ Adam portaſſet vulnera, & uenena ſerpentis antiqui curaſſet legem dedit ſano, & præcepit ne vltra peccaret: ne quid peccanti grauius eueniret: coarctati eramus & in anguſtum innocentiæ præſcriptione concluſi: nec ha-

L

M

N

O

bebat quid fragilitatis humanæ infirmitas atq; imbecillitas faceret nisi iterum pietas diuina subueniens iustitiæ, & misericordiæ operibus ostensis uiam quandam tuendæ salutis aperiret, constituendo scilicet suum summum & vnicum vicarium in terris, cui traderet omnimodam ligandi, atque soluendi auctoritatem.

Inconsideratam quorundam accusationem aduersus Indos, affirmando non magis eos esse Christianos quàm Mauri Granatenses, complectitur. Cap. XI.

P Onnulli, satis impiè, verbis asperis & acerbis, Indorum Christianismo insultant: omnibus conantes viribus illis fidem detrahere: atque consequenter debitam gloriam religiosorum, qui tanta cum diligentia tradendæ illis doctrinæ Christianæ incubuerunt deminuere. Quamobrem, iuxta supradictos canones, primù n illorum accusationem proponemus, ilicò defensionem subiecturi. Arbitror equidem illum affectum maledicendi Indis illis inesse, quod rem ipsam eminùs, non cominùs inspexerint. Aut vt verius dicam, inde enatus est, quod oculis nequam & parum Christianis rem ipsam intueantur. Legitur Alexandrum olim per multos pictores eximios accersiuisse, ad percunctandum si possent addere corpus capiti, aut vultui imperfecto, ab Apelle pictorum principe relicto. Hi singuli confisi ingenio suo atque industria affirmare: Tum Alexander opus elaboratissimum atq; subtilissimum exerere; mox illi penitius obtuiti animaduersa difficultate palinodiam canere. Illis, inquam, persimiles iudico illos, qui nituntur Indorum uirtutes eleuare, oscitanter, inquam, spectãt negotium, tam arduum, & rectè fundatum, atque est illorum conuersio. Aequius equidẽ ferrem, si hæc afferrentur ab ijs, quibus nunquam cum illis consuetudo fuit, sed cum illi tam iniqui sint aduersus illos, qui exercitijs illorum interfuerunt: nescio quid dicam, nisi volentes nolentes cæcutire, aut obsorduisse. Dicunt itaque, Indos non magis esse Christianos, quàm sunt Mauri in Bæthica, & quod æque veteres mores, & ritus obseruent. In summa coactu Christianos esse. Religiosos verò temere facere, qui illis sacrosanctum sacramentum corporis domini nostri Iesu Christi, aliaque sacramenta porrigant: illos enim ignorare quid recipiant, incapaces esse, atque planè intempestiuum esse, vt illi communicarent: Hæ itaque rationes videntur illos potissimum inducere: quod sint æque pleni uitijs, ebriosi, latrones, rapaces vncis vnguibus: atque cum tales sint arcendos merito à sacramẽtorum Communione, Item confitentes, non dicere verum, confitentur enim vno die plures centum viros, & mulieres. Quod verò acce-

Notãtur quidam.

Historia notãda.

Q R S

dant ad sacra & conciones, vti plerunque faciunt, in eo simias imitari, aut non sponte sua id fieri, sed compulsi à fiscalibus & præfectis: Amorem illorum seruilem esse. Nam quidquid ab illis fit non fit amore, sed formidine, nam cum, illorum opinione, perfecta Dei cognitio illis desit necnon perfecta fides, & constantia quæ faciunt non profiscifcuntur ex animo aut uoluntate, sed consuetudine quadam. Postquam seruierint demonijs non esse illis iam graue facere, quod faciunt, vtpote, in quo maiorem fœlicitatem experiantur: esse gentem superstitiosam atque nouitatis auidam quare sic adcurrunt ad omnia quæ vident fieri. Præterea, negotia quædam particularia referunt, nempè, sibi visos fuisse Indos, qui sacrificarēt Idolis thus, & animæ (sic enim vocant resinam quādam arboris odoratissimam & vtilissimam) in mōticulo quodam. Esse inimicos Christiani nominis, atque si quæ seditiones exorirentur, illos primum Religiosos, & ministros Dei & Regis occisuros esse. Item, si qua hæresis disseminaretur, leuissimè illos ad eam à recta fide transituros. Hoc uerò illos torquet, & male habet: & in ea importanda magna afficientur molestia. Rursus cum uideant tot tantaque ab ipsis fieri impatientes sunt, & ut ad alia transeam. Hæc ferè ab ipsis allegantur, sunt enim illorum potissimæ rationes, & eas me præsente recensebat quidam nobilis qui per aliquod annos in Indijs ipsis fuerat in ędibus Aulici cuiusdam præcipuę notæ Regis Catholici. Vndè ego impulsus sum vera & indubia quę mihi explorata & perspecta sunt de rebus Indorum in medium afferre: versatus enim sum inter illos (laus Deo) plus minus triginta annos: & incubui prædicationibus, & confessionibus eorum plusquam viginti duos, in tribus illorum idiomatibus, Mexicano, Tarasco, & Otomì: nec affectu feror, aut temere ducor, sed veritatis studio.

Historia.

Defensio synceri Indorum Christianissimi contra inconsideratam accusationem prædictam. *Cap. XII.*

Licet occinere istis, qui hæc tam ineptè & leuiter affirmāt, Paulinum illud, Tu quis es, qui iudicas alienum seruum: & velut fur īmittis falcē inmessē alienā? Deus solus est cardiognostes, qui scrutatur corda & renes, ante eius tribunal stabimus omnes: ille cum luminaribus inuestigabit & peruertet Hierusalem. Non est mihi in animo Indos inter Diuos referre, quod summi Pontificis, atque Ecclesiæ peculiare est munus, sed rationibus confutare ea in qubus notantur: vtpotè, qui non auditus sed oculatus, non modo interfuerim sed & præfuerim. Longè aliter Indi religionem christianam

Canonizatio sanctorū est Ecclesiæ munus.

stianam

Z ſtianam amplexi ſunt quàm mauri: nam illi primum accuratius inſtituti ſunt, & à pluribus miniſtris qui linguã illorum vernaculam expeditiſsimè pronuntiare noſſent. Secundò, erant tractabiliores manſuetiores, pacatiores, & faciliores, nec habebant circa eos, qui illis diuerſum ſuggererent & inſuſſurrarent. Præterea, ex templo Indi reſipuerunt cognoſcentes inhumanitatem atque fœditatẽ ſuæ Idololatriæ, & è diuerſo iugum ſuauæ & leue Dei, inſtituta pariter comparatione inter ſuos miniſtros & ſacerdotes chriſtianos, libertatem quæ illis proponebatur ſimul & ſeruitutem quæ videbant ex diametro oppoſita. Mauri verò quantum ego accepi, nihil vnquã A ſponte ſua rectè fecerũt niſi verbis & verberibus impellerẽtur. Neceſſe fuit atque etiamdum neceſſe eſt quotidie immodicam illorum vehementiam & zelum continere. Velle igitur affirmare illos nondum exuiſſe veteres ſuos ritus & cærimonias, indicium eſt illis non leui calumnia & iniuria affici: cum nulli prædicatores magis ad viuum demonia reſecare potuerint quàm illi ipſi. Nam cum in dies ſingulos diabolus ſe illis oſtenderet, adigeretque ad tantam calamitatem & pecudinam ſeruitutem, vt nihil proprium, nihil tutum haberent, illa omnia effeceruut vt citius intelligerent diſsimilitudinẽ, quæ eſt in colendo vero Deo & ſuis demonijs. Nihil magis in vo- B tis fuit Apoſtolicis illis viris noui orbis nouæque Eccleſiæ inſtauratoribus, quam illos inducere ad amorem, cognitionem, atque timorẽ Dei, & execrationem veterũ rituum, & morum. Hoc negotium tam ſedulo promotum eſt, vt per Dei gratiam (cui hoc acceptum ferimus) nulla veſtigia aut ſigna priſcorum errorũ ne in ſomnio quidem videantur. Quod obijcitur de priuato aliquo homine, id mirum videri non debet, poſtquam Chriſtus ex duodecim diſcipulis vnum habuit qui illum proderet, alterum verò qui abnegaret: quorum ille ſua culpa damnatus, hic verò lachrymis & dolore ad mentis ſanitatem redijt. Philoſophus præterea dicit, ex ſingularibus C aut particularibus nihil colligi. Admirabilius iſtuc foret inter nos, qui cum profiteamur nos chriſtianos veteres, grauiter tamen ſæpe hallucinamur. Deus nos infinita ſua bonitate conſeruet. Vero verius eſt Indos etiam ſi aër ventis & pluuijs infeſtiuiſsimus ſit, venire duo, uel tria milliaria: ſed quid? volebam dicere decem, aut quindecim, oneratos ſuis prolibus & edulijs ad audiendum ſacrũ vel concionem domoſque ſuas paſsim ieiunos & impranſos repetere. Sed heu nos (horreſco referens) cum habitemus inter media templa neſcio quas capitis grauedines & morbos, prætexentes domi delitеſcimus. D Sed videntur illi aliquid dicere, ad hoc eos cogi per fiſcales, & præfectos eius rei curam habentes & de ſchedulis nomina ſibi cõmiſſorum recitantes. Verum age. Quis illos compellit diebus pro

Religioſorũ præcipua cura in Indis.

Indi quantà auiditate ad audiendum ſacrum ueniant.

fanis

fanis, vt sacris intersint ijs locis, in quibus est copia sacerdotū aut ni viculis & pagis vbi degunt vt suas præces in templis fundant, Deoque se commendent liberis suis comitati antequam operis quid auspicentur? nam persuasum habent, nisi ita fecissent nihil toto die feliciter euenturum. Item quis cogit illos ad vesperas, quo tam frequentes confluunt, vt nostra templa alioquin amplissima compleātur, & alium vultum & deuotionem præ se ferunt quam nostri, flexis genibus vel toto corpore erecto? Aut quis eos adigit festis domini nostri, aut Beatæ Virginis cæterisque festis solemnioribus ad accedendum, vti faciunt, singuli portantes propriam candelam, quę constat quatuor regalibus, & à principio ad finem usque in vesperis permanendum? Certè non possumus eos in hoc negotio simijs assimilare, quoniam videmus nostros domi considere (quibus autem rebus occupati conscius est Deus) Indi verò templis intersunt. Certè quod si essent simiæ quæ mali sunt imitatrices illam ignauiā exēplo nostratum sequerentur: à quo tantum absunt, vt accusent potius & repræhendant. Quis vnquam audiuit de aliqua gente referri, quod conficerent ex deuotione & zelo iter duorum aut trium milliarium, vel etiam decem aut quindecim ad confitendum sua peccata? sed parum est quod dico, atqui maneant biduum vel triduum sub dio expositi intemperiei aëris aut cœli, pro ut illis nonnunquā euenit? In causa autem est illorum multitudo præ frequentia sacerdotum, vt illis commodè vacare nequeant, licet illi manibus pedibusque, vt nihil supra, illis conentur satisfacere. Sed illi ea in re piè importuni sunt adeò, vt plerunque religiosi dolorem ex illorum incommodis suscipientes (nam vt illorum in Christo patres sunt, ita paterno quoque animo illos prosequuntur, vt non dubitarent si necessitas requireret sanguinem pro illis fundere aut victima fieri) illos intra suas porticus recipiant, & verbis ex cōposito atrocioribus illinc se abigere simulent, at ne quicquam faciunt: nam illi simplicitate quadam columbina aut agnina ad pedes illorum aduoluti, non animaduersis illorum increpationibus, his aut similibus verbis illorum animos leniunt: Pater scimus te jam lassitudine & defatigatione correptum, da te quieti, nobis molestum non est præstolari, caue tibi ab intēpestate cœli & accuto illo calore (eiusmodi enim verbis ferè vtuntur) si verò fuerint valetudinarij ad confitendum curant se deferri confestim hamacis (quæ sunt gestationes in quo gestabantur homines valetudinis aut voluptatis gratia) iter duorum, vel trium milliarium per notos & amicos, qui aliquando etiam illos humeris accipiunt. Vndè constans fides infirmi, & charitas proximorum qui eum baiulant, manifestò percipitur. Nam peragrant colles & valles tanta cum iucunditate ita baiulantes, vt & itineris & por-

Indi in suarū actionum principio diuinū implorāt auxiliū.

Indi qualiter assistāt festiuitatibus Domini & B Virginis.

Nostrorum quorūdā negligentia.

Cōfitēdi zelus.

E F G H

tationis

tationis tedium fallant, dum sacerdotem inueniant. Prætermitto autem studio, quãtam accurationem conficiendis testamentis & vltimis voluntatibus adhibeant, appellando aliquẽ ex cantoribus aut fiscalibus ecclesiæ quales eiusmodi negotijs delegantur à religiosis viri fideles, qui non solum exhortantur valetudinarios ad præparationem ad mortem, instituunt ad rectè confitendum, & præsunt baptizandis quibusdam tempore necessitatis, verum etiam ad testamenta rectè conficienda illis adiumento, qua in re per opus erat illis certas leges à religiosis præscribi: quoniam propter fidem quam collocabant in orationibus suffragijs & sacrificijs vniuersam substãtiam ad pias causas legabant ecclesijs, & eas dispositiones hæredes etiam si perpetuò se futuros pauperes præscirent maiori tamen sollicitudine exequebantur, quàm nos obligationes grauissimas quæ maiorũ nostrorum conscientias distingunt adimplemus. Postea si iuxta Augustini sententiã ser. de vita cle. & canonizatur 17. q. vlti. c. quicũque, exhæredato filio hæredem vult facere ecclesiam, conamur hæredibus restituere ea, quæ uel pater, uel mater, vel filius sic reliquerit, quantumcunque religiosi cum illis agant, vt recipiant, recusant tamen, dicentes: absit vt quod consecratum est ministerijs diuinis in nostros vsus conuertamus. Id planè alienum foret. Tantus ea in re fuit excessus, vt necesse esset aliquando immo semper ferè, vti religiosos quibusdam quasi circumuentionibus, vt eos inducerent ad receptionem quarundam rerum etiam tenuissimarum, quæ testamento relictæ essent. Est præterea celebratissimum, siquidem imponatur illis restitutio facienda in ipso mortis agone vt suos hęredes conuocent, orando ut uellent debitum illud dissoluere. Idque eleemosynæ loco sibi morientibus præstetur, quod amici etiam si alienum graue sit satisfaciunt, uel ad ministeria se se obstringunt, dum creditoribus factum sit satis, si aliter soluendo non fuerint: dicentes nolle se animam cognati ea de causa cruciari, ne mihi uidentur homines id factitantes, intelligentes, sicque sentientes fide præditi esse, & quidem tanta, ut eam eximiam uocare possimus. Sed quid dicam de tempore Iubilei? postquã indulgentiæ ab Ecclesia Romana fidelibus impertiuntur ad quas obtinendas confessione & communione opus sit. Sanxerunt Pontifices piæ memoriæ, vt propter defectum sacerdotum apud Indos totus mẽsis illis deputaretur. Quo tempore tantus est confluxus virorum mulierumq; ad nostras arcas expectantium oportunitatem confitendi, vt quamuis religiosi schedulis huic rei consulere existimarent designãdo singulis diem & ordinem suum ad accedendum, nequidquam tamen ea ratione proficiatur, nec impediri potest illorum concursus. Habent præterea cõsuetudinem quandam memorabilem in pacificationibus, concilia-

Indorũ cura in cõficiẽdis testamẽtis.

Testamentorũ diligẽtes esecutores sunt indi.

Restitutionis modus singularis apud Indos & notandus.

Iubilei tẽpore quomodo se habeant Indi.

Iniuriarũ remittẽdi modus.

tionibus

tionibus atque iniuriarum expiationibus, quippè ad offensum accedunt humilimè veniam deprecantes & arctissimè sibi inuicem coniunguntur: atque si alienum quid habent ante confessionem reddūt. Faxit Deus, vt totidem angeli animam meam ex hoc corpore digredientem deducant, quoties ad me dictum est; Pater nolo me tua benedictione consecres (ita enim aiunt) priusquam ego mandatum Dei perfecerim. Cupio enim accersire illum à quo iniuria affectus sum, vt inuicem, te præsente, remittamus, quo dignior reddar gratia sacramenti. Denique ad explicandum pœnitentiam, lachrymas dolores, & deuotionem, quibus vacant ante simul & post confessionem plusquam centum linguis, centumque oribus opus fuerit, sufficiet itaque recensere exemplum quoddam quod mihi Mexici vsu venit. Pleriq; desiderio recitandæ mihi suæ confessiones accesserant: qui videntes me præpeditum audiendis Indis, & animaduerterent me ipsis uacare malle quàm sibi (quod omnibus religiosis prudentioribus moris est) conuersi ad me dixerunt: quare illos audirem confitentes, quibus incognitus esset Iubileus, vt se potius admitterem, qui vim & efficaciam sacramentorum intelligerent, tum ego illos mitibus verbis nonnihil cohibui orans atq; persuadens simul, vt mihi gratificari vellent die dominico proximo quo mihi distribuendum erat pluribus quàm bis mille personis sacrosanctum corporis dominici sacramentum, quos ego omnes & alij nonnulli religiosi confitentes audiueramus. Petij, inquam, vt tunc præsto esse vellent, atque ad obstringendum illos ego vicissim mihi confitentes audiui, gesserunt illi mihi morem atque accesserunt comitati multis viris matronisque nobilissimis. Hi uiderunt Indos magna acuratione præparatos venire (nam tanta reuerentia sanctissimum sacramentum prosequuntur, vt singularia vestimenta diebus communicationum destinata habeant quibus extra illos dies nunquam vtuntur, eosque egentibus ex mera charitate gratis vtendos concedunt) singulos ordine suo qui constat numero quadragenario flexis genibus rosaria manibus tenentes, summa cum deuotione, donec sacrum celebratur, orationes, gemitus & lachrymas fundere. Tanta autem adhibetur solemnitas & modulatio in sacrificio Missę, vt etiam sacella Regalia, vel Pontificalia ęquare possit obeuntibus canendi munus Indigenis Musicæ artis peritissimis, vt postea declarabitur: Impendente autem tempore communicandi (non in morem nostratum qui temere concurrunt obliti planè sumptionis venerabilis sacramenti quasi dies illis non suffecturus sit) ordinatim magna cum reuerentia & humilitate sine vllo strepitu uel tumultu accedunt, ad utramque partem altaris constitutis pueris angelorum modo exornatis (nam est nobis hoc inprimis studio ut sacramenta tanta cum solē-

Contritio maxima apud Indos.

Notabile quid.

Missæ quāta solēnitas celebrentur.

Cōmunicandi modus.

N O P Q R

nitate

nitate & reuerentia adminiſtremus quanta unquam in Eccleſia Dei ex quo eius maieſtate fundata eſt obſeruatum fuit) & recipiunt ſanctiſsimum ſacramentum, quo recepto (religioſorum inſtar occulis terræ defixis) recedunt nec expuunt aut excreant tota hora ſequenti: finitaque miſſa illi etiamdũ orationibus intenti permanẽt. Quibus uiſis à ſupradictis nobilibus, uſque adeo commoti atque compuncti fuerunt, ut lachrymis profuſis. mihi dicerent, ſe nolle non interfuiſſe iſti ſpectaculo propter totius mundi lucrũ, & quod nunquam tantum chriſtianiſmi ſpecimẽ animaduertiſſent. Hoc ego eo propoſito feci, vt tam illi, quam alius quiuis cognoſcerẽt nos religioſos non exhibere ſanctiſsimum corporis & ſanguinis domini ſacramentum ſine magna examinatione & conſideratione præuia. Quãuis enim à nobis religioſis eo iubilei tempore ſeptem vel octo millia hominum ad confeſsionem admiſsi eſſent cæteris tamen omnibus exclusis duobus illis millibus vt prædictum eſt communicare fuit permiſſum. Neque enim ſanctiſsimum ſacramentum exibetur alijs, quam quorũ fides ante diligenter ſpectata atque explorata ſit, quiq; rectè intelligant quid ab illis recipiatur: & hoc illis traditur in colloquijs ad quæ conueniunt vel per ſcripta quædam peculiariter in eum vſum quæ à lectoribus quibuſdam alijs recitantur, quales exercitatiſsimos religioſi habent, qui etiam totam ante ſeptimanam illis rationem confitendi conſtitutis horis oſtendant: eaq; eſt cauſa quare, tantam multitudinem confitentium Indorum abſoluamus. Accedimus enim ad confitendi loca hora ſecunda poſt mediam noctem, cùm ea acceleratione opus eſt, neque enim ſinunt nos in Indorum quærimoniæ & ſuſpiria diutius expectare, nec digredimur niſi ad ſacrificandum & edendum, & illico ſine vlla quiete ad laborem recurrimus, vſque ad intempeſtam noctem. Inſtructi verò ipſi Indi ea qua diximus ratione nullis fucis, pigmentis, excuſationibus, aut coloribus quibus veritas obſcurari ſolet vtuntur, ſed confeſtim crimina ſua teterrima produnt, præhabita iam confeſsione generali, quoniam receptum eſt, vt quando ſacerdotes ad audiendum confeſſiones exeunt, ante omnia flexis genibus, magno animi dolore, verbiſque humilimis confeſsionem generalem pronuntiare, quo circa, non eſt neceſſe eam poſtea à ſingulis iterari: ſed vt ad rem pertinentia propriaſque concernendo conſcientias exponant: quod poſtquã illi abſoluerunt ac tutum ſacerdos minutim inueſtigat quæ pro illorum ſtatu videntur idonea, videlicet, quoties & quando contra mandata & in peccata mortalia inciderint tam diligenter illorum confeſſiones peraguntur, vt leui brachio aut in tranſitu hoc illos facere abſurdum ſit dicere. Vero enim ſimile nõ eſt velle aliquem ob peccata aliena ſeſe gehẽnæ reũ facere. Accedit huc quod Indorũ cõfeſsiones

Euchariſtiæ ſacramentũ quibus exhibeatur.

Ad cõfeſsiones audiẽdos qua ſolicitudine religioſi accedant.

Cõfeſsiones Indorum nudæ.

Indi à quibus peccati caueant.

audire non ualde est onerosum, vtpote, qui ab vsuris, commercijs, & contractibus, quibus Hispani dant operam sint alieni; frequentiora autem illorum peccata sunt lubricitas, libido, temulentia, & furta sed momentanea, nunquam enim Indi grauia furta admittunt nec mirum est: immo verò memorabile potius gentem quæ nuper admodũ diabolico iugo soluta est usque adeò Deo, suis ministris, summo pontifici, suoque Regi deditos esse, vt iniecta nominis diuini, Ecclesiæ, vel regis mentione se se in terram prosternant, nec mutire audeant. Sed quænam est aut vnquam fuit natio quæso in qua non fuerint boni malis permixti? Non possum non obijcere illis qui criminantur Indorum pietatem, quod Christus adulterę acusatoribus olim dicebat: quisquis ex uobis sine peccato est prius mittat lapidẽ. Non sequitur si quis existat peccator quod propterea excidat corpore Ecclesiæ, quamuis sit membrum putrefactum, nec si gratiam amisit idcirco fidem quoque perdere, prę terquã si desciscat à fide, cuius contrarium asseuerare hæreticum est. Quando vnquam in elemosynis dandis Mauri liberales fuerunt? Quis contra Indos coëgit, vt si plantent vel serant Ecclesiæ suam portionem designent? Quando auditum est mauros emulatione quadam suis expensis exedificasse monasteria aut nosocomia quemadmodum Indi fecerunt in quibus ipsi ægrotos per vices curant? Quondam in cõuersionis initio in mõtibus errabant, atque ita non facile erat illos doctrina Christiana perfectè imbuere, qua propter, non est mirandum tunc temporis inuentos esse aliquos, qui Idololatriã commiserint. At, postquam in vicos & ciuitates ad vitę societatem ineundam redacti sunt, politicè admodum & Christianè victitant, vsque adeo, vt vel capitis grauedinem leuiter sentiant non modo ad confitendum: sed & ad consecrationẽ à religiosis impetrandam se se deferri curant. Tantam fidem illis habent, vt vel manu religiosi se contrectari sentiant, existiment inde suam ualetudinem confirmare. Et quando transimus per uiam & prædia rustica vix possumus nos ab illorum concursu vindicare.

Nam simul atque viderint religiosum, liberis suis arreptis, illi occurrunt, ad obtinendam benedictionem. In qua re plerique tam blanda & comi salutatione vtuntur, vt omnem molestiam ipsis religiosis eximant, præsertim, si aliquam præ se ferant mæstitiam. Prætereà docent parentes filiolos dicere lingua uernacula, benedictus sit Dominus noster Iesus Christus. His argumentis liquido conuincitur, illos synceriores esse Christianos, quàm mauri. Faxit tamen Deus Opt. Max. ne illis accidat quod Christus dicebat: & S. Matt. recenset animaduersa ingratitudine sacerdotum & scribarũ, suæq; eminentissimæ & diuinæ doctrinæ despicientia, qua illis tãquã in speculo clarissimo illorum peccata & execrabilẽ cõscientiã ob oculos ponebat.

Peccata communia Indorum.

Ioan. 8.

Indi in largiendis Eleemosynis liberales

Monasteria & hospitalia Indi ædificasse.

Religiosi quãtæ æstimationis sint apud Indos.

Salutatio paruulorũ ad religiosos.

S T V X

De ge-

De genere deliberatiuo. Cap. XIII.

Y POstquam satis superque de genere demonstratiuo eiusque partibus: necnon de ratione modo atque opportunitate vtendi egimus: reliquuum est, vt pari compendio genus deliberatiuum perstringamus, quod nomen, ab excellentiore parte suo munere traxit: nempè, à deliberatione persuadendi, videlicet, aut dissuadendi quod cupimus causa. Plurimus est illius vsus apud concionatores, atque comprehendit omnis generis admonitiones, exortationes, consolationes, atque petitiones. Vt latius inferius suo in loco patebit. Quare in hoc maxime studium & diligentiam ponat, vt à vitijs auocans populum Dei, ad veram pietatem, Christianasque omnes virtutes accendat, atque inflammet, ea verò quæ Christianus orator Z populo suadere debet ad quinque fortasse capita facilioris doctrinæ caussa, redigi possunt. Nam perfecta hominis Christiani institutio cõsistit in verbis illis quinque quibus D. Pau. fidelẽ Dei populũ in Ecclesia instituendum esse suo docet exemplo. Sed in Ecclesia, inquit, volo quinque verba sensu meo loqui, vt & alios instruam, quàm decem millia verborum in lingua. Hoc est, malo pauca verba loqui, cum à me, tum ab alijs rectè intellecta, quàm multa sine vero eorum sensu & intellectu. Quinque autẽ illa, hæc sunt. Credenda. Ad Titum. 3. Hæc loquere, & exortare. Agenda. Euntes prædicate Euãgelium docentes eos seruare. Vitanda scilicet peccata. Quasi à fa A cie colubri fuge peccatum. Annuntia populo meo scelera. Speranda, scilicet, merces æterna. De qua salute exquisierunt. Timenda, pœnæ videlicet æternæ. Ite maledicti in ignem æternum. Horum alia pertinent ad fidem vt credenda: alia reliqua quatuor ad mores. virtutes, vitia, gloriam, & pęnam.

De recta hominis Christiani Institutione.

1. Cor. 14.

Glo. ibi.

Matt. 6.

Eccl. 21.

Isa. 58.

1. Pet. 1.

Matt. 25.

Credenda sunt, quæcunque ad fidem pertinent Catholicam, in eorum verò cognitionem ducit præcipuè notitia verbi Dei, Symboli apostolorum, orationis dominicæ Sacramentorum. Sacrifitiorum. Horum expositiones vidè apud Georgium Ederum tabula B 71. vsque ad 91. De Agendis hoc est, benè beateque viuendi formula, de Angusta illa via, quæ ad vitã ducit immortalẽ, in quorũ numero cõtinentur. Virtutes, potẽtias disponẽtes, quibus benè operamur. Præcepta Dei, Ecclesiæ, Consilia Euangelica. Nã præcepta & cõsilia opera respiciũt. Donis expedite. Bona opera, & eorũ fructus. Nam dona operibus perfectionem addunt. Beatitudinibus perfectè. Dona spiritus Sancti: quæ fructus facultatem spiritui apponunt. Gradus beatitudinis. Beatitudines ipsis virtutibus præmium siue uitæ, siue patriæ coniungunt. Sed fructibus fruimur Deo. De fugiẽ-

De credẽdis siue de reg. fidei Catholicæ.

Geor. eder. Tab. 71. vsque ad 91.

dis seu uitandis, hoc est, de vitiorum cautione, siue de spatiosa via quæ ducit ad perditionem. Aug. teste; Peccatum est voluntas retinendi vel consequendi quod Iustitia vetat, & vnde liberum est abstinere. Et alibi docet. Peccatum esse dictum uel factum, vel concupitum contra legem Dei. Amb. verò; Quid est peccatum, inquit, nisi legis diuinæ præuaricatio, & cęlestium inobedientia præceptorum? Est autem peccatum triplex. Originale, quod à primo humani generis parente Adam transfusum, nobisque in ipsa conceptione contractum, per baptismum in Christo tollitur. De quo Pau. in hunc modum: per hominem, inquit, peccatum in hunc mundum intrauit, & per peccatum mors, & ita in omnes homines mors pertransijt, in quo omnes peccauerunt. Mortale, quod vitam spiritualem eripit, ac mortem adfert animæ peccantis: quæ mors & à Deo, Deiq; regno separat, & supplicio æterno dignum facit. Vnde scriptum est. Stipendia peccati mors. Et in Iustitia, mortis est adquisitio: impij autem manibus & verbis accersierunt illam: Veniale, quod est actuale quidem, sed quod Dei inimicum hominem non efficit, cuiusq; à Deo venia fidelibus facilè impetratur. Vnde, D. Ioan dixit: si dixerimus, quoniam peccatum non habemus, ipsi nos seducimus, & veritas in nobis non est. Vt mentis euagatio, verbum ociosum, risus immoderatus, & consimilia, quæ quotidiana dicuntur, & sine quibus hæc vita non ducitur. Alia sunt peccata infirmitatis, alia imperitiæ, alia malitiæ. Infirmitas enim & imperitia, contraria sunt virtuti & sapientiæ: malitia verò contraria est bonitati. Quisquis igitur nouit quid sit virtus & sapientia Dei, potest existimare, quæ sint peccata venialia. Et quisquis nouit quid bonitas Dei, potest existimare, quibus peccatis certa pęna debeatur, & hic & in futuro sæculo. Quibus bonè tractatis, probabiliter iudicari potest qui non sunt cogendi ad pęnitentiam luctuosam & lamentabilem, quamuis peccata fateantur: & quibus nulla omnino salus speranda sit, nisi sacrificium obtulerint Deo, spiritum contribulatum per pęnitentiam. De sperandis, hoc est, de rerum sperandarum conditionibus, siue de præmijs bonorum præmium Christiani certaminis, est æternæ gloriæ corona 12. stellarum, quarum prima est Memoria sine obliuione. 2. Ratio sine errore. 3. Voluntas sine omni perturbatione. 4. Impassibilitas, in quam corpus nostrum surget sine corruptione. 5. Claritas, qua configurabitur claritati corporis Christi. 6. Agilitas, vt secundum mobilitatem cogitationum nostrarum sit agile. 7. Subtilitas, qua, quantumlibet spissum, vel solidum erit impenetrabile. 8. Diligere proximum in omni veritate tanquam se ipsum. 9. videre proximum suum in puritate diligentem se, sicut diligit semetipsum. 10. Deum perfectè diligere, sed plusquam seipsum.

Lib. de duabus animabus. c. 11. Lib. 22. cōtra Faust. c. 27.

Lib. de Parad. c. 8.

Rom. 6.

Sap. 1.

Ioan. 1.

Aug. lib. 83. q. q. 26.

C D E F G

11.Diligere seipsum tantummodo propter Deum. 12.videre Deum diligentem se supra quam diligit seipsum. Hæc Ber.Ideo Pau.Oculus non vidit,nec auris audiuit,nec in cor hominis ascenderunt,quę præparauit Deus his qui diligunt illum. Item. Ecce tabernaculum Dei cum hominibus, & habitabit in eis: & ipsi populus eius erunt, & ipse Deus cum eis erit eorum Deus, & absterget omnem lachymã ab oculis eorum: & mors vltrà non erit,neque luctus,neque clamor, neque dolor erit vltra,quæ prima abierunt.De timendis, siue de pęnis malorum. Tria sunt,quæ vnum quenque maximè à peccato abstrahere, & possunt.& debent: videlicet Mors qua nihil est miserabilius: hæc dicitur ab emerita iam vita,hoc est, acta & absoluta vnde etiam mortui,quasi emeriti appellantur. Definitur ab Aug. Priuatio vitæ, nomen tantum habens, non essentiam. Et est quadruplex,corporis, quæ fit cum ab eo tollitur anima. Animæ, cum ab ea aufertur gratia Dei. Hanc mortem, quæ prima uocatur, sequitur mors gehennæ & æternæ dominationis, quam Ioan.In Apoc.20.vocat secundam. Est & alia mors propria Christianis & pijs hominibus, quæ spiritualis dicitur siue transformatoria, qua homo moritur peccato, & viuit Deo, & obid dicitur spiritualis. Eius causa est peccatum & origo Diabolus vt optimè traditur à Ioan Carten.de 4. nouissimis. Secundum quod abstrahit à peccato est,Iudicium; quo nihil est terribilius,præsertim filijs huius sęculi obstinatè peccantibus. Est autem secundum Richar.Iudicium triplex. Primum est vniforme,hoc est iudicium præsentis Ecclesiæ,quæ non iudicat nisi de sola qualitate retributionis & in genere tantum, secundum quod bona bonis, & malis mala redduntur: sed numerum, & quantitatem retributionum nescit. Secundum dicitur multiforme, quod quilibet experitur in morte,accipiendo sententiam de omnibus bonis & malis,quæ gessit: sed non omnia bona vel mala,statim recepit,quia recipit in anima tantum, & non in corpore. Tertium dicitur omniforme,idest, vltimũ Iudiciũ;quãdo recipit vnusquisq; secundũ numerũ & quantitatem,siue bona,siue mala,in corpre & in anima.Quod quidẽ fiet cũ omnes ante tribunal veri iudicis, Christi .s. astabimus in cõspectu orbis terrarũ, vt reddat vnusquisq; rationẽ eorũ quæ fecit. Vltimum quod abstrahit est infernus, cuius pęna nihil intollerabilius ac infelicius potest excogitari. Vbi scriptura teste,fletus est & stridor dentium. Porrò Infernus. Est lacus sine mensura,profundus sine profundo,plenus ardore incomparabili,plenus fętore intollerabili, plenus dolore innumerabili. Ibi miseria, ibi tenebræ,ibi ordo nullus,ibi horror æternus; ibi nulla spes boni, nulla desperatio mali. In quo quidem Iuxta modum culpæ pęna distinguitur, & secundum modum criminis, vnusquisque damnatus

[Margin: H; I; K; L]

[Margin: 1.Cor.2. — Apoc.21. — Iuditium triplex. — Compen. Theo. — Matt.8.13.22 28.25. Luc.13.]

in Inferni igne cruciabitur. Erit frigus intolerabile, ignis inextinguibilis, vermis immortalis, fętor intollerabilis, tenebræ palpabiles, flagella cedentium, horrida visio Dæmonum, confusio peccatorum, desperatio omnium bonorum. Erit enim miseris mors sine morte, defectus sine defectu: quia mors ibi semper incipit, & deficere non scit. Greg. Hæc sunt quæ semper inculcanda sunt. Vocatur alio nomine suasorium quia id quod in controuersia vel consultatione positum est, suasionem vel dissuasionem complectitur. Tria potissimum in eo consideranda. Nempe. Quis, cui, & de quo. Quis, id est, qui deliberat, de quo, & cui consilium datur. Aliter enim consultandum, & loquendum apud viros bonos, claros, & doctos, aliter apud rusticos & populum. Apud illos enim præponderant honestas, liberalitas, veritas, æquitas, & iustitia. Apud hosce verò, vtilitas & lucrum prævalent metúsque contrariorum. Ideoque ab illis ducenda sunt argumenta pro auditorũ conditione ad persuadendum vel dissuadendum. Animaduertendum præterea an istuc de quo agitur sit, Possibile, Difficile, & vtile. Alioquin enim frustra omnis labor sumitur. In hoc genere infrequens est vsus exordiorũ: eo quod auditores suapte sponte attentionem præbent. Verum si quidem libitum fuerit vti ducendum erit à sua Persona, & officio. A sua persona cum moderata sui ipsius demissione: Ab officio verò, si obligationem qua obstrictus est, exponat. Aut licebit incipere à persona eius cum quo instituitur deliberatio, recitando causas quibus instigetur ad agendum de aliquo negotio. Narrationi hìc nullus est locus: Vicem autem eius supplet generalis propositio, qua summam rei explicamus: quam in progressu orationis vel scripti fusius & minutius explicemus. Cæterum diuisio iudicio consultoris pro opportunitate & faciliori perceptione formanda relinquitur. Confirmatio deducitur vel ab honesto, id est ab ipsa virtute, vel à facili, vel à possibili, vel à tuto prout magis visum fuerit expedire: à laudabili, glorioso, & delectabili. Velut cum dicimus Gustate & uidete quam suauis est Dominus. Exempla in hac parte summam vim habent, & inter ea maiorem recentia, & si vetusta auctoritatem grauiorem habeant. Initium itaque capitur à persona quam rogamus: dicendo cum psalmista Regio, cui perfamiliaris est ille modus. Miserere mei Deus secundum magnam misericordiam tuam. Subsequitur statim narratio quæ in hoc genere semper cũ extenuatione & depressione faciẽda est. Vt ĩ eodẽ propheta apparet. Ecce. n. in iniquitatibus cõceptus sum. Præcipuè autẽ in persuasione obseruandũ an sit res, Possibilis, vtilis, honesta, & necessaria. In dissuasione spes, & timor

Possibile est, quod accedente voluntate fieri potest. Impossibile contra, quod fieri nequit. Sic homines mundani & carnales, ad

Hugo. lib. 4. de anima. c. 13.

Deliberatiuum genus uocatur & suasorium.

Psal. 50.

Considerãda in suasione uel dissuasione.

M N O P

excusandum sua crimina in blasphemiam & hæresim labuntur dicentes. Fieri non posse vt adolescentes à libidine se se immunes custodiant quod exemplo multorum sanctorum vtriusque sexus qui casti permanserunt & coronam virginitatis promeruerunt: falsitatis conuincitur. Nam si esset impossibile, tolleretur liberum arb.triũ: quod cũ ueritate pugnat. Posuit.n. Deus animam nostram in manibus nostris. Qua facultate accedẽte diuina ope multum ualemus quemadmodum ea destituti ne hilum quidem possumus. Vndè cõgratulatio illa Dauidis, sæpe expugnauerunt me à iuuẽtute mea etenim non potuerunt mihi. Vtile est, quod opes & honores, & id genus alia coniuncta habet. Honestum est quod bonum, iustum, licitum, pium, pulchrum, & in summa omnem virtutem complectitur. Quam autem omnis virtus laudetur omneque vitium reprehendatur, videmus vnam virtutem pluris fieri quam aliam & vitia non æqualiter vituperari. Maiori plerumque laude effertur misericordia quam iustitia licet inter virtutes primas obtineat, atque è diuerso infamior est fur adultero, cum tamen adulteriũ grauius sit peccatum. Necessarium dicitur, vis illa vrgens quæ nos ad faciendum cogit. Eius duæ sunt species, Absolutum quod simpliciter euitari nequit, in eoque casu persuasio est superuacanea, nisi exempli gratia propositum fuerit hortari auarum vt rectè suis vtatur quoniã necesse est relinquere. Conditionale est quod necessario fieri debet ad fugiendum maius incommodum, vel maius bonum obtinendum. Idque genus in frequentiori est vsu. Verum omnes hæ qualitates nõ semper concurrũt in omnibus orationibus aut negotijs, at satis est vnam locum habere, quæ iuxta regulas tam præcedentes quã sequẽtes exaggerari poterit.

No. de libero arbitrio.

Psal. 178.

Q V R S

Definitionem & vsum generis deliberatiui continet. *Cap. XIV.*

Genus deliberatiuum est, quo bonum & malum vtile & inutile, necessarium & contingens discriminamus, instigamus, suademus, dissuademus, petimus, hortamur, dehortamur. Multiplicem in vita humana habet vsum tam in iudicio quã extra iudicium, vt in scriptis, proposita vtilitate & commodo, ad quæ omnia de quibus agitur passim referri solent. Considerandum autem præcipuè in hoc genere an fieri posit nec ne. Quoniã & si vtilissimum sit negotium, ne quicquam tamen consiliũ capitur si factu impossibile sit. Præterea vbi constiterit fieri posse, superest vt videatur an tutum sit & facile, vt in sequenti exemplo manifestum fiet.

T

Prædicta exemplis illustrat, cum documentis viris equestribus obseruatu vtilissimis, qui vltra modum in aliquo exercitio & vitæ genere laborant quamuis fuerit militare. Cap. XV.

Exordio ab officio parentum erga filios.

Filii mi, nullus est, ad quem tuarum fœlicitatum maior gloria redundet, quam ad me, partim ob affectum naturalem parentum erga filios, partim quod tua indoles meam refert. Vnde ab vno quoque laudem & amplum honorem consequar. Præterea, quæ ego tibi dicturio eò tendunt, vt posſis uitam securiorem & trãquilliorem ducere. Nam si ego tuæ ætati conuenientia silerem, metus esset, ne inde tibi maxima discrimina cum incredibili tuorum amicorum dolore impenderent. Nam rationi congruum est, eum, qui vnum solum habet speculum in quo se contueatur, vnamque candelam, quæ illi lucem suppeditet, illud cautiſsimè ne rumpatur, hæc autem ne crebra emunctione deficiat, prouidere: maximè, si nõ sit postea spes alterius speculi vel lucernæ recuperandæ; tunc enim opus est maiori vigilantia ad euitandum periculum. Nam prouidentiam fœlicitas non pœnitentia sequitur. Certè nisi & ego & alij tui amici præsentem salubribus consilijs imbueremus, minus id officiũ præstaremus absenti. Quantò ego iam grauior sum annis, moriq; certior quàm viuere, tanto me impensius æquum est te præmonere quod fortasse neutri in posterum integrum erit, neque enim tibi succedet meo loco alius pater quem consulere posſis, neque mihi nouus filius nascetur quem consilio adiuuem. Quo circa, non oportet parentes consilijs dandis esse negligẽtes, neque plenos rimarum esse filios in monitis parentum auscultandis. Non in eum finem hæc dico quod in tuis actionibus honestatem desiderem: & si mea dignitas ad altiora te vocet: sed vt prouideam ingens periculum quod ex nimio studio militaris & equestris exercitij tibi accidere posſit. Vnde tantam corporis debilitationem tenera hac ætate contraxeris, vt cum opus erit uiribus deficias. Videris enim mihi non tantum equis domitis gaudere, verum etiam infrænis & ferocibus: nec in metis solũ constitutis cum alijs equitibus concurrere: sed & instar militis gregarij designare belli simulacra atque ijs te immiscere nimia cupiditate militaris & equestris disciplinæ: quod quidem non tam male me habet quam non placet. Quandoquidem à prudentia alienum est, vltra modum vacare periculoso alicui studio. Vsitatum est, fili mi, si quis multum diuque per abruptas valles perambulet, vt aliquando cadat, postque ille casus incidere in horam tam infaustam atque esse eiusmodi, vt corpus luxetur & contorqueatur, nec vnquam remedium adhiberi posſit. Quia aſsiduitas periculosorum studiorũ

Propositio orationis.

V X Y Z

pœnas

pœnas minatur & multam exigit. Pauci leguntur in veteribus monumentis fuisse egregij bellatores qui non in bello occumbant. Vrsus quotidie magistro suo exitium intentat. Qui frequenter cum A tauris depugnant tandem in arena cadunt. Vltima linea naùtarum ferè est fluctibus obrui. Qui rationem oppugnat à ratione superatur. Eodem pacto, mi fili, siquidem animum adpellas ad labores tuæ ætati impares necesse est sero cito pericliteris. Rectè quidem facis quod te in armis exerces, nolim autem te propterea dum contũdantur ea ferre sic non improbo equis vti sed fatigari. Prætereà si contingat te hùmanitus in aliquod crimen incidere noli in eo diabolicè perseuerare & immori. Nam qui in tempore non opponit se vitijs, condemnat se ipsum: & qui non redit ad vitam frugi ei necessario male moriendum. Dico itaque, mi fili, vt recreationes tuæ ho B nestæ sint, & tutæ, non temerariæ vti sunt choreæ, tripudia, cantationes, fides, lectiones historiarum in quibus maiorum gesta conspiciuntur. Quoniam tametsi magnum vitæ commodum existimes præsentibus frui: attamen inferius non est anteacta cognoscere, vt proponendo aliorum bona & aliorum exempla, partim ea imiteris partim ijs cautior euadas, tã in strenuis actis, quã orationis elegãtia.

Principijs obstare quã vtile sit.

Responsum filij ad patrem memorabile & notatu dignissimum. Cap. XVI.

C AVdita salubri hortatione & fructuosa oratione patris: filius in hunc modum respondit: quod tam ratione pietatis & obedientiæ, quam spe futuræ vtilitatis percuperet eius voluntati morem gerere, deserto militari studio, ad quod natus erat, & suscepta ea vita quam pater præscribebat: quamuis ob vtriusque discrimen, hoc minus esset cordi. Alterum enim est lepidorum iuuenum, alterum verò strenuorum virorum quibus studio est armis inclarescere: tam ob gloriam, quàm ob vtilitatem quæ ijs comparatur. Consideret itaque pater quod ex ea professione vitæ quam demandabat innumera vitia proficiscantur, & ex altera cui uale dicere iubebat prçclara facinora, minori cum periculo, tum ad nominis famã, tum ad animæ salutem redundarent. Nullum enim est exercitium D maioribus expositum periculis, quàm id ex quo tanquam equo Troiano vitia carnis procedunt. Sed ex tripudijs & cantibus amores nascuntur, ex amoribus dissidia, ex dissidijs verò cædes, ex cædibus pernicies animæ. Itaque ex illa permutatione vitæ militaris cũ ea quam pater iniungebat exiguam frugem nasciturain. Q od ad historias attineret videri sibi dicebat fructuosissimũ vetusta monumenta, nocturna atque diurna manu uersare, vt ueteres laudare, atq; laudatos eorum mores imitandos proponamus. Res enim præclaræ

Vitiorum connexio.

in illis contentæ prudentiam augent, vecordes reddunt cordatiores, præcipitantes circunſpectiores, elatos modeſtiores, ſtolidos ſolerti, ores, eaque de cauſa libenter ſe ad hiſtorias animum adiuncturum. Ne tamen erret pater ſibi confeſtim eiuſmodi ſtudia nauſeam pariturа quàm ex armorum aſsiduo vſu nũquam contraheret, quoniam ſibi fructuoſior & iucundior videretur. Quamuis autem diſcrimina maiora ſuæ propriæ perſonæ ex vſu bellicarum rerum impenderent moleſtius nihilominus ſuo iudicio eſſe Muſicæ operã dare quã armis, quibus victoriæ reportarentur, & per eas amores contraherentur. Verum poſteaquam vellet pater ſectari eum vitam otioſam & deſinere currere in ſuo puluere libenter ſe obſequuturum. Et hoc quidem perelegans exemplum ad ſupradictorum demonſtrationem faciat ſatis.

E

De genere iudiciali. *Cap. XVII.*

TErtium eſt iudiciale genus cauſarũ habet in ſe accuſationem, & defenſionem. Quamuis autem defenſio maiori digna ſit laude quàm accuſatio non tamen hæc ſua laude caret vſumq; interdum habet perneceſſarium. Eſt hoc genus laborioſiſsimum & difficilimum; verſatur enim circa totam Iuris prudentiam, neceſſũq; eſt eum qui tractare iſtuc velit Iuris legum ciuilium, vitæque humanæ eſſe expertiſsimum. Prætereà, vſus venit in hoc genere vt in tria verba orator contrahat quidquid tam actor quã reus magna circuitione propoſuerint, replicauerint, narrauerint, conceſſerint, confirmauerint, confutauerint, vel concluſerint; quemadmodum in orationibus Ciceronis Catilinarijs & Miloniana cernere eſt. Genus autem iudiciale eſt, quod poſitum in iudicio habet in ſe accuſationem & defenſionem, aut petitionem & recuſationem. Ad procuratores autem & litigatores potiùs, quàm verbi diuini concionatores pertinet, vt ex ſuperioribus apparet. Licet D. Pau. in epiſt. ad Hebræos hoc vſus fuerit genere. Tota enim in contentione verſatur: eò quòd Apoſtolus intendit principaliter Hebræos in puritate fidei Chriſtianæ confirmare, & à legalibus obſeruantijs, quibus adhuc detinebantur, prorſus auellere. Timuit enim eis, ne ſuperati tentationibus, ad infidelitatem relaberentur. Nulla enim gens obſtinatioribus animis repugnabat euangelio Chriſti quàm Iudæorũ, qui Paulo erant infenſiſsimi, quod ſe gentium Apoſtolum profiteretur &c. Vide Amb.

F

G

Anſel. in præfatione.

H

De tribus laudandi aut vituperandi modis. *Cap. XVIII.*

EXpoſitis abundè tribus cauſarũ generibus reliquum videtur vt earum vim, & vſum declaremus in laude, vel vituperatione

ne alicuius rei. Qua de causa aduertendum laudis aut vituperij argumenta sumi ex bonis externis, corporis, & animæ, à quibus ferè laus omnis constat. In bonis externis numerantur genealogia, si quis clara vel abiecta familia sit oriundus, natio, educatio, existimatio, amicitiæ, ætas, facultates, fortuna aduersa, & prospera, conditio, status, orbitas vel proles. Huc pertinet illud exemplum. Cum Nephtalon archistractenus Sineorum linea recta originem duxerit à tribu Nephtalin, non potuit non magna stratagemata edere. Nam præter generis claritatem, virtutes naturales, bellique peritiam eloquentia multum pollebat, par in eo sapientia & liberalitas, modestiæ studiosior, quàm superbiæ, paratior dare quàm accipere, propria sua opinione iustior, ad misericordiam procliuior quàm ad libidinem, compluribus fauorabilis, inuidiosus paucis & quoniam viri nobiles & generosi amant consuetudinem eorum, qui onori potius i lis quā vitio sint, studebat sibi adgregare viros tam virtutibus, quàm stemmatibus illustres à quibus nihil præter bonum redundare potest: Quamobrem solemus cum Dauide vulgo dicere, cū sancto sanctus eris, & cum peruerso peruerteris. Talis audies quales sunt cum quibus versaris. Vndè familiarium sæpius mores quàm educatorum imbibimus. Nam vt ait Philosophus inditis nobis virtutum seminibus, tales reddimur cum qualibus sumus familiares: nec minus rectè dixit Seneca, à bonis bona, à malis mala disci. Qua propter maxima est adhibenda cura vt à teneris iuuenes bene assuescant, & cum probis habeant commercium. Nam vt arbores quæ dum sobolescunt diriguntur & eriguntur excrescunt & amplissimum fructuum prouentum reddunt, sic iuuenes à pueritia ad optimam vitam admoti prosperum finem consequuntur, & vt ait sapiens; Adolescens iuxta viam suam etiam cum senuerit non recedet ab ea; nam vt ętas temporis successu ita boni mores consuetudine firmantur. Similia exempla omnibus circumstantijs bene euolutis multa adduci possunt.

Laus vel vituperij argumenta vnde summantur.

Nota.

I K L M

De laude, quæ sumitur à bonis mundanis. *Cap. XVIII.*

A Bonis corporis duplici modo laudem instituimus. Alia enim sunt naturalia, vt forma, robur, sanitas, agilitas, dexteritas, celeritas, vires, firmitas, habilitas. Alia adquisita quæ pariter bifariam distribuuntur: aut enim permanentia sunt, vt dominia, possessiones, arces, domus: aut transeuntia, vt ornatus corporis vel ædiū cultus & vestimenta. Loco exempli poterit haberi commendatio equitum in orbe nouo educatorum qui quidem forma, & vultu adeò sunt modesto, adeò venusto, vt nihil supra, & magnis præstan

Laus equitū n. ui orbis. Historia.

ti in corpore viribus tam in equestri quàm militari exercitati. Deinde vocem habent ad cantandum & mollia brachia ad saltandum vt incredibile putem in toto mundo ciuitatem esse in qua reperiantur iuuenes tanta multitudine, tam politi & destri atque uirtutibus naturæ dotati, immo ne in regia quidem aula neque hæc tanquam ex affectu & fauore dicta accipi velim quod eius terrę sim ferè alumnus: est enim consentiens, grauissimorum virorum, qui multorum hominum mores & vrbes viderunt, opinio. Vno vitio vrgentur, quia omnium rerum copia affluentes nec quærere nec parta tueri quidquam pensi habent: sed vestium & corporis cultu pecunias profundunt in eas res, quarum memoriam aut breuem aut omnino nullam sunt relicturi.

Hominis in India notantur.

Modus laudandi aliquem à bonis corporis debet fieri, per Hypotyposin, quam Cicero vocat illustrem explanationē, rerumq; quasi gerātur sub aspectum penè subiectionem à capite vsque ad calcem corporis figuram describendo vt in illo Regum, Absalon filius Dauid quo non erat pulchrior in omni Israël decorus nimis à vestigio pedis vsque ad verticem non erat in eo macula, capillo non minus flauo quàm aurum, ore aquilino & purpureo, oculis decoris & rutilantibus, corpore tam bene constituto & tam bono habitu prædito, vt cuncti eius infortunium deplorarent. Natura enim propensiori animo sumus erga formosos quam deformes nam coniecturam quādam bonitatem affert tacita corporis venustas, & vultus animi est sedes. Quamuis re uera in pulchritudine & agilitate nullum sit momentum, minusque in planetarum conuersionibus, modo adsit mens conscia recti, & Dei timore ornata. Pietas enim de corporalibus parum sollicita est spiritalibus contenta, Celeritas autem & habilitas corporis vel eorum contraria non impellunt nos ad bene, beateque, vel impiè & scelestè viuendum, Alioquin obstipi, gibbosi, asthmatici, aliique mutili cum natura iure expostularent quod tales eos natura formarit. Non abs re hæc inserui, vulgaria enim sunt hæc dicta non diuina testimonia, quæ formam aliquid momenti ad virtutem afferre existimant. Nam in spiritalibus animæ, puritas spectanda. Virtutes enim superant speciem.

A bonis corporis laus sūmitur.

De commendatione quæ ducitur à bonis animæ. Cap. XX.

IN bonis animæ sunt virtutes Ethicæ Prudentia, Iustitia, Fortitudo, Temperantia, Mansuetudo, Benignitas Magnanimitas, Patientia, & in summa æqualitas inter omnes temporis & locorū opportunitate obseruata. Hic etiam inuestigandum de eius qui prædicatur ortu, educatione, institutione, habitatione, consuetu-

dine

R dine, & amicitijs. Deinde considerandum quid viderit, didicerit, fecerit, aut dixerit. Præterea, vtile erit obseruare rationem victus eorũ quos accusare, laudare, vel reprehendere est animus. Si quis homicidij reus agitur, inspiciendum quomodo mors illata sit, quid consecutum fuerit, quæ fuerit ante actæ vitæ ratio. Summa summarũ appellatur hoc genus demonstratiuum, quia in eo demonstrabat quid sit in alicuius personæ laudem vel vituperium: Ideoque ad historiographos potissimum spectat. Raro enim contingit vt ex professo laudem aut vituperationem alicuius rei tractemus, nisi aliquod negotiũ de quo agitur id ipsum postulet. Vti cum hortamur quempiam vt se commorandi causa aliquo recipiat, necesse erit mores, ritus locique circumstantias describere, quæ sunt, altus, humilis, amplus, angustus opacus, luci peruius, publicus, priuatus, frequens, vmbratilis, sacer, profanus, permissus, prohibitus. Veluti si alicui in animo sit inducere amicum vt causa ministerij tam Diuini quàm Regis in Copalam quam vocant nouam, aut Cantabriam nouam se conferat, eiusmodi stylo istuc fieri potest.

Loci alicuius descriptio à quibus potissime sumitur.

S

Quod pro tua erga me beneuolentia expetis meum consiliũ: an tibi suscipienda sit expeditio in nouam Cantabriam ad gratificandũ & Deo, & regi: mea fert opinio, etsi negotiũ ipsum non esset per se satis fauorabile quia tamen coniunctum habet Dei Opt. Max. & Regis Catholici obsequium non indignum esse quod aggrediaris. Tuæ sortis homines, æquum est, sua promptitudine & obedientia alijs quasi facem præferre. Quales enim in Rep. sunt primores tales etiam solent esse plebei. Certe meus erga te animus extimulat me ad scribendum non esse tibi prętermittendum eiusmodi occasionem cum detrimento cultus diuini, Regiæ maiestatis, tuæque ipsius tranquillitatis quæ post res præclarè gestas, actosque labores iucundissima obtingit. Accedit loci opportunitas quæ facilem victoriam parumque laboriosam promittit cum summa famæ amplificatione. Quod autem vita in discrimen adduci videtur, inter medios barbaros, aio summam esse laudem & præconium equestris dignitatis virorum, proprio sudore & sanguine sibi gloriã peperisse. Nihil enim sine magno vitæ labore dedit mortalibus, & qui vitat molam vitat farinam. Quisquis eam regionem perambulare cupit ei cauto & prouiso opus est Ianumque esse oportet: sed nihilominus mediocri prouidentia & industria magnum honorem comparabis, existimationem videlicet fidelis ministri, & militis Dei & Regis. Laus bonorum quæ nobis adquiruntur successione illis peculiaris est qui ea pepererunt. Quæ verò nostro Marte nobis obueniunt, ea nostro merito nobis uendicare possumus, eorumque memoria dum viuimus nos recreat, illaque posteris nostris nepotibus & ignotis

Exemplum.

T

V

X

etiam exponere gaudemus Quamuis itaque omnibus necessarijs affluus, attamen ratione maiorum, & honoris quem illi quasi hæreditarium tibi reliquerunt teneris ad curandum ne ab illorum virtutibus degeneris sed illorum vestigia sequaris. Pater tuus pater patriæ audiuit quo honore ne tu excidas hoc opus hic labor est, maximè cum in illis partibus pater tuus rem familiarem auxerit conuenit vt ibidem tu eroges in patris locum succedendo, cum tam certa sit spes egregiæ laudis & magnæ vtilitatis referendæ maximè cum plura & maiora nunc sint commoditates quàm initio erant illis, qui primum eo appellebant. Sunt enim in præsenti multa facta domicilia, arces, & itinera tutiora. Vltra certiorem te facio nō fuisse Indos tam audentes & agiles atque iam sunt, neque tam alienos à metu & uerecundia vt apparuit ex strage quarumlibet personarum ab illis edita & ipsorum facinoribus. Cuius rei causa est quod non fuerint collocati homines pacifici tam Indi quam Hispani in ijs locis, quæ plurimum frequentantur etiam à Chichimecis. Quemadmodum factum est à religiosis nostris in Ciuitate quæ vocatur Nomen Dei vbi pacate inter se hispani & Indi morantur. Nam quidquid præter id ipsum tentatur est laterem lauare, vt animaduersum est per milites & antesignanos in ea regione versatissimos. Numerorum xiij. & xiiij. recensetur missos fuisse à Moyse ex Dei præcepto exploratores ad considerandum terram Chanaan; inter quos primarij erant Caleb de tribu Iuda, & Iosue de tribu Pharam, & pergit scriptura dicere quod terram illam peragrauerint & ad indicium fertilitatis reportauerint botrum vuarum, ficus, granata, exponētes populo vbertatem soli, & gigantum immanitatem cum quibus depugnandum erat aliasque difficultates, nihilominus & vtilitatibus & periculis trutinatis præponderauit vtilitas eoque modo ad expeditionem se accinxerunt. Pari modo quamuis eximium sit quod permissu diuino occupatum est hactenus, persuasum tamen habeo restare adhuc terram promissionis subiugandam, eumque in finem in singulos dies speculatores Deus transmittit, qui sunt Religiosi studio propagandæ gloriæ diuinæ vltro citroque commeantes qui lætos & veraces nuncios referunt & de fœcunditate regionis quæ deberet merito calcar addere, & de hominum ingenijs qui exterrefacere minimè debent. In eorum exploratorum numero per Dei gratiam ego quoque fui nec possum quidquam de ea regione prædicare nisi videri mihi omnium quas sol videt maximam, quæ nec propter æstū nec frigus inhabitabilis sit multis camporum patentium æquoribus, fluminibus, & fontibus plena, quæ paruo labore & sumptu ad irriganda prata & agros deduci possunt atque ita melius triticum & mahiz ibi colligitur quàm vel in Hispania vel in cæteris partibus no

13 & 14.

Y

Z

A

B

ui orbis hactenus deuictis. Quod videre est in hortis ab Hispanis cõditis in ijs partibus apud Sacathecos, vbi ego in ciuitate Nominis Dei in valle Huadiana, quam excoluit bonus ille frater Petrus de Spinareda, & sanctus ille Frater Cindos tantæ magnitudinis cydonia, granata, persica, & cotonea, vt nisi hìc adessent qui conspexerũt ipse vererer dicere. Sunt cydonia paria capitibus puerorum. Persica magnis aurantijs æqualia sunt, cæpæ amplitudine patellarum aliæ magnitudine aurantiorum, Colliculi argento maximè abundant. Cuius rei argumentum est, quod tota illa vis argenti quæ Regi ex suis prouentibus affertur alijsque mercatoribus in regione Chichimecarũ effossum est, maiorque copia perueniret si tuto nostratibus istic habitare liceret, atque eruere quod obtineri pósset, eo quo dictum est consilio, cuius rei per schedulas Præsidem quoque admonui, siquidem Cæsari tantummodo in mentem venissent pericula, nunquam cum Pompeio cõgressus, nunquam etiam imperatoriam dignitatem consequutus apud Romanos fuisset. Si Marchio de Valle periculis deterritus fuisset in aditu Nouæ Hispaniæ ille gloria & posteri opibus carerent. Idem in compluribus ante signanis visum est. Vtranque enim partem examinare oportet maximè in debellandis infidelibus quibus ipse Deus tam infensus est cuius fiducia & ope trophæa facilè acquiruntur, vt patet ex illo Dauidis; Hi in curribus & in equis, nos autem in nomine domini.

Regulam & adnotationem animaduersu dignam continet. Cap. XXI.

AD excellendum tam in hoc quam in alijs generibus causarũ ante omnia enitendum est oratori, vt beneuolentiam comitet & modeste sibi comparet, & animos auditorum sua blandiloquentia præmolliatur. Deinde, vt exordia bene conueniant materiæ, narrationes perspicuę sint, confutationes autem euidentes, Accedit, vt curet rationes ita deuinctas esse vt una ex altera quasi efflorescat: ornamentis etiam Rhetoricis & schematibus conuenienter insertis. Pronunciatio autem sit articulata & distincta, ad quæ omnia memoriæ vsus, & exercitatio inprimis requiritur: accusando, defendendo, exaggerando, extenuando, laudando, vituperando describendo, narrando, quo labore ars consummatur, & sine eo inanis est. Quod præceptum ad omnia consequentia referendum est. Quoniam propositi nostri haudquaquam est verbosa commentaria edere, sed ipsam artis medullam breuibus enucleare. Itaque si non omnia specialiter alicui satisque diffuse explicata videbuntur, is hoc sciat instituti nostri fuisse summa capita, & mnemoneumata quæ memoriam obliuiosam, & infirmam iuuarent conscribere, non sinuosa

Pronũciatio qualis debet esse.

volu-

volumina quæ inuisa magis fructuosa existunt.

Prædicta illustrantur percensendis exemplis aduentus & vitæ Religiosorum qui fidem Domini nostri Iesu Christi apud Indos propagarunt. Cap. XXII.

SCatet Historia nouæ Hispaniæ totiusq; noui orbis multis erroribus & mendis, quemadmodum, volente Deo, breui manifestũ fiet ex mea, quã diuinis auspicijs in lucẽ dabo, præsertim in re tã memorabili atq; præclara cõuersionis illorũ per aduentũ & indefessos labores religiosorũ nostri ordinis qui summos fructus produxerunt in illa noua Ecclesia cuius ipsi fuerunt institutores. Nolim deprimere magnanimitatem Romanorum qui aperto Marte & virtute bellica tot prouincias, & potentia regna in ordinem redegerunt seque domiti orbis principes & monarchas reddiderunt. Sed maioribus præconijs nouaque maiestate verborum efferenda est inaudita fortitudo Ferdinandi Cortesij & religiosorũ qui nouos illos orbes adierunt. Certum nanque est, neminem fuisse animo tam excelso, qui tam arduum negotium subiret aut cui integrũ fuisset eadem celeritate perficere. Adde magna commoda quę per quoslibet dies per religiosos ibi æduntur. Fuit autem id actum, siue magnitudinem spectes, siue celeritatem, maximè heroicum. Notum est ex historijs multis annis, & quasi sæculis interpositis & cum euitatione periculorum tandem prouincias & regna inuasisse. Verum illi viri Apostolici ductu Almi spiritus à quo gubernabantur non regna dumtaxat & prouincias, verum nouos orbes in potestatem nouam redegisse. Deindè facta collatione eorũ, quæ Romani posséderunt, cum ea parte Indiarum, quæ in nostras manus venit: hæc infinitis partibus amplior est. Cæterum, nolo hic verba facere de priuatis illorum laudibus quas meruerunt, si animum aduertere velimus, vt ęquum est fieri, quod quasi extra se positi, & õnino rapti ad spiritualia & diuina, patriã, parentes, amicos, cognatos, fratres, & omnia quæ in vita chara sunt deserentes, cruce, sua voluntate suscepta, per mare, per terras, cum summis periculis cucurrerunt, deuoti pęnitus & consecrati diuino cultui & publicæ vtilitati, quod opus, si recognoscatur intentius apparebit sine dubio à Deo profectum, examinatis effectibus prodigiosis, qui consequuti sunt. Nũquam enim auditum lectumque est à tam paucis tantam multitudinem pari constantia ad fidem Christianã esse pellectam, vti clementia Dei apud Indos factum est. Quotquot exercitus duces ante hac fuerunt (pro ut scriptis proditum est) fiducia numerosi milites cruentas strages ediderunt. Sed optimus hic Cortesius spem in

Cortesij laus & religiosorum noui orbis.

Vera Christi sequela.

G H I K

Deo tantum fixam habuit, vt manifestũ fuit cũ nauem egressus in portu S.Ioãnis de Lua,cui tũc temporis nomen erat, Cẽpuala, vbi ob præmonitus oraculorum,& fatorum : de amissione imperii erãt assidui plures quàm tercentum millia Indi in præsidiis. Cum verò nostrates tam exiguo numero essent deffecti incommoditatibus & longitudine itineris præ tanta multitudine Indorũ quis nõ iudicauerit esse hominũ inconsideratorũ non solũ conserere manus cũ illis,sed vel audire illa tantũ. Hic itaq; suã virtutẽ exercuit bonus ille Cortesius vnaq;religiosi,per illos in interiorẽ partẽ Regionis intrantes dirutis illorũ fanis,&sacerdotibus expulsis,sacrificiisq; illorum diabolicis posita omni fortitudine prohibitis. Videtur historicus ille parũ æquus fuisse religiosis & studiosior pręmii temporalis quàm diuini prætermittendo mentionem & cõmendationem tantæ sanctitatis,humilitatis,nuditatis,vt etiã discalceati venirẽt contemptus rerum mundanarũ quibus rebus præcipuè cõmoti fuerũt Indorũ animi : recognoscentes viros tam demissos,in tanta reuerentia & existimatione haberi à filiis solis(ita enim Hispanos vocabãt) illos autem & sui ipsius,& rerũ mundanarum admirationem,& curam abiecisse. Nam cũ illis offerrent & dono darent opes immensas & thesauros significarunt illis nihil eiusmodi à se expeti sed liberationem animarum,quę sanguine filii Dei redemptę erãt, quas illi habebant perditas & mãcipatas adorationi Diabolorũ. Quę nõ idcirco in mediũ attuli vt Ferdinãdi Cortesii Marchionis de Valle aliorumq;antesignanorũ gloriã deminuerẽ;sed vt ostendã secundũ Deũ pręcipuè in Religiosos reiiciendã causam religionis, Christianismi,conseruationis, & retentionis Indorum, quodque in præsentia vel illi vel sui hæredes securè potiuntur quæsitis rebus. Sed ne longius digrediar,omissis illis,ad rem propositam reuertar.

Qualiter Indi commoti sunt ad fidẽ amplectandam.

De die & anno, quo Mexica occupata est & de aduentu religiosorum. Cap. XXIII.

ANno itaque redemptionis humanæ M. D. XXI. ipso die S. Hypolyti XIII. Augusti Mexicana ciuitas superata est in cuius facti fælicisque victorię memoriã ciues anniuersariũ festũ solemnesq; supplicationes celebrant,in quibus ferunt vexillum quo vrbs capta est egrediẽs ex curia vsq; ad splendidũ quoddã templũ quod est extra mœnia ciuitatis Mexicanæ prope hortos suburbanos,& in honorẽ dicti sancti constructũ vbi nunc Xenodochiũ quoque extruitur. Eoq; die tot spectacula & ludi proponuntur vt nihil supra in agitandis tauris, & vibrandis longuriis quo cõferuntur omniũ nobilium Mexicanorum ornamenta,quę sunt totius mundi

Sancti Hypoliti solemnizatio.

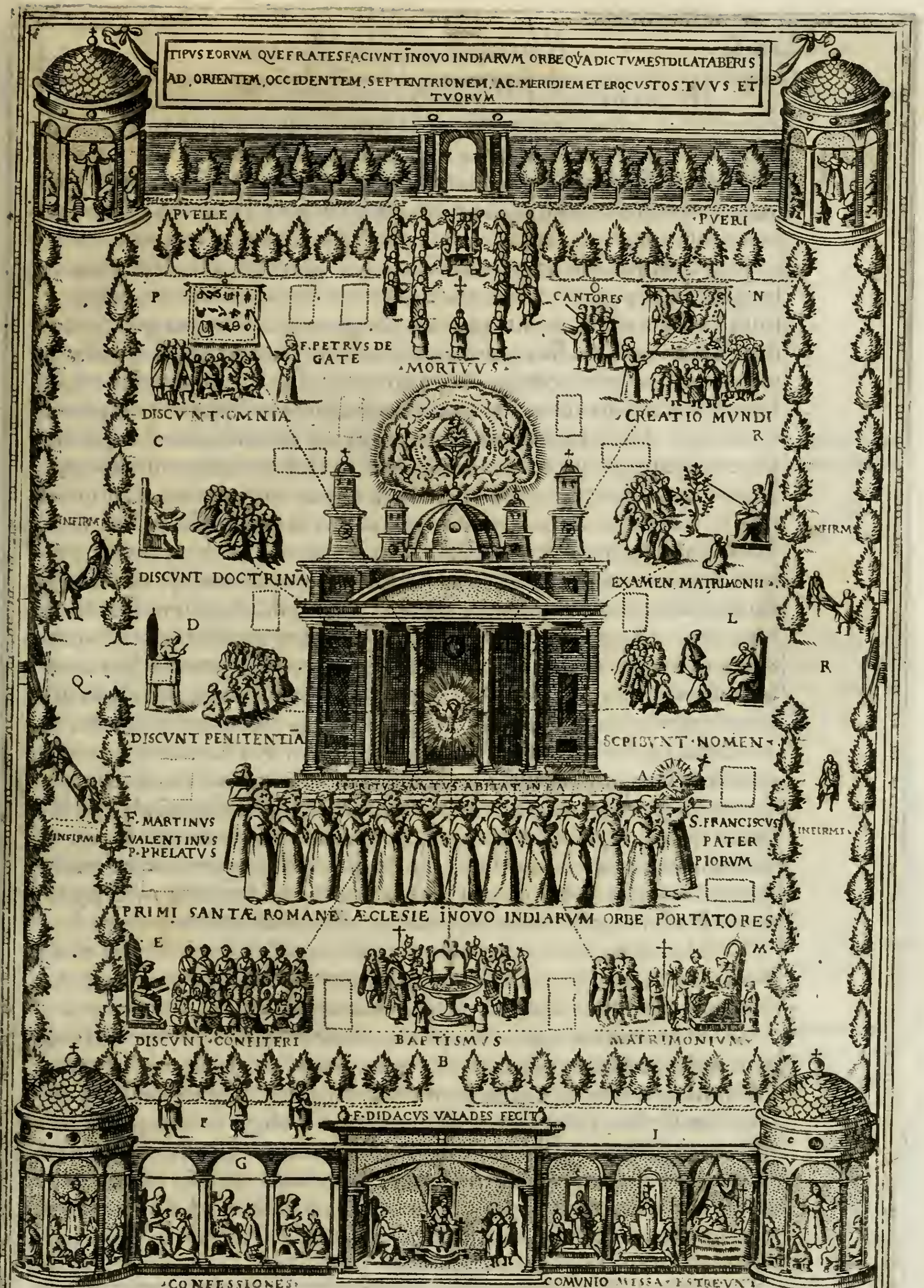
pretiosissima tam in re vestiaria virorum, & mulierum, quam in auleis & tapetibus quibus viæ & domus insternuntur. Nam primum omnium annuatim Senator vnus de Republica electus, ex his, quibus Respublica commissa est, ad quorumque arbitrium omnia ordinantur: vt dictum vexillum ferat: vice rex à dextro, præses vero à sinistro lateribus, commitantibus omnibus aliis senatoribus, præfectis, prætoribus, ædilibus ac prope totius ciuitatis nobilibus: optimis tam ipse, quam equs à capite vsque ad pedes corruscantibus armis ornatus, ac cataphractus ad curiam procedit. Vbi accepto vexillo, precedentibus omnibus aliis pretiosissimis ornatis vestimentis, ad dictam S. Hypoliti Ecclesiam procedunt. eoque peruentum. Archiepiscopus ad altare stipatus procedit ac vesperas solemniter incipit, subsequentesque cantores, tubis, fistulis, cittaris, & omnibus aliis musicorum generibus persoluunt. Quibus finitis, eo ordine, quo venerant ad curiam reuertuntur. Relicto vice Regis gerente & gubernatore in proprio palatio, ac vexillo loco suo, senatorem ipsum ad propriam omnes alii cōmittantur domū. Vbi, lautissime volentibus, confectiones, quibus patria illa maxime abundat, egregie præparatæ subministrantur. Sequēti verò die, eodem ordine cōtinuato, ad dictā Ecclesiam reuertuntur. Archiepiscopus verò Mexicanus ritè indutus paramentis, quibus in magnis festiuitatibus rem diuinam facere consueuit, ad altare stipatus procedit diacono à dextro subdiacono à sinistro lateribus ceroferariisq; & vno cū thuribulo suffumigante præcedentibus: eo peruentum missæ sacrificiū suis ceremoniis prosequitur, Hora vero consueta, in laudē & gratiarū actionē, & pro victoria habita tali die, & maximè in ipsomet loco, vbi cedes maxima & sanguinis effusio facta fuerat, ac quia ibi milia virorū decubuere populo proponitur verbū Dei. Post quæ ad curiā reuertūtur, prout factū fuerat vesperi. Ac in ipsius senatoris domo, volētibus lautissime prandiū proponitur. Demū tota dies in supradictis ludis expenditur. Ideo nos secularia secularibus relinquentes, ad firmiora, ad quæ potissimum attēto mentis conatu intēdere cupimus, accedamus. Magna planè opera domini, singula & omnia, exquisita in oēs voluntates eius: cū indigetes illi per tot annos in suis nephandis peccatis, ac crudelissimis & nunquā, nec visis, nec auditis sacrificiis persisterēt. Vicesimo autē quarto anno salutiferi partus F. Martinus Valētinus eo profectus est, qui multo ante instinctu diuino motus nihil aliud in votis habebat vna cū duodecim viris animo apostolico preditis & ad id munus peridoneis cū speciali mādato & auctoritate summi Pontificis, & pię memoriæ Imp. Caroli V. à quo istud officiū apostolatus illis iniunctū erat, vt in presenti stemmate videre licet. cuius declaratio talis est.

P

Q

R

S

TIPVS EORVM QVE FRATES FACIVNT INOVO INDIARVM ORBE QVA DICTVM EST DILATABERIS AD ORIENTEM, OCCIDENTEM, SEPTENTRIONEM, AC MERIDIEM ET ERO CVSTOS TVVS ET TVORVM
PVELLE
PVERI
F. PETRVS DE GATE
CANTORES
MORTVVS
DISCVNT OMNIA
CREATIO MVNDI
DISCVNT DOCTRINA
EXAMEN MATRIMONII
DISCVNT PENITENTIA
SCRIBVNT NOMEN
SPIRITVS SANTVS ABITAT IN EA
F. MARTINVS VALENTINVS P. PRELATVS
S. FRANCISCVS PATER PIORVM
INFIRMI
PRIMI SANTÆ ROMANE ÆCLESIE INOVO INDIARVM ORBE PORTATORES
DISCVNT CONFITERI
BAPTISMVS
MATRIMONIVM
F. DIDACVS VALADES FECIT
MVLIERES
CONFESSIONES
IVSTITIA
COMVNIO MISSA ESTRE VNT
HOMINES

Stẽmatis declaratio.

A. Hic primas tenet Patriarcha pauperum Franciscus, qui velut origo, & antesignanus est huius fœlicissimæ, propagationis fidei Christianæ, eique non infima laus hinc debetur, quòd per suos filios, fides & Euangelium Christi, ab oriente in occidente & à meridie ad septentrionem vsque adeò amplificatur, vt illi longe ante reuelatum fuerat: ac scriptum reliquit. Posteriorem locum obtinet optimus ille pater Frater Martinus de Valentia vir sanctissimus & frugalissimus, qui ob admirabilem prudentiam primus illarum partium prælatus fuit, & ob animi etiam promptitudinem qua profectionem in Indiam suscipit cum duodecim aliis Religiosis, qui primi in regnis illis inauditis, & amplissimis Ecclesiam stabiliuere & Euangelium Christi annunciauere; qua de re in sequentibus plura. Z

Baptismi administratio.

B. Hic videre est quanta cum religione sanctissimum baptismi sacramentum aliaq; diuina sacramenta celebrant atque ministrant. Primũ enim progreditur Religiosus accuratissime exornatus (quod etiam in vnius tantum baptizatione obseruatur) indutus candida stola & epomide. Præit autem illum Acolythus vnus crucem, alter verò chrysma gestans, repositum in elegantissima & affabrè facta capsula, quæ in mantili nitissimo collocatur. Alii verò cereos & candelas. Omittuntur autem hę cæremonię, cum necessitas accelerationem desiderat; cum ob imminens mortis periculũ sola aqua paptismus peragitur: quæ semper ad eum vsum in promptu est. Nam vesperi antequam cubitum concedat, vas aqua plenum, eadem causa, in vestibulo monasterii deponunt, vt illico eius copia sit quando campanula pulsatur. Hoc enim indicio est personam aliquam de vita grauiter periclitantem baptismi suscipiendi causa, prout ipsis diligenter inculcatur apportari. Faxit autem Deus, vt totidem Angeli animam meã posteaquam è corpore excesserit in paradysum deferant, quoties mihi accidit, vt simulatq; aqua ægrotos lustrassem exspirarent repente atque in cælum concederent. A B

C. Hic subiicitur oculis quonam illis modo sacra doctrina vt copiosius inferius demonstrabitur, vna cum eius decalogi interpretatione proponatur, idque vbique loco vna eademque sit ratione.

Sacramenti pœnitentiæ administratio & ritus.

D. Pœnitentiæ leges, hic præscribuntur & inuitantur ad anteactæ vitæ detestationẽ; atque ita informantur ac præmonentur qui ad confessionem accedere cupiunt vt sic instructi doleant & ordinate sua scelera proponant. Etsi centum Religiosi vna præsentes sint ita se gerunt veluti hic oculis subiecimus: etsi vel vnus fuerit solus nihil aliter facit quam omnes facturi essent tanta est inter eos concordia vt admirabile sit. Et hoc non solum apud nostros, sed & apud aliarum religionum patres, qui in hoc semper vniformes sumus. Vt superius inculcatum est. C

Indo-

Indorum reipublicæ descriptio.

POstquam Religiosi non sine magno labore per mõtes & deserta disipatos Indos congregauerunt & ad vitæ societatem conuocauerunt mores & instituta vitæ rerum familiarium ac domesticarum rationem illis sollicite tradiderunt. Primùm autem, locorum futuris ædificiis viis & itineribus metatio condecens facta est: necnon agrorum distributio ex præscripto Regiæ maiestatis & senatus facta est. Antequam enim quidquam tentaretur, primũ consulto opus fuit, ad eiusmodi consilia cœtusque incultorum hominũ instituẽdum ad salutem illorum tam corporalem quam spiritalem & commodum eorum, qui cum illis commercia tractaturi in posterum essent. Areæ illis assignabantur amplissimæ quæ exstruendis ædibus, conferendis vincis & faciendis viridariis sufficerent, idque cum aliquo additamento semper fiebat, vt iis locus in quo herbas hortenses & quotidiani vsus plantarent. Videlicet, piper, cucurbitas, Maguei, ficus indicus, & tabacũ, atqúe etiam diuersi generis fructiferas arbores ex Hispania allatas, quas Religiosorum auctoritate posuerunt. Vndè, tantus est ibi fructuum prouentus, vt infinitis partibus minoris vęneat, quàm vsquam gentium. Huc accedunt olera etiam Hispanica ita vt pro facultate vel arbitratu cuique suas possessiones colere liceat, sed in distributione æqualitas obseruata est. Et ne haberent quod conquererentur dimensio analogica prædiorum fiebat, etsi forte vsu veniret, vt alicui de sua parte aliquid deminueretur, quod in tanta diuisione aliter fieri nequit, illis pro votis & desideriis alio in loco compensatio fiebat, vt omnium esset paritas. Habebatur autem ratio nobilium quibus ampliores portiones pro conditione vniuscuiusqúe tribuebantur in agrorum diuisionibus, propterea, quòd illis maioribus spatiis ad equestrem dignitatem tuendam opus sit. In metationibus istis, campus aliquis medius relinquebatur vbi commercia & nundinationes exercerentur & ædificia publica locantur, videlicet, curia quam domum ciuicam vocant, in qua permulta sunt atria & conclauia in quibus æs publicum reponitur & hospites accipiuntur. In frontispiciis templum forùmque versus erant porticus tam supra, quàm infra. In superioribus & excelsis habebatur senatus & cõsilium & ius reddebatur, In inferioribus & humilioribus existunt multæ habitationes & carceres; nam fiunt eiusmodi ædificia in opidis excalce & immensis saxis fabricata eadem forma cum structuris Hispanicis. Templum dehinc intermedium locum occupat mirifico artificio & excellentia elaboratum. Supplent autem templa nostra scholarum etiam

Areæ Indorum quales, & quod meis plantatur.

Fructus propter abundãtiã vili venduntur pretio.

Populi descriptio.

Templorũ nostrorũ in India descriptio.

locum nec reditibus aut pensionibus annuis dotantur sed gratis & Christianæ charitatis erga trium prędictorum ordinum fratres omnia officia Ecclesiastica & politica edocent. Sunt autem ędes sacrę ab aliis separatæ in modum insularum vicos vndiqúe habentes, & altos parietes saxeos & calce interlitos, nullis connexæ ædificiis cohærentibus. In singulis autem viculis quibus cinguntur existunt singulæ ædiculæ ad quas diebus sollemnioribus, quibus publicæ supplicationes decretæ sunt accedunt, videlicet, in festo corporis Christi: nec sacrosanctum sacramentum longius circumferunt per alias plateas, propter summam reuerentiam & sumptuositatē, qua tunc vias exornant: itaqúe, si per alias etiam plateas iretur fierent immodici sumptus. præterea, in feriis resurrectionis & sanctorum tutelarium vel ciuitatis patronorum necnon D. Patris Francisci, idq́ue ea religione quam suo loco declarabimus. Ad sinistrā templorum partem sunt ludi literarii quadrilateri quos plerunqúe mille iuuenculi plus minus frequentant pro frequentia locorum quibus rectæ loquelæ rectæq́ue scripturæ scientia traditur: præterea, docentur canere voce, fidibus, & neruis habentq́ue plura instrumenta musica quàm apud nostrates reperiuntur. Ad ea autem exercitia certæ diei horæ matutinæ & vespertinæ constitutæ sunt conuocantur verò & dimittuntur ad pulsum campanularū. Quando adeundum est ad rem sacram ordine ducūtur & in templis magna cum elegantia versantur. Discunt etiam pingere, rerum imagines coloribus delineare, & acute pingere. Initio maximè pietatis vir Petrus Gandensis, de quo alibi opportunius dicetur, omnes artes mechanicas quæ apud nos in vsu habentur illos docebat, quas illi propter asſiduitatem & feruorē quo ipse proponebat facile & breui percipiebant. Iam alter alterum sine spe lucri vel quæstus easdem docet. In areis scaturiunt amœnisſimi fontes in quibus pueri sordes corporis abluunt quia in primis illis præscribuntur leges munditiei, scholis continua solent esse sacella affabrè facta in quibus diebus feriatis & dominicis conciones ad Indos habentur & missę celebrantur: nulli enim sunt hominum cœtus quibus quidem nos præsimus apud quos tam ingentia sint templa, vt omnem turbam capere posſint etiamsi duplo maiori essent magnitudine. Quocirca moris est illis prædicari in areis, quæ sunt spatiosisſimæ, non solum in ciuitatibus vbi nostram communem habemus habitationem, sed etiam in omnibus aliis ad quæ prædicationis causa accedimus. Nam vbicunque sumus semper operi animarum sumus intenti.

Informatio Indorum.

Religiosis in Indis nulla quies.

Et sequenti stemmate manifestum fiet, quod per elemēta etiam alphabetica explicare conabimur.

Ad sensus aptat coeleſtia dona magiſter,
Aridaq; eloquij pectora fonte rigat.

A. Est verbi Dei buccinator, qui in proprio Idiomate ad sensum aptat cęlestium dona. B. Quoniam vt literis carentes necesse fuit demonstratione aliqua ipsos docere: Ideo virga illis nostrę redemptionis mysteria ostendit. Vt postmodum illa discurrentes melius memorię hęreant. C. Sic sedentes virgas in manibus tenentes sunt Iudices apud indigetes nostros, quibus commissa est totius reipublicæ gubernatio. Reliqui sunt auditores verbi Dei calcibus insidentes. Simpliciter & mulieres nam etsi commixti videantur, nihilominus ordine se locant, hinc fœminę, illinc viri, quorum quarumqúe vestitus, & ornatus est pulcher. Q

Sequuntur deinde templa primaria, quæ intus & extra magna arte extructa sunt & quidem plurimū tota saxea atqúe omnia eiusdem pęnè figurę. Dehinc monasteria & ad alterum latus pomaria. Ea latera ad quæ sunt portæ cinguntur amplis spatiosis, & apricissimis porticibus in quibus religiosi confessionibus audiendis omnibusque sacramentis palam administrandis, vacant. In vestibus etiam sunt areolæ iucundissimis arbusculis ordinatæ, videlicet, amarice, cypressus, mali punicæ, & platani. R

Areæ nunquam confluenti populo vacuę sunt, quod ad conuersionem & directionem illorum ad veritatem instar magni est momenti: nulla enim dies prętęrit, quæ non suas Religiosis adferat occupationes. Postquam enim aliæ parochiales Ecclesiæ desunt, vel audiendis cōfessionibus, vel matrimoniorum coniunctionibus, vel aliis Ecclesiasticis exercitiis vacandum est. In singulis quatuor angulis huius areę sunt totidē sacella, quorū primū docendis puellis, alterum pueris, tertium fęminis, quartum viris erudiendis deseruit. S

Quales fuere primi fratresq; ad cognitionē Dei Indos induxerunt.

Fuerunt & quidem potissimùm tredecim illa luminaria quę doctrinæ vitæque splendore primùm induxerunt barbaras illas nationes ad cognitionem Dei, necnon sacrosanctæ matris Ecclesiæ Romanæ eiusq; præfecti Vicarii Pontificis Romani, & ad Regis obedientiam, adeò alieni ab honoris cupiditate, dum totis viribus merita sanguinis Domini Nostri IESV CHRISTI propagare studēt Religiosi ordinis nostri, qui primi in Indiam traiecerūt, vt quamuis complura opera prodigiosa & miraculosa ederent, quod omnibus noui orbis incolis certissimo constat, ad solum æternum Deum qui omnium bonorum est largitor omnem rerum gestarū actionumq; suarum gloriam referentes: nunquam tamen literis ipsi, vel subsequentes illa mādarint, quia præ negotiorum pondere non suppetebat illis otium ad describendum stupenda illa facta, quæ Deus per illos tanquam organa quædam exercuit. Verum quidem est fuisse nonnullos Religiosos fide dignissimos aliosque bonos viros, qui corpori naturalem quietē suffurantes oblectamenti causa quæ- T

dam scriptis prodiderunt quos postea nominabimus. Sed necessum est ex professo alicuius studio in monumenta referri omnia scitu digna, vt vt vniuersi intelligant miracula stupendissima quæ pro immensa bonitate sua operatus & adhuc in singulos dies operatur per nostri ordinis aliorumque mendicantium fratres in eum finem, vt qui zelo diuino præditi sunt excitentur ad suscipiendam profectionem versus illos nouos orbes, & vt illi quibus incumbit eos mittere omnem oscitantiam excutiant prætexentes ministris opus non esse, quoniam etsi omnes quotquot sunt in Hispania sacerdotes eo se conferrent non deesset illis in quo vtilem Ecclesiæ operam nauare possent. Neqúe mihi culpa vacare videntur qui affirmant postquam Episcopi ibi constituti sunt superuacaneos esse foreque in posterum tam Religiosos quam alios ministros, nam & Reuerẽdissimi Episcopi soli partibus suis satisfacere nõ possent: nec tempus fert, vt Indi religiosorum præsentia destituantur, illi enim pondus diei & æstus perferunt: neqúe verò hæc à me factiosè dicuntur, sed asseueranter profiteor quod (excepto eo quod nos primi fuimus) Religiosos vtriusqúe ordinis Sancti Dominici & Augustini, pro viribus, magnos fructus producere. Multi enim inter eos extiterunt vitæ, morumqúe probitate, & sanctimonia cõspicui. Prętereà, est res iucundissima animaduertere animorum cõsensum & mutuum amorem, quo illi tres ordines mutuo se complectuntur haud secus quam si essent vnius patris filii quæ res & Indis & Hispanis optimo exemplo fuit. Nullæ enim vigẽt inter eos discordię immo verò nullo discrimine se mutuo inuisunt aliqúe aliorum monasteria frequentant vt suo loco narrabitur.

Miracula fiũt in India.

V

Religiosi põdus diei, & ęstus portãt.

X

Mutuus amor fratrum in Indis quã tum ualeat.

Y

Sed lubet interrogare quinam primum extirparunt ex animis Indorum naturalem illorum feritatem? nisi religiosi qui tot labores & ęrumnas pro Indis exantlarunt atqúe religiosi? Quis mentibus illorum fidem inseruit nisi Religiosi? quemadmodum expressimus hac figura quotidianam consuetudinem quæ nobis cum illis intercedit, nam ordine se locant hinc fę.minæ, illinc viri, quorum singulis præbentur schedulæ memoriales, vt cõstituto die sese ad cõfessionem sistant nam subducta ratione certum numerum singulis diebus per totam hebdomadam attribuunt ne tædiose illis cunctandum sit, nec admittuntur sequentes nisi præcedentibus omnibus ante auditis. Verum enimuero tam vehemẽtes existunt vt obstupefaciat nos quotidiana illorum assiduitas & frequẽtia & quod magis est admirandum feruor nulla aeris intemperie elanguescit.

Z

E. Consuetudine apud illos receptum est, vt postquam cathechisticam doctrinam cuius facta est mentio perceperint omnes vnà magna cum attentione confessionem recitent generalem, qua fini-

Quomodo ad confessiones preparẽtur Indi.

ta prælegitur illis modus cõfitendi iuxta ordinem præceptorũ decalogi, quod arrectis auribus auscultant & inter auscultandum granis tritici illius Indici vel calculis peccata eorumque iterationes & circumstantias notant aut figuras, & imagines suas exerunt atque eo modo benè, clarè, & facilè confitentur. Vndè fit, vt peccatorum fęditas, grauitas ac pondus illis inculcetur, vt sequentibus figuris ac stemmatibus manifestum fiet.

A

Peccatoris typi expositio.
Aug lib. 65. quęst. q. 79.

D

Sed quoniam dęmones quę suis pręstant, ad miranda videntur, & magna, cum reuera parua, vilia nulliusque pretii sint, si cum illis, quæ Sancti angeli suis præstant, comparentur. Ideo quæ indigetis nostris præponere volumus, vt prætulimus, recuramus quoniam obiecta fortius potentiam mouent, id figuris depinctis. Ideo hic in parua hac figura peccatorem, laqueis peccatorum irretitum, ac inuolutum ostendimus. Et qualiter tueatur ab Angelis licet insultetur à dęmone, cuius vires debilissimæ sunt, si attento mentis oculo rescipiscere volumus. Qui enim ad mundi ornatum varios & di-

stinctos

ſtinctos rerum ordines inſtituit, hominẽ lege creationis talem eſſe voluit, qui peccare, & non peccare poſſet. Quare, nec Angelus, nec dęmon ipſum peccatorem tangunt. Voluntarium ſibi militẽ eligit Chriſtus, voluntariũ ſeruũ ſibi diabolus auctionatur. Neminẽ iugo ſeruitutis aſtrictum poſſidet. niſi ſe ei prius peccatorum ęre vendiderit. Vnuſquiſquè, ſiquidem vt inquit, Iacobus Apoſtolus, tentatur à cõcupiſcentia ſua abſtractus, & illectus. Nec ad virtutes, nec ad vitia neceſſitate trahimur. Alioquin vbi neceſſitas eſt, nec damnatio, nec corona eſt. Vndè, id verum iuxta Chriſtianã fidẽ, & ſcripturas ſanctas cogitandũ eſt, pugnam quam patimur, ex appetitu ſenſitiuo, non eius naturã, ſed corruptionẽ cauſam habere, quæ niſi obſtaret, ſumma eſſet interioris appetitus cum ſuperiore, ſenſuſq; cũ ratione cõcordia. Quam ob rẽ Paulus dicens, carnẽ aduerſus ſpiritũ cõcupiſcere, nõ ipſam carnis naturã, nec appetitũ ſenſitiuũ, ſeu eius ſubſtantiã, nomine carnis accepit, ſed totã hominis corruptionẽ, & vetuſtatẽ, ſiue rationẽ ipſam, ac ſenſitiuũ appetitũ, quatenus sũt deprauata, & corrupta. Et quia libero prediti ſumus arbitrio dęmon ſuadere poteſt vincere autẽ nõ niſi volentẽ Vnde quia aduerſarius generis noſtri, effectus eſt inuẽtor mortis, ſuperbię inſtitutor, Radix malitię, ſcelerũ, caput, princeps omniũ vitiorum, perſuaſor turpium voluptatum, ideo tot ocularia pendentia è manu habet.

Quomodo ad virtutes, vel vitia trahamur.

Angeli vero Sancti, piis ſupernarũ immiſsionũ ſuggeſtionibus ſemper, & vbiq; apud ſuos agunt, vt viam Iuſtitię capeſſant, & iuſtitiæ operibus vacent. Oſtenduntq; nihil prauius, nihil malignius, nihilq; noſtro aduerſario nequius. Qui poſuit in cęlo bellũ, in paradiſo fraudem, odiũ inter primos fratres, & in omni noſtro opere zizania ſeminauit. Nam in comeſtione poſuit Gulam, In generatione luxuriã, in exercitatione ignauiam, in cõuerſatione Inediam, In gubernatione auaritiam, in correctione Iram, in domino ſuperbiã. In corde cogitationes malas, in ore locutiones falſas, poſuit ac in membris operationes iniquas, in vigilando mouet ad praua opera, in dormiẽdo ad ſomnia turpia, lętos mouet ad diſſolutiones, triſtes autem ad deſperationẽ. Et quia minime contra nos inualeſceret, niſi ei vires ex vitiis noſtris pręberemus catenam in ſe habet. Et vt peccatoris omnem miſeriã oſtẽdat, onus graue portat, ſcilicet, dęmonium, carnem, & concupiſcentiã vitę: cuius baculus eſt omnium vitiorũ cumulus: ob hoc ſerpentibus plenus eſt. Econtrario Angelus viam veritatis, & vitę oſtendere conatur proponens baculum longe aliter ornatum, ſcilicet humilitate, contra ſuperbiam, liberalitate, contra Auaritiam, Caſtitate, contra Luxuriam, Charitate, contra Iram, Abſtinentia, contra Gulam, Pacientia, contra Iram, Pietate, contra Auaritiam.

Aug. ſer. 4.

Inter nefanda, horrenda & immania crimina Indorum erant Magicę artes, quę docēt pacta & societates cum dęmonibus inire, vt vel invocetur, vel ei etiam sacrificetur, & tanquam Deo supplicetur, ad præteritorum, aut futurorum cognitionem, vel ad mira quędam efficienda, aut ad nocumenta inferenda. Ideo in prima huius stemmatis diuisione ipsum dęmoniū. Et sibi sacrificantes ponimus, qui ob eius facta, & sacrificia ei similes efficiuntur, & quia Infandorum eorum cultura omnis mali causa est, initiū & finis, ideo caput coronatum serpentibus, & brachia ad mala extensa ipsumq; sic sedentem depingimus. In 2. Quoniam quoties loquimur, aut non oportuno tempore, aut non in oportuno loco, aut non vt conuenit audientibus, totiens quasi serpentes, & alia pestilentia animalia procedunt de ore nostro, ad destructionem nostram, & audientium. Et vt grauius terreantur, quia blasphemi sunt non solum in filium Dei, sed & in Spiritum sanctum sedent tanquam indigni venia In 3. Ostēditur qualiter, eò quòd falsa dixerint, Iurauerint, vel turpiter ac procaciter loquuti fuerint, mors per os ingrediatur. Et qualiter corripientes protegant Angeli, nam vnus violēter, propter inhęrentem auctoritatem compescit, propria manu serpentem accipientem, vt proijciat. alter obturat aures suas ne audiat. In 4. Qualiter vbi duo in nomine domini congregati sunt veluti columna immobilis Christus adest. Et Angeli custodia, ad quos dęmon nisi à longe vix audet accedere. In 5. quomodo eò quòd principiis nō obstamus, in maximos deuenimus peccatorum anfractus, ideo in principio paruulus cum cane ludente pingitur, Postea eidē iuueni serpens per consuetudinem assuetus inuadit. postea assuetus, vndiqúe serpentes habet. vt latius in nostro Catechismo explicatum est. In 6. Sicut tribus gradibus ad peccatum peruenitur, suggestione, cōsensu & delectatione, ita ipsius peccatū tres sunt differentiæ in corde, in facto, & consuetudine, inest peccatū cum delectamur, regnat cū cōsentimus, ideo omnia inuadunt. Deinde quia primum peccatum est cogitasse, quæ mala sunt: secundū cogitationibus acquieuisse peruersis: tertium quod est deterius opere complesse. Quartum post peccatum non facere pęnitentiam, ideo molem leuare conuenit. terrore, & consilio Angeli. In fine est Infernus, vbi vnusquisqúe prout operatus fuerit accipiet pœnas in corpore & anima, in quo varia tormentorum genera illis, vt cautiores fiant proponuntur. Verum enim verò cum liberum sit ante peccatum obsequi serpenti antiquo, ac eius suggestioni, resistere: vel nō. At si semel præuaricando eius serui sumus effecti, iam nostro Marte euadere nequimus, nec nostra apte virtute eius capistrum excutere valemus, ideo in secunda hac figura Indos ipsos. In compedi-

Idolorū cultura omnis mali causa.

Aug. ser. domini in mon. & canonizatur. de pęn. d. 2. c. sicut.

R S T V

bus

bus & manicis ferreis, ac velut suspensos (ponimus, & per dęmonēs tanquam Inferorum ministros adduci, habent enim ipsi huiusmodi vincula, & compedes pro male factoribus, & ideo per talia vincula eorum alliciuntur animi, ne adeo libere in peccaro prolabantur, sed quia de his Deo Optimo Maximo annuente in nostro Catechismo latius: pro nunc satis id dixisse visum est.

X F. Et quia modus est in rebus omnibus, ideo hunc in modum consistunt, qui præstolantur vt absolutis prioribus pro ordine schedularum ad ipsos redeat confitendi officium; semper enim alii alios excipiunt atqúe sibi inuicem succedunt. Qua in re maxima ciuilitas, reuerentia, atqúe demissio cernitur absque omni tumultuatione & perturbatione. G. Hoc loco sua crimina cōfitentur, ita vt vicissim fęminę viris succedant pręterquam si valetudinarius aliquis vel mulier grauida accesserit, eiusmodi enim personis ab aliis cōceditur ad cōsulendum eorum imbecillitati. Cedūt autem Y ipsi vltro & perlibenter etiam si nobiles forent. Quia docentur ea in re nullum esse pręrogatiuæ locum. H. Hæc est forma loci in quo ius redditur. Nos enim Religiosi, pręter auctoritatem à sede Apostolica nobis indultam, omnes Indorum cōtrouersias rerum spiritalium audimus: & pro eorum in nos beneuolentia, absque strepitu iudicii, finimus. Nam quod nos existimauimus (oraculi instar) amplectuntur: animo enim paterno, quod æquum est iudicamus, nam illis benè volumus, vtpotè à nobis in Christo productis, atqúe ideo nulla ipsi exceptione vel appellatione vtūtur, sed quid Z quid ordinauerit Religiosus nō secus, quàm si à Deo profectum sit accipiunt, vti reuera fit. Idqúe mouet religiosos prudenter & mature veritatem rei exquirere & vtramqúe partem ęquissimè & patientissimè audire, qua re, nihil Indis antiquius priusqúe habetur.

Principalis figuræ continuatio.

Qualiter fratres Indorū cōtrouersias audiāt, & definiant.

I. Hic sacratissimum Missę officium celebratur, & synaxis nec non extrema vnctio ea veneratione, sollemnitate, & maiestate vt suo loco atqúe tempore dicetur. K. Ita instituitur examen eorum qui matrimonium contrahere volunt: circumstantes illi sunt loco testium, qui genus vtriusqúe recensent per lineam tam ascen-A dentem quàm descendentem in arbore cognationis vel affinitatis quam suis moribus factam habent, estque ea res spectatu digna.

L. Iste est locus quæstoris ærarii qui cognita illorum cognatione nomina illorum in libros publicos refert. Habemus enim catalogos nominum eorum qui baptizantur, aut sponsalia ineunt ne idem sacramentum repetant. Adscribuntur etiam nomina parentum & testium, vt si postea apparuerit dolum malum esse commissum in eos animaduertatur. M. Hic à Religioso cū cęremoniis tali tantoqúe sacramento dignis sponsi sponsęqúe coniunguntur,

Indi qualiter matrimonio coniungātur

habita

habita primùm oratiuncula qua admonētur, quæ sit efficacia sacramenti, significatio institutioque eius, qua fide, quo amore sibi inuicē obstringuntur. vt subsequētibus stēmatibus videre licet. Nam prima arbor denotat, quod coniugium bonū est, vt cuius auctor sit Deus. Hinc Paulus coniugiū honorabile in omnibus, & thorus immaculatus. Cuius virtus est indissolubilitas vinculi coniugalis, instar coniunctionis Christi & Ecclesiæ, qua Deus interna operatione copulat marem & fęminā, arctissimo, prorsusq; indissolubili vinculo, sic vt à se inuicem nulla vnquam de causa, nisi alterius morte interueniente dissolui queant. Econtrariò in secunda Arbore denotatur, Infidelitas coniugatorum qualiter puniatur, & in Infernum detrudat. Nam eorum fides exigit, vt coniuges fidem sibi inuicem semel præstitam in matrimonio, seruent inuiolatam, ita vt nec maritus, supreſtite vxore, cum alia commertium habeat, nec vxor, viuente marito, cum alio viro se contaminet: contrarium vero facientes non solum apud nos Christianos, sed & apud paganos punitur: vt hic intuere licet. Nam Indi Męchum in adulterio deprehēsum impunè necari volebant: nec vllum grauius flagitium, quàm adulterium vindicabant. Ideo in adulterio deprehensus cum adultera absq́ue misericordia, absque mora ab omnibus lapidabatur: & ad maiorem timorem excutiendum depinguntur veluti dęmones Iustitiam exercentes, ideo nigri & teterrimi depinguntur: vt maiorem eis terrorem incutiant. Nam Indi mirum in modum timent Aethiopes, eò quòd nigri sint coloris, ideo quādo dęmoniū significare volunt teterrimū, & armis ornatū, ipsum depingunt in eorum forma, vt videre est in ipsa figura, quare ipsos veluti Iustitiā administrātes & interfectionē depingunt. Fuit enim hoc maximè necessariū propter fidē matrimonii. Erant siquidē assueti tēpore suę idololatrię plures assumere vxores, nūc opus est illis persuadere qualiter fidē illibatā cū vna custodiant, alias nō solum irent in indignationē omnipotentes Dei. sed & tēporaliter puniendos. Docentur etiā vt quem ad modū Ecclesia est sine ruga, ac columba infellica innocens, & immaculata Inimicis parcens & cibās, vestita byssino candido & splendenti, idest operibus Iustitiæ: sic ipsi in suo matrimonio sint splendētes propter honestatem cōuersationis, & cādidi propter puritatē intentionis. Tuetur pudica castā generationē facit cū claritate. vna vnius, sicut vnus vnius vxoris vir. Et tūc erit sicut Regina vestita sapiētia & amoris, assistēs vestita varietate virtutum. Erit fons signatus de aqua sapiētię salutaris. Erit hortus cōclusus virtutibus propositis. Cōclusus quasi de alio nō sit bibendū: nec aliter quā Ecclesia intelligit. Semper enim cōplura paria simul contrahunt, ideoq́ue certi huic negotio constituti sunt dies.

Stemmatum declaratio.

Mechi quomodo puniebantur.

Indi plures habebā vxores, tempore suæ infidelitatis.

PRINCIPIVM·ET·FINIS·ET·PRETER·ME·NON·EST·DEVS
F·DIDACVS
FECIT

F·D.ualades. *Vulnificum fuso tepefecit sanguine ferrum,*
Quo Deus humanum perluit omne genus

Finita itaque à sacerdote illa oratiuncula iubentur cōfessionem generalem proferre cui Minister absolutionem à censuris quibus obnoxii sunt subiicit, ea tamen conditione, vt antea confessione auriculari eos vsos fuisse oporteat: sed aliquando fieri nequit, vt omnes seorsum audiantur, quod cum accidit ad contritionem incitantur atqúe coniunctis manibus sponsalia ab iis contrahuntur. F Habent autem manus elegantissimè lautas,& verticem sertis coronatum,cereosqúe tenent, atqúe ita aqua lustrali aspersi fundendis precibus in templum concedunt: nam præ sponsorum, & sponsarum multitudine necesse est missam coniugalem in proximum diē differre: interea verò temporis, à commiscendis corporibus reuerentia sacramenti abstinent. Interdum verò omnia simul perficiuntur,sed non sine magna sacerdotis defatigatione. Simul atqúe finis est sacri quęstor ęrarius perfert indicem nominum ad Ministrū, vt, nomina illorum inscribat ad euidentius veritatis testimonium.

G N. Hic per figuras & formas intextas amplissimis peristromatis conuenientissima dispositione illis inculcatur doctrina Christiana, initio ducto, ab articulis fidei, decem pręceptis domini, & peccatis mortalibus idque magna solertia, & solicitudine fit & in sacris concionibus ex illis perpetuo aliquid recolitur. Extenduntur autem ista aulæa in sacellis, & ipsis demonstrantur, quo facto illi ipsi propius accedunt & penitius introspiciunt, atqúe ita facilius hæret in eorum memoria, tum propter literarum penuriam, tum quod ipsi eo docendi genere capiuntur. O. Ista est cantatorum in sepeliendis mortuis canendi ratio funebris, imponuntur autem cadauera libitinis pannoque pretiosissimo cōteguntur, & crucis insigne heteromallo per ambitum exornatur. Si verò fuerit equestris ordinis veste holoserico palla insternitur, & crux etiam serica est blattea. Tanta est autem apud illos pomparum funebrium obseruatio, vt multò honoratior ibi sit pauperrimi alicuius tumulatio, quàm apud alios splendidissimorum equitum. Habent enim certas horas ad sepulturam pręstitutas, videlicet, mane post sacrificiū missæ peractum, & vesperi post absolutas preces vespertinas.

Catechistica doctrina qualiter illis inculcatur.

Mortuorum sepeliendi modus

I Vnum est & commune omnium cęmiterium, in cuius medio perelegans caluariarum repositorium habetur. Cum autem signum datur campanula quadam obeundę sepulturę omnis generis, atqúe ordinis homines cum rosaris & candelis accensis magna frequentia concurrunt orantes, & cantores Gregoriano quem vocant & harmonico cantu funus prosequuntur, qua res omnium animi vehementissime flectuntur. Religiosus autem sentiens funus appropinquare ei obuiam, venit cum sanctæ crucis imagine & vexillo serico blatteo & purpureo, aut ex tenuissimo & subtilissimo linteo, Cū

Nota ualde.

reconditur mortuus terræ omnes certatim terra operiunt, & postea ordine religiosum ad templum vsqúe deducunt: qui sine cessatione Psalmum illum penitentialem Miserere mei, & orationem Fidelium Deus, magna cum deuotione recitat. Si mortuus fuerit aliquis religiosus cum quo familiaritas, aut amicitia illis intercesserit omnes gregatim confluunt, & exequias illi celebrare curant amplasq; oblationes conferunt, adeò vt maximo principi maior honos exhiberi non possit, & editum illi sepulcrum extruunt ingensque multitudo fundendis pro illo precibus conuenit. P. Representatur hoc loco Frater Petrus Gandauus vir singularis religionis & pietatis, qui omnes artes illis ostendit nullius enim nescius erat. Tantæ enim erat modestię & frugalitatis, vt oblatum sibi ab Imperatore pię memorię Carolo V. Archiepiscopatum Mexicanum renueret, Cuius rei certissimus testis esse possum, vtpote, qui multas responsiones eius nomine cōscripserim, & epistolas Cęsaris plenas beniuolentiæ & propensionis viderim. Q. Altera est illa Ianua qua deferunt lecticis, vel trahis ægrotos cōfitendi causa, duo enim illorum gestandorum recepti sunt modi. R. Aliæ duę rationes quibus languentes portant in quibus excellentia charitatis & misericordię exempla edunt. In more habent, vt simulatque morbū senserint: curent se deferri per vicinos aut cognatos ad templum, qui hoc officium promptissimè & libentissimè præstant, sine vlla cunctatione aut tergiuersatione, postpositis etiam grauissimis occupationibus: necnon aquam ad gargarizationem illi suppeditant, & lautum quid ad refocillandum ora & fauces. In eoque nostras partes ducimus, vt prębeamus aliquid gratum cibarium infirmo, qui ad confitendum accedit se recreet idqúe à nobis porrectum illi tanto cum zelo & propensione suscipiunt; vt vitę salutisqúe remediū existiment. Deditissimi sunt oleo & allis & cœpis, & quacunqúe infirmitate opprimantur illa duo à nobis efflagitāt hisce propemodum verbis, Pater impertire nobis aliquid ex tuis rebus consecratis, habent enim omnia pro sacris sanctisúe quæcunqúe illis à religiosis porriguntur. Et profectò incertus equidem sum, vtrum hoc fiat efficacia fidei recipientium, aut charitate dantium, an verò ipsarum rerum vi naturali, hoc vnum saltem scio, quod admirandi sæpe effectus cōsequuti sunt. Siquidem contingat illos venire dum apparantur nostra edulia semper illis aliquid subministramus: aut si alieno tempore nihilominus aliquid in eorum gratiam reconditum asseruamus: certi non defuturos, qui petituri sint & recipiunt illi vicissim tanquam reliquias. Nunquam verò dimittuntur prius quam aliqua iis ratione succurratur. Cum verò in pagis fortè non est copia religiosorum curant se per tria, quatuor, aut octo milliaria defer-

Infirmorum portādi modus.

Nota languē tium fidem.

Religiosorū cura in Indiis.

K L M N

deferri, aut si hoc fieri non potest proximũ templum adeunt ibiq; se Deo vouent, dicant & precibus comittunt.

Deniqúe optimus Cortesius humanissime illos excepit comitatus Hispanis simul & indigenis, quia cũ supplicationibus publicis illis obuiam iuit, præsentibus omnibus & plebei, & equestris ordinis hominibus & dimidiũ penè milliare in genibus iter fecit, quod Indos maximè obstupefaciebat. Quotiescunqúe in illos incidebat maximo honore & reuerentia illos afficiebat, nec verbo quidẽ illos salutabat nisi aperto capite & genibus in terram vsqúe deflexis & vestibus illorum deosculatis ad exemplum Indorum, qui ad religionem conuertendi erant, & ex ingenita sua pietate & humilitate, qua de causa Indi valde incitati fuerunt ad obsequendum & obsecundandum Religiosis & etiam dum Religiosos magno honore prosequuntur, quippe instituti à viris, tam probis non possunt nõ eos in oculis ferre quibus, vt aiunt, vitam debent non minus ratione temporalium, quàm spiritalium.

Capitis cõtinuatio. Nota

O

P

Non defuerunt magnæ auctoritatis historiographi, qui inter cæteras cogitationes hoc obseruarunt, quòd eodem anno quo Martinus Lutherus Archihereticus maledictus in Germania suum virus emittere cœpit. Frater Martinus Valentinus in Hispania exortus est, qui Indis Christianam doctrinam inculcaret, nec id immeritò, quia Martinus Lutherus cœpit anno XVII. quo eodem anno fama rerum Indicarum percrebuit quos Christophorus Columbus primus explorauerat, eodẽ tempore benedictus hic Martinus adiunxit animum ad peregrinationẽ in illas regiones suscipiendã, quod illi denegatum fuit vsqúe ad annum XXIIII. vt iam dictum est. Interea temporis alios fratres eiusdem notæ in suam sententiam pellexit. Vndè tandem, (disponente Deo) ab Imp. Carolo V. piæ memoriæ huic vocationi præfectus est. Quare nõ iniuria possumus dicere, si impius ille Martinus peruersis dogmatibus suis totas prouincias & ciuitates euertit, totos vicissim orbes à pio illi cognomine Martino ad suam fidem reuocatos, cum professione humilitatis, paupertatis, & diuinæ doctrinæ quæ etiamdum ibi viget (bene fortunante Deo) longissimo tempore integra atqúe incontaminata fulgebit.

Eodẽ anno quo maledictus Martinus Lutherus suum virus emittere cœpit. Beat. hic Martinus se ad fidem Christi dilatandam accingit.

Q

R

Quomodo Religiosi primum appulerint, & quæ fuerint in initio eorum gesta. *Cap. XXIIII.*

EXorsi sunt illico heroici illi viri conuertendis animis vacare, coniungentes Mariæ, Marthæqúe officia, videlicet, orationem & labores: atqúe ita plus vtilitatis produxit vnus, quàm in præsen

tia viginti: Nam post orationes illico transibant ad labores, & nulla interposita quiete, à laboribus vicissim ad orationes. Erant laceri, pannosi, discalceati, quiescentes humi, Herbæ & turundæ ex Indico tritico quod Mayzium nos, ipsi verò tlahuli vocãt, illorum cibus erat: montes & valles pedestribus itineribus peragrabãt, quam cõsuetudinem Religiosi adhuc obseruant, nisi valetudo aut magna aliqua ratio diuersum postulet. Vt præs ns stemma demonstrat.

Perfectio religiosorum in Indis.

S

A. Religiosum armis, sed Christi crucifixi signo munitũ. Præter breuiarium nihil vult. B. Sunt pueri, quos secum tanquam coadiutores ad docendam doctrinam ducit sunt enim valde instructi ad hoc munus ita, vt ipsi maximam curam, vna cum hominibus grauibus, quos etiam tanquam coadiutores secum assumit habent.
C. Est interpres religiosi Hispanicam linguam calens, ideo munitus CHRISTI IESV signo barbaros, & indomitos ad præsentiam religiosi ducit. Ideo sunt nudi, vt eorum, est mos. D. Feritatem, Arma & barbarorum incedendi modum demonstrat.

X

E. Fide-

E. Fideles & fratres euntes per montes, rupes, ſaxa. In via ad quærenda Idola vana, & conducendos Infideles ad fidem Chriſti ſubminiſtrat. F. Eſt locus vbi noctu lapidibus calefactis fenum ſuper ponunt ac ſonū capiunt. G. Denotat fideles, qui cōmuniter religioſos comitantur tanquam coadiutores, & vt puerorum, ac rerum ſacrarum quas ſemper in manibus deferunt curam habeant. Y Communiter enim deferunt Chriſma Sanctum & oleum, calicem & alia cultui diuino conuenientia paramenta. H. Modum excipiendi fratres, & quomodo mulieres ipſę ſuos doceant fętus, vt flexis Genibus ipſos recipiant, ac ab eis benedictionem impetrent.

I. Nunquam vacuę in conſpectu religioſi apparent: Nam ſemper aliquid Charitatis enxenium impendunt, videlicet fructus vel quid ſimile. Nullo metu vltro citroqúe commeabant centum, aut ducenta milliaria prædicātes delubra diruentes vna cum Idolis catechizando, baptizando, nec deſpondebāt animum propter minas Z vel vnius vel alterius ſociorū interfectionem, ſed inde animum vireſqúe maiores concipiebant, vt præſens ſtemma demonſtrat.

Capitis continuatio.

Nam

Nam ex iis tenuibus principiis vſque adeò in immenſum res creuit, vt nomen Domini noſtri IESV CHRISTI illorum euangelizatione per omnes illas regiones diuulgaretur, quod illis plane inauditum erat, ita, vt abiurato diabolo eorumque delubris, fidem ſuſciperent. Cum audito verbo Dei, ipſo cooperante. Cumque verum ac certiſsimũ ſit quod vt ait Paulus, neq; qui plantat, neque qui rigat eſt aliquid, ſed qui incrementum dat Deus, manſueſcunt & ferilem deponentes animum inſignium ſuſceptionis fidei arma pharetram, & arcum ſcilicet daponunt, & inter catholicos collocantur: quos religioſus alacri vultu hilarique animo excipit, atque cõfortat. Horum Indorum terra repleta eſt argento & auro, de quo ipſi parum aut nihil curant. Et repleta eſt etiam terra eorum Idolis: opus manuum ſuarum adorabant, quod fecerunt digiti eorum alii. Alii autem ad libitum, vt ſuperius tactum eſt. Superſedebo hic recitare prodigia & miracula, quæ ediderunt ea ſuo loco referuantes. Sufficiet hoc in tranſitu dicere, quod confeſtim ſua benignitate linguæ facultatem illis Deus participauit, tam copioſe, vt præadmiratione Indi vicini hinc inde confluerent ad illos, prçcantes: vt ſuas regiones inuiſere dignarentur, profitentes in ſimul fidei ſuſceptionem. Certè, qui in hac meditatione animum aduertere velit, fateatur neceſſe eſt, in præſentia non poſſe maius prodigium edi, quàm tantillo temporis ſpatio, innumeras animas baptiſmo luſtrari, eo loco, vbi, dęmon ſuam dominationem & truculentiam exercebat. Summa ſummarum, Apoſtolici illi viri vitæ exemplo Indis prodigioſi & miraculoſi videbantur. Quamobrem eorum facta digna ſunt, quæ victoriis & triumphis Alexandri, Cęſaris, Pompęi, Camilli, & aliorum; quorum in mũdo tanta eſt celebritas præponantur, quorum neque ſinguli deiunctè, vel omnes coniunctim ſuis armis longo annorum interuallo tantum ſubiugarunt, quantũ Auguſti illi triumphatores mundi vita & doctrina celerrimè fecerunt. Denique, omnia officia illis tradiderunt, quæ illos exactiſſimè noſſe etiam dum videre eſt, necnõ recte loquendi ſcribendi canendique artem illos edocuere.

Stemmatis declaratio.

Linguam Indorum quomodo perceperunt fratres.

De modo celebrandorum feſtorum apud Indos. Cap. XXV.

FActum eſt induſtria & vigilantia, quæ erudiendis Indis adhibita eſt quo bene legerent, ſcriberent, & cantarent, vt nuſquàm terrarum ſacrificiũ miſſæ aliaque diuina officia diebus feriatis ſollemnius peragantur: adeò, vt nulla cathedralium Hiſpaniæ Eccleſiarum illam æquet magnificentiam: velut viri fide digni, qui vtrobique fuerunt affirmant: vt ego ipſe, poſtquam Europęorum vidi

cære-

ceremonias cognoui. Incipit illa celebratio à primis vesperis vsque ad sequentis diei crepusculum quādo salutationis Angelicæ signū datur, conscendunt turres campanarias cum tympanis, tubis, tibiis, fistulis, vicissim nunc tibias inflantes, nunc campanas pulsantes, atque sic non iniucundam reddunt Symphoniam; mox iterum tympana tundunt, aut sonum campanarum cum sono tympanorum miscent continuantes istuc iubilū vnam horā ante preces vespertinas, & salutationem Angelicam, & horam post, idque tantundem temporis fit in crepusculo matutino, quod spiritale gaudium & attentionem ad officia diuina in animis illorum parit: omnes musicæ tenores & accentus norunt. Sed alienum est à proposito comparare voces illorum cum Hispanorum, aut aliarum nationum vocibus, sufficit in præsenti, quod argutissimè cantant pariter, nam seorsum pauci bene canunt, sed ex illorum concentu iucundissima harmonia resultat. Habent instrumenta musica permulta in quibus æmulatione quadam se exercent vt sunt cornua, tubæ, tibiæ, fistulæ, lyrę fides, organa, & tympana. Non est exigua gloria Dei, ordinis Frāciscanorum aliorumque, videlicet Dominicanorum & Augustinianorum tanta reuerentia Dei sanctorumque ferias celebrari, iis locis, quibus diabolus tantam dominationē & tyrannidem exercuerat. Pectora infidelium apprime commouentur eiusmodi ritibus, animique recentium Christianorum valde confirmantur & capiuntur iis externis, cum adhuc sint paruuli & quibus lacte opus sit non solido cibo. Templa & foris & extra pulcherrimè exornant, vt multo plus admirationis esse in ornamētis vnius tēpli Indici, quàm in omnibus Basilicis totius Hispaniæ. Ex iisdem floribus cōtexunt amplissimos tapetes eosque cō glutināt in mattis, aut storeis, atque ibi exprimunt quaslibet formas, figuras, & historias nō aliter, quàm in belluatis Flandricis videre est, iisq; insternunt gradus & parietes sacrarū ędiū & ędicularum, quas exornant variis figuris ad viuum effectis ex florū cōtextu, nec non operibus arcuatis & cōcameratis ex eorundē florū atque ramusculorum coniunctione. Nec sunt certę personę adhoc designatæ, sed omnes volūtate sua cōfluunt, pennasq; pretiosas cōferunt quas à dominis vtendas postulant. Sed volens pretermittā solemnē celebrationē festorū, quæ patronis locorū sunt peculiaria. Id enim separata explicatione indiget, ideoq; in cōmodiorem locum differemus. Vbi etiā narrabimus quanta reuerentia quatuor ferias principales obseruant; quę sunt Feria quinta sancta, processio resurrectionis Christi, festū Sanctissimi sacramenti, & Seraphici patris nostri Francisci. Et hæc de quarta operis parte dixisse pro nunc sit satis.

Quartæ partis finis, sit laus Deo.

Festorū celebratio apud Indos.

Instrumenta musica apud Indos.

Templorum exornatio.

G H I K

RHETHORICAE CHRISTIANAE QVINTA PARS,

CONTINENS PARTES INVENTIONIS, Magnumque lumen accipit ab exemplorum Hiſtoriarum antiquarum adiunctione, quibus res eluceſcit.

De partibus orationis, quæ inuentionem perficiunt. *Cap. I.*

CVPIENTIBVS nobis iuxta quod exigit opus aſſumptũ, inueſtigare, quot ſint partes orationis, quæ inuentionem perficiunt: quæ cæteris aliis longe difficillima eſt: duximus operæpretium ipſas ſub cõpendio ob oculos ponere. Diximus nanq́ue inuentionem, in ſex partes orationis conſumi: quæ ſunt.

Exordium.	Partitio.
Narratio.	Confirmatio, vel Confutatio.
Eggreſſio.	Et Concluſio.

Exordium quid & quomodo comparetur.

Nunc quoniam exordium princeps omnium eſſe debet, nos quoq́ue primum in ratione exordiendi præcepta dabimus. Exordium, ſeu procemium ſignificantius à Grecis dictum, quàm à Latinis, ex eius etymologia, eſt oratio animum auditoris idoneè comparans ad reliquam dictionẽ cuius tria ſint tempora: vnum, quando frons cauſæ parum honeſta eſt. Secundum, quando dicendum eſt apud fatigatos. Tertium, cũ aduerſarii actio audientiũ vel Iudicũ animos occupauerit. Verũ enimuero quoniã non eſt ſatis demõſtrare diſcentibus, quæ ſint in ratione procemii, ſed dicendum etiam quomodo perfici facillimè poſsint: hoc adiicio, vt dicturus intueatur, quid, apud quem, pro quo, contra quem, quo tempore, quo loco, quo rerum ſtatu, qua vulgi fama dicendum ſit: quid iudicem ſentire credibile ſit antequam incipiamus: tum quid aut deſideremus, aut deprecemur: ipſa illum natura eò ducet, vt ſciat quid primum dicendum ſit, quod eueniet ſi tria faciamus, ſcilicet conciliando.

De ratione Exordii generalis præceptio.

Bene-

{ Beneuolentiam. Attentionem. Et, Docilitatem.

Beneuolētia, quatuor ex locis cōparatur: à noſtra, ab aduerſariorum, ab auditorū perſona, & ab ipſa re. A noſtra, ſi de noſtris factis & officiis ſine arrogantia dicamus: ſi prece & obſecratione humili, ac ſimplici vtamur, Exempli loco ſit: Chriſtianiſſimus animus tuus & ingenita propenſio ad ſuſtinendā veritatem & iuſtitiā, maximè, in defendendis pauperibus induxerūt me ad cōueniendum te orandumqúe, vt mihi, licet, nihil tale merito, in præſenti cauſa adſis.

Quin lib. 4. Inſti. c. 1. Beneuolentia vnde ducatur.

P

Ab aduerſariorum perſona beneuolentia captabitur, ſi eos, aut in odium, aut in inuidiam, aut in contemptum adducemus veluti dicendo. Cum id quod conatur facere aut fecit, adeò ſit atrox crudele & intolerabile, vt omni fauore ſit indignus: non contentus illi facultates adimere, ſed vitam quoqúe & famam, via tam iniqua, vt facile arguant illum eſſe hominem abiectum. Ab auditorum perſona beneuolentia colligitur, ſi res ab his fortiter, ſapiēter, manſuetè geſtæ proferentur, & ſi de his, quàm honeſta exiſtimatio quātaque eorum Iudicii, & auctoritatis expectatio ſit, oſtendatur. Non parui facio verba, quæ ille mihi dixit coram tantis viris, immo verò maximę inhoneſtatis loco habeo, quod pręſentibus viris ampliſſimis & ſummę exiſtimationis & auctoritatis mihi maledixit. Itē, memor officiorum quibus vobis deuinctus ſum, & meritorum quibus me cumulaſtis communi ſenſu planè caream, ſi in iis negotiis, quę mihi demandatis non malim veſtra nixus auctoritate, etiam cū errore vobis obſequi, quàm ſtando meo proprio iudicio rectè facere: tanto ſtudio & cupiditate veſtram voluntatem amplector.

A perſona aduerſæ partis.

Q

Ab auditorū perſona.

R

Ab ipſis rebus, ſi noſtram cauſam laudando extollamus, aduerſariorumqúe cauſam per cōtemptionem deprimamus, hoc modo, Non tibi credo iniquum videri me patrimonium & legitimam partem, quæ mihi ex hæreditate paterna debetur expetere, ſed approbare potius & hortari. vt perſequar quemadmodum iura diuina & humana pręcipiunt. Vt attente autem audiamur: ſi demonſtrabimus ea quæ dicturi erimus magna, noua, incredibilia eſſe: neqúe diu nos moraturos, neque extra cauſam dicturos, promittendo: & in his etiam optando, abominando, rogando, ſolicitum agendo. Item, ſi iis qui dicturus initio pauliſper ſubticeat meditabundus quaſi incertis, vnde principium ducere debeat. In gratiarum actionibus conſiderare neceſſe eſt ſtatus & conditiones tam dicentium, quàm audientium ipſiusqúe materiæ de qua eſt ſermo circumſtantiis loci tēporiſqúe obſeruatis. Dociles auditores faciemus, vt in attentione, neque diu nos moraturos, neque extra cauſſam dicturos

Ab ipſis rebus.

S

Attentio.

T

Docilitas.

promittendo. Et si breuiter & apertè summam causæ exponemus; quod Homerus atque Virg. operè suorum principiis faciunt hoc est, in quo consistat controuersia, diluendo primum quæ causæ nostræ afficere videbantur, aut auditores ab ea alienare animis illorũ in ipso limine præoccupatis ex veritatis ignoratione. Istius rei modus est, vt propositioni similior sit, quàm expositioni: nec quomodo quicquam sit actum, sed de quibus dicturus sit orator ostendat. Si autem exordium, aut principium fuerit multiplex, præcipuè cõstituitur à personis, aut causis, vtendo locis quibusdam communibus, quibus tanquam basi oratio, aut sermo innitatur: obseruato, vuultus decore vocisque moderatione. Quæ omnia quemadmodũ in vna oratione nonnunquam præstanda sint ita in omnibus locũ non habere: cum sint quæ beneuolentiam, alia quę docilitatem, & attentionem desiderent. Quocirca genera causarum, pro quorum varietate aliud, atque aliud præstandum est, esse congnoscenda, quæ plurimi, quinque fecerunt: vt inferius patebit.

V

X

De exordiorum bimembri diuisione. *Cap. II.*

NOn erit importunum notare, exordium in duas partes diuidi, in principium & insinuationem. Principium est, oratio perspicuè & protinus perficiens auditorem beneuolum, aut docilem, aut attentum. Insinuatio est, oratio quadam dissimulatione, & circuitione obscurè subiens auditoris animum; vtrumque autẽ certis temporibus conuenit. Quare, qui bene exordiri causam volet, eum necesse est, genus suæ causæ diligenter ante cognoscere. Genera verò causarum, vt ex superioribus notum est, sunt tria: Demonstratiuum, Deliberatiuum, Iudiciale: quorum singula in quinque noua genera subdiuidi possunt.

Principii vsũ & officia.

Causarũ genera diuersa ac proinde exordiendi rationes per principium, vel insinuationem.

Y

- Honestum.
- Turpe.
- Anceps vel dubium.
- Humile.
- Obscurum.

Honestũ genus est, cũ aut id defendimus, quod ab omnibus defendendum videtur, aut id oppugnamus quod ab omnibus videtur oppugnari debere, vt sunt laus castitatis, persuasio pacis, defensio parentum, cognatorum, accusatio furis. Si tale genus causæ est, licebit vel rectè, vel non rectè vti principio, etsi vti principio placebit beniuolentiæ partibus vtendum est, vt id quod est augeatur.

Z

Turpe genus intelligitur, cum aut honesta res oppugnatur, aut defenditur turpis. Sin turpæ causæ genus erit, insinuatione vtemur, ingrediendo pedetentim in defensionem & dicemus, ea quæ indignantur aduersarii, nobis quoque indigna videri: sed in processu patefactũ iri multo aliter rem habere. Dubium genus est,

cum habet in se causa, & honestatis & turpitudinis partem. Exempli gratia, fauere patri cognato, aut amico latroni, aut scelerato Honestū enim est fauere patri, cognato, vel amico: turpe verò malefici studiosum esse; si genus causæ dubium habebimus à beneuolentia principium constituemus, ne quid illa turpitudinis pars nobis obesse possit. Humile est, quod negligitur ab auditore & non magnopere attendendum videtur. In hoc genere causæ contemptionis tollendæ causa, necesse erit, attentum efficere auditorem. Obscurū in quo difficilioribus ad cognoscendum negotiis causa nostra implicita est. Hic per principium dociles auditores efficere oportebit. Insinuationibus præterea vtendum est, si ab iis quem ante dixerunt iam quiddam auditori persuasum videtur, aut cum iam illi quos audire oportet defessi sunt audiendo, atq́ue tunc nō inutile est ab aliqua re noua, aut ridicula incipere, videlicet, apologo, vel fabula, quomodo animus defessus audiendo integrabitur, & renouabitur. Nec refert, quod cum grauitate pugnare videatur: nemo enim tam grauis est, qui non sæpe hoc faciat. Quædā sunt causæ in quibus præteriri principiū poterit ad comparationem beneuolentiā, attentionem, vel docilitatem: quemadmodum vsu venit in iis, quæ ex sacra scriptura à concionatoribus in medium afferuntur, quæ per se continent auctoritatem, gratiam, fidem, & cōmodum, quo circa purgatissimis auribus à quolibet Christiano excipiuntur. Hæc de exordio, quoties erit eius vsus. Non semper autem est. Nam & superuacuum aliquando est, vt si sint præparati sine hoc auditores, aut si res præparatione nō egeat. Et quia de exordio satis dictum est, deinceps ad narrationem transeamus.

Insinuationis præcepta.

Exordii non semp locus.

De Narratione eiusque diuisione. Cap. III.

NAturalis ordo postulat, vt paratis auditorū animis beneficio exordii, narratio consequatur, quæ est, rerum gestarum, aut vt gestarum expositio, idq́ue voce clara, & diserta fieri oportet, quod scitu opus est declarando. Pleriq́ue semper narrandum putauerunt: quod falsum esse pluribus coarguitur. Sunt enim ante omnia quædam tam breues causę, vt propositionem potius habeāt, quàm narrationem. Id accidit aliquando vtriq́ue parti, cum vel nulla expositio est, vel de re constat. Ea duplex est, simplex, quādo aliquid nudè sine ratione profertur. Altera quando rei gestæ narrationi rationes subiunguntur. Eam pleriq́ue scriptores, maximè qui sunt ab Isocrate, volunt esse lucidam, breuem verisimilem. nec enim refert an pro lucida perspicuam, & verisimili probabilē credibilemue dicamus. Eadem nobis placet diuisio. Ideo oportet

An semper narrandum.

Narrationū species duæ.

eas tres habere res, quæ idem significant, Vt efficatius quidquid cupimus consequamur, scilicet.

Claritatem.
Probabilitatem. Et Suauitatem.

Narrandi ratio: cuique tria propria Claritas, Probabilitas, & Suauitas.

Quo diligentius distinguantur singula, vt quid quoquée loco prosit, ostendā. Narratio est, aut tota pro nobis, aut tota pro aduersario, aut mixta ex vtrisquée. Si erit tota pro nobis, contenti simus iis tribus partibus, per quas efficitur quò Iudex facilius intelligat, meminerit, credat. Qua res claritas breuitatem complectitur, vt, rem manifestè exponat verbis communibus & vsitatis, temporis ratione obseruata absquée interruptione lacunis & haitu. Exempli causa. Hiero. & Canonizatur de pęni. dist. 1. c. Importuna. Importuna in Euangelio mulier tandem meruit audiri: & clauso cum feris Ostio: media licet nocte: ab amico: amicus panes tres accepit: Deus ipse qui nullius intra se superari viribus potest: publicani precibus vincitur vel superatur. Niniue ciuitas, quæ peccato periit: fletibus stetit. Quorum, illa tam longo repetita principio. Vnde licet, vt paruum magnus aspicias: vt diues pastor morbidam ouem non contemnas. Christus in paradisum de Cruce etiam latronem tulit: & nequis aliquando seram conuersionē putaret, facit homicidii pœnam martyrium. Christus, inquam, prodigum filium reuertentem lętus amplectitur: & nonaginta nouem pecudibus derelictis, vna ouicula quæ remansit humeris boni pastoris aduehitur: Vbi vero peccator intelligens vulnus suum tradet medico securandum: Vbi non est virga necessaria: sed spiritus lenitatis. Vide quam breuiter, & clare longanimitatem & bonitatē Dei erga nos exponit. Probabilis erit narratio, si in ea videbuntur inesse ea quæ solent apparere in veritate: si personarum dignitates seruabuntur, si tempus idoneum, si spatii satis, si locus opportunus ad eā rem qua de re narrabitur fuisse ostendetur. Probabilem satis narrationem adducit Greg. Hom. 25. dicens: Immensam clementiam conditoris nostri debemus aspicere: quæ nobis insignum pęnitentiæ exemplum posuit: eos quos per pænitentiam post lapsum viuere facit. Perpendo enim Petrum. Considero latronem. Aspicio Zachęum. Intueor Mariam Magdalenam, & nihil in eis aliud inuenio nisi ante oculos nostros posita spei, & pęnitentię exempla, fortasse enim ex fide lapsus est aliquis. Aspiciat Petrum, qui amarè fleuit, quod timidus negauit. Alius supra proximū suum Immania crudelitatis exarsit. Aspiciat latronem, quia in ipso mortis articulo ad vitæ præmia pænitendo peruenit. Alius auaritiæ ęstibus alte aliena diripit: Aspiciat Zachęum: qui quæ alicui abstulit:

Probabilis.

Exempla pęnitentium.

qua-

quadruplum ei reddidit. Alius igne libidinis succensus carnis munditiam perdidit. Aspiciat Mariam, quæ in se amorem carnis igne diuini amoris ex coxit. Suauis erit, si recenseat res admirabiles, & expetendas, successus inopinatos, animorum dissimilitudinem, dolorem, spem, metum, suspicionem, desiderium, fortunæ cōmutationem, insperata incōmoda, iucundos exitus rerum ad viuum quoad fieri potest omnia oculis subiiciendo. Quę omnia, mirum dictu est, quam eleganter D. Hiero. tractauerit, & Canonizatur de pęnit. dist. 1. c. Quia diuinitatis. vbi ait. Quia diuinitatis natura est clemens: & pia magisqúe ad indulgentiam: quàm ad vindicta prona: quia non vult mortē peccatoris: sed vt conuertatur & viuat: siquis post lapsum peccatorum ad veram pænitentiam se conuertit: cito à misericorde Iudice veniam impetrabit. Item Hiero. 7. Ibidem, & Canonizatur dist. 3. c. Septies, Septies in die cadit Iustus: & resurgit: Si cadit, quomodo Iustus? Si Iustus quomodo cadit? Sed Iusti vocabulum non amittit, qui per pænitentiā semper resurgit: & non solum septies, sed etiam septuagies septies delinquenti: si conuertatur ad pęnitentiam peccata donantur: cui plus donatur, plus diligit. Dauid per pænitentiam adulterii simul, & homicidii veniam impetrauit.

Suauis.

Nota.

I K

De egressione, aut digressione. *Cap. IIII.*

EGressio est in qua tractatur de re aliqua à nostro proposito aliena, quæ tamen cum eo conueniat, & affinitatem aliquam habeat. Estqúe multifaria, omnibusqúe orationis partibus admisceri potest. Nam quidquid ad aliquam cæterarum partium propriè nō pertinet egressionis, vel digressionis nomen sortitur. Exempli gratia, quando in ipso orationis filo ad descriptionem ciuitatis vel laudū alicuius accedimus, quod vel ad exornationem sermonis, vel ad delectationem auditoris faciendum est, explicando vim & naturā cuiuspiā rei auditoribus fortasse incognitæ. In temperato dicendi genere, digressiones magnā copiam & venustatem afferunt orationi, vt videre est apud Nazianz. in oratione, quā habuit de amandis pauperibus: cùm dixisset, eos nos præcipuo quodam miserationis affectu, per mouere debere, quæ sacro morbo labefacti, atque infecti sunt, & ad carnes vsqúe ad ossa, & medullas exesi, consumptiq; atqúe ab hoc flagitioso, & in fido corpore proditi: ibi, corporis mētione facta, locum digrediendi nactus: cui (inquit) quomodo coniunctus sim, haud equidem scio: & quo pacto simul, & imago Dei sim, & cum cęno voluter: quod, & cum incolumi valetudine est, bello me insectatur: & cum bello pręmitur, excruciat, merores afficit, quod, & vt conferum amo, charumqúe habeo, & vt inimicū,

Multis modis fit egressio.

L M

infestumqúe detestor, quod, & vt vinculum fugio, & vt eiusdem hæreditatis particeps reuereor. Si macerare, & debilitare contendam, iam non habeo quo scio, & ad ministro, ad res præclarissimas obeundas vtar: nimirum haud ignorans: cuius rei causa procreatus sum, quodqúe mihi faciendum est, vt per actiones ad Deum ascendã, sin contra, vt cum adiutore, & ministro, mitius, indulgentiusqúe agere mediter, nulla iam ratio occurit, qua, rebellantis impetum fugiam, & omnino à Deo excidam necesse est, corporis compedibus degrauatus in terram detrahentibus: hostis est blandus, & facilis, insidiosus amicus: proh Deũ immortalem, quæ isthęc coniunctio est, quę inimicitiarum, dessidiiqúe ratio? quod vereor amplector, quod amo perhorresco, antequàm bellum geri ceptum sit, in gratia cum eo redeo: antequam sit pax constituta, ab eo dissideo: qua præclarissima digressione absoluta, ita ad propositum reddit. Locus autem præcipuè est digressionibus in prooemio, vel in epilogo, nam si cõcinnè & eleganter inserentur commodabunt plurimum: sed in medio cursu orationis illis multum diuqúe insistendum non est, quia distrahunt animum, tàm audiẽtium, quàm dicentis, aut saltem materiæ de qua tractatur obsunt. Deniqúe semper debet haberi ratio argumenti ipsius, vt ad illud in tempore redeatur.

N

O

De partitione, seu diuisione. *Cap. V.*

PArtitio est, quæ ostendit quid cum aduersariis conueniat, & quid in controuersia relinquatur, prætereà, de quibus erimus dicturi breuiter exponit. Hoc modo. Omnis creatura quum bona sit: & benè amari potest, & malè. Bene, scilicet, ordine constituto: Malè ordine perturbato. Diuisio est vtilis: nam partitione animũ legentis incitat, mentem intelligentis præparat, memoriã artificiosè reformat: dat plenius capere: dat plenius atque videre, legentis animum, & mentem probat. Hæc nunquam prætermittenda est: nam ea certũ quiddam auditori designatur in quo animum debeat habere occupatum. Sanctus Greg. Nazianz. quem Demosthenẽ Christianum dixerimus ostendens Episcopalis muneris difficultatem: ita diuisione est vsus. Difficile est, eiusmodi orationem inuenire, quæ omnes conciliare, & scientię lumine collustrare possit: huius rei ea causa est, quòd cùm in tribus his rebus, periculum versetur, mente, sermone, atque auditu: vix aliter fieri potest, quin si minus ad omnia, ad horum vnum impingamus: aut enim mens, superno splendore minimè persuasa est: aut sermo languet, aut deniqúe auris, quia nequaquàm purgata est, doctrinam excipere nequit: quorum si vnum acciderit non minus quàm si omnia concur-

P

Episcopalis numeris difficultas.

Q

runt,

runt, veritas claudicet, necesse est. Præcepta partitionum certis regulis comprehendi nequeunt. Præcipuè tamen meminisse oportebit eam minus vel plus quam trium partiũ numero esse non oportere. Quod si quod in genus plures inciderint partes, id cum in prima partitione causę erit simpliciter expositũ distribuetur eo tempore cõmodissimè cum ad ipsum ventũ erit explicandũ in causæ dictione post partitionẽ, laudatur in ea maximè breuitas & cõpendiũ. Nam qui rectè diuiserit, nunquam poterit in rerum ordine errare. Certa sunt enim non solùm indigerendis quæstionibus, sed etiã in exequendis, si modò rectè dicimus, prima ac secunda, & deinceps: cohęretqúe omnis rerum copulatio, vt ei nihil neqúe subtrahi sine manifestu intellectu, neqúe inferi possit. Item illustria & perspicua verba, genera ipsa rerũ digitis enumerando, cũ decora manus, & brachii extensione. Quæ autẽ partitio rerũ distributam continet expositionem, hęc tria habere debet, vt fiat.

Partitionum prępcepta, nequeunt certis regulis cõprehendi.

R S

{ Summariè.
{ De Re principali. Nudè & simpliciter.

Summariè cum nisi necessarium nullum assumitur verbũ. Principaliter quando omnia quæ incidunt causam, genera, de quibus dicendum est amplectimur. Nude & simpliciter, cum neqúe verbis, neque extraneis ornamentis animus detinetur.

De confirmatione & confutatione. Cap. VI:

T

CONfirmatio est, per quam argumentando, nostræ causæ fidem, & auctoritatem, & firmamentum adiungit oratio. Hæc in ratiocinandi facultate maximè consistit, ad probationem causæ nostrę per argumentationem, vndè, illi argumentationis quoqúe nomen à plerisqúe inditum est. Diuiditur in duo genera confirmationem, & reprehensionẽ vel confutationẽ. Sed quoniam rationes contrariæ dilui nequeunt nisi nostras ante adstruamus, & viciſsim hæ asseuerari nequeunt, nisi illis confutatis, ideo propter naturalem coniunctionem, & doctrinæ compendiũ atqúe vtilitatem conglutinantur. Tota autem spes victorię, & persuasionis huic parti innititur, nostris enim argumentis firmatis, & aduersariorum reprobatis satis superqúe toti causę satisfactum est. Vtrumqúe ita facilè consequemur, si constitutionem & statum controuersiæ diligenter exploremus & inueniamus, & ad maiorem energiam eo dirigi debent historiæ, & testimonio ex sacra scriptura, & vetustis patribus, collecta necnon ex philosophis infidelibus, sed sobriè & opportunè, vt præmonuimus, adductis in principio rationibus bonis, in me-

Cõfirmationis diuisio.

V

Nota.

dio tolerabilibus, in fine verò optimis. Firmius enim insidet memoriæ, quod initio dicitur. Confutatio penè vna est cũ cõfirmatione & ex iisdem fontibus petitur. Est autem confutatio per quã argumentando aduersariorum confirmatio diluitur, aut infirmatur, aut eleuatur. Quocirca notandũ est, interdũ propositiones falsas esse, vtpotè quibus affirmatur quid factum esse, quod infectum sit aliquando rationes, vel falsas, vel dubias, vel ad rem non pertinentes videri.

Confutatio quid sit.

X

De conclusione. *Cap. VII.*

EXtrema pars orationis est conclusio, quando breuissimè repetimus prædicta, & quasi per capita decurrimus vt afficiantur, recreentur, & recolligantur auditorum animi, in qua elaborãdum vt auditorem dicendi cupidum etiamdum relinquamus quod breuitate & suauitate orationis fiet. D. Basilius in Orat. ad diuites, Expositam rationẽ concludens: pulchrum adducit huius partis exemplum, dicens: Quid igitur tempus expectas, cùm ne mentis quidẽ tuæ compos es futurus? ita Christianus orator: Esto huius, & omnium meorũ sermonũ, concionũ, & hortationũ mearum conclusio: vt sitis vos populus Dei, hęreditas Christi, gaudiũ meũ, & corona mea, humana contemnentes, huius exilii obliti, ad cęlestẽ patriam aspiretis, quę dicendi forma, ruri maximè adhibei posse videtur, atqúe etiam crebro. Item Greg. Quot habuit in se oblecta menta, tot de se inuenit holocausta: conuertit ad numerum virtutũ criminum numerum: vt totum seruiret Deo in pænitentia: quidquid ex se Deum contempserat in culpa. Debet hic oratio & insurgere cum voce aperta, distincta, & pleno spiritu elata, imponendo finẽ & restinguendo cum maximè efferbuerit. Diuisa est in tres partes Epilogum, amplificationem, & affectus. Epilogus etiã enumerationis nomine vocatur. Aliæ autem duæ hic præcipuè suam sedem habent. Nam hic, si vsquam, totos eloquentiæ fontes aperire licet, aptisqúe excitanda sententiis & figuris varianda oratio, nec non animi auditorũ languentes affectibus permouendi, qui sunt misericordia, atrocitas, amor, odium, lætitia, mœror; aliaqúe perturbationum genera, prout causa postulare videbitur.

Y

Hom. 33. super Euang.

Z

Conclusio quibus partibus ornetur.

A

De officio oratoris. *Cap. VIII.*

POstquam industrius orator prędicta exactè perceperit, considerret necesse est, officii sui esse tria facere, quorum primum est docere; adferendo res nouas, & incognitas, & gratiosas, quas testimo-

Quę præstare debeat orator.

niis,

niis, & dictis sapientũ approbet. Idqúe maximè locum habet in narratione, diuiſione, confirmatione, & aliquando in concluſione. Nam ſi deficiat omnia ne quicquam ſunt. Ignoti enim, vt ait poëta nulla cupido. Alterũ eſt mouere, adhibendo rebus quoddam pondus & efficaciam. Quæ contrahuntur amplificatione & affectibus, qui in omnibus orationis partibus ſedem habent, nec refert, B quod aliquando non commouentur animi auditorum, ſi modo ea fuerint ab oratore adhibita, quibus id præſtari ſolet; quemadmodũ enim non eſt in medico ſemper curetur vt æger, nec in nauita optatum portũ contingere; ſic motus animorum non ſemper eſt in manu prędicatoris, ſed plurimũ ex inſtinctu diuino, pectorumqúe pręparatione efficitur. Tertium eſt delectare, polliciendo animum verborũ illecebris, & exquiſito ſermonis genere, ad cõſenſum quod ſententiis appoſitè dictis & vrbanis. Sunt itaqúe oratoris officia.

C

Docere.		Neceſſitatis.
Mouere.	Eſt	Victoriæ.
Delectare.		Suauitatis.

Sed hæc ratio perceptionis ad exercitationẽ accõmodari debet nam ars ſine aſſiduitate dicendi non multum iuuant. Eloquentia enim comparatur.

Arte. Exercitatione.	Et Imitatione.

Ars, eſt collectio pręceptorũ ex notatione naturę, atqúe animad- D uerſione. Exercitatio eſt, ipſe vſus, & aſſiduitas dicendi. Imitatio eſt, quando ita dicere conſueſcimus, vt oratores, qui maximè excelluerunt. Conſiderandũ autẽ ante omnia, vt in omni ſermone, & cõmunicatione perſequamur exornationes Rhetoricas, & ſelectas ſententias, phraſes & verba. Deindè, ne ſit vacua teſtimoniis celebrium auctorum, euitata omni diligentia affectatione. Ille enim perfectus eſt orator, qui ita ſecundũ artem loquitur vt nõ appareat artificium. Proderit etiam plurimum ſubinde, ſententias, vocem, verba, & ornamenta mutare propter diuerſitatẽ perſonarũ, locorũ, E temporum, & occaſionum, atqúi talis mutatio reficit auditorũ animos, nouaſqúe vires oratori ſuppeditat, ipſamqúe orationem quaſi nouam facit. Non decet itaqúe religioſum, vel aliquem virũ grauem loqui, vt aliquis è plebe loqueretur, nec patritios vt vulgares, nec virum in auctoritate conſtitutum condecet vti ſententiis friuolis. In materia hilari debemus euitare triſtitia & lugubria, atqúe è diuerſo in triſti Iocoſa. Orationem tenuẽ non debemus cũ vehementi copioſa & graui temere confundere. Sed geſtus diuerſas quoqúe formas poſtulant, aliter enim in rebus turpibus, aliter in

Orator perfectus quis.

honeſtis & pulchris, aliter in laudatione, aliter in vituperatione, aliter in cōminatione, aliter in beneuolentiæ cōmonſtratione voce geſtuqúe vtendum eſt. Itaqúe materia diligenter ante animo verſanda eſt, atqúe non ſolum toti orationi, ſed ſingulis partibus conuenientia verba, & geſtus adhiberi debent. Abſurdū enim foret, virum doctum eodem genere loquendi vti, quo idiota aliquis: atqúe ineptum eſſet ſtylo vili, & ſordido myſteria ſcientiarū omniū rerum pretioſiſsima tradi. Quapropter opus fuit non ſolum oratione recondita & ſecreta verum etiam inuolucris fabularum, apologorum, figurarum, troporum, allegoriarum, vnde fabuloſarum narrationum & ratiocinationū varietas profluxit. Huc ſimiliter pertinet animaduerſio loci, temporis ſolaciſmorū ſyntaxis verborum, figurarum verborum, & ſententiarū & vt ſemel dicā omnium eorum, quæ ad ornamenta & elegantiam pertinent. Cuius quidem ratio in ſequentibus explicatur.

Nota.

F

De affectibus & eorum excitandi modo. *Cap. IX.*

G

ETiam ſi quarta huius operis pars, quid in affectibus mouendis fieri oporteat exequatur: hoc capite, quo id modo conſequi poſsimus demonſtrare viſum eſt. Primùm omnium affectuum commouendorum laudes ſimpliciter, & comparate prædicabimus: iisqúe eloquentiam verè regi, & ſuas vires omnes diffundere demonſtrare conati ſumus. Cum igitur, huius negotii difficultas à pronunciatione dependeat: quanquam certè ſunt, ſemperqúe fuerint non parum nulli qui ſeſe huic negotio opponant, nihilominus cum magna ex parte traditúm ſit: affectus partim magnitudine rerum, partim earundem præſentia oculis ſubiecta concitari. Nunc altius omnis rei repetenda eſt ratio. Nam & per totam prædicationem, & orationem locus eſt affectibus: & eorum non ſimplex natura, nec in tranſitu tractanda, quo nihil maius afferre vis orandi poteſt. Nam cætera forſitan tenuis quoqúe & anguſta ſi modo, vel doctrina vel vſu generare, atque ad frugē aliquā perducere queat Affectus igitur concitatos, atqúe compoſitos eſſe dicimus. Atqui quāuis rhetor per totius cauſæ corpus aſpergi affectus, vbicunqúe rei magnitudo poſtulauerit, præcipiat: hoc tamen ſingulari ratione ad verbi Dei buccinatorem, & rhetorem Chriſtianum pertinet: cuius præcipuum munus potius in mouendis, quam docendis auditorem animis poſitum eſt. Cum homines magis pecent affectu corrupto, quàm ignorantia veri. Affectus itaqúe eſt animi perturbatio atqúe paſsio, quæ rerum qualitatem & naturam ſequitur, vtpotè mœror, gaudium, miſericordia, ira, amor, odium.

H

Tota oratio affectibus ſpargenda.

I

Quid ſit affectus.

Affectus

Affectus naturaliter omnibus hominibus inditi sunt, nam si cum ratione excitentur sunt virtutes, si præter rationem vitia. Quinctilianus in arte commouendorum affectuum veluti spiritum, atq́ue animum orationis inesse dicit. Quamuis autem Aristoteles affectus Iudiciis excludendos putabat, quia Iudicem à veritate depelli misericordia vel ira similibusq́ue non oporteret, non tamen est ipsius opinio tam probata, vt idcirco mouendi animos vsus prætermissus K fuerit. Quamuis enim in iudiciis sedem non habere concedamus, est tamen pernecessarius. Facilius enim est populum ad odium vel amorem cuiuspiam rei inducere, quam per euidentia argumēta ad consensum. Summa summarum ratio excitandorum affectuum est quasi caput in Rhetorica propterea q́ue altius eius ratio ab omnibus Rhetoribus repetitur. Requiritur autem præcipuè vt ea quæ proponit ea ratione, via, modoq́ue tractet, eiusmodi verbis & gestibus peragat, prout materia exigit, si atrox crimen in controuersia L sit, atrociter necesse est orare, aut cum commiseratione spectando circumstantiis.

Affectus naturaliter omnibus insunt.

Requisita in commouendis affectibus

Quid.	Quomodo.
Quis.	Quando.
Contra quem.	Vbi.

Quemadmodum ex hac responsione ad alicuius rogationem patefiet. Percuperem equidem posse me petitioni tuæ satisfacere, sed crimen adeo atrox quale illi pro quibus deprecatorem agis cōmiserunt nullam commiserationem nullam clementiam patitur. M Si fortuito, aut inopinato accidisset deprecationi tuæ annuere liceret verum cum præmeditato, & de industria tanta iniuria illata sit nullus est ignoscendi locus. Si in duello, aut monomachia quemadmodum cum nobilis alter alterum lacessit, nam eo casu parentes, & cognati eius qui perijt, non habent iustam causam accusandi superstitem, cum idem aduersario inferri potuerit veluti, si quis ducentos vel trecentos aureos in ludo aleæ commiserit, nam si sors valet possum aut perdere aut lucrari: sic in congressu duorum, qui se in mutuam pugnam prouocarunt: alterutro victo & cæso secundum le- N ges sæculi, non cadit meo iudicio in victorem accusatio, qui eidem periculo subiacebat. Sed tantum scelus, atq́ue contra fratrem meū perpetratum est conniuentiam, & dissimulationem non merentur: nam cum ille nihil minus cogitaret illi data opera tres quatuorúe simul in eum irruerunt ad interficiendum eum. Quantum ad fratrē meum attinet nulla infamia illum notarunt, sed facto suo fortitudinem eius testificati sunt: qui aperto Marte non auderent illum adoriri: vndè ad illum plus redit honoris quàm ignominiæ. Sed quod tam impium facinus viri infimæ turpissimeq́ue notæ contra tantum

iuuenem, quantus erat frater meus, qui de nemine vnquã male meritus eſt, ne de fele quidem ſed erga omnes obſequioſus & amicus extitit, vt tam clarum eſt atqúe lux meridiana auſi ſunt, nihil cauſę excogitari poteſt, quam ſcelerata maleficia, & improba illorum voluntas. Nec parum auget illorum impietatem, quod iuuenem in ipſo flore ætatis, & iam primum excedentem ex ephæbis interimere veriti non ſunt. Quodqúe grauiſsimum eſt in limine ſuarum ædium, & in matris præſentia, quæ licet pro affectu materno cupidiſsimè illi opem ferre conaretur, ab illis repulſa eſt, miſerumqúe punctim petierunt & occiderunt. Hæc ſingula quæſo tecum cogita, vt æquum & non dubito quin eiuſmodi deprecationem ſis prætermiſſurus. Has circunſtantias omnes in illa cæde perdiligenter examinamus, quia maximè ad rem faciunt, præcipuè in explicatione Paſsionis Domini noſtri IESV CHRISTI, & martyrum in qua diligenti prædicatori inueſtigandum eſt.

O

Summa eorum, quæ requirũtur ad commiſerationem mouendum.

De re ipſa.	Ad commiſerationem.
Si erat iuuenis vel ſenex.	Quid potuerit pati nec ne.
Si habebat munus aliquod nec ne.	Condemnatio aut Iuſtitia.
Si erat probus.	Quibus conditionibus.
Si dignus aliquo bono.	Vbi finiendum.

P

Superiora oſtenduntur oratione cuiuſdam patris, qui filio ſuadet ducere vxorem, & egregia documenta connubialia complectitur. *Cap. X.*

AD ſuperiorum cõfirmationem viſum eſt adducere orationem quandam patris ad filium, ex antiqua hiſtoria depromptam, ſuadẽtis vt matrimonium contraheret, quam filii reſponſio ſubſequetur: vndè multa in vita communi vtilia ediſci & obſeruari poſſunt. Fili mi poſtquã ego & mater tua connubio iuncti fuimus, diutiſsimè vna viximus antequam illa fœtum cõciperet. Vndè ingens triſtitia nos conſequuta eſt, quòd non gigneretur nobis familiæ noſtræ ſucceſſor & hæres. Deindè, recognoſcẽtes eiuſmodi beneficia à Deo Opt. Max. omniũ bonorũ datore & auctore, proficiſci animũ recepimus in eo omni ſpe & fiducia noſtra locata, ſupplicantes; vt dignaretur nobis prolem cõcedere. Itaqúe illas ſupplicationes in orbitate noſtra viginti ſeptem annos cõtinuauimus interea temporis puellas orphanas, & viduas pauperes maritabamus, multoſqúe eleemoſynas erogabamus. Tandem Deus volens infinitę ſuę miſericordiæ argumentũ oſtendere, ætate noſtra defecta, & ſpe prolis abiecta effecit, vt mater tua de te grauida fieret. Poſtquã autẽ peperit te omnẽ ſolicitudinẽ & pietatẽ quantã parẽtes præſtare poſſunt

Q

Optima pro his habendę medicina.

R

ad nutricandū te adhibuimus, donec ad eam ætatem peruenisses, in qua habere posses vitæ tuæ modum. Iam, vt poëtę verbis vtar in te domus inclinata recumbit. Nos enim alterū pedē modo in sepulchro habemus, iam annis obsiti sumus, vt nobis integrū nō sit regere, quod tu facillimè administraturus es: Incidisti enim in ætatē nostrā defectā & nobis quasi decedentibus ex hac vita tute in ipso ingressu versaris, ita finit Deus aliquando vnū alterius causa superuiuere, & aliis ex hac vita in aliorū cōmodum hinc egredi, quemadmodum iuxta naturalē rerū humanarū conuersionē, & nos tibi cōcedemus, & tu vicissim tuis hęredibus propter nostræ vitæ fragilitatem, atque tuę florē. Postquam itaque diuina & humana iura patrem ad nutricandi, filiū verò ad obsecundi munus obstringunt, est quod tibi indicē quid ego parēsq; tua in extremo vitę nostrę tuęq; initio te facere velimus. Ne vel tu in vita decipiaris, vel nos in morte deplorandi occasionem habeamus. nam in his negotiis mora irreparabile damnum parit, etsi adolescentulis certius detrimentum immineat quàm adolescentibus. Nam illę famæ & nominis dispendium, hi verò rei familiaris iacturam solum faciunt. Nec verò metuimus, etsi in hoc vitæ statu perseuerares deterius te facturū absq; nobis. Sed fortuna interdū cum minimū suspiceris mala sua emittit & ductorē abijcit, & nautā in scopulos detrudit vectoremq; perdit vti scis accidisse Priamo Regi Troiano, & magno illi Olopherni cui Iudith verticē pręcidit magnisq; regibus & principibus, quēadmodū historiæ produnt, qui fortuna maximè illis blandiente ab ea euersi sunt. Fortunæ enim peculiare est inuictos constringere vt superentur, & infirmis vires animumque dare vt superent, & parentibus incumbit in tempore filijs prouidere ad euitanda illorum pericula. Qua in re filiorum partes sunt parentibus morem gerere, & parentum filijs probe consulere. Ne nostra negligentia, & tua oscitantia magnum detrimentum tibi ingruat, quod nos perpetuò angat, & in paupertatem inexplicabilem te conijciat quemadmodum solet accidere iuuenibus, qui præter voluntatem patris vxorem ducunt, & iuuenculis quę cęco amore captæ viris nubunt. Qui si rectè saperent diu deliberarent antequam eo capistro se constringerent. Sed melle lite gladio falluntur non considerantes temerarios amores plus aloes quā mellis habere. Ad cauendum itaq; ne hoc malū te opprimat & nos contristet, Volumus te vxori tradere: nè tu temerè tibi coniugem deligas nostrę familię & prosapiæ inequalem. Certiorem itaque te facio existere, tres præstantissimas adolescentulas, quæ nuptias tecum inire percupiunt forma, vultu, nobilitate, dote, opibus, fama, & cognationibus præstantissimas. Verum enimuerò, vna earum pulchriorem

Mutua patris & filij obligatio.

S T V X

for-

formam habet quàm cæteræ duæ, altera plus præstat nobilitate, tertia opibus. Concedimus itaqúe tibi optionem, vt, quam malis eligas, aut primam ob venustatem, secundam ob generositatem, aut tertiam propter opulentiam. Omnes sunt speciosę, præclaro genere orthæ, integræ famæ & diuitijs affluentes. Sed cum vna fortasse duces vitam magis voluptuosam & iucundiorem, in gaudio, iucunditate, & oblectatione vbi alioquin si aliquam inuitus duxeris in perpetuis ærumnis, & grauissimis doloribus viues. Quocirca deliberandum est diu, quod statuendum est semel. Ducere primam volupe est, secundam splendidum, tertiam commodum. Nam inter præcipuas dotes mulierum post pudicitiam & castitatem, quæ sunt caput omnium & ornamentum virtutum, primaria est pulchritudo, secundaria generositas, tertia opulentia. Postquã itaqúe omnes prędıtæ sunt ijsdem naturæ & fortunæ donis, quorum tamen vt à me tibi enarratum est, alia in alijs maiora sunt poteris sine paruo discrimine vnam ex tribus eligere; nam etsi non contingat tibi omnium optima certum tamen est bonam te habiturã, cum omnibus bonitas insit, eademqúe ratio est formæ & census. Præterea, postquam ætas tua postulat, vt breui tibi suscipiendum sit, quod in pręsenti nos te monemus, fac rem ipsam etiam atqúe etiam cogites, vtpotè ex qua & nostra tranquillitas & salus tua dependeat. Considera matrimonii dignitatem, & quanti ab ipso Deo fiat præter necessitatem ipsam, quæ te impellere debet vt possis succedere in dominationem, quæ tibi post mortem nostram cedet. Nam metus est nisi mode, eris eum adiumento coniugis malè tibi euenturum, at si uxorem habueris benè. Nam & tu ad comparandum celebritatem existimationis, & coniux ad accumulandas opes, ambo studebitis facultates vestras conseruare. Iterum igitur (mi fili) te rogo vt rupta omni mora, meæ parentisqúe tuæ auctoritati, & consilio quamprimum obsequaris, ea ratione præter vtilitatem tuam propriam, nobis magnam afferes voluptatem.

Pudicitia, & castitas maxima mulieris dos.

Y

Z

A

Celebrem filii responsionem complectitur. Cap. XI.

B

ABsoluta patris oratione, filius hunc in modum subiecit. Certè (mi domine & pater) recognosco equidem summam Dei erga me benignitatem, quod præter omnes huius ætatis homines tali patre, necnon matre d gnatus est, quod quidem addit mihi calcar vt voluntati tuæ libentissimè semper ad quiescam, cui oppugnare, nõ modo iniquum, sed impium foret: postquam ingenita omnibus pietas erga parentes & obedientia istuc postulat: verũ in præsenti deliberatione non possum prætermittere, quin paucis animi mei sen-

tentiam

tentiam explicem, iussus, videlicet, ingenium naturamquе ducem in proposito negotio sequi quemadmodum, rationi consentaneum est. Paucis ab hinc diebus, euolui historiam quandam Persicam, quæ ad me allata erat: vbi incidi, in quoddam caput, in quo Monarcha pater consilium dabat Petronio filio suo, ne quam vxorem duceret, nisi quę & generis splendore illum æquaret, eamquе quantum maximum & quantum minimum venustam. Percunctatus est filius cur sibi quatuor eiusmodi consilia subministraret cum tria illorum à ratione videantur alienissima, nam quærere vxorem generosiorem non est valdè incommodum, verisimile enim est, illam nihil attentaturam, quod cum generositate sua pugnet. Videri præterea sibi absurdum, si obtingat benè dotata indotatam potius diligere. Absurdissimum autem, si offeratur puella vultu adeo venusto, vt nihil supra, deformem capere: cum nulla sit maius oblectamentum, quam fœminam pulchram sibi habere coniunctam. Adquę pater replicauit. O fili, fili quantopere tuum ingenium excæcas, lumina obtenebras, mentem falsam habes, & adiungis animum ad res, quæ omnino à ratione & veritate longè abhorrent. Cum neque in voluptate, neque in diuitijs, neque in honoribus, neque demum in proprijs virtutibus (vt quidam philosophi putauerunt) collocandam esse fęlicitatem: sola sunt bona, quæ bonos homines efficiunt: bona corporis, valetudinē puta, pulchritudinē, & bona externa, diuitias honores, quæ omnia, eatenus esse bona, quatenus illis rectè scimus vti. Nam ad euitandum illa quatuor incommoda, de quibus verba feci, in syluas, nemora, eremos, & montes potius tibi aufugiendum esset, quàm vt coniugem sumeres, quę te in aliquo istorum supradictorum exsuperet. Nam propter illas eminentias, vel etiam vnam illarum, mulier insolescit, linguam habet effrenatam, & viro suo insurgit: nam si fuerit nobilior efferet sese, si prædita est pulchritudine, affectibus & opinionibus erit obnoxia: si autem fortunis te vincat volet sibi tantum honorem à te & reuerentiam exhiberi, vt cogas demissius & vilius te gerere. Quatuor vxores duxi antequā parentem tuam nactus sum, cum quibus magno studio pacificè viuere proposueram, sed continuę discordię mihi cum illis intercesserunt. Prima appellabatur Alcibia, quę mea uerba flocci faciebat, quia patre Theodosio Rege nata erat omnibus meis actionibus aduersa erat. Testis est calumniarum quibus meū nomen clam traducebat, & rumorum quos de me in vulgus spargebat. Defuncta itaquе ea, memor prioris vxoris insolentiæ quoniam regio genere orta erat: secundò inui matrimonium cum Tribuna filia, Tribuni Hierosolymitani, quæ tam opimam dotem attulit, vt inauditum sit vnquam cum pari dote adolescentulam aliquam in his regionibus alicuius ta-

Historiæ narratio.

Bona sunt, quæ homines bonos constituunt.

lamo desponsam fuisse, cum qua sperans tranquille me victurum propter æqualitatem vtriusqúe perpetua Iurgia mihi cum illa fuerunt. Semper enim exprobabat mihi quod in spectaculis publicis, amoribus, & epulis pecunias profunderem, atqúe ea ratione mihi publicè pudorē inijciebat & priuatim minabatur. Quapropter quantò mihi optatior erat quies atqúe tranquillitas, tantò magis affligi me odijs sentiebam. Supplicando itaqúe Dijs immortalibus, vt meæ contumelię vendicandæ causa in eam animaduerterēt factum est, vt ex ea filium procrearem, quo mortuo, ad me bona redierunt. Deindè, priores meas ærumnas rememorans ex præcedentibus nuptijs, quod alteram nobiliorem, alteram ditiorem vxorem habui, in animum induxi tertiò, in matrimoniū accipere Lauicanam quandam Laurei consulis natam, quæ & generis splendore, & conditionibus, & opulentia me inferior erat, nisi quod esset forma præstantissima. Hanc ea de causa mihi sponsam delegi, vt quoniam paupercula, & ignobilis erat non tam imperiosam haberem atqúe præmortuas. Verum aliter multò euenire intellexi, nā si aliæ morosæ fuerant, hęc me omnino enecabat, elata enim sua forma, & vultu & me rugosum, canum, somnolentum, & edentulum, animaduertēs incredibilia dictu patri suo improperabat, quod se adeò formosam seni deformi nuptui dedisset, quod se non collocasset in matrimonium digniori alicui, & iuniori ad indulgendū oblectationibus quas fert adolescentia. Affirmo tibi pro certo, mi Patroni, quod simulans me altum stertere quodam mane his illam verbis in meam faciem debacchantem sensi. Imprecor diras meis parentibus, & infelices euentus in omnibus, quæ vnquam conabuntur postquam commiserunt, vt flore iuuentutis meæ & tempore monstruosis hic senex potiretur, qui me suis opibus capi existimat animumqúe ad suam blandiloquentiam adijciat, verum nescit, quam mihi surdo cauat fabulam, si enim conscius esset quàm illum paruifaciam, ne parum diu communem vitam mecum ageret. Male sit puellis, quæ nubunt viro incognito, vndè in eas miserias incidant, quibus ego immersa sum. Vtinam nunquam siniisset Deus me innubere in familiam huius capularis senis, qui Endymionis somnum dormit: nec expergiscitur aliquando, aut exsurgit, immo ne mihi quidem dormit, sed sibi soli, in malefaciendo expeditissimus, in benefaciendo nullus. Scilicet, persuasum erat patri optimè sese de me mereri, quod me illi desponderet. Maiori ductus est studio priuatæ vtilitatis, quàm misericordia meę infelicitatis. Nam si mei commodi rationem habuisset non me coniecisset in hos dolores. Credo quod me illi tradiderit, vt in posterum benè beateq; viuerem. Sed ego contra perij. Nam quisquis Endymionis somnū

dormit

dormit & semper à labore feriatur, quid ab eo aliud expectari potest, quàm, vt me miseram sua socordia enecet, seqúe ipsum sua securitate seruet? Ille dormiendo & dormitando vitam transigit, interea ego curis conficior. Infortunatam me, quæ nō negaui in promissione futurarum nuptiarum cum temere aiebam vir enim viuus me interimet, nec est quod à mortuo vitam exspectē, etsi mihi persuasum habeam eodem exitio me perituram quo priores vxores, Faxit Deus, vt somnus hic illi sit perpetuus ne vnquā illum expergefactum oculis meis cernam. Vbi hæc maledicta in me euomeret excitatus sum ne peiora subiungeret. Illa verò, animaduertens me experrectum à me decessit animo exulcerato, magis quam pacato, in hæc verba iterum erumpens. Siccine tandem è lecto prodis, qui bonam temporis partem in aurem vtramuis veternosus dormis & meliorem aleis & cartis fallis? Deindè, cœpimus obiurgare inuicem verbis, tandemqúe in verbera res desijt, in ea excandescentia vitam finit, atqúe mors eius non minus mihi acerba fuit, quàm vita exstiterat. Cogitans itaqúe mecum, huius mulierculæ morositatem memorqúe intolerabilium morum dearum priorum consilium iniui sine muliere viuendi. Verum enimuerò, inuida fortuna necdum contenta immissis antea afflictionibus Cardonam genitricem tuam mihi coniunxit vxorem, quæ prædita erat forma stata, oriunda genere mediocri, fortunis tenuibus quàm lautis potius dotata, ne verò me existimes voluptate impulsum è desiderio vel amore priorum coniugum hanc in torum meum recepisse, Immo sobolis procreandæ causa & hæredis relinquendi illam accepi. Accedunt aliæ iustæ causæ, quæ me huc inclinabant. Præterea, certissimo confidebam cariturum me perturbationibus quas priores mihi pepererant, quia in omnibus suis actionibus præter cæteras quas sol conspicit modestè & honestè se gerebat & omnibus, quæ cæteras ferociores reddebant carebat. Sed est quod intelligas si prima insurgebat mihi propter generositatem, secunda propter opulentam, tertia propter venustatem, Cardona mater tua arrepta ansa probitatis suæ cœpit me exercere dicendo nec tu meo toro dignus eras, nec defunctæ consortes thalami tui mecum sunt cōferendæ etsi prima nobilitate, secunda opum abundantia, tertia verò pulchritudine me antecesserit: nam ego morū probitate & virtute illas ante eo. Prima te habuit in nullo honore, ego verò in summo, secunda exigebat rationis expensarum suarum facultatū, at ego susqúe deqúe fero tuas te dissipare. Tertia verbis indignis te excipiebat, mihi curæ est omnia officiorum genera in te conferre. Sic mihi difficile fiebat comiter illam resalutare quæ tam immodestè me salutabat, videlicet, his me verbis obtundendo. Dignum patella operculum

istis moribus tuis eiusmodi vxores conueniebant quibus contumelijs ego exacerbatus aliquoties in illam animaduertebam, adeò, vt res tandem in tam graues inimicitias erumperet, vt mihi eius consuetudo intolerabilior videretur, quàm præcedentiũ. Adhæc postquam tui conceptionem ingrauescebat in dies malum: nam partim propter ipsius vterum, partim propter nimiam existimationem bonitatis suæ, ne hiscere quidem audebam ne crabrones, quod aiunt irritarem: iamquè conclamatum esset de me, nisi illa prior è viuis excessisset. Nulla enim dies, quod meminerim, præterijt, in qua me non perturbaret, neque vlla nox qua animum meum non raderet. Itaquè semper frustratus sum adeò, vt viuus in terram defodi malim quã nouas inire nuptias, fortior enim est meo arbitratu, qui quatuor mulieres, quam qui quatuor millia virorum vincit. Hoc tibi pro certo affirmo Patroni difficilius esse viro bonæ fœminæ, quàm fœminæ mali viri mores perferre. Nullus enim vir tam malus est, qui non semel interdiu mitescat & vxori ignoscat, nulla mulier tam proba quæ remittat viri offensam. Nemo vnquam prudentius factitauit quidquam Vidalio Gario Hierosolymitano, qui molestatus à tribunis vt Palęstinam sibi matrimonio copularet maluit omnes suas facultates concremare, quàm animum ad eam adiicere. Cuius rei causam rogatus: Respondit quia sibi optatius esset cælibem viuere & pauperem, quàm diuitem & infęliciter nuptũ. Aliud fecit Lanteus ille infidelis græcus, qui ad euitandum vxoris morositatem excelsum cuiusdam montis verticem conscendit seqúe ipsum igni consumpsit Sulphocatulus Asiaticus, qui à Parthis originem ducebat pertæsus inquietæ vitæ quam cum sua coniuge ducebat ascendit cum ea altissimam totius arcis suæ turrim vbi his verbis ipsam allocutus. Deosqúe Deasqúe deprecor ne vel tu alterius cuiusquam mariti vitam contristes, aut alia quæpiam vxor meam oblectet (quibus absolutis) illam de turri præcipitauit, nec verò ille resistit, sed vna se præcipitem dedit Memini complura me ad hãc materiam exempla obseruasse, quæ tamen in præsenti de memoria exponere non est integrum, sufficit omnes cum prædictis conuenire. Quocirca iudico mihi adhuc abstinendum connubijs, quæ nunc mihi offeruntur: Idqúe multis de causis: Prima est lubricum ætatis, Secunda ignorantia, Tertia ne libertatem vendam, Quarta quia me ipsum noui, Quinta metus, Sextus ne me pessum eam, Septima ne serò pęnitendum sit, Octaua ne libertatem vendam. Quæ quidem causę non minus peculiares sunt iuuenibus, quàm senibus exitiosæ, vt & hi sese mulieribus liberent & illi ijsdem abhorreant & refugiant. Si memoria recoluisset Monarcha primæ vxoris contumaciam abstinuisset à secunda. Si in animum reuocasset lites &

Infidelis nõ Christiani factum.

P Q R S

iurgia fecundæ, nunquam cogitaſſet de tertia. Similiter ſi remanſiſſet illi mente fixa moroſitas tertiæ, non adiunxiſſet animū ad quartam, atquе ſic eſt progreſſus in infinitum. Quater ille Hymenęos petijt, & pluſquam centies millies pęnituit. Non temere Vidalius Garius quidquid habebat bonorum igni, & Vulcano tradidit, non credibile eſt ſine magna ratione Gentilium Lanteū ſemetipſum in
T rogum proieciſſe vt mulieris iracundiam fugeret. Similiter Sulphocatulum animo valde perturbato fuiſſe neceſſe eſt cū ſibi quoquе ipſe mortem conſciſceret ad interimendum vxorē. Itaquе cum ille ſuas facultates concremauerit. Alii verò vitam pro nihilo habuerint: ita ne ego vxorem ducam, vt in eadem conditione ſim qua illi fuerunt? pręcipuè ineunte ætate qua ęrumnas potiſsimum reformidamus. Certo certius eſt nullam actionē humanā æquè prudentiam deſiderare viri quam nuptias, tunc enim homini eſt negotium cum muliere, quæ ſubtilitate ingenij omnia penetrat. Vęh miſero
V homini ignoranti, qui callidæ mulieri fidem dat, & contra vęh pauperi cui nupta eſt fęmina diues, fędo qui pulchrā, & humili qui ſplēdidam vxorē ducit: nam loco tranquillitatis, cauta indocto, opulenta inopi, pulchra turpi, & generoſę humili perpetuas inimicitias habebit, quemadmodū expertus eſt Monarcha in omnibus quas lecti ſocias habuit, & mihi perſuaſum habeo ſi crebrius cōnubia iteraſſet noua ſemper illi mala exoritura fuiſſe. Narras mihi à tribus puellis me ſponſum expeti, quarū ſingulæ peculiares dotes habeant quibus alias duplo ſuperent, atq; ita primā venuſtate, ſecundā generis
X ſplendore, tertiam opum vi ratione dupli præſtare, & nihilominus vnamquamquе ſeorſum formoſam, nobilē, & probā eſſe omnesq; virtutibus ornatas. Miror equidē te verbis legatorū fidem adhibere qui ſuę vtilitatis reſpectu, inuenuſtę venuſtę, vili generoſę, pauperculęq; diuitis nomen dare ſolent, maximè, ſi fuerint legati longinqui, & alienigenę: nam fama, vt aiunt, vires adquirit eundo ſemper illi vitia ſupprimunt & occultāt: vndè poſt matrimoniū vtrumquе ſuę ſortis pęnitet, Viri enim de ſuo infortunio conqueruntur, vxores verò in iudicandis ſuis vtilitatibus cęcutiunt. Hinc diſcor-
Y dię Monarchę, exitiū Vidalij Garij, & Gentilici Lantei, & Sulphocatuli aliorumq; de quibus hiſtorię mentionē faciūt prodiere. Illuc equidē pro certo affirmo me ita alienatū eſſe à propoſito maritādi euoluendi bonis libris: vt nolim mihi vxorē dari etiam ſi omnium quas ſol videt formoſiſsima, ditiſsima, aut clariſsima mihi offerretur: ne cum formoſiſsima cor roderē & exederem, cum generoſa curis ęſtuarem, à diuite verò iniurioſè & calumnioſè exciperer maximè cum ætas mea non ferat, nec ignorantia permittat, neque cū libertate conueniat, nec animus eo fertur, vt vxorem ducā, & ęrum-

nosè viuam, aut me vinculis constringam ob splendorē. Recordor sententiam quandam Ventinoli Aegypcii, qui nuptus Danuciæ & impatiens muliebris imperii optabat licere sibi commutare decennale spatium vitę coniugatis cum vna hora vitæ liberæ & solutæ: nam eiusmodi vitā nemo vitiosa nuce emerit, cum libertas non bene pro toto auro vendatur. Legem quandam scriptam barbarorum alias adnotaui, quæ pro me militat, ea est, ne quis iuuenis minor triginta annis nuptias contraheret, aut mulier quinquagenaria maior se nuptui collocaret. Cuius quidē legis ratio hęc erat: quia masculus vsque ad decimum quintū annum, est puer impubes, postquam excessit ex ephębis quoad fiat vicenarius sumit vires & incrementum agitq́ue ętatem indomitam & impatientē: deinceps vsq́ue ad annum trigesimum anteactorum malorum pænitentiā agit. Exactis autem triginta annis inter vitam pacificam quietamq́ue & periculosam turbulentamq́; discrimen animaduertit, capax est artis œconomicæ quomodo sibi dispensanda domus habenda mulier. Quas ob causas inconsultum mihi videtur hac ætate, quæ ad alia quæuis potius rapitur nuptias inire: nam est hęc ætas lasciua & intractabilis, ideoq́ue si tam graue onus humeris meis imponatur, nec ego ferre possem & ita vxori fierem inuisus, vndè duorum alterutrum me tuendum esset, vt vel mea vel coniugis culpa, actiones meæ, nec non fama & existimatio in discrimen veniret. Supplico itaq́ue tibi mi pater, & matri meę, vt meo me modo adhuc paulisper viuere sinatis, nec in præsentiarum tantam mihi molestiam contrahatis. Est enim coniugium potius cōmentatio quędam mortis, quàm vitę portus. Hoc exemplum mihi visum fuit adducere quia historiis & enthymematibus elegantissimis exornatum est, vt vnusquisq́ue hinc intelligat viam, rationem & artem scribendi, quod in calce operis pluribus manifestabitur. Nolim autem hęc argumēta ab adolescente in mediū allata pro necessarijs & peremptorijs haberi, vt videantur matrimonij sacramentū eleuare: Sunt enim æstimanda quasi cō tortè & ingeniosè dicta ad parentum importunitatem eludendam à iuuene ignaro vtilitatis: quę ex matrimonio secundum diuinam & sanctæ matris Ecclesiæ ordinationē inter veros Christianos contractum, animæ conciliatur. D. enim Paulus 1. Cor 7. præfert coniugio virginitatem, suoq́ue exemplo hortatur alios ad amplectendū celibatum. Et quam bonum esset homini, mulierem non tangere: si qui tamen sint, qui sese continere nequeant, illis matrimonium non tantum licitum, sed commodum etiam esse atque consultum docet &c. Hactenus de quinta operis parte.

Nota ualde

Z A B C

Sit laus Deo, Amen.

RHETORICAE CHRISTIANAE SEXTA PARS,

Exornationes Rhetorices quanta fieri potuit breuitate continens.

De coloribus vel schematibus & tropis. Cap. I.

CVM proximis præcedentibus duabus partibus de generibus causarum, de officio oratoris, deq́ue partibus inuentionis substantialibus pertractatũ sit: reliquũ est, vt de coloribus (ita enim apud Rhetores dicuntur ornamenta orationis, quæ à Græcis schemata vocantur & tropi) agamus, quibus oratio ipsa quodammodo pingitur, vt ait Cicero, & exornatur. Orthodoxi quoq́ue patres præter varium scripturarum sensum, quem notauimus, sacram scripturam Tropis & figuris ornarunt, tum propter ornatum sermonis, cùm mysticum intellectum. Ornamus aliquem sermonem, sicut corpus annulo vel catenis, & id genus clenodijs, Sicut & Christus & Sancti vsi sunt similibus. Sic Ioan. Baptista Luc. 3. nominat Iudæos genimina viperarum, & Paulus pseudoprophetas canes Coloss. 3. & Christus discipulos sal terræ Matth. 5. & se vitem Ioan. 15. Quæ omnia licet propter simplices notantur, qui mysteria nõ capiunt Tropi tamen sunt & schemata. Operæpretium autem est ante omnia earum affinitatem, & similitudinem, atq́ue è diuerso discrimen & distinctionem explicare. In qua re tanta est obscuritas, vt multi ob affinitatem earum multam diuersas crebrò confuderint, & vnam in plures dispertierint. Sortiuntur autem varias appellationes, adeo, vt vna, eademq́ue figura multifariam sæpe efferatur: prout visum fuit primis nominum institutoribus diuersis nominibus earũ vires & substantiam significare. Sed laboris esset infiniti, fructus autem exigui, omnes earum significationes & nomina curiosè percensere. Quocirca, visum est, celebriores & selectiores tradere, nomenclaturis tam Græcis quam Latinis huc additis, exordio ab earum definitio-

ne sumpto. Figura est quasi cultus & ornamentum orationis. Hinc schemata lexeos & stemata dioneas, hoc est figuræ verborũ & sententiarum. Estqúe conformatio quædam orationis remota à communi & primum se offerente ratione. Tropus est verbi vel sermonis à propria significatione ad aliam cum virtute mutatio, vel (vti grammatici plerique finiunt) dictio ab eo loco in quo propria est translata in eum in quo propria non est. Pleriqúe figuras tropos esse existimauerunt: quorũ sententiam nihil moror. Tropus enim trãsfert verbum, aut aliam orationis partem à suo loco in alienum: Horum autem nihil in figuras cadit: nam & proprijs verbis & ordine collocatis figura fieri potest, vt suo loco, vbi seorsum de tropis sermo instituetur videre erit. Figurarum autem vtilitas, cùm magna, tum multiplex in nullo non orationis opere vel clarissimè elucet. Nam etsi minime videtur pertinere ad probationem, qua figura quidqúe dicatur, facit tamen credibilia quæ dicimus, & in animos iudicum qua non obseruatur irrepit. Nam vt in armorum certamine aduersos ictus, & rectas ac simplices manus cùm videre, tũ etiam cauere ac propulsare facile est: aduersæ tecteqúe minus sunt obseruabiles: & aliud ostendisse quã putas, artis est: Sic oratio quę actu caret, pondere, mole, & impulsu præliatur: simulanti, variantiqúe conatus, in latera atqúe integra incurrere datur, & arma aduocare, & velut nutu fallere. Iam verò affectus nihil magis ducit. Nam si frons, oculi, manus, multum ad motum animorum valent, quantoplus orationis ipsius vultus ad id, quod intendimus efficere compositus? Plurimum tamen ad commendationem facit, siue in conciliandis agentis moribus, siue ad promerendum actioni fauorem, siue ad leuandum varietate fastidium, siue ad quædam vel decentius indicanda vel tutius Figurarum variatio? Quæ triplex est.

Dictionis. Sententiæ.	Et Orationis.

Figuræ dictionis, quibus hoc nomen propriè attribui possit enumerantur xij. quas definitionibus, seu descriptionibus atqúe subiectis declarare exemplis propositum est. Sunt autem hę.

Repetitio.	Traductio.	Hypallage.
Conuersio.	Articulus.	Agnominatio.
Complexio.	Similiter cadens.	Defectio.
Conduplicatio.	Similiter desinens.	Reticentia.

Petr. Raue. in ser. cle. 5. ser.

1. Repetitio quæ & Anaphora à Græcis dicitur est, cum in principio orationis idem repetimus verbum, velut Cicero describit, est eiusdem verbi crebra à primo repetitio; veluti nil durum, nil amarum, nil graue computat verus amor. Quod ferrum? Quæ vulnera?

ra? Quę pœna? Quæ mortes: amorem perualent separare perfe-ctum? Amor impenetrabilis, est lorica: Respuit iacula: gladium excutit: periculis insultat: mortem irridet. Si igitur amor est, vincit omnia. Item, quod erat in Veteri testamento figura, est nunc in Ecclesia veritas. Quod illis erat solū litera, nobis est spiritus, quod ipsi velut in somnis videbant, nos liquido videmus & experimur. Quod autem ipsi spectabant, nos habemus: Itaqúe in Veteris testamenti mysterijs non solum ad literam attendendum est, sed quod spiritus exposcit altè considerandum. Nam vt D. Paulus ait, litera occidit, spiritus autem viuificat. Item Prosper loquens de diuitijs, sic ait, Diuitijs flores, & maiorum nobilitate te iactas, & exultas de patria, & pulchritudine corporis, & honoribus, qui tibi ab hominibus deferuntur: respice te ipsum quia mortalis es, & quia terra es, & in terram ibis. Circumspice eos, qui ante te similibus splendoribus fulsere. Vbi sunt quos ambiebant ciuium potentatus? vbi insuperabiles imperatores? vbi qui conuentus disponebant, & festa? vbi equorum splendidi nutritores? exercituum duces? Satrape? Tyranni? non omnia puluis? non omnia fauillę? non in paucis ossibus eorum vitæ memoria est? respice sepulcra, & vide quis seruus, quis dominus, quis pauper, quis diues. Discerne si potes vinctum à rege, fortem à debili pulcrum à deformi. Memor itaqúe naturæ, non extollaris aliquando: Memor autem eris, si te ipsum respexeris. Eiusdem figurę, hoc etiam est, exemplum: qua ratione redimi possunt peccata? Eleemosyna: qua ratione fœneramur Deo? Eleemosyna: quod est aurum igni tum, quo, locupletes fieri possumus? Eleemosyna: quare: Eleemosynis proprię nostræ saluti consulamus, & dominum inuitemus, vt misereatur nostri. Item, Christiani, membra Christi auersamur & fugimus; Christiani, aciem Christi deserimus; Christiani iterum, quantum in nobis est, Christum peccatis nostris crucifigimus. Vide Cic. ad Herenn. similiterqúe in Catil. Nihil agis, nihil molir is, nihil cogitas, quod ego non modo audiam, sed etiam videam planeqúe persentiam.

2. Conuersio quæ & à Græcis Anastrophe est, cum in idem verbum conijcitur sepius oratio, vt, Christus vicit mundum, illuminauit mundum, redemit mundum, & viam cœli aperuit his, qui erant in mundo. Vel Deus fecit hominem, redemit hominem, Deo reconciliauit hominem, & propter ipsum factus est homo. Tale est etiam illud Apostoli. Hebræi sunt? & ego. Israelitæ sunt? & ego. Semen Abrahæ sunt? & ego. Ministri Christi sunt? (vt minus sapiens dico) plus ego. Sic apud Cic. in Ant. Doletis tres exercitus P. R. interfectos? interfecit Antonius. Desideratis clarissimos ciues? eos quoqúe eripuit vobis Antonius. Auctoritas huius ordi-

Ad Heren. lib. 4.

M N O P

ius afflicta est? afflixit Antonius.

3. Complexio quæ & Epanalepsis grece vocatur, est quæ vtramque complectitur exornationem, repetitionem & conuersionem: vt & repetatur idem primum verbum sæpius, & crebro ad idē postremum reuertamur, hoc modo. Qui sunt veri amici Dei? humiles. Qui sunt quibus se Deus communicat? humiles. Qui sunt qui ipso summo bono fruuntur? humiles. Qui sunt velut habitaculum in quo Deus quiescit? humiles. Item, Quid eras ante creationem? nihil. Quid eras ante redemptionem? nihil. Quid esses si Deus abstraxisset à te suam gratiam? nihil. Sic apud auct. ad Herenn. Qui sunt qui fœdera sæpe ruperunt? Kartaginēses. Qui sunt qui Italiam deformauerunt? Kartaginenses. Qui sunt qui sibi postulant ignosci? Kartaginenses. Videte ergo quam conueniat eos veniam impetrare.

Q

4. Conduplicatio est, verborum geminatio, quæ habet interdū vim, leporem alias, quę à grecis Epizeusis dicitur. Geminantur autem verba modis pluribus: aut enim adiungitur idem iteratū Cic. in Catil. viuis & viuis non ad deponendam, sed ad confirmandam audaciam: aut idem ad extremum refertur Cic. in Verr. Multi & graues dolores inuenti parentibus, & propinquis multi: aut continenter vnum verbum non in eadem sentētia ponitur. Cic. pro Lig. Principium dignitas erat pœna par, non par fortasse eorum, qui sequebantur: aut post aliquam interectionem repetuntur Cic. Bona, miserum me, consumptis enim lachrymis tamen infixus animi dolor) bona inquam, Cn. Pompeij acerbissimę voci subiecta preconis. Possunt quoqúe media respondere vel primis Virg.

R

Te nemus Angitiæ, vitrea te Fucinus vnda.

S

Vel vltimis Cic. in Verr. Hæc nauis onusta præda Siciliensi cū ipsa quoqúe esset ex pręda. Interim sententia tota repetitur. Cic. in eodem lib. Quid Cleomenes facere potuit? non enim possum quenquam insimulare falso. Quid inquam Cleomenes magnopere facere potuit? Ille verò apud Cic. locus est pulcherrimus in quo & primo verbo longo interuallo redditum est vltimū, & media primis, & medijs vltima congruunt. Vestrum iam hic factum reprehenditur P. C. non meum: ac pulcherrimum quidem factum, verum, vt dixi, non meum sed vestrum.

T

5. Traductio est, quæ facit, vt cū vnum verbum crebrius ponatur non modo nō offendat animum, sed etiā conciniorem orationē reddat, hoc modo. Prosper volens probare nullum naturæ vitium ab auctore esse ait. Dubium non est, contra naturam esse omne vitium etiam eius rei, cuius est vitium. Quapropter quoniam in quacunqúe re non vituperatur nisi vitium, ideo vitium est, quia contra

naturam

naturam est. Nullius rei rectè vituperatur vitium, nisi cuius natura laudatur. Non enim in vitio displicet nisi, quod corrumpit, quod in natura placet. Item, qui nihil habet in vita iucundius vita, is cũ virtute vitam non potest colere. Item, Eum tu hominem appellas, qui si fuisset homo, nunquam tam crudeliter vitam hominis petiisset. At erat inimicus: ergo inimicum sic vlcisci voluit, vt ipse sibi reperiretur inimicus? Item, Diuitias sine diuitum esse: tu verò virtutem præfer diuitijs. Nam si voles diuitias cum virtute comparare, uix satis idoneæ tibi videbuntur diuitiæ, quæ virtutis pedis ęquè sint. Ex eodem genere exornationis est cum idem verbum, seu nomen, modo ponitur in hac modo in altera re: de verbo hoc pacto: Cur eam rem tam studiosè curas, quæ multas tibi dabit curas? Item amari iucundum est si curetur, ne quid insit amari. Item ueniam ad vos si mihi senatus det veniam. Repetitur nomen primum quidem in diuersis casibus, quale est illud imprecor arma armis: pugnent ipsiqúe nepotes. Littora littoribus contraria, fluctibus vndas. Eleganter etiã Ioan. Picus Mirandul. cũ Deo loquens sic ait.

Nanque tua est nostris maior clementia culpis
Et dare non dignis res mage digna Deo est,
Quanquam sat digni, si quos dignatur amare
Qui quos non dignos inuenit, ipse facit.

Hoc autem Polyptoton Græci vocant. Huc etiam pertinet epanalepsis: hoc est à postremo ad primum uerbum regreßio. Quale est illud.

Multa super Priamo rogitans, super Hectore multa.

Item Proper. *Multum in amore fides: multum constantia prodest,*
Qui dare multa potest multa & amare potest.

Lib. 2. Eleg. 27.

Finitima huic quoqúe est Anadiplosis, quæ idem verbum in fine præcedẽtis, & initio sequẽtis orationis repetit. Quale est illud:

Vrbs Etrusca solo sequitur pulcherrimus astur,
Astur equo fidens, & versicoloribus armis.

Sic etiam Cic. contra Catil. ò tempora, ò mores, Senatus hoc intelligit, consul videt, hic tamen viuit: Viuit, immo verò etiam in senatum venit &c. Et oratio etiam hoc modo iteratur, quale est illud Sedulij de prima femina loquens Heu noxia coniux.

Noxia tu coniux magis an draco perfidus ille?
Perfidus ille draco, sed tu quoque noxia coniux.

Simile etiam illud Ioannis Picci Miranduli.

Sed præmit heu miseros tantæ indulgentia sortis
Quos facit natos gratia, culpa reos.
Culpa reos facit, sed vincat gratia culpam
Et tuus in nostro crimine crescat honor.

Articulus.

6. Articulus dicitur, cum singula verba interuallis distinguuntur cæsa oratione. Vt est illud Hieron. in Epist. ad Demetriadem. fęlix conscientia illa in cuius corde præter amorem Christi, quæ est sapientia, castitas, paciencia, atque Iustitia: nullus alius versatur amor, nec ad recordationem hominis aliquando suspirat, nec videre desiderat: quod cum viderit nolit dimittere. Item toto corde, tota anima, tota virtute omnibus viribus diligere est: omne quod blanditur de carne propria, vel aliena Sacrosanctæ carnis Christi amore postponere. Et illud Plauti. Vbi amor aduenit in cor hominis: & is vsqúe in pectus permanauit, & cor permadescit, simul res, fides, fama, virtus, decusqúe deserunt: homo fit modo nequior. Item hoc modo: Acrimonia, voce, vultu, aduersarios perterruisti. Item inimicos inuidia, iniurijs, potentia, perfidia, sustulisti. Contrariū est huic schema, quod coniunctionibus abundat vt; Crebra munuscula, & sudariola, & fasciola, & vestes ori applicatas, & oblata, ac degustatos cibos: blandas dulcesqúe literas sanctus amor non habet.

Item *Tectumque laremque.*

Armique, Amycleumque canem, cressamque pharetram.

Item & inimico proderas, & amicum lędebas, & tibi ipsi non consulebas. Item nec Reip. consuluisti, nec amicis profuisti, nec inimicis restitisti

Similiter cadens.

7. Similiter cadens exornatio est, cum eadem constructione verborum, duo aut plura sunt verba, quæ similiter ijsdem casibus efferuntur, hoc modo; Hominem laudas egentem virtutis, abundantē felicitatis. Item cuius omnis in pecunia spes est, cuius à sapientia animus est remotus. Diligentia comparat diuitias, negligentia corrumpit animum: & tamen cum ita viuit neminem præ se ducit hominem.

Similiter desinens.

8. Similiter desinens est, similis duarum sententiarum, aut pluriū finis, hoc est, cum orationis membra, vel articuli simili exitu terminantur. Vnde Cassiodorus super Psal. 41. Qui Deum ex toto corde, & ex tota anima, & ex tota virtute diligit locum vitijs non relinquit. Non enim intrat Diabolus cum Deo totus occupatus est animus. Diabolus enim vacantem desiderat: vt nudatam perquirat. Sed vbi Deum reperit sub magna confusione recedit. Visibilia cum aliquo liquore plena sunt; superuenientium augmenta nō capiunt: Ita nos diuina charitas si totos repleat: non erit quo crimen introeat. Item, Ad Deum qui vbiqúe præsens est, vbiqúe totus est: non pedibus licet ire, sed moribus peruenire: mores autem nostri non ex eo, quod quisqúe nouit, sed ex eo, quod diligit dijudicari solent: nec faciunt bonos vel malos mores: nisi boni vel mali sint amores. Præterea, Qui vult veram dilectionem prægustare,

Christum discat suauiter amare. Item thesaurus indeficiens est amor diuinus; quem qui habet diues est; quo quicunque caret pauper est. Cicero etiam vt eius semper voluntatibus non modo ciues assenserint, socii obtemperarint, hostes obedierint, sed etiā venti tempestatesque obsecundarint. Non modo ad salutem eius extinguendam, sed etiam gloriam per tales viros infringendam. Pulchrū huius figuræ exemplum est apud D. Bernardum; Mundus clamat inficiam, Dęmon clamat decipiam, Christus clamat reficiam. Item Aug. lib de Doct. Christ. latet vltimus dies, vt obseruentur omnes dies. Timor de futura morte mentem necessario concutit: & quasi clauus carnis omnes motus superbię ligno crucis affigit. Non potest male mori, qui bene vixerit: & vix bene moritur, qui male vixit. Item Hiero. super Ioan. Non est nostrum mortem arripere: sed illatam ab alijs libenter accipere. Vndè, & in persecutionibus non licet propria manu perire. Differt hæc figura à superiori: est enim similiter cadēs tantum casus similis, etiam si dissimilia sint quæ declinentur. At similiter desinens in eosdem exitus cadit, vt superiora exempla declarant. Atque eo fit, vt, similiter cadens verbis & nominibus tantum confici possit, cum similiter desinēs illis etiam, quæ declinari non possunt conficiatur: vt eiusdem nō est & facere fortiter, & viuere turpiter. Denique similiter caden[s], quouis, vt dictum est loco. Similiter desinens, non nisi in membris & articulis extremis.

Quomodo differant similiter cadens, & similiter desinés.

9. Hypallage est cum verba per aduersum intelliguntur, cum quod patimur agere dicimur, aut contra. Cic. Alio modo si propriā arcem dixisset, & horridam Africam horribili tremere tumultu cū dicit: pro Afris immutat Africam. Hanc hypallagen Rhetores, quia quasi summittantur verba pro verbis. Metonymiam Grammatici vocant, quod nomina transferantur.

Hypallage

10. Agnominatio quæ & Paronomasia dicitur est, cum paululum immutata verba atque deflexa in oratione ponuntur. Basil. ille magnus in eo explicando: destruam horrea mea, paronomasia vsus est: habes (inquit) horrea, ventres pauperum. Chry. in Epist. ad Timoth. fac (inquit) tibi debitorem Deum, & quid vis pete: primùm fęnerare, deinde repete, vt cum vsuris recipias, tende manus tuas non solùm in cęlum, sed etiam in pauperum manus, si eò manus porrexeris, verticem cęli tanges: nam qui ibi sedet, eleemosynam accipit, si manus infructuosas sustuleris, nihil fructus capies. Item, B. Amb. de virginibus, de B. virgine Maria loquens, ita scripsit: neque enim comites fęminas desiderabat, quę bonas cogitationes habebat. Hac Paronomasia aptissimè vtetur Christianus orator ad consolandos pauperes: Quid creditis? multi pauperes

Agnominatio.

sunt diuites, diuites gratia, diuites humilitate, diuites pacientia: multi autem diuites sunt magis pauperes, quàm ii, qui sunt pauperes humilitate, misericordia, Christianis virtutibus. Sed ea multis & varijs rebus cõficitur. Primo, Adiectione hoc modo, vt docet Cypri. de habitu virg. Capilli tibi non sunt, quos Deus fecit, sed quos Diabolus infecit. Item Cic. pro Cluentio. Si in hac calamitosa fama, quasi in aliqua perniciosissima flamma, & Enni morte immortalitatem. Secundò detractione, sic contra eum qui se legationi immoriturum dixerat pater Quinctiliani. Non exigo vt immoriaris legationi immorare. Tertiò commutatione, hoc modo, Cic. in Cat. Hanc Reip. pestem paulisper reprimi non in perpetuum comprimi posse. Quartò translatione. Videte iudices vtrum homini nano an vano credere malitis. Hæc figura leuis alioqui sententiarum pondere implenda est: Meritò igitur illa exempla vitandi potius, quam imitandi gratia ponit. Quinctil. Auium dulcedo ducit ad auium, & non Pisonum, sed pistorum. Pessimum verò ne patres conscripti circumscripti videantur.

Agnominatio quos modis fiat.

I

K

Defectio.

11. Defectio est, figura qua in oratione aliquid reticemus, quod ad perfectionem eius fit necessarium: Græcè, Eclypsis dicitur, vt Ter. in And. verbum vnum caue de nuptijs, deest, dicas.

Reticentia.

12. Reticentia, quam Cic. præcisionem, alij Aposiopesin vocãt, & vt Quinct. existimauit, nonnulli interruptionem appellant cuius officium est ostendere affectus vel iræ, vt Virg.

Quas ego sed motos præstat componere fluctus.

L

Vel solicitudinis & quasi religionis: An ille huius legis, cùm Clodius à se inuentam gloriatur, mentionem facere ausus esset viuo Milone, ne dicam consule? de nostro enim omnium non audeo totum dicere.

De figuris sententiarum. Cap. II.

M

Figuræ sententiarum propriè sunt octo prout apud auctores obseruare potui quarum definitiones, subiectis exemplis, quanta fieri potest breuitate declarabimus. Est autem sententiarum exornatio, quæ non in verbis, sed in ipsis rebus quandam habet dignitatem. Atqúe ea de causa sententiarum ornamenta maiora sunt, eisqúe oratio non minus illuminatur, quam aurum encausto vti è diuerso ijs absentibus eneruis & elumbis humi repit. Quocirca diligenter memoria tenenda sunt earum nomina & numerus eo ordine quo sequuntur.

Interrogatio.	Communicatio.
Subiectio.	Permissio.
Exclamatio.	Licentia.
Apostrophe.	Auersio.
Dubitatio.	

Interrogatio modo simplex est, modo figurata omnesqúe recipit affectus, & apertè dissimilem à cõmuni pronunciandi requirit modum. Simplex, Vt sic rogare. Quis mortem temporalem metuat: cui æterna vita promittitur? Quis labores carnis timeat: cum se in perpetua requie nouerit collocandum? Item, Quid est mors? relictio corporis: depositio sarcinæ grauis: sed si alia sarcina non portetur, qua homo præcipitetur in gehennam. Tum sed vos qui tandem? quibus aut venistis ab oris? Interrogatio figurata est quoties non sciscitandi gratia assumitur, sed instandi: vt Quousque dementes erimus? non satis vobis videtur ad supplicium vobis comparandum, quod nullum opus editis: nisi damnum præterea illud vobis contrahatis, quod de alijs detrahendo fit? Item illud etiam. quousqúe tandem abutere Catilina patientia nostra? & patere tua cõsilia non sentis? Quanto enim magis ardet, quàm si diceretur. Diu abuteris patientia nostra, & patent tua consilia. Varijs de causis interrogatione, quæ sententiarum figura est utimur. Interrogamus enim, vel quod negari non possit: cuiusmodi exempla innumerabilia sunt apud sanctos patres: Ex quibus hoc vno erimus contenti, quod S. Amb. lib. de virginibus. de B. virgine, verba faciens, imitandam proponitur: quãdo (inquit) Ista vel vultu lesit parentes? quãdo dissensit à propinquis? quando fastidiuit humilem? quando derisit debilem? quando vitauit inopem? eos solos cętus virorum inuisere; quos misericordia nõ erubesceret, neque preteriret verecundia nihil toruum in oculis, nihil in verbis procax, nihil in actu inverecundum: non gestus fractum non incessus solutior, non vox petulantior, vt ipsa corporis species, simulachrum fuerit mentis, figura probitatis. Item ex humanis: Dixit ne tandem causam C. Fidiculanius Falcula? Aut vbi respondendi difficilis est ratio, vt vulgo vti solemus, Quomodo. Quid fieri potest? Aut inuidię gratia, vt, Medea apud Senecam. Quas peti terras iubes? Aut miserationis, vt Sinon apud Virg. Heu quæ me tellus, quæ me æquora possunt accipere? Aut instandi & auferendæ dissimulationis, vt Asinius, Audisne? furiosum, inquam, non inofficiosum testamentum reprehendimus. Totum hoc plenum est varietatis, nam & indignationi cõuenit, Et quisquam numen Iunonis adoret? & admirationi. Quid non mortalia pectora cogis auri sacra fames? Est interim acrius imperandi genus, Non arma expedient totaqúe ex vrbe sequentur?

Interrogatio.

Et

Et ipsi nosmet interrogamus: quale est illud Terentianum, Quid igitur faciam? Hęc figura in quocunque dicendi genere, commodè adhiberi potest: sed in primis conuenit ad perspicuitatem orationis, & ad docendum. Et tunc sic ea vti licebit; cogitatis fratres, interdum vos esse homines ad imaginem, & similitudinem Dei factos? cogitatis, sanguine Domini nostri IESV CHRISTI vos esse redemptos? Cogitatis quid pro vobis in sanctissimo baptismatis sacramento, sponsores vestri polliciti sint? certè rerum omnium, quas commemoraui, vos oblitos esse, quispiam posset existimare, cum sic viuatis, vt nec dignitatem hominis, nec beneficia, quæ à Deo accepistis, recordari videmini.

R

Subiectio.

Subiectio est, cum interrogamus aduersarios, aut quęrimus ipsi ab illis, aut quid contra nos dici posit: deinde subijcimus id quod dici oportet, aut quod non oportet, aut nobis adiumento futurum sit, aut illis obfuturum è contrario, hoc modo: Quęro igitur vnde iste tam pecuniosus sit factus. Amplum patrimonium reliqtũ est? At patris bona venierunt. Hęreditas aliqua obuenit? non potest dici, sed etiam à necessarijs omnibus exhæredatus est, Pręmium ali quod ex lite, aut iudicio cœpit? non modo id non fecit, sed etiam insuper ipse grandi sponsione victus est. Ergo si his rationibus locu pletatus non est: aut isti domi nascitur aurum, aut, vnde licitum nõ est pecunias accepit. Item sed vt ad vos orationem conuertam Iudæi, quid vos tam diu istis erroribus irretitos retinet, an prophetę? sed pro nobis militant. An Moyses? verum ille omnia sua scripta & dicta in Christum contulit. An verò vmbrę & figuræ legis? sed eæ in Christo repręsentantur. Subiectio hæc est apud S. Hierony. in epistola ad Heliodorum, Paupertatem times? Sed beatos Christus pauperes appellat. Labore terreris? at nemo athleta sine sudore coronatur. De cibo cogitas? Sed fides famem non timet. Super nudam metuis humum exesa ieiunijs membra collidere? Sed Dominus tecum iacet. Squallidi capitis horret inculta Cęsaries? Sed caput tuum Christus est, Infinita æterni vastitas te terret? Sed tu paradisum mente deambula.

S

T

Exclamatio.

Exclamatio est, quæ conficit significationem doloris, aut indignationis alicuius per hominis, aut rei cuiuspiam compellationem, hoc modo: Te nunc alloquor Africane, cuius mortui quoqúe nomen decori est ciuitati Cic. in Anton. O miserum me consumptis enim lachrymis, infixus tamen pectori hæret dolor. Idem cõtra Rullum, O perturbatam rationem, ò libidinem refrenandam, ò consilia dissoluta atqúe perdita. Et in Catil. O tempora, ò mores, Senatus hoc intelligit, consul videt, hic tamen viuit. Solet vt plurimum exclamatio postponi prolixę alicuius rei probationi ad impellendũ ma-

V

gis

gis audientium animos. Quemadmodum Apostolus enumeratis latè corporis huius vitijs subiungit. Infęlix ego quis me liberabit mole corporis huius, & in meditationem rerum cęlestium, & diuinarũ raptus exclamat. O altitudo diuitiarum sapientiæ & sciẽtiæ Dei. Exclamatione vsus est Nazianz. in Apologetico, cum dixit: Ad peccatum huiusqúe medicos, & depulsores, frontem apertè perficamus, nudo capite (vt est in prouerbio) in flagitium omne prorumpentes (ò insignem stuporem, aut si quo alio nomine aptior huiusmodi affectus appellari potest) quosqúe vt pręclarè de nobis meritos, amore prosequi decebat, eos, vt hostes vlciscimur. Idem in laudibus Heronis. Tandem à vesano & impio magistratu correptus (ò nobilem calamitatem, ò sacra tua vulnera) virgis quidem, egregio tuo corpore laceratis, sed ita tamen, vt non tuo supplicio, sed alterius cuiusdam supplicijs interesse videreris. Exclamabit interdũ. Ecclesiasticus orator, ò tempora, ò mores, ò prauas consuetudines, ò peruersa hominum ingenia, ò miserum sæculum, ò calamitosam Remp. Christianam. Adhibebit tamen modum in exclamationibus, illasqúe post reprehensiones vitiorum pręsertim publicorum collocabit. Sed suo loco adhibeantur, nam importunæ exclamationes auctoritatem adimunt dicenti.

X

Y

Quotiescunqúe acclamatur narrationi vel confirmationi alicuius rei Epiphonematis nomen sibi vendicat: vt. si quis dinumeratis Christi passionibus addat, hoc: Tot tantisqúe cruciatibus peccata sunt expianda: aut sic. O fęlix culpa, quæ talem ac tantum meruit habere redemptorem. Et apud Virg.

Greg.

Z

Tantæ molis erat Romanam condere gentem.

Apostrophe

Apostrophe figura est, cum sermonem à Iudice, vel auditore ad absentem aliquem conuertimus. Mirè nanqúe cum variat orationem, tum excitat. Hac & aduersariorum cogitationis velut secum loquentium protrahimus: quę tamen ita demum à fide non abhorrent, si ea locutos finxerimus, quæ cogitasse eos, non sit absurdum, & nostros cum alijs sermones, & aliorum inter se credibiliter introducimus: & suadendo, obiurgando, quærendo, laudando, miserando, personas Idoneas damus. Quin deducere Deum, & Sanctos in hoc genere dicendi, & inferos excitare, concessum est. Vrbes etiã populiqúe vocem accipit. Vnde cunctis affectibus seruit. Aliqui tamen ne in procemio ea vtamur, non quia non licet, sed quia non putent vtile vetant. Ita si vincet vtilitas, propter eandem causam facere debebimus, propter quam vtamur. Et Demosthenes autem ad Aeschinem orationem in procemio conuertit, & Marcus Tullius cum pro alijs quibusdam, ad quos & visum est, tum pro Ligario ad Tuberonem. Hac etiam vsus est Dauid: cũ ait Montes Gel-

A

boè, nec ros, nec pluuia veniant super vos, neque sint Agri primitiarum, quia ibi abiectus est clypeus fortium. Item Ber. Ecce coram tremendo Iudice peccatores assistimus: cuius manus terribilis: gladium iræ suæ vibrat, super nos. Et quis auertet eam. Nemo dominatam idoneus: vt gladio domini obijciat manum: vt tu Dei amantissima: per quam primum in terris suscepimus misericordiã de manu domini. Sic & illa, Apud Petrum Damianum. Hinc fratres: hinc ergo perpendite: quibus laudibus digna sit. Beata & gloriosa virgo Maria: quæ illum castissimis suis visceribus nobis genuit: quę nos de tam profundo gutture auidissimi draconis eripuit. Ad eius nanque digna efferendam prçconia non rhetoricorum diserta facundia: non dialecticorum subtilia argumenta: non acutissima philosophorum apta reperiuntur ingenia. Et quid mirum? si hęc ineffabilis virgo in suis laudibus modum humanæ vocis exuperat: quum ipsum humani generis naturam excellentium meritorum dignitate transcendat.

Super. Euãg. liber gene.

B

Epithonema.

Epiphonemate quoqúe prædicatoribus interdum vtendum est post rerum expositionem: vt Grego. ille Nazian. in laudibu Athanasij post exemplum Iob, & calamitates copiosius explicatas, & iudicium Dei hoc epiphonemate concludit. Hæc vulnerum medicina, hęc certaminis corona, hoc patientię premium.

C

Dubitatio.

Dubitatio est, cum simulamus quærere nos vnde incipiendum, vbi desinendum: quid potissimum dicendum, an omnino dicendum sit: quod schema incredibilem veritatis fidem affert. Pro Cluent. equidem quod ad me attinet, quo me vertam nescio: negem fuisse infamiam iudicij corrupti? negem illam rem agitatam in concionibus iactatam in iudicijs? commemoratam in senatu? euellam ex animis hominum tantam opinionem? tam penitus insitam? tam vetustam? & quid agam iudices? quo accusationis meę rationem conferam? quo me vertam? Dubitationem adhibuit Basil. in temulentos. Quomodo in his rebus me geram? si & oratio inutilis est, & silentium difficultates multas & incommoda habet? diligentiam & curam omittemus? at periculum habet negligẽtia: an in ebrios aliquid loquar? at mortuis auribus insonamus. Item D. Greg de Magdal. Quid igitur miramur fratres? Mariam venientem, an dominum suscipientem? suscipientem dicam, an trahentẽ? Dicam melius trahentem, & suscipientem. Ita oratorio quodam modo adhiberi potest hęc figura, & valet ad docendum, atqúe ad delectandum.

D

E

Communicatio.

Communicatio est, cum aut ipsos aduersarios consulimus, vt Domitius Afer pro Cloantilla. At illa nescit trepida quid liceat fœminæ, quid coniugem deceat: forte vos in illa solicitudine obuios

casus miseræ mulieri obtulit tu frater, vos paterni amici quod con silium datis? aut cū iudicibus quasi deliberamus quod est frequen tissimum & Quid suadetis? & vos interrogo quid tandē fieri opor tuit? vt cato cedo vos, si in eo loco essetis quid aliud fecissetis? & alibi cōmunem rem agi putato te ac vos huius rei præpositos esse. Communicationis exemplum est in Act. Apost. vbi legimus, Sit F ne magis hominibus obtemperandum quàm Deo ipsi iudicate. Grego. Nazianz. in orat. de moderatione seruandā in disputando. Vultis igitur, inquit, ipsi contentionis huiusce causam proferre, an mihi potius, medici muneri fungenti eam exponendam & emendandam relinquitis?

Permissio est, cum alicui rei vehementer confidimus & ostendimus nos eam tradere atque concedere alicuius voluntati: hoc modo: Quoniam omnibus rebus ereptis solum mihi superest animus, & corpus, hæc ipsa, quæ mihi de multis sola relicta est, vobis & ve G stræ condono potestati. Vos me, quo pacto vobis videbitur, me abutamini licebit impune: in me, quidquid libet statuite, edicite atq; obtemperabo. Hoc genus, tametsi alias quoque nonnunquam tractandum est, tamen ad misericordiam commouendam vehementissimè est accommodatum.

Licentia est, cum apud eos, quos aut vereri, aut metuere debemus, tamen aliquid pro iure nostro dicimus quod eos minimè offendat, aut quos ij diligunt, cum in aliquo errato vere reprehendi posse videantur: hoc modo. Miramini Quirites, quod ab omnibus H vestræ rationes deserantur? quod causam vestram nemo suscipiat, quod se nemo vestri defensorem profiteatur? id tribuite vestræ cul pæ atqúe desinite mirari. Quid enim est, quare non omnes istam rem fugere ac vitare debeant? Recordamini quos habueritis defen sores, studia eorum vobis ante oculos proponite, deindè exitus om nium considerate tum vobis veniet in mētem, vt vere dicam, negligentia vestra siue ignauia potius, illos omnes ante oculos vestros tru cidatos esse, inimicos eorum vestris suffragijs in amplissimum locum peruenisse. Licentiam adhibuit Gregor. Nazianz. in laudi I bus Cæsarii cum dixit, Meum munus est oratio, quam etiam fortasse posteritas exceptura est, nunquam inter morientem, nec eum, qui ex hac vita migrarit, prorsus abire sinentem, verum in auribus, animisqúe hominum quem ornandum susceperit, semper cōseruantem, eiusqúe, qui desideratur imaginem expressius quàm in tabula, proponentem. Ad hunc modum liberam interdum vocem proferre poterit Ecclesiasticus orator, raro tamen admodum verbi causa: Quid potui facere fratres, & non feci? nunquam diu à vobis abfui, vobis sanctissima sacramenta ministraui, verbum Dei expli

caui, pauperibus, quãtum potui, opem tuli, paterno vos omnes amore dilexi: pro quibus rebus quam gratiam mihi habetis fratres? nihil profuit mea diligentia, obfuit potius quibusdam, qui me monentem ferre non possunt, & veluti phrenetici, animarum suarum medicum auersantur. Sed adhibenda est maxima cautio, ne hac figura nimium delectari videatur ecclesiasticus orator.

K

Auersio est quando absqúe sententiæ immutatione ad alia quodammodo deflectimus vt si dicamus Decios, Marios, Camillos, & te Cæsar, persequebatur. Auersione etiam Nazianz. in funere Cęsarii fratris vsus est, cum ad eum ita orationem conuertit. Habes à me Cæsari, funebre munus, habes orationum mearum primitias, habes à me ornamentum omnium ornamentorum. Idem in prima orat. in Iulianum. Constantium Imperatorem vita iam functum, & aliquando infra ad Iulianum orationem conuertit S. Leo Papa, in serm. 4. in Epiphaniam Domini superfluo. Herodes timore turbaris, & frustra in suspectum tibi puerum sęuire moliris, non capit Christum regio tua, nec mundi Dominus potestatis tuæ sceptri est contentus angustijs.

L

De figuris orationis quibus oratio augetur & amplificatur.

CAP. III.

PERNECESSARIAE sunt huius generis figuræ quibus non modo pingitur, verum etiam dilatatur oratio per amplificationem, quæ quidẽ definitur: Ampla & copiosa alicuius rei exornatio: vbi argumenta ipsa cum verbis, tum rebus amplissimè dilatantur ad ipsos magis afficiendos auditores. Cuius tria commodissima exempla apud Ezechielem reperiuntur. Amplificaturus enim casum, & ruinam Tyri, primum eius gloriam, immensas opes, & emporij celebritatem longa & magnifica oratione amplificat. Simili ratione regni Assyriorum vastationem prænuntiaturus, primũ quidem gloriam extollit: similiqúe ordine Aegyptij euersionem amplificat. Eademqúe ratione, verbisqúe splendidissimis Israelitici populi ingratum animum & scelera exagerat, diuinis beneficijs primum longa oratione enumeratis. Sic enim populum suum dominus sub mulieris nomine alloquitur. Transiens per te, vi di te conculcari in sanguine tuo: & dixi tibi cum esses in sanguine tuo, viue. Multiplicatam quasi germen agri dedi te, & multiplicata es, & grandis effecta &c. Simili quoqúe Nathan propheta Dauidis adulterium accusauit, diuinis beneficiis quæ in illum Dominus contulerat primum expositis. Amplificationis contrarium est Tapinosis latine humiliatio dicitur. Est autem figura cum rei magnæ expositio humilis adijcitur, vt apud Virg. Dulichias vexasse rates: vexasse per Tapinosin dictum est, nam non vexauit sed euertit, vt no-

Amplificationis deffinitio c. 27.

M

Cap. 3.

Cap. 16.

N

Amplificationis contrarium.

tat Seruius. De his alij diffusè tractarunt, vt Quinctilianus, & Cic. in part. & auctor ad Herennium nos eorum latè sparseqúe dicta quantum ad rem facere videbitur contrahemus earum definitionibus & exēplis ob oculos positis. Nomina autē earū sunt hęc.

Interpretatio.	Effictio.	Contentio.
Definitio.	Gradatio.	Circuitio.
Demonstratio.	Transitio.	Expolitio.
Significatio.	Correctio.	Sententia.
Prosopopęia.	Interpositio.	

Lib.8.c.4.
Lib.3.

O

Interpretatio est quæ non iterans idem reintegrat verbum, sed id commutat quod positum est alio verbo quod idem valeat. Græci synonymiam vocant & definiunt eam esse cum verba idem significantia congregantur. Vt quæ cum ita sint Catilina, perge quo cœpisti, egredere aliquando ex vrbe, patent portæ proficiscere: & alio loco, Abijt, excessit, erupit, euasit, Item populatus est regionem, prouinciam vastauit nihil reliqui fecit. Non te pudet mentiri? non vereris contra solem loqui? non erubescis palam falsa proferre? nec verba modo, sed sensus quoqúe idem facientes aceruantur. Perturbatio ista mentis & quędam scelerum offusa caligo, & ardentes furiarum faces excitarunt.

P

Definitio est, rei propositæ propria & dilucida & breuiter comprehensa verbis enunciatio, quæ cōstat maximè genere, specie, differentibus, & proprijs vt patet in illa Viguerij in Institu. Eucharistia est cibus & potus spiritalis, veri corporis & sanguinis Domini nostri IESV CHRISTI, sub speciebus panis & vini consecratis ad bonam, & optimam consequendam gratiam. Item virtus est vitium fugere, & sapientia prima stultitia caruisse. Item oratio est animi ad Deum eleuatio. Item patientia est suas, & suorum iniurias: ac cætera mala æquanimiter ferre.

Q

23.q.1.§.1.

Demōstratio, quā descriptione Cic. appellat, est proposita forma quædā rerū ita expressa verbis, vt cerni potius videatur quàm audiri, vel est rerū quæ geruntur sub aspectū pęne subiectio, vt Act. in Verr.7. Ipse inflāmatus scelere ac furore in forū venit ardebant oculi, toto ex ore crudelitas emicabat: Pertinet maxime ad genus demonstratiuum: valet interdū ad docendū, & ad cōmouendū. Ea tamē vtatur, nō vt sibi ea in re placere videatur, sed vt res potius ante oculos ponat. Huius pręclarū est exemplū apud B. Basiliū, cum diuiti auaro terrorem extremi incutit iudicij. Nunquā ne (inquit) ista temulentia sobrius es futurus? non Christi iudiciū ante oculos pones? quam defensionē afferes cum ij qui à te sint iniurijs, & contumelijs violati te circumsistent, & ad iustum iudicē, qui decipi nequeat, in errorem impelles? nullus ibi orator, nullum verborum lenocinium,

Cic.7.

R

quod veritatem iudici poſsit eripere : adulatores non ſequuntur, nõ pecuniæ, non dignitatis amplitudo, deſertus ab amicis, ab auditoribus, à patronis, defenſionis erepta facultate, probris & ignominia affectus arripieris, mçſtus, triſtis, demiſſus, deſtitutus, ſine vlla vel muſsitandi libertate, quocunqúe enim oculos conuerteris, perſpicuæ malorum imagines tibi obſeruabuntur. Hinc orborum lachrymæ, hinc viduę gemitus, ex parte altera pauperes à te pugnis percuſsi, ſerui lacerati, irritati vicini, & ad iracundiam inflammati omnia in te irruent, triſte agmen circumſtabit facinorum tuorum, atque ſcelerum. D. Ambroſius de S. Tecla virgine ſic etiam ſcribit, cernere erat lingentem pedes beſtiam, cubitare humi, mutuo teſtificantem ſono, quod ſacrum virginis corpus violare non poſſet, ergo adorabat prędam ſuam beſtia, & propriæ oblita naturæ, naturã induerat, quam homines amiſerant. Videres quadam naturæ transfuſione homines feritate indutos, ſęuitiam imperare beſtię, beſtiam exoſculantem pedes virginis, docere quid homines facere deberẽt. Tantum habet virginitas admirationis, vt eam etiam leones mirentur non impaſtos cibus flexit, non citatos impetus rapuit, non ſtimulatos ira exaſpirauit, non vſus decepit aſſuetos, nõ feros natura poſſedit. Docuerunt religionem dum adorant martyrem, docuerunt etiam caſtitatẽ dum virgini nihil aliud niſi plantas exoſculantur, demerſis in terrã oculis tanquam verecundantibus, ne mas aliquis vel beſtia nudam virginẽ videret. Illuſtre verò in primis illud exẽplum apud B. Baſilium in orat. de Martyre Gordio, Tota vrbe tumultus erat ſummaqúe rerum perturbatio à viris ſanctiſsimis, atque integerrimis prædæ abigebantur, pecuniæ diripiebantur, hominum Chriſti amantium corpora lacerabantur, per mediam vrbem matronę trahebantur, non pueritiæ miſericordia erat, non verecundia ſenectutis, innoxij, & inſontes homines ſupplicia facinoroſorum ſuſtinebant, ad recipiendos iuſtos carceres anguſti, domus opulentæ & copioſæ deſerebantur, profugorum & miſerorum exulum plenę ſolitudines. Nec ſolum quæ facta ſunt aut fiant, ſed etiam quæ futura ſint, aut quæ futura fuerint dicendo exprimimus. Mirè tractat hæc Cic. pro Milone quæ futura fuerit Clodius ſi præturam inuaſiſſet. Hæc translatio temporum erit verecundior ſi proponamus talia credite vos intueri, vt Cic. Hæc quæ non vidiſtis oculis animis cernere poteſtis. Deſcriptiones autem multæ reperiuntur apud ſanctos patres. vide Greg. Nazianz. In laudibus Athanaſij, In Cæſarij funere, & Baſil. In laudem 40. martyrum.

Significatio, quæ & Emphaſis dicitur, eſt figura cum tacita verbis ſubeſt ſignificatio, quod Ioannes contemplator excelſus magnifice conſequutus eſt cùm dixit verbum caro factum eſt. Huc per-

S T V X

tinet illud quod in Isa. 46. dicitur. Audite me domus Iacob, qui gestamini ab vtero vsque ad senectam, ego ipse portabo: ego feci, ego terram. Item, Hoc scandalizat vos? singula verba Emphasim quandam habent, hoc, inquit, hoc, vel quod maximè consolari debuerat: hoc, quod vel maximè amorem meum in vos ostendit: hoc vos scandalizat? Deindè, idem est ac si diceret: vos quæ tanta vidistis, tanta audistis, quæ discipulos vos profitemini meos, vos ne in hoc scandalizamini? Eius duo sunt genera: vnum quo plus significatur, quam dicitur: vt cantando tu illum, quasi dicat, indoctus peritissimum. vel cum maius dicitur sub quo etiam minus intelligere volumus. Alterum quo etiam illud significatur, quod non dicitur, vt est illud Virg. Georg. 1.

---- Cum iam glandes atque arbuta sacræ
Deficerent syluæ

hoc est non solum aliæ, sed etiam sacræ: nam teste Seruio harum sterilitas aliarum denotat in fœcunditatem.

Prosopopęia ad verbum dicitur personę fictio. Figura est cum persona aliqua fingitur vt quando inanimatum loquitur ad animatum, ut apud Ouid. Eleg. 1. lib. 1. de tristibus vel è conuerso vt Horat. in Epodo.

Quid amplius vis? ò mare, & terra, & ardeo.

De hac Quinctilianus. Illa audaciora & maiorum (vt Cicero existimat) laterum, fictiones personarum, quæ prosopopeiæ dicuntur: mire nanqúe tunc variant orationem, tum excitant. His etiam aduersariorum cogitationes velut secum loquentium protrahimus: quę tamen ita demum à fide non abhorrent, si ea locutos finxerimus, quæ cogitasse eos non sit absurdum. Et nostros cum alijs sermones, & aliorum inter se credibiliter inducimus: & suadendo, obiurgando, quærendo, laudando, miserando, personas idoneas damus. Quin deducere Deus in hoc genere dicendi, & inferos excitare concessum est. Vrbes etiam populiqúe voces accipiunt. Ac sunt quidem, qui has demum prosopopęias dicunt: in quibus & corpora & verba fingimus: sermones hominum assimulatos dicere dialogos malunt. Prosopopęiæ exemplum est Sancti Ephrem, vbi animi sui timorem explicat: oculos in cęlum sustulit, & stupore quodam affectus, tanquam extra me attonitus hęsi, magnaqúe formidine totus horrescens cordis oculis Dominum summa in gloria vidi & animam meam sic alloquentem: Cur ò anima cęlestem thalamum tuum, immensa lucis, & glorię pulchritudine illustrem contemnis? cur sponsa mea, odio persequeris me purissimum sponsum tuum atqúe immortalem? cur ea despicis bona, quæ ego tibi in lumine vitæ præparaui.

Lib. 6. c. 2.

Y Z A B

Effectio eſt cum exprimitur, & effingitur verbis corporis cuiuſpiam forma quo ad ſatis ſit ad intelligendum: hoc modo. Hunc dico iudices rubrum, breuem, incuruum, canum, ſubcriſpum, cęſium, cui ſanè magna eſt in mento cicatrix ſi quo modo poteſt uobis in memoriam redire. Habet hęc exornatio cum vtilitatem, ſi quem velis oſtendere, tum uenuſtatem ſi breuiter & dilucide facta eſt.

Gradatio apud Rhetores dicitur cum ex prima ſententia oritur ſecunda, & ex ſecunda tertia, atque ita deinceps. Auct. ad Herenn. lib.4. Gradatio eſt in qua non ante ad conſequens verbum deſcenditur, quam ad ſuperius concenſum eſt: hoc modo: Tribulatio, inquit, Apoſtolus patientiam operatur, patientia probationem, probatio verò ſpem, ſpes autem non confundit. Et iterum, Quos, inquit, pręſciuit & prędeſtinauit, hos & vocauit: & quos vocauit illos & iuſtificauit &c. In eodem etiam capite per interrogationem & repetitionem elegantiſsime ait: Quomodo inuocabunt, in quem non crediderunt, quomodo verò credent ei quem non audierunt? Item non ſenſi hęc & non ſuaſi, nequé ſuaſi & non ipſe ſtatim facere cœpi, nequé facere cœpi & non perfeci, neque perfeci & non probaui. In hoc vltimo exemplo, non decus modo, ſed vis etiam & acrimonia ineſt. Item Iacobus Chriſtiano homini in aduerſis gaudendum eſſe, fere tali probat gradatione. Nam tentatio operatur pacientiam, pacientia perfectionem, perfectio vitam æternam. Item Cic. Nam quæ reliqua ſpes libertatis manet, ſi illis, & quodlibet licet, & quod licet poſſunt, & quod poſſunt audent, & quod audent faciunt, & quod faciunt vobis moleſtum non eſt? Conſimili modo Africanus aiebat: Ex innoſcentia naſcitur dignitas, ex dignitate honor, ex honore imperium, ex imperio libertas, ex libertate gaudium. Virg. in Alexi.

Torua leæna lupum ſequitur: lupus ipſe capellam.
Florentem cytiſum ſequitur laſciua puella.

& illud.

Mars videt hanc viſamque cupit, potiturque cupita.

3. de Orat. Hanc figuram Cic. conuerſionem quandam & verborum concinnam tranſgreſsionem vocat.

Tranſitio vocatur, quæ cum oſtendit, breuiter quid dictum ſit proponit, item breui quid conſequatur, hoc modo: Conſideratũ eſt, quomodo Spiritus Sancti operatione virgo Maria genitrix pariter & caſta extiterit, age nunc demonſtremus id priuilegium, & ſingulari quodam modo ius ei ſoli proprium eſſe, nulliqúe pręter eam tribui poſſe. Sanctus Chryſoſt. cum orationem oſtendiſſet expiandi peccata vim habere, ſic ad aliud argumentum tranſijt: nec uerò peccata ſolum purgat oratio, ſed pericula etiam grauisſima depel-

lit,

lit, deinde exemplis id confirmat, & pluribus explicatis, sic ad orationem transfert. Quæ iam commemoraui, satis sint ad vim & potestatem sanctarum prçcum ostendendam: melius verò fortasse est, ad sacras literas accedentem, ex oraculis Christi intelligere, quas diuitias prçces ijs concilient, qui in ijs omnem ætatẽ ponunt Agens orator Ecclesiasticus de curiositate otij filia, vbi ostenderit curiosos non solum tempus conterere, rem pretiosissimam, sed discordias ferere subiunget, sibi etiam odio comparare solitos, & cum maximè soleant esse delatores, in varias plerumque calamitates incidere. Et ad Herenn. lib. 4. in patriam cuiusmodi fuerit habetis, nunc in parentes qualis existerit considerate. Proficit hæc aliquantum exornatio ad duas res; nam & quid dixerit commonet, & ad reliquum comparat auditorem.

G

Correctio est, quæ tollit id quod dictũ est, & pro eo id quod magis idoneum videtur reponit hoc modo. Quod si ille suos hospites rogasset immo inuenisset modo, hoc facile perfici posset. Item nam postquam isti vicerunt, atqúe adeo victi sunt, eam quomodo victoriam appellem, quæ victoribus plus calamitatis quàm boni dederit? Correctionis exemplum extat apud B. Basilium in orat. de ieiunio. Quid facilius, inquit, & leuius ventri est, tenuitate victus noctem traducere, an ciborum copia oppressum iacere? vel potius ne iacere quidem, sed crebro se versare, cum gemens disrumpitur? nisi forte dicas, gubernatores, oppressam onere nauem, quam leuiorem atqúe expeditam. Hac dicendi forma ad reprehendendum vti poterit Ecclesiasticus orator. Multi ita se diligunt, aut potius se non diligunt, vt adulatoribus delectentur, & monitores suos odio habeant. Commouetur hoc genere animus auditoris res enim cõmuni verbo elata tantũmodo dicta videtur ea post ipsius oratoris correctionem magis idonea fit pronunciatione.

H

Orat. 1.

I

Parenthesis quam Quinctilianus interpretationem, uel interclusionem vocat est clausula orationis contextui interiecta, qua remota sensus manet integer vel est declinatio breuis à proposito, cum continuationi medius aliquis sensus interuenit Virg.

K

Vare tuum nomen (superet modo Mantua nobis
Mantua væ miseræ nimium vicina Cremonæ)

Longior illa digresio, quæ multis pars causæ videtur inter figuras iudicio quorundam numeranda nõ est: verum à Cic. numeratur his verbis. Et ab re non longa digresio, in qua cum fuerit delectatio, tum reditus ad rem aptus & concinnus esse debet. Exemplum est apud Cic. de situ & ornatu Syracusarum aliaqúe permulta.

Quatenus autem oratori Ecclesiastico liceat digredi, non facile est præscribere, videat quid proposuerit, meminerit illud, quod in

primis eo die docere sibi in animum induxit, ita digredietur, vt redeat semper vnde deflexit oratio. Quanquam S. Chrysost. in Homilijs de vitando iuramento, & alijs etiam in locis interdum ita digressus est, vt illud quod antea proposuerat, in aliud tempus reiecerit: quod Spiritu Sanctu ita dictante, sanctissimum virum fecisse credendum est. Hi autem erunt loci ad digrediendum valde accommodati: contra peruersum morem spectaculorum, contra choreas sathanæ, contra libidinum magistras horum temporum insulsas comedias, commode autem digredietur ijs diebus quibus caro ita insultat vt plerique homines insanire videantur, vt belli tempore, in caritate annonę. Inprimis autem omni tempore, cum tot tamque grauia peccata à lingua proficiscantur, digrediatur sæpe contra blasphemos. Poterit etiam sæpe per digressionem commemorare maximum esse peccatum periurium. Necesse est etiam calamitosis his temporibus, quibus hi qui habentur boni viri à Detractionis vitio non sunt liberi, reprehendere maximè detractatores. Verum cum maledicorum plena sint omnia, ita vt nec subditi principibus, nec discipuli magistris, nec sacerdotes Episcopis, nec filij parentibus: parentes etiam (quod valde miserabile est) filijs desinant maledicere. Digrediatur sepe (etiam si locus postulare id minime videbitur) in huiusmodi digressionibus uersans Ecclesiasticus orator, populorũ utilitati consulens pluribus verbis sæpe poterit tractare magis communes locos, Christianæ religioni valde accommodatos: ita tamen vt de his, quæ diximus & de alijs nunquam ita digrediantur, vt vnde digressi sint non reuertantur.

Contentio, vel vt quidam uocant, contrapositum, contrarium Antitheton græcis dicitur non vno fit modo, sed uel singula singulis opponuntur: Vt vicit pudorem libido, timorem audacia, rationem amentia; & bina binis, non nostri ingenij, uestri auxilij est. Nec semper contrapositum subiungitur, vt in hoc Cic. pro Mil. Etenim hęc iudices non scripta, sed nata lex. Verum sicut Cic. dicit, quod de singulis rebus propositis refertur ad singula, vt in eo quod sequitur. Quam non didiscimus, accepimus, legimus, uerum ex natura ipsa arripuimus, hausimus, expressimus. Virtutem præsentem odimus absentem quærimus inuidi. Sanctus Episcopus & martyr Cyprianus in libro de patientia de Christo loquens, pulchris Antithetis vsus est, his uerbis: vt insultantium sputa patienter exciperet, qui sputo suo cæci oculos ante formauerat: & cuius in nomine, nunc à seruis suis Zabulas cum Angelis suis flagellatur, flagella ipse pateretur, coronaretur spinis, qui martyres floribus coronat æternis, palmis in faciem verberaretur, qui palmas veras vincentibus tribuit, spoliaretur veste terrena, qui indumento immortalitatis cæteros

uestit,

L M N O

veſtit,cibaretur felle,qui cibum cæleſtem dedit; acto potaretur qui poculum ſalutare propinauit.B.Ambroſius de virginibus ſcribens, eleganter hanc figuram adhibuit: Non eſt(inquit)Chriſtus circumforaneus. Chriſtus enim eſt pax, in foro lites; Chriſtus charitas eſt,in foro obtrectatio. Antitheſis vti poterit orator, docens ſpiritalis vitæ cōmoda, & ſanctas oblectationes. Voluptates corporis debilitant corpus,gaudia ſpiritus vim animi augent: illa pænitentiam, hæ lætitiam, illæ infamiam, hæ laudem coram Deo & hominibus pariunt. Hac figura oratores utentes maximè rem ante oculos ponunt.

P

Periphraſis, latine circumlocutio uel circuitio figura eſt: teſte Quinctilianus, quæ fit. cum quod uno, aut certè partibus uerbis dici poterat, pluribus explicatur, Eſtqúe apud Poëtas frequentiſsima vt

Lib.8.c.6.

Tempus erat,quo prima quies mortalibus ægris
Incipit,& dono Diuum gratisſima ſerpit.

Q

Et apud oratores non rara, ſemper tamen aſtrictior: quidquid enim ſignificari breuius poteſt & ornatu latius oſtenditur Periphraſis eſt. Periphraſin adhibuit S.Greg. Nazianz. in laudibus Heron. Enimuero quando te, vt par erat, ad nos recepiſti, atqúe ille, qui eos à quibus glorificatur,glorificat: & eos à quibus irritatur, irritat: qui eorum à quibus timetur voluntatem explet, & mortuis rurſus rurſus vitam inſpirat: qui vt Lazarum quatriduo poſtquam è vita migrauerat, ſic te poſt qnadriennium ad vitam reuocauit, qui iuxta Ezechielis prophetarum omnium maximè admirandi excelſiqúe viſionem, oſſa cum oſsibus,& iuncturam cum iuncturis connectit: quando inquam ille cupientibus nobis cupientem te reddidit, fac in iiſdem vitæ ſtudiis,& ſermonis libertate perſeueres: ne alioquin in eam opinionem homines adducas, ut te afflictionibus fractum atqúe deiectum fuiſſe, Philoſophiamqúe per ignauiam prodidiſſe arbitrentur. Hoc loco, pro nomine Dei periphraſi grauisſima & ſplendidiſsima vſus eſt Ille idē in laudibus Athanaſii, & periphraſi uſus eſt & nomine: Lucernam illam luci preeuntem, vocem ſermoni,mediatorem mediatori, mediatorem,inquam,noui & veteris teſtamenti Ioannem illum egregium.Verum,ut cum decorem habet periphraſis, ita cum in vitium incidit Periſſologia dicitur: obſtat enim quidquid non adiuuat.

R

S

Expolitio eſt cum circa rem aliquam diu heremus eamqúe non tenuiter more Dialecticorum: ſed copioſiſsime expolimus, cum rerum & verborum copia,necnon pronunciationis vicisſitudine alios atqúe alios vultus ſumendo, necnon voce aliter flexa ea ratione,ut quæ ſparſe & prolixe dicta fuerunt contrahamus & vno ſpiritu cō-

Expolitio quomodo fiat.

plectamur: quæ sub nostra persona semel in medium allata fuerunt cum nouæ personæ productione leuiter immutare.

Duo autem sunt artificiosæ expolitionis genera. Prius cum synonymia conuenit: quando vnam rem pluribus modis exprimimus. Posterius est argumenti quædam explicatio. Si vna res eademqúe varie profertur, pronunciatio ipsis verbis accommodanda est conformatis gestibus & motibus corporis. Exempli loco sit. Nullum discrimen est uiro forti ad patriam defendendam reformidandum quin magno animo sese ei obiiciat. Contemnenda sunt viro frugi omnia pericula, quæ ad propugnationem Reip. suscipiuntur. Posterius genus magis est varium & instructius, & magnam cum argumentatione affinitatem habet. Eius uero septem partes assignari possunt.

Propositio.	Exemplum.	
Ratio	Comparatio.	Repugnans.
Duę sententię.	Conclusio.	Simile.

De penitiori Expolitionis declaratione. *Cap.* IIII.

AD faciliorem naturæ expolitionis perceptionem visum est eam per exempla ob aculos ponere. Omissis in præsens partium eius descriptionibus, quarum vis in ratiocinationis explicatione satis superque patuit. Propositio itaqúe instituatur. Syncero pioqúe religioso non debet esse molestum quælibet aperta pericula subire, quæ ad habitus, professionisqúe suæ tuitionem se offerunt. Ratio, Quoniam frequenter accidit, vt ex tali detractione & fuga periculorum & nobismet ipsis & uniuerso ordini exitium ingruat quę res profecto lugubris est & extremæ ignorantię. Cum omnia nostra bona ab ipso nobis ordine obtigerint. Quocirca vicissim nos eius causa nihil non perferre & pati ęquum est. Hoc modo breuiter id, quod expositum est rationibus firmatum probabilius & apertius fit. Deinceps duę sententiæ cum totidem, uel pluribus rationibus subnecti poterunt. Hoc pacto grauissimè peccant, qui aduersitates ob ordinem perpetiendas refugiunt. Huic sententiæ talis ratio accommodabitur. Quandoquidem nullam excusationē legitimam adferre possunt quin ingratitudinem suam prodant, consequens est altera sententię pars. Illi pro veris religiosis existimandi sunt, & Dei ministris qui officij sui memores nō dubitant se pręsentibus malis exponere. Ratio, Quia matrem suam debito honore & obedientia prosequuntur, & cōuenientius ducunt cum paucis perferre, quàm ad multorum aggregari. Comparatio. A ratione alienum est vitam à natura nobis indultam, & quam Religioni ac-

ceptam ferimus nolle impendere Religioni ineuitabili aliqua necessitate id ipsum postulante: haud secus, quam si is qui in communi rate uehitur euadendi periculi studio sinat nauim submergio cuius naufragio sibi quoquè pereundum sit. Ita vituperandus est, qui periclitante sua religione propriis tantum commodis intentus est maximè cum ex naufragio contingat aliquem enatare, & sibi salutem quærere, sed in exitio religionis uel nullus uel saltem vnus & alter immunis est. Quadrat huc exemplum Deciorum, qui pro patria se deuouerant & suaprè spontè se hostium telis obiecerunt, & preuenientes naturę mortalia tela sibi famam & decus perenne cõparauerunt. Eundem ad modum imitatores religiosos immortalitas manet, qui nec sanguinem pro incolumitate ordinis uerentur fundere. Conclusio. Postquam abunde probatum est tam rationibus, quàm exemplis eum demum religiosi veri nomine dignum esse, qui vitam religioni impendit. Reliquum est ut omnibus persuasum sit perfecti religiosi officium, qui nullum pro salute religionis discrimen moratur. Ad similitudinem huius exempli complura excogitari poterunt, & extendi etiam pro arbitratu pro numero exemplorum & probationum.

Sententia est clausula aliqua breuiter collecta utile aliquod vitę præceptum continens cuiusmodi est illa apud Terentium: Obsequium amicos veritas odium parit, Virtus est vitium fugere, & sapientia prima stultitia caruisse. Seruire Deo regnare est.

Commoratio est cum in loco firmissimo, quo tota causa continetur, manetur diutius, hoc modo. Dilexit nos Deus dulciter, sapienter, fortiter. Dulciter nempe dixerim quod carnem induit, sapienter quia culpam cauit, fortiter quia mortem sustinuit. Disce ergo Christiane à Christo, quemadmodum diligas Christum. Disce amare dulciter ne illecti, prudenter ne decepti fortiter ne compressi deficiamus. Item magna res amor si ad suum recurrat principium: si suæ origini reddatur: si refusus suo fonti semper ex eo sumat, vnde iugiter fluat. Huius certum exemplum proferri nequit, dicente Cicerone, nisi in aliquo negotio graui & serio id quod caput est, & circa quod cardo vertitur, & quo totius orationis filum semper respicit, atquè iterum iterumquè inculcatur. Et hęc digna iudicaui, quę de orationis exornationibus adducerem, quæ quidem ad amplificandum seruiunt.

De Tropis generatim & speciatim de tropis uerborum. Cap. V.

QVONIAM orationis tam ornatus quam perspicuitas, aut in singulis verbis est, aut in coniunctis, primum quid singula ver-

ba, deinde quid coniuncta exigant, consideremus. Qua in re illud primo loco statuendum est, quoq; quemadmodum perspicuitas propriis verbis, sic ornatus translatis, uel quouis alio Tropo figuratis, præcipuè constat. Sed cum eandem rem frequenter plura verba significent, quod synonymia vocatur, commodiora semper & meliora eligenda sunt. Constat enim inter hęc ipsa verba alia aliis cōsonantiora, grādiora, honestiora, sublimiora, nitidiora, iucundiora &c Quare de Tropis iam dicere incipiamus, atqúe cò libentius quò in prophetarum libris frequentior eorum vsus est. Omnia enim prophetarum scripta (quoniam de rebus maximis disserunt, siue cum hominū scelera corripiunt, siue cum vltrices scelerum pœnas improbis denunciant, siue cum piis hominibus, & in officio manentibus ingentia diuinæ gratiæ beneficia pollicentur metaphoris & allegoriis plena sunt: quibus illi magnarum rerum similitudinibus, quę ipsi quoqúe maxima dicunt, amplificare, & ante oculos ponere solent, ut liquet in illo Isai. Et egredietur virga de radice Iesse, & flos de radice eius ascendet &c. Virgæ enim nomine potentiam, floris autem, pulchritudinem Domini Saluatoris designauit. Deinde sequentia allegorijs plena sunt. Habitabit lupus cum agno. Infinita penè sunt loca scripturæ sacræ hoc attestantia. Ideo ad Tropi definitionem accedamus: Tropus est uerbi vel sermonis à propria significatione in aliam cum virtute mutatio, vt cum dicimus lętas segetes, verbum lętus à propria significatione qua lętos homines dicimus, ad segetes cum virtute transfertur. Tropus est duplex uerborum alter, alter orationis.

Isai. 11.a.1.

Tropi definitio.

Verborū vt.	Metaphora.	Epitheton.	
	Metonymia.	Onomatopeia.	Metalepsis.
	Antonomasia.	Catachresis.	Synechdoche.

Metaphora, Translatio à Cic. dicitur fitqúe cum nomen aut verbum ex proprio loco in eum transfertur in quo aut propriū deest, aut translatum proprio melius est, ut clasiqúe immittit habenas. Hæc magnum vsum habet in literis, tam sacris quàm profanis. Eaqúe non minus oratio decoratur, quàm cœlum stellis illustratur, vt ait Cic. Illud autem admirandum videtur, quid sit, quòd omnes translatis & alienis magis delectantur uerbis, quàm propriis & suis. Quadruplex autem est omnis metaphoræ vis: Cum in rebus animalibus aliud pro alio ponitur: ut, Liuius Scipionem à Catone allatrari solitum refert. In anima pro aliis generis eiusdem sumuntur: vt, concentu virtutum nihil est suauius. Aut pro rebus animalibus inanima, vt duo fulmina belli, scipiadas aut cōtra, sedet inscius alto. Accipiens sonitum saxi de vertice pastor. In translatione primum fugienda est dissimilitudo, qualis est in illo Ennij cœli ingen-

Verg. Aenei. lib. 6.

Metaphoræ vis.

tes fornices. Deindè, videndum est ne longe simile sit ductum. Syrtim patrimonii scopulum libentius dixerim, charibdim bonorũ voraginem potius. Sunt quædam & humiles translationes, vt saxea est verruca: quædam maiores quàm res postulat, vt, Tempestas comessationis: quædam minores vt comessatio tempestatis. Metaphora vsus est S. Cyprianus in sermone de zelo, & liuore his verbis Porro autem Dominus prudentes esse nos iussit, & cauta solicitudine vigilare præcepit, ne aduersarius vigilans semper, & semper insidians, quando in pectus obrepat, de scintillis conflet incendia, de paruis maxima exaggeret, & dum remissis & incautis leniore aura, & flatu molliore blanditur, procellis, & turbinibus excitatis, ruinas fidei, & salutis ac vitæ: naufragia moliatur. Basil. de laude Ieiunii pulchram adhibet metaphoram: Ieiunii reuerere canitiem, æquale est humanæ naturæ.

Metonymia, latinè transnominatio dicitur, quæ fit, cum inuento rem pro re inuenta ponimus, vt est illud. Sine cerere & Baccho friget venus. Vel cum continens pro eo quod continetur vsurpamus: Sic Ecclesiastici oratores cœlum pro cęlicolis & terram pro terrestribus dicunt. Cuius est insigne exemplum prophetæ: Terra, Terra, Terra, audi verbum Domini. Et Virg. nunc pateras libate Ioui, idest vinum contentum in pateris, aut contra contentum pro continente, vt est apud Virg. Crateras magnas statuunt & vina coronant; non vina sed crateras in quibus vinum continetur, vel cum Dominus rei, pro re ipsa ponitur; vt, hunc tibi comedendum propino, idest, eius bona deuoranda trado: uel cum ex effectu efficiẽs accipimus. Męstumquę timorem mittite, idest, timorem qui męstũ facit, vel cum ducem pro ijs, qui subsunt: vt, Ab Annibale cęsa sunt apud Cannas sexaginta millia: vel cum auctor pro opere sumitur, hoc modo, Platonem, Aristotelem, Demosthenem pro eorum scripturis ponimus. Quod verò corpus Domini post consecrationem vocat scriptura panem, id fit etiam per metonymiam, qua plerunque materia pro materiato ponitur; vt, inter cætera illud Ecclesiastici. Quid superbis terra & cinis. Sic corpus Domini nostri IESV CHRISTI panis dicitur, quòd ex pane fit, & panis qualitates retinet.

Teren. in Eunuch.

Iere. 22. g. 30.

Lib. 1 & 7. Aenei.

Verg. 1. Aen.

Eccl. 10. b.

Antonomasia vocabulum, vt ait Diomedes, quod sine nomine positum loco eius fungitur: vt est, Arma virumquę cano: vbi intelligitur Aeneas. Fit autem tribus modis, ab animo, vt magnanimus Anchisiades, idest, Aeneas: à corpore, vt, ipse arduus, idest, Polyphemus. Extrinsecus, vt infęlix puer atquę impar congressus Achilli, hoc est, Troilus.

Antonomasia quot. modis fiat.

Epitheton à Quinctiliano dicitur appositum, ab aliis adiectiuum,

ab eo quòd ſubſtantiuo apponatur. vt ſi de Paulo dicamus Doctor gentium, vel vas illud electionis. De Ioanne, diſcipulus ille quem diligebat IESVS. Item qualia ſunt quorundam patrum encomia, vt Origenes loquens de Dionyſio ait, Magnus Dionyſius Areopagita. Aug. de Cypriano. Cyprianus doctor ſuauiſsimus & martyr beatiſsimus. Item Damaſ. Athanaſius ille vita & ſermone circumſpectus Eccleſiæquè Dei fundamentum &c. Epitheta tribus de cauſis nominibus adduntur. Diſcretionis: vt, Phrygiæ molimur montibus Idę. Eſt enim & Ida Cretæ mons: Proprietatis, vt, Terribili implexum ſetaquè & dentibus atris: Ornatus, vt alma virgo Differunt autē Epitheton & Antonomaſia, quòd illud nunquā ſolum ponitur, ſed nomini proprio adiicitur: Antonomaſia autē per ſe proprii nominis vice ponitur, Veruntamen talis eſt ratio huius virtutis, vt ſine appoſitis nuda ſit, & velut incompta oratio, ne oneretur tamen multis nam fit longa & impedita.

Epitheta quo modo addantur.

Epitheton & Antonomaſia qualiter differant.

H

Onomatopeia, id eſt, fictio nominis vt, Taratantara vox tubæ ab Ennio facta, ille enim ad exprimendum tubæ ſonum ait, Taratantara. At nunc raro & cum magno iudicio hoc genere vtendum eſt, ne noui verbi aſsiduitas odium pariat: ſed ſi commode quis eo utatur, & raró, non modo non offendet nouitate, ſed etiam exornabit orationem: Græcis verò olim inter magnas habita virtutes.

I

Catachreſis, Latinè abuſio eſt, quæ uerbo ſimili & propinquo, pro certo & proprio abutitur hoc modo, vires hominis breues ſunt, aut parua ſtatura, aut longum in homine conſilium, aut vti pauco ſermone: aut cum grandem orationem pro magna, minutum animū pro paruo dicimus: ſic quoniam in piſcinis natare etiam ſolebant, inualuit conſuetudo, vt omnes in hunc vſum collectæ aquæ ſiue frigidæ, ſiue calidæ, piſcinæ dicantur, videnturquè à piſcibus dici, quamuis in his nihil piſcium ſit, & parricida matris quoquè, aut ſororis interfector dicitur.

K

Metalepſis figura eſt, quam tranſumptionem latini vocant cum ab eo quod præcedit id quod ſequitur paulatim inſinuatur.

Verg. I. Aen.

--- *ſpeluncis abdidit atris.*

Nā ex atris intelligimus tenebroſas, ac ꝑ hoc in pręceps profundas.

Synechdochę figura locutionis qua à parte totum intelligitur vt puppis pro naui, Annus pro hyeme. Virg.

L

Quam multæ glomerantur aues, ubi frigidus annus
Trans pontum fugat

frigida hyems. Contra verò & ex toto pars declaratur, vt fontemq; ignemq; ferebant. Chriſti nuntius, ac diuinæ voluntatis interpres vtetur etiā interdū ſynecdoche: ea præſertim, qua ex iis, quæ rebus accidunt, res ſignificantur, vt illud Iſaiæ. Et conflabunt gladios ſuos,

in

in vomeres & lanceas suas in falces: hoc enim paci consequens est. Supersunt Tropi orationis de quibus eodem doctrinæ compendio agamus.

De Tropis orationis. *Cap. VI.*

DIXIMVS ea, qua potuimus breuitate de verborum Tropis; nunc verò ad eos quos orationis vocamus admouenda est manus. Sciant autē literati modis omnibus locutionis, quos grammatici græco nomine Tropos vocāt, auctores nostros vsos fuisse & multiplicius atquè copiosius, quàm possunt existimare vel credere, qui nesciunt eos & in alijs ista didicerunt. Quos quidem tropos qui nō nouerunt, agnoscunt eos in literis sanctis, eorumquè scientia ad eas intelligendas aliquantum adiuuantur. Ideo & nos illos ponere curauimus tanquam aspernandos minime.

Aug lib. 3. de doct. Chris. cap. 29.

Allegoria.	Ironia.	
Aenigma.	Astismus.	Icon.
Paræmia.	Hyperbole.	Parabola uel paradigma.

Allegoria à Quinct. inuersio dicitur, cum aliud uerbis, aliud sensu ostenditur. Nascitur autem hæc figura ex continuata perpetuaq; metaphora. Eiusmodi est illa apud Virg.

Claudite iam riuos pueri sat prata biberunt.

definite iam plura canere, quia satis audiuimus. Habet vsum Allegorię frequēter scriptura sacra, ut, nolite dare sanctum canibus, uel spargere margaritas ante porcos. B. Basil. in quadam oratione præclarissima allegoria, ita vsus est: vnusquisq; nostrū priusquā in vltimū discrimen, & perniciē adducatur, oneris partē quamplurimam deponat, priusquā scapha fluctibus obruatur, merciū iacturā faciat, quas nullo iure collegerit, & imitandi nautas: illi enim si quid rerū necessariarū in naui vehant, ac tēpestas grauior, & periculosior excitetur, quæ nauim pōdere oppressam, se minitetur obruturā, quàm celerrimè possunt, magnā eijciunt partem, ac nihil parcendo, merces in mare exhauriunt, quò nouis subleuetur, & integris, saluisq; corporibus, periculū euadant: hoc nos multò magis quàm illos, & cōsulere oportet, & facere. Vide si placet allegorias multiplicare: syluam Allegoriarum. Admodum rarò tamen ad populū putarem oratori Christiano, cōficiendā allegoriā, ne obscura reddatur oratio.

Aenigma est, obscura allegoria, vel quæstio obscura, quæ difficile intelligitur nisi aperiatur. Eiusmodi est problema illud. De comedente exiuit cibus, & de forti egressa est dulcedo. Hoc & poētæ vtuntur Virg.

Iudicū. 14. c. 14.

Tres pateat cœli spatium non amplius vlnas.

Et oratores nonnunquam, vt in Triclinio coa in cubiculo nala.

Paræmia est, accommodatum rebus temporibusquè prouerbiū

omnium in ore versans. Et modo est simplex, vt obsequium amicos veritas odium parit. Modo obscura & aliud significans quam uerba exprimere videantur vt equus Seianus. Vide Chiliadas. Pauli Manutij.

Ironia figura est in pronunciatione vim omnem habens, quam nos vel dissimulationem, uel irrisionem dicere possumus, cum scilicet pronunciatione ipsa nos diuersum significamus ostendere ab eo quod verba ipsa videntur sonare. Eiusmodi est illud lamentationũ. Vbi loquens ad nationes vicinas & Idumęos dicit: Gaude & lætare filia Edom, quæ habitas in terra Hus: ad te quoqúe peruenit calix, inebriaberis atqúe nudaberis. Et illud Iunonis apud Virg.

Iere.4. d.21.

Q

Me duce Dardanius Spartam expugnauit adulter.

Aenei.10.

Nisi enim amaritudo pronunciationis adiuuerit confiteri videtur quod negare contendit. Cic. in Clodium Integritas tua te purgauit, mihi crede, pudor eripuit, vita ante acta seruauit.

Astisinus latinè vrbanitas (inquit Quinct.) illa est in qua nihil absonum, nihil agreste, nihil inconditum, nihil peregrinum, neqúe sensu, neque verbis, neqúe gestu, oreuè posset deprehendi. Quinct. Vrbanitas opportunè reficit animos.

Lib.6.c.3.

Lib.4.c.1.

R

Hyperbole dici potest. Eminentia vel vt ait Cic. superlatio à Quinct. superiectio interpretatur à quibusdam verò excessus. Hac vsus est D. Aug. in auaros inuehens: terra suis limitibus terminatur, aqua suis finibus limitatur, aer suo fine concluditur, cęlum suis terminis arctatur, sola auaritia terminũ nescit: ò auare si terra tibi cuncta datur, mare queris: sed si terra, & mare, aerem petis: sed si terram, mare, & aerem possideres, adhuc cęlum ambis, & ipsum penetrare affectas: & si cœlum penetraueris, adhuc non quieueris, donec te Deo æquaueris, vel fueris superior altissimo. Et ut res sit apertior, vnum & alterum exemplum proferam ex sacris literis, in quibus hęc hyperbole reperitur. In Actis Apostolorum describẽs illa historia aduentum Spiritus Sancti, & volens innuere multitudinem gentium, & nationum quæ tunc erat Hierosolymæ, ait: Erant autem in Hierusalem habitantes Iudæi viri religiosi ex omni natione, quæ sub cœlo est. Quòd nisi hic admittatur hyperbole, erit necessarium fateri tunc fuisse Hierosolymæ Hispanos, Gallos, Anglos, Scotos, Aethiopes, Siculos, Balearicos, Sauromatas, aliasqúe innumeras nationes, quas vix Niniue, quæ ciuitas erat magna itinere dierum trium, capere potuisset, nedum Hierosolyma, quæ paruũ at mediocre oppidum erat. Similiter Christus volens nobis suadere, vt quam secretè & absque omni Iactantia fieri posset, eleemosyna daretur, dixit: Te autem faciente eleemosynam, nesciat sinistra tua, quid faciat dextera tua. At cùm eadem in utraque manu sit

S

Acto 7.a.5.

T

Matt.6.a.3.

anima, fieri non potest, vt sinistra nesciat quod dextera facit. Sed est ibi quædam hyperbole, siue quidam excessus ad rem magis cōmendandam. Ita etiam Christus vt nobis frequentiam orationis cōmendaret, dixit: Oportet semper orare, hyperbole quadam vsus, semper, pro frequenter accipiens. Eadem hyperbole vsus est Paulus dicens: Sine intermissione orate. Aliàs enim fieri non posset vt semper & sine intermissione oraremus, quibus necesse est comedere, & bibere, & dormire, curam rei familiaris habere, aliaq; multa facere sine quibus in hac misera vita esse non possumus, quorum aliqua orationis attentionem minuunt, alia in vniuersum tollunt. Est verò figura cum sententia aliqua fidem excedit augendæ rei gratia vt niue candidior. Fulminis ocyor alis. Item vix ossibus hærent Virgil. 12. Aeneid. Qui candore niues anteirent cursibus auras? Hyperboles ad commouendum, & detestandum adhiberi solent, sed raró (vt diximus) adhibeãtur, ne ineptus iudicetur orator

Icon (teste Auct. ad Herenn.) est figura cum scilicet formæ ad formam cum quadam similitudine fit collatio, aut laudis aut vituperationis causa. Exemplum esse potest illud apud Virg. 4. Aeneid.

> *Omnia Mercurio similis vocemque coloremque*
> *Et flauos crines & membra decora iuuentæ*

Parabola (quam Cic. collationem vocat) estqúe oratio rem cũ re conferens, aut vt ait Cyrillus est sententia reconditam prudentiam continens, quæ quo magis exterius apparet, eo res cõtenta est sublimior. Est hęc frequentissima in vtriusqúe testamenti libris ex quo genere sunt parabole Salomonis, & Euangelicæ Christi permultę, vt est parabola illa de rege volente rationem ponere cum serius suis. Parabola de seminanti zizania in medio tritici. Vnde D. Thom. dicit Parabola est sermo similitudinarius: qui aliud dicit, & aliud significat. Vel est sententia obscuram habens similitudinem secundum ipsum. Ideo hęreseomastix illa Alphon. de Castro: sic de parabolis uerba faciens ait. Cęterum de sensu parabolarum, qui eum intra literalem circumsepire voluerit, non ab re faciet. Si autem nollet non obsto. Verum circa parabolas ipsas quarum frequens est vsus in Euangeliis, hoc admonendum cēsui, quòd (vt Aug. dicit) sic accipiendæ sunt, non vt essent, sed vt esse possent? vt cùm gratia exempli) dicitur: Simile est regnum cœlorum patrifamiliàs, qui exijt primo maue conducere operarios. Quod si fortè nusquam id contigit, vt per illas easdem temporum vicissitudines iret atqúe rediret paterfamiliàs, ociososqúe quos semper inueniebat, in vineã suam mitteret, id tamen fieri potuisset nihil prohibet: quod satis est parabolę. formatio tamen Euæ minimè parabolicè est intelligenda, vt Caetanus arbitratur.

Matth. 18.

Super Isa. 14

Tho. 1. p. q. 1. ar. 10.

2. Reg. 12.

Paradigma exemplum vel exemplar: quod ad exhortationem, vel dehortationem proponi solet. Vt in reprehensione Dauidis, per Nathan prophetam, adhibetur comparatio diuitis & pauperis ad commmouendum vehementius. Huius figuræ exempla sunt apud Isaiam: quasi parturiens dolebunt, & apud Hiere. Quia inuenti sunt in populo meo impij insidiantes quasi aucupes, laqueos ponentes, & pedicas, ad capiendos viros. Ita Christianus orator, ruri inquietos rusticos, appellabit crabrones, vsurarios sanguifugas: vteturque frequentibus imaginibus ad rem imprimendam. Hoc multnm ad probandam & ornandam causam facit. A

De schematibus & eorum distinctione à figuris Rhetoricis.
CAP. VII.

SCHEMATA quædam figuræ sunt & modi loquendi rhetoricè; Ea si illuminandis sententijs adhibentur sunt ornamenta Rhetorica: si verò ad probandum instituuntur in argumentationũ vel ratiocinationum nomen transeunt. Adeò vt schemata & argumentationes ratione tantum differant sunt autem. B

Ratiocinatio.	Complexio.	Vera.
Collectio.	Oppositio.	Falsa.
Inductio.	Violatio.	Simplex.
Enumeratio.	Conclusio.	
Subiectio.		

Ratiocinatio est argumenti genus perfectissimum & diligentissimum ad faciendum fidem. Cuius partes sunt quiuque: C

Propositio.	Assumptionis probatio.
Propositionis probatio.	Couclusio uel complexio.
Assumptio.	

Propositio est per quam breuiter locus is exponitur; ex quo omnis vis oportet emanet ratiocinationis. Propositionis vero probatio est perquam breuiter id quod expositum est rationibus firmatum probabilius & apertius fit. Assumptio per quam, id quod ex propositione ad ostendendum pertinet assumitur. Assumptionis probatio per quam id quod breuiter sumptum est rationibus firmatur. Conclusio vel complexio per quam id quod conficitur ex omni argumentatione breuiter exponitur, vt si probandum sumpserimus situm Mexicanæ ciuitatis esse loco incommodo, & insalubri ideoque alio transferendum hunc in modum procedemus. Operæpretium est ciuitatem Mexicanam alio trãsferri. Ratio est, quia ædificata est loco humido & pestilenti (quod re vera ita habet) & passim ibi homines aduersa valetudine diuexantur ob aëris & cęli D

incle-

inclementiam, vnde singulis annis contingit illam epidemicis morbis infici & homines male sani existunt. Consulto quidē illā fundauit hoc loco Motectzuma, eo quod vir bellicosus esset & à multis potentissimis aduersarijs peteretur, atqúe ideo ipsi erat commodissima sedes & propugnantibus nequeuntibus propter stagna, lacus, & paludes hostibus illum adoriri, nec illis officiebat id ipsum, E nam vt fertur prouerbio assueti pestilentibus durant. Sed Hispanis, vtpotè salubriori cœlo educatis exhalationes & euaporationes humidæ & fętidæ, quæ tam mane, quam vesperi oriuntur grauissime offendunt. Quamobrem, cephalaglis, catharris & rheumatibus nunquam non infestantur, neque verò istuc naturali imbecillitati, & male constitutioni Hispanorum tribui debet, quod ex ipsius soli & cęli intemperie procedit ob aquarum spissitudinem & aëris infectionem Constat præterea neminem quamuis robusto corpore ibi durare posse, aut si vnum fortasse eximas, quid hoc ad tantos? F Publicum enim multorum bonum vnius vel alterius bono longe præponendum est. Si itaqúe vectores tantopere curant equum cuius ope malum aliquod euadere possint: quanto maior habenda ratio Hispanorum, qui totam illam regionem conseruant, & quorum præsidia necessaria sunt ad tuendum nouam illam Ecclesiam ex qua confertim Deo quotidie lucro fiunt, & diaboli faucibus eripiuntur? Præterea si quis gemmam aliquam tanti ęstimat, vt eam cum vniuerso orbe commutare nolit, profecto maioris facienda est sanitas corporis, quod est instrumentum ad ministeria Dei obeunda G cuiusqúe medio ad cęlum via paratur animę. Nec est quod speremus vnquam Hispanorum naturam conformatum iri cęlo, vt inoffensè ibi vitam transire possint eo, quod Indos videmus firma valetudine vti, nam si ferrum quoque ob humorem æruginem contrahit & consumitur, quanto magis corpori humano metuendum est. In summa peropus est nouam Mexicam extrui in loco sicciori, magis peruio aëri & aprico vbi incolæ corpus exercere obambulando & expatiando possint immo hortos & viridaria conserere, & posteri fęlicius educari.

H

De collectione. *Cap. VIII.*

INTER cæteras argumentandi formas, proximè accedit ad ratiocinationis perfectionem collectio, ad fidem faciendum. Constatq; quinque partibus.

- Propositione.
- Ratione.
- Confirmatione rationis.
- Expolitione.
- Conclusione.

Propositio dicitur,per quam ostendimus summatim quid sit quod probare volumus. Ratio est rei dubiæ faciens fidem. Confirmatio est rationis ratio. Expolitio est,quæ appendicis vel exornationis loco adducitur. Conclusio est extrema pars,vt ex præcedentibus liquidum est. Exempli gratia. Viro sapienti pluris æstimanda est fama quam diuitiæ,uel etiam vita. Tolerabilius enim est rei vitæq; iacturam facere,quam famę. Nam damnum acceptum vel res familiaris exinanita expleri & redintegrari potest. Fama autem semel amissa nunquam recuperatur. Vita autē quantumcunque fuerit longa finem tamen & exitum sortitur.Fama verò perennis & funeri superest.Itaque is,qui nos vita priuat,nihil aliud adimit,quam quod sero,cito natura ab omnibus reposcit.Vnde Aug.lib.de doct. Christ. Sic doctor bonam eligat vitam: vt etiam bonam non negligat famam. Opera enim salutis (teste Hiero.super illud Matth.4. abiit opinio eius) sine fama boni ocioris non satis relucent auditoribus: nec fama sine opere perficit: sine quibus forma veri sacerdotis non commendatur. laborem quippe non refugit: qui virtutis gloriam concupiscit. Inclyti animi signum famæ diligere commodum: & lucra causarum. Nam qui affectat famæ commodum pecuniæ negligit augmenta. Regnantis facultas tunc fit ditior:quū remittit & acquirit thesauros famæ: neglecta vtilitate pecuniæ. Nam cui fama periit, de eo actum est fere, vt communiter dicitur. Quibus enim honoribus non abundat is,qui illęsam habet famam? & contra Quibus rebus non indiget infamis? Id perspectum habebant belleque cognitum Prisci,qui ad nominis gloriam conseruandum non facultates modo,uerumetiam liberos & vitam in periculum adducebant. De multis proditum est,qui instar infidelium & impiorum de fama periclitantes ipsi sibi mortem consciscebant, prius ducentes mortem honorabilem sibi accersere, quàm turpem vitam agere. Quinetiam,si pro rebus momentaneis vsque adeo sudamus, communi sensu plane caret, qui famam omnibus aliis rebus non habet chariorem,quæ nunquam restaurari potest. Interdū hæc argumentatio absoluitur quatuor partibus omissa expolitione vel exornatione. Interdum etiam tribus omissa videlicet præterea confirmatione. Sępenumero propositioni ratio præmittitur, vt si dicamus. Cum incerti sumus de crastino minime procrastinanda est emendatio vitæ,quod idem valet, atque si quis dicat, Non est procrastinanda emendatio vitæ cum incerti simus de crastino. Differt approbatio propositionis in ratiocinatione, & in collectione siquidem in ratiocinatione, ponimus in assumptione id quod probandum nobis est, & deinde ex vtraque præmissarum infertur conclusio hoc pacto. Quisquis adimplet præcepta diuina est Sanctus

Fama semel amissa difficulter restituitur.

I

K

L

M

D.Hiero-

D. Hieronymus adimpleuit. Ergo est Sanctus, postquam obseruauit, quod Deus mandauerat. In collectione, in propositione ponimus quid sit, quod probare volumus, & postea rationes producimus in conclusione, ut Sanctus Hieronymus fuit Sanctus, quia perfecit mandata Diuina, Itaque si obseruatores mandatorum diuinorum sunt Sancti, certè D. Hieronymus eo numero habendus est.

N Vna propositio multis probationibus adstrui potest, & rationes aliis rationibus stabiliri, variisque modis sententiarum, prouerbiorum, exemplorum, & comparationum multitudine illuminari, nec non variæ species argumentationum inter se complicari ita vt vnũ exemplũ in immensum extendatur. Sed nobis euagari non libuit vt breuioribus exemplis manifestius precepta cõprehenderentur.

Vnde hauriendæ sint propositiones & alia eo pertinentia. *Cap. IX.*

O INquirendum præterea est vndenã propositiones depromere necesse sit pariterque ipsas rationes, cõfirmationes, & expolitiones; Propositiones, ex ipso statu, & vt ita dicam, ex ipsius causæ cardine eliciendæ sunt. Ea res nullo artificio tradi potest, ut auctor est Quinct. sed ingenii acumen & perspicacitatem ante omnia desiderat intendendo animum in præcipuos articulos controuersiæ, vel quæstionis & quid potissimũ probatione indigeat cuius persuasio nobis uictoriam comparet. Rationes inueniuntur consideratis circumstantiis personarum, temporum, locorum, & aliarum rerũ quas infinitum esset percensere.

P Ex ijsdem circumstantijs etiã confirmationes desumende sunt adhibitis etiam sententiis, exemplis, & comparationibus. Quæ ante in Expolitione Amplificationis specie pertractata sunt. Idem est modus inueniendarum exornationũ, quæ nihil aliud sunt quam coaceruatio quædã rationũ & comparationũ maiori cum prolixitate, quam in confirmatione factum est.

De Inductione. *Cap. X.*

Q INductio est oratio, quæ rebus non dubiis captat assensionem auditorum, quibus assensionibus facit, vt illis dubiæ quedã res propter similitudinẽ earũ rerũ, quibus assenserint probetur. Exemplũ; Quod pomũ generosissimũ? puto quod optimum, & equus qui velocissimus & plura in eundẽ modũ. Deinde cuius rei causa illa proposita sunt. Ita hominũ nõ qui claritate nascẽdi, sed qui virtute maximè excellit erit generosissimus. Itẽ si velles alicui liberos tradere erudiẽdos cui cõmitteres an cognatione proximo, an ditissimo, an fortissimo, an verò doctissimo & moribus probatissimo? proculdubio

dubio respondebis quod doctissimo, accumulatis in hunc modum aliis quibusdam similitudinem habentibus tandem adfers id cuius gratia illa proposita sunt. Toto igitur cęlo errant, qui principem creaturi, aut moderetorem magis respiciunt fędus amicitię, aut sanguinis uel facultates, quam scientiam & virtutem. In hac argumentatione propemodum ęqualem vim habent argumenta supposita atque vera. Supposita vocamus, quod non est neque fuit, sed fieri potest. Nonne si quis nauim perforauerit, qua submersa naufragio communi cum aliis sibi pereundum esset, summæ dementia fuerit? Item siquis domum dirueret cuius ruina ipsius obtereretur eodem loco insanię habendus? Deindè aliud, quid ad eorum similitudinē inferre licet. Possumus autem pro animi sententia vna vel pluribus comparationibus vti. Notandū denique eandem vim inesse exemplis, nihil enim adeò impellit animos in quasuis partes velut comparationes & exempla. Idcirco eorum suppellectile nos instructos esse conuenit, ut suo loco ea in promptu habeamus.

De Enumeratione. Cap. XI.

ENVMERATIO est, cùm pluribus rebus expositis, & cæteris infirmatis una reliqua necessario confirmatur, hoc pacto. Necesse est, aut inimicitiarum causa ab hoc esse occisum, aut metus, aut spei, aut amici alicuius gratia, aut si horum nihil est, ab hoc non esse occisum.

Subiectio est, cum orator interrogat uel seipsum, et respondet sibi. Quid huic deerat? quem misericordia custodiebat, veritas docebat, iustitia rogabat, pax fouebat. Item uel cum alium rogauerit: non exspectat responsum, hoc modo Quæro igitur, unde iste tā pecuniosus sit factus, Amplum patrimonium relictum est? At patris bona venierunt? Hæreditas aliqua obuenit? non potest dici, sed etiam à necessariis omnibus exhęredatus est. Pręmium aliquod ex lite aut iudicio cœpit? non modo id non fecit, sed etiam insuper ipse grandi sponsione victus est. ergo si his rationibus locupletatus non est, aut isti domi nascitur aurum, aut unde licitum non est ipse pecunias accepit.

Ioan. 18. d. 23.

Complexio græcè Dilemma est, in quo vtrum concesseris reprehenditur, vt est illud Mansuetissimi IESV: si malè locutus sum, testimonium perhibe de malo: Si autem bene, quid me cędis? Item si bonus tibi sum magister, quare insectaris quem coluisse decebat? sin malus, quare imitaris? Item, si præsciebas euentum quin præmonuisti? si nesciuisti? cur eos arguis qui rem ante non tetigerunt?

Oppositio est, cum postquam disputauimus in contrariam par-

tem propositionis, tandem ad ipsam propositionem redimus: vt nō grauia tantum, sed leuia etiam peccata vitanda sunt. Quoniam nisi ęmuli & inuidi existerent ferri possent leuiora peccata, sed cum in honore (cuius indiuulsa pedisequa est inuidia) non esses positus, conniueri posset ad leuiora peccata. Sequitur itaqúe, non grauia tantum, sed leuia etiam peccata vitanda esse.

X Violatio est, cum argumentum aduersarij in ipsius caput retorquemus & ostendimus ex eo nostram potius quàm suam opinionē roborari: vt, cum vita mortalibus breuis data sit, non est curandū vt res arduas tentemus. Ita inuertitur. Immo cum vita sit nobis momentanea, incumbendum est, vt aliquid magnum geramus, quo nos vixisse testemur. Item ais, non omne mulieri ducendam vxorē propter magnitudinem luctus ex eius interitu: at contra ea coniungendæ vxoris præcipua causa, vt dolores nostros liberorum solatio leniamus.

Y Conclusio simplex est, cum ad vnius positionem vel destructionem, alterum quoqúe ponere vel destruere necesse est: vt, spirat? ergo viuit: Peperit? ergo desijt virgo esse. Quod tamen, in cœlorum Regina Dei mater, & omnium Domina, Virgine, scilicet Maria, locum non habet: cuius ea est eminētia, vt ante partum, in partu, & post partum virgo permanserit. Quia non tetigit eam Abimelech, & fuit porta clausa per quam præter Christum nullus egressus est Spiritus Sancti opere. Alia schemmatum, & troporum genera quàm plurima, ab oratoribus vsurpari consueuerunt, quibus splendescit, & illuminatur oratio: de his omittimus dicere, quoniā ad grammaticorum peritiam pertinent: neque etiam latinè cùm scribamus, facilè esset communi, qua omnes vtimur lingua, figuras & ornamenta in medium ponere. Moneo huius libri lectorem, ut grammaticam artem valde vtilem, ac etiam oratori necessariā non contemnat: præcepta, quæ à pueritia didicit, ad vsum reuocet: Grammatica vtatur tanquam famula, ad animi sensa exprimenda: bonos grammaticos legat: imitatione, & exercitatione, stylum, qui est optimus dicendi effector, & magister, alat. De numeris etiam, longum, & superuacaneum arbitror agere: Christianus orator in minimis non est occupandus: præterquàm quod in hoc satis bonū, & magnifaciendum est aurium iudicium: quibus est consulendum, ne eodem semper sono feriantur: & ne nimium numerosa oratione vtentes oratores: canere potius cantilenas, quàm ad populum dicere videantur: in quos: illa uerba accommodari possunt: si loqueris, cantas: si cantas, malè cantas.

Z

A

Grammatica non contemnenda.

De

De argumentis & eorum definitione. Cap. XII.

NEQVE argumenta nostra exponere, neque contraria commodè soluere possumus nisi causæ constitutionem cognouerimus. Itaqúe eius tractatio, prout feret instituta breuitas, pertractanda est. Status est quæstio, quæ ex prima causarum cōflictione nascitur. Status autem appellatio, dicitur ducta, ex eo, quod ibi sit primus causæ congressus, vel quod in eo causa consistat. vt sit intentio accusatoris. Occidit N. depulsio verò defensoris. Non occidi. Ex hac prima conflictione, nascitur illa quæstio. An occiderit necne? status autem à diuersis diuersa nomina sortitur. Alii quæstionem, alii summam, alii constitutionem vel argumentum appellant. A Iuris peritis causæ contestatio dicitur: Et quoniam in omni disceptatione queritur an sit, quid sit, & quale sit, tres inde oriuntur statuum differentię: quę diligenter obseruandæ sunt, ne incerta fluctuet oratio, sed in propositum scopum mentem & orationē dirigamus. Quandoquidem rem prorsus inutilem faciunt, & ut in prouerbio est scopas videntur dissoluere, qui obliti finis multa hinc inde coacervant nihil ad rem pertinentia, Status igitur triplex est.

Status quid sit.

Status uariis sortitur nominibus.

{ Coniecturalis.
{ Finitiuus.
{ Qualitatis.

De statu coniecturali. Cap. XIII.

CONIECTVRALIS est, cum de facto controuersia est: hoc modo. Aiax in sylua postquam resciuit, quæ fecisset per insaniam gladio incubuit, Vlysses interuenit, occisum conspicatur, è corpore telum cruentum educit. Teucer interuenit, cum fratrem occisum, & inimicum fratris cum gladio cruento videt, capitis arcessit. Ex prima intentione, & infitiatione iudicatio oritur, hoc modo. Intentio est; occidisti Aiacem, infitiatio, non occidi, Iudicatio, occiderit ne? Ratio omnis vtriusqúe orationis vt ante dictum est ad hanc iudicationem conferenda est. Et quoniam coniectura hic verum quæritur de facto erit controuersia, & ex eo constitutio causæ coniecturalis nominatur. Huc potissime deseruiunt circumstantiæ ipsius personæ, necnon temporum, atqúe locorum accommodando orationi nostrę cum quodam delectu ea, quæ maximè quadrare videntur: interpositis quibusdam verbis quæ suspicionum aculeos in iudicum animis relinquant dicendo, nihil casu euenisse, & omnia de industria esse facta, vt exempli gratia. Teucer hoc mo

Circunstantiæ personæ.

Exemplum.

do accusationem cōtra Vlyssem institutam exponere potest. Cum Vlysses capitali odio ab Aiace discideret (quod omnibus palam est) dolo suo malo istuc egit, vt eum semper obseruaret donec eum in loco aliquo remoto & dissito opprimeret, vbi scelus suum iam ante præmeditatum perpetraret. Quod postquam euenit, ex insidijs eum adortus est, & quod aperto Marte præ sua pusillanimitate ne cogitare quidem ausus fuisset, eū gladio transuerberauit. Defensor contra rem gestam nude enarrare debet & dissoluet suspicionem F iniectam: vt si præsentem narrationem iisdem verbis referat quibus suprapofita, aut etiam simplicioribus. Animaduertendum autem est patrono rei in primis vt circumstantias, quæ ei aduersabuntur diluat & reprehendat. Quæ verò iuuabunt ijs diutius immoretur easquúe curiosè ob oculos ponat. Multa præterea sunt argumenta quibus causæ nostrę fidem contrahere possumus, aut saltem verisimilitudinem. Verisimilitudinem expensis tribus temporum differentiis. In tempore præterito considerandum erit vbi visus fuerit reus, cum quo, quę fuerint eius prẹparamenta, quales sermones, G an vnquam minatus sit, quibus amicis, quibusqúe instrumentis ad perficiendum propositum vsus fuerit. In tempore præsenti inspiciendum, si ipse apparuit alicubi dum res gereretur qui strepitus, quæ vociferationes et tumultus et in summa numquid visu, odoratu, gustu, tactu, vel auditu perceptum fuerit quod ad intentionis nostræ confirmationem valeat. Quod ad tempus præteritum, videnda sunt, quæ consecuta fuerunt, utpote, an existant inditia quibus probetur quo instrumento mors violenta sit illata, vestes cruentæ, H locus sanguine fœdatus. An reus mutauerit colorem facta cædis mentione, an titubauerit, an iuramentis leuiter vel serio factum negauerit. Ad quæ accusatori dicere licebit, eum vsquè insueuisse sceleribus & esse tam perdita fronte, vt nulla re moueatur. Accusatus autem respondere potest, siquidem expalluit, hoc non culpa factum sed metu periculi, & suppliciorum ob falsa testimonia. Si verò non mutauit colorem, id ex animo bono sibi conscio processisse. Sunt præterea communes loci cùm accusatoris, tum defensoris. Primus à testibus, Hic dicemus secundum auctoritatem & vitam testium, & constantiam testimoniorum. Contra testes vitę turpitudinem testimoniorum inconstantiam. Secundus, à quæstionibus. Tertius, ab argumentis & signis hoc modo, cum multa concurrant argumenta & signa, quæ inter se consentiant, rem perspicuam, non suspiciosam videri oportere. Hæc enim eo modo exponi, quomodo re vera sunt gesta, testes corrumpi posse uel pretio, uel gratia, uel metu, uel simultate. Quartus, à rumoribus si negabimus temerè famam nasci solere.

Tēporis cōsidera.

De constitutione finitiua. *Cap.* XIIII.

LEgitima constitutio est cum ex scripto, aut ex scriptis aliquid controuersiæ nascitur. Ea diuiditur in partes sex. Prima ex scripto & sententia cum videtur scriptoris voluntas cum scripto ipso dissentire. Sic Tullius nititur probare in Philippicis Seruio Sulpicio statuam esse ponendam, quia legatus contra Antonium in itinere vitam finiuit: lex autem illis hunc honorem concedebat, qui in legatione pugnando occubuissent. Tullius verò contendit etiã Seruio Sulpicio deberi, eò quòd incommodis & aduersitatibus susceptæ expeditionis mortuus est; nec obstare debere, quod in armis non ceciderit. Secunda ex contrariis legibus, cum alia lex iubet aut permittit, alia uetat quippiam fieri, ita vt ambo, accusans videlicet, & accusatus, legem pro se habeant. Sic lex iubet eum, qui occidit alium capite mulctari. Altera lex vetat sacerdotem ultimo supplicio affici. Sacerdos alium interfecit, & capitis arcessi. Sacerdos uerò capitis pœnam à se depellere studet. Constitutio hæc legitima est ex contrariis legibus. Tertia, Ex ambiguo controuersia nascitur, cum scriptum duas aut plures res significat, hoc modo, Paterfamiliàs cum filium heredem faceret testamento vasa argentea vxori legauit, hoc modo, Tullius heres meus, Terentiæ vxori meæ x x x. pondo vasorum argenteorum dato. Post mortẽ eius vasa pretiosa, & cælata magnificè illa petit. Tullius se quæ velit ipse x x x. pondo ei debere dicit. Constitutio est legitima ex ambiguo. Quarta ex definitione constat causa cum in controuersia est quo nomine factum appelletur, ea est huiusmodi. Abstulit aliquis rem sacram ex loco profano; in dubio est an sacrilegus sit vocandus necne? potissimè si is qui sustulit sacram esse ignorauit. Quapropter sacrilegii ex futuri definitione veritas inquirenda est. Quinta ex translatione controuersia nascitur cum aut tempus differendum, aut accusatorem mutandum, aut iudices mutandos reus dicit. In hac parte nos iuris ciuilis scientia maxime adiuuabit. Sexta ex ratiocinatione controuersia constat cum res sine propria lege venit in iudicium, quæ tamen ab aliis legibus similitudinem quandam aucupatur. Idipsum quinquíe modis vsu venit. Primum, an id quod semel in iure probatum est in cõsequentiam trahi debeat: ut latro adiudicatus suspendio, antequã suffocaretur fracto laqueo in terram decidit atquíe euasit. Quæritur vtrum secundo ad patibulum rapi debet. Secundo, an id quod in vno statutum est in aliis quoquíe locum habeat. Leges Romanæ prosequebantur eos singulari quodam iure, qui tres liberos excitassent, ambigitur, quid Iuris

in eo qui numerum hunc duplicauit, uel triplicauit. Tertio, non quod semel obtinuit alias quoqúe obtinere debet: Vt, Ius est, qui defloraucrit mulierem eam vxorem ducat, aut eam data dote elocet, fugit auctor stupri, interim illa viro nubit: controuersia oritur, an ea suum ius tunc exigere possit. Quarto, an idem sit ius in parte, quod in toto. Sic, vetitum aratrum pignori accipere, sed quidam burim sumpsit sine qua nullus est usus aratri. Quinto, num totius eadem sit ratio quę partis, vtpote cautum est ne lanæ regno euehantur, in fraudem autem legis oues lanigeras aliquis educit. Cum voluntas scriptoris, cum scripto dissidere uidebitur his locis utemur secundum narrationem. Primum, scriptoris collaudatione, deindè, scripti recitatione dicendo: scriptorem si aliud voluisset facilè id expressurum fuisse, ad euitandum obscuritatem quemadmodum omnia diligenter perscribere solitus sit mox à nobis sententia reperietur, & causa proferetur quare id scriptor senserit quod perscripsit, & demonstrabitur scriptum illud esse dilucide, breuiter, cōmodè, perfectè certa cum ratione. Post quod exempla proferentur, quę res cum aduersariis sententia redderetur, & voluntas afferretur à scripto potius iudicatę sint. Postremò, ostendetur quam periculosum sit à scripto recedere, A sententia, sic dicemus. Primum laudabimus scriptoris commoditatem, atqúe breuitatem, quod tantum scripserit quod necesse fuerit, illud quod sine scripto intelligi potuerit, non necessario scribendum putarit. De partibus legitimæ constitutionis satis dictum est: nunc ad iudicialem reuertamur.

De statu qualitatis vel iudiciali. Cap. XV.

IVdicialis constitutio est cum factum conuenit: sed iure an iniuria factum sit, quæritur. Eius constitutionis partes sunt duæ, quarum vna absoluta altera assumptiua nominatur. Absoluta est, cum id ipsum quod factum est, ut aliud nihil foris assumatur, recte factum esse dicemus. Ea est huiusmodi, Occidisti matrem? occidi: Sed iure: illa enim patrem meum occiderat. Assumptiua pars est, cum per se defensio infirma est, sed assumpta extranea re comprobatur. Assumptiuę partes sunt quatuor: concessio, remotio criminis, translatio criminis, comparatio. Concessio est cum reus postulat sibi ignosci. Ea diuiditur in purgationem, & deprecationem. Purgatio est, cum consultò se negat reus fecisse. Ea diuiditur in fortunam vt Cępio ad Tribunos plebis de amissione exercitus. Imprudentiam, vt si quis aliquem occiderit, alium existimans esse, aut eum quem iure sibi occidere licuisset. Necessitatem vt prohibitū est naues armatas in portum deducere, sed maris intemperies com-

pulit. Deprecatio eſt cùm & peccaſſe ſe, & conſultò feciſſe confitetur, & tamen poſtulat vt ſui miſereantur. Hoc in iudicium non venit: at in ſenatum, aut ante Imperatorem & in conſilium talis cauſa poteſt venire quãdo pro eo dicimus, cuius multa rectè facta eſſe conſtat. Si plura, aut maiora officia, quam maleficia videbuntur cõſtare, & ex aliis locis communibus quibus ignoſcendum eſſe probatur His locis omnibus ex contrario utetur is, qui contradicet, cum amplificatione & enumeratione omnium peccatorum. Ex translatione criminis cauſa conſtat cum feciſſe nos non negamus: ſed aliorum peccatis coactos feciſſe dicimus. vt Oreſtes cum ſe defendit in matrem confert crimen. Ex remotione criminis cauſa conſtat, cum à nobis non crimen, ſed culpam ipſam amouemus, vt ſi quis ſe iuſſu eius feciſſe defendat cui non potuerit non parere. Eadem eſt ratio ſi omittamus aliquid nobis impoſitum, quod ad exequendum impares ſimus. Defunctus ſeruum teſtamento liberum eſſe iuſſit, vt ſtatuam eius inter cęteras Romanæ ciuitatis ſtatuas collocaret. Voluit parere ſeruus: ſed legibus contrariis inhibetur. Manumitti poſtulat hęredes detrectant. Ex comparatione criminis cauſa cõſtat, cum dicimus neceſſe fuiſſe alterutrum facere, & id quod fecerimus ſatius fuiſſe facere. Sed his abunde expoſitis (poſtquam omnis ſcientia in Theoricam diuiditur, quæ rationem rei tradit & Practicam, quæ vſum edocet) viſum eſt vſum eius paucis demõſtrare.

Theorica & Practica ſcientia.

S

T

De quæstionibus, & eorum ſingulis exemplis. *Cap. XVI.*

EXpoſitis Argumentis, conſequens videtur, vt ambiguitatum ſiue quæſtionum genera oſtendamus. Eſt autem quæſtio ſententia cum nota quærendi, ideſt, dubitandi propoſita: quę veterum conſenſu Philoſophorum, aut ſoli Deo, vel naturæ cęleſti ſunt cognita, aut omnibus obuia, aut ſolis peritis hominibus explorata. Quę ſoli naturæ cęleſti cognita, nefas indagarè: quæ omnibus certa, delirum eſt diſputãdo exquirere. Sola reſtant igitur peritis dumtaxat explorata, ratione & intelligentia patefacere. Vnde contemplatio ipſa quatuor queſtionibus continetur, quas ſchemata ſimplicia, vel Theſes uocant. De quibus inferius, explicanturqúe certis argumentis, quorum ratio eſt omnino quadripartita. Quæritur ſiquidem.

V

X

{ An ſit.	{ Quale ſit.
{ Quid ſit.	{ Cur ſit.

An ſit.

An ſit, coniectura explicatur hoc modo. vt cum quæritur, naturane ſit Ius inter homines, an opinionibus: aut cum quæritur, quæ

fuerit

fuerit origo cuiusque rei, vt, quæ origo Grammaticæ aut Rhetoricæ, disciplinarumue reliquarum: aut de interitu: vt non sit in homine virtus interitura. Quid sit, definitione explicatur: vt cum quęritur, quid sit Iustitia, quid sit sacrilegus, quid sit ęther, proprium ne sit rectè loqui Grammatici: & ornate dicere sit ne propriũ oratoris, quot sint virtutum genera, aut si quæritur, quæ sit natura auari, seditiosi, gloriosi, Insulti. Quale: sit ne appetenda gloria, an expetenda pecunia, laus ne an opes magis expetendę. Num fugienda paupertas. æquum ne sit vlcisci iniurias. honestum ne sit glorię causa mortem obire. Cur sit, finem spectat & coniectura explicatur. Idest, quadam ingenij sagacitate, qua adiuuatur doctrina locorum quorum tractatio est duplex.

Quid sit.

Quale sit.

Cur sit.

Y

{ Communis &
Argumentorum.

Communis, depromuntur ex generibus virtutum & vitiorum, quæ in vsu & vita communi maximè versantur. Argumentorum verò amplificantur à toto à definitione &c. Vt inferius patebit. Quibus facillimè retineri & publicum ad vsum accommodari possunt ea, quæ ex legibus, Historiis & sacra quisque perceperit lectione. Sed quoniam est animus prędicatorem instruere & formare. Ideo primum locos ex sacra scriptura colligat communes, quæ tanquam elementa, & communia sint principia Theologicę: quibus diligenter ascribat, quidquid vsquam vel legerit, vel audiuerit memoria dignum vt cum vsus poscat, ex iis veluti promptuario quodã vberrimo iterum possit repetere. Sunt autem loci huiusmodi. Sacra scriptura: Deus, Trinitas, Creatura Angelus bonus, Angelus malus, Homo, Ecclesia, lapsus hominis, Peccatum originale, liberum Arbitrium, Voluntas hominis, lex. peccatum, Mors, damnatio ęterna, Euangelium, Christi incarnatio, Passio, Mors, Resurrectio, Pęnitentia, Fides, Spes, Charitas, Iustificatio, bona opera, species, Sacramenta Sacrificia, Circuncisio, Agnus Paschalis, Baptismus, Eucharistia, Cęremoniæ, Traditiones diuinæ, leges Ecclesiæ, functiones Ecclesiæ, Magistratus, Resurrectio vniuersalis, Iudicium extremum, vita æterna; & alii eius generis loci complures, sine quibus ęgrè quis ad altiora progredi, immo sine quorum aliquali cognitione, nihil vnquam certi de quęstionibus in Theologia propositis cõstituere poterit. Deinde vtilissima illa amplectatur scholasticæ disciplinæ exercitia, siue pro gymnasmata: quorũ alia publica ut sunt.

Z

A

B

{ Disputationes.
Declamationes.

Priuata in quibus se etiam intra parietes, quis potest exercere : inter quæ precipua ferè hec sunt. Epistolæ. Tractatio Thematum per causas & quæstiones, An sit, Quid sit, Quale sit, vt paulò superiùs dictum est. Inuestigatio Artificij, In bonis auctoribus.

Dialectici.	Paraphrasis.	Dialogus.
Rhetorici.	Epitome.	Cōmentario & sermo ex tēporalis.

De quibus omnibus, vide lib. 3. de rectè formando Theologiæ studio, restitutum per D. Laurentium à Villauicentio. Quod enim sagittariis, quorum studium est scopum ferire, directo contentoqúe arcu : hoc est veri inquisitio fortuita ingeniis sagacium hominum. Et vt sagittarius non semper ferit scopum, ita non semper verum in causis dubiis disputationis contentione apprehenditur. Quamobrē inuestigatio hæc ingeniosa, quæ per singulos locos, & velut mentis tela in causæ scopum dirigit, coniectúra dicitur. Translatio est sumpta ab iisdem sagittariis, qui cum multa tela inijciant, simulq; emittant, non tamen semper omnes feriunt. Sunt autem particulæ qui bus quærimus : an, vtrum, quid, cur, quomodo, quale, quod genus, quæsitiua nominant Grammatici. Sic quæstiones sunt : An Deus sit, qualis sit vita Dei, cur mundus sit creatus, an vtiles literæ, an reipub. noxij mercatores, an ducenda vxor studioso.

Interrogandi particulę.

De sedibus argumentorum, pariterq; argumentis. Cap. XVII.

POsteaquam quęstionum genera Cognita sunt, vt omnis soluatur ambiguitas, opus est argumentis : quæ ut arte deprehensa teneantur, quibus de locis eruantur inspiciendum est. Et quoniam Christianorum rhetorum cognitionem habere cupimus, demonstratiuorum & sophisticorum locos missos faciemus non tanquam malos, & minus necessarios, ut heretice garriunt, sed quoniam eos cuilibet in Dialecticorum licebit opere expetendorum, ac fugiendorum intueri : nunc demum probabilibus erimus contenti. Sunt ergo loci, vndè probabilia educuntur argumenta, argumentorum ipsorum sedes : quorum alios extra dicendi rationem ad id quod in controuersia, positum est, comprobandum accipimus, alii, quos ex causa trahimus: illos artis expertes, hos artificiales solemus appellare. Ex illo priore genere sunt, præiudicia, rumores, tormenta, tabulę, iusiurandum, teste : Ex altero sunt, ex toto à definitione, vt inferius patebit.

Argumentorum diuisio.

Præiudicium itaque dicitur res, quæ cum statuta fuerit, affert Iudicaturis exemplum quod sequantur : vt à senatu aduersus Milonem. Confirmantur pręcipue duobus, auctoritate eorum, qui pro-

De in artificiali probatione.

nuncia-

nunciauerunt, & ſimilitudine rerum de quibus quæritur. Erit ergo à præiudicio argumentum huiuſmodi: ſenatusconſulti de hac re præiudicium latum eſt: non eſt ergo, quod de ea plura dicamus. Nam aduerſus conſulta ſenatus, de cretaúe principum vel magiſtratuum, remedium nullum eſt. *a Pręiuditio.*

Rumor ac fama publicum teſtimonium eſt, quod qui vult infringere ſermonem vocat ſine vllo certo auctore diſperſum: cui malignitas dederit initium, incrementum credulitas: quod fraude inimicorum alicui poſſit accidere innocentiſſimo. *Rumor.* G A tormentis probamus, cum dicimus inuentam eiuſmodi quæſtionem, ob uera fatendi neceſſitatem. Contra tormenta, dicit ipſa eſſe plerumquę cauſam falſa dicendi: quod alijs patientia facilè, mendacium faciat alijs infirmitas neceſſarium. *a Tormẽtis.* A tabulis, aut pro tabulis, aut contra tabulas: quas ſcimus refelli ac recuſari, id notius eſt argumentandi genus, quàm vt pluribus hoc tempore videatur explicandum. *a Tabulis.* A teſtimonijs argumentamur, circa quę patronis cauſarum ſudor. Pro H teſtimoniis & contra teſtimonia quo pacto argumẽtandum, res ipſa nos admonebit. A iureiurando argumentabimur, magnum momentum videri, à viri auctoritate inductum, aut à viri improbitate refellemus.

De probatione Artificiali. Cap. XIX.

PEruulgata ſatis hæc ſunt argumentorum genera, quę artis dicuntur expertia: & ex ea quæ agitur cauſa facilè nobis ſuggerentur, I quare ad artificialia tranſeamus, ſic.

A
- Toto.
- Definitione.
- Etymologia.
- Coniugatis.
- Genere.
- Forma.
- Similibus.
- Differentia.
- Contrario.
- Adiunctis.
- Antecedentibus.
- Cauſis. Scilicet.
  - Materiali.
  - Efficienti.
  - Formali.
  - Et Finali.
- Conſequentibus.
- Repugnantibus.
- Comparatione. Scilicet.
  - Maiori.
  - Minori.
  - Pari.
- Effectis.

K Et in primis à toto Initium ſumentes, ſicuti omnes fecere, ducitur argumentum, cum quod in quęſtione poſitum eſt definiendo cõ probamus. Definitio propriè per genus & differentiam fit: vt homo eſt animal rationale. Rhetorica eſt benedicendi ſcientia. Sed aliquando loco definitionis vtimur deſcriptione: Vt homo eſt animal bipes, cuius caput in cęlum attollitur, & binæ ab humeris dependent manus, & eo modo reliqua, Si ergo quęſtio de toto aliquo, ea definiendo diluitur. Eſt autem definitio, vt Plato inquit

Breuis oratio, subiectæ rei naturam ostendens. Vt autem Aristoteles: Definitio est oratio, quæ id quod definitur, explicat quid sit. Hæc igitur propriè per genus & differentiam, vt diximus, id facit. Sed aliquando etiã diuidendo, vt genus in species: aliquando partiendo, vt totum in partes. Vt si fuerit quæstio de animali, quid sit, de toto animali quæritur. Per genus ergo & differentiam definiendo diluo quæstionem: cum dico, animal est quod partim in terris, partim in aquis, partim in aëre vitam ducit. Partiendo hoc modo: animal est, quod anima constat sensibili & corpore. Aliquando definimus à contrarij remotione, vt Horatianum illud:

Virtus est vitium fugere, & sapientia prima
Stultitia caruisse.

Si fuerit ergo quæstio, an concha maris sit animal, à toto, nempe ab animali traho argumentum per definitionem dicendo: animal est substantia animata sensibilis: concha maris est substantia sensibilis, ergo concha maris est animal. Ex partium enumeratione trahitur argumentum: vt si quæratur, an montis crypta sit domus, diluitur quæstio hoc modo: domus constat solo, fundamento, ac parietibus consurgit: & tecto supernæ contegitur: crypta non est huiusmodi: non ergo domus. A nota verbi, seu etymologia locus ducitur argumenti, cum quod in quęstione positum est; etymologia dissoluitur: vt Christianorum est pupillis necessitatẽ patientibus succurrere, cum Christianus dicitur à Christo: Et is dicitur Christi, quę fidem Christi habet, qui spiritu Christi virtuose operatur, & ad eius imitationem miseris subuenit. Item, Nulla omnino mouetur iniuria, qui alienum dolorem tanquam proprium sensit. Cum ille verus Christianus sit, quæ omnibus misericordiam facit, quia Christianus est unctus. Huius argumentandi generis exemplo, & subsequentiũ inuenies quam plurima in Rhetorica Ecclesiastica D. Aug. Valerii. Item si quæratur de quopiam, an sit locuples, ab Etymologia argumentabor hoc modo: locuples est qui locis abundat: abundat autem locis ille, est ergo locuples. Potest & per negationem comprobari · vt quod ex humo non est, id non est homo: non est autem ex humo anima, non ergo anima est homo. A coniugatis. Coniugata dicuntur quæ sunt ex verbis generis eiusdem: vt prudens, prudenter: vt si quæratur de quopiam, sit ne prudens, arguetur esse hoc modo: Prudenter agit, ergo prudens est. Ita iuste agit, ergo iustus est, ager est compascuus, ergo licet compascere. A genere sicut à toto diximus partes comprobari partiendo, ita à genere speties diuidendo comprobamus. Nam cum Rhetorica in partes diuidatur, inuentionem, dispositionem; elocutionem, memoriam & pronunciationem: si quid fuerit harum partium, ostendemus esse inter partes

[Margin: L; M; Ab etymologia.; N; A coniugatis; O; A genere.]

Rhetoricę collocandum. At cum eiusdem artis sint species, demonstratiua, deliberatiua, iudicialis, in quas, Rhetorica, genus diuiditur: ostendemus si qua oratio structa in harum aliqua fuerit specie, totam eò confluere Rhetoricam, & partes ipsius ibidem inueniri. Et si quis moriens legauit argentum vxori omne suum, quæratur, num etiam numerata domi pecunia legata sit, è genere eruetur argumētum hoc modo: Omne argentum vxori legauit maritus, atqui numerata domi pecunia argentum est, ergo & numerata domi pecunia legata est. A forma siue specie est, cum sicut à partium enumeratione totum comprobari diximus: ita à specie genus demonstratur, quæ hoc modo distinguuntur. Si totū velimus ostendere, omnes nobis partes sunt ostendendę: nàm si orationis partes non octo, sed pauciores attingamus, non poterimus omnem orationem illis cōcludere, velut si Rhetoricam tanquam totum quoddam velis per inuentionem & dispositionem comprehendere, non posśis. Contra vero ipsam tanquam genus ostenderis, una dumtaxat expressa specie, uel iudiciali, vel deliberatiua, vel demonstratiua: vt Rhetorica deprehenditur, vbi iudicialis fuerit oratio. Vt quoniam respublica veterum ferè consensu tres habet species, quæ populi, quæ paucorum, quæ vnius potestate regatur, ad genus quod est respublica, constituendum vna harum satis erat. A similibus argumentum est: vt si continentia virtus est, & abstinentia. Si fidem debet tutor, & procurator. Ac sicut in inductione, de qua post, vbi de argumentatione interrogando: vt, prudentia ne est virtus; & iustitia non est. Item si feræ partus suos diligunt, qua nam in liberos nostros indulgentia esse debemus? A differentia. Non si lætitia bonum, & voluptas. Non quod mulieri, idem & pupillo. Si barbarorum est in diem viuere, nostra consilia sempiternum tempus spectare debent. Ac in vtroque genere, & similitudinis & disśimilitudinis exempla ponunt oratores ex aliorum factis, aut dictis, aut euentis, fictæquè narrationes plerunque ponuntur. A contrario. Si Gracchus nefariè: præclarè Opimus. Si frugalitas bonum, cur non malum luxuria. Si malorum causa bellum est, erit ementatio pax. Si veniam meretur quod imprudens nocuit, non meretur prēmium qui imprudens profuit? per interrogationem, vt Horatianū illud.

Descriptas seruare vices plerumque colores.

Cur ego si nequeo ignoroque poeta salutor?

Et rursus, Cur nescire pudens praue, quàm discere malo?

Ab adiunctis. Si pietati summa tribuenda laus, debetis moueri cum Pium IESVM super Hierusalem, & super filias Hierusalem, tam pie lugere videatis. Si bonum Iustitia est, rectè iudicandum. Si malum perfidia, nō est fallendum. Quod quis non habuit, quo-

A forma.

A similibus.

A Differentia.

A contrario

Ab adiunctis

P Q R S

modo perdit? quem quis amat, sciens non lędit. Quem quis heredem suum esse voluit, Charum habuit. Ab antecedentibus. Si veri culpa factum diuortium, & si mulier nũcium remisit, tum pro liberis manere nihil oportet. Si natum est, mouetur. Si multis cumulabat officiis: diligebat, colebat. Ex causis, vt auaritiam si tollere vultis, mater eius tollenda luxuries. Si sapientia bonum virũ facit, bonus vir est vtique sapiens: ideoqúe boni est honestè facere, mali turpiter. Et qui honesta faciunt, boni: qui turpia, mali rectè iudicantur. Hoc genus ad exhortandum plurimum valet: virtus laudem facit, sequenda igitur. Scientia gloriam parit, discendum igitur. Imperitia rerum contemptum gignit, vitanda igitur. A consequentibus. Si ferro ille interfectus, & tu inimicus, & cùm gladio cruento comprehensus in illo ipso loco, & nemo præter te visus est, & causa nemini fuit occidendi, & tu semper audax, quid est quod de facinore possimus dubitare? Item vt pro Opio Cicero: Quos educere inuitos in prouinciam non potuit, eos inuitos retinere qui potuit? Consequens enim est eos qui inuiti duci non potuerunt, inuitos non potuisse retineri. Rursus. Si portorium Rhodiis locare honestum est, & Hermocreonti conducere, & quod dicere honestum est, & docere. Idem efficit Domitii Aphri sententia: Ego accusaui, vos damnastis. Consequensqúe, Natus est, ergo morietur. Ex repugnantibus: Qui sapiens est, stultus non est vt Crassi illud: Non si Opimium defendisti Carbo, idcirco te bonum ciuem putabant: simulasse te, & aliud quidem quæsisse perspicuum est: quod Gracchi mortem sæpe in concionibus deplorasti: quod P. Aphricani necis socius fuisti: quod eam legem in Tribunatu tulisti: quod semper à bonis dissensisti. Et per interrogationem, vnde per acuta efferuntur enthymemata: de quibus mox, hoc modo: Paucos ciues metuis occidere: ne respublica intereat nihil allaboras? Hunc quem non accusas, damnas: & quem de te bene meritum autumas esse, male mereri acclamitas? Item id quod scis, prodest: & id quod nescis, non obest. Ex effectis non difficile fuerit habere argumentum: nam vt causa quid sit futurum indicat, ita quod effectum fuerit causa demonstrat. Dies est, ergo sol lucet super terram. Peperit ergo cum viro concubuit. Hic locus oratoribus & poëtis, & quandoque philosophis, ac eis omnino, qui ornatè & copiosè loqui possunt, suppeditat mirabilem copiam dicendi, cũ denunciant quid ex quaque re sit futurum. Causarum nanque cognitio, cognitionem facit euentorum. suas tamen effectorum causas oportet adducere: nam sicut corpus in lumine vmbram necessario facit, & vbicumque est vmbra, ibi esse corpus ostenditur: Ita necessarium non est, vt qui coloratus, à sole sit. Iter quoque pulueru-

[Margin: Ab antecedentibus. — A causis. — A consequẽtibus. — Ex repugnãtibus. — Ex effectis.]

[Margin letters: T — V — X — Y]

lentum facit, sed non omne iter puluerem mouet, neque quisquis puluerulentus, ex itinere est. Ex comparatione maiorum: vt illud B. Hieronymi ad Heliodorum. filius hominis non habet, vbi caput reclinet, & tu amplas porticus, & ingentia tectorum spatia metiris? A minori ad maius, vt illud Saluatoris nostri ad Nicodemum. Si terrena quæ dixi vobis, non creditis, quo modo si dixero cælestia credetis? A pari, vt quemadmodum pastores cõsulunt saluti sui gregis, reges suorum populorum, medici morbo affectis corporibus: ita pastores animarum prodesse debent iis, quibus præsunt. Item. A maiori aliud exemplum. Si bona existimatio diuitiis præstat, & pecunia tantopere expetitur, quanto gloria magis expetenda est? Item: si quis sacrilegium facit, faciet & furtum. Si adulterum occidere licet, & loris cędere. Ex minore. Hic paruę consuetudinis causa, mortem huius tam fert familiariter. Quid si ipse amasset? Quid hic mihi faciet patri? Rursus. Qui facilè ac palàm mentitur, peierabit. Iterum; Si furem nocturnum occidere licet, quid latronem? Ex pari, vt: Est eiusdem & eripere contra rempublicam, & largiri pecunias. Qui ob rem iudicandam pecuniam accepit, & ob id dicendum falsum testimonium accipiet. Rursus: Quę pœna aduersus patris interfectorem iusta est, eadem aduersus matricidam iuste infligitur.

Ex comparatione.

De locis sententiarum, siue argumentorum, quæ ex sacris colliguntur scripturis. Cap. XIX.

ARGVMENTORVM, quæ ex sacris colliguntur scripturis sunt alia.

{ Necessaria.
{ Probabilia. Et falsa.

Necessaria: qualia sunt, quæ sumuntur ex Biblia, Conciliis Oecumenicis, constitutiones Pontificum, per Ecclesiam approbatis. De quorum veritate, cùm à Spiritu Sancto sint dicta, nõ licet dubitare.

Probabilia, quæ ex Sanctorum patrum ducuntur opusculis, de quibus Aug. duas tradit regulas prima. Ego, inquit, solis eis scripturis & libris, quæ Canonici appellantur, didici tunc timorem honoremqúe referre, vt nullum eorum scribendo errasse audeam credere, aut si aliquid in eis offendero, quod videatur contrarium veritati, nihil aliud existimem, quàm mendosum esse codicem, vel non esse assecutum interpretem, quod scriptum est, vel minimè intellexisse, non ambigam. Secunda Regula. Alios autem ita lego, vt quantalibet Sanctitate, quanta doctrina polleant, non ideò verum

putem, quia ipsi ita senserunt. Sed quia mihi per alios auctores, aut Canonicas scripturas, vel probabiles rationes, quòd à vero non abhorreant, persuadere poterunt. Falsa, quæ hereticorum, aut dictis continentur, aut scriptis: de quibus agitur. in C. quidam autē hæretici 24. q. 3. C Sancta Romana Ecclesia. 15. D. C. Damnamus extr. de summa Trin. & fide Catho. c. vnico. eod. tit. in 6. In Clemen. 1. etiam eodem tit. Item in Clemen. ad nostrā de hære. in qua damnantur errores Begardorum. Et in aliis locis & conc. generalibus. Tales doctrinas publicè vel priuatim asserere non licet, nec etiam legere aut tenere libros, eas continentes, propter periculum quod qui amat, peribit in illo.

Ecclesiastici.

D

Qui loci quibus congruant quæstionibus. *Cap. XX.*

MEmorati hactenus omnes loci ad questiones plerasque, sed alii ad alias aptiores. Ad coniecturam igitur maximè apta, quę ex causis, quæ ex effectis, quæ ex coniunctis sumi possunt. Ad diffinitionem autem pertinet ratio, & scientia definiendi, atque huic generi finitimum est illud quod à Cicerone appellatur de eodem, & de altero: quod genus forma quædam est definitionis. Nàm si quęratur, sit ne idem pertinacia & perseuerantia: Rex & tyrannus, tutor & curator, definitionibus iudicandum est: loci autem conueniēt in definitione consequentes, antecedentes, repugnantes, & adiuncti: & præterea qui ex causis & effectis: vt si hanc rem illa sequitur, hanc non sequitur, aut si huic rei res illa antecedit, huic non antecedit: aut si huic repugnat, illi non repugnat: aut si huic rei hæc, illius alia causa est: aut si ex alio hoc, ex alio illud effectum est, ex quouis horum id de quo quæritur, idem ne an aliud sit inueniri potest. Ad tertium genus quæstionis, in quo quale sit quæritur, cadūt quæ in comparatione sunt memorata, quæ expetenda, quæqúe fugienda, animi, corporis, & externa commoda vel incommoda. Cum de æquo & iniquo quæritur, æquitatis loci colliguntur, qui sunt & natura & instituto: natura: vt quilibet sua tueatur, instituto, aut lege, aut pacto, aut moris vetustate confirmata Omnia suggerunt nobis argumenta. Itidem pietas, sanctitas, iustitia, aut æquitas, amentatas nobis ad ineundum certamen hastas abunde suppetunt Quarto generi, cur sit, conueniunt omnes qui coniecturæ loci sunt à nobis dicti. Denique cum sint quæstionū gene a duo præcipua: Vnū infinitum quod thesim Græci, nostri propositum: Alterum finitū, quod illi hypothesin, nostri causam vocant: ac de primo satis multa hoc tempore dictum sit: paucis secundum quoque cōcludamu, quod solum temporis, personæ, lociq; complexu continetur.

E

F

G

De quæstione causæ. *Cap.* XXI.

REbus itaque in omnibus argumentamur, aut ex éo quod personis, aut ex eo quod negotiis attributum est. Personis quidē attribuuntur, nomen, natura, victus, fortuna, habitus, affectio, studia, consilia, facta, casus, orationes. Nomen, quo singuli nominātur proprio ac certo vocabulo. Ab eo sępe etiam non solum poëtę, & rhetores verum etiam Christiani oratores, ac verbi Dei pro clamatores aliquod sibi assumunt ad probandum improbandumúe, argumentum. Vt Christianus cum sis, & nomineris à Christo, talia audes committere? Pacificus nominaris, secundum nominis claturā oportet, quod pacificè viuas. Clara re clara nomine. Item Plautinum illud in Bacchidibus.

Nomen.

H

Adeon me fuisse fungum, vt qui illi crederem,
Cum mihi ipsum nomen eius Archidemidis
Clamaret, adepturum esse si quid crederem?

I

Loci quoque nomen præbet argumentum: vt idem poëta in fabula quæ Menæchimi inscribitur:

Propterea huic vrbi nomen Epidamno inditum est,
Quia nemo ferme huc sine damno diuortitur.

Natura aut diuina, aut humana: de prima, quis enarrabit? De humana vero vna virilis, altera muliebris. Natio quoque, vt Græca, Latinaqúe, aut barbara. Patria vt Hispania, Italia, India. Cognatio, vt qui maiores, qui consanguinei. Aetas, Puer an adolescens, vel natu grandior, præbent argumentum. Commoda quoque & incommoda in natura considerantur, animi corporeúe insignita: vt valetudo, imbecillitas, longitudo, breuitas, forma deformitas, velocitas, tarditas, acumen, hebetudo, memoria, obliuio, comitas, officium, prudentia, pacientia, & contraria: & deniqúe talia omnia quę a natura inuehuntur. Nàm similes parentibus ac maioribus suis sæpe filij creduntur, vt inde honestè turpiterqúe viuēdi causæ fluant. Suis quoque nationibus & gentibus sunt mores. Patria, quoniam ciuitatum leges sunt, & instituta, & opiniones. Sexus, vt latrocinium faciliùs in viro, veneficium in fœmina credatur. Aetas, quia aliud alijs animis magis conuenit. Educatio & disciplina, quoniam refert plurimum, à quibus, & quo quisque sit institutus. Ducitur quoque in argumentum, species libidinis, robur petulantiæ. Atque inuicta habuerit artium liberalium magistros, quos viuendi præceptores, quibus amicis vtatur, quo in negotio, quęstu, artificio sit occupatus, quomodo rem familiarem administret, qua consuetudine domestica sit. In fortuna seruus an liber: locuples an pauper: priuatus an

Natura.

K

L

cum

cum poteſtate: & ea iure ne an iniuria: felix & clarus, an contra. Quales liberos habeat: & ſi de morte quæritur, qualiter morte deceſſerit. de quibus omnibus ſuperius vbi de cauſarum Generibus egimus latius exempla adduximus: Ideo nunc breuiter tranſcurro. In habitu, vt trahi argumenta inde posſint, conſideratur animi aut corporis conſtans & abſoluta aliqua in re perfectio: corporis quoque aliqua commoditas, nõ natura data, ſed ſtudio & induſtria parta. In affectione animi aut corporis, ex tempore aliqua de cauſa commutatio: vt lætitia cupiditas, metus, moleſtia, morbus, debilitas, & id genus alia. In ſtudio, quod eſt aſsidua & vehemens voluntatis in re aliqua occupatio: vt Grammatica, Rhetorica, Geometria &c. In conſilio, quod adhibuiſſe videri potuerit ex eis quæ tentauit aut peregit. In factis, in caſu, in oratione, quid fecerit, quid acciderit, aut quid deerit. Hæc ac talia perſonis deputantur: vndè vis argumentorum non parua erui poteſt. M

In negotiis quid anteceſſerit, quid in re oſtendatur, quid conſecutum ſit ſpectatur, cauſa quoque omnium conſideratur. Capitur argumentum à loco, à tempore, à modo, ab occaſione, à facultate. Ex opportunitate in quam loci, ex magnitudine, ex interuallo, longinquitate, propinquitate, & ſolitudine, celebritate: & natura loci cõmoda vel incommoda ad perpetrandum, de quo eſt quæſtio. In tempore interdiu an noctes: præſens, præſcriptum, futurum ſuggerit argumenta. Nam iam diu facta, in fabularum videntur numerũ perueniſſe. Conſideratur etiam quid ocyus & quid ocysſime, aut contra: vti magnitudo negotij, multitudoúe melius colligatur. Occaſio eſt tempus habens in ſe alicuius rei idoneam faciendi, aut nõ faciendi opportunitatem, ac ſicut in tempore ſpatium, ita in occaſione ſpectatur opportunitas: hæc aut publica, aut communis, aut ſingularis: Publica, vt ludi, dies feſti, nundinæ, bellum. Commune quod ſtato fit tempore: vt meſsis, vindemia, ęſtus, frigus. Priuatim, vt nuptiæ, funus, conuiuium, ſomnus. In modo: quemadmodum & quo animo factum ſit, auguramur. Cuius partes, prudentia & imprudentia, inſcitia, caſus, neceſsitas: In facultatibus, quomodo facilius confici uel non confici, de quo quæritur, potuerit. Hi ferè, & conſimiles ſunt loci, vnde educi ferè ad omnem diluendã quæſtionem poſſunt argumenta. Sunt tamen qui quæſtionum ac locorum vſum trifariè parciantur ſcilicet. N O P

In { Iuuenilem. / Dialecticum. } Et Rhetoricum.

Iuuenilis cum ſtudioſus iuuenis ſub certis quibuſdam capitibus exempla & ſententias ex variis & diuerſis auctoribus colligit quæ

eandem materiam concernunt. Dialecticus, si res proposita ordine & ratione iuxta superius dictas quæstiones euoluitur. Rhetoricus paululum cum dialectico dissidet quoad inuentionem vel modum tractandi, sed elocutionis & pronunciationis forma distinguitur. Hæc sunt quæ mihi dicenda de Christianæ Rhetorices arte videbantur. Nunc verò ad promissa transeundum est. Scilicet ad Magistri sententiarum collocationem. Quamobrem prius tabulam Generalem tibi ob oculos pono: deinde, eius qualemcumque explicationem: vt collocandi modum comprehendas non enim tibi imagines & signa depingimus, quoniam hæc seligenda ab vnoquoque sunt notiora & placidiora sibi. Nec mireris tibi in Theologia modum ponimus ex eo enim poteris, & tu in aliis & in vtriusque iuris scientia collocandi modum parare.

EXPLICATIO BREVIS

Et compendiosa Totius Magistri Sententiarum locationis.

Et in primis de primo libro, quæ 48. Distinctionibus contemplatur Deum, in æternitatis abysso, se, & alia, intelligentem, & volentem.

DISTINCTIONIS *Primæ Summa. In qua Magister tractat de Obiecto Theologiæ. Et Primùm, quod Theologia sit aut de Rebus, aut de Signis. 2. Frui & Vti quomodo differant. 3. Homine non est simpliciter fruendum 4.* DEVS *non fruitur nobis, nec propriè vtitur. 5. Virtutibus non est fruendū. Circa quam D. Tho. 1. 2 q. 1. 1. ar. 3. Bona. q. 2. ar. 3. & sequentibus Scotus verò quærit 9. quæstiones quarum duæ sunt de obiecto fruibili: duæ de ipso frui in se & quinque de ipso fruente. Vide Fran. May. Ant. And. Ioan. Bacc. q. 1. & sequentibus. Ric. q. 3. Dur. q. 2.*

TOTIVS sacræ paginæ continentia circa res, aut signa, quasdam res importantia, qualia sunt veteris, & noui testamenti sacramenta, præcipuè uersatur. Sic tamen, quod & ipsa signa res quædam sint, non autem econtra. Sed res etiam per signa discuntur. Res autem dicuntur, quæ non ad significandum aliquid adhibentur: signa verò, quorum vsus est in significando. Eorum autem aliqua sunt, quorum omnis

Quid Res, Quid signū. Signorū genus multiplex.

vsus

vsus est in significando, non in iustificando, quibus non vtimur nisi aliud significandi gratia : vt sacramenta legalia : alia quæ non solum significant, sed conferunt, vt Euangelica Sacramenta. Res autem (de quibus & primo dicendum erit) aliquæ sunt, quibus fruendum, est, quæ nos beatos efficiunt, vt personarum Trinitas communis omnibus fruentibus. Aliæ quibus utendum, quæ nobis adiumento sunt ad vitam beatam consequendam, vt mundus: & item aliæ quædam quę fruuntur, & vtuntur, vt homo, & angelus. Et Sanctus, quasi inter vtrasque constituti. Infruibilibus enim voluntas conquiescit. Vtimur eis, quæ in aliud referimus. Frui ergo est amori inhærere rei, propter se ipsam. Vti verò amori inhærere rei, quæ in rem ordinatur, fruibilem. Vndè, nec homine fruendum est, nisi in Deo. Nec Deus nos diligendo nobis fruitur, sed vtitur, aliter tamē, quàm nos rebus vtimur. Ipse enim omnia propter sui ipsius diligit bonitatem. Virtutibus quoque non fruendum est: nisi instrumentaliter, scilicet ad quærendum summum, & incommutabile bonum. Primo ergo agendum erit de rebus fruibilibus, scilicet de Sancta & indiuidua Trinitate.

Frui, & uti differunt.

Quid frui, quid vti.

Aug. lib. 1. c. 3. de doct. Christ.

V

X

Rex & signa, libri prodijt distinctio primæ,
Quibus vti liceat ritè, quibusue frui.

Dist. 2. Summa. In qua Mag. agit de Essentia Dei, & eius vnitate & personarū pluralitate Et Primò, in personarum Trinitate vna essentia deitatis. 2. In diuinæ essentiæ vnitate pluralitas est personarum. 3. Personarum Trinitas est sine diuersitate & singularitate. 4. Personæ nobis innotescunt attributis suis. Vide D. Thom. 1. p. q. 2. 7. 11 27. 39 ar. 1. 3. 2. 5. & alijs in locis Sco. per 7. quæstiones. Bona. Alexan. Alen. 1. p. q. 6 mem. 1. q. 14. mem. 25. Fran. May. q. 1. 7. Dur. d. 3 q. 3. Ric. d. 3. q. 2. ar. 1. & in alijs qnam plurimis omnes de his quæstionibus. Nyssam Tract. 1. p. 1. q 4.

Y

VEra ac pia fide tenendum est quòd Trinitas vnus est, & solus verus Deus. Ita quod Pater, scilicet & Filius, & Spiritus Sanctus vnius eiusdemqúe substantiæ, vel Essentiæ dicuntur, creduntur & intelliguntur. Quæ est summum bonum, quod purgatissimis mentibus cernitur, & sunt vnus Deus inseparabili ęqualitate, & tamen non est Filius, nec Spiritus Sanctus, nec è contra, sed omnes tres personæ homousion, Græce vocantur, hoc est, vnius substātię, & Essentię. Vndè, non est aliud pater, & aliud filius, & aliud Spiritus Sanctus. s. in essentia, sed alius s. in persona. Hanc autem fidem primò astruere ex scripturis, & postea rationibus Catholicis, & exemplis cōtra aduersarios ueritatis defendere oportet, vt auctoritatibus utriusq; testamenti deducitur in litera.

Z

Splen-

LIBRI I FINIS.

SECVNDI SENTENTIARVM LOCA

Dſt. 3. Sũma. De iiſdẽ frui bilibus reb⁹ inueſtigabili bus per creaturas. D. Th. 1. p. q. 12. ar. 12. Alex. Alen. 1. p. q. 2. mem. 1. art. 1 Bona. Sco. Ric. Duran. May. Ioan. Bac. q. 1. Niiſſa. Trac. 1. p. 1. q. 1.

Diſt. 4. Sũma. De perſonarũ proceſsionibus. Sco. 1. d. 4. q. 2. Ant. And. q. 1. Ale. 1. p. q. 65. mem. 3.

Diſt. 5. Sũma De vtroque generationis termino. S. Tho. 1. p. q. 39. art. 5. Alex. 1. p. q. 42. mem. 3. art. 1. Niſſa. p. 2. por. 2. q. 3. Sco. Dur. Ant. And. q. 1. Bona. ibi ar. 1. Ric. q. 1. & 2. May. q. 1. & 2. Hilar. lib. 12. de Trin.

VNIVERSALIS DE DEO, DEQVE EIVS ADMIRANDIS EFFECTIBVS,

Confideratio Theologica, in quatuor libros per Magiſtrum ſententiarum diſtributa.

PRIMI SENTENTIARVM LIBRI LOCATIO; in quo 48. diſtinctionibus contemplatur Deum, in æternitatis abyſſo, ſe, & alia, intelligentem, & volentem.

Propriè ſolo Deo.	Secundum auctio. Vtriuſque legis.	Vt pater p rõnem Veſtigiũ & imagin.	De Deo	Quæ nec generat Nec generatur.
Fruimur. 1.	*Vno Deo. 2.*	*Trino. 3.*	*Genito. 4.*	*In Eſſentia. 5.*
Volẽs Pater genuit Filium	Quæ paſsiue eſt in Filio, actiuè in patre.	Eſt Deus ſine omni Compoſitione.	Eſt Filius Patri.	Eſt Spiritus Sanctus. Patris & Filij
Voluit. 6.	*Potentiam. 7.*	*Simplex. 8.*	*Coæternus. 9.*	*Amor. 10.*
Procedit Spiritus S.	Non prius tempore, aut perfectione.	Spũs S. nõ quo natus ſed quo datus.	Temporaliter enim mittitur Spũs S.	Dicitur Spũs Sanctus ſimiliter & filius.
Ab utroque 11.	*Simul 12.*	*Procedit 13.*	*Tempore 14.*	*A ſe miſſus 15.*
Miſsio Spiritus Sãcti, pluries facta eſt.	Eſt Deꝰ qua nos diligit & nos ipſum.	Dicitur Spũs Sãctus	Aequales ſũt diuinæ pſonę ęterne magñ.	Filius quod pater.
Inuiſibilis 16.	*Charitas 17.*	*Donum 18.*	*Coæquale 19.*	*Poteſt 20.*
Dictio excluſiua in diuinis ſyncategorematicè nõ categore.	Plura dicuntur de Deo.	Non tantũ dicitur ſingulariter ſed ẽt pluraliter.	Nomina numeralia, Vnum duo tres, admittũtur in diuinis.	Quare dicuntur 3. pſonę: cũ Ly. pſona dicat ſubſtantiã.
Excludit 21.	*Nomina 22.*	*Perſona 23.*	*Cum tribus 24.*	*Perſonis 25.*
Perſonali patris, q̃ eſt gñare, filij gñari Spũs S. procedere.	Appellatione nominantur proprietates	Notio perſonalis in eſt patri, quę eſt innaſcibilitas.	Semper ad aliquid dicitur.	Relatiue refert Deus ad creaturas.
Proprietate 26.	*Varia 27.*	*Notio 28.*	*Principium 29.*	*Refert 30.*
Appropriatur patri.	Eſt pr ſapiẽtia ingenita non genita.	Eſt proprietas cur perſona.	Et rei naturæ, eſt idẽtitas in diuinis.	Futurum a Deo.
Vnitas 31.	*Sapiens 32.*	*Eadem 33.*	*Naturæ 34.*	*Præſcitur 35.*
Eius ſciẽtia oĩa ſũt, ꝰ õ tũ in eiꝰ eſſẽtia.	Oĩbus ẽ Deꝰ pñtialr, potẽtiali & eſſẽtialr.	Omniũ rerũ eſt Dei ſcientia.	Res cita noſtrã ſciẽtiam, non Dei.	Ponit aliquos eſſe ab æterno.
In Deo 36.	*In rebus 37.*	*Cauſa 38.*	*Adauget 39.*	*Deſtinatos 40.*
Peccator obduratio nem, ſed non iuſtus prædeſtinationem.	Dicitur Deus.	Eſt eus in ſua potentia.	Poteſt Deus facere quàm fecit quo ad additionem.	Diuina differt ab eſſẽtia ratione non re.
Meruit 41.	*Omnipotens 42.*	*Illuminatus 43.*	*Meliora 44.*	*Voluntas 45.*
Dei uoluntas in omnibus impletur.	Voluntas bñplacita nobis, aut de nobis.	Tenemur conformare uoluntatẽ noſtrã diuinę in rõne uolendi ex charitate.		
Placens 46.	*Impletur 47.*	*Conformitate 48.*	FINIS PRIMI LIBRI.	

TERTII LIBRI SENTENTIARVM LOCATIO, in quo 40. diſtinctionibus contemplatur Deum in tempore plenitudinis incarnatum, mundum ſufficienter redimentem.

Filius tpe plenitudinis humanã naturã nõ pr, non Spũs. S.	Humanitatẽ aſſumpſit carnem & animã, ſcilicet Deus.	Purgata in ſua conceptione.	Chriſtus de Spiritu Sancto.	Humanam aſſumpſit Deus, non perſonam.
Aſſumpſit 1.	*Totam 2.*	*In matre 3.*	*Conceptus 4.*	*Naturam 5.*
Deus eſt homo qdꝰ per hominem intelligitur.	Secũdã triplicẽ opinionẽ, illa ppoſitio, Deꝰ factꝰ eſt homo.	Chriſtũ de patre, & matre, ſecundum duas naturas.	Adoranda eſt caro Chriſti non nuda.	Reduplicatio verificat propoſitiones aliquas.
Factus 5.	*Experitur 7.*	*Bis natum 8.*	*Latria 9.*	*Plorat 10.*
Non dicitur Chriſtus ſimpliciter.	Non potuit peccare Chriſtus.	Gratia & ſapientia, ut caput.	Scilicet omnium habitualis fuit in Chriſto.	Defectus pęnales animæ & corporis accepit Chriſtus prout cõueniens fuit.
Creatus 11.	*Nec peccat 12.*	*Plenus 13.*	*Scientia 14.*	*Pœnali 15.*
Fuit Chriſtus, & paſſibilis in corpore & anima.	Non pro ſe, ſed pro ſua ſenſualitate.	Scilicet ſibi ipſi & nobis, aliter & aliter.	Alligauit Chriſtus vinculis paſsionis ſuæ.	Nos liberando non potentia, ſed iuſtitia.
Mortalis 16.	*Orauit. 17.*	*Merendo 18.*	*Sathanam 19.*	*Vicit 20.*
Xpm fuiſſe per ſeparationẽ animę a carne cõtemur, nõ p ſeparationem Deitatis ab anima.	Hominem in ſepulchro tenet Magiſter.	Homo fide formata & quidẽt.	Ex auditu, de non viſis oculo exteriori.	Eadem eſt fides & noſtra.
Moriturum 21.	*Chriſtum 22.*	*Credidit 23.*	*Fides. 24.*	*Antiquorum 25.*
Eſt de bonis æternis futuris non viſis.	Dilectio Dei & proximi, quę eſt eadẽ.	Scilicet, homines ſicut ſeipſum.	Scilicet, ut primo diligatur Deus.	Diligere & amicos ſimul eſt maioris meriti, q̃ amicos tantum.
Spes 26.	*Amat 27.*	*Proximos 28.*	*Ordineque 29.*	*Inimicos 30.*
Dilectio perfecta in viatore, ſi d incipiẽs poteſt amitti.	Eſt Dei ad omnes creaturas.	Virtutes quatuor fuerũt in Xpo, & manent in patria.	Sunt ſeptem Spiritus Sancti.	Sunt dona ſapientia & ſcientia & intellectus.
Manet 31.	*Dilectio 32.*	*Cardinales 33.*	*Dona 34.*	*Diſtincta 45.*
Oẽs gratuitas connexas habet ſimul qui vnam habet.	Deus decem mãdata.	Vtitur triplici mendatio.	Fit tripliciter.	Malus contra duo vltima præcepta.
Virtutes. 36.	*Præcipit 37.*	*Mendax 38.*	*Periurium 39.*	*Cupit 40.*

TERTII LIBRI FINIS.

SECVNDI LIBRI SENTENTIARVM LOCATIO, in quo 44. diſtinctionibus contemplatur Deum, mundum æterno præuiſo, in tempore producentem.

Deus i principio cælũ & terrã ex nihilo.	Simul creauit cũ cęlo empyreo & mĩ.	Sunt Angeli, & pſ) nlr diſtincti i eſſẽtia.	Creauit Angelos. nõ miſeros nõ btõs.	Gratia data eſt bonis Angelis cooperans.
Creauit 1.	*Angelos 2.*	*Diformes 3.*	*Perfectos 4.*	*Reformans 5.*
Inter oẽs Angelos cecidit. ſ. Lucifer.	Diabolus uoluntate obſtinata.	Proprio nõ ſunt veſtiti Angeli.	Sunt Chori Angelorum.	Omnes Angeli Deo & hominibus.
Maior 6.	*Maleficii 7.*	*Corpore 8.*	*Nouem 9.*	*Miniſtrant 10.*
Angeli boni homines.	Materiam in formẽ fecit Deus in princ.	Facta eſt prima die.	Fecit Deus in medio aquarũ ſecũda die.	Factus eſt ſexta die poſt omnia.
Cuſtodiunt 11.	*Terram 12.*	*Lux 13.*	*Firmamentum 14.*	*Et homo 15.*
Et ſimilitudinẽ ſuam poſuit Deus in homine & Angelo.	Deus Adam in Paradiſum terreſtrem.	Formatio facta eſt de coſta Adæ dormientis in paradiſo.	Fuit factus primus homo quodãmodo & immortalis.	Fuiſſet natus in ſtatu innocentiæ ſine corruptione & pruritu.
Imaginem 16.	*Locat 17.*	*Fuæ 18.*	*Mortalis 19.*	*Puer 20.*
Diabolus primũ hominẽ in ſpecie ſerpẽtis ex ſuplia & mul.	Dicit Euã principali peccato inobedientię.	Adam plenũ triplici cognitione.	Habens arbitrium.	Gaudet non ſolũ homo, ſed & Deus & Angelus.
Tentat 21.	*Peccantem 22.*	*Scientem 23.*	*Liberum 24.*	*Libertate 25.*
Duplex eſt, operans & cooperans.	Numeratĩ inter magna bona & quid ſit.	Pelagij opinio heretica de uirtute liberi arbitrii.	Fuerunt noſtri parentes gratia & uirtutibus.	Peccatum primi hominis in oẽs hoĩes pęnaliter & culpabilr.
Gratiaq́; 26.	*Virtus 27.*	*Monachi 28.*	*Spoliati 29.*	*Tranſit 30.*
Tenet fides animã à Deo non e traduce.	Baptiſmus animã à peccato originali.	Eſt ſtatus puerorum decedẽtiũ in origen.	Mali & bonum, id eſt bona natura.	Diffinitio eſt multiplex.
Infuſam 31.	*Purgat 32.*	*Pœnalis 33.*	*Origo 34.*	*Peccati 35.*
Deus unum peccatũ per aliud.	Omniũ bonorũ eſt Deus.	Ex fine eſt uoluntas bona uel mala.	Voluntas inordinatã malum, non aliarum potentiarum.	Malo iudicaĩ omnis actus exterior malus, non ſic de bono.
Iuſtè punit 36.	*Auctor 37.*	*Finalem 38.*	*Actum 39.*	*Ex fine 40.*
Non in omni actu peccant.	Homines uolũtate & operatione tanquam uno peccato.	Blaſphemia eſt celeriſsimũ genus peccati.	Et potentia peccãdi utitur homo quã hẽt à ſe uel a diabolo.	
In fideles 41.	*Peccant 42.*	*Spiritus 43.*	*Poteſtate 44.*	

SECVNDI LIBRI FINIS.

QVARTI LIBRI SENTENTIARVM LOCATIO, in quo 50. diſtinctionibus contemplatur Deum, ſub ſignis & ſacramentis, meritum Chriſti incarnati, & paſſi diſtribuentem, ac demum iis adiutos efficaciter beatificantem.

Dicitur multipliciter, & quid ſit.	Sacramentorum nouę legis eſt baptiſmus.	Fitex uerbo & elemento.	Eſt baptiſmus.	Baptiſmus à bono & malo.
Sacramentum 1.	*Primum 2.*	*Baptiſmus 3.*	*Triplex 4.*	*Aeque datur 5.*
A ſolis ſacerdotibꝰ, ſed in neceſsitate à laicis.	Confirmati accipiũt ſacramentum a ſolis Epiſcopis.	Chriſti nos reficit.	Homines duobus modis.	Corpus Chriſti eſt ſub ſpecie panis.
Baptizati 6.	*Firmi. 7.*	*Corpus 8.*	*Manducant 9.*	*Verum 10.*
Sacerdos trãs ſubſtatiatur panis in corpus, & uinum in ſanguinem Chriſti.	Sacerdos non corpus Chriſti uerũ, ſed ſpecies panis.	Sacerdos conficit ſicut bonus.	Appropinquat Deo per ſecundam tabulam.	Omnibus [illegible] ultra pœnitentia.
Conficiens 11.	*Frangit 12.*	*Malus 13.*	*Pœnitens 14.*	*De peccatis 15.*
Oportet primo pęnitentiam eſſe iuxta qualitatẽ criminis.	Eſt hominẽ eſſe neceſſariũ in corde [illegible] ppoſito confitẽdi.	Sacerdos per claues ſpirituales.	Quilibet accipit vtranque clauem in conſecratione.	Poteſt quis opere pęnitentiam veram.
Contritum 16.	*Confeſſum 17.*	*Soluit 18.*	*Sacerdos 19.*	*In fine 20.*
Legimus aliquibus fuiſſe peccata poſt hanc vitã in Purg.	Peccata iterũ quo ad magnitudinem.	Oleo infirmorum.	Ordinatis ab Epiſco po ſeptem ordines conferente.	An poſsint conferre ordines ſunt opiniones.
Dimiſſa 21.	*Redeunt 22.*	*Vnctis 23.*	*Clericis 24.*	*A præciſis 25.*
Matrimoniũ fuit in Paradiſo ante peccatum inſtitutum in officium.	Tanquã cauſam efficientẽ requirit matrimonium.	Dico fieri conſenſũ per traditionem parentum & benedictionem ſacerdo.	Aliquis aliquam ad contrahendum vano metu.	Fortunæ vel qualitatis non impedit, ſed perſonę.
Coniugium 26.	*Conſenſum 27.*	*Solemnem 28.*	*Cogit 29.*	*Error 30.*
Eſt bonũ matrimonii, fides proles & ſacramentum.	Sibi inuicem in matrimonio debitum.	Vxores poterãt habere antiqui patres.	Fuerunt perſonæ aliç ante legem, aliæ ſub lege, aliç nunc.	Aequalis eſt vir & mulier ad celebrandũ diuortium cauſa fornicationis.
Tripertitum 31.	*Redeunt 32.*	*Per plures 33.*	*Legitimæ 34.*	*Iuris 35.*
Cum ancilla aut libera cõtrahere põt: ſed non liber cum ancilla.	In minoribus poteſt contrahere non in maioribus.	Votum priuatũ tm̃ impedit, ſed ſolẽne etiam dirimit.	Cultu exiſtentes nõ poſſunt cõtrahere.	Aliquo cõſanguinitatis exiſtentes quomodo cõtrahere poſſunt.
Seruus 36.	*Ordinatus 37.*	*Vouet 38.*	*Diſpari 39.*	*Gradu 40.*
Quis efficitur tã in coitu matrimoniali quàm fornicationis.	Quis efficitur tenẽs puerũ ad baptiſmũ uel cõfirmationem.	Omnes mortui & morituri.	Scilicet reſurgent homines.	Scilicet diuerſa habẽt habitacula.
Affinis 41.	*Et compater 42.*	*Reſurgent 43.*	*Totique 44.*	*Defuncti 45.*
Pœnam dat Deus damnatis.	Vltimã dabit Chriſtus Deus.	Apparebit in forma ſerui.	Poſt reſurrectionẽ Deus bonis & malis variat manſiones.	Habebunt maliin inferno.
Iuſtum 46.	*Sententiam 47.*	*Iudex 48.*	*Tribuetque 49.*	*Pœnam 50.*

QVARTI LIBRI FINIS.

Splendida personis tribus est essentia simplex,
Hoc instrumentum monstrat utrumque tibi.

Essentiæ diuinæ vnitas, & personarum trinitas, multipliciter per creaturas innotuit: de qua & Philosophi aliqua cognouerunt, ut in litera patet. Vnitas quidem Dei cognoscitur ex opere quod est mundus, quod ostendit Dei potentiam ex eo quod omnes creaturæ sunt mutabiles. Is verò à quo hæ sunt, est immutabilis: & ex eo quòd omnia bona, & meliora ab eo procedunt, vt ab optimo, & ut à pulcherrimo omnia pulchra. Trinitas etiam personarum in creaturis inuestigari potest aliquo modo per id, quod in se ostendunt vnitatem, speciem, & ordinem, quæ personis appropriantur. Expresius autem trinitatis imago deprehenditur in mente humana, quo ad illa tria, quæ sunt Intellectus, memoria, & uoluntas: uel mēs, notitia, & amor. Veruntamen in his oportet fidem suffragari, & imagines illę multum imperfectę diuinam repræsentant trinitatem.

Dst. 3. Sūma. De iisdē frui bilibus reb⁹ inuestigabili bus per creaturas. D. Th. 1. p. q. 12. ar. 12. Alex. Alen. 1. p. q. 2. mem. 1. art. 1 Bona. Sco. Ric. Duran. May. Ioan. Bac. q. 1. Nissa. Trac. 1. p. 1. q. 1.

Nota creaturæ monstrat vestigia, trinum
Esse Deum ac vnum, monstrat imago quoque.

Concedendum est quod Deus genuit Deum. Non autem illa, Deus genuit se Deum, vel alium Deum. Ex ea enim sequeretur, idem generasse se ipsum, vel plures esse deos, quod vtrumque falsum esse liquet. Neque secunda sequitur ad primam, sed quòd genuerit filium, aut alium in persona. Illa ergo, Deus pater genuit Deum, qui non est Deus pater, idest filium, qui non est pater, qui Deus est, vera est, cum solam personalem significet alietatem. Si vero exponatur, qui non est idem Deus cum Deo patre, falsa est, quia in ea alietas essentiæ importatur. Tres igitur personæ sunt, una deitas. Et vnus Deus est tres personæ. Et vnus Deus, ipsa trinitas. Et una substantia, tres personæ. Et è contra, Trinitas est vnus Deus, & tres personæ dicuntur esse vna essentia.

Dist. 4. Sūma. De personarū processionibus. Sco. 1. d. 4. q. 2. Ant. And. q. 1. Ale. 1. p. q. 65. mem. 3.

Quòd Deus ipse Deum genuit, quod tres Deus unus
Personæ sanxit non temerata fides.

Essentia in diuinis, nec generat, nec generatur. Hinc negandæ sunt illæ propositiones. Pater genuit diuinam essentiam, diuina essentia genuit Filium, diuina essentia genuit diuinam essentiam. Alioquin uel essentia non esset essentia: uel idem generaret se ipsum, vel haberet esse, per id quod ab eo genitum esset, quæ omnia sunt inconuenientia. Vndè, & à simili Augustinus probat, quod pater non est sapiens sapientia genita, cum idem sit ei sapere & esse. Licet autem filius sit diuina essentia, non tamen per hoc pater genuit essentiam, sed genuit hoc, ipse, idest, genuit filium, qui est idē essentialiter cum eo. Quòd autem auctores dicunt essentia filii, esse de essentia patris, intelligendum est, filius, qui est essentia. Quòd

Dist. 5. Sūma De vtroque generationis termino. S. Tho. 1. p. q. 39. art. 5. Alex. 1. p. q. 42. mem. 3. art. 1. Nissa. p. 2. por. 2. q. 3. Sco. Dur. Ant. And. q. 1. Bona. ibi ar. 1. Ric. q. 1. & 2. May. q. 1. & 2. Hilar. lib. 12. de Trin.

etiam auctoritates quædam dicunt patrem genuisse filium de sua substantia, & non de nihilo, intelligendum est, idest, genuit filium, qui est eiusdem naturę cum eo.

Non genita, aut genuit diuina essentia, quamuis
Natura genitus filius ipse patris.

Dist. 6. Sūma De potentia generātis S. Tho. 1. p. q. 34. ar. 3. Ale. 1. p. 42. mē. 5. art. 1. Sco. May. Ant. And. Bacc. q. 1. Bona. Ric. q. 2. ar. 1.

Pater in diuinis filium genuit non necessitate, cum in Deum nulla cadat coactio: nec voluntate, cum in eum nulla cadat mutatio. Quamuis autem in Deo idem sint realiter natura, voluntas, quia tamen ratione, seu connotatu differunt, nihil obstat aliquid posse conuenire naturæ, quod non conuenit voluntati. Hinc nec inconueniens est, dicere filium esse filium naturaliter, & non voluntate. Et est simile de voluntate Dei & eius scientia, quæ se ad plura extendit, quam voluntas. Dicitur tamen Deus volens genuisse filium; sicut & sapiens, & potens ipsum genuit, sed non voluntate præcedente uel accedente, quasi prius voluerit, & post ea genuerit, uel e contra, vt hęretic opponebant.

E

Quamuis in Deo idem natura sit atque uoluntas,
Conuenit illi aliquid, quod tamen hic minime.

F

Dist. 7. Sūma. De proprietate potētiæ generantis D. Tho. 1. p. q. 1. ar. 5. Sco. Bona. Ric. Ant. And. q. 1. Duran. & & May q. 2. Bac. d. 5. q. 1.

Ex eo quod pater potuerit, aut etiam voluerit generare filium, non sequitur. Patrem aliquid posse, aut uelle, quod filius non possit, aut nō velit: quia ibi posse, & uelle generare, nō arguit in eo impotētiam, cum eiusdē sint potentię cum patre, sed pertinet ad proprietatem suę personę, cuius est posse, & uelle nasci, quod quidem in eo est eadem potentia, quæ in patre est potentia, qua potest & vult generare, sicut & in vtrisque est eadem sapientia, & natura. In filio ergo non est potentia generandi, si ad proprietatem referatur intelligentia: quamuis bene, si ad naturam. Tunc enim idem sunt, posse generare, & posse generari.

G

Patri eadem & gnato diuina potentia, gigni
Qua potuit soboles, & generare parens.

Dist. 8. Sūma De veritate, immutabilitate, & simplicitate essētiæ diuinæ Tho. 1. p. 3. ar. 2. Alex. 1. 1. p. q. 5. mē. 2. Sco. Bona. Ric. Ant. An. q. 1. Dur q. 4. Nijsla. trac. 1. p. q. 3.

Solus Deus, seu diuina natura uere est immutabilis, ac simplicissima. Verè quidem, quia sine actualitatis admixtione. Eius enim esse, est æternum, & sine præteritione, & futuritione. Est autem immutabilis, quia est ipsum suum esse, quod impossibile est aliter disponi, quàm est. Neque enim verissima esset, si mutari posset. Neque aliqua sunt in eo accidentia secundum quæ mutetur, neque per loca vel tempora, vel affectiones variatur, vt fit in creaturis. Simplicissima verò est, & sine omni compositione, uel multiplicatione, & sic verè & proprie simplex, cum in ea nulla sit partiū uel accidentium, uel formarum diuersitas. Vnde nec alicui prædicamentorum subiicitur, nec propriè substantia appellatur. Neque verò simplicitati ipsius, nominum multiplicitas de ipsa dictorum

H

repu-

repugnat, quæ.s.omnia vnum significant: nec ipsa excludit personarum trinitatem, quia singulę Deus sunt.

Est solus vere Deus immutabilis atque
Simplex, est solus scilicet esse suum.

Vnus Deus sunt tres diuinæ personæ, & sunt idem in natura, distinctæ tamen in personalitate. Hinc quamuis filius, alius sit à patre, cum sit ab eo genitus: non tamen fuit pater antequam filius, cùm diuinæ personæ sint inuicem coęternę. Nec valet quod maledictus ille Arrius hæreticus inferre nitebatur, scilicet, quia natus est, & habet principium, ergo non est æternus. Etenim æternus pater æternum genuit filium. Alioquin & pater aliquando fuisset sine filio, & sapientia quod est absurdum. Est autem illa æterna generatio iuxta Prophetam ineffabilis. Vndè, nec præsumi debet à quoquam de plena ipsius cognitione. Ad exprimendum autem ęternitatem filii, melius dicitur semper natus, quia semper generatur quam semper nasci, quamuis & illud à quibusdam dicatur.

Nate coæternum te dicimus esse parenti,
Dictus ab æterno te genuisse parens.

Spiritus Sanctus est amor, siue charitas, seu dilectio patris, & filii, qua scilicet se inuicē diligunt. Vndè, & per modū voluntatis procedit à patre & filio. Quāuis autē accipiendo nomē charitatis essentialiter, quælibet diuinarū personarum sit charitas, & omnes sint vna charitas, sicut & vna sapientia: tamen Spiritus Sanctus solus est charitas procedens, sicut filius solus sapientia genita. Est autem hæc charitas substantia, & Deus. Vnde & æqualis patri & filio, est Spiritus Sanctus. Quamuis etiam hoc nomen, Spiritus Sanctus, omnibus conueniat personis: nam & pater Spiritus est, & Sanctus, sic etiam filius: conuenienter tamen tertia persona eo nominatur quòd ab aliis duabus, habet originem.

Spiritui Sancto quamuis tribuamus amorem,
Personis tribus est, attamen vnus amor.

Secundum sacræ scripturę veritatem, & noui testamenti auctoritates, dicere oportet Spiritum Sanctum à patre & filio procedere. Nec hoc est contra id quòd in conciliis determinatum est, vt Græci aliqui contendebant, dicentes Spiritum Sanctum à patre tantùm procedere. Longè enim differunt, aliud docere, & idem quòd determinatum est, vlterius explicare, quòd est in proposito. At quia & ipsi Græci Spiritum Sanctum dicunt esse etiam spiritū filii, verbis contendentes in sententia cum Latinis conueniunt, si capere vellent. Quam etiam sententiam quidam maiores eorum satis expressè in scriptis suis posuerunt

Dist. 9. Sūma De coęternitate genitoris & geniti, ac æternitate generationis Tho. 1. p. q. 42. art. 2. Alexan. ibi. mem. 5. Sco. May. Ant. And. q. 1. Bona q. 3. art. 1. Dur. q. 4.

D. 10. Sūma. Tho. 1. p. q. 41. ar. 4. ad 3 Alex. q. 43. mem. 3. ar. 2. Sco. May. Dur. Ric. Bona. Ant. And. q. 1. Bacc. d. 11. q. 1. Aug. lib. 15. & 17. de Tri.

D. 11. Sūma. Tho. 1. p. q. 46. ar. 2. Ale. q. 43. mem. 4 art. 4. Sco. Ric. Duran. May. Ant. And. q. & Bona. ibi. art. 1. Bacc. d. 12. q. 1.

Ex patre & nato procedit spiritus almus
Quamuis dissideat nomine Græca fides.

D.12. Sũma. De ordine processionis ab vtroque Sc.Bac.May. Ant. Ard. 1. d.12.q.1. & Bon. 11.q.2. ar 1. Ric. & Dur. d.11.q. 3. S. Tho. 1. p.q. 36.ar.4. Vide etiam Sco.q.2.

Spiritus Sanctus, nec prius, nec posterius processit, à Patre quàm à filio, nec è contra, pro eo quod ibi nulla est temporis successio, vel duratio. Vnde nec habet locum quæstio illa, an processerit Spiritus Sanctus iam nato filio, vel adhuc nascituro. Nam omnes personæ sunt coęternæ. Hinc etiam nec maiore perfectione dignitatis, nec plenius à patre procedit quàm à filio, sed æque perfectè. Principaliter tamen & propriè à patre tanquam ab auctore processionis Spiritus Sancti mittitur per filium, eò quòd pater à nullo est, filius autem hoc habet à patre.

Spiritus ex nato non manat plenius ipso,
Quàm patre, nec spirat filius ante patrem.

D.13. Súma. De differentia processionis & generationis in diuinis. Scō.1. dist.13. Ant. And. q.1. Bona. & Dur. q. 2. ar.1. Bacc. q vni. Th.1. p.q.27.ar.2.4 Alex. q. 43. mem. 2.

Quanquam ab vtroque, scilicet à patre, & filio, Spiritus Sanctus procedat: non tamen per hoc filius eorum, quasi patris, & matris, dici potest. Hoc enim absurdissimum esset, & à fidelibus auribus alienissimum. Quamuis etiam tam filius, quàm Spiritus Sanctus à patre procedat, alio tamen modo. Nam filius procedit per modū naturæ, & ideo dicitur genitus, & procedens. Omne enim quod generatur, procedit, & non e contra. Sed Spiritus Sanctus procedit per modum voluntatis, sicut datus, non autem ut natus. Sic ergo procedens tantum dicitur & non natus. Neque tamen per hoc Spiritus Sanctus dici debet ingenitus, sicut nec genitus: quia nec est pater, nec filius.

Quamuis accipiat naturam flamen eandem
Cum nato, natus non tamen esse potest.

D.14. Súma. De processione tēporali Spiritus S. Inuisibili. Tho. 1. p.q.43. ar. 1. 4. 5. & 7. Alex. q. 71. mem. 1. Sco. Ant. And. 14 Bona. d. 15. q.3. & 4. ar. 1 Ric. q. 1. 2. Duran. d. 16. q. 1.

Gemina est Spiritus Sancti processio, æterna scilicet, & temporalis: quarum prima ineffabiliter à patre, & filio sine tempore processit: secunda verò est, qua Spiritus Sanctus mittitur ad sanctificandum creaturam rationalem. Et hac quoque processione ab vtroque procedit. Est autem illa processio seu missio, gratiæ Spiritus Sancti collatio. Et hunc Dominus discipulis bis dedit, scilicet post Resurrectionem, quando in eos insufflauit, & post Ascensionem in die Pentecostes, ad significandum duplicem delectionem s. Dei & proximi, quam Spiritus Sanctus in nobis operatur. Datur autem Spiritus Sanctus personaliter cum suorum donorum distributione. Vnde non ab aliqua creatura quantumcunque sancta (sed à solo Deo) datur Spiritus Sanctus, nisi instrumentaliter, quia à nulla creatura procedit.

Spiritum ab æterno pater vt cum pignore spirat,
Tempore sic placito mittere vterque solet.

D.15. Sũma De pricipio

Etiam à se ipso datur Spiritus Sanctus. Nam & ipse Deus est

& donum. Dat ergo, quia Deus: & datur, quia donum: sic quæ dat se ipsum, quia operat trinitatis (cuius ipse est persona) ad extra sunt indiuisa. Vnde quod vna facit, & alia facit. Nam & ipse filius se ipsum in scripturis mittere dicitur: qui etiam filius, licet semel tantum in carnem missus sit, in mentes tamen castas quotidie mittitur à tota Trinitate. Patri autem qualitercumque mundo appareat, tamen mitti non conuenit: quia ipse ab alio non procedit, sed est processionis auctor & principium. Per quod tamen filius, & Spiritus Sanctus minores eo non sunt, sed eiusdem cum eo dignitatis, & essentię.

téporali processionis Spiritus S. in personis increatis. Sco. 14. d. Aug. lib 2. de Trin. c. 5.

A

Quando creaturam sacro aspiramine mundat,
Se dat muneribus spiritus ipse suis.

Dupliciter Spiritus Sanctus missus est, quo & creatura dupliciter sanctificatur, visibiliter, scilicet, cum apparentia alicuius visibilis signi, & quandoque cum effectu interiori, sine visibili signo. Sicut & filius dupliciter missus est, visibiliter, scilicet, in carne assumpta, & inuisibiliter in mentes castas. Fuit ergo visibilis Spiritus Sancti missio, quædam ipsius apparentia vel manifestatio in corporali creatura, tanquam in signo. Neque tamen per hoc quod mittitur Spiritus Sanctus, minor est patre qui non mittitur, cum tamen filius secundum missionem visibilem minor dicatur tota Trinitate. Filius enim assumpsit humanitatem non solum vt in ea appareret, sed etiam vt esset homo, nō autem sic Spiritus Sanctus columbam. Tamen iuxta Hilarium pater maior est filio sibi coessentiali, & hoc auctoritate geniturae, non tamen per hoc filius minor dici potest. Vnum enim & idem esse quod habet filio dedit.

D. 16. Sūma: De pcessione temporali Spiritus S. visibili Sco. 16 d.

B

C

Quo nos diligimus, flamen putat esse Magister.
Hoc magis augeri, quo magis ardet homo.

Spiritus Sanctus (qui tertia in Trinitate persona existens, à patre & filio à se ipso mittitur & donatur fidelibus) est amor patris & filii, quo se inuicem amant & nos. Est etiam amor, siue charitas qua nos Deum & proximū diligimus. Ita enim in nobis est, vt nos Deū, & proximum diligere faciat. Hinc qui ipsam dilectionem diligit, Deum diligit pro eo quòd Deus dilectio est. Nec tamen Deus sic dicitur charitas nostra, sicut spes & patientia nostra. Hæc enim dicitur, non quod ipse sit ista, sed quia sunt ab eo. Dicitur autem charitas, quia ipse est charitas. Et hęc charitas quæ Spiritus Sanctus est, nec proficit nec deficit, quia Deus est, sed homo in ea aliquando proficit vel deficit, sicut & Deus in nobis dicitur magnificari uel exaltari. Sic etiam dicitur alicui dari non quasi locum mutet, sed quia alio modo in eo esse incipit. Quamuis etiam actum credendi & sperandi operatur, mediantibus virtutibus fide, & spe, actum ta-

D. 17. Sūma. De pcessione Spiritus S. inuisibili. Sc. Ric. May. Ant. And. q. 1 Dur. q. 4. Bona. d. 16. q. 1. ar. 1.

D

men diligendi sine alicuius virtutis medio in nobis operatur. Hæc Magister. Sed notandū quod in hoc vltimo non tenetur, quia præter hęc doctores ponunt habitum charitatis, quo actus diligendi eliciatur, licet Deus sit charitas nostra effectiuè.

Spiritus in varijs apparuit ante figuris.
Imbuit & tacito pectora sacra modo.

D.18. Sūma. De proprietate Spiritus Sancti secū dū quā procedit temporaliter. Sco. d.16.

Spititus Sanctus dicitur datus à temporali processione, sed donum dicitur ab æterna. Neque verò filius donum dicitur, quamuis & ipse ab æterno dabilis fuit, quemadmodum Spiritus Sanctus, quia non solùm procedit vt donabilis, sed etiam vt genitus. Sicut ergo filius æternaliter nascendo à patre accipit quod sit filius: sic Spiritus Sanctus æternaliter procedendo accipit, quod sit Spiritus Sanctus. Hinc & secundum quòd sempiternè donum est, refertur ad patrem & filium, secundum verò quod datum, vel donatum est, refertur ad eum qui dedit, & ad eos quibus datur. E

Spiritus æterna donum est ab origine, quanquam.
Temporis elapsu dicitur esse datus. F

D.19. Sūma. De ęqualitate personarū. Ant. And. q.1.& 2.

Aequales sunt diuinæ personæ, nec se inuicem excedunt in æternitate, potentia, vel magnitudine: quæ licet diuersimodè sint nominatæ, sunt tamen eadem essentia. Hinc ex illa consubstantialitate vna persona dicitur esse in alia. Nulla ergo est in diuinis personis essentialis diuersitas, seu differentia, scilicet nec partium integralium, nec subiectiuarum, nec materialium qualitercunque. Nec ibi duæ personæ magis sunt quàm vna, nec numero differūt, quasi vna sit aliquid aliud ab alia: sed quia in computatione à se inuicem discernuntur, vt pater dicatur vnus pater, & pater, & filius duo, hinc & omnes tres personæ non sunt maioris deitatis, sicut nec veritatis & magnitudinis quam vna, & vna non minoris quàm omnes, sed æquàlis sunt deitatis & eadem deitas. Ex quo & pater, quòd etsi Deus trinus est, non tamen triplex dici debet: quia vbi triplicitas, ibi duo plus quàm vnum, & tria plus quàm duo. G

Pernegat æquales personas Arrius excors,
Quamlibet & cunctis pernegat esse parem.

D.20. Sūma. De personarū æqualitate in operandi potentiā. Sco. Ric. Dura. Ant. And. Bona. 20. q. 1. art 1. & May. q 2. Alex. 1. p. q. 47 mem 5. Th. q. 42. ar. 6.

Aequales sunt etiam diuinæ personæ potentia, ita vt non maiorem potentiam habeat pater filio, nec duo vel tres maiorem, quàm vnus. Quod ex verbo Christi primum ostenditur, vbi dicit: omnia quæ habet pater mea sunt: ergo & omnipotentiam. Nam si pater, non generasset filium in potentia sibi æqualem, hoc esset aut quia noluisset, aut non potuisset: quòd vtrunque falsum est: quia sic aut inuidus, aut impotens probaretur. Nam in humanis pater filium quanto potest, generat sibi æqualem: imò & meliorem & maiorem, si posset. Deo tamen nihil esse potest maius aut melius. H

Vnde

Vnde erit pater filio æqualis. Nec impedit quòd pater filium genuit, quia filius nascendo eandem naturam ab eo accepit.

Nequaquam est alijs persona potentior vna,
Quod ratio perhibet, quod pia scripta docent.

D.21. Sūma. De modo loquẽdi de personis cum exclusiua dictione. Sco. Bona. Durã. May. Ant. And. d.21.q. 1. Ric. q. 3. Tho. 1. p. q. 32. ar. 4. Alc. q. 6. mem. 3. art. 1. & 2. Niissa. p. 2. por. 2. q. 2.

Verè sunt propositiones, in quibus dictio exclusiua (solus) ponitur cum termino personali, dicendo. Solus pater tantus est, quantus simul illi tres &c. Per hoc enim non vna persona ab alia, sed proprietas relatiua vnius personæ ab altera excluditur. Quòd si dictio exclusiua de termino personali prędicetur respectu termini essentialis, vt si dicatur, solus pater est Deus, vel pater est solus Deus secundum Magistrum: sic vbi tales propositiones inueniantur, exponendę venient, nec verbis nostris sic loquendum. Quòd si etiã vna persona in scripturis exprimatur cum dictione exclusiua, alia persona non expressa, tamen semper cointelligitur propter earundem cohærentiam.

A

Esse Deum, solum Patrem non dicimus aptè,
Sed Patrem, solum dicimus esse Deum.

B

D.22. Sūma. De multiplici nominum ac prædicationũ differẽtia ĩ diuinis. Sco. Bona. Ricar. Dur. May. Ant. And.d.22.q. 1. Tho. 1.p. q.13. ar.1. Alexan. q. 48. mem.1.

Sextuplicia sunt nomina, quæ Deo tribuuntur secundum substãtiam. Prædicta tamen nomina non eodẽ modo de Deo, & de personis dicuntur. Nam sunt quædam, quæ exprimunt proprietates personales, & dicuntur notionalia, vt pater, filius, Spiritus Sanctus verbum donum, generans, &c Quædam verò exprimunt essentiæ vnitatem, vt Deus, deitas, sapientia, bonitas, æternitas, & huiusmodi. Quædam aut transumptiuè de Deo dicuntur, vt lux, splendor, speculum, & substantia. Quædam etiam Deo solùm ex tempore conueniunt cum relatione quadam extrinseca, vt Dominus Creator, Redemptor, Saluator, & sic de alijs. Quædam verò ex tempore Deo conueniunt, nec relatiue dicuntur, vt humanatus, incarnatus. Quoddam etiam est, quod dicitur non sigillatim, sed simul de omnibus personis, secundum quandam intrinsecam relationem, ut trinitas. Et hæc omnia reduci possunt ad duplex nomen. Nam omnia aut dicuntur relatiuè aut absolute, vt patet intuenti. Ea tamen quæ ad essentiam pertinent absolute, scilicet, dicuntur, non dicuntur vel de singulis, vel de omnibus in plurali, sed in singulari tantum. Non enim dicuntur pater & filius & Spiritus Sanctus dij, bonitates uel huiusmodi, sed vnus Deus, bonitas &c.

C

D

Nomina multa Dei communia, propria quædam,
Sunt nonnulla tropis nomina clausa suis.

D 23. Sūma. De hoc nomine, persona. Sco. Ant. And. q. 1. fr. May. d. 24. q. 2. Bacc. ibi. q. 1.

Ab eis quæ dicta sunt, scilicet, nomina secundum substantiam de Deo dicta, singulariter de personis dici & non pluraliter, excipitur hoc nomen persona. Quòd quidem substantialiter dicitur absolute enim & non relatiuè prędicatur, & tamen pluraliter de om-

nibus simul dicitur, & non singulariter. Vera enim est hęc, pater, & filius, & Spiritus Sanctus sunt tres personæ: nō autem sunt vna persona. Sed hoc nomen à prædictis suprà excipi oportuit, vt haberetur quo hæreticis responderi posset, cum instanter quęrentes quid tres in diuinis secundum scripturas dicamus. Respondendum est enim tres personas. Quod tamen magis dicitur ex penuria nominū, quibus hæ tam altissimè res exprimuntur, quàm vocabuli propria significatione. Notandum autem quòd in diuinis non est utendum vocabulis quæ sunt, diuersus, singularis, vnicus & solitarius: per quæ, scilicet importatur contrarium aut vnitatis essentiæ, aut pluralitatis personarum. E

Commoda personæ uox est, si quæstio fiat.
Quo natura modo fit tribus uno Dei.

D.24. Sūma. De nominibus numeralibus, & distinctionib⁹. Bona. Sco. Dur. Ant. An. fr. May. 24. & 25. Ric. 23. q. 1. S. Th. 1. p. q. 30. ar. 3. Alex. q. 45. mem. 1.

Nomina numeralia non ponunt aliquid in diuinis, sed remouent. Item distinctio excludit cōfusionem in personis, similiter discretio: vt per hoc quod dico, vnus Deus, deorum excluditur pluralitas. Per illa autem quæ pluralitatem exprimunt, singularitas & solitudo excluditur: vt per hoc quod dicitur, duę uel tres personæ, excluditur quòd non sit vna tantùm. Hęc tamen à doctoribus non conceduntur, nisi intelligātur illa nomina sic remouere, quòd etiam significent seu ponant, Quod nec abnuunt auctoritates, quas Magister allegat. F

Onere nil, immo tantum remouere Magistro
Nomina quæ numeros in deitate notant.
Sed res ista purum deinceps laudata magistris
A nostris, hodie nullus est precij. G

D. 22. Sūma. De significatione huius nominis Persona, cùm dicitur pluraliter. Bona. Sco. Ric. An. And q. 1. Duran. d. 23. q. 1 May. d. 24 q. 4 S. Tho. 1 p. q. 29. ar 4 Alexan. q. 56. mem. 2.

1. Personę nomen significat essentiam in supposito. 2. Nomen personæ multipliciter dicitur. Quo ad primum, ex supradictis patet: quo ad secundum autem, ex eo quòd dicendo tres personas, significamus id quod est commune patri, & filio & Spiritui Sancto, quod vtique est essentia. Hinc & quęrentibus quid est essentia: responderi potest, tres personę. Capitur tamen nomen personæ quandoque pro hypostasi vel subsistentia, & hoc iuxta prædicta, propter vocabulorum penuriam: ita cùm dicimus, pateret filius & Spiritus Sanctus sunt tres personæ, sensus est, idest, tres hypostates vel subsistentes. Denique & quandoque supponit proprietate personali, sub eius tamen aliqua differentia, vt ex prædictis patet. H

Naturam signat, signat vel hypostasin anceps.
Nomen personæ, propria siue notat.

D. 26. Sūma. De proprietatibus personarū. Sco.

Loquentes de diuinarum personarum proprietatibus, in primis cautos nos esse conuenit de nomine hypostasis, propter hęreticorū versutiam, qui eo vtebantur pro persona simul & essentia, & per

hoc

hoc simplices capiebant: quod tamen modo pro persona tantùm, sine periculo accipitur. Est autem proprietas personalis patris, generare: filii, generari: Spiritus Sancti, procedere uel spirari. Quæ quidem proprietates, relationes quædam sunt, quibus personę adinuicem relatæ distinguuntur: & paternitas filiatio, & processio dicuntur: A quibus & personarum nomina, scilicet pater & filius & Spiritus Sanctus, sumuntur. Neque tamen, quia relatiua sunt, accidentaliter dicuntur, quia incommutabiliter prędicantur: solus filius in diuinis propriè filius Dei est homines autem per adoptionē. Quamuis etiam omnes communiter personæ nomine Spiritus Sancti sumpto essentialiter nominari possunt, tertiæ tamen personę appropriatur relatiuè, & per hæc nomina. s. donum & Spiritus Sanctus, ipsius intelligitur relatio, cui nomen non est impositum.

Ric. Dur. fr. May. Ant. And. q. 1. Bona. q. 3. Tho. 1. p. q. 40. ar. 2.

Personam perh.bent distingui proprietate.
Prædicat externum non tamen illa genus.

Eadem est patris proprietas, quæ his significatur nominibus: pater, paternitas, generatio actiua. Et filii quæ significatur nominibus his, quę sunt: filius, filiatio, generatio passiua: & Spiritus Sancti per hæc, quæ sunt, Spiritus Sanctus, spiratio passiua, & procedere ab vtrisque. Significantur tamen hæ proprietates per ista nomina diuersis rationibus. Nominibus enim personarum (quæ sunt, pater, filius, Spiritus Sanctus) significantur non tantum proprietates, sed etiam hypostases: nominibus autem proprietatum, vt sunt paternitas, & filiatio, &c. significantur ipsę proprietates secundum se, vel actus ipsarum proprietatum, vt generare, nasci, vel generari. Sunt autem & nomina quæ propriè filio conueniunt, & personalem eius proprietatem pręcisè exprimunt, quæ non substantialiter, sed respectiuè de eo, respectu patris dicuntur, qualia sunt, genitus, verbum, imago. Dicitur enim genitus genitoris genitus, & sic de aliis. Essentialia etiam quandoque ponuntur pro personis, vt Deus de Deo, Deus genuit Deum, lumen de lumine, sed non è conuerso. Non enim dicimus, verbum de verbo, vel filius de filio, &c.

D. 27. Sūma. De diuersis nominibus proprietatū personaliū. Sc. Frā. May. Bac. Ant. An. q. 1. Durā. d. 26. q. 2. S. Th. 1. p. q. 34. ar. 1.

Vni personæ si multa uocabula dentur,
Res eadem multis fit manifesta modis.

Præter tres proprietates personales asignatas sunt alię non personales, quę tamen sunt personarum. Vt ingenitus, quod ad patrē spectat, & tamen aliā, quàm hoc nomen paternitas, proprietatē importat. Non enim de ratione patris est esse ingenitum, cùm absque hoc aliquis esse posit pater. Est autem sensus alius illarum propositionum, patrem esse & filium esse, quia hoc idem est. Vna enim est essentia diuina, qua vterque est. Et illarum esse patrem, & esse filium, transpositis, scilicet, terminis. Non enim est eadem pro-

D. 28. Sūma. De proprietatibus non personalib⁹. Sco. Ant. An. q. 1. Bon. q. 3.

prietas qua ille est pater, & alter filius, vt patet. Solus filius dicitur sapientia genita uel nata. Notandum quoque quòd nomen imago relatiuè quandoque sumitur & tunc soli filio conuenit. Sumitur autem & quandoque essentialiter pro tota trinitate, ad cuius.s.imaginem homo dicitur creatus.

Et pater, ingenitus cognomine dicitur apto,
Dicitur & natus solus, imago patris.

D.29. Sũma. De cõmuni spiratione, quę est alia proprietas, sed nõ personalis. Bona. Sco.Ric. Duran.q.1. Th. 1.p.q. 33.ar. 1.Alex. q.70 mem.1. ar.1.

Hoc nomen principium, in diuinis dicitur ad aliquid totiqúe cõuenit Trinitati & singulis personis ac multiplicem notat relationẽ. Est nanque pater principium totius diuinitatis, quia principium filii & Spiritus Sancti, & sic est principium, sine principio. filius est principium: quum Pater & filius sint principium Spiritus Sancti, & Spiritus Sanctus non aliter procedat ab uno, quàm ab alio. Spiritus Sanctus autẽ est principium creaturæ, & principiũ de vtroque. Nec dicũtur tres personæ esse tria, sed vnum principiũ ex tempore totius creaturæ. Quamuis autem & vna persona sit alterius principium, vt iam dictum est, hoc tamẽ non est ex tempore & essentialiter, sed notionaliter. Pater & filius sunt principium Spiritus Sancti, idqúe vnica notione dicta à recentioribus communi spiratione.

Omnes principium personas dicimus vnum.
Principium, natum dicimus atque patrem.

D.30. Sũma. De relationibus quæ conueniũt Deo ex tempore. Bona.Sc.Durã.May. Bac. Ant. And. q. 1.Ric. q. 3. Tho. 1. p.q. 13.ar.7.Ale. q.53.mem.2.

Aliqua de Deo dicuntur ex tempore, idqúe sine sui mutatione. Vnde nec per hoc, ei aliquid accidit, sed rei temporali: qualia sunt, creator, Dominus, refugium, & huiusmodi. Tunc enim cœpit hoc modo Deus esse creator, quando cœpit esse ipsa creatura: & sic similiter de aliis. De tempore tamen dicitur; quòd Deus non cœpit esse Dominus temporis in tempore, sed cum tempore, eo quod tempus in tempore esse non cœperit. Est ergo talis relatio realiter solùm in creatura, in Deo autem solum eius appellatio, seu secundum rationem. Fit enim hoc, vt dictum est, sine ipsius mutatione sicut in simili nummus sine mutatione sui fit pretium. Hinc patet quomodo Spiritus S. puris mentibus sine sui mutatione confertur.

Sit dominus rerum quamuis in tempore factus.
Non de mutatum dicimus esse Deum.

D.31. Sũma. De appropriatis. Sco. Duran. May. Bacc. Ant. And. q.1.Bona. & Ric.q. 2. Tho. 1.p. q. 42. art. 1. Alex. q. 54

Illa nomina æqualẽ & similẽ in diuinis relationem quidem dicunt, sed ea est solum relatio rationis. Nihil enim est sibi ipsi æquale, sicut nec simile, & tamen personarum æqualitas est secundum essentiam. Aequalitas ergo, & similitudo in diuinis nihil aliud est quàm identitas virtutis diuinarum personarum, idqúe relatione rationis tantum. Aliqui dicere volebant, quibus Magister adheret, in quo non tenetur, quòd illa nomina in diuinis nihil ponerent. Affirmatur autem in diuinis secundum appropriationem de patre vni-

tas

tas & æternitas, quia illa pertinet ad principium, qui & innascibilis dicitur: de filio autem imago, species & pulchritudo, & æqualitas, ob perfectam patris repræsentationem: de Spiritu Sancto, amborũ nexus & charitas, munus quoque & vsus: quia per ipsum & ab ipso omnia nobis donantur. Quia verò neutrum genus ad essentiam refertur, masculinum verò ad personam, seu hypostasin, ideo pater & filius & Spiritus Sanctus dicuntur quidem vnum, non autem vnus, nisi cum additione: & vnus Deus vel huiusmodi.

mem. 1. ar. 1. Nissa. Trac. 1. p. 2. por. 3. q. 1.

A

Natura æqualis, non proprietate, parenti
Filius, ac vnum, non tamen vnus erit.

Pater & filius in diuinis diligunt se Spiritu Sancto, & hoc, capiẽdo diligere notionaliter, vt ponitur pro communi spiratione differente, scilicet ab essentia secundum rationem. Non autem est concedenda illa propositio, Pater sapit sapientia genita, seu per eam sapientiam quam genuit: ne filius qui est sapientia genita, videatur esse causa sapientiæ in patre. At dum quæritur, an filius sapiẽs sit sapientia ingenita, concedi debet, eò quòd ipse eadem sapientia, sapiens est qua pater. Est enim sensus quòd filius est de sapientia ingenita. Conceditur etiam à quibusdã illa, filius sapiens est sapientia genita, vel se ipso, quod idem est, non tamen à se ipso. Est autem vna eademquè sapientia patris ingenita & genita secundum rem, secundum rationem tamen differens. Hoc enim additum, patris, facit sapientiam stare pro personis. Si verò absolutè ponitur, stat pro essentia, sicut & de dilectione est considerare. Vnde & sicut in deitate est dilectio, quæ est pater & filius & Spiritus Sanctus, scilicet ipsa diuina essentia, & tamen Spiritus Sanctus est dilectio, quæ non est pater nec filius, nec tamen per hoc sunt duæ dilectiones, sed vna tantum: sic est & suo modo de sapientia. Denique & diligere, si capiatur essentialiter, & idem est quod esse, tunc pater non diligit Spiritu Sancto, sed bene, si capiatur notionaliter pro passiua spiratione. Tunc enim etsi idem sit quod diuina essentia secundum rem, non tamen secundum modum significandi. Secus tamen est hic de sapere, quod semper essentialiter capitur.

D. 32. Sũma. De intellectu assignatarũ proprietatũ, præsertim de amore & sapientia. Bon. Sco. Ric. Durã. Ant. And. q. 1. May. q. 1. Tho. 1. p. q. 37. art. 2. Alex. q. 67. mem. 3. ar. 3.

B

C

D

Quamuis se genitor spiramine diligat almo,
Attamen is genito, non sapiente, sapit.

Diuinarum personarum proprietates sunt ipsæ personæ, sunt & diuina essentia: ut paternitas est pater, & est diuina essentia: sic & filiatio filius, & processio Spiritus Sanctus. Nulla enim in diuinis potest esse diuersitas, nec compositio, sed ob diuinę naturæ simplicitatem, Deus est quicquid habet, ubi non repugnat relatiua oppositio. Fuerunt autem aliqui qui hoc negantes, dixerunt ipsas proprietates non esse personas, sed quasi extrinsecus affixas, quasi si

D. 33. Sũma. De cõparatione vel differentia proprietatis ad personas & essentiã Sco. in Reporta. & Ant. And. d. 2 primi.

proprietates sunt personę, ideo eas non distinguunt. Sed hoc non sequitur. Nam & se ipsa res distingui potest, seu determinari. Addunt autem dicentes si proprietates sunt diuina essentia, ergo in eis personæ conueniunt sicut & in essentia, vbi non attendunt repugnare relatiuam oppositionem. Plenum tamen horum intellectum nemo mortalium habere potest, sed standum est in his veritati fidei. Neque etiam sequitur paternitas est in essentia, ergo essentia generat, vt ipsi volebant. Non enim est ibi determinando uel distinguẽdo eam, sicut est in persona, cuius est generare. E

Vni personæ quod conuenit, omnibus apta
Conueniet, modo ni dempta relata sient.

D.34. Sũma. De personarum cũ essentiæ vnitate. Sco. se remittit ad ea quæ in 2. d. 8. 13. & 26.

Per hoc quòd in diuinis persona est idem cum essentia, non est eadem res quę generat & generatur, vt hęretici uolebant: quia & si generans & generatum in substantia conueniant, non tamen in personalitate: quia persona & essentia secundum rationem differunt. Et si etiam vnus Deus dicatur tres personæ, sitque vna essentia triũ personarum, & tres personæ vnius essentiæ, non tamen potest sanè dici vnus Deus trium personarum, vel tres personæ vnius Dei. Per hoc enim significaretur Deus in aliqua habitudine principii respectu personarum, quod non valet. Neque simile est de essentia, quia hæc uox, Deus significat in ratione principij effectiui, non autem essentia. Quòd autem patri attribuitur potentia, filio sapientia, & Spiritui Sancto bonitas, quamuis omnes eadem potentia sint, & sapientia & bonitas: hoc fit, ne pater impotens putetur, & filius insipiens, & Spiritus Sanctus tumidus, vt in humanis seu creaturis esse consueuit. De nomine etiam, homousios, notandum quòd ad tempus propter hæreticos abolitum patefacta ipsius significatione, in consuetudinem locutionis est resumptum, valet tantum, idest vnius & eiusdem substantiæ. Nomina verò translatiue de Deo dicta, vt splendor, speculum, & huiusmodi, intelligi debent secundum rationem translationis & similitudinis eorum. F G

Personis eadem fuerit natura, tametsi
Est personarum candidus ordo trium.

D.35. Sũma. De attributis quæ conueniũt Deo respectu creaturæ. D.Th. 1.p.q.15. Ar. 2. Sco. & An. An. d. 35. q. 1.

Scientia Dei siue sapientia, quamuis simplex sit, & una, propter varios tamen rerum status & effectus multa sortiuntur nomina, vt scilicet iam dicatur præscientia, prout scilicet est de futuris & omnibus, tam bonis quam malis: iam dispositio, inquantum est de faciẽdis: iam prædestinatio, vt est de saluandis: iam prouidentia, in quãtum est gubernandorum: quæ & pro dispositione accipitur, licet interdum & pro præscientia accipiatur. Sapientia verò vel scientia est de omnibus, tam bonis quam malis, pręsentibus & præteritis, tẽporalibus & æternis. Si autem nulla futura fuissent, licet tollere- H

tur præscientia, dispositio uel prædestinatio quo ad respectum & antecessionem, quam ad futura important, non tamen quo ad essentiam, quæ tali respectui subiicitur. Intuetur autem Deus omne futurum, vt sibi præsens, eo quòd omnia tam præterita quàm futura, sicut & præsentia ab æterno in Dei fuerunt scientia.

Nomina multa, Dei tenet vna scientia, rerum,
Quod splendens varijs efficit ordo modis.

A Licet omnia à Deo cognita sint in eius scientia, non tamen in ipsius essentia. Multa enim scit, quæ essentia eius non sunt. Deus etiã aliquo modo cognoscit bona, quo non cognoscit mala, quæ scilicet in eo esse non possunt, cùm illa solùm in eo esse dicantur, ad quæ in ratione principii ipse se habet, qualia non sunt mala, quæ nec ipse approbat. Denique etsi omnia quæ sunt de Deo, possunt dici ex ipso, non tamen econuerso, omnia quæ ex ipso sunt, quia ab eo factæ non autem de ipso, quia non de sua substantia.

Nouit multa Deus, quæ essentiæ in esse negantur.
Nouit non eodem, quo bona, praua modo.

B In omnibus generaliter rebus Deus est præsentialiter, potentialiter & essentialiter, sine tamen sui definitione, est & in omni loco sine circumscriptione, in omni etiam tempore sine mutabilitate. In sanctis specialiter, & excellentius, est per gratiã suam. Excellentissimè autem est in homine Christo, in quo plenitudo diuinitatis corporaliter inhabitat. Est ergo vbique per essentiam, sed in solis bonis habitat per gratiam. Priusquam autẽ res aut sancti essent, Deus qui nullius eget, æquè vt modò in se habitauit. Neque tamen per C hoc quod Deus præsens est in rebus etiam immundis maculatur; sicut nec spiritus humanus à corpore leproso, nec à rebus fœdis radius solaris. Et quamuis Deus est vbique & in omni tempore, non tamen temporalis est, nec localis: quia nec subest motui, nec loco terminatur, nec circumscribitur. Spiritus autem creatus loco, quidem terminatur, non autem circumscribitur: qui & per tempus mouetur secundum affectiones tempori subiacentes, non autem Deus. Qui & sine sui mutatione de nouo incipit, vel desinit esse in creatura modo prædicto.

D *Solus ubique Deus multo discrimine rerum,*
Mutatur nullo tempore sine loco.

Scientia simplicis intelligentiæ in Deo non est causa rerum, nec res sunt causa scientiæ Dei, ita quòd non sequitur, Deus mala certè præsciuit, & eius præ scientia falli non potest, ergo necessario euenient. Nisi fortè dicatur causa malorum sine qua non. Nàm sine eo mala non essent, licet ipse nec uelit nec approbet ea, sed tantum bona. Contingentia enim futura secundum se contingentia sunt, licet

certum

D.36. Sũma. De comparatione rerum scitarum ad Dei scientiã, & quomodo res sint in Deo. Sc. An. And. Bona. q. 1. ar. 1. Dur. q. 2. Ric. 35. d. q. 4. Nissa. Trac. 1. p. 3. p. 1. q. 2.

D.37. Sũma. De cõparatione Dei ad res, scilicet, quo modo De⁹ sit in rebus. Sco. Ric. May. An. An. q. 1. Bon. Duran. q. 2. D. Tho. 1. p. q. 8. ar. 3. Alex. q. 9. mem. 2. & 3.

D.38. Sũma. De cõparatione scientiæ Dei ad res scitas. 1. p. q. 14. ar. 1. ar. 9. ar. 11. ar. 13. & 1. con. Genti. c. 66. Alex. q. 23. mem. 3. ar. 4. Seraph. d. 35. & 39. d. q. finali. ar. 2. Scotus May. Ant. And. 38 & 39. Nussa.

Tract.1.p.2. por. 3. q.4. Dur.35. q.4. 34.q.3.38.q. 3. Vide etiã Sco. 39. q.5. & Nisslam. Trac.1. p.3. por.1.q.vnica.

certum sit ea euenire quantum ad Dei præscientiam. Angelicus D. varias mouet & eas quidem vtilissimas quæstiones super ea quæ in hac distinctione continentur. Vnde propositiones illæ, & similes, impossibile est euenire quod Deus præsciuit, possibile est non euenire futurum à Deo præscitũ, coniunctim in sensu compositio falsæ sunt, in sensu autem diuiso veræ. Tunc enim simul stat, ea à deo præscita, & tamen in se fore contingentia.

Quamuis non possit diuina scientia falli,
Libera contingunt multa futura tamen.

E

D.39. Sũma. De immutabilitate sciẽtiæ Dei. Vide Sco. & Tho. vbi supra.

Etsi aliquid subiectum esse posiit scientiæ Dei, quod ante non fuit, aut etiam desinere posit aliquid subiectum esse idem scientiæ quod ante subiectum fuit: tamen ipsa Dei scientia per hoc non mutatur, sed omnino immutabilis est. Hæc enim est eius sapientia, & illa sua essentia. Vnde nec augmentari potest; nec minui, immo & absque sui mutatione, Deus scire potest, quod nescit, & potest uelle quòd non uult. Et hoc si propositiones illæ diuisim intelligantur. Sic enim designant Deum habere libertatem & potentiam omnia sciendi vel non sciendi, sicut ab æterno habuit. Et hoc loquendo de scientia approbationis. Potest ergo & ad hunc sensum plura scire quam scit, sed sine sui mutatione. Prouidẽtia quoque Dei omnes creaturæ simul gubernantur, quamuis non æqualiter omnibus prouideat, sed cuilibet secundum modum suum.

F

Vna manet semper diuina scientia, quando
Illam augere, nihil minuisse potest.

D.40. Sũma. De prædestinatione & reprobatione, & eorũ effectib⁹. Sc. Ant. And. q. 1. Bac. q.41. q 1.

Prædestinatio (quę scilicet præscientiam secundum intellectum præsupponit) est gratiæ in præsenti, & gloriæ in futuro præparatio. Ipsa enim est solũm respectu saluandorum. Præscientia autem etiã ad damnandos se extendit. Est autem certus prædestinatorum numerus eo quòd nullus damnãdus saluari potest, nec saluandus damnari. Vnde & illę propositiones, pręscitus potest saluari, vel prędestinatus potest damnari, in sensu composito falsæ sunt, licet in sensu diuiso concedantur. Neque etiam prædestinatus, esse potest non prædestinatus, nisi secundum distinctionem datã. Nam coniunctim hę & similes falsæ sunt, diuisim autem verę. Prædestinatus enim inquãtum talis, nunquam potest damnari, aliàs scientia Dei mutabilis esset, & prędestinatio incerta. Cuius etiam effectus est saluatio, sicut effectus approbationis, damnatio.

G

H

Saluus erit, quemcunque Deus prædestinat, idem
Quem reprobat, Stygias tristis adhibit aquas.

D.41. Sũma. De causa pdestinatiõis & reproba-

Obdurationis quidem, quę scilicet est gratię diuinę subtractio, seu non collatio, meritum aliquid est. s. obdurati præcedens peccatum: nõ autem reprobationis, quæ. s. est æterna. Prędestinationis au-

tem

tem nec quo ad æternam Dei electionem, nec quo ad temporalem ipsius gratiæ collationem, aliqua causa esse potest ex parte prædestinati, quia primam gratiam nullus meretur, aliàs gratia non diceretur, quæ scilicet gratis datur. Sic ergo non propter merita vel demerita futura Deus hunc elegit, & hunc reprobauit: sed liberè iuxta suæ beneplacitum voluntatis. Neque verò Dei reprobatio est causa peccati, sicut tamē eius prædestinatio est causa boni, cùm peccanti liberum dederit arbitrium. Quamuis autem præscientia Dei, quę est respectu futurorum, minui possit, futuris, scilicet in præsens vel pręteritum transeuntibus, non tamen minui potest eius scientia, quæ videlicet est omnium præteritorum, sicut & futurorum & præsentium.

tionis. Sco. Ricar. Ant. And. q. 1. Bona. & Dur q. 2. May. d. 42. q. 4. D. Tho. 1. p. q. 23. ar. 5. Alex. q. 28 mem. 3. ar. 1.

A

Non Deus ex meritis quemquam prædestinat, etsi
Peccatis reprobus sordeat ipse suis.

Omnipotens dicitur Deus, nō ideo quia potest omnia quæ vult, sed quia potest omnia quæ sunt factibilia, seu quę sub actiua cadūt potentia. Nàm ad omnipotentiam non sufficit posse omnia, quę quis velit: alioquin & quilibet beatus, omnipotens dici posset. Nec valet si dicatur quòd ipse nō potest ambulare aut loqui, & sic de aliis, ergo non potest omnia. Potest enim, licet non per se, quia sibi non competit, tamen per nos & in nobis ea facit. Sic nec valet, non potest mentiri, fallere, decipi, aut peccare, ergo non potest omnia. Talia enim facere, non est potentiæ, sed potius infirmitatis. Quod autem quędam auctoritates dicunt eum ideo omnipotentem dici, quòd potest omnia quę vult, intelligendę sunt, idest Dei voluntas impediri nō potest. Filius quoque sicut & Spiritus Sanctus, dicitur omnipotens, licet non à se, quia vterque est ab altero: tamē per se, quia eadem omnipotentia quam pater.

D. 42. Sūma. De omnipotentia Dei. Bona. Ric. Dur. d. 43. q. 1. ar. 1. Sco. Ant. And. 42 q. 1. D. Th. 1. p. q. 25. ar. 1. Alex. q. 21. mem. 1. ar. 1.

B

C

Sola Dei nullo constricta potentia fine est,
Quicquid enim esse potest, hoc facere ipse potest.

Errauerunt, & defecerunt in scrutinio suo, qui potentiam Dei infinitam, ad mensuram coarctare volentes, dixerunt Deum non amplius, nec aliud, nec quod facit omittere posse. Et rationes quas adducunt, insufficientes sunt. Nam quod arguunt à ratione boni & iusti quòd Deus nihil nisi tale facere possit, si referatur ad præsens tempus, nihil impedit. Nempe si Deus alia faceret, vel meliora, similiter bona & iusta essent: quamuis quo ad omne tempus, nihil facere possit nisi bonum & iustum. Quòd etiam arguunt Deum nihil facere, nisi quod debet facere, non valet, quia verbum debiti in diuinis locum non habet. Quòd etiam à rationabili arguunt, scilicet omne quod Deus facit, esse rationabile, dicimus etiam alia rationabilia esse si ea faceret. De prescientia verò quod dicunt, supra expli-

D. 43. Sūma. De quantitate omnipotentiæ Dei. Bon. Ric. Durand. d. 41. q. 3 Sco. Ant. An. q. 1. & May. q. 2. D. Th. 1. p. q. 25. ar. 3. Alex. q. 21. mem. 5. ar. 1.

D

catum

catum eſt. Quamuis etiam idem ſint in Deo voluntas & potentia potentiæ, tamen plura ſubſunt quàm voluntati. Hinc concluſiuè dicitur, Deum plura poſſe facere quæ non vult, nec facit. Poteſt enim omnia poſsibilia & non implicantia. Poſſet etiam omittere quæ facit: quod & hinc patet, cùm poſsit iuſtificare omnes: quod tamen vt conſtat non facit.

Si dimiſſa Deus faceret, dimitteret acta,
In iuſtum poſſet dicere nemo tamen.

D. 44. Sũma. De qualitate potẽtiæ Dei Bona. Sco. Ric. Duran. Ant. And. q. 1 ar. 1. D. Tho. 1. p. q. 25. ar. 6

Rerum vniuerſitatem Deus meliorem facere poteſt quàm fecit. Nam niſi hoc poſſet, creatura aut eſſet ſummè bona, & ſic creatori ęqualis, quod eſt imposſibile: aut Deus ei maioris bonitati capacitatem conferre non poſſet, quod ſimiliter falſum eſt. Nec obſtat quòd ſibi filium æqualem genuit, quia ille eſt de patris ſubſtantia, creatura autem de nihilo. Hæc tamen intelligẽda ſunt ex parte rerum. Dei enim ſapientia qua facit, melior eſſe non poteſt, ſed ipſa creatura. Non eſt ergo limitata diuina potentia nunc magis, quàm vnquam ad faciendum quod vult, licet nõ eodem modo res ad eadem ſe habeant, ut patet in eo quod in præteritum tranſit. Sic & de voluntate & ſcientia ſuo modo dicendum eſt.

Longè aliter potuit, poteritque poteſtq; creare,
Optima quantumuis, cuncta creata Deus.

D. 45. Sũma. De volũtate Dei & eius acceptione. D. Tho. 1. p. q. 19. art. 2. Sco. Dur. An. And. q. 1. Ric. q. 4.

Voluntas quidem Dei eſt idem realiter, quod ſua eſſentia; quia tamen ea differt ratione, ſicut & ſcientia, ideo aliqua voluntati Dei attribuuntur, quæ non attribuuntur eius eſſentiæ. Non enim Deus eſt omnia, qui tamen vult omnia. Eſt autem diuina voluntas cauſa vniuerſalis omnium, & quæ naturaliter, & quæ mirabiliter fiunt. Cùm quæ ipſa ſit cauſa prima ipſius non eſt quęrenda alia cauſa, alioquin ipſa non eſſet ſimpliciter prima. Nominatur quoque voluntas multipliciter. Nam quãdoque accipitur, propriè ſecũdum quod eſt diuina eſſentia, & illa dicitur voluntas beneplaciti: alia autem dicitur voluntas ſigni, quæ in hoc differunt, quia illa eſt æterna, iſta temporalis: hęc ſemper impletur, nõ autem iſta: vt eſt præceptio, prohibitio, conſilium, permisſio, & operatio, quæ dicuntur voluntas Dei, quia ſunt eius ſigna, non quaſi hęc omnia fieri velit, ſed quia ad modum uolentis ſe habet.

Quæ uel ſunt, vel erant, uel quondam facta fuere,
Cunctorum ratio eſt vnica, velle Dei.

D. 46. Sũma. De volũtate quoad ſecus effectus. Bona. Ric. d. 47. q. 1. ar. 1. Sco.

Semper impletur voluntas Dei beneplaciti, qua, ſcilicet facit, quæcunque vult in cælo & in terra. Nec obſtat quòd dicitur vult omnes homines ſaluos fieri, & tamen nõ omnes ſaluãtur Nàm hoc ſic habet intelligi, ideſt, omnes quos vult ſaluos fieri, ſaluãtur: quomodo in ſimili dicitur, illuminat omnẽ hominẽ venientem in hunc

mundum, omnem, scilicet qui illuminatur. Et in similibus similiter. Non etiam concedendum est Deum velle mala fieri. Nam tunc iniquus esset: Non etiam cōcedendum est Deum. Neque quod vult non fieri mala, quia sic mala nunquam fierent. Sed magis dicendum est quòd non vult ea fieri, quia solùm permittit. Vnde nec sic voluntati eius resistitur. Neque fieri malum, bonum est simpliciter, sed in quantum ex malis possunt elici bona. Nam bonum aliquod est tale in se, & ei cui fit, sed nō facienti. Et est aliquod bonum in se & facienti, sed nō cui fit. Et est aliquod bonum in se & facienti, & cui fit. Est autem & aliquod in se nō bonum, & facienti nocet: & tamen ad vniuersi valet decorem à Deo ordinatum. Quod etiam dicitur mala fieri verum est, sed omne verum est à Deo, ergo &c. Veritas quidem huius dicti à Deo est, sed nō res dicta, idest malum. Veruntamen nullum malum fit, nisi à Deo (vt dictum est) permittatur.

dur. Ant. An. q. 1. D. Th. 1. p. q. 19. ar. 6. Alex. 1. p. q. 36. mem. 2.

A

B

Vult mala simpliciter nunquam Deus ipse, tametsi
Quo minus, haud quanquam semper agantur, obest.

Est autem & semper efficax diuina voluntas, nihilquе contra eã (quamuis preter eam) fieri potest, quin semper impleatur: & hoc aut à creatura, dum benefacit: aut de creatura dum ipse de malè faciente ordinat vt vult. Quia autem præter Dei voluntatem aliquid fieri posse dicitur, cùm tamen ei nihil resistere valeat, intelligẽdum est quoad ipsius permissionem: quod etiam est, dum aliquid fit cōtra eius præcepta vel prohibitiones. Hinc & obsequuntur diuinæ voluntati etiam mali: quia resistentes voluntati eius quæ preceptum, vel prohibitio dicitur, ea faciunt vnde voluntas eius, quæ ipse est semper inuicta permaneat. Neque etiam Deus omnia quæ precepit uel prohibuit, ita fieri voluit, sed ad modum volentis se habuit, vt patet in præcepto de immolando Isaac, & decuratis leprosis.

D. 47. Sũma. De voluntatis diuinæ efficaci impletione. Bona. q. 3. Sco. & Ant. And. q. 1

C

Haud ulla in re vnquam frustra est diuina voluntas,
Quanquam sunt vulgo pessima mista bonis.

D

Interest inter voluntatem Dei & hominis, adeo quòd contingit quandoque aliquem mala volũtate velle id quod Deus bene vult, vt si filius malus patrem mori velit, quem & Deus mori vult. Et cōtra quandoque cōtingit quòd quis vult bona voluntate quod Deus nō vult, vt si bonus filius patrem velit viuere quem Deus vult mori. Vnde bonam voluntatem nō oportet semper cōfirmari voluntate Dei in volito. Denique & quandoque Dei bona voluntas per malam hominis uoluntatem impletur, vt in crucifixione Domini IESV patet. Non quasi actum Iudeorum malum Deus voluerit, sed Christus passionem bonã. Hinc & viris bonis Dominica passio

D 48. Sũma. De cōformitate voluntatis humanæ ad diuinam. Bona. Sco. dur. Ant. An. q. 1. Ric. q. 2. May. d. 46. q. 5. Alex. 1. p. q. 41. mem. 1. & 3.

intuitu voluntatis Dei & nostræ Redemptionis placuit, non autem intuitu cruciatus sui sicqúe de eodem (sed non ob idem) letabantur & tristabantur. Sanctorum autem passiones quanuis & ipse bona voluntate & mala appeti potuerint, tamen hoc refert, quia sola Christi passio est nostræ salutis causa. Quam nobis idem concedere dignetur, qui cũ patre & Spiritu Sancto viuit & regnat Deus per omnia sæcula sæculorum.

Velle Dei & nostrum quanto discrimine distent,
Quàm varijsque cupi res queat vna modis.

LIB. I. FINIS.

SECVNDI LIBRI LOCATIONIS explicatio in quo de rerum, creaturarumq́ creatione agitur. Habetq́ 44. distinctiones.

Postquam Magister in primo libro determinauit de Deo quantum ad rationem suæ naturalis perfectionis in hoc 2. lib. determinat de ipso inquantum eius perfectio relucet in operibus creationis. Ideo circa 1 dist. in qua determinat de emanatione creaturarum Sco. quærit sex.

Vide Ant. And. & Nicolaum de Orbellis. 2. d. 1. q. 1. & sequentes. q solitum tamen est Scotistis pro principio huius d. quærere. Vtrum possibile fuerit naturam humanam vniri verbo in vnitate suppositi. Vide D. Tho. 3. p. q. 2. ar. 3. Bona Sco. Ric Dur. Bac. 3. d. 1. q. 1. Ant And. 2. d. 1. q. 1.

OMNIVM rerum uisibilium, scilicet & inuisibilium Deum esse Creatorem, & eas in temporum principio creasse, scriptura sacra in sui ostendit primordio, elidens per hoc errores Platonis & Aristotelis: quorum alter Deum nõ Creatorem, sed quasi opificem rerum esse posuit, supponens, scilicet materiam in opere Dei, cùm creatio sit ex nihilo, quo etiam modo aliquid facere soli Deo conuenit. Aristoteles autem ponens duo principia, scilicet materiam & formam, & tertiam operatorium mundũ æternum dixit. Dicitur autem Deus aliquid facere vel agere, non

quia operādo mutetur, sed æterna voluntate sine sui motione, cuius simile aliquod in calore solis est inuenire. Causa autem rerum creatarum est bonitas Creatoris. Qui etiam vt creatura beatitudinis ipsius particeps fieret, rationalem fecit creaturam, eam scilicet quæ summum bonum intelligeret, amaret, possideret, & per hoc ea frueretur. Quę quidem distincta est in incorpoream seu angelum, & corpoream seu hominem. Non quasi ipse Creator his indiguerit, sed vt ei seruirent, ac eo fruerentur. Denique & ipse mundus ad seruiendum vlterius homini factus est, & homo ad seruiendum Deo, non ad Dei, sed totum ad hominis vtilitatem, ad Dei autem gloriam. Insuper & angeli, licet nobis superiores sint natura, nostri tamen sunt, quia ad vsum nobis sunt, & seruire nobis debent: vt in simili, res dominorum dicuntur famulorum propter vsum. Nec propter angelorum ruinam factus homo dicitur principaliter, licet illa sit vna concausa. Est autem anima ipsa corpori vnita: primò, quia Deus ita voluit: de hinc, vt vnio hominis cum Deo per amorem possibilis ostenderetur: atque in corpore Deo deseruiens homo, maiorem mereretur coronam. Inter angelum autem & hominem alia est creatura quædam corporalis tantùm, & de his tribus tractabitur in hoc libro secundo.

Prodiit ex vno rerum natura creata,
Id tamen ante sophis non placuisse ferunt.

Angelica natura (quę in scriptura sapientia quandoque dicitur) omnium prima creata est, non quidem quasi tempore omnes præcedens, sed dignitate. Ipsa enim, & cęlum Empyreum, tempus & quatuor elementorum materia: simul sunt condita. Vnde quod dicitur, in principio creauit Deus cęlum & terram per cęlum secundū Augustinum intelligitur spiritualis creatura, per terram autē corporalis. Quamuis autem angelum alias creaturas omnes duratione quadam præcessisse Hieronymus dicere videtur, hoc tamen nō ex propria, sed ex aliorum opinione locutus putari debet Denique sicut ex scripturæ auctoritate colligitur, in cęlo Empyreo creati sunt angeli. Vnde & mali per peccatum inde corruerūt, & boni in eodem permanserunt. Quod quidem cęlum tale dicitur, & quasi igneum, & est id de quo dicitur, quod in principio Deus cęlū creauit, &c. Est autem angelus primo creatus informis, quo ad habitum gratiæ: postea autem secundum eandem formatus, & ad Deum cōuersus. Notandum tamen extra textum, quòd secundum quosdam creatus in gloria Angelus tenetur.

D.2. 2.lib.Sūma.De creatione Angelorū.Sco.format circa hāc d.13.quęstiones.Vide ét D.Th.1.p.q.10.ar.5.& 6.q.52.ar.1.& 2.3.Itē.q.53.ar.1.2.3.Vide & D.Bona.in 2.uariis quæstionib⁹.&May.2.d.1.q.6.2.d.1.q.5.4.3.lib.d.3.q.2.

Nam mens spirituum quàm rerum cætera moles
Mox à principio nuda creata fuit.

Angelis suæ creationis initio quatuor sunt distributa non tamen

D.3.2.lib.Sūma.De Ange

lis secūdum suos intrinsecas códitiones. D. Tho. variis in locis varias mouet quæstiones. 1. p. q. 7. ar. 1. & 2 q. 50. ar. 4. q. 54. ar. 2. q 55 ar 2. 3. q. 56. ar. 3. etiā Seraphicus. d. & Sco. Vide Ant. And.

æqualiter, scilicet immaterialis simplicitas, distinctionis eorum personalis diuersitas, intelligendi perspicacitas, & uolendi libertas. Sicut enim in naturę gradu vnus alterum excedit, sic & in cognitione & etiam gratiæ collatione, in arbitrii quoque libertate, prout scilicet voluntatem sequitur. Nam quo ad id quod cogi non potest arbitrium omnes sunt æquales. Omnes vero boni creati sunt quantum ad naturam attinet. Vnde inter creationem & lapsu malorum aliqua morula intercessit. Nihil enim mali Deus producere potest. Insuper & mox creati angelici spiritus, omnes naturalem cognitionem sui, ac creatoris, ac cæterarum creaturarum habuerunt, intelligentes quid bonum aut malum, habebant & naturalem quendam Dei & sui amorem, licet secundum Magistrum nondum meritoriū, & eo quòd (vt dicit) gratiam tunc nondum acceperint. E

Non eadem Angelicas ornabant munera mentes,
Hæc minor ingenio, promptior illa fuit.

D. 4. Sūma De Angelorum morali bonitate vel malitia ī sua creatione. Sco. Ric. Duran. q. 1. Bon. q. 3. ar. 1. D. Tho. 1. p. q 63. ar. 4.

Angeli nec beati nec miseri creati sunt, eò quòd miseria non est nisi sit peccatum, in quo ipsi creati non sunt. Neque etiam boni angeli status sui certitudinem habuerūt, sicut nec alii pòst lapsi, illius sui lapsus pretii fuerunt. Quamuis autem beatus Augustinus bonos prescios suæ confirmationis fuisse dicere videatur, hoc tamen (vt ex verbis suis patet) non assertiuè, sed inquirendo potius dicit. Possunt autem dici angeli creati perfecti & imperfecti: perfecti quidem pro illo statu & tempore, quia habebant quicquid illæ requirebat status. Imperfecti autem respectu eius cuius erant capaces: vt quod adhuc eis restabat conferendum. Quo tamen etiam accepto, à perfectione diuina in infinitum distant. F G

Non miser aut fœlix primo fuit Angelus æuo,
Conscius euentus nec fuit ille sui.

D. 5. Summa. De côuersione & auersione Angelorū. D. Th. 1. p. q. 62. ar. 4. Sco. Ant And. q. 1. Ric. d. 9. q. 2. Ma d. 4. & 5. q. 1. Nisla. tract. 2. p. 2. por. 1. q. 1.

Post creationem suam angeli quidam creatori amorem adhærētes per gratiam illuminati sunt: alij verò ab eo auersi, excecati: nō quasi obcecationem Deus eis immiserit, sed quia gratiam ipsis nō apposuit. Per dictam autem conuersionem hij facti sunt iusti, sicut per auersionem alii peccatores. In hac etiam sua conuersione boni gratiam cooperantem acceperunt, sine qua scilicet ad meritum vitæ nemo proficit. Nam gratia iustificante nō indigebant, eò quòd mali nunquam fuerint. Vnde quòd boni cōuersi sunt à bono quod habebant ad bonum quod non habebant ex gratia ipsis peruenit. Hæc autem gratia licet malis collata non fuerit nō tamen per hoc excusari poterant: quia quousque eis conferetur stare nolebant. Aliis autem dicentibus, quòd boni per gratiam eis collatam beatitudinem tunc meruerint, aliis verò quòd non, sed magis per ea quę modò circa nos faciunt, Magister dicit, sibi hoc vltimum magis H

placere. In hoc autem Magister non tenetur, sed primum amplectuntur doctores.

Mox è spiritibus malesuada superbia quosdam
Damnauit, reliquos constabiliuit amor.

De omnibus angelorum ordinibus aliqui ceciderunt. Inter quos & supremus omnium Lucifer, propria excellentia malè conspecta, cecidit primus. Qui & in hunc aerem caliginosam vsque ad iudicii diem detrusi sunt, quasi ad locum ob eorum tenebrositatē sibi debitum, & exercitium nostrum. Vltimò autem ad infernum detrudentur. At vsque ad iudicii diem tam inter bonos quàm malos officia prælationis & subiectionis permanent, vbi & mali à vitijs, in quibus tentant, quandoque denominantur. Est autem uerisimile, quotidie aliquos dæmonum ad infernum descendere, ad animas illic cruciandas, deducendum: Lucifer uerò ibi relegatus à quibusdam putatur ab eo tempore, quò à Christo victus est, circa tempora Antichristi soluēdus. Quidam tamen ab initio peccati sui illic eum fuisse dicunt. Sed & alii dęmones cum à nobis vincuntur, tentandi potestatem amittere videntur: & hoc maximè in vitio, in cuius resistentia victi sunt.

D 5. Summa De cōsequētibus auersionē Angelorū. Sco. uero circa hanc. d. querit. Vtrū Angelus malus potuerit appetere ęqualitatem Dei. q. 1. An. And. Nissa. tract. 2. p. 2. por. 1. q. 1.

Obscurum quamuis habitet malus aera dæmon,
Attamen hunc poterit vincere castus homo.

Perstantes angeli in bono per gratiam sunt confirmati, ita quod iam peccare non possunt: cadentes uerò, obstinati, quòd tametsi bonum aliquando sit quod uolunt, non bene tamen: nec per hoc vel hi vel illi liberum amiserunt arbitriū, nec obstat quòd hoc ad vtrunque se habet, cùm boni adiuti gratia spontaneè, hoc faciant: mali etiā à gratia deserti & corrupti, surgere ad bonum nolunt, imo per hoc boni arbitrium habent liberius, quia peccato seruire non possunt, quod ante potuerant, prout loquitur Hieronymus. Quamuis autem mali angeli per malitiā obdurati sunt, viuaci tamen sensu nō sunt penitus priuati, sed magno scientiæ acumine vigent, tàm natura quàm experientia, quam etiam bonorum spirituum reuelatione, quæ eis, quandoque fit Deo id volente. Quorum & malorum scientia magicæ artes deo permittente fiunt ad fallendū fallaces, & admonendum fideles & ad probandum patiētes, neque verò per hoc visibilis rerum natura malis angelis ad nutum deseruit. Nec ipsi ex hoc creatores dici possunt, cū hoc sit solius Dei, sed per occulta quædam & latentia in rebus semina ea perficiunt: sicut nec parentes filiorum dicuntur creatores, sicut in simili homo exterius docere potest licet difficilius: sed solus Deus intrinsecus iustificare. Possunt tamen & multa per naturę subtilitatē dęmones, quę à Deo facere non permittuntur, prohibentibus etiā quędā bonis angelis.

D. 7. Summa De Angelorū libero arbitrio post statim viæ, & demonū uirtute quoad creaturas D. Tho. 1. p. q. 54. ar. 2. Ric. Dur. Bona. q. 2. ar. 1. Sco. Ant. An. q. 1. Nissa. tract. 2. p. 2. por. 1. q. 2.

Non male conatur bonus Angelus, aut bene prauus,
Sit licet arbitrio liber uterque suo.

D.8.Summa. De Angelorũ icorporeitate. D. Th. 1.p.q.51.ar.3.Bona. Sco. Ant. And. q.1.ar.3.Ric.q.5. & 6. Dur. q.2.

Corpora naturaliter sibi vnita angeli siue boni, siue mali non habent Et licet August. eos corpora aerea habere, dicere videatur: Hoc tamen non assertiuè, sed magis recitatiuè ponit. Assumunt autem corpora, vt visibiliter nobis pro voluntate aut permissione Dei appareant, & circa nos operentur: Vnde & iterum illa corpora deponunt. In quibus etiam corporibus assumptis locuti sunt quandoque ex parte totius trinitatis, quandoque autem in persona patris, quandoque filii, quandoque & Spiritus Sancti. Vtrum autē Deus aliquādo in formis corporalibus apparuerit, & vtrum angeli in corporibus apparentes aereis, in suis tantum corporibus hoc faciũt ea ingrossando, dato quod corporei sint, an grossiora quædam superinducant, sub dubio relinquit Magister: sed extra textum dicitur, quòd faciunt in corporibus assumptis. Ipsi enim corpora non habent. essentia autem Dei quia immutabilis est nunquam in se videri potuit ab aliquo. Neque verò diabolus vel etiam angelus bonus substantialiter menti humanæ illabi potest, sed solus Deus, licet dęmones corpora ingredi possint, & ea uexare.

E

D 9.Summa. De cõsequẽtibus confirmationẽ Angelorũ quantum ad ordinũ distinctionẽ. Scotus elicit ex hishãc q. An Angelus superior possit illuminare inferiorẽ. Ant. And. q.1. D Tho. 1.p.q.106.ar.4.Ric.q.2.fr. May.d.12.q.2.Dur. d.11. q.3. Itẽ quærit an Angelus possit intellectualiter loqui alteri. Vide. D. Tho. 1.p.q.107.ar.1.Bona.d.10.q.1.ar.3.Ant.An. Ric.q 1.9.d. May.d.9.10. & 11.q.1.

F

Angelus interdum commissa negotia complens,
Aere de liquido sumere membra solet.

Nouem angelorum ordines esse scriptura tradit, qui in tres distincti sunt hierarchias, vt Seraphin, Cherubin, Throni, & Dominationes, Virtutes, Potestates, & Principatus, Archangeli, & Angeli. Dicitur autem ordo, multitudo cęlestium spirituum, qui inter se in aliquo munere gratiæ assimilantur, vt Seraphin in Charitatis ardore, Cherubin scientiæ plenitudine, & sic de aliis. Hæc autem nomina ipsis conueniunt propter nos. Et ab his nominantur quæ in ipsis præcellunt, non quòd alii ordines hoc non habeant, sed quia illi in hoc excellunt, scilicet respectu inferiorum. Et hi ordines in angelis ab initio creationis eorum secundum Magistrum nō fuerunt, eo quòd à gratuitis denominantur, quæ postea secundum eundem acceperũt. Vnde nec dęmones cecidisse dicuntur, quia in ordinibus fuerint: sed quia postea fuissent, dum perstitissent. Neque uerò omnes eiusdem ordinis angeli sunt æquales, sed sicut in ordine apostolorum, aut martyrum, alius alio dignior est. Ad hos autem angelorum ordines, homines saluandi assumentur, & per hoc decimum dicuntur efficere chorum. Saluabuntur etiā tot ex hominibus secundum Gregorium, quod ex angelis perstiterunt. Quod nec Augustinus abnuit licet ad minus tot quot ceciderunt, saluandos putet.

G

H

Consecrata choris cæli nitet aula novenis,
Spirituum summo qui famulantur hero.

De

De Angelorum misione & asistentia opiniones sunt. Nam quidam aliquos mitti putant, alios verò nunquam, sed semper asistere, iuxta Danielis, & Dionysij auctoritatem. Alij verò omnes mitti, dicunt, eò quòd ad Esaiam de Seraphin (qui supremus ordo dicitur) aliquis missus legatur, & Apostolus omnes eos administratorios spiritus esse commemorat. At his contrariũ est, quòd vnus tantum ordo angelorum, idest nuntiorum dicitur. Ad quod tamen dicunt, omnes angelos dici, quando mittuntur. Nam ab officiis angeli & dęmones nomina sortiũtur, vt de Michaele & Gabriele ac similibus patet. Similiter & de dęmonum nominibus, qualia sunt diabolus, Sathan, Belial & similia. Vnde hi auctoritates, Danielis, & Dionysij exponere nituntur. Sed extra textum, notandum quòd Neoterici primam communiter affirmant opinionem. Vnde & Magister alios esse dicit, qui omnes pręter primos tres ordines mitti dicunt. Et hi Seraphin ad Esaiam missum, dicunt non de ordine supremo fuisse, sed sic dictum propter inflammandi officium. Angeli autem & administratorii spiritus omnes dicuntur, quia superiores mediis, & hi infimis denuntiant, quod ad homines perferant. Vel per ly omnes, non nisi eos qui de inferioribus sunt, intelligitur.

D. 10. Sũma. De misione Angelorum. D. Th. 1. p. q. 112. ar. 2 Scot. Ant. An. q. 1. Bona. Ricar. q. 2. ar. 1.

A B

Angelus ad nostras quoties delabitur oras,
Officium proprium nomen habere solet.

A natiuitate sua quiuis homo angelum habet bonum pro sui custodia, habet & malum pro exercitio. Et cum omnes angeli boni nostrã velint salutem, specialiter tamẽ illi qui alicui deputatus est, sic & specialiter malus ille plus aliis eundem ad malum incitat. Quicquid autem sit de maiori numero angelorum vel hominum bonorum, siue malorum, tamen singuli homines actualiter existentes, singulos habere possunt angelos pro sui exercitio uel custodia. Quanuis & pluribus hominibus vnus deputari posset, & eis sufficere, & vnum angelum posibile sit plures homines succesiuè custodire. Proficiunt autem secundum quosdam (quod & Magister magis approbat) omnes angeli usque ad diem iudicii, tam in merito, quàm in præmio, hoc est in Dei cognitione & dilectione. Alij autem oppositum dicere volunt, quòd scilicet quoad præmium nõ proficiant, habentes, pro se auctoritates Gregorii, & Isidorij, quas tamen Magister soluit. Sed solutione illa nõ obstante, quod in pręmio saltem essentiali proficiant angeli, non tenetur.

D. 11. Sũma. De custodia Angelorum. Sco. Ant. An. q. 1. D. Tho. 1. p. q. 113. art. 4. 5. 6 9. Nissa. tract. 2. p. 3. q. 2.

C D

Mox puerum postquam liquido caput intulit orbi.
Custodes subeunt, hic bonus, ille malus.

Elementorum materiam Deus in principio cum angelica natura produxit informem & confusam seu indistinctam, quam postea sex diebus distinxit atque formauit secundum quosdam sanctorũ,

D. 12. Sũma. Materia informis pręcesit tépore distinctionem rerum.

Ric. quolib. 4.q.5.ar. 1. Tho. 1.p.q. 66.ar.1.Bon. q.1.ar.1.Sco. May. Dur.q. 2. Ricar.q.4. Bacc.q. unica. Nissa. Tract. 2.p.2. por.2.q.unica.

licet secundum alios illa materia simul creata sit & distincta. At primum magis consonum videtur literis sacris, quod & magis Magistro placet. Est autē materia illa multis & usitatis nominibus appellata, scilicet terræ, abyssi & aquæ, ne vnires tantùm forma receptiua putaretur, & vt rudes (quibus loquebatur Moyses) facilius docerentur. Tenebræ autem illę, quę super faciem abyssi fuisse dicuntur, iam lucis significant absentiam, & nihil sunt, iam verò aerem obscurum, & tunc sunt aliqua creatura. Nec tamen supra dictum materiam informem fuisse hoc modo accipiendum est, quasi omni forma postea distinguendam. Erat autē illa materia vbi modò mundus est & extendebatur vltra locum firmamēti, in inferius quidem grossior, suprà autem rarior. Vndè & aquæ illæ factæ sunt, quæ supra firmamentum esse dicuntur. Sic ergo Deus sex diebus materiā creatam distinxit, & opere perfecto, septima die quieuit, scilicet à facienda noua creatura. Nihilominus tamen & vsque modo operatur. Non enim soluta omnia in verbo disponendo & temporaliter creando ac distinguendo operatus est, sed & alia ex alijs producendo: quòd vsque modo facit.

E

F

Primum materies sub inerti pondere rerum.
Condita, per serçs est renouata dies.

D.13. Sūma. De dierū operumq; distinctione, et primo de opere primæ diei. D.Tho. 1.p.q.67.ar. 4.Bon. May. Bac. Ant. Au. q.1. Ric. q.5. Nissa. tract. 2.p.2.por.2. q.1.

In opere distinctionis Deus primo cōgruenter fecit lucem, quæ alia habet manifestare. Quæ quidem lux & spiritualis intelligi potest, scilicet angelica natura præcedenter per cęlum significata: hic autem per lucem, idest, per gratiam formata, potest & intelligi corporalis, scilicet pro nubecula aliqua lucida de preiacenti materia producta, in ea, parte vbi modo sol est seu mouetur cuius & vices habuit, noctem & diem illo triduo distinguēs. Quæ nec ab aquis impediebatur propter earūdem tunc raritatem. Potest autem dies tunc dicta, intelligi aut lux prædicta, aut ipsius illuminatio, aut spatium viginti quinque horarum. At prima dies naturalis à plena luce exordium sumens, aurora & mane caruit, & per vesperam in mane caruit, & per vesperam in mane sequētis diei tendens, excreuit in spatium supradictum. Postea autem in mysterio dies à vespere incepit. Dicta vero lux, solum superiores illuminabat partes: nec ita clarè vt sol modo facit. Vndè nec frustra post quarta die sol formatus est. Et hoc aut de eadem luce, uel saltem eam coniunctam habet. Porrò Deus pater mundum producens, nullum vocis sonitum edidit, sed verbo suo (idest filio) nō quidem ut instrumentum, sed vno secū opifice, ex se æternaliter genito, cuncta creauit. Quod incidenter dicit Magister contra hereticos, qui in scripturarum intellectu enormiter oberrabant.

G

H

Tempora

Tempora quo certis Deus intercederet horis,
Mox à luce suum nobile cœpit opus.

Secunda die Deus fecit firmamentum sic à firmitate, siue moueatur, siue non, dictũ quod secundum Bedam dicitur cęlum sidereum, habẽs secundum scripturas aquas supra & subtus se, quod qualitercunque fiat, diuinæ tamen virtuti possibile nõ dubitatur. Nàm etiã si moueatur secundum substantiam, tamen est firmum quod si non moueatur, possibile tamen est sidera in ipso moueri. Extra textum tamen dicendum est, ipsum vnà cum sideribus fixis moueri, planetas autem singulos suos habere orbes, cum quibus moueantur. Die verò tertia Deus aquas quę sub cęlo sunt, in vnum locum congregauit: aut aquis inspissatis, aut partim terrę concauitates, quę & occultis meatibus sibi continuantur vbi tunc alia corpora clariora apparuerunt, herbæ & ligna fructifera producta sunt. Deinde sequentibus tribus diebus ipsum ornauit. Nàm die quarta ornatum est firmamentum Sole, Luna & stellis, vt per eas illustretur pars inferior mundi, per quorum motum, tempora, dies, & anni designantur. Quinta verò die aer volatilibus aqua piscibus, terra iumentis, reptilibus & bestijs ornata est, postquè vltimo homo, de terra formatus, sed ad cęlum possidendum ordinatus est.

D.14. In qua de operibus secundæ, tertiæ, & quartæ dierum. D.Tho. 1.p. q.66.ar.ar.2. & q.68.ar.1. Bona.d.12.q.1.art.2.Sco. Ant.And.q.1 Ric. d. 12.q 8.May.d.12 q.3.Dur.d.12 q. 1. Nissa tract. 2. p. 2. por.2.q.vnica.

Sidere os orbes lux admirata secunda est,
Tertius obstupuit facta elementa dies,
Hinc firmamentum statuit, mox dispulit vndas,
Protulit & quarto lumina magna die.

Die quinta Deus creauit volatilia, & ea in aera sursum leuans, pisces verò in aquis relinquens. Sexto terram iumentis, reptilibus & bestiis de ea formatis ornauit. Animalia tamen nociua & uenenata, creata fuerũt innoxia: sed homine peccante, facta sunt noxia. vt per ea peccata puniantur, & bonorum probetur patientia. Ea verò quæ ex putrefactione nascuntur tunc producta non fuerunt nisi materialiter. Nouissimè vero factus est homo tanquam omnium dominator animalium. De creatione autem rerum quidam dicũt per interualla sex dierum res esse formatas & distinctas, quod & scripturæ magis videtur cõsonum, & ab Ecclesia approbatum. Alij autem dicunt omnia simul facta esse quędam formaliter, quædã vero materialiter tantum, & postea distincta: Die autẽ septimo Deus quieuit opus suum die sexto factum, sanctificando quia creaturam nouã non condidit. Vnde dies ille mystica quadam ratione dicitur sanctificatus.

D.15. De opere quintæ diei & sextę hoc est de productione rerũ mixtarũ & sensibilium. Vide D.Tho.1.p. q. 76. art. 4. Sco. May.q. 1.Bacc. 3. d. 19.q.1.

Aera quinta dies, tellurem sexta repleuit.
Septima completum sanctificauit opus.

In eo quod scriptura dicit faciamus vna operatio trium persona-

D.16. Sũma. De ꝓductio

ne creaturæ cõpositæ ex spirituali & corporali. D. Th. 1 1.p. q. 77. art. 1. Bonam.Sco. Ric.Ant.An. q. 1. Niſſa. Trac.2. p.2. por.3.

rum oſtenditur: in eo verò quod dicit ad imaginem noſtram, vna & æqualis ſubſtantia earundem monſtratur. Ex perſona patris hoc dicitur ad filium & Spiritum Sanctum, non (vt quidam putant) Angelis, quia Dei & Angelorum non eſt eadem imago & ſimilitudo. Neque homo factus eſt ad imaginem vnius perſonę, ſed totius Trinitatis. Vnde falſum eſt quod quidam dixerunt per imaginem filium intelligi debere, & non hominem. Neque approbatur quod alii dicunt per imaginem intelligi filium, & per ſimilitudinem Spiritum Sanctum. Eſt ergo homo factus ad Trinitatis imaginem ſecundum naturam, ſcilicet animam: & ad ſimilitudinem, quoad ſuperaddita, vt ſunt uirtus & innocentia. Filius dicitur imago patris, non ad imaginem: quia non creatus, ſed natus æqualis eſt patri, & in nullo diſsimilis. Homo uerò, imago Dei & ad imaginem dicitur quia non æqualis & creatus: & per hoc lege diſtans à modo exiſtendi imaginem, quomodo filius eſt.

E

Optimum ad exemplar præſtans homo factus, imago
Vnius & Trini dicitur eſſe Dei.

F

D.17. Sũma. De ꝓductione hominis quantum ad principia cõſtitutiua ſcilicet, corpus & animam. Niſſa. Trac. 2.p. 2.por.3. q.10. & Ant. And.q.1.

Animam hominis Deus non de ſua ſubſtantia inſpirauit, nec faucibus aut manibus corporis, ſed eam de nihilo creando, & corpori de terra facto ad modum flatus infundendo. Quidquid ſit de primi hominis anima, de aliis tamen certum eſt quòd in corpore creãtur, & ſic creando infunduntur, & infundendo creantur. Eſt autem homo non virtute naturæ, ſed diuina in ætate virili & extra paradiſum creatus, & ſic poſitus in paradiſum, vt ſic quia inde pellendus erat, agnoſceret ex gratia, non ex natura illic ſe fuiſſe. Qui quidem locus licet ſecundum quoſdam ſit corporalis præciſe, ſecundum autem alios ſpiritualis, poteſt tamen dici eſſe vtrunque. Corporalis enim eſt locus à terra habitabili longè diſtans, altitudine vſque ad globum lunarem pertingens, gerens ſpiritualiter typum Eccleſiæ præſentis uel futuræ. In quo erant ligna diuerſa, interquè vnum fuerat dictum lignum vitæ, cuius fructus diuinitus acceperat virtutem conſeruandi à morte & infirmitate. Fuerat autem, & ibi lignum ſcientiæ boni & mali, ab euentu ſic dictum dum homo de eo prohibito guſtans boni & mali diſtantiam experimento didicit.

G

Primus homo validi ſub tempora conditus æui,
Delicias tenuit quas paradiſus habet.

H

D.18. Sũma. In qua, De productione mulieris. Niſſa.trac.2 p.2. por.3.q. 3. Sco.Bacc. Ant.And.q.1

Intra paradiſum mulier formata eſt à deo. Poſtquam enim Adã ille poſitus eſt, & animalibus ad eum adductis, nomina eis impoſuerat, immiſit Deus ſoporem in ipſum, ei ex una de coſtis eius dormiẽtis ne dolorem ſentiret & Deus potentiam ſuam non excitando eũ oſtenderet, vt quæ ſacramentorum proceſſus de latere Chriſti figurarentur Euam non de capite, aut pedibus vt nõ domina aut ancilla

ſed

sed socia illius haberetur, formauit. Noluit autem Deus mulierē simul cum uiro creare, & ad confundendam diaboli superbiam, qui principium aliud à deo esse voluit, & vt similitudo Dei qui est omnium rerum principium, in homine per hoc fieret manifesta. Nec ad costā illam aliqua fuit addita materia, sed (ut quinque panibus factum est) materia illa Dei virtute fuit multiplicata. Licet autem Angeli ad hoc ministrauerint, solus tamen Deus quod creationis est effecit. Neque organizatio corporis illius fuit ex aliqua ratione seminali, sicut in rebus à natura productis fieri solet, sed uirtute diuina supernaturali. Anima uerò ipsius mulieris non (ut, quidam sentiebant) de anima Adæ, cum indiuisibilis sit ac incorruptibilis, formata est, sed creando (vt cæteræ) infusa, & infundendo creata.

Bon.& Dur. q.2.ar.1.Ric. q.3.

A

Olim formosi grauido de corporis esse
Scilicet enata est fœmina prima viri.

In innocētiæ statu homo mortalis quodammodo, & immortalis erat. Poterat enim mori, poterat & non mori. Habuit ergo tunc posse non mori, post peccatum habet necesse mori, post resurrectionem autem non poterit mori. Tunc corpus ipsius hominis animale, cibis indigens erat, vnde & mortale: sed postea factum est mortuum, necessitatem moriendi habens, post resurrectionem uerò erit spirituale, nec cibi egens; nec mori potens. Quam tamen immortalitatem, non ex conditione naturæ, sed dono gratiæ habuit homo, ex esu, scilicet ligni vitę, de quo si non edisset, peccasset, eò quòd de hoc ædere præceptum sibi fuerat, vnde & moreretur. De hoc etiā ligno quidam dicunt, quòd nō fuit totalis causa immortalitatis, sed coadiuuans. Alii autem: quòd immortalitatem omnino habuit, homo ex vsu ligni uitæ. Sed & quibusdam videtur quod à natura quandam habuisset immortalitatem, & perfectionem eiusdem ex usu dicti ligni assecutus fuisset. Magister autem sentit quòd ex eodem etiam primam immortalitatem habuerit.

B C

D.19. Sūma. De statu hominis in natura integra. D.Th.1 p.q. 97.ar.1.Bon. q.1.ar.2.& 3 Sco.Ric. An. And.q.1.Duran.q.2.Nissa.Trac.2.p. 2.por.3.q.2.

Dum paradisiacis diuersaretur in hortis,
Nulla mortis erat lege reuinctus homo.

Etiam in innocētiæ statu homines cōtra falsam quorundam opinionem filios generassent, absque libidinosa cōcupiscentia: genitalibus membris ad hoc opus, vt cęteris, pro voluntate vtendo. Quod autem nō generauerint, inde euenit, quia Deus hoc nondum præceperat, & paulò pòst mulieris formationem peccauerunt. An si in paradiso generassent, parentes illic relicta posteritate, statim translati fuissent ad requiem beatitudinis, vel expectassent quousque beatorum numerus compleretur, ex scripturis sacris certum non est, vt Magister dicit. Tamen extra textum communiter primum amplectuntur doctores. Generassent autem etiam in hoc statu paruu-

D

D.20. Sūma. De statu naturæ per Adā ante peccatum ꝓpagandæ. Et de cōseruatione naturę humanæ ꝑ naturalē generationē in natura integra.

D.Th.1.p.q. 100.ar.1.Sc. Ant. And. q. 1. Ricar.q.3. Duran. q. 5. Niſſa trac.2 p. 2. por. 3. q.3.

los filios pro ſtrictitudine uteri materni, qui filii ſecundum magis probabilem opinionem in ſtatu corporis, loquela, aliisqúe huiuſmodi per temporis ſucceſsionem profeciſſent. Nam vt ſupradictū eſt, cibis quoque in eodem ſtatu indigebant. Sed & in pertinētibus ad animam cùm tempore profeciſſent, neq; tamen pęnoſa eis fuiſſet rerum inſcitia, nec ob id ignorantia dici potuiſſet, eo quod reſpectu eorum quæ nec ſcire tenebantur, fuiſſet. Parauerat ergo Deus homini ſicut bonum temporale & viſibile pro natura corporis, ſic inuiſibile & ſpirituale pro anima. Vnde ſi præceptum Dei ſeruando perſtitiſſet, vltimo ad requiem beatitudinis ſine mortis interuentu ipſe & tota poſteritas ſua fuiſſet translatus. E

Spumat perpetuo caro fœda libidinis œſtu,
Quam nimium primus commandauit homo.

D.21. Sūma. De lapſu primi hominis. D.Tho.r.2. q.63.ar.3.Bonæ.q. 3. ar.3. Sco.Ant.An. q.1.Ric. q.2. Duran. q.3. May.d.31.q. vnica.Niſſa. Trac. 3.p.2. por.1.q.2.

Inuidens diabolus homini quem per obedientiam aſcenſurum ſciebat vnde per ſuperbiam ipſe corruerat, in debiliori eum parte, ſcilicet muliere, tentando aggreſſus eſt, dolo ſupplantare volens, quos virtute ſuperare non poterat, apparens eidem in ſpecie non qua voluit, ſed qua permiſſus eſt, in qua tamē fraus eius facilè perpendi poſſet, per ſerpentem, quaſi per inſtrumentum eidem locutus, vt Angelus bonus per aſinam Balaam, quem tamen mulier loquelam a Deo accepiſſe credebat. Hinc ergo interrogatione ſolicitauit, vt qua via tentando incederet, ex ipſius diſceret reſponſione. Vnde & cùm quaſi dubitando reſponderet mulier, ſtatim intulit quòd voluit, metum, ſcilicet mortis, ſi comederent mendaciter excludens, & dignitatis excellentiam falſo promittens. Tentauit autem eam de gula, de vanagloria, & auaritia per dictam promiſsionem. Eſt nempe duplex tentatio, exterior ſcilicet, & interior, quæ vltima quandoque à carne: & tunc nō eſt ſine peccato, quę & quia difficilior eſt quàm exterior qua homo cecidit, ideo grauius puniēdus erat. At quamuis leuem habuit ad peccandum occaſionē, quia tamen ad alterius ſuaſionem peccauit, ideo remediabilis fuit: non autem diabolus, qui nullo ſuadente peccauit, præſertim etiam quia non tota angelica natura ceciderat, vt humana, per quàm & Angelica ruina fuerat reparanda. Præceptum autem domini de non comedendo vtrique datum, ad mulierem per virum cōuenienter peruenerat, eo quòd ipſa viro ſubdita eſſe debebat: quos & Deus fecerat, vt inuicem loqui poſſent, & ab aliis (ſi eſſent) diſcere. F G H

Callidus accendens muliebria pectora dæmon,
Perſuaſit miſeræ ſumere poma necis.

D.21. Sūma. De genere peccati primi, quo ho

Protoparentum primi peccati origo fuit quædam præſumptionis elatio reprimenda, ex qua primo mulier, poſt hoc vir in peccatum conſenſit, non quaſi illa elatio diaboli ſuggeſtionem, ſed opus

peccati

peccati præcesserit. Quæ tamen aliter in animo mulieris fuit quæ serpenti credebat, non autem vir, unde & aliter quàm mulier illectus fuit. Hinc etiam & grauius peccauit mulier, tum quòd serpenti contra Deum credidit, tùm quòd elatè nimis se ęqualem Deo fieri posse putauit, quod uir non fecit: tum etiam quod nedum in se & proximum, vt uir: sed etiam in Deum peccauit. Nec obstat quod parem factum in vtrisque fuisse, Augustinus dicit. Hoc enim de excusatione intelligitur, sed non quoad prædicta. Sed nec hi qui & virum Dei æqualitatem appetiisse dicunt, mulierē in hoc magis exarsisse tacent. Denique etsi mulier peccauit ex ignorantia quoad hoc quòd seducta est, vir autem seductus non est, nō tamen ignorauit Dei præceptum: vnde nec per hoc excusari potest. Non enim omnis ignorantia excusat, sed inuincibilis tantum. Vincibilis autē potius aggrauat. Porro cum hominis natura bona esset sine vitio, consensus mali ex libero voluntatis arbitrio processit, diabolo id suggerente. Vnde nec voluntas mala inquantum actus, peccatum præcessit, licet inquantum quædam natura, seu naturali potentia.

mo tentatus lapsus est. Bona.q.1.ar.2. Sco. Ric. Ioan. Bacc. Ant. And. q.1. Niffa.trac.3.p.2.por.1.q.3.

A

B

Esse Dei similis dum falsa cupiuerit uxor,
De gustanda viro noxia poma dedit.

Quanquam Deus hominem casurum præsciuerit, tentari tamen eum permisit ad dignitatem hominis ostendendam, qua potior est ille qui tentari quidem potest & non consentire, quàm nec consentire, nec tentari posse. Quem & licet malum futurum sciret, creauit tamen ob bonum quod inde nouit euenturum. Nec eum impeccabilem facere voluit, licet melius esset, eò quòd hoc sit sanctorū angelorum. Neque à consensu eum præseruauit, vt sic nec infructuose esset bonus, nec malus impunnè. Sed nec voluntatis diuinæ præter ipsam alia causa est quærenda. Dedit autem homini mox cùm ipsum creauit, scientiam rerum creatarum, sui ipsius, & creatoris, per quandam interiorem inspirationem, infrà tamen eam quæ in patria est: qua quidē scientia quid vtique deberet, satis agnouit. Et quamuis agendorum tantam habuerit sciētiam, casus tamen sui præscius non fuit, vt supra de angelo malo dictum est.

D.23. Sūma. De Dei permissione in actu tentandi, & sciētia Adę ante lapsum. Bona.q.1.art.1. Sco. Ric. Dur. Bacon. Ant. An. q.1. Nissa. & Trac.2.p.2.por.3.q.2.

C

Primum hominem ornabat numerosa scientia, quamuis
Non fuerit casus præscius ipse sui.

D

Per potentiam naturalem homo ante lapsum potuit peccatum vitare, licet non mereri: alioqui peccatum non fuisset sibi imputabile. Hinc fuit voluntas illa recta per mali carentiam. Nec sequitur, per eam malo resistere potuit, ergo & mereri, cum hoc ipsum resistere sit mereri. Hoc enim non in primo homine, sed in nobis tenet, qui ad malum incitamur, quod in innocentiæ statu non fuit. Fuit autem auxilium hoc, ipsum liberum arbitriū gratia adiutum,

D.24. Sūma. De adiutorio per quod homo ante lapsum stare potuit. D. Tho.1.p.q.79.ar.8.9.11 Sco. Ant. An. q.1. Niffa Trac.2.p.2 por.3.q.3.

quòd quidem eſt facultas voluntatis & rationis, quo & bruta carēt, quæ ſenſum tantum habent & ſenſualitatis appetitū. Nàm id quod cum brutis commune habemus, per rationem excedimus. Quæ & in portionem ſuperiorem & inferiorem diuiditur, non quaſi duæ ſint potentiæ, ſed propter diſtincta potentiæ, vnius officia: quæ ſunt intendere æternis, & diſponere temporalia. Contingit autem in nobis peccatum ad inſtar peccati primorum parentum, vt ſcilicet vice ſerpentis habeatur ſenſualitas, ratio inferior vice mulieris, & ſuperior viri. Motus ergo peccati ſi in ſola ſit ſenſualitate, erit venialis: quòd ſi ad ſuperiorem rationem perueniat, fit mortale: & hoc eſt uirum comedere. Si verò in inferiori ſit, nec diu teneatur, ſed ſtatim repellatur, manet veniale, ac ſi ibi diu voluntariè teneatur, erit item mortale, etiam ſi perficere nolit, & hoc eſt comedere mulierem. Aduertendum quoque quòd ratio inferior quandoque pro ipſa ſumitur ſenſualitate quod inter legendum auctores perpendi debet.

E

Arbitrium, ſummæ partem rationis amœnam,
Quo mala uitaret, primus habebat homo.

F

D.25. Sūma. De conditionibus liberi arbitrii. D. Th.1.p.q.77 & 1.2.q.9.et 3.p.q.32.Sc. Ant. And. q. 1.Niſſa.trac. 2.p. 2.per.3. q.3.

Apud philoſophos liberum arbitrium dicitur eſſe liberū de voluntate iudicium eo.ſ.quod liberè ad hoc vel aliud moueri poſsit, & hoc reſpectu futurorum contingentium. Quod quidem aliter eſt in Deo.ſ.ab omni ſeruitute peccati liberum: & in angelis beatis.ſ. per gratiam confirmatum: & in nobis.ſ.flexibile ad bonum & malum. Nam & in nobis ſecundum ſtatus diuerſos diuerſa quoque inuenitur libertas. In ſtatu nanque primo potuit homo peccare, & nō peccare, in beatitudine non poterit peccare. Ante reparationem nō poteſt non peccare mortaliter, poſt reparationem autem, uenialiter. Vnde patet, per peccatum vulneratum eſſe liberum arbitriū, quoad naturalia: & ſpoliatum, quoad gratuita: à quibus ſine gratia reparari non poteſt, ſicut in ſimili patet de occiſo, quia implicat. Eſt autem triplex libertas, ſcilicet à coactione quæ manet homini ſemper, & à miſeria, & hanc libertatem habuit in ſtatu primo, & habebit in gloria: & à peccato, quam per gratiam aſſequetur in via: carentia autem iuſtitiæ, non libertas, ſed ſeruitus eſt dicenda, Quanuis autem & poſſe in bonum & malum, vtrunque, ſit à libero arbitrio, tamen alterum habet ex ſe: primum autem à gratia, ſine qua in bonum non niſi multum debiliter poteſt. Hinc & liberum arbitrium per peccatum quodammodo corruptum eſt & imminutū, eò quòd ante peccatum potuit ſine difficultate moueri ad bonum, pòſt autem non ſic. Neque enim libertas naturæ ſeu à coactione ſufficit ad bonum agendum, niſi gratia concurrente. Nempe non eſt currentis, nec volentis, ſed Dei per gratiam miſerentis.

G

H

Arbitrij fœdo pulcherrima munera lapsu.
Primi hominis quodam sunt temerata modo.

Duplicem Deus gratiam libero confert arbitrio, operantem, scilicet qua voluntatem præparat, vt bonum velit, & cooperantem, ne frustrà, sed effectualiter velit. Hinc malè sentit hęreticus, putans hominem posse & velle bonum operari ex libero arbitrio sine gratia, cùm dicat Apostolus. Non est volentis neque currentis, sed miserentis Dei. Neque enim, ideo Deus alicuius miseretur, quia velit, & currat: sed ideo vult & currit, quia Deus sui miseretur: ita vt totum Deo tribuatur, qui hominis voluntatem præuenit & præparat adiuuandam, & adiuuat præparatam ad efficaciter operandum: sicqúe gratiam comitatur bona voluntas, non gratia voluntatem. At eadem gratia quę dicta est operans & cooperans, quandoque & pręueniens & subsequens nominatur. Quæ operans seu præueniēs, fides cum dilectione existens, voluntatem bonam non quidem tempore, sed natura, & causalitate præcedens ab ipsa voluntate, nō aliquo merito acquiritur, sed à deo gratis datur, habita tamen gratia, & ipsa voluntas cum eadem multa alia Dei dona præcedit. Denique, & (ut ex verbis Augustini colligitur) gratiam præuenientem & operantem, qua bona in homine voluntas pręparatur, bona quędam ex Dei gratia & libero arbitrio præcedenter, quædam etiam ex solo libero arbitrio, scilicet, vt videamus bonas esse Dei iustificationes: deinde vt eas desiderare concupiscamus, & tunc tandem, faciente gratia earum delectet operatio.

D.26. Sūma. De adiutoriis gratuitis, quæ habuerūt primi parentes ad resistendū malo Angelo. D.Tho. 1.p. q. 110. ar. 4. Bona.q.5.ar. 1. Sco. Ant. An.q. 1.Ric. q.4. Dur.q.2

Hoc opus humanum merita bonitate decorum est,
Præuia quod vestit gratia, quodque sequens.

Vna est essentialiter gratia operans, & cooperans, secundum diuersos effectus aliter & aliter nominata. Inquantum enim voluntatem à malo liberat, operans dicitur: inquantum autem eandem adiuuat ad bonum vlterius faciendum, cooperans appellatur. Sunt autem hominis tria bonorum genera, magna.s.vt virtus quibus nemo malè vti potest: minima, vt bona temporalia: & media, vt potentiæ animæ, quibus vltimis duobus & bene & male homines vti possunt. In mediis autem bonis etiam liberum arbitrium continetur, cuius etiam bonus vsus, virtus est: quæ in magnis bonis computatur, quæ omnia à Deo esse constat. Propriè tamen virtus non est actus, vel vsus, sed bona mentis qualitas, qua rectè viuitur, & qua nullus malè vtitur, quam Deus solus in homine operatur: quod secundum magistros de virtute iustitiæ & fidei apertè ex scripturis probatur, sic quòd virtus non est animi motus, vel affectus, sed qualitas seu habitus. Quod & de gratia censeri debet, cum ipsa quoque virtus quandoque nominatur. Quanuis autem nullum sit in

D.27. Sūma. De virtute eiusq; actib⁹ Pręuia quod uestit gratia, quodq; sequēs. D.Th. 1.2.q.102.ar. 1.Bona. q.2. ar.1. Sco. & Ant.And.Duran.q. 1.Ric. q. 5. Nissa. Tract. 5.p.2. por.1.q.2.

homine meritum ſine libero arbitrio, principalis tamen merendi cauſa eſt gratia gratum faciens, qua voluntas hominis ſanatur & iuuatur. Vnde ex gratia & libero arbitrio bonus animi motus, & meritum procedit. Vnde & per gratiam virtutes mereri rectè dicuntur, ex quarum actibus iuſtè viuimus. Hinc quod ſupra dictum eſt, uſum liberi arbitrii virtutem eſſe, pro actu virtutis eſt accipiendum. Hinc etiam malè opinati ſunt, qui fidem & charitatem & ſimiles motus animi fore dicebant, cum ſint virtutes animũ ad actũ mouentes: iuxta quod & uerbum Auguſtini accipiendum eſt, quo dicit fidem eſſe credere quod non vides: hoc eſt, fides eſt uirtus mouens ad credendum id quod non vides.

E

Omne licet meritum capiat deuota voluntas,
Hoc tamen in primis gratia ſola parit.

Diſtin. 28. D.Tho.1. 2. q 103.art.8. Bona. art. 1. Sco.Ant.An. q.1.Ric. q.2. Duran. q. 3. Niſſa.Trac. 5.p.2. por.3. q.2.

Indubitanter tenendum eſt, liberum arbitrium ſine gratia præueniente & adiuuante ad ſalutem non ſufficere, nec meritis noſtris gratiam aduocari, ſicut tamen hęreſis aſſeruit Pelagiana: quæ adeo gratię Dei contrariatur, vt omnia ipſius mandata implere hominem ſine ea poſſe dicat: nec gratiam dari voluit, niſi vt facilius ea impleantur ipſum arbitrium per naturam illam fore gratiam aſſerens, ſine qua nihil boni facere valemus, Deo per legem ſuam nos inſtruente. Itaque per hęc concedebant pelagiani dari quidem gratuito ſcientiam, at non ſic charitatem & gratiam, ſed quaſi ex meritis eam acquiri. Deſtruunt autem & per hoc Eccleſiæ orationes. Et inſuper paruulos ſine originalis peccati vinculo naſci contendebant. Auctoritates verò Auguſtini quibus erronei innitebantur, ad ſanum intellectum acceptæ, nihil pro eis faciunt vt in textu. Igitur liberum (vt Hieronymus inquit) ſic confitemur arbitrium, vt dicamus nos ſemper indigere Dei auxilio: & tam illos errare, qui cũ Manicheo dicunt hominem peccatum vitare nõ poſſe, quàm illos qui cum Iouiniano aſſerunt hominem non poſſe peccare. Quo ſimul & error Pelagij eliditur.

F

G

Nemo implere poteſt leges, aut vincere crimen,
Cuius in arbitrio gratia nulla ſedet.

D.29.Sũma. De poteſtate liberi arbitrii ante lapſum. Vide Sco.Ant.An. q.1.

Indiguit homo primus gratia operante, nõ quidem vt ea à malo ſeu peccato (quod non habuit) liberaretur, ſed vt ad bonum voluntas eius præpararetur. Habuit autem (opinione contraria non obſtante) virtutes, vt iuſtitiam & ſimiles, quas tamen actualiter peccãdo amiſit. Hinc & in peccati pœnam à voluptatis horto excluſus fuit, ſimiliter ab eſu ligni vitæ prohibitus. De quo (non quidem poſt peccatum, ſed ante) comedens viuere in æternũm poterat. Vnde quod in Geneſi legitur, videte ne ſumat de ligno vitæ &c. Accipiendum eſt, ſcilicet quo indignus nunc eſt, de quo dum ante pec-

H

catum comediſſet, immortalis eſſe poterat. Et in hunc etiam modū poſita eſt cuſtodia, ne ad paradiſum homo rediret. Quanquam autem de ipſo ligno vitæ ante peccatum manducaſſe probabiliter putari poteſt, non tamen ſtatim immortalitatem permanſiuam aſſecutus eſt, quia ad hanc conſequendam requirebatur ſæpe iterata eiuſdem ligni comeſtio.

Ex turbatus homo fœlicibus exulat hortis,
Mox vetitum cupido dum capit ore cibum.

A

Peccatum, quod per inobedientiam primi hominis in mundum intrauit, non actuale, vt quidam volebant, ſed originale debet intelligi. Quod nec ſolùm imitationis exemplo, ut Pelagiani dicebant, vt ſic ſit actuale cuiuslibet, ſed vitio propagationis in poſteros peruenit. Eſtqúe culpa quædam à primo parente in quo per ſeminalem propagationem eramus, per originem in poſteros traducta. Et non eſt actus hominis, ſed concupiſcentia quędam vitioſa habitualis, cōcitans in ipſo deſideria prauitatis. Diciturqúe languor naturę, lex membrorum, fomes peccati, lex carnis, concupiſcentia, cōcupiſcibilitas vel tyrannus. Quod autem magiſter adiicit de alimento in humani corporis veritatem nihil tranſire, & id quod de ipſius veritate eſt, in Adam actualiter fuiſſe, non tenetur.

D 30. Sūma. In qua de peccato originis & tranſitu eiuſdem in poſteros. Sco Ant. An. q. 1. & 2. Niſ ſa. tract. 3. p. 2. por. 2. q. 1

B

Vt Generis noſtri primo deducta parente,
Eſt caro, ſic primæ uulnera carnis habet.

Contrarium eſt fidei Catholicæ, quod quidam opinati ſunt originale peccatum trahi, ſecundum animam, non ſolum ſecundum carnem: dicentes animam quoque eſſe ex traduce, quæ tamen ſecundum veritatem ex creatione eſt, vt ſuperius patuit. Trahitur autem originale à parentibus ſecundum carnem, eò quòd in feruore libidinis concipitur, & in corpus formatur, ex cuius contactu infuſa anima & ipſa polluitur fitqúe rea concupiſcentiæ illius, quæ ſupra originalis vocatur. Quod quidem dicitur manere in carne non ſicut in ſubiecto, cùm ipſa culpæ ſubiectum eſſe non poſsit, ſed ſicut in cauſa ipſum virtualiter continente. Eſt itaque ipſum originale quidam carnis defectus & fœditas, quę ipſius vitium & corruptio rectè dici poteſt, quam & in carne ante animę infuſionē eſſe, hinc patet, quòd ipſa infuſa illico commaculatur. Nec mirum filios originale trahere à parentibus baptizatis quorum iam originale dimiſſum eſt, cùm & ab homine circunciſo filius habens præputium naſcatur, & ex grano purgato ariſta. Vocatur autem originale hoc peccatum, eo quòd ab origine ſua proles ipſum contrahit faciente hoc carnis ſeminali commixtione libidinoſa

D. 31. De peccato originali, quomodo trāſeat à patribus in poſteros. D. Tho. 1. 2. q. 83. ar. 5. Sco Ric. dur. An. And. q. 1. Bona. q. 2. ar. 2 Niſſa. trac. 3 p. 2. por. 2. q. 2.

C

D

Eſt caro quæ miſeram conſpurcat origine prolem,
Nempe animam ſoboli non da origo ſequax.

D. 32. Sũma. De ablutione peccati originalis p baptismum. Bona. q. 1. ar. 1. Sco. Ricar. Duran. Ant. And. q. 1.

Remittitur in baptismo originale, quantum ad culpam: quamuis cõcupiscentia etiam post baptismum remaneat, quæ tamen per ipsum minuitur & debilitatur, sicut in actuali peccato reatus manet actu transeunte, vt in homicidio vel consimili. An verò etiam ipsa caro à fœditate quam conceptione contraxit, baptismo liberetur quidam contraria sentiunt: vbi & Magister declinat ad partem affirmatiuam. Doctores verò alii oppositum tenent. Dictæ autem cõcupiscentiæ Deum causam esse inquantum pœna est, non dubium: licet inquantum culpa est à diabolo sit & à primo peccante. Imputatur insuper animæ originale, non quia in sui infusione carni maculatæ cõdelectetur. Etenim sic actuale peccatũ esset, sed ob id quòd primi hominis anima peccatrix carnem infecit, à qua vlterius anima prolis inficitur. Est autem peccatum originale necessarium, pro eo quòd vitari non potest: at voluntarium est ideo, quòd ex primi hominis voluntate processit: vnde & alii ipsum contrahunt. Quo non obstante, Deus animam carni coniungit secundum suę beneplacitum voluntatis, vt sic saluetur propagationis humanæ institutio. Ex quibus & patet animas dum corporibus infunduntur, non omnino tales manere quales à Deo creantur, cùm ex mundis fiant inquinatæ. Quæ nec æquales à Deo creantur, sed aliæ alijs in naturalibus quoque potiores.

E

F

Sit purgata sacro quamuis baptismate culpa,
Non tamen infame fomite membra carent.

D. 33. Sũma De peccato originali quãtũ ad numerum. D. Th. 1. 2. q. 82. ar. 2. Dur. q. 2. Nissa. trac. 3 p. 2. por. 2. q. 3.

Actualia parentum suorum vel etiam priorum, paruuli ab origine non contrahunt: alioqui non esset mitissima pœna eorũ qui sine baptismo in originali decedunt, vt tamen Augustinus asserit. Quanuis autem idem in quibusdam dicere videatur, eos etiã actualia parentum contrahere, hoc non assertiuè, sed magis inquisitiuè dicit. Quod etiam in psalmo dicitur, In iniquitatibus conceptus sum, nõ est in contrarium. Ibi enim plurale pro singulari iuxta morem scripturæ ponitur. Quanquam etiam priorum parentum peccatum maximum intulit nocumentum, non tamen fuit omnium grauissimũ, vt patet de peccato in Spiritum Sanctũ, quod nec in futuro remissibile dicitur. Denique quòd totam naturam corrupit, non ratione grauitatis suæ prouenit, sed quia in Adam tota tunc consistebat humana natura. Quòd etiam maiora damna intulisse dicitur, non quo ad pœnam ęternam, sed quo ad defectus ex eo sequẽtes, accipi debet. Porrò in filijs parentum peccata non puniuntur, nisi in quibus eorundem filij imitantur nequitiam. Et sic intelligi oportet scripturas, quę dicunt in filiis parentum peccata visitari. Nam & alia scriptura dicit, Filius non portabit iniquitatem patris.

G

H

Multa

Multa licet nostros damnent errata parentes,
Sola tamen pueris tristis origo nocet.

Origo & causa prima, primi peccati res bona fuit, cum ante id malum nullum extiterit, & hoc in primo angelo peccante initium cępit. Sequentium tamen peccatorum causa fuit prima voluntas mala. Ac per hoc causa peccati prima, bona est, non autem secundaria & proxima. Omne quoque malum siue pœnę siue culpę, in bono esse oportet, nec subiectum mali esse potest nisi bonum, cùm malum non sit nisi boni corruptio seu priuatio. At vbi bonum non est, ibi nec eius priuatio. Ac per hoc nec malũ esse potest, sicut nec morbi aut vulnera sunt nisi in corporibus. Hinc cum homo malus dicitur, perinde est ac si dicatur bonum malum. Nec habet ibi locũ dialecticorum regula de cõtrariis, quæ in eodem non simul existũt, quamuis in aliis contrariis tenere comperiantur. Neque etiam cõtrà est quod propheta imprecatur, Vę dicentibus bonum esse malũ. Hoc enim intelligitur de eo, qui causam qua bonus malus efficitur, vt fornicationem, bonam diceret: non autem, qui dicat hominem natura bonum ex vitio malum esse.

D. 34. Sũma. De peccato actuali & eius causa. Sco. Ant. And. q 1 Nissa. tract. 3. p. 1. por. 1. q 2. & trac. 2 p. 2. por. 3. q. 3.

Hæc mala quæ primum nimis inficere parentem,
Non nisi principio desiliere bono.

Definitur peccatum, esse dictum vel factum vel concupitum cõtra legem Dei. Vel, est voluntas volendi vel retinendi quod iustitia vetat. Vel est præuaricatio legis & cęlestium inobedientia præceptorum. Quarum definitionum prima & vltima actus tam interior quàm exterior, secunda autem interior ostenditur peccatum esse. Et cùm peccatum sit in actu tam interiori quàm exteriori, non obstantibus opinionibus extraneis quorundam, principalius tamẽ est in actu interiori, procedens vt fructus malus ex arbore mala. s. praua voluntate. Quamuis autem voluntas & ipsius actus, mala quædam dicuntur, inquantum sunt contra legem Dei, quia tunc nihil sunt: bona tamen quędam inquantum sunt à Deo, à quo nihil mali esse potest. Adeo autem eos esse patet, alioqui ad ipsius non pertinerẽt prouidentiam. Adulterium ergo homicidium, & huiusmodi, actum quidem nominant, insuper & actus deformitatem, & secundũ hanc a Deo non sunt. In peccatis quoque omißionis licet negationes importare videantur, tamen aliquid positiuum in eis intelligitur, scilicet, receßus à bono. Neque tamen peccatum tale malum est, quale pœna, quę. s. à Deo est: sed est corruptio actiua, quæ nihil est. Vnde sic à Deo non est: corruptio tamen paßiua effectus est peccati. Nã per ipsum anima spoliatur gratuitis, & homo in naturalibus quo ad animam & corpus vulneratur. Et per hoc cessant quorundam obiectiones, vt in textu.

D. 35. Sũma. De peccato actuali quoad quiditaté eius, & substantiam & causam. Sco. d. 42. q 1. 2. 3 Nissa. Trac. 3. p. 1. por. 1 q. 2.

Finitur varia sceleris substantia lege,
Quam magis hoc complet, quod latet intus, opus.

D.36. Sũma. De effectu peccati. D. Tho. 1. 2. q. 87. ar. 2. Bona. Sco. Ric. Ant. And. q. 1 Nissa. Tract. 3. p. 1. por. 2. q. 5.

Vnius peccati pœnam esse peccatũ aliud, Intelligendum est de peccato, non inquantum tale: quia sic est malum nec est à Deo: sed inquantum corruptio quædam sequens peccatum. Et licet esse corruptionẽ omni peccato conueniat, non tamen omne est pœna peccati: sed illud tantum, quod ab alio causatur, & est effectus ipsius. Absurdum tamen non est, siquis dicat etiam alia quædam peccata pœnas esse eorum quorum effectus non sunt, sed essentialiter esse aliorum pœnas, vt de rebellione carnis Aug. dicit. Sed & ira, inuidia, superbia & similia, spiritualem quandam pœnam annexam habent, quæ tamen peccatum non est. Cùm autem Aug. dicat peccata quædam fieri ex necessitate. Hieronymus verò dicat semper in hominis esse potestate peccare uel nõ peccare: non tamen intelligendi sunt sibi cõtradicere, cùm hic de venialibus ille verò de mortalibus loquatur gratiæ auxilio succurrente, vel de statu ante peccatum vult intelligi. Sunt igitur actus aliqui, boni quidem essentia: mali autem, inquantum deordinati, vt peccata: aliqui verò boni sunt ex genere, vt opera misericordię: quidam etiam absolutè boni sunt ex causa & fine, & hi sunt perfectè boni.

Sæpe scelus sceleri comes indiuisus adhæret,
Vt fiat sceleri pœna subinde scelus.

D.37. D. Th 1. 2. q. 79. art. 1. Bona. Sco. Ric. Dur. An. And. q. 1.

Omnium bonorum est Deus auctor Vide auctoritates in textu. Ad intelligentiam verò quorundam dicentium, Deum esse auctorem mali pœnę & non culpæ. Doctores extra textum distinguunt inter peccatum inquantum actus, & inquantum deformitas: Secundum quam etiam distinctionẽ diuersæ auctoritates accipi possunt, & concordari. Porrò cum dicitur, Deum mali causam non esse, quod omnes tenent, nomine mali pœna intelligenda non est, sed peccatum. Alioqui verum non esset quod dicitur. Non est malũ in ciuitate quod Deus nõ fecit. Et, ego sum Deus creans malum. Pœnæ enim malę quidem sunt malis, inquantum autem iustæ sunt, à Deo sunt & bonę. Sicut & Deus dicitur mortem non fecisse, id est, hoc pro quo mors infligitur, scilicet peccatum, & tamen scriptura est mortem à Deo esse, scilicet inquantum pœna est.

Nulla Deo quenquam præmit auspice culpa tametsi
Causa voluntatis fit Deus ipse malæ.

D.38. De actibus quantum ad potẽtias à quibus producũtur. D. Tho. 1. p.

Ex fine suo voluntas rectitudinem vel peruersitatem accipit, vt à bono bona fiat, & à malo mala. Est autem finis bonus, charitas, qui tamen ad vlteriorem finem ordinatur, scilicet ad Deum. Hinc bonæ voluntatis finis est charitas, beatitudo, vita æterna, & Deus ipse. Finis autem malus est delectatio in aliquo vitioso. Possunt ergo tã

bonæ quàm malæ voluntatis esse plures fines intermedii, qui sunt quasi iter quoddam & uia ad vltimum finem perueniendi. Cui nec obstat, quod Augustinus dicit non posse duos simul fines constitui. Hoc enim uerum est, ubi vnus in alterum non ordinetur, quod tamen fit in proposito. Notandum etiam non idem esse omnino voluntatem, quę nominat potentiam: & intentionem, quæ motus est quo ad ipsum finem tendimus, & finem in quem tendimus. An etiā idem actus sit quo quis vult finem, & ea quæ sunt ad finem, vel sint actus diuersi, Magister sub dubio relinquit. Sed doctores concedūt vtrunque sub distinctione. Potest enim in vtrunque voluntas absolutè & secundum se ferri, & sic sunt duo motus voluntatis: vel in vnum propter aliud, & sic erit vnus.

q. 1. art. 1. & q. 18. ar. 2. 3. 4. Dur. q. 4. Niissa. trac. 2 p. 2. por. 3. q. 8. & q. 6.

A

Recta uoluntatem profert intentio rectam.
Et probatur intenti regula finis opus.

Voluntas quidem de se bona est, inquantum, scilicet, naturalis potentia: mala tamen dicitur ob deordinationem quæ in ea contingit. Et hic quidem est modus dicendi seu sententia eorum, qui dicūt omnia esse bona inquantum sunt, sed secundum Magistrum quæri tunc ab eis potest, cur non ita sit & in cæteris animę potentiis, vt memoria, & cæteris. Vbi vlterius illi dicunt, quòd in actibus harum non contingit deordinatio eo modo, quo in actu voluntatis, sed ratione inordinatæ voluntatis actus eorum mali fiunt. Quod quidem inde est, quòd earundem actus non sunt eiusdem generis cum actibus voluntatis, pro eo quòd ad concupiscendum vel respuendum non ordinantur, vt actus voluntatis, quamuis actibus eorum voluntas abuti possit. Vtrùm autem idem sit voluntatis motus, quo bonum eligit & malum respuit, uel diuersus, Magister refert contrarias opiniones, nec definit: doctores autem communiter sentiunt quòd sint diuersi.

D. 39. Sūma. De subiecti ua potentia actus. Sco. Ric. Ant. An. q. 1. Nissa. trac. 2. p. 2. por. 3. q. 6.

B

C

Sola voluntatis mala dicitur actio, quamuis
Cætera virtutum sit maculata cohors.

Actus exteriores boni sunt quidem omnes, inquātum sunt, iuxta quod suprà secundum opinionem magis probatam dictum est. Moraliter autem boni aut mali, ex recta vel inordinata voluntate iudicari habent, sic, scilicet vt hi boni simpliciter dicantur, qui bonam ac rectam causam habent ex bona facti intentione, hoc est, ad bonum tendunt finem: mali verò simpliciter, quæ ex peruersa procedunt intentione. Hic & dominus voluntatem arbori, & fructibus opera comparauit. Hæc opinionibus aliis dimissis de omnibus actibus vniuersaliter intelligenda sunt, exceptis tamen eis qui de se mali sunt, vt adulterari & huiusmodi. Hi enim per voluntatem boni fieri non possunt: malum nempe etiam si pia intentione fieri videa-

D. 40. De actibus exteriorib⁹. Sco. Ric. Ant. An. q. 1.

D

tur,

tur, bonam tamen causam veraciter habere nequit. Neque enim bonum potest esse furtum, etiam si ideo fiat, vt pauperi subueniatur, neq; rapina, & sic de aliis, quamuis bonas causas habere videātur.

Præcipua commendat opus bonitate voluntas
Quamuis & propria sit ratione bonum.

D. 41. Sūma. De actib' infidelium. D. Tho 1. 2. q. 18. ar. 9. Bona. Dur. q 2. ar. 1. Ric. d. 40. q. 3. Sco. Ant. And. q. 1 Niissa. trac. 2 p. 2. por. 3. q. 9.

Non omnis infidelium actio, peccatum est, sed multa in genere bona operari possunt etiam fide carentes, quamuis per huiusmodi vitam beatam non mereantur, vtpote extra gratiam factam. Bonū nanque multipliciter dicitur: quandoque, scilicet quod est licitum, quandoque quod vtile, quandoque etiam quod est aut signum boni, aut speciem boni habet. Aliquando autem hoc bonum, dicitur, quod dignum est remuneratione vitæ, quo quidem modo licet carentes fide bonum agere non possint, præcedentibus tamen possunt modis. Vnde & opinio contraria non valet. Porrò peccatum omne voluntarium est, ita quòd siue actuale sit mortale, siue veniale, imò & originale, voluntas tamen aliquo modo in eo concurrat: quod cum in originali minus videatur, voluntarium tamen in volūtate primi parentis. Denique & sic voluntarium est peccatū, quod nedum actus malus peccatum dicitur, verùm & ipsa voluntas qua peccatur, peccati nomine per Augustinum censeatur, seu peccatum dicatur.

Non satis est fecisse bonum, nisi feceris apte,
Is solus meritum, qui bene fecit habet.

D. 42. Sūma. De actu peccati. Tho. 1. 2. q. 75. ar. 2. q. 88. ar. 1. Sc. Ric. q. 1. Niissa. trac. 3. p. 3 por. 1. q. 1.

Voluntas mala & actus malus non sunt duo peccata, sed vnum tantum, quia ex vno fiunt contemptu. Quòd verò plus punitur, si quod intus conceptum est malum, opere perficiatur, quàm si in sola persistat cogitatione, non ideo est, quia diuersa sunt peccata, sed quia ex pluribus hoc peccatum procedit. Nec etiam obstat quòd diuersis præceptis, peccandi voluntas, & opus peccati prohibentur, vt de furto vel adulterio: quod à simili patet de charitate, quę cùm una sit, diuersis tamen mandatis est præcepta. Transeunte autem actu peccati simul & peccandi voluntate, peccatum tamē reatu ad pœnam obligante, manere dicitur. Notandum etiam quòd omne peccatum si mortale est, prouenit aut ex cupiditate malè incendente, aut timore malè humiliante, & fit aut verbo, aut facto, aut cogitatu. Et hoc aut in Deum proximum, aut seipsum. Dicitur autem peccatum à facto, delictum verò à facti omissione. Insuper peccatum in septem cap. Greg. partitur, scilicet inanem gloriam, iram, inuidiā, acediam auaritiam, gastrimargiam atque luxuriam: ex quibus mortiferę corruptelę omnes quasi ex fontibus quibusdam manant. Vnde & capitalia vocantur, nec tantū per hoc minus rectè ex superbia similiter & auaritia omnia mala oriri dicuntur diuerso respectu.

Qui

Qui labor externus mentis secretus ab actu est
Huic eadem sceleris noxa subesse potest.

Peccatum in Spiritum Sanctum, fit Induratę mentis obstinatio & animus pertinax in malitia, per quam homo sit impęnitẽs vel de Dei misericordia desperatio, malitiam suam excedere putans diuinam potestatem: est omnium peccatorum grauissimũ. Vt de Cayn. Vide Magistri literam & doctores.

D.43. Sũma. De grauissimo omnium peccatorum Scilicet i Spiritum. S. D. Th.2.2.q.14 art.1.& 3.Sc. Ant.And.q.1 Niffa. tract. 3.p.3.por.1. q.3.

A

Tunc animam vitiat teterrima culpa nocentem
Flaminis irridet cum pia dona sacri.

Scripturis contrarium est, quod quidam opinati sunt peccandi, scilicet, potentiam à Deo non esse, sed à nobis & diabolo. nõ enim est potestas nisi à Deo vide literam. Neque verò per hoc malitia voluntatis, sed potestas qua malè agens volens abutitur, à Deo esse dicitur. Nec cuiusquã rei potestas aliunde esse potest nisi à Deo ęquo, quanuis ęquitas illa nos lateat. Nec valet quod obijci potest: Ergo potestati tyranni, vel diabolo non est resistendum, cum Apostolus dicat. Qui potestati resistit, Dei ordinationi resistit. Etsi potestati obediendum sit, non tamen abusiue & in malo: quia tunc ipsi Deo obediendum potius.

D.44. Sũma. Potẽtia peccandi an sit à Deo Bona. Sco. Ricar. Dur.q.1.

B

Omnis ut æterno venit ex auctore potestas,
Patrandi sceleris sic venit ipse vigor.

LIB. II. FINIS.

TERTII LIBRI SENTENtiarum locationis declaratio,

C

In quo 40. distinctionibus contemplatur Deum in tempore plenitudinis incarnatum, mundum sufficienter redimentem.

CVm in prioribus duobus libris determinatũ sit, de rebus diuinis, secundum, quod à principio egrediuntur: nunc de iisdem rebus secundum quod in Deum velut in finem redeunt agendũ est. Postquam ergo venit plenitudo temporis misit Deus filium suum, in temporis plenitudine, gratię, scilicet & veritatis, in quo per charitatem legis fiat impletio & verificetur patribus de Saluatore facta promissio. Est enim hęc missio filii incarnatio. Quæ quidem filio magis quàm alijs personis congruebat. Vt sic quemadmodum in sapientia Patris omnia cõdita sunt,

D

D.1. Summa De incarnatione verbi, seu vnione naturarũ ex parte assumẽtis personæ. D.Th.3.p.q. 2.ar. 2. Ant. And. Niffa. trac. 4. p. 1. por.1.q.1.& sequentibus.

sic

ſic & per eandem omnia reſtaurarentur: & ille qui eſt à ſolo patre, primo mitteretur, ſicqúe is qui in deitate filius erat, fieret & filius hominis. Per quod tamen non abnuitur, quin & pater & Spiritus Sanctus incarnari potuerint ac poſsint. Qui & cum filio aſſumptionem carnis fecerunt, ſed ea ad ſolum filium terminata eſt, quæ ſolus homo factus eſt.

Impleto tandem decreti tēmpore miſſus
Egremio patris filius ipſe ſui eſt.

D.2.Summa. De incarnatione ex parte naturę aſſumptæ. Th. 3.p.q.15.ar. 1. Niſſa. trac. 4.p.1. por.4. q.9.

Naturam humanam, ideſt corpus & animam filius Dei totam aſſumpſit, vt ſic eam totam curaret quæ protoparentis peccato tota corrupta fuit. Quod enim eſt in aſſumptibile eſt incurabile. Attamen carnem, ordine naturæ non temporis, mediante anima aſſumi congruebat ob diuinæ ſimplicitatis ſubtilitatem.

E

Totum vt curares hominem Deus optimè, totum,
Crederis à nobis aſſociaſſe tibi.

D.3.Summa. De conditione naturæ aſſumptæ. Th. 3.p.q.27.ar. 2. Aut. And. q.1. Niſſa. tracta. 3.p.2 q.2 trac. 4. p.1. por.5.q.1.

Verbum aſſumpſit naturam ab omni peccato Spiritus Sancti operatione, vt reliqua virginis caro, in virgine, immunem. Patiendi tamen poſsibilitate, non neceſsitate, ſed libera eius voluntate, inexiſtente. Nam & ipſam virginem Spiritus Sanctus præueniens, à peccato ſic purgauit, quod & à fomite peccati, aut ipſum totaliter auferendo, quod magis videtur: aut ipſum ſic attenuādo vt nullius poſtea peccati occaſio ſibi eſſet, eam liberauit. Sibiqúe potentiam generandi abſque viri ſemine contulit. Quamuis autem Chriſtus ſecundum corpulentam ſubſtātiam in lumbis Abrahę ſicut & Leui fuerit: tamen non in eo decimatus eſt vt ille, quia non vt ille ſecundum ſeminalem rationem ab eo deſcendit, neque ſecundum legē communem, ſed ſuprà naturæ vires & ſine peccato. Quocirca primitias noſtræ maſſæ rectè aſſumpſiſſe dicitur. Hinc & caro eius ſimilis fuit carni noſtræ non in culpa, ſed pęnalitate. Quæ etiam mox in conceptionis ſuæ initio membrorum debita diſtinctione formata eſt, ſimul & animata atque aſſumpta, quamuis per ſucceſſum temporis ſumpſerit corporis incrementum.

F

G

In lumbis Abrahæ quanquam pie Chriſti fuiſti.
Vt Leui tamen es non decimatus ibi.

D.4.Summa. De agente quo formata eſt natura aſſumpta. D. Th 3.p.q.32 Niſſa. tract. 4.p.1. por.4. q.4.

Incarnatio tribuitur Spiritui Sancto ſpecialiùs, licet ſit opus totius Trinitatis. Neque tamen ob id Chriſtus filius eſt Spiritus Sancti. Non enim de eo ſicut de patre genitus eſt. Virginis autem filius rectè dicitur, eo quòd de ipſa genitus eſt vt matre. Neque verò quicquid ex alio naſcitur, filius eſt, vt patet de pilis hominis, & baptiſmate renatis reſpectu aquæ. Dicitur autem Chriſtus incarnatus de Spiritu Sancto, eò quòd incarnatio ipſa non pro merita, ex Dei dono eſt, virtute videlicet Spiritus Sancti effecta. Hinc nec Spiri-

H

tus

tus Sanctus quasi seminalis materia ipsius accipi potest. Etsi etiam de virgine Christus natus sit, factus tamen per Apostolum dicitur ex muliere & ex semine Dauid, puta per virginem quæ de Dauid semine fuit. Et hoc dicitur ad significandam eius singularem conceptionem, quæ opere Spiritus.S. facta est, quod aliis nõ competit.

Diuini flatus fuit incarnatio donum.
Quamuis non decrant filius atque pater.

A In incarnationis mysterio nec persona assumpsit personam, nec natura personam, sed persona diuina naturã.s. humanã. An autẽ diuina natura humanã naturã assumpserit, videtur esse in auctoribus contrarietas. Concilium nanque Toletanum dicit, quòd solus filius carnem seu naturã assumpsit humanam. Auctoritates autẽ quædã aliæ dicere vidẽtur, naturam diuinam assumpsisse. Tenendum tamẽ est personam diuinam naturam assumpsisse humanã. Vnde illæ au B ctoritates capiẽdę sunt, quod diuina natura humanæ naturæ in persona filii sit vnita, & secundum hunc intellectum diuina natura dicatur incarnata.s. in filii persona. Vnde & cũ dicitur solùm filiũ carnem assumpsisse, natura quidẽ non excluditur, sed incarnationẽ ad personã aut patris aut Spiritus.S. terminatã nõ esse, designatur. Nec tamẽ per hoc dici debet diuina natura caro facta, ne cõuersio naturę in naturã significari putetur. Neque etiã natura diuina homo facta, vel esse dicitur, quia nõ sic in vnitatẽ & singularitatẽ sui vt persona verbi, humanam assumpsit naturã. Manet enim in singularitate personæ naturarũ distincta proprietas. Porrò personam hominis C verbum non assumpsit, sed assumendo sibi naturam vniuit, & vniendo assumpsit, sicqúe personalitatẽ præuenit. Quod verò August. dicit verbum assumpsisse hominem, intelligitur per hominem non persona, sed natura. Quod etiam Magister dicit, animam separatam esse personam, non tenetur.

D.5. Summa De modo vtriusq; naturę.s. assumentis, & assumptę. D.Tho.3 p. q.5. art.5. Bona.q.1.ar.3. Sco. Ric. Duran. May. Bac. Ant. An. q.1.

Nec credas aliam quod sumat hypostasis vna.
Etsi naturas continet vna duas.

Prouidè loquendum est in expressione eorũ, quæ cõcernunt incarnationem verbi gratiosissimam. Nam de propositionibus illis, D Deus factus est homo, & homo est Deus, & similibus, atq; an per hoc Deus factus sit aliquid, vel non factus: tres sunt modi dicendi seu opiniones, ad exprimendũ modũ vnionis prætactæ. Quarũ prima inter alia effectualiter dicit in Christo duo esse supposita, & vnã tantùm personam, & hęc est falsa. Secunda, quòd in Christo unũ est suppositũ tantùm, ac vna tãtum persona. Nã corpus & anima Christi, simul tempore vnita fuerunt, & assumpta, atq; per hoc vnũ suppositum, seu vna persona in ipso, in duabus subsistit naturis. Hinc & propter vnionẽ duplicis ipsius naturę in vno verbi supposito, nomi-

D. 6. In qua de opinionibus & loquutionibus verbi ĩcarnationẽ D. Tho. 3.p q.17. ar. 3. Sco. Dur. q.2. Ant. An. Bac. q.1. Ric. q. 3. Nissa. Tract.3. p.1. por.4. q. 3.

na vtriusq; naturæ proprietates significantia, de Christo prædicari possunt, ita vt verè dicatur, Deus passus est, ac homo iste est ęternus. Ex hoc quoque infertur, post incarnationem, personam verbi esse cōpositam, cùm prius simplex fuerit, non quidē cōpositione, quasi ex partibus, vnde totū resultet: sed quia persona verbi quæ antè in vna tamē subsistebat natura post incarnationem in duabus subsistit & hęc bene intellecta, habetur vera. Tertia de hinc dicit, verbum humanam naturam, vt habitum seu indumentum assumpsisse.

E

Sed hæc heretica a doctoribus reputatur, & abiicienda, quam tamē Magister per longum, sicut primam prosequitur: & indeterminatā tandem relinquit. Quod etiam Magister in hac distinctione animā separatam dicit esse personarum ab aliis non tenetur.

Corporis ac animæ qualis foret unio Christi,
Prendere doctores non potuere prius.

D.7.D.Tho. 3.p. q. 16.ar. 1.Bona.Sco. Ric.q.1. & q. 2.etiam.Nisa. tract 4.p. 1.por.4.q.1.

Locutiones illæ de quibus distinctione præcedenti dictum est, secundum tres dicendi modos similiter habitos, diuersimode determinantur. Nam iuxta primum, Deus factus est homo & ecōuerso, &c. eò quòd Deus substantia rationalis esse cępit, quę antè nō fuerat, & sic factus est aliquid: ac illa substantia cępit esse Deus, quod ex gratia habuit non ex meritis nec natura. Quod cū ab æterno preuisum fuerit, ideo Christus prædestinatus esse filius Dei dicitur. Iuxta secūdum verò modum, Deus est homo & econuerso: quia in incarnatione ex duabus naturis & tribus substantiis subsistēs esse cępit: ac sic, quia humanā assumpsit naturā, secundum hanc homo dicitur esse à Deo assumptus. Vnde & secundum hunc modum Christus etiā inquantum homo est aliquid.s.ex corpore & anima cōstitutum. Et secundū quod humana natura vnita est deitati in tēpore, quę vnio ex gratia facta est, & ab ęterno à Deo prædestinata, & sic etiā est prędestinatus cognitus. Sed iuxta tertiā, Deus homo factus dicitur, & econtra: quia Deus hominē accepit, & homo assumptus est à Deo, ita quod habens hominē, est Deus. Per hoc autē Christus nō est aliquid secundū quod homo, sed aliquo modo se habens. Secundum quod etiam homo, predestinatus dicitur esse filius Dei, eo quòd ab ęterno prępuisum sit & in tempore per gratiā collatū, vt ipse ens homo, sit filius Dei Neque verò Christus dicitur homo dominicus, cū & Aug. olim sic locutus, postea hoc retractauit.

F

G

H

Quæstio multiplici uersans ambage magistros,
Quod parte ex aliqua sectio sexta docet.
Quid veri teneat, dispectis omnibus, isthæc
Septima demonstrat satque superque tibi.

D.8.Summa. De cōsequētibus incar-

Concedi nō debet natura diuina, nata de virgine, nisi inquantum persona nata de eadē dicitur. Nam inquantū natura stat pro essen-

tia, nec de virgine, nec de patre nata dici potest. Quo etiam modo suprà dictū est diuina natura incarnata, nō nisi pro quanto in perso na incarnata dicitur. Affirmatur autem Christus bis natus se duas habuisse natiuitates, diuinam, scilicet, ex patre, & temporalem ex matre, ob distinctas illarum natiuitatum proprietates.

In Christo natura Dei ne uocetur,
Ni modo personam significare voles.

A Opinione quorundam caro vel anima Christi seu eius humanitas adoratione illa quæ latria dicitur, & diuinitati debetur, quæ in lectione cordis & sacrificiorū exhibitione, &c. cōsistit, non est adorāda, ne idololatria cōmittatur. Honoranda autē est Christi humanitas seu adoranda dulia excellenti, ac super omnē creaturam vene randa, & diligentia, Secundū alios autem sine omni periculo eadē Christi humanitas latria rectè adoratur, nō quidem ratione sui, sed suppositi, inquantum scilicet à Deo in vnitatem suppositi est assum B pta, nec ab ea vnquam separata. Quæ quidem sententia vera est, & dictis sanctorum in litera confirmata.

Nunquam sacra Dei verbum caro deserit absens,
Obque id culto pari semper honore fuit.

Non est cōcedendum Christum secundum quod homo, esse personam, alioqui verbum non naturā, sed personam, assumpsisse sequeretur, quod suprà est improbatum. Sequeretur etiam quòd secūdū quod homo, esset tertia in trinitate persona, quod patet esse falsum. Nec oppositū argui potest, eo quòd est substantia rationalis. C Non enim hoc sufficit ad rationē personæ, quæ dicitur quasi per se sonans, nec alteri coniuncta, sicut tamē est natura humana in Christo. Neque etiā vulgaris personę definitio personis diuinis cōuenit, sed aliis. Sed & nec impedit eum secundū quod hominē, prædesti natum esse filiū Dei qui est persona. Non.n. quo est, eo homo filius Dei est, sed per gratiā hoc accepit. Deniq; nec filius adoptiuus Christus dici debet, sed naturalis. Non enim prius esse cępit, & post hac in filium adoptatus est, sed semper fuit filius æterni patris. Virginis quoque filius est per naturā & gratiam, nō quidem adoptionis, sed D vnionis. Potest autē dici, personā quę semper fuit, prędestinatā esse secundum hominē assumptum, vt.s. ipsa ens homo, esset filius Dei. Itē & naturam humanam, vt verbo patris personaliter vniretur.

Quod Christo nomen personæ conuenit, hoc sit
Ipsius haud hominis, sed ratione Dei.

Simpliciter & absque determinatione dici nō debet Christus factus, creatus, vel creatura, quippe per quā omnia facta sunt, atq; per hoc ipse factus absolutè dici nō potest. Et alioqui ipsi euangelium prædicatū diceretur, essetq́ue subiectus vanitati. Hæc etenim secun

nationē. D. Tho.3. p. q. 35.ar. 5. Bona.q. 2.ar. 2. Ric.ibi. Sco. Ant.And.q 1 Dur.q.3. Nisa. tract.4.p. 1.por.3. q 3.

D.9.summi. De iis quę cōueniūt naturę humanę ratione naturę diuinę vnitæ. D. Tho.3. p.q. 25. ar.2 Bona. Sco. Ric.Ant. an. q.1.Dur.q.2. Nisa.tract.4 p.1. por.4.q. 10.

D.10. De iis q̄ cōueniunt Christo rōne naturæ humanę. D. Th. 3.p. q.25.ar. 4. Bona.q.1. ar.2.Sc. Ric. Ant. And.q.1 Dur.q.2. Nisa. tract. 4.p. 1.por.4. q 5.

D.11. De iis q̄ cōueniunt Christo rōne humanæ naturę, quan tum ad defe

ctus q̃ natura sequitur. Nusa. tract. 4 p. 1. por. 4. q. 6. & Ant. An. q. 1. 2. & 3.

dum scripturas omni conueniunt creaturæ. At de Christo ea absolutè dici est absurdum. Veruntamen cõcedi potest addita determinatione. Est enim creatura, inquantũ homo: & inquantum talis, esse cępit. Per quod quidem non sequitur, eum simpliciter esse creaturam, aut cępisse. Nã hoc esset procedere tropicè à parte ad totum.

Non quit simpliciter Christus factura vocari
Quamuis hoc certa conditione queat.

D. 12. Tho. 3. p. q. 15. ar. 1. Nusa. trac. 4. p. 1. por. 4. q. 9. Sco. Bona. Ric. Ant. And. q. 1. Duran. q. 2.

Ad hanc vel similem, an ille homo. s. Christus, esse cęperit, nõ est sine distinctione respondendũ. Nempe si ad personam respicias, verum est eum semper fuisse: si verò ad naturam humanã, conceditur eum cępisse. Per quam distinctionem & auctoritates quæ cõtrariæ videntur, vt quòd Christus est recens homo, & quòd puer iste creauit stellas, absolui possunt. Potuit autẽ Christus hominem aliunde assumere, quàm de genere Adam: sed ita fieri, magis congruebat, vt sic diabolus vinceretur per aliquẽ de genere eius qui victus fuerat. Tametsi autem de genere Adã assumptus sit homo, tamen nec persona ipsius, nec natura assumpta, vt verbo vnita, peccare potuit, quamuis vt in se considerata. Nec obstat liberum eum arbitriũ habuisse, cùm nec in angelis confirmatis hoc peccabilitatem arguat. Quòd etiam scriptum est, qui potuit transgredi, & nõ est transgressus, de membris Christi potius intelligendũ est totum, aut solũ pro vltima parte de Christo. Qui & sexum muliebrem assumere quidẽ potuit, sed virilem ex fœmina eum assumere, magis erat congruũ, vt sic vtriusque sexus liberatio per eum fienda ostenderetur.

Non potuit Christus quamuis committere culpam,
At potuit fieri fœmina, factus homo.

D. 13. sũma. De perfectionibus naturę humanæ in Christo rõne vnionis ad verbum. D. Tho. 3. p. q. 7. ar. 1. Bona. Sco. Ric. Dur. Ant. An. q. 1. Nusa. tract. 4. p. 1. por. 3. q. 3.

Plenus fuit sapientia, & gratia, ac omnibus donis Christus, secundum hominem, mox ab instanti, quando conceptus est, adeo quod nec amplius accipere posset. Non enim est ei datus spiritus ad mẽsuram, & de plenitudine ipsius, vt puta capitis, secundum quandã similitudinem omnes acceperunt. Nec contra hoc est, scripturas dicere eum in his profecisse. Nam hoc fiebat nõ per augmentũ talium successiuè accipiendũ, sed secundum exteriorem & ampliorem manifestationem. Quo etiam modo intelligendũ est, quod Ambrosius dicere videtur eum secundũ sensum hominis profecisse, iuxta quod scriptura insinuat eum parentes ignorasse. i. sic se ad eos habuisse, quasi agnitionis eorum tunc expers esset. Vel extra textum dici potest, de experimentali hoc scientia accipiendum.

Christum virginea quam mox conceptus in aluo est,
Sic, nihil vt supra, cuncta habuisse simul.

D. 14. De cõparatione sapientiæ Chri

Omnia quæ Deus scit, anima Christi per sciẽtiam sibi collatã in verbo cognoscit: nec tamẽ per hoc scientiæ Dei ęquatur, quãdo nõ

ita

ita perspicuè, vt Deus ea intelligit. Nouit igitur omnia quæ Deus: quo ad numerum scitorum, nō tamen quo ad sciendi modū. Ex hoc autem nō sequitur, eam creare quid posse. Quamuis enim creandi habeat sciētiam, agnoscens quomodo mundus est creatus, nō tamē creandi habet potentiam, cum sit creatura, quæ capax nō est omni potentiæ, qualis in creatione requiritur. Veruntamen iuxta Ambrosium, Christus omnipotentiam quam filius Dei semper habet naturaliter, hanc dum filius hominis factus est, ex tempore accepisse dicitur, pro eo quòd persona quæ verbi semper fuit, futura quoque erat persona hominis.

sti ad sapientiā Dei. Th. 3.p.q 10.ar. 2.& 3.Bona. q.3.ar.2.Sco. Ant. An.q.1.

A

Omnia Christi animam nouisse fatebimur omnes
Non tamen omnipotens ipsa fuisse datur.

Veram hominis naturam tam quo ad corpus quàm animā passibilem Christus assumpsit cum vtriusque defectibus pęnalibus, non quidem omnibus, sed ijs quos ipsum suscipere decuit, & saluti nostræ expediuit: secundum quod & intelligendę sunt, si quę scripturę occurrunt, quæ eū omnes defectus pręter peccatū assumpsisse asserunt. Hinc dicere dolorem in carne, & in anima tristitiā verā passionis tempore Christum nō sensisse, à veritate alienū est & hæreticum: ac si dicatur ipsum nō hominem verū, sed eius tantum similitudinē assumpsisse. Hinc verba Hilarij quæ oppositum dicere videntur, sanè intelligi oportet. Quos tamen defectus pęnales nō coactè assumpsit, sed uoluntariè, secundum quandam pro passionem, quo scilicet mens ipsius à rectitudine & Dei contemplatione eisdē passionibus non sit dimota.

D. 15. Christus aliquos effectus assūpsit cum humana natura, & aliquos nō. Sco. Ant. And.q.1.Th. 3.p.q 15.ar.5

B

C

Sustinuit nostræ Christus discrimina vitæ,
Quæ sibi pro nobis congrua visa pati.

Nedum moriendi aptitudinem, verū & patiendi in anima & moriendi in corpore Christus assumpsit necessitatē, nō quidem aliqua coactione, sed spontanea voluntate. Nam nec nobis hæc necessitas prouenit ex natura, vt primò instituta est sed vt vitiata est ex peccato, quod Christus nō habuit Accepit aūt de omni statu hominis aliquid ipse Christus, vt de innocentię statu peccati immunitatē: de statu post peccatū, defectus & pœnā: de statu sub gratia, eiusdē plenitudinem, & de statu glorię, impeccabilitatem & Dei contemplationem perfectam.

D. 16. Christus assūpsit necessitaté patiēdi. Tho 3.p. q. 14.ar. 2. Bona. q.3. art. 2. Sco. dur. Ant. An. q. 1. Nisa. tract. 4. p.3. por.1. q.2.

D

Sint tua Christe neci quamuis obnoxia membra,
Hæc tamen inuitus non capis, imò libens.

Secundum duas in Christo naturas, plures in eo fuisse voluntates ostenditur, secundum quarum aliquam à patre petiuit quod nō impetrauit, ac non se impetraturū præsciuit, cū & nec secundum aliam hoc voluit In eo nanque voluntas diuina erat & humana, & hęc vl-

D. 17. De potentijs & operationib⁹ naturæ in Chr̄o. Tho.

3.p.q.18.ar.1.Bona.Sco.Ric.Dur.An.And.q 1.

tima duplex, rationis.s.& sensualitatis, secundũ quam pati & mori refugiebat, quod tamen secundum diuinam voluntatem, & rationis humanæ volebat. Nec tamen per hoc in eo rebellio carnis ad spiritum erat vlla, quia nulla concupiscentia. Erat autem in eo sensualitas, vt in ipso naturæ humanæ veritas comprobaretur. Hinc & orauit, vt nobis orandi in necessitate exemplum relinqueret. Quanquã autem à patre sub conditione aliquid petierit, & ob id quasi dubitasse à sanctis dictus videatur, hoc tamen intelligi sanè debet: idest, admodum dubitantis se habuisse.

E

Exorasse patrem semper ne credito Christum,
Quando nec horroris transiit iste calix.

D.18.de merito Christi. Tho.3.p q.19.art.4. Bona.Sco. Ant. And q.1.

Meruit Christus per passionem suam nedum nobis, vt quidam dicebant, sed etiam sibi: nobis quidem redemptionẽ & regni apertionem, &c. sibi verò corporis immortalitatem, & animæ impassibilitatem, ac nominis clarificationem, quam & animæ impassibilitatẽ mox post ipsius à corpore separationem adeptum eum esse, qu am uis Magister sub dubio relinquat, per alios tamen astruitur. Hæc autem prædicta nõ tantum in passione, verũ & à cõceptionis suæ initio meruit: quòd ita posse, ex gratiæ & virtutũ habuit plenitudine. Vnde nec in merito proficere potuit, quo ad meriti efficaciam, sed solũ quo ad numerũ meritorum, idem.s.pluribus modis merendo. Hinc & licet acceperit impassibilitatem post mortẽ, antè tamẽ absolutè loquendo, non minus beatus fuit, quãuis secundũ aliquid.s.secundum onus miseriæ immunitatem. Hinc etiam quod Deus vocetur ante mortẽ habuit. Et quod Apostolus hoc sibi per passionis humilitatem collatũ dicit quo ad innotescentiã intelligi debet. Quòd etiã Ambrosius dicit idipsum nomen donatũ sibi à Deo, Aug. autem homini, diuerso id dicunt respectu. Primus nanque loquitur respectu naturæ, alter gratiæ. Ea autẽ quę sibi Christus meruisse dictus est, sine merito (supposita mortalitate & passibilitate quam assumpserat) habere non potuit: quamuis talem naturam assumere poterat, vbi illa simul accepisset, & sic nec meruisset, & nomen suum aliter potuerat clarificare. Sic & redemptionẽ nostrã intelligendum est ipsum alia via, quàm per passionem procurare potuisse, illa tamen videtur congruentior.

F

G

H

Cum tibi, tum nobis meruisti Christe nec ortu,
Quàm nece crediderim te meruisse minus.

Dist. 19. Per Christi passioné nó solum iustifica mur, sed à sathanæ tentationib⁹ atq;

Per passionem & mortẽ suam Christus nos à peccato, & diabolo redemit, quo & charitatem in nobis vicissim accendi voluit, vt per fidem passionis & mortis eius qui se sacrificium pro nobis obtulit, dictorum malorum euasionem adipiscamur. Factus enim est homo, vt per mortem suam diabolum iustè vinceret in natura prius victa,

sicqúe

ſicq́ue & à pœna æterna nos liberauit: quia culpam pro qua pœna debetur, ſua morte deſtruxit, temporalem quoque tandem ablaturus. Eſt proinde ob vſum poteſtatis & operis expletionem, Chriſtus propriè humani generis redemptor, quamuis primũ & patri & Spiritui.S. conueniat, qua propter vel pater vel Spiritus Sãctus redemptor quandoque nuncupatur. At mediator Dei & hominum ſolus ipſe eſt, non pater nec Spiritus.S. ſecundum quod etiam nec Chriſtus dicitur ſecundum diuinitatem, ſed ſecundum naturam aſſumptam, qua & minor patre, & caput hominum eſſe probatur.

utraq; pœna liberamur. Th.3.p.q.48 ar.1.Bona.d. 18. q.3.ar.2. Sco.Ant.An. q.1.

A

Cur voluit Chriſtus ſoboles æterna parentis.
Factus homo, mortis vincere morte ducem.
Victa in natura ſuperaret vt æquius hoſtem,
Et nobis tanto charior inde foret.

Alio quidem modo quàm per Chriſti paſsionem, Deus cuius poteſtati omnia ſubſunt, hominẽ liberare potuiſſet, ſed nullus alius infirmitati noſtræ ſanandæ fuerat conuenientior. Hoc enim modo voluntas hominis per amorem magis in Deum dirigitur, & iuſtitia maniſeſtius eſt obſeruata in victoria diaboli, qui cùm Chriſtum occiderit nullam in eo mortis cauſam reperiens, poteſtatem vſurpatã in omnes fideles iure amiſit. Neque tamen etiã ſi Deus (quod potuit) vno nutu hominem redemiſſet, iniuria alicui eſſet illata, quippe in cuius manu vniuerſa conſiſtunt. Chriſtus ergo hoſtiam & pretium redemptionis noſtræ ſeipſum offerens, per paſsionem ſuam cauſa fuit effectiua & auctor reconciliationis humanæ, pro omnibus quidem ſufficienter, efficienter verò pro electis tantùm. Qui & cùm ad paſsionem traditus ſit à ſeipſo, à patre, à Iuda & à Iudæis: hi tamen vltimi quamuis opus eorum operatum bonum eſſet, at habito reſpectu ad operantium intentionem, peſsimum egerunt facinus, innocentiſsimum dominum ex iniquitate offerentes, quem pater ac ipſemet ſeipſum ex maxima obtulerant charitate.

D.20.De poſſibilitate alterius modi redemptionis, & de cõgruitate modi accepti. D.Tho.3.p. q.46.ar.3.& 4.Bona.Sco. Ant.And.q.1

B

C

Quamquam humana ſalus alio pacto eſſe valebat
(E nihilo quod enim cuncta creauit, idem
Omnia longè aliter potuit) modus haud tamen vllus
Qui mage quàm tua mors Chriſte quadraret, erat.

D

In Chriſti paſsione diuinitas ab anima ipſius ſiue etiam à carne ſeparata non fuit. Quòd autem Chriſtus in cruce derelictum ſe clamat à Deo, intelligẽdum nõ quòd vnio perſonalis ſoluta fuerit: ſed quia auxilium defenſionis humanitati ad tempus erat ſubtractum. Et hoc etiam modo capiendum eſt dictum Ambroſii, quod oppoſitum videtur ſonare. Quod etiam Athanaſius dicit hominem reaſſumptũ in reſurrectione, & ſic in morte depoſitum, dicitur nõ quaſi vnio perſonalis fuerit ſoluta, ſed quia anima à corpore per mortem

D.21.De iis quæ ad mortem Chriſti pertinẽt. D. Th.4.p.q.51 ar.3.Sco.An. And.q.1.

fuit

fuit separata. Vnde & verè mortuus probatur. Hinc & filius Dei passus dicitur & mortuus, propter proprietatum vtriusq; naturæ cõmunicationem, qui tamen secundum diuinitatẽ impaßibilis est & immutabilis. Ex quo etiam passus & non passus, mortuus & nõ mortuus dici potest, diuersorum respectu.

Quanquam mors animam Christi de corpore trusit.
Ipsa tamen deitas mansit vtrique comes.

D. 22. De cõsequentibus mortẽ Christi. Tho. 3. p. q. 50. art. 4. Bona. Sco. Ric. Dur. q. 1 Niisa. tract. 4 p. 3. por. 1. q. 6.

In triduo mortis suę Christus secundum Magistri sentẽtiam fuit verus homo, vera ipsius morte nõ obstante: nec tamen dicẽdus fuit tũc homo mortalis vel immortalis, quod ipse solùm in puris hominibus tenere dicit. Ex quo & concedit, quòd in sepulchro & limbo Christus tunc fuit homo, quia ibi erat secundum hominem, non tamen per hoc vbicunque fuit homo, eo quòd non secundũ quod homo, sed secũdum quod Deus, est vbique. Hæc autem vult sequi ad inseparabilem vnionem humanitatis Christi ad personam verbi, respondens ad rationes in oppositum. Sed in his non tenetur ab aliis, qui & vt veras rationes illas assumunt. s. quia Christus inquantũ homo, verè mortuus erat, homo autem mortuus, nõ est homo, & sic de aliis. In illo tamen triduo Christus totus fuit in sepulchro, & totus in lymbo, quamuis non totum. Per ly totus enim representatur persona, per totum autem natura. Persona autem ipsius cum sit inuisibilis, non fuit maior coniunctis inter se anima & corpore, quàm separatis quę tamen ipsa per mortem non reliquit. Sed & filius hominis, seu ille homo. s. Christus, venit de cęlo & est vbique, & filius Dei crucifixus est, &c. per cõmunicationem idiomatum, respiciẽdo. s. ad personæ vnitatem. Et tantùm de verbi incarnatione.

Non tibi verum hominem persuadeat ipse Magister
Christum sub tumuli celle fuisse sacri.

D. 23. Hactenus de mysterio verbi icarnati, nũc de virtutibus & donis quibus suos illustrat. Vbi fides rectè describit, quæ & si non apparẽtium sit tñ ab habẽte videri põt. Th. 2. 2. q. 6. ar. 1. Sco. Ant. An. q. 1.

Occasione dictorum de plenitudine gratię Christi, inquirendum est de fide, spe & charitate. De quarum prima aduertendum quòd ipsa est virtus qua creduntur quæ non videntur: quę quidem capta vel pro credibili vel habitu in formi, non est virtus, sed dum est habitus charitate informatus, quomodo est in solis iustis. Cùm etiam aliud sit, credere Deum, & credere Deo, ac credere in Deum: primis duobus modis etiam peccatoribus imò & dęmonibus credere cõpetit, & est nihilominus donum Dei. Tertio autem modo non cõpetit nisi fidem formatam habentibus. Hoc enim modo credere est per opera bona in Deum ire. At in habente fidem informem charitate superueniẽte, vtrum ea maneat & formetur, vel ea depulsa alia succedat, primum magis dicendum videtur. Est autem vna tantùm cõfitenda esse fides, siue pro credibili fides capiatur, siue pro habitu. Hic enim est in uno idem numero, in diuersis autem saltem idem

specie.

specie. Quamuis autem ea quę credimus, apertè non videmus, credere tamen nos intellectualiter cognoscimus. Est enim fides (secundum Apostolum) de sperandis & non apparentibus. Quæ etiam fides conuenientiam quidem aliquam habet cum spe, magis tamen ab ea differt. Vnde & deffinitio fidei, spei propriè non conuenit. Quod autem Magister inducit de charitate hominis, quòd sit Spiritus Sanctus, non tenetur, vt & suprà in primo habitum est.

A

Quicquid ad æternæ spectat decreta salutis.
Hoc si oculi nequeant, indicat alma fides.

Fides & si iuxta prædicta propriè non sit nisi de non visis, eam tamen largè sumendo, quandoque etiam credere dicimur quæ videmus, quomodo Christus ait: Vt cum factum fuerit, credatis. Verùm hic agitur de fide propriè dicta. Quod etiam Augu. dicit fidem esse de rebus præsentibus, accipit ipse fidem pro mercede fidei in patria accipienda. Hinc Petrus fidem passionis Christi habuit, non quia hominē mori vidit, sed quòd hunc Deū esse credidit, sicut nec nobis per hoc fides meretur, quòd credimus hominem crucifixum, mortuum, sed quòd eum credimus esse Deum. Quamuis autē fides non sit de cognitis visu exteriori, oportet tamen credita (secundum Aug.) per intellectum aliquo modo apprehendi: quod tam de his quæ sciri non possunt nisi credita, quàm etiam de his quæ nisi scita aliquo modo non creduntur, verum esse probatur. Creditur ergo quod ignoratur, non tamen penitus.

D.24. De fide quātū ad eius obiectū siue materiā. Th.1. p q 1. art. 12. Ant. And. q.1. Nisa. tract. 5. p 3. por. 3. q. 2.

B

Credita, sint oculis quamuis incognita nostris.
Nota aliquo certum est attamen esse modo.

C

Omni tempore mundi, fides homini ad salutem fuit necessaria: nec sufficiebat credere Deum esse, & in se sperantium remunerationem fore, sed & mediatore fidem habere oportuit quę tamen fides articulorum distincta cognitione, & credentium, constantia & deuotione creuisse probatur. Quæ & de veteris testamenti hominibus intelligi debent, quorum nullus sine fide mediatoris saluari poterat, quamuis quod nos in hoc factum credimus, ipsi credebāt fiendum. Veruntamen simplices implicitè hoc credebant in fide maiorum, quibus hoc expressius erat reuelatum, sicut & modò maiores ea expressius credere oportet. Credi autem tunc secūdum quosdam expressè oportuit mediatoris natiuitatem, mortem, resurrectionem, & iudicium: secundum alios autem, sufficiebant primum & vltimum cum fide trinitatis. Quam fidem & Cornelius Centurio habuit: vnde & Deo acceptus erat, quamuis Christum iam venisse nesciret, pro quo & denuntiando Petrus ei missus fuit. Vbi & aduertendū, fidem, spem, & charitatem, secundum operationem interiorem in præsenti equaliter intendi: inter quas tamen charitas maior dicitur,

D.25. Hactenus de fide quo ad essentiam suam & obiectū, nūc de ea quoad subiectū siue credentes. Th.2.2. Ant. And. q.1. Nisa. tract. 5. p. 3. por. 3. q. 3.

D

quia aliis euacuatis in futuro, ipsa manet, & est mater aliarum. Dicuntur autem fides & spes charitatem præcedere: non quidem causa aut tempore, sed quia illa sine ipsis est, & non econtra.

Quisquis ad æthereas sedes concederit vsquam,
Hunc mediatoris iuuit aperta fides.

D.26 D.Th. 2.2.q.17.art. 5. & 6. Ant. And.q.1.Ric. q. 2. Nissa. tract. 5. p. 3 por.3.q.1.

Spes inquantũ virtus est, spiritualia, & æterna respicit bona, cùm sit certa expectatio futuræ beatitudinis: ex Dei gratia & meritis præcedentibus prouemens. Nam sine meritis eam sperare, nõ spes, sed præsumptio est. Et hęc cum fide quidem conuenit, eo quòd est de inuisibilibus, de quibus tamen fides est, vt non visis: spes autem, vt nõ habitis, in quo differunt, sicut & in hoc quòd fides indifferenter est de bonis & malis, præsentibus, præteritis & futuris, de suis ac alienis: spes verò de bonis tantùm & futuris ac ad se pertinẽtibus. Porrò in Christo etiam pro huius vitæ statu neutra harũ fuit, cùm clarissimè Deum viderit, & bona æterna cõprehenderit, qua & ratione nec sunt in beatis. Christus autem quædam sperasse & credidisse dicitur quia firmiter eis assensit. Ad patres in limbo eas uirtutes habebant, quousqne Deum non videbant.

E

F

Spes sacrata fidem comitatur passibus æquis
Quam de non visis rebus habere soles.

D 27. De charitate quantum ad eius essentiam & definitioné. Th.2.2.q.23 art. 4. Ant. And.q.1.Nissa.tract. 5. p. 3.por. 3.q.1

Cum tam eximiam & incomparabilem Christus charitatem habuerit, qua maior esse nõ posit, qua & animam suam pro nobis posuit, & ad dilectionem nos prouocauit: ideo de charitate primò sciẽdum, quòd ea est qua Deum diligimus, & proximũ propter Deũ: quæ quamuis vna sit, geminatur tamen ob duo dilecta, Deum.s.& hominẽ. vnde & duo de ea dantur præcepta, quia & duo sunt propter motum duplicem in ipsa dilecta. Hoc tamen quod Magister dicit dilectionem esse Spiritum Sanctum, accipiatur vt suprà. Præcipitur autem nobis & charitas habenda, & modus ipsius seruãdus insinuatur, qui est vt toto corde, &c. Deum diligamus: proximũ propter Deum qui licet rebellione carnis impediẽte in hac vita impleri perfectè non posit, non tamen frustra datum est mandatum. Neque enim aliquis curreret, nisi sciret quò currendum esset. In patria ergo hic inchoatum implebitur. Ambo denique charitatis præcepta adeo connexa sunt, quòd vnum absque altero impleri non potest. Vnde & unum pro vtrisque quandoque ponitur.

G

H

Quæ duo præcipuè tibi sunt adamanda, doceris
Isthic, & virtus quanta sit ipsius amor.

D.28. De numero diligẽdorũ. Tho. 2.2.q. 25.ar. 1. Sco. Ant. And.q.1.

Quicquid diligi ex charitate oportet, in dictis duobus de dilectione mandatis continetur. Quatuor enim ex ea diligenda tradit Augustinus. Quæ sunt, Deus supra nos, proximus iuxta nos, anima nostra, & corpus quod est infra nos: de quibus tamen vltimis duobus,

præ-

præcepta dari non oportuit: quia in alijs implicãtur, & ipsa diligere naturaliter homini insertum est. Neq; enim viri iusti corpus macerantes, ipsum ob id, sed corruptiones ipsius odiũt. Nomine autem proximi quilibet cui beneficium conferendum est, atque per hoc omnis homo intelligi debet, quod & ex parabola domini de semiuiuo patet. Insuper & à quo accipitur. Hinc angeli qui multa nobis bona impendunt, proximi nostri censendi sunt, ac diligendi. Quamuis autem à Deo omnia habeamus, ipse tamen proximus noster nõ est, sed incomparabiliter excellentior. Hinc dilectio supra nosmetipsos, & maxima ipsi debetur. Homo etiam Christus quamuis nomine proximi contineatur, magis tamen eum quam nos pro sui excellentia diligere debemus, minus tamen quàm Deum: quia in hoc eo minor est. Aduertendum quoque quòd alter alterius proximus dici potest, aut. s. conditione primęuæ originis vt sunt omnes homines: aut spe conuersionis & saluationis, vt sunt nedum ad fidẽ conuersi, sed etiam conuertibiles: aut propinquitate cognationis, vt sunt nobis sanguine specialiter iuncti: & ratione beneficæ subuentionis, quales sunt sancti angeli.

Demandata foret quamuis dilectio nulla,
Corporis ac animæ certa tenenda tamen.

Dilectionis ordo deposcit, vt diligantur diligenda, aliis posthabitis. In diligendis quoque plus diligatur quod plus diligibile est, sic quòd primò & super omnia diligatur Deus, dehinc anima propria, deinde proximus, & vltimò proprium corpus. De proximis autem opinantibus quibusdam, quòd affectu quidem omnes æqualiter diligendi sunt, non autem effectu: aliis vero, tam affectu quàm effectu æqualiter eos diligendos, dicentibus: Magister tertiam amplectitur viam, vt. s. nec affectu, nec effectu æqualiter sint diligẽdi, cùm ordo absque inæqualitate esse non possit, & effectus affectui cæteris paribus respondere debeat. Ea autem quæ in oppositum videntur, intelligenda veniunt, pro quanto ad idem beatitudinis bonum omnes diligere debemus: non tamen ęquali oportet affectu id fiat, sed meliores amplius. Sunt proinde boni extranei in hac vita plus diligendi, quàm parentes mali, cùm vinculo charitatis sint nobis cõiunctiores. Inimicos quoque dominus nos diligere iubet ob bonum naturæ, quod in omnibus diligendum est, & vt ad bonum moris cõuertantur: vitium autem in eisdem, immo & in parentibus odiendum. Itaque sunt hi charitatis gradus quatuor.

D. 29. De ordine diligendi respectu diligendorũ. Tho. 2. 2. q. 26. ar. 1. Nissa. tract. 5. p. 3. por. 3. q. 1.

Quemlibet affectu simili deamare, vel æquo
Quemlibet effectu, lex data nulla iubet.

Amicorũ dilectio simul cum inimicorũ dilectione magis est meritoria, quàm ea quæ est amicorum ad vtrasq; comparata: si tamen

D. 30. De charitate quantùm ad meri

quælibet per se consideretur, magis meritoria est ea quæ est amicorum, quia feruentior. Quòd autem Augusti. eam quæ est inimici, dicit esse meliorem, intelligendũ est simul cum amicorum dilectione acceptam. Nec valet opinio, qua quidam putabant charitatem haberi posse absque inimicorum dilectione, occasionem sumentes ex verbis Augustini, qui dicere videtur inimicorũ dilectionẽ esse perfectorũ, &c. Præceptũ enim de dilectione extendit se ad omnes generaliter. Et quod Augusti. dicit, intelligendum est de perfecta inimicorum dilectione, per quod non excluditur quin & alii suo modo eos diligere possint & teneantur.

ii perfectionem. Tho. 2. 2. q. 45. ar. 8. & 9. Nisa ubi supra. q. 3.

E

Maius habet meritum chari dilectio fratris,
Quam tenet aduersi frigidus hostis amor.

Non est necessarium, charitatem semel habitam semper permanere: sed habita amitti potest, & amissa recuperari: sicquè à damnãdis quandoque habetur, & à prædestinatis quãdoque temporaliter amittitur, nõ autem finaliter, quin gratia Dei recuperetur. Quę verò ex Apostolo & aliis contra allegari possunt, intelligi debent de charitate perfecta, & secundum finalem charitatis effectum. Licet autem & fides & spes in patria tam quo ad habitum, quàm actum, sint euacuandæ, sicut & sciẽtia quo ad actum destruetur, substantia ipsius manente, charitas tamen quo ad vtrunque manebit. Quæ & charitas secũdum modum patriæ in Christo fuit. Vnde & modum charitatis eorum qui sunt in patria, ipse adhuc in via seruauit, ita scilicet, vt electos sicuti se. s. ad vitam æternam, dilexerit, eorumq; salutem iuxta diuinam optauit voluntatem.

D. 31. De charitate quãtùm ad durationem Tho. 2. 2. q. 24. ar. 11 Nisa. q. 5.

F

G

Sæpius in terris diuinum perdit amorem.
Quem tamen in cælis perdere nescit homo.

De dilectione Dei dicere volens Magister, ponit eandẽ esse charitatem increatam, qua ipse Deus nos diligit, & qua nos eum diligimus. s. diuinã vsiam seu essentiam: quod quidem ex parte Dei certum est, ex parte autem nostra, nisi & habitum esse cõcedat charitatem in mente diligentis à Spiritu Sancto infusum, nõ conceditur: de quo & suprà dictum est. Præfata autem dilectione Deus vna eademquè omnia creata ab æterno æqualiter dilexit, ipsam in se cõsiderãdo, vtputa quæ est æterna & immutabilis Dei essentia: quæ nec magis nec minus suscipere potest. Secundũ efficientiam autẽ id magis ab æterno dilexisse dicitur, cui in tẽpore absque sui mutatione plus boni impartitur. Vnde & secundũ effectum vnum plus vno tẽpore quàm alio diligere dicitur. Quod autẽ de electis astruitur, absolutè Deum eos ab ęterno dilexisse, de reprobis nõ conceditur, nisi cum additione. s. inquantum opus eius erant futuri.

D. 32. De charitate Dei qua diligit homines. Sc. Ric. Dur. An. And. q. 1. Bona. q. 3. ar. 1.

H

Non

Non est vnus amor, licet asserat ipse Magister
Quo calet omnipotens, & pius ardet homo.

Virtutes Cardinales seu principales, quatuor sunt, scilicet iustitia, quæ (ut August. loquitur) est in subueniendo miseris: prudētia, quæ est in præcauendis insidijs: fortitudo, in perferendis molestijs: temperantia, in coercendis delectationibus prauis: quibus quidem in hac vita bene viuitur, & post hanc vitā peruenitur ad æternam. Et hæc in Christo plenissimè fuerūt secundū vsum quē habent in patria, atque etiā secundum eum quē habent in via, quo ad passiones ab extrinseco illatas. Quæ etiam virtutes in patria remanebūt, quantum ad habitum, quamuis alium ibi vsum sint habituræ.

D. 33. De 4. Virtutibus Cardinalib⁹. Tho. 1.2. q. 50. ar. 5. Sco. Ant. And. q. 1

A

Quatuor egregias sanctæ moderamine vitæ
Virtutes, Christum nemo habuisse negat.

Secundum Ambrosii sententiam de donis Spiritus Sancti, dicendum ea virtutes esse, operationem videlicet humanā perficientes: quæ sunt septem: scilicet donum sapientiæ, intellectus, consilii, fortitudinis, scientiæ, pietatis, & timoris. Quæ & in patria nedum desitura, nō sunt, sed immo abundantius à beatis, secūdum alios tamen actus quàm in via habentur. Quæ & ipsæ in Christo erāt, iuxta Isa. vaticinium, Requiescet, inquit, super eum spiritus sapientiæ. Ea autē in patria permāsura, cùm de aliis minus dubij habeat, de timore specialiter ostenditur, de quo tamen & scriptura dicit, Timor domini sanctus permanens in sęculum sęculi. Vnde & ipse ibi erit, nedum per effectum, verùm & secūdum habitū. Sed est timor multiplex: Nempe alius mundanus siue humanus dicitur, & hic malus est & deuitandus. Eo enim contra Deum timentur carnis pericula, & temporalis amissio bonorum. Alius autem dicitur seruilis, quo scilicet à peccato se quis cohibet ad pœnam vitandam: qui bonus quidem est, sed insufficiens. Initialis, quo quis iam amare incipit quod durū videbatur, & sic pro Deo peccata deuitat, respectum tamen & ipse ad pœnam habet. Et ille est cum charitate, quæ seruilem timorem excludit. Est deinde timor castus & filialis seu amicabilis, qui de amore procedit, quo ne dilectū quoquo modo offendat, quis timet. Hęc ergo sunt quatuor timoris genera, quamuis auctores quidā pauciora distinxerint. Hinc & diuersus loquendi modus prouenit. Etsi autem timor seruilis cum charitate nō sit, ei tamen locum præparat, & ei cedit, vt in simili de seta & filo apparet. Sub hac distinctione id quod Ioānes Apostolus ait timorem in charitate nō esse, Dauid autem dicit timorē in sęculum permanere, aperta est vtriusque veritas, si primum de seruili, alterum autem de casto accipiatur timore. Quorum etiam distinctio accipi potest à simili de muliere vna adulterium deuitante, ne à viro deprehendatur: & altera ne ab

D. 34. De 7. Donis Spiritus. S. Niisa. tract. 5. p. 3. por. 2. q. 12.

B

C

D

ipso deferatur. Initialis autem timor inter hos medius est quodammodo. Nam peccare cauet partim peccati horrore, partim & virtutis amore: qui etiam vnà cum seruili initium sapientiæ dici potest, alio tamen respectu: quia, scilicet, cum sapientia seu charitate venit, quã seruilis, vt tactũ est, inducit. Porrò donum timoris in patriã, vt præfatũ est, permansurũ, in Christo fuit secundũ actum reuerentiæ. Qui & quãuis pœnam timuerit, nõ tamen per hoc mũdanus vel seruilis vel etiã initialis in eo esse potuit, ob perfectissimam ipsius charitatem. Pœnas autem timuit ex naturali quodam timore, qui ex peccato inoleuit quem ipse sicut & alios defectus, sine tamen peccato, voluntariè pro nobis assumpsit. E

In Christo patriæ castum rituisse timorem,
Flaminis vt sacri cætera dona, reor.

D.35. De donis in speciali.

Es si tam sapiẽtia quæ scientia prout dona sunt Spiritus.S. diuinarũ humanarumq; rerũ notitia dici possint, propriè tamẽ sapiẽtia diuinarũ, scientia autẽ est rerum humanarũ. Quæ etiã sapiẽtia theosebia appellatur, est Dei cultus, quo videlicet Deũ agnoscimus & amamus, sciẽtia verò à malis abstinemus. Hinc ad supernorũ contemplationẽ illa pertinet, ista verò ad temporaliũ actionẽ. A sapientia etiam intellectus per hoc distinguitur, quòd cùm hęc de rebus sit ęternis, ista de rebus est tẽpore ortis, quodq; sapiẽtia de cognitis per eam delectamur: at non sic intellectu, quo res tantùm apprehendimus. Sic igitur sciẽtia valet ad temporaliũ rerum rectã administrationẽ & ad bonam inter malos cõuersationem, intelligẽtia verò ad creatoris & creaturarũ inuisibiliũ speculatione, sapientia verò ad solius æternę veritatis cõtemplationem ac delectationẽ. Quę quidẽ vt dona sunt sancti spiritus, ab eis quæ à natura sunt nominibus eisdem appellatis, ex hoc ipso differunt, & ea perficiunt. Nec dicta sapientia Deus est, sed magis donum est ipsius. F G

Est distincta alijs præclara scientia donis.
Numine quam sacro dicimus esse datum.

D.36. De cõnexione virtutũ. Niisa. tract. 5. p. 3. por. 1. q. 10. Sco. Ant. An. Bona. q. 1.

In charitate quæ virtutum omniũ mater est, & totius plenitudo legis, virtutes reliquæ, infusę videlicet, illa cõnexę sunt, vt qui vnam habuerit, habeat omnes: & omnibus careat, qui caret vna. Nec tantùm hoc modo cõnexę sunt virtutes, verùm & sunt ęquales, ita vt vna intẽsa, & reliquæ proportionabiliter intendantur, vt qui pares sunt in aliqua, in aliis quoque pares esse cõprobentur. Quæ tamen accipi debẽt quo ad habitum in animo existentem. Ac in actu exterius hoc fieri non oportet. Hinc ꝙ Abraham in fide, in patiẽtia Iob, in mansuetudine Moyses, & sic de aliis, excelluisse dicitur: quo ad vsum & per cõparationẽ ad alios, venit intelligendũ: nõ autẽ quasi singulis singulas has virtutes intensius habuerint. Hæc tamen extra H

textum

textū de æqualitate proportionis oportet intelligere: vnde per hoc nō excluditur, virtutē vnā alia esse maiorē, & charitatē omniū primā. Neq; per hoc peccata paria esse oportet, cùm vnū charitati amplius cōtrarium inueniatur. Porrò ad Dei & proximi charitatē omnia decalogi præcepta reducuntur, ad quę & moralia omnia ex decalogo manantia, ceremonialia quoque legis veteris spiritualiter intellecta, referri habent.

A *Iunguntur valido virtutum germina nexu,*
Iam periere omnes, si perit vna tibi.

Decem sunt decalogi præcepta, quorum tria (scilicet primę tabulę mādata) ad Deū: reliqua verò septē (quæ secūdæ tabulę) ad proximū nos habent ordinare. Vnde primū primę tabulę præceptum (quod de cultu vnius Dei existens, quamuis Origenes diuidat, Aug. tamen unum esse ostendit) ordinat ad patrem, in quo est vnitas & auctoritas. Alterū autem, quod est de nō assumendo in vanū nomine Dei, allegoricè filiū patri æqualē significās, ordinat ad filium, in quo est æqualitas. B Tertium verò, quod est de sabbato sanctificādo, & significat abstinentiā à vitijs fiendā profutura quiete, ordinat ad spiritum Sanctū, cuius charitate eam obtineamus, per quem & sanctificamur. Secundę verò tabulę primū pręceptū honorem & in casu prouisionē parentibus exhibendam indicit. Secundò prohibetur corporale & spirituale homicidium. Tertiò mœchia exploditur, & omnis membrorum genitaliū abusus. Quartò cauetur furtū & rapina & omnis iniuriosa alienę rei vsurpatio. Quintò crimē mēdacij & periurij interdicitur. De duobus reliquis Magister posterius dicit.

D. 37. Post determinationē de habitibus virtutum & donorū, nunc de operibus mādatorū, per quæ in actib⁹ uirtutū dirigimur. Tho. 1. 2. q. 100. ar. 1. & 8. Nisa. tract. 5. p 1 por. 3. q. 2.

C *Nil præcepta iubent tabulis conscripta duabus*
Quàm tibi perpetuus ritè colatur amor.

Tria sunt mendacij genera: officiosum. s. quod salute aut cōmodo fit alicuius absque malignitate: quale fuit illud obstetricum & Rahab Iericuntinę. Iocosum, quod nec fallit, sed scitur causa ioci dictū. Et pernitiosum, quod. s. ex malignitate & fallendi animo procedit quod omnibus modis fugiendū est. Prima autem duo etsi leuia sunt, non tamen sunt sine culpa. Quòd autē dominus obstetricibus & ipsi Rahab bene fecisse legitur, hoc nō fiebat propter mendaciū, D sed ob misericordiam populo Dei exhibitā. Neq; verò idcirco hoc de alijs peccatis in consequentiam trahendum est, alioqui detestanda sequi manifestum est. Aug. autē octo mendaciorū genera discernit, quę tamen omnia ad tria reducuntur præfata. Est autem differētia inter mentiri & mendaciū dicere, cū id quidē sine falsitate, illud autem nequaquam fieri posit. Sed & quisquis mendacium loquitur, mentietur, & non econtra. Hinc falsum loquens verax esse potest, cùm. s. loquitur quod cordi sibi est. Hinc & ecōtra Iudæus Chri

D. 38. De definitione Mēdatij, & eius multiplicitate. Nisa. trac. 3. p. 3. por. 3. q. 5. Sco. Ant. And. q. 1.

illum dicens esse Deum, mentitur quidem, quia non credit : non tamen loquitur mendacium, quia verum est quod dicit. Omne igitur mendacium peccatum est, vnum tamen altero grauius, qui grauitatis ordo per comparationem ad id quod fit in doctrina fidei accipi potest. Ex his etiam patet, non idem esse mentiri & errare, cùm hoc absque peccato quandoque esse possit.

Impia se pandunt octo mendacia rami,
Crimine quæ semper corda ferire solent.

D.39. De periurio. Sco. Ant. And q.1 Nisa. tract. 5.p.3.por.3. q.6.

Comites suos iusiurandum seu iuramentum habere debet, veritatem, iudicium & iustitiam : qui si defuerint iuramentum fit periurium. Hinc peierare eum cōstat qui fallendi volūtate falsum iurat: eumq; qui iuramento falsum firmat, quamuis ipse verum putet: eū quoque, qui cūm verum sit quod iurat, putat tamen falsum esse, vbi quamuis mentiatur iurans, non tamen est mendacium, vt ex supra dictis patet. Periurat autem nihilominus talis. Iuramentū enim facit fallendi intentione. Qui autē iurat se aliquid præstiturum, quod tamen non dat, periurus non est, nisi mutando propositum, aut terminum transgrediendo. Quanquā autem iurare non semper sit malum seu illicitum, iurare tamen falsum est grande peccatum, nec sine peccato est, citra necessitatem etiā verum iurare. Ex necessitate autem super aliquo licito iurare, bene licet, cùm innocentis probitas per hoc ostendi debet, & sic de aliis. Per creaturas autem iurare, perfectis quidem Magister dicit licitum, non autem imperfectis. Per quas tamē iurans minus obligatur, quàm iurans per deum. Per falsos quoque deos etiam verum iurans infidelis peccat : quo tamē eius iuramento sine peccato ad bonum fidelis vti potest. Iuramenta autem in malum exitum vergentia, obseruanda non sunt. Neque tamen callida arte verborum deceptoriè iurans, neque alterum peierare sciēter cogens, à mortali excusatur: secus autem, si exigat ideo, vt fidem de re iurata habeat. Hoc enim humana est tentatio. Est autem iuxta Ecclesiæ decretum, ad iuramentū solenne ieiuno stomacho accedendum, nisi pro pace sit, aut periculum sit in mora.

Qui iuramentis mendacia dicta tuetur,
Is periuro animam polluit ore suam.

D.40. Hactenus de præceptis quæ uerbo & facto implentur, nunc de aliis quæ animo perficiūtur. Tho.1.2 q.107. art 4. Nisa.tract 5 p.1.por. 2.q. 8. Bona. q.3. art.1.

Sextum vltimæ tabulę præceptum & ordine decalogi nonum, quod est de non cōcupiscenda proximi vxore, & præceptum finale de nō appetenda qualibet re alterius, differunt à duobus prioribus mœchiam & furtū prohibentibus. In his enim prohibita sunt opera, in illis verò cōcupiscentia, ac per hoc actus interiores. Quòd autem lex vetus manum tantùm comprimere dicitur, non animū, quod ad ceremonialia intelligi potest: vel etiam quod nō ita generalis sit prohibitio concupiscentię, sicut in lege noua, quę & ideo vtrunque

com-

cōprimere dicitur. Litera autē occidens lex vetus dicitur, eo quod concupiscentiā quidem mandato occasionaliter auget nec gratiam tribuit quæ per Euangelium datur abundantius. Hic & litera legis ab euangelio distare dicitur, quia in eis diuersa promissa, sacramenta diuersa, diuersa quoque non quidem moralia, sed ceremonialia inueniuntur pręcepta.

Furti & adulterij prohibet lex edita factum,
Quum desiderium lex vtriusque vetat.

FINIS TERTII LIBRI.

QVARTI LIBRI SENTENtiarum locationis declaratio,

In quo 50. distinctionibus contemplatur Deum, sub signis & sacramentis, meritum Christi incarnati, & passi distribuentem, ac demum iis adiutos efficaciter beatificantem.

D.1. Summa. De signis & sacramentis. Sco. Ant. An. q. 2. Niisa. tract. 6. p. 1. por. 1. q. 1.

CVm in hoc quarto Sententiarum libro de sacramentalibus signis tractandum sit, adiecto de finalis iudicii retributione, in primis aduertendum est, quòd sacramentum (vt sumitur) est sacrę rei signū. Neque verò omne signum, sacramentum est: sed quod ex institutione significat, gerens. s. rei signatę similitudinem, signum simul existens & causa. Est ergo inuisibilis gratiæ forma visibilis, eiusdē gratię gerens imaginem & causa existens. Ea propter & veteris legis sacramenta quæ solùm significant, non dicuntur propriè sacramenta. Quāquam autem absque sacramentis Deus homini gratiam dare posset, ob humiliationem tamē hominis sub sensibilibus creaturis ac eiusdē eruditionem, qua per hęc ad inuisibilia cognoscenda proficiat, & ob ipsius exercitationē, ne. s. per otium ad peiora dilabatur, instituta sunt sacramenta in rebus & verbis consistentia. Denique cùm nouę legis sacramenta à veteribus in hoc distent, quòd hęc salutem conferunt, illa autē solùm promittebant, interea tamen circuncisio egit, quod modò facit baptismus, quo ad culpæ deletionem, non tamen regni apertionem. Quæ data Abrahę iam adulto, octauo natiuitatis die cultro petrino posterius fieri debebat: sine qua si puer ante diem octauum decessit, de eo vt modò de paruulis non baptizatis fiebat. Quamuis in casu mortis anticipare fortè circuncisionem licebat, ante eam tamen

datam in fide parentum pueri saluati poterant.

Quid sacramentum vel sit vel prosit, abunde
Enodat quarti sectio prima libri.

D. 2. Summa. De sacramétis nouæ legis. Tho. 3. p. q. 62. ar. 5. & c. Ant. And. q. 1 Ric. d. 2. q. 3. ar. 4.

Septem sunt nouæ legis sacramenta: baptismus. s. cõfirmatio, eucharistia, pęnitentia, vnctio extrema, ordo, & coniugium. Quorum quidem alia remedium contra peccatum præbent, & gratiam conferunt adiutricem, vt baptismus: alia verò in remediũ tantùm sunt, vt coniugium: alia verò gratia & virtute nos fulciũt, vt ordo & eucharistia. Quæ ideo post Christi aduentum instituta sunt, quia ex ipsius passione efficaciã sortita sunt. Coniugium tamen etiam olim ante peccatum institutũ est, in sacramentum. s. & officium: post peccatũ verò, etiam in carnalis concupiscentiæ ordinatur remedium. De baptismo autem sacramentali notandũ ꝙ ad ipsum baptismus Ioannis erat præparatorius: ille enim in aqua tantùm lauabat, non autem peccata relaxabat, sicq́ue ad Christi baptismũ homines disponebat. Baptizabat autẽ Ioannes in nomine venturi. s. Christi. An verò baptismo illo baptizati, rebaptizandi essent, necne? Magister de eis qui in ipso spem non ponebãt, perfectam de diuinis personis fidem habentes, negatiuè respondet, quamuis de alijs concedat. Sed in hoc ipse Magister non tenetur. Nam baptismo Christi baptizari oportebat (secundũ alios doctores) omnes indifferẽter, etiã baptizatos Ioannis baptismate, qui. s. baptizabat in nomine uenturi.

Enumerat septem præsentia dona salutis
Sacramenta nouæ legis amator homo.

D. 3. De baptismo Christi vide Ant. And. vsq; ad 4. d.

Baptismus est ablutio corporis exterior, facta in aqua sub certa verborum forma pręscripta. Nam accedente verbo ad elementum, fit sacramentum: sicq; in verbo & elemento baptismus consistit, quæ. s. sunt de eius substantia. Cætera verò ad ipsius decorem & solennitatem instituta sunt, quę si etiam omittantur, non est minus verum & sanctum sacramentũ. Quòd verò apostoli in nomine Christi baptizasse in Actibus leguntur, dispẽsatiuè fiebat ad tempus ad diuulgationem nominis Christi, in quo & tota trinitas intelligitur. s. pater vnguens, & filius vnctus & Spiritus. S. per quem vnctus est. Quamuis autẽ & in nomine vnius personæ, aliæ intelligantur, quapropter præsertim & in mortis articulo vna persona tãtùm expressa, quis baptizari posset, habita intentione baptizandi: tutius tamẽ est, omnibus expresśis. Inuocando autem trinitatem, non debet dici in nominibus, nam tunc sacramenti forma mutaretur: sed in nomine, quia tota trinitas simul ibi operatur, quæ & in Christi baptismo apparuit, quãdo. s. Christus tactu mundissimæ carnis suæ vim regeneratiuã aquis contulit, vbi & ipsum instituit. Sub prædicta etiã forma apostolos ante passionem Christi baptizasse intelligi potest,

quamuis

quãuis scriptum nõ sit. Est autẽ huius sacramẽti materia, aqua pura, in quali & Christus baptizatus est, de qua & Nicodemũ instruxit, quæ & ex ipsius latere in cruce profluxit. Et hoc conuenienter propter elementi cõmunitatem, & locutionis significationẽ. Potest autem baptizandus ter vel aspergi secundum morem patriæ, licet primum melius sit, Christi significans mortem & sepulturam, in qua & legalia terminata sunt. Causa verò institutionis baptismi, est hominis à peccato (quo infectus fuit) innouatio, quã baptismus habet ex dominica passione. Quę quidẽ innouatio est res illius sacramenti.

Peccati maculas pura detergit in vnda
Baptismus membris integer ipse suis.

Inter eos qui baptizantur, quidam simul accipiunt rem & sacramentum, vt adulti dispositi, & paruuli ritè baptizati. Quidam autẽ sacramentum tantùm, & non rem, vt adulti, qui ficti & sine fide, & sine contritione accedunt. Consequuntur etiam quidã rem baptismi sine sacramento, vt hi qui sanguinem pro Christo in charitate fundunt, nec sacramentum habere possunt: aut cõtriti non potentes habere, decedũt. Quod autẽ Apostolus dicit, Quotquot in Christo baptizati estis, Christũ induistis, loquitur de ritè dispositis, quo etiam Augustini inquisitio reduci debet. Porrò auctoritates quæ dicere videntur, quod sine aqua baptismi salus constare nõ possit, de contemnentibus sacramẽtum accipiuntur. Neque hęc tantũ in fundentibus sanguinem vera sunt, sed & in aliis fidem & charitatem habentibus. In paruulis autem quibus aliena fides oportet suffragetur, secus est. Hinc nisi in aqua baptizentur, pereunt. Quòd si quis ante baptismũ modo prætacto gratiã, & sic peccati deletionem assecutus sit, non est per hoc baptismus frustra. Nã obligationem ad pœnam aufert, & gratiam adauget, fomitẽ quoque restringit, & in numerum fideliũ expressè ponit: immò nec sine baptismi voto gratiam quis assequeretur. Manent autem post baptismũ pęnalitates: tum, vt vitam futurã vbi hę penitus cessant, studiosius inquiramus, tum etiam vt virtutis exercendæ materiã habeamus. Patet ex his, rem sacramenti. s. gratiam, idipsum quãdoque pręcedere, quod nec inconueniens reputatur, cùm & quandoque longè pòst sequatur, vt patet in fictè accedẽte, postea pęnitente. Quanquam autem paruuli vsum arbitrij nondũ habeãt gratiã tamen in baptismo habitualẽ accipiunt: qua & vti poterunt adulti, nisi peccando eã extinguant.

Rem pius interdum, fluuio baptismatis absque,
Martyr purpureo sanguine lotus habet.

Aequè verus & sanctus baptismus à bonis datur & à malis ministris, nec plus à bono, nec minus à malo. Neque enim hominis munus est baptismus, sed Dei, qui principaliter baptizat. Vnde nec

D. 4. De suscipientibus sacrm̃ baptismi. Sco. Ant. An. à q. 1. usq; ad 8. Niisa. tract. 6. p. 3. q. 4.

D. 5. De ministro baptismi. vide An. And. q. 1. & 2. Nisa. trac. 6. p. 3. q. 11.

Petri, nec Pauli baptismus dicitur, sed Christi: qui sibi baptizandi potestatē retinuit, ministerio aliis collato. De eis verò qui baptismū recipiunt, dicendum ꝙ hereticus vel schismaticus quāuis baptismū recipiat, non tamen virtutem eius potest participare. Quòd si ecclesiæ se coniungat, non quidē reiterandus est baptismus, sed ipse in vnitate catholica effectum ipsius consequetur. Addit etiā Magister ꝙ Christus auctoritatem siue potestatem baptizandi homini communicare potuit, si voluisset, sicut & potestatem creandi. Sed in his Magister à doctoribus communiter non tenetur. E

Quòd nihil intersit, baptizet iniquus an æquus,
Fidus an infidus, masculus an mulier.
Dum nisi verborum seruetur iusta statorum
Formula, dumque obstans nil aliunde fiet.

D. 6. De vsu & solemnitate hui⁹ sacramenti. vide Ant. And. à q. 1. vsq; ad 12. q.

Extra necessitatis casum baptizare non conuenit nisi sacerdotibus. In necessitate autem permittitur etiā laicis & mulieribus. Qui si etiam extra necessitatem ad baptizandum se intromittant, seruatis alijs seruandis, verus baptismus est, nec iterandus, licet peccet sic baptizans, sicut nec rebaptizari debent, ab hereticis secundum formam ecclesiæ baptizati, sed sunt reconciliandi. Quod autē Cyprianus in oppositum dixit, ex ignorantia processit, quæ per martyrium in ipso expiata est. Neque est nisi vnus baptismus, qui trina fit immersione propter mysterium trinitatis. In vteris autem maternis etiam si mater baptizetur, puerum baptizari non contingit. Oportet enim hominem prius nasci quàm renasci. nec valet obiectio de sanctificatis in vtero: quia hoc per priuilegium factum est, vbi & an vsus rationis acceleratus sit, in dubio relinquitur. Neque etiā baptismum impedit incōgrua baptizantis locutio ex ignorantia proueniens. Quia si quis ignoraret baptizatus, sub cōditione baptizari debet: nec reputandus est tunc baptismus iteratus, cùm nesciatur datus. Si quis autē solo ioco tingatur, etiam prolata forma, baptismus non est secundum sapientes, cùm intentio sit necessaria. Quòd si paruulus spe cōmodi offeratur, nihilominus baptismū recipit. Potest autem baptismus dari omni tempore, licet cōuenientius in sabbato Paschæ & Pentecostes. Et quidem si adulti sint baptizandi, pro se respondeant: si verò paruuli, alij respondent pro eis, at paruuli illa responsione tenentur cùm adoleuerint. Ea autem quæ sunt pro baptismatis solemnitate, etiam si omittatur baptismum non impediunt. F G H

Forma solœcismo turpi lacerata iuuabit,
Integra verborum dummodo sensa manent.

D. 7. De sacraméto cófirmationis.

Confirmationis sacramentum quod institutum est ad fidei firmitatem & gratię profectum, ab episcopis & his solis conferendū est,

& hoc

& hoc sub forma determinata.s.Consigno te signo crucis, & confirmo te chrismate salutis, in nomine patris & filij & Spiritus Sancti. In quo quidem sacramento donatur Spiritus Sanctus, ad roborandum eos qui baptizati sunt, qui & datus est in baptismo ad peccati remissionem. Quamuis autem presbyteri confirmasse legantur, hoc tamen fuit temporaliter actum ex speciali cōcessione, nec iam vltrà fieri debet. Videtur autem hoc sacramentum baptismo maius, vtpote à digniore & in potiori corporis parte, scilicet, in fronte datum, quòd & fortè maius præstat virtutum augmentum, quamuis baptismus plus valeat ad peccati remissionem. Debet autem accipi à ieiunis, si non obstet necessitas. Nec iterari debet, sicut nec baptismus, nec ordo.

vide Ant. An. q.1.2.3.& 4. Niisa.tract.6 p.3.q.1.

A

Mirificum robur tibi confirmatio præstat.
Intrepidè Christi quo fateare fidem.

Dominici corporis & sanguinis sacramentum, quod eucharistia (hoc est, bona gratia) vocatur, per quod spiritualiter reficimur, in quo & nedum gratię & virtutis confertur augmentum, sed & sumitur ille, qui fons & origo gratiarū. Hoc, inquam, in lege veteri figuram habuit manna, quod in deserto patribus Deus pluit, post transitum maris rubri, per quem baptismus est figuratus, quem tamen eucharistia instituta à Christo in vltima cœna post esum agni paschalis, qn̄ Christus præsentiam sui corporalē visibilem discipulis erat subtracturus, vt sic memoriæ discipulorum arctius infigeretur. quo & veteris legis sacramenta terminabātur. Et hoc sub certa verborum forma, ad quam fiat conuersio panis & vini in substantiam corporis & sanguinis sui. Cætera verò quæ missa dicuntur, ad laudes Dei pertinent & orationes. Etsi autē post cœnā institutū sit hoc sacramentū, vt tamen à ieiunis sumatur, ob sui reuerentiā rationabiliter ab ecclesia est ordinatum. In quo quidem sacramento tria est considerare.s.sacramentum tantùm, quod est species panis & vini: sacramentum & rem, quod est corpus Christi verum: & rem tantùm, quod est mysticum corpus eiusdem domini IESV Christi.

D. 8. De sacraméto Eucharistię. An. And. trib9.q. Niisa.trac.6. p.3.q.1.

B

C

Contulit hinc abiens præcepta salubria Christus,
Corporis instituens mystica sacra sui.

D

Duplex est huius sacramenti manducādi modus, sacramentaliter.s.& spiritualiter, duplici rei ipsius correspondens, scilicet corpori ipsius mystico & vero, de quibus distinctione præcedenti. Sumitur nanque corpus domini in hoc sacramento verè & realiter à bonis & malis: sed à malis sacramentaliter tantùm, à bonis sacramentaliter simul & spiritualiter: quorum primus consistit in susceptione ipsius sub visibili sacramento, alter verò in vnione ad ipsum sub sacramento contentum. Secundum quos manducandi

D.9. De Eucharistiæ sacramento quoad suscipientes. Sco. Ant. And. q.1 Niisa.tract.6 p.3.q.12.

modos distinguenda sunt quædam doctorũ verba, qui alio qui ambiguè loqui videntur & contrarie.

Corpus idem cunctos æque sibi sumere Christi,
Nancisci fructus haud tamen inde pares.

D. 10. De sacraméto Eucharistię quãtum ad veritaté. Bona. q. 4. ar. 2. Sco. Ant. And. q. Niisa. trac. 6. p. 3. q. 2.

Insana est & execranda hæresis, qua quidam iuxta sui obtusitatem in sacramento altaris dicunt verum Christi corpus realiter non contineri, sed tantum representatiuè, frustra innitentes ei quod dominus dicit: Spiritus est qui viuificat, caro non prodest quicquam. Et pauperes semper habebitis, me autem nõ semper habebitis &c. Quorum primò dicit corpus suum non discerptũ per partes comedendum, altero autem non visibiliter sumendum. Hi autem nõ aduertunt alia, quæ dominus de huius veritate sacramenti dicit: Caro mea verè est cibus: &, hoc est corpus meũ, &c. Verè igitur & realiter corpus eius verum in sacramento continetur, inuisibiliter tamẽ & sub speciebus, panis & vini occultatum. Et qui auctor est muneris ipse est testis veritatis. Quod multis exemplis & auctoritatibus in textu ostenditur.

E

Sub specie panis sanctissima membra teguntur,
Et mutata sacro vina cruore madent.

F

D. 11. Conuersio quę fit in hoc sacraméto, nõ est formalis, sed substantialis. May. q. 14. Niisa. tra. 6. p. 3. q. 4.

Conuersio panis in corpus Christi, & vini in sanguinem eius, non est formalis remanentibus præexistentibus accidentibus. s. sapore, pondere, figura & colore, sed potius substantialis à quibusdam dicitur seu transubstantiatio, eo quod substantia panis & vini in corpus & sanguinem Christi conuertuntur: nec tamen hoc fit per nouam corporis formationẽ vel præexistentis augmentũ, quia quãtitas manet, nec panis se habet vt materia respectu corporis eius sic quod sub accidentibus sub quibus prius fuit substantia panis, transsubstãtiatione facta, est corpus Christi: quod tamen illis accidentibus non afficitur, nec panis annihilatur, sed (vt dictũ est) in corpus Christi cõuertitur. Occultantur autem idem corpus & sanguis sub aliena specie: tum ad vitandum horrorem sumentium, tum irrisionem infidelium, tum etiã ob fidei meritum, quæ. s. est de his quæ non videntur. Sub duplici etiam specie conficitur, vt filium Dei corpus & animã assumpsisse significetur, & vtrunque nobis ipse tueatur. Quod nec vnitatem ipsius tollit, quia sub vtraq; specie totum sumitur. Neque verò de alijs substãtijs quam panis & vini confici debet aut potest. Cui tamen vino aquã miscenda est, ad vnionem populi cũ capite Christo significandũ. Et quidem discipulis Christus mortale & passibile adhuc corpus tradidit. Nos autem tale quale modò est, accipimus, ꝙ nec intinctũ in sanguinem, sed siccum populo tradi debet.

G

H

Mirificum sermo panem demutat in artus,
Audeat vt Christi sumere corpus homo.

Acci-

Accidentia panis & vini in sacramento post consecrationẽ remanentia, non sunt in corpore Christi, quod videlicet eidem nõ est affectum: nec sunt in pane & vino, quę tunc nec extant, sed stant sine subiecto, ex potentia sustentante diuina remanent autem ad mysterij ritum & fidei suffragiũ ac orisgustũ. De fractione autem (falsis refutatis opinionibus) dicendum. ꝙ vera est fractio in ipso sacramento non quidẽ in corpore Christi, quod impassibile est, sed in accidẽtibus remanentibus ad significandum diuersum statum corporis ipsius veri. s. in mundo, in sepulchro & in cęlo: atque ad significandũ corporis ipsius mystici partes, quarum aliqua in beatitudine cũ eo regnat, alia in mũdo ambulat, alia autem in sepulchro quiescit. Est autem totus Christus in singulis partibus fractionis, quotiescunque fractio fiat ex eodem fundamento. Denique hoc quod quotidie facit sacerdos, & sacrificium & immolatio propriè dici potest. Est. n. signũ memoriale & figura immolationis pro nobis semel factę. Hinc & quotidie sumitur in charitatis augmentũ & medicinã peccatorũ.

D. 12. Accidẽtia sine subiecto existunt in hoc sacramẽto, fractionẽ & partitionẽ suscipientia. Nissa. trac. 6. p. 3. q. 7. Ant. And. q. 1.

A

Subiecto quod inesse solet, se permanet ipso.
Subiectoque datas gliscit habere vices.

B

Sacerdos quilibet etiã prauus in moribus, in vnitate ecclesię existens, eucharistiæ sacramentum cõficere potest, malitia sua personali non obstante. Non. n. in merito cõsecrantis, sed in verbo efficitur creatoris, cuius virtus sub tegumẽto visibilium rerũ salutẽ secretius operatur. At iuxta Magistri sñiam hęreticus ab ecclesia præcisus sacerdos, conficere non potest, eo ꝙ oblatio illa fit ex persona ecclesiæ, à qua ille diuisus est, &c. Secundũ alios autem cõsecrare potest hęreticus, sicut & errans in fide (quod vltimum & ipse Magister cõcedit) si est sacerdos, seruata forma, & intendens facere quod & alij faciunt seu ecclesia facit. Dicit etiam Magister, à brutis animalibus corpus Christi non sumi, etiam si sumere videantur: sed nec hoc ab alijs tenetur. Hæreticum autem facit praua intentio in intelligentia scripturarũ. Et incurritur hęresis ex verbis inordinatè prolatis. Hinc hæreticus temporari commodi & maximè gloriæ principatusqúe sui gratia, falsas ac nouas opiniones gignit vel sequitur.

D. 13. De potestate conficiendi hoc sacramentũ. Nissa. trac. 6. p. 3. q. 11. An. And. q. 1. & 2

C

Schismaticos placuit non consecrare Magistro
Hæresis & captos quos malè suadũ tenet.

D

Pęnitentia de qua nunc agendũ est, necessaria est hominibus per peccatum à Deo longè separatis. Est enim secunda tabula post naufragium, sicut baptismus prima. Nam post baptismũ lapsi per pęnitentiam reparari possunt. At baptismus est sacramentum tantùm, pęnitentia autem est & virtus. s. ea quæ est interius. A pęnitentia autem & Christus & Ioannes præcursor ipsius prædicationem incępe runt, quę à puniendo dicta, a timore initiatur. Est igitur pęnitentia,

D. 14. De pęnitẽtia secũda peccatũ tabula. tract. 6. p. 3. q. 1. Ant. And. q. 1

prætcrita mala plangere, & plangēda iterum non cōmittere, quod cum similibus accipiendū est in proposito plangētis. Vnde erroneū est, quod quidam dixerunt veram pęnitentiam non fuisse, vbi plangentem contingit iterum peccare. Veruntamen per peccatū sequēs pęnitentia prior & alia bona mortificantur, attamen si peccator iterum resurgat per pęnitentiam, opera in charitate facta reuiuiscunt, quamuis non ea quæ in peccato facta: nunquam enim viua fuerūt, per quæ & sanus habetur intellectus eius, quod Augustinus dicit, inanem esse pęnitentiam quam sequens culpa coinquinat. Similiter & id quod de relapsis dicit, non eos veniā consequi, &c. Quòd etiam dicit, Pęnitentē dolore gaudere debere, de perfectorū intelligitur pęnitentia. Quòd verò Ambrosius ait pęnitentiā non reiterandam, de solenni pęnitentia accipitur. Hinc conclusiuè tenēdum, pęnitentiā toties reiterandam esse, quoties quis peccat. Nec contra est auctoritas Apostoli, cui erronei quidam innitebantur, si rectè intelligatur, vt patet intuenti.

E

Quisquis pœniteat, quem iactat criminis vnda
Comprendet tabulam, qua natet ipse, leuem.

F

D. 15. Pluribus irretitus peccatis nō pōt pęnitentiam tm̄ de vno habere. Tho. 4. q. 3. art. 1. Ric. q. 5. Nisa. q. 5. de pęni.

A veritate longè deficiunt, qui putant vnum mortale sine altero dimitti, seu de vno sine altero pęnitētiam agi posse. Quòd autē scriptura dicit Deum non punire bis in idipsum intelligendum est de his, qui ex flagellis (quæ quidē quintuplici causa infliguntur) emendationem accipiunt. Sicut & accipiendum est, quod Hieronymus adducit aliquos tēporaliter punitos ne in ęternum punirētur. Nam extra textum sciendum, ꝙ in non pęnitentibus etiam leuia ęternaliter saltem per accidens puniuntur, quia s. cū eis simul & mortalibus decedunt. Quòd etiā dicitur, ciuitatem cōplui in vna parte & nō in alia, non est in contrarium, quia nō quo ad criminis veniam, sed alicuius peccati desertionem qn̄que hoc contingit. Sed & illud Ambrosij, Si fides desit, pœna satisfacit, intelligitur de peccato ignorato. Nam fides hic stat pro sciētia. Vnde de vno peccato mortali sine alio satisfactio fieri nō potest. Est. n. satisfacere, peccati causa excidere, & earū suggestionibus aditū non prębere: quod non facit, qui vel in vno remanet mortali. Hinc nec blandiri sibi debent de eleemosynis, qui non de omnibus pęnitent, eo ꝙ dicat dominus, Date eleemosynam, & ecce oīa munda sunt vobis. Eleemosynam. n. seu misericordiā oportet sibi ipsi homo primū impendat. s. de peccatis pęnitendo. Bona autē in statu peccati facta, non remuneratione glorię, sed tēporali aliquo cōpensat Deus. Sed nec bona in charitate facta, per peccatū mortificata nisi per pęnitentiā reuiuiscunt. Igitur vnū peccatū mortale sine altero non dimittitur, sicut nec Christus, hominē nisi totū aliquādo sanauit: aliàs Deus inimico, & ei qui nō

G

H

habet

habet timorem, veniam daret: nec plenam, sed dimidiam, quod inconueniens esse patet. Denique & ad verã pęnitentiam, malè ablatorum restitutionem fieri necessarium est, dummodo facultas adsit.

Nec sceleri credas, alio sine, parcier vnis,
Nec de hoc absque illo pœnituisse velis.

A Tres ponuntur partes perfectæ pęnitentiæ. s. cordis cõtritio, oris cõfessio, & operis satisfactio, nam & corde, & ore & operis cõsuetudine spiritualiter morimur. In cuius etiam signũ tres mortuos dominus suscitauit, vnũ in domo, aliũ extra portam, tertium iam fœtidũ in sepulchro. Est autẽ pœnitenti necessaria discretio, vt. s. consideret qualitatẽ criminis, tempus & locum, personam, & sic de alijs circunstantijs, quæ ipsum variare & in aliud genus trahere possunt: quantumq; in eo perseuerauerit, & de omnibus doleat, nec confessionem diuidat, paratusq; sit sacerdoti obedire, & tunc tandem ad cõmunionem eucharistiæ accedat. Caueat autẽ ea quæ veræ pęnitentiæ sunt B impeditiua, qualia sunt ludi & spectacula & negotia vel officia, in quibus sine peccato permanere non potest. In quibus tñ existentes, aliqua bona opera facere commonẽdi sunt, vt sic eos Deus ad pęnitentiam illustret. Est autem pęnitentia triplex. Quędam. n. peragitur ante baptismũ ab adultis, quos veterem hominẽ exuere oportet, priusquam nouum induant. Alia post baptismum pro mortalibus, & alia pro venialibus: quę etsi leuia videantur, multiplicata tamen grauant & opprimunt. Quod tamen opprimere intelligendũ est, non inquantum venialia manent, sed inquantum interueniret cõ C temptus vel alia mortalis circunstantia.

> D. 16. Pęnitẽtia integratᷓ contritione, cõfessione, & satisfactione. Niisa q. 8 ď pęni. May. d. 15. q. 4. Ric. Ant. And. q. 1

Cor dolet os loquitur, pœnas opus irrogat æqua,
Cura salutaris crimina quando lauat.

Sine cõfessione oretenus facta, dum tamen nõ adsit cõfessionis cõtemptus, sed ea in voto habeatur, & sine operis exterioris pœna peccata deleri possunt per interiorẽ cordis cõtritionem. Per quod quidem cõtrariæ opiniones ad sanum intellectum reducuntur, & auctoritates quas adducũt, rectè intelliguntur. Oportet autem vt hoc ad effectũ perducatur tempore opportuno. Nec soli Deo cõfiteri suf D ficit, dummodo copia sacerdotis haberi posit qui pęnitentiã imponat. Nam satisfactionis modus & peccatoris reconciliatio, ad ministros Ecclesiæ pertinent, quę sine cõfessione fieri no possunt. Sed & erubescentia in cõfessione est magna pars deletionis pœnę debitæ pro peccatis. Vnde & leprosis dictum est, ꝙ ostenderent se sacerdotibus, vnde & expedit, idem peccatũ pluribus cõfiteri. Quærat autem confitens sacerdotem scientem soluere & ligare. Quòd si sacerdos defuerit, socio interim confiteatur, hoc tamen non est necessarium, cùm auctoritatem absoluendi ille non habeat. Quòd autem

> D. 17. Peccata remittuntur contrito cum sola cõfessione & satisfactione sacramentali in voto. Ant And. q. 1 Niisa. q. 10. de pęni.

Petrum legitur fleuisse,non tamen legitur eum peccatū confessum esse, prædictis non obstat. Non enim omnia facta scriptis mandata sunt, Similiter & alia quę in oppositum facere videbantur, in textu dissoluuntur.Igitur necessaria est oris cōfessio pars pęnitentię: tum propter peccatoris erubescentiam,tum ob sacerdotis iudicium,tum ad futurorum cautelam & humilitatem.

Tandem syncerum cordis liquet esse dolorem,
Si quis propositum vt confiteatur habet.

D. 18. Quibus dantur claues, ad effectus pares dantur. Ni. q. 11. de pęn.

Claues, quibus regnū cęlorū indignis clauditur, & dignis aperitur,nō corporales sunt,sed spirituales,discernēdi videlicet sciētia & potestas iudicandi, à qua.s.ecclesiasticus iudex dignos habet recipere, & indignos excludere à regno Dei,id est,ecclesia & sacramentorum perceptione. Vnde & hoc non hæreticis præcisis, sed ecclesiæ ministris cōpetit. Clauiū igitur vsus cōsistit in discernēdo ligandos & soluendo, & illa exequendo . Quāuis autem magis probabiliter solus Deus dicitur animā à peccato suscitare , & pœnā relaxare, & animam à macula purgare,quia solus charitatem infundit qua hæc fiunt:tñ & sacerdos dicitur peccatū dimittere,& peccatorē soluere: quia hęc facta vel nō facta ostendit & manifestat. Etsi.n.apud Deū aliquis solutus est, non tñ in facie ecclesię talis habetur, nisi per sacerdotis iudiciū. Ligare etiā sacerdos dicitur,dum pęnitētię satisfactionē imponit.Soluere autē dicitur aliquid de eadē remittendo, & cōmunionem decernendo.Item & ligare dicitur,cōtumacem excōmunicando, & soluere pęnitentē recōciliando. Per quam excōmunicationē gratia & Dei protectio homini subtrahitur & excōmunicatus sibi ipsi relinquitur , & diabolo potestas in ipsum datur , nec orationes ecclesiæ prodesse ipsi putantur . Sunt autē hęc omnia intelligenda,dum adsit discretio,& claue nō errante.Macula autē de qua dictū est suprà,est dissimilitudo & elongatio.Tenebrę autē interiores stāt in gratię ablatione & naturaliū debilitate,quę fiūt per peccatū,à quibus omnibus homo per pęnitentiā purgatur.In qua sacerdos vices habet medici,cuius est viuentes quidem curare,nō autem mortuos suscitare . Hoc.n.Dei est per gratiam ipsius facere.

Donat presbytero binas ecclesia claues,
Vt bene discernat, iudicet vtque bene:

D. 19. Bonus sacerdotes habēt clauē iurisdictiōis, licet nō sciētię. Ant. And. q. 1.

Solis quidē sacerdotibus per ministeriū episcopi in promotione sua dantur claues: simul.n.cum ordine sacerdotij, & claues recipiuntur . Magistro tñ de claue scientiæ seu discretionis videtur , ꝙ non omnes eam recipiant.Sed hoc ab alijs non tenetur,nisi limitatum.s. ad dignā receptionem eiusdem clauis, quę.s.est auctoritas discernēdi. Nam & illa stare sine actuali cognitione.Sed & qui scientiā habent, dictam tñ discernēdi auctoritatem nō habent nisi ordinati, et

go nec scientiæ clauem. Igitur claues illas ligandi & soluendi sacerdotes omnes, dum ordinãtur, accipiunt: sed soli boni eas dignè habent, & eis dignè vtuntur. Tametsi autẽ sancti viri, non sacerdotes benedicere alijs possint, nõ tñ ea benedictione quæ est sacerdotum: quam & quãuis omnes habeant, soli tñ boni habere dicuntur, quia hi soli rectè ea vtuntur. Neque tñ mala quorundam sacerdotũ vita bonos lędit, dummodo in bona ipsorum doctrina ipsis obsequũtur. A Quod autem propheta dicit cõtra sacerdotes malos, viuificare. s. eos qui nõ viuunt, & cętera intelligitur de præcisis ab ecclesia. Quod etiã dominus per Malach. dicit, Maledicã benedictionibus vestris, quo ad ipsam sacerdotũ maledictionẽ, seu quo ad eos, quos adulando seducunt, intelligi debere dicit Gregorius. Sacerdos igitur alios soluere volẽs & ligare, iustus esse debet in vita, & discretus in sciẽtia.

Sacrificij ijsdem omnes donantur clauibus, etsi
Sola ipsarum vsum dictio iuris habet.

B Pęnitentię tempus quidẽ conceditur peccatori vsq; ad extremũ præsentis vitæ terminũ, sed est periculosum vsq; adeo eandem differre, pro eo ꝙ non ex timore seruili, sed amore fieri debet ipsa pęnitentia. Hinc & Aug. serã in tantum difficultate videtur pęnitentiã. Difficile. n. est in vltimo statu verè pęnitere propter multa impedimenta tunc occurrẽtia, mundum. s. filios & vxorẽ, & mortis dolorem & similia. Possibile tñ est, & tunc hominẽ veraciter pęnitere: sed absq; cõdigna satisfactione hinc discedens, acerbissimã purgatorij pœnã se passurũ, certũ habeat, nisi ob vehemẽtiorem cõtritionem in hac vita ea remittatur. C Deniq; & alij qui etiã maturè pęnitentes, satisfactionẽ in hac vita nõ expleuerint, in purgatorio persoluant. Vnde per eleemosynas & amicorũ orationes pęnitẽtię eorum pondus est releuandum. Neq; morientibus pęnitẽtia imponẽda est, sed innotescẽda duntaxat, quã peragant, si cõualescant. Neq; alicui morienti reconciliationẽ petenti ea denegãda est, quam etiã si tunc petere nõ possit, & prius eã appetierit, sufficit. Hinc & à publico crimine sacerdos simplex in casu mortis, episcopo absente soluere potest: quod tamen aliàs eo inconsulto, facere non debet sicut nec virgines consecrare. D Denique si moriens sacerdotem petat, nec habere possit, oblatio ipsius non venit respuenda.

D. 20. Pęnitentię tẽpus vsq; ad vltimum vitę suspiriũ durat. Sco. Ric. An. And q. 1. Nii sa. q. 13. de pęni.

In seros dilata dies, confessio prodest,
Vltima rarò tamen, corrigit hora scelus.

Quædam peccata, venialia. s. etiã post hanc vitam quibusdam remittuntur, his. s. qui in hac vita, vt sibi remitterentur, meruerunt: in gratia videlicet decedentes, & in hac vita lignũ, fęnum aut stipulã super fundamento fidei (secundũ Apostolũ) ędificãtes: hęc temporalia plus iusto, citra tñ auersionẽ à Deo diligẽtes. Nam hi qui aurũ

D. 21. De remissiõe peccatorũ post mortẽ. Tho. 2. 2. de peccato veniali. q. 9. Sco. & in

Addi. 3. p q. 19. ar. 1. q. 2. Niisa. d pęn. q. 14.

& argentũ aut lapides pretiosos.s. charitatẽ Dei & proximi ac pia opera ędificant, etiã ab hoc igne erũt immunes, intelligẽdo de per fectis in dicta dilectione. Qui quidẽ ignis & si trãsitorius sit, grauis vis tñ est plurimum. In pręsenti.n. exhibetur misericordia, in futuro verò iustitia exercebitur. Debent autẽ in cõfessione omnia detegi, & singula mortalia, quorũ aliquis habet memoriã, prius.s. legitimè non cõfessorum: alia autẽ in generali sufficit dicere, sicut & ipsa venialia, quę & vtraq; per cõfessionẽ generalẽ remittuntur. Cauendũ est etiã cõfitenti, ꝙ sicut nullũ mortale debet sciẽter retinere, sic nec cõfiteri quod nõ fecit. Neque.n. mentiendũ est in cõfessione veritatis. Sacerdos quoque omninò caueat, ne cõfitentiũ vllo modo peccata prodat, nec subditi propriũ sacerdotem cõfitendo dimittant. Nec sacerdos alienum ad confessionẽ accipiat. In casu tamen ignorantię proprij sacerdotis, alium quandoque requirere licet. E

Criminis horrendi si quos obliuio cepit,
Purgantur, tristi dummodo mente dolent.

D. 22. De remissióe peccatorũ ante morté. Niisa. de pęnitétia. q. 15. Ric. Duran. Ant. An. q. 1.

Per recidiuũ in peccatũ per pęnitentiã remissum, peccata priora redire dicuntur. Quod quidẽ quomodo vel quousq; fiat auctores diuersimodè seu sub duplici modo loquuntur, dicentibus quibusdam ea ipsa redire, nec tñ ea per hoc bis puniri, vt apparet, cùm peccator pro eis nõ cõdignè pœnituisse videatur, & ingratus quoque existit recidiuando. Alijs verò dicẽtibus ꝙ redeant, quãtum ad pœnã, per modũ circumstantiæ aggrauãtis peccata iterũ cõmissa. Quod quãuis Magister sub dubio relinquat, recentioribus tñ vltimũ hoc magis placet. Est autẽ in actione pęnitentię (secundũ quosdam) sacramentum id quod fit exterius: res verò ipsius, est contritio pęnitentis. Secundum alios verò id quod fit exterius, est sacramentũ tantùm: cõtritio verò interior est res & sacramentum: remissio verò peccatorum, est res eius tantùm. F G

Hoc peccatori cruciatus acerbior instat,
Crimina quo nouit plura remissa sibi.

D. 23. De sacraméto extremę vnctionis. Tho. 4. sen. q. 1. ar. 1. May. Ric. An. And. Niisa. q. 1.

Vnctio extrema sacramentum est exeuntium de hac vita institutum ad peccatorum remissionẽ & corporalis alleuiationẽ infirmitatis, fitq; oleo per Episcopum consecrato. Nempe inter tres vnctiones quibus vtitur Ecclesia. S. charismatis & cathecumenorũ, est illa tertia: quæ dicitur oleũ infirmorũ. In quo etiã ipsa exterior vnctio, est sacramentũ tantum: res verò ipsius, est interior peccatorũ remissio & virtutũ ampliatio. Quod ex cõtemptu vel negligẽtia omittere nullus debet, nec etiã reiterare, nisi & morbus redeat: ac per hoc est reiterabile quo ad suscipientẽ, non tñ quo ad materiæ identitatem. H

Hinc decessurus, perfunditur vnguine sacro,
Vt valeat superas fortis adire domos.

Ordines

Ordines Ecclesiastici sunt & quos Christus in semetipso exhibuit & Ecclesiæ seruandi reliquit. Quorũ aliqui sunt ostiarij, alij lectores, Exorcistæ, acolythi, subdiaconi, leuitæ, insuper & aliqui presbyteri vide literam. Horum vltimi diaconatus & presbyteratus sunt sacri alij dicuntur non sacri, respectu illorũ. Ordo autem est, sacrũ quoddã signaculũ, per quod specialis potestas traditur ordinato. Hinc & omnibus his nomen ordinis conuenit. Et quia in omnibus sacramentũ significatur, ideo & omnes hoc respectu sacri dicuntur. Sunt insuper & alia nomina dignitatũ, seu officiorũ, quæ non sunt ordinũ, vt Pontificatus & Episcopatus, quæ & vlterius in textu distinguuntur, debent autẽ ordines Ecclesiasticos assecuti, conari vt eorum vita dignitati respondeat, vt sic plebs ex eis proficiat, & ipsis gratanter obtemperet, à quibus sacramenta percipiunt, & missarũ solemnia audiunt. Missa quidem dicitur, vel quia missa est hostia quæ ibi commemoratur: vel quia missus cęlestis venit ad consecrandum corpus dominicum.

D.24. De sacramẽto ordinis. Tho. d. 24. q. 1. art. 3. Bona. q. 4. ar. 2. Niisa. q. 1. May. q. 2.

A

B

Officijs sacer ordo suis discrimina sumit,
In se quæ voluit Christus obire prius.

An hęretici ab Ecclesia pręcisi & damnati, possint tradere sacros ordines, diuersæ sunt sententiæ. Alia varijs suffulta auctoritatibus partem tenet negatiuam, alia vero affirmatiuam: quæ & tenetur, si informa Ecclesiæ id tradant, quamuis hoc in sui faciant perniciem. Auctoritates verò tenentium sacramenta ab hęreticis accepta, falsa esse & inania, intelliguntur quo ad effectum gratiæ inde consequẽdum. Qui autẽ pro ordinum collatione aliquid dant vel accipiunt, simoniaci dicuntur, & vtrique veniunt puniendi. Vide doctores. Aetas in ordinandis definita est per Con. Triden. Sess. 23. c. 11.

D.25. De cõferẽtibus sacramentũ ordinis. Niisa. q. 2. Ant. An. q. 1.

C

Si datur oblato sacer ordo numismate, dantem
Stringit & emptorem pœna Simonis atrox.

Matrimonij sacramenti perpetuum, indissolubilemq; nexum in paradiso ante peccatum primò institutum est pro officio generandi prolem. Nunc verò est etiam pro cauendi criminis remedio. Quæ & vltima institutio in hoc à prima differt, ac etiam quòd prima fuit necessitatis, illa autẽ genere humano multiplicato est voluntatis. Quarum prima facta est in paradiso, altera verò extra. Quidam autẽ hæretici perniciosè sentientes, nuptias cõdemnat, cum tamen & Christus sui præsentia nuptias approbauerit, & easdem Apostolus cõmendauerit. Vide Con. Triden. Sess. 24. sub Pio 4. & doctores à d. 26. vsq; ad 42. & Castrũ. aduersus hęreses. verbo. Coitus. ver. Matrimoniũ. & ver. Nuptiæ. Significat autẽ hoc sacramentũ coniunctionem Christi cum Ecclesia. Quòd etiam per animorum con

D.26. De sacramẽto cõiugii, Niisa. q. 1. Ant. An. Bona. Tho. q. 2. Ric. q. 3.

D

sensum

ſenſum abſque copula tamen carnali perfectum eſt, quamuis ſic à perfecta deficiat ſignificatione.

Naturæ officio connubia præſtita quondam,
Iam ſunt & fragilis carnis honeſta ſolus.

D.27. De Matrimonio ꝑ comparationem ad cauſam efficientem. Niiſa. q.2. Ant. An. d.28. q.1.

Cum matrimoniũ ſit viri & mulieris maritalis coniunctio, inter perſonas legitimas indiuiduam retinens vitæ conſuetudinem, ideo coniuges ſine conſenſu mutuo nõ ſeparantur, nec vnus ſine altero continentiam vouere poteſt, ſed debitum ei reddere tenetur. Quomodo contrahatur, & quæ differentia ſit inter ſponſalia & matrimonium: vide ſupra.

E

Præſentis uerbo nubendum temporis, idque
Durat quàm coniux viuit vterque diu,

D.28. De qualitate cõſenſus ad matrimoniũ requiſiti.

Conſenſus de futuro etiam iuramento firmatus matrimoniũ non facit, cùm per huiuſmodi iuramentũ ſit confirmatio nõ de facto ſed fiendo. Traditio autẽ parentum ipſius ſponſæ, & ſacerdotis benedictio, de ſacramenti ſubſtantia non ſunt, ſed ad quandam ipſius pertinent ſolemnitatem & honeſtatem. Conſenſus eſſe debet in coniugalem ſocietatem, quapropter mulier ex latere viri ſumpta ſcribitur. Vnde & inter fratrem & ſororem cohabitantes matrimonium non eſt, fuit autem inter Virginem & Ioſeph.

F

Copulat ſi fuerit verbo contracta futuro,
Nondum coniugÿ fœdera certa manent.

D. 29. Coactio excludit conſenſum cõiugalem. Ant. And. q.1

Conſenſus per coactionem extortus, matrimonium nõ facit: qui nedum in nuptÿs ſed & in ſponſalibus debet eſſe liber. Ille conſentit, qui manifeſtè & euidenter non contradicit.

Non erit ad ſenſus peragens connubia, qualem.
Præbet, verberibus ſæpe grauatus homo.

G

D. 30. Non oés error cõſenſum matrimonij impedit. Niiſa. q.3. Ant. An. q.2. vbi de Matrimonio Ioſephi & Mariæ Virg.

Error perſonæ, non fortunæ vel qualitatis impedit matrimoniũ Cuius contractionis, Multæ ſunt cauſæ. Aliæ, vt prolis procreatio & fornicationis vitatio, principalis. Aliæ honeſtæ, vt pax & reconciliatio. Aliæ vt diuitiæ & pulchritudo minus honeſtæ nec propter hoc, vt quidam volebant, matrimonium impediunt, eò quòd malitia contrahentis ſacramentum non maculat. Fuerunt autem & cauſæ ſpeciales contractus inter Virginem & Ioſeph, ex conſilio familiari Spiritus Sancti, vt ſcilicet virgo ſolatium haberet & ſuſtentamentum, partus autẽ virgineus diabolo celaretur, & Ioſeph teſtis eſſet caſtitatis coniugis ſuæ. Inter quos fuit coniugium perfectum ſanctitate, licet non ita ſignificatione, quia ſine copula carnali propter vtriuſque virginitatis votum.

H

Sunt duo, quæ dicant diſſoluere fœdera lecti,
Sunt errata duo, quæ temerare negent.

D. 31. Tria ſũt bona ma

Matrimonÿ bona eſſe tria liquet. Nam eſt fides inuicem ſeruanda &

da & proles suscipienda ac educanda, & sacramentum de matrimonij societate non dissoluenda, etiã si corporalis disiunctio fiat. Neq; hoc tertium deficit in matrimonio, etiam si prima duo deficere contingat. Coniuges tamen quę prolem nolunt, sed sterilitatem procurant, potius fornicarij iudicandi sunt, & si fętus tunc animatus fuerat sunt homicidæ. Dicta autē bona sic matrimonij actum ordinãt, vt si fiat causa prolis, peccatũ non sit, aut sit non mortale, vt cũ seruata fide thori conueniunt causa incontinentię. Quod autē Apostolus dicit hoc esse secundum indulgentiã, accipiendum est de Indulgentia concessionis, si fiat causa prolis, quasi de minus bono, non tamen malo. Si uerò fiat causa incontinentię accipiendũ est de indulgentia permissionis, quasi de minus malo. s. veniali: dummodo intra limites matrimonij fiat, quos limites excedens non excusatur. Nec est contra prædicta quòd concupiscentia semper mala est. Verum est enim de malo pœnæ, & non culpæ. nisi vt dictũ est. Greg. autem ab ingressu Ecclesiæ prohibet post accessum ad vxorē eum tantum, qui hoc agit incontinentiæ causa, vel quia raro sit secundum huiusmodi concupiscentia.

trimonij. Ant. And. q. 1 Niisa. q. 4.

A

B

Quæ tria coniugij bona sint, quibus illud honestum,
Redditur, hocce loco docte Magister agis.

Quamuis in alijs vir mulieri præest sicut caput corpori, in redditione tamen debiti ius est eis ęquale, adeo quod etiam si causa prolis mulier debitum poscat vir ei reddere teneatur, & ecõtra, & neuter, etiam ad continendum, sui corporis potestatem habet, nisi de consensu cõmuni. Attamen licet peccatum non sit, debitum reddere, exigere tamen vltra generandi necessitatem, veniale est: mechari verò, criminale. Quòd si vir vxori consentiat, vt Deo continentiæ votum offerat, si tamen reuocet priusquam mulier impleat, reuocatum est: non autem si iam fuerit impletum. Quamuis autem petenti debitum reddi debeat, sunt tamen dies in quibus hoc ipsum petere non licet, vt in textu. Quòd vero Hieron. aliter dicere videtur, de Ecclesiæ ministris accipiendum est. Tempus in quo nuptiæ celebrari non debent secundum Con. Trid. Sess. 24. c. 10. est ab aduentu Domini nostri IESV Christi vsque in diem Epiphaniæ. & à feria 4. Cinerũ vsq; in octauã Paschę, alijs vero anni tēporibus sic.

D. 32. Coniuges in soluẽdo carnis debito, pares sunt. Ant. And. q. 1.

C

D

Debita certa ligant socialis fœdera lecti,
Quæ pariter coniux debet vterque sibi.

A mundi principio vnus vnam habuit vxorem, quod & obseruatum esset, si primi parentes non cecidissent. Nàm inter filios eorum & filias vnus vni coniungebatur, cum nec aliæ essent mulieres. Lamech verò primus legitur duas habuisse vxores, & quidem reprehensibiliter quia carnaliter. Quia tamen processu temporis omnes

D. 33. Vxorẽ pluralitas fuit aliqñ licita. Ant. And. q. 3.

pęnè ad Idola declinabant, diuinitus consultum est, patres plures ducere, ne Dei cultus & notitia ex eorum paucitate deficeret. Vnde & maledicta in lege sterilis habebatur. Hinc etiam non imparis meriti ęstimatur castitas coniugalis Abrahæ, castitati virginali Ioannis, cum utraque Deo pro tempore militauerit. Nec patres fidem thori per hoc violarunt, quod Deo volente plures habebant vxores: quia suis fidem seruabant. Sub lege etiam de coniugio magis expressum fuit. In noua autem lege fęcunditati virginitas præfertur, & sacerdotibus castitas in dicitur, eò quòd per totum mundum fides iam est publicata. E

Cura sacræ sobolis, non execranda libido,
Patribus vxores suasit habere duas.

D. 34. Inter legitimas p-sonas matrimoniũ fieri debet. Nisa. q. 6. Ant. An. q. 1.

Ad matrimonium contrahendum aliquæ personæ sunt omnino sine aliquo impedimento legitimę: aliquę ex toto illegitimæ. vt in sacris constituti: quædam verò medio modo se habent aliter tamen nũc quam olim vt quibus obstat frigiditas vel cognatio. Si quis causa frigiditatis debitũ reddere non potest, si vtrisq; placet, simul manere possunt. si mulier vult esse mater & nunquam conuenerunt, & hoc legitimè probet, contrahere cum alio permittitur, nisi & ipsa sit inhabilis. Quòd si ex maleficio impediatur, pęniteat de peccatis suis, & per exorcismos Ecclesiæ restituatur: per quos si non liberetur, potest alteri nubere, iudicio Ecclesiæ interueniente, vbi si conualuerit, non potest ad priorem redire nisi Ecclesiæ iudicio. furiosi etiam & amentes, vt sic, contrahere non possunt. Sed & ille qui cum sorore vxoris suæ dormit, neutram illarum habere debet & vterque sine spe coniugij remanebit. Neque verò propter infirmitatem corporalem dimittere licet coniugem, sed magis alter alteri auxilio esse debet in hoc casu. F G

Qui sint connubijs apti, quæ pacta secundum
Legem vllo aut nullo sint dirimenda die.

D. 35. De diuortio ex adulterio sequuto. Sco. Ant. And. q. 1.

Vxorem vir dimittere potest propter adulterium, si ipse simili crimine pollutus non sit. Quod si vterque reus sit, neuter propter hoc alterum potest dimittere. Si verò propter adulterium vnius separati fuerint, neuter alium ducere potest alio adhuc viuente, possunt autem inuicem reconciliari. Si vir adulteram impęnitentem retinere vellet, in crimine sibi participare videretur. Repulsam tamen & penitentem recõciliare sibi poterit, nisi sępe recidiuet. Nec potest aliquis ducere eam, quam prius per adulterium polluit, si ipsa machinata sit in mortẽ prioris mariti, & alter alteri, adhuc priore marito viuente, fidem deducendo dederit. H

Non mœchæ mœchum, si vult, tamen absque viri spe.
Viuo illo alterius, mittere iura sinunt.

Mulier

Mulier libera seruum ducere potest, similiter & vir ingenuus ancillam. Quòd si libero de seruitute alterius constitit, fixum erit matrimonium: sinautem deceptus est, dimittere potest iunctã sibi personam postquam scire incipit. Potest & esse coniugium inter virũ & mulierem, si ambo seruilis sint conditionis, dummodo voluntas dominorũ vtriusq; accesserit: imo secundum quosdam, domini etiã dissentientibus. At si coniux liber seruum se fecerit præter coniugis suæ consensum, per hoc non separabuntur, nec ipsa serua efficitur. Matrimoniũ etiam contrahi nõ potest, nisi masculus 14. habeat annum, & puella 12, alias separari possunt quamuis ex consensu parẽtum id factum sit. Iuncti verò præcedenter, si post discretionis annos voluerint simul manere, possunt, ante septennium tñ nec sponsalia contrahi possunt, cùm contrahentes saltem intelligere habent quid agatur.

D.36. De impedimento conditionis. Ant. And. q. 1

A

Quomodo coniugium impediat seruum esse, quotoque
Cuique anno liceat fœdus inire thori.

B

In ordine subdiaconatus & supra constitutus coniugium contrahere non potest: & si de facto contrahat, nullum est, & dirimitur. In alijs verò minoribus contrahi permittitur, nisi religionis habitũ sumpserint ordinati vel cõtinentiæ votum emiserint. Inter dicitur etiã coniugium vxorum suarum occisoribus, quæ & pęnitentiam agere compelluntur, aut spirituali gladio feriendi sunt nolentes, non curato de legibus sęcularibus in hac parte.

D.37. Qualiter sacer ordo impediat Matrimoniũ Ant. And. q. 1 Niisa. q. 7.

Occidens proprium mulier uiolenta maritum,
Nullo deinde alij nubere iure potest.

C

Votum, quandoque impediens quandoque dirimens matrimonium) est quædam spontaneæ promissionis testificatio, quæ de his quæ Dei sunt, propriè fieri debet. Hinc vota fatua irritanda, nec vota reputanda sunt. Votum est multiplex. s. cõmune & singulare, simplex & solemne. simplex seu priuatũ matrimonium impedit contrahendum. Solemne in facie Ecclesiæ factum, per sacri ordinis susceptionẽ vel professione religionis solemnizatum, dirimit etiã con tractum. Nam quod ante licitum fuit post votum fit illicitum. Quòd si tales contrahunt, ab Ecclesię ingressu arcendi sunt, quousque humiliter satisfaciant. Quamuis autẽ adulterium graue sit, grauior tamen est incestus, & peccatũ contra naturam grauissimũ. Mulier etiam quæ maritũ in remotis agentem mortuum putans, alium ducit: eo redeunte, ad ipsum redire debet alio dimisso, nolens autẽ, est excõmunicãda. Qui verò vxore dimissa secedit, & aliam ducit, & post ductus pęnitentia vult secundã dimittere, asserens se alium habere, nec tamen permittitur, Ecclesia. s. non credente, per obediẽtiam quidem & timorem iam incipit excusari, & debitum pęnitus

D.38. De impedimento uoti Ant. An. q. 1.

D

reddere poteſt mulier illi, quę. ſ. per ignorantiam excuſatur, ſed petere non debet. Hęc Magiſter. Sed quod talis reddere poſsit debitum etiam penitus non tenetur.

Quid votum, quotuplexue fiet quandoue reſiſtat
Quominus vxorem ducere ritè queas.

D. 39. Diſparitas cultus impedit. Sco Ant. And. q. 1

Diſparitas cultus impedit matrimonium. Nec eſt cōtra hoc Pau. 1. Cor. 7. quæ. ſ. de his loquitur, qui dum cōtraxerant, ambo fuerunt infideles vide literam. Poteſt autem & coniux coniugem propter alias concupiſcentias, quæ animam à Deo aberrare faciunt, dimittere. Quia ſi infidelis ſua ſponte diſcedat, aliam ducere fidelis poteſt, nec ſequi eam tenetur, cū ambo infideles exiſtentes, iuncti fuerint. Si ambo iuncti fuerint fideles, ſed vnus infidelis fiat, alter eam dimittere poteſt: ſed aliam, illa viuente ducere non poteſt. Ratū eſt enim coniugium fidelium, nō autem infidelium quia ſolui poteſt, nec habet illud triplex bonum, quod matrimonij actū à peccato excuſat: nec meretur præmium, quia ex fide non eſt.

E

Nulla tenent illos valido connubia nexu,
Quos retinet diſpar religionis amor.

F

D. 40. De impedimento cognationis primò carnalis Ant. And. q. 1. Niiſa. q. 8.

Cognatio olim ad ſeptimum vſque gradum habuit matrimoniū impedire, quod ex doctorum veterum auctoritatibus liquet. Quod autem Greg. genti Anglorū in 4. & in 5. gradibus contrahere conceſsit, ad tempus hoc fieri voluit, cū nouitij eſſent in fide. Extra literā tamen notandum, ꝙ modificante Eccleſia hodie vniuerſaliter in 5. gradu & ſupra, inter perſonas alias legitimas contrahi poteſt, & truncus incipitur à patre.

Fœdera coniugij prohibens cognatio carnis,
Recta lege quotum durat ad vſque gradum.

G

D. 41. De gradibus affinitatis. Ant. And. q. 1.

Affinitas (quæ & ipſa matrimonium impedit) cauſatur ex coitu naturali, & illicito. Inter conſanguineos viri & vxoris: eo quòd vir & vxor eius ſunt vna caro. Sic ergo vir & ſoror vxoris eius ſunt in 1 affinitatis gradu: filij vero vxoris in 2. & ſic conſequenter. Et illa olim impediebat vſq; ad 7 gradum, hodie verò vſq; ad 4. tantum. Manet autē ipſa affinitas, etiā matrimonio tranſeunte, ita vt impediat cōtractus prohibitos æque ſicut prius, eo ꝙ vir & mulier ſunt duo in carne vna. Vnde cōtra prædicta coniuctos, Eccleſia ſeparat. Si tamen ignoranter coniuncti fuerunt, filij eorum legitimi reputantur. Notandum autem iuxta hoc, quod licet fornicatio ſit omnis coitus extra coniugem, ſpecialiter tamen eſt meretricum, viduarum & cōcubinarum. Stuprum verò eſt, virginum defloratio illicita. Adulterium alieni thori violatio. Inceſtus, conſanguinearum vel affinium abuſus. Raptus autem, violenta eductio puellæ de domo patris, vt ea corrupta in vxorē habeatur, ſiue ipſi, ſiue parenti illa fiat violen-

H

tia,

tia, quod quidem morte punitur, nisi per confugium ad Ecclesiam raptor euadat.

Quod ius cognatos inhibet connectier una
Legitimè, affines nectit idem minimè.

Cognatio spiritualis est vinculum contractum ex statuto Ecclesiæ: per susceptionem sacramentorũ: dirimens matrimoniũ iam cõtractum. Ideo sancta Synodus Trid Sess. 24. c. 2. statuit vt vnus tantũ siue vir, siue mulier, iuxta sacrorũ canonũ instituta, vel ad summum vnus, & vna baptizatum de baptismo suscipiãt, inter quos, ac baptizatum ipsum, & illius patrem, & matrem, nec non inter baptizantem, & baptizatum: baptizatiqúe patrem, ac matrem tantum spiritualis cognatio contrahatur.

D. 42. De impedimento spiritualis cognationis. Tho. May. Niisa. q. 1. por. 4. Ant. And. q. 1. Bona. q. 2. ar. 1.

Non tam sæpe vetat nubentem agnatio carnis,
Mystica quin multo sæpius illud agat.

Omnium viuorum & mortuorum erit generalis resurrectio, ad Christi tubam, idest, ad aliquod euidens & pręclarum signum. media nocte, non quo ad tempus sed quia occultè, quando. s. non putatur & conscientiarum libri aperientur bonis ad gaudium & gratiarum actionem. Quorum etiam peccata per pęnitentiam hic deleta, secundum mentem Magistri alijs non patebunt, sed malorum scelera omnibus erunt manifesta: Credendumqúe est piè, quos tunc Christus viuos inueniet, morituros. Resurgentqúe omnes incorrupti, quia membris integri: non tamen omnes impaßibiles, quia hoc fallit in damnatis.

D. 43. Hactenus de sacramentis no. legis, nunc de finali gloria per ea consequenda. Sco Tho. May. Ant. And. Bona. q. 1. ar. 1.

Mortales omnes, præsentes atque futuros,
Et quos iampridem fœda sepulchra tenent.
Vltima iudicij surgenteis hora videbit,
Laturos factis præmia digna suis.

In perfecta quidem ætate, scilicet, iuuenili, omnes homines absq; dubio resurgent. At non in eadem statura, sed in ea quilibet, quam vel habuit, vel habuisset, si ad perfectam, non impeditus, peruenisset ætatem. Omnes quoque generaliter resurgent omnibus membris integri, quocumque materia corporum prius fuerit dispersa, ita videlicet, vt tota humani corporis materia toti illi corpori sit reddenda, quemadmodum in statua contrita, & ex eadem materia reputata aduerti potest. Hoc tamen disimili fiet qualitate in corporibus bonorum & malorum. Nempe bonorum corpora dotanda sunt dotibus gloriæ, malorum verò corpora absque his æternis ignibus tradenda. Quæ etiam an cũ deformitatibus suis surrectura sint, Augustinus sub dubio reliquit, nec curandum putauit, cùm de eorundem certa constet damnatione. De abortiuis quòd resurgant, asserendum est, si vnquam anima vixerint rationali. Quæ & tunc

D. 44. De qualitate resurgẽtiũ. Niisa. q. 4. por. 4. Ant. And. q. 1

ſicut & monſtra, à monſtruoſitate illa ſua ſunt emendanda.

Quantumcunque ſenes & quantumcunque tenelli
Quidam obeant, vultus omnibus æquus erit.

D.45. Animę hinc migrantes varia ſortiuntur receptacula. Niiſa. por. 1 q 1. vide oés. q.

Statim poſt mortem corporalem, animę pro meritis vel demeritis in locis ſibi deputatis præmia ſua vel pœnas accipiunt, quæ tamen poſt iudicij diem augebuntur, corpore, ſcilicet reſumpto. Qui verò puniendi ſunt, iuuari poterunt per Eccleſiæ ſuffragia, hi. ſ. qui in præſenti vita, vt iuuarentur, meruerunt quilibet pro modo ſuo. Quamuis autem pompę funerales magis ſint ad viuorũ ſolatia, decentem tamen curam defunctis exhibere laudabile eſt. Quod ſi pro diuite multa fiant ſuffragia, pro paupere verò pauca, vel tantũ generalia, proderũt quidem cęteris paribus vtrique in hoc pariter, quòd nõ proſunt diuiti ad pleniorem liberationem, bene tamen ad celeriorem. Hi autem qui in fine mundi reperientur, per ignem cõflagrationis & ſanctorum orationes purgabuntur. Orationes etiam noſtras angeli Deo, qui omnia pręnouit, offerre dicuntur, quando quid agendum ſit percipiunt. Quas quoque ſancti cognoſcunt, quãtum ad eorum pertinet gaudium & noſtrum auxilium.

Viuentum præculas animis prodeſſe quibuſdam
Si tamen hoc ipſum promeruere prius.

D.46. De ſtatu & conditione dãnatorũ. Tho. q. 1. & 2. Sco Ant. And. q. 1 Niiſa. varias q. diſcutit.

Non obſtantibus quibuſdam auctoritatibus, ſi rectè intelligantur, dicendum eſt quòd circa damnatos eſt aliqua Dei miſericordia in eorum punitione, non tamen ſic, quod à peccatis vel damnatione per hoc abſoluantur. Cum autem miſericordia Dei & ipſius iuſtitia ſint idem, tamen propter diuerſam noſtram de Deo conceptionem ſeu effectum Dei, aliqua ipſius opera miſericordiæ, aliqua verò iuſtitiæ attribuuntur. Qui & nunc occultè iudicans. ſ. purgando, conuertendo uel excęcando, tandẽ manifeſtè iudicabit. Cuius quoque iudicia circa res oẽs diſpoſitio quandoque vocatur. Quod etiã Pſalmiſta dicit, vniuerſas vias domini miſericordiã eſſe & veritatẽ, intelligi poteſt pro eo ꝙ duplex eſt aduentus ipſius quorũ vnus miſericordiã reſpicit, alter iuſtitiam. Vel quia eius dono bona facimus, & mala declinamus. Quę etiam miſericordia videlicet & iuſtitia: in omnibus Dei reperiuntur operibus, ſecundũ aliquos quidẽ ſecundũ eſſentiam, non autem ſecundũ effectum, ſecundum alios autem etiã ſecundum effectum vel ſignum, & hoc vel occultè vel apertè.

Commiſerans iudex, alias æquiſſimus ipſos,
Damnatos punit, quàm meruere, minus.

D 47. De Iudicio extremo. Tho. Sc. Ric. Duran. Ant. And q. 1.

An vocaliter vel mentaliter tantũ iudicij extremi ſententia proferenda ſit, non eſt vſquequaque per ſcripturas explicatum. Cum Chriſto tamen perfecti ſecundum ſcripturas certo iudicabũt. Quod quidem per ſedes duodecim quas ipſe dicit, ſignificatur. Erunt autẽ

in

in iudicio ordines quatuor. Nam aliqui iudicabuntur & peribunt, vt impij Christiani: alii verò tunc peribunt, sed non iudicabuntur, ut infideles: alij autem iudicabuntur & saluabuntur, decedētes. s. in pęnitentia: alij quoque sine iudicio tunc saluabuntur, vt perfecti in hac vita. Congregabuntur autem iudicandi ad iudicium angelico ministerio, purgatione mundi per conflagrationem ignis iam completa Et electi quidem in aere, reprobi autem erunt in terra. Sicq; finaliter vltima à iudice proferetur sententia. An verò reprobi post iudicium à dęmonibus puniendi sint, an non diuersimodè loquuntur diuersi, negatiua tamen probabilior videtur.

May. d. 48. q. 1. Niisa. trac. 7. p. 2. q. 1.

A

Vltima prudenti dabitur sententia Christo,
Quam confirmabit candida turba patrum.

In forma quidem humana Christus tam bonis quàm malis gloriosus in iudicio apparebit, sed virtute diuinitatis iudicabit, secundū quod & auctoritates quæ Christo iudicium attribuunt, sunt intelligendæ. Neque sine patre & Spiritu Sancto iudicium exercebit. Erit autem lætitiæ iustis illa apparitio, & terrori malis, qui nec vnquam Christi videre poterunt diuinitatem. Virtute etiam diuinitatis ipse suscitabit mortuos, quod pro eo humanitati attribuitur, quia in hac resurrectionem nostrā meruit, & est causa exemplaris ipsius. Cuius quidem iudicij locus erit in valle Iosaphat, & in aere circumcirca. Tunc autem sol & luna à claritate iudicis obscurabūtur & virtutes angelicæ admiratione quadam mouebuntur. Obscurabuntur autē & ante iudicium ad literam, post iudicium verò clarius lucebunt. Et quidem quo ad motum: cessabunt, quo ad esse autem semper manebunt ad Dei gloriam, & vniuersi decorem.

D. 48. Erunt & p[illegible] & supplicio rū differētię Ant. And. q. 1

B

C

Sol & luna suos venienti iudice motus,
Sistent, at neuter desinet esse tamen.

Exacto iudicio, duæ ciuitates scilicet Christi & diaboli, fines suos habebunt. Illa quidem in gloria cōsummabitur, ista verò in miseria. sic tamen ꝙ in illa nō omnes æqualiter gloriam participabunt, sicut nec hi in ista pœnam, sed vtrobique gradus quidam erunt. Quāuis autē omnes homines beatitudinem appetant, non tamen in eodem eam omnes quęrūt. Neque enim est vera beatitudinis ratio, habere id quod delectat, sed habere quod velis & nihil mali velle. Quāuis etiā omnes Deum cognoscant, tamen in modo cognoscendi est gradus seu differentia. Hinc & vnus alio est beatior. Nam & si gaudiū æquale sit omnium, quo ad id in quibus gaudent, non tamen omniū est ęquæ intensum gaudiū & beatitudo. Quę etiā post iudicium indubiè maior erit, quia maius gaudium atque cognitio maior.

D. 49. De beatitudine animę Niisa q. 1 Sco. q. 2. Vide Ant. And. p. 15. qōnēs.

D

Iudicio facto, geminas fore credimus vrbes
E quibus hæc Diti cesserit, illa Deo.

D.50. De statu reproborũ. Vide Ant. And. in 6. quęstionibus.

In damnatis mala quidem voluntas perseuerat, ea tamen non est peccatum. sed magis peccati pœna, eò ꝙ sunt extra statum demeriti: sicuti & bonis in gloriam cedet, ꝙ voluntatem habent in bono firmatam. In tenebris quoque exterioribus mali fore dicuntur, eò ꝙ à visione Dei penitus sunt exclusi, tum ob voluntatis malitiam, tum etiã ex obliuione à grauitate pœnarum causata, hoc tamẽ plus erit post iudicium quàm ante. Etsi autem curam aliquam de suis notis habeant, tamen quę in mundo aguntur, non agnoscunt. Qui & in locis corporalibus ad pœnam detineri possunt, vt de diuite, Christo narrante, apparet, cuius tamen descriptio difficilis est intellectu. Vident autem se mutuo boni & mali vsque ad iudicij diem, quamuis per magnum chaos diuisi sunt. Postea verò etsi boni malos visuri sunt, non tamen econtra. Nec ad compassionem boni per hoc mouentur propter perfectam eorum voluntatem. Neque verò per hoc gloria eorum minuitur, sed interim augetur. Ad quam beatorum perennem gloriam perducere nos dignetur in solio sedens excelso, de quo Magister pertractans, à facie ipsius exorsus est & per media procedens, ad pedes vsque eodem duce fœliciter peruenit.

Non poterunt, erit hircus vbi disiectus ab agno,
Vel bene velle mali, uel malè velle boni.

Hæc ferè omnia, quæ ad librorum Magistri collocationem attinent, paucis mutatis & aliquibus annotationibus in quibus doctores conueniunt, atque dissentiunt de meo adiectis fateor me extraxisse ex Epitome Arnoldi Vesalensis viri doctissimi. Quod autem promiseramus de lapidibus atque Illustrium virorum apotegmatibus propter penuriam huiusmodi papyrus & ne vlterius opus differatur vsque in aliud tempus distulimus.

Quæ omnia Sacrosanctæ Romanæ Ecclesiæ pedibus vel alicuius eius Catholici filij Iudicio submitto. Nam,

Corripiet me Iustus in misericordia, & increpabit me:
Oleum autem peccatoris non impinguet caput meum. Ps. 140.

TOTIVS OPERIS FINIS.

INDEX VERBA, RES, SENTENTIAS,

OMNIA DENIQ. NOTATV DIGNA,

QVAE IN HIS SPARSIM CONTINENTVR Rhetorices Christianæ partibus ordine Alphabetico, exhibens. Quando est in eadem pagina numerus non ponitur sed solum litera.

A

Aron & Moyses à Pôtificibus imitandi. fol. 25.n
Ab auditorum persona ipsis rebus beneuolentia colligitur. 229. q.s.
A bonis corporis laus sumitur. 200.o
Ab optimo quoque discẽdum esse, & quo modo hauriendũ ex omnibus. 25.n
Abundantia sacræ scripturæ. 136.z
Ablutio baptismi cuius sit symbolum. fol. 358.
Abstinentia & continentia quantum iuuẽt memoriam. 91.n
Accidens non in se sed in alio habet esse. fol. 73.h
Accidentia spiritualia qui signanda. 91.p
Acta Apostolorũ quid contineant. 128.m
Adã ĩ perfecta ætate productus est. 326.
Adam plenum triplici cognitione fuisse monstratur. 329.c
Ad confessiones Indorum qua solicitudine religiosi accedunt. 189.t
Adam qualiter naturam humanam vitauerit. 75.s
Adã nõ filius hoĩs sed Dei dicitur. 70.u
Adam est filius Dei per creationem non per generationem. ibid.
Adam si non vsus fuisset ligno vitæ mortuus fuisset. 306.f
Adæ peccatum an fuerit omnium grauissimum. 328.g
Adoratio quotuplex. 343.a
Adoranda est caro Christi non nuda latria fol. 343.a
Ad virtutes vel vitia quomodo trahamur. fol. 215.e
Aenigma quid sit & quomodo fiat. 275.p
Aequales sunt diuinæ personæ. 306.f
Aequalitas & similitudo in diuinis nõ sunt relationes. 310.h
Aequalitas vna Trinitatis quomodo. 311.h
Aeternitas, species & vsus sunt proprietates personarum. ibid.
Aeternitas, Magnitudo, & potestas in Deo sunt unum. 306.f
Affectus quid sit. 238.i
Affectus naturaliter omnibus insunt. 239.i
Affectu quomodo mouendi. 159.
Agnominatio quid sit & quot modis fiat. fol. 255.g. 456.h
Aliqua dicuutur de Deo idque sine sui mutatione. 310.f
Allegoria, & Allegorica expositio quid & quomodo fiat. 275.n. 146.u
Amicitia vera sine pietate non consistit. fol. 132.h
Amoris immensitas in Christo. 7.x
Amplificatio quid, quomodo fiat, & eius contrarium. 262.i. n
Anagogica expositio. 146.u
Angelus ad custodiam cuiuslibet viatoris deputatur. 70. t
Angelica natura nõ est producta ante corporalia. 319.c
Angeli fuerũt creati in cælo Empyreo. ibi.
Angeli inferiores quomodo instruantur à superioribus. 12 p
Angeli cur alati & quam curam de nobis habent. 10.h
Anima simul cum corpore creatur. 327.
Animam hominis Deus de nihilo formauit.

uit.
Animorum motus potius ex instinctu diui no, quàm ex efficacia dicentis est. 237.b
Animus est eger sine studio. 13.z
An semper narrandum. 231.c
Antonomasia quid. 273.
Apes non omnia, sed quæ ad mellificium necessaria libant. 23.g
A persona aduersæ partis sumitur argumẽtum. 229.
Apocalypsis quid contineat. 128.m
Apostrophe. 259.z
Areæ Indorũ & quid in eis plantẽt.
Argumentum librorum vtriusque testamẽti. 103.m
Argumentum Pauli de Electione Dei gratuita & prædestinatione diuina. 18.b
Argumentum ab auctoritate quomodo sit efficax. 140.r
Arias Montanus laudatur. 51.g
Arithmetica quid sit & eius consideratio. fol. 18.i
Astronomia quid sit. K
Artes sunt tres & quæ sint. 3.x
Artis rhetorices vsus. 3.i
Articulorum fidei notitia oratori Christiano necessaria. 27.t
Artium liberalium numerus. 18.h
Auctenticorum liber quõ scitetur. 43.r
Auctoritas Ecclesiæ quantũ conferat. 81 s
Auctores nostri habent, sed non ostentant eloquentiam. 30.i
Aureola datur prædicatoribus. 8.c

B

Baculum Christi quid significet. 7.y
Baptismus est omnium sacramentorũ Ianua. 8.y
Baptismi administratio. 208.z
Baptismus à bono & malo æque datur. fol. 359.d
Baptismi forma. 358.e
Baptismus est triplex. 359.b
Baptismus à solis sacerdotibus, sed in necessitate à laicis.
Beatitudo quid sit & vbi consistat. 376.g
Bene vixisse nemo certo scire põt. 133.K
Beneuolentia vnde ducatur. 229.p
Bona sunt, quæ homines bonos constituunt. 243.d
Bonitas consideranda in Christo. 7.x
Bonitas Dei patet in prædicatis. 59.i
Bonitas & terminus oĩs appetitus.
Bonitas diuina est causa nostri esse.
Bonitas & dispositio causæ.
Bonum est sui ipsius diffusiuum.

C

Charitas quid sit. 63.m. & quamuis toti Trinitati sit communis, Spiritui.S. tamen appropriatur. 303.b
Canon quid sit. 41.i. & quod librorũ veteris testamenti sit duplex. 127.K
Canonizatio sanctorum est Ecclesiæ munus. 184.t
Catachresis quid sit. 274.i
Catechistica doctrina qualiter Indis inculcetur. 221.g
Causarum genera diuersa. 230.x
Christus quare filius hominis dicat. 70.u
Christus corpus & sanguinem suũ in eius rebus cõmendauit, quæ ad vnum aliquid rediguntur. 7.x
Christianæ eloquentiæ veritas. 9.d
Christiani oratoris ornatus. 6.t
Christianus orator quibus rebus comparetur. 6.u
Christiano oratori sæcularis & diuinæ sciẽtiæ tractatio necessaria. 8.a
Cibũ in matellam immittere quid sit. 2.e
Cicero & Demosthenes quales oratores fuerint. 4.m
Clementinæ allegandi modus. 42.p
Codicum inspectio ad quid iuuet. 141.b
Cognitio non facit sapientem sed timor qui afficit. 6.q
Collectio quid sit.
Complexio quid sit.
Cõmunicandi modus apud Indos. 188.q
Communicatio figura quid sit. 260.c
Conclusio quibus partibus ornetur. 236.z
Confesiones Indorum nudæ. 189.u
Confitendi zelus apud Indos. 106.f
Confirmationis diuisio. 235.t
Confutatio quid sit. 236.u
Contentio quid sit. 268.n

Consideranda in suasione vel dissuasione. fol. 194.
Contritio maxima apud Indos. 188.n
Contéplatio viris perfectis côuenit. 10 h
Correctio quid. 266.
Cor qûo ad discendum incitetur. 45.b
Cortesij & Religiosorum noui orbis laus. fol. 204.h
Creatura rationalis ad Diuinæ bonitatis & beatitudinis participationé creata. 319.

D

DEi consilium in tradenda scriptura sacra quale fuerit. 46.e
Dei uerbum est sapientia & intelligentia nostra. 77.z
Damnatorum pœna iusta. 378.
Deus est principium medium & finis cui omnia subijciuntur. 57.i
Deus est sacræ scripturæ auctor. 142.d
Deus potest res meliores facere quàm fecerit. 316.e
Deus nec fruitur nobis nec proprie vtitur. 300.u
Deus genuit Deum. 301.b
Deus vere habet essentiam & est immutabilis. 302.g
Deus non est dicendus triplex. 306.g
Deus quomodo vbique sit. 313.b
Deus est cômuniter in omnibus rebus specialius tamen in sanctis. ibi.
Deus ubique existens, non variatur qualicunque loci vel téporis mutatione. ibid.
Deus vnica & immutabili sciétia scit simul præsentia oïa, præterita, & futura. 314.e
Deus nil scit de nouo. ibid.
Deus dicitur omnipotés, quia omnia quæ vult facit. 315.b
Deus potest alia & plura facere, & quæ facit omittere. 316.d
Deus est quidquid in eo est.
Deum non esse charitatem causaliter siue effectiue. 306.d
Deus non dicitur oïa quæ vult. 316.f
Deus est vnicum omnium rerum ex tépore creationis principium. 318.h
De credendis siue de regulis fidei Catholicæ. 191.y
Decreti diuisio. 41.r. & eius allegandi modus. 42.p
Decretum quid sit. 41.i
Decretales cur sic dictæ. ibid.
Defectio. 256.K
Desinitio. 263.p
Deliberatiuum genus quid sit & quid côtineat. 195.s
Demonstratio. 263.q
Depositum relictum Apostolis, est vera sacræ scripturæ interpretatio. 141.x
De recta hominis Christiani Institutione. fol. 191.a
Dialectica quid sit. 3. f. & cur stateræ assimiletur. 18.i
Dialectica quod emolumentum afferat ad intelligendas scripturas. 15.a
Dicta & facta præclara cognoscenda, & virtute præditorum exempla sequenda. fol. 22.b
Dilectio Dei respectu creaturarum qualiter attendenda. 300.g
Dilectio amici an sit maioris perfectionis quàm inimici.
Discendum prius & post docendû. 13.s.
Disolutionem corporis sancti desiderauerunt. 133.l
Distinctio excludit confusionem in personis, similiter discretio. 308.e
Diuina essentia maxime simplex. 302.g
Docilitas quid sit. 220.t
Docti à Deo qualiter proficiant. 134.q
Doctores Ecclesiæ quantæ sint auctoritatis. 41.t
Doctrina & auctoritas charitate coniuncta debet esse in oratore. 6.r
Dogma falsum & hæresis quomodo differant. 65.x
Dominis non tantum fidelibus sed & infidelibus quomodo obediendum. 32.s
Dona Spiritus.S. septem.
Donum Spiritus.S. pedibus terit qui fœtidas rabinorum aquas sitit. 141.z
Dubitatio quid sit. 160.c
Dulcedo spiritualis in suo fonte gustatur. fol. 8.z
Duratio quid sit, & eius partitio. 58.o.q

Duratio Angeli & Aeternitas Dei quomodo differant. 58.p

E

Ecclesia sponsa Christi salutarium omnium præceptorum magistra. 19.n

Ecclesia ex Christi promissione deficere non potest. 65.t

Ecclesiæ ministri ministerialiter tribuere possunt Spiritum Sanctum. 304.h

Effictio quid sit. 266.

Egressio quid sit & quot modis fiat. 233.p

Eloquentia sacra exterius incompta apparet, interius mysteriorum sapientia fulget. 44.x

Eloquentia quæ conferat. 2. c

Eloquentia nihil laudabilius. d

Eloquentia philosophorum Reipublicæ ornamentum. ibid.

Eloquētia sine sapientia multum obest. e

Eloquentia quibus rebus cōparetur. 237.c

Eloquentia præcipuè in Paulo desideratur. 28.z

Eloquentiæ præceptis loquūtur etiam qui nunquam didicerunt.

Eloquētiæ summā pauci assequūtur.

Eloquentiæ præcipua pars apposite dicere.

Eloquentes qui existimandi sunt. 5.p

Ephot quid significet. 27.s

Episcopalis muneris difficultas.

Epitheton quid sit. 273.g

Epitheton & Antonomasia qualiter differant. 274.

Epiphonema quid sit. 260.s

Error in rebus naturalibus & si falsa sint dogmata, non hæresis sunt dicēda. 65.x

Error in fide non est hæresis quia ab Ecclesia dānatus, sed quia fidei cōtrarius. 65.y

Esse fore & fuisse in Deo & Angelo quomodo differant. 58.p

Essentialia prædicata quæ sint. 57.r

Essentia nō est genus, aut species, aut persona aut indiuiduum.

Essētia nō est materia, ex qua personæ.

Essentia vna deitatis est in personarum Trinitate. 300.y

Essentia diuina multipliciter per creaturas innotuit. 301.z

Essentia nec est genita nec generans. ibi. c

Essentia non genuit filiū nec essentiā. ibi.

Eua formata est posterius homine & cur de latere viri eiusdemque dormientis. fol. 326.h

Eua de illa costa sine additamēto alterius materiæ formata est. 227.h

Euangelistarum testimonijs confortamur. fol. 8.z

Euangelistæ & Apostoli dum citant testimonia, versionem 70. sequuntur. 141.z

Eucharistiæ sacramentum quibus exhibeatur. 189.s

Euæ animam condidit Deus de nihilo & non de anima Adæ. 327.h

Exclamatio quid sit. 258.r

Exempla non temerè prætermittenda. fol. 135.f

Exempla pænitentum. 234.q

Exemplum vnum diuersè accommodari potest. 133.n

Exercitatio quid sit. 237.d

Exercitia Christiani oratoris. 9. f

Exordij non semper locus. 231.c

Expolitio quid sit & quomodo fiat. 269.s

F

Facundia multis pestifera est. 4. i

Facta & actiones, Gentilium non sectanda sed consilia eorum æstimanda. fol. 22.c

Festorum celebratio apud Indos. 227.f

Fides spes & charitas in scripturis sanctis quomodo reperiantur. 43. t

Fides quomodo ex alienis fulciatur disciplinis. 23.h

Fides quid sit. 63.m

Fides non innititur euidentiæ naturali, sed diuinæ reuelationi. 64.q

Fila diuersicoloria apud Indos erant veluti literæ. 94.b

Filius nec Spiritus. S. est de nihilo sed de aliquo, non tamen de materia. 302.d

Filius non est impotens ad generandum. f.

Filij missio non est facta per loci mutationem. 305.h

Filij missio an semel tantū, an sæpe sit.

Filius semper generatur & semper natus est. h
Filius dicitur natus & procedens, Spiritus Sanctus tantum procedens. 305.h
Filius & Spiritus.S.missi sunt. ibid.
Filius missus est sine Spiritu.S. ibid.
Filius missus est à Spiritu Sancto.
Filius Datus Missus est à seipso. 305.
Filius semel tm̃ missus est in mundũ.
Filius per formam quam assumpsit, seipso non minor dicitur. 305.b
Finalia prædicata quæ sint. 61.f
Finis sacræ scripturæ ĩ quo cõsistat. 135.y
Fons vitæ Christus. 8.y
Fortes & sapientes facit verbũ Dei. 134.s
Fraterna dilectio non est pater aut filius, sed Spiritus.S. 305.c
Fratres primi, qui in India ad Dei cognitionem Indos Induxerunt, quales fuerunt. 213.s
Fructus absque pecunia comedere quid sit. 24.n
Fructus propter abundantiam in India vili venduntur pretio. 209.e
Frui & vti quid & quõ differant. 300.u

G

Generatio diuina est ineffabilis. 302.a
Genitor, genitus, verbũ & imago sunt proprietates. 309.c
Geometria quid sit & unde ortum habuerit. 18.h
Gestus diuersas formas postulat. 237.e
Gloria est intensa, extensa, æterna, perfecta & integra. 76.u
Gloria mundi cito transit. 6.s
Gradatio quid sit & eius vsus. 266.c
Grammatica Rectæ loquelæ rectæque scripturæ scientia. 3.f
Grãmatica est clauis & mater aliarũ scientiarum. 18.h
Gratia quid sit & eius diuisio. 331.h.a
Gratia data est bonis Angelis cooperans. fol. 320. h
Gratia operans & cooperans est vna essentialiter. c.
Græcorum errores. 302. d

H

Hebræi in nouam semper recrudescũt insaniam. 141.t
Hebræorum originalia incorrupta nõ permanent. 142.c
Hæresis est dogma falsum fidei orthodoxæ contrarium. 65.u
Hæresis & dogma falsum quomodo differant. f.
Hieronymus fuit peritus in tribus linguis. f l. 138.i
Historica expositio quæ sit. 143.i
Hypallage quæ sit. 255.g
Hyperbole quæ sit. 276.r
Hypostases differunt numero. 306.f
Hypostasis nomen cautè vtendũ. 308.h
Homo extra paradisum creatus in paradisum translatus est.
Homo ratione Angelis fit totius. 3.i
Homo studiosus septẽ habere debet. 20.r
Homo qualiter indigeat Angelica custodia. 70.t
Homo uel secundum corpus uel secũdũ animam consideratur. u.
Hominis corporis mẽbrorũ diuisio. 71.y
Hominis partes principales quæ sint.
Hoĩs ossa, nerui, cordæ, venæ quot.
Hominis dignitas quanta sit. 15.y
Hominem ad imaginem Dei creatũ quid sit. 69.q
Homini viuere sine peccato difficile est, nisi gratia Dei adiutus. 70.s
Homine nõ est simpliciter fruendũ. 360.u
Homines dare nõ possunt Spiritũ.S.
Homines in India notantur. 200. n
Hominis tria bonorum genera. 331.c
Humanæ conditionis vilitas. 75.r
Humilis rusticus præferĩ Philosopho. 6.r

I

Icon quid sit. 277.x
Idolorũ cultura omnis mali causa. 218.r
Imagines vndè sumantur. 92.r
Imago quid sit. 90.g
Imaginum figra. 89.f
Imagines ordine sunt collocandæ. 90.h
Imitatio quid sit. 237.
Inductio quid sit. 281.q

Indi Imaginibus vtuntur. 93.x
Indi à quibus peccatis caueant. 139.x
Indi qũo præparanť ad cõfefsiones.213.z
Indi qualiter commoti funt ad fidem amplectendam. 205.m
Indi in fuarum actionum principio diuinum implorant auxilium. 186.d
Indi qualiter feftiuitatibus interfunt. e.
Indi quanta auiditate ad audiendum facrũ veniant. 185.b
Indi in largiendis Eleemofynis liberales. fol. 190.t
Indi hieroglyphicis literis utebanť. 93.y
Indi qualiter matrimonio coniungantur. fol. 219.a
Indi plures habebant vxores tempore fuę Infidelitatis. 220.d
Indorum cura inconficiendis teftamentis. fol. 187.i
Indorũ ephemerides & anni diuifio. 94.b
Indorum fedendi modus. 93.z
Indorum controuerfias qualiter fratres audiant & definiant. 219.v
Inferni confideratio. 161.f
Infirmorum portandi modus. 222.l
Informatio Indorum. 210.
Ingenitus relatiue dicitur. 309.d
Iniuriarum remittendi modus apud Indos. fol. 187.m
Ironia quid fit. 276.b
Infinuationis præcepta. 231.h
Inftituta allegatur & quomodo. 43.r
Inftrumenta muficalia apud Indos. 227.h
Inftrumentis naturalibus & ad bonum & ad malum vtimur. 73.g
Interpretatio facræ fcripturæ eft depofitũ relictum Apoftolis à domino. 141.x
Interpretatio quid fit. 263.o
Interrogatio quid. 257.n
In trinitate nulla diuerfitas,fingularitas,uel folitudo fed unitas & trinitas. 307.d
Iubilei tempore quomodo fe habeant Indi. 187.m
Iudæi & Iudaizantes faciunt vt prophetæ nihil minus fint quàm prophetiæ. 141.x
Iudæi quotidie legũt.f fcripturam fed pofitum eft velamen fuper cor eorũ. 143.h
Iuditium triplex.193. i. eius dies terribilis. 75.s
Iudicio & veritate ornatus debet effe orator. 27.u
Ius canonicum quid fit. 41.i
Iuris ciuilis allegandi modus. 43.q

L

LAnguentum Indorum fides. 222.m
Latria quid fit,& qualiter Chrifto debeatur. 343.a
Laudis vel vituperij argumenta vnde fumantur. 199.i
Laus equitum noui orbis. m
Lecta fedulo animo reuoluenda. 97.o
Lectio facrorum librorũ quid cuique conferat. 135.x
Lectionis facræ fcripturæ geminus fructus. 46.h
Lectio facræ fcripturæ quibus in vtilis fit. fol. 19.o
Letitia atque triftitia quafi cibus dulcis & amarus eft animi. 75.s
Librorum facræ fcripturæ partitio & differentia. 127.l
Librorum facræ fcripturæ numerus. 103.i
Librorũ facræ fcripturæ locatio. 103.
Librorum Magiftri fnĩarum locatio.299.r
Liber feudorum allegandi modus. 43.r
Libri sãcti fimplici fermone fcripti sũt. z
Liberum arbitrium cogi nõ poteft per potentiam creatam. 70.r
Liberum arbitrium quomodo fit cito mobilis & vertibilis.
Liberũ arbitriũ multa habet inclinãtia.
Libero arbitrio Deus duplicem gratiam confert. 331.
Liberum arbitrium apud Philofophos quale. 330.f
Liberi arbitrij conditiones.
Licentia quid fit. 261.g
Licet omnia fint in Dei fcientia, nõ tamẽ dicuntur effe in eius effentia. 313.a
Lignũ fciẽtiæ quid & cur fic dictũ.
Linguã Indorũ qũo perceperũt frẽs.226.c
Literalis fenfus quantum conferat. 136.b
Literalis fenfus quis fit. 142.e
Locandi modus. 104.o.124.299.

Loci alicuius descriptio à quibus potissimè sumatur. 201.r
Locus quid sit, 89.f.101.K
Locorum distributio & diuisio. 98.s.z
Loca fictitia faciliter fiunt. x.
Loca artificiosa. 99.z
Locatio sotiorum B.Francisci. a
Loca alia vniuersalia, alia particularia. fol. 101 K
Loca quomodo eligenda. l.
Locorum numerus & cõsignatio. 102.e.h

M

MAgna debet esse eloquentia, quæ in initio placeat. 24.l
Magnitudo in diuinis quomodo accipiatur. 57.m.58.n
Magnitudo quadruplex. o.
Mala culpæ Deus fieri non vult, non vult tamen ea non fieri. 317.
Mala non dicuntur esse in Deo. 313.a
Mali bonos persequuntur. 131.e
Malum multiplex.
Martinus de Valentia eodẽ anno quo maledictus Martinus Lutherus suum virus emittere cœpit se ad fidem dilatandam accingit. 223.p
Materia rhetorices quæ sit. 54.z.55
Mater vera Dei & hominis fuit B. Virgo. 343.c
Mathematicæ sciẽtiæ cur sic dictæ & eius consideratio. 18.i
Matrimonij institutio conuenienter facta. 369.c
Matrimonium quo consensu causetur & inter quas personas. 370.e
Matrimonij impedimenta. 372.e
Matrimonium verum fuit inter Mariam & Ioseph. 370.f
Meditatio Gehennalis supplicij. 161.i
Mediator Dei & hominum Christus.
Mendatium quid sit, & quotuplex & quale peccatum. 355.c
Mendacij genera. 355.c
Meritum quid sit & qualiter meruit Christus. 346.e
Metaphysici consideratio. 18.i
Metaphoricus sensus. 143.f
Metalepsis quid sit. 274.K
Metaphoræ uis. 272.c
Metonymia. 273.e
Miracula fiunt in India. 213.z
Missæ quanta solemnitate celebrentur. fol. 180.q
Mysticus sensus quis sit. 144.m
Monasteria & hospitalia Indi ædificasse.
Mores dicentis sunt quæ persuadẽt. 131.d
Mors non formidanda.
Morte Christi & à peccato & diabolo liberamur. 346.h
Mortuorum sepeliendi modus. 221.h
Mundus unus est. 5.q
Mundus propter hominem factus. 319.a
Musica quid sit & cur sic dicta. 18.i
mutua patris & filij obligatio. 241.s

N

NArrationum species duæ. 231.d
Narrandi ratio cuique tria propria. fol. 232.e
Nasci & procedere distinguuntur. 304.f
Natiuitatis Christi consideratio. 342.h
Naturale quid sit.
Naturalis est productio filij. 302.e
Natura & persona idem sunt. 312.e
Nomen personæ multipliciter dicitur. fol. 108.g
Nomina numeralia non ponunt aliquid in diuinis, sed remouent. e.
Non omnis voluntas quæ non vult quæ Deus vult, est mala: vel quæ vult quæ Deus vult est bona. 317.d
Nostrorum quorundam negligẽtia. 186.e
Nouum testamentum cur sic dictum & quid contineat 127.i
Nouũ testamentũ est perfectio veteris.
Numerus electorum nõ potest augeri vel minui. 314.g

O

OBiectum fidei spei & charitatis quid sit. 63.l
Obstinationis Dæmonum vnde sit. 378.
Odium Dei qualiter contingere potest.
Omnipotens & omnipotentia qualiter dicuntur. 315.b

Omnes

Omnes Philosophiæ & Theologiæ partes oratori Christiano necessaria. 12.K
Onomatopæia quid sit. 274.h
Optima prolis habendæ medicina. 246.K
Oppositio quid sit. 222.u
Oratoris officium est docere, mouere & delectare. 237.b
Orator perfectus quis. d.
Oratio tota affectibus aspergenda. 238.h
Orator quid, & qualis sit. 2.b
Oratorem nisi virum bonum esse nō posse. 2.c
Oratio cibus est animi. 2.e
Orator perfectus omnes animi virtutes habere debet. 4.K
Orator perfectus nondum inuentus. 4.l
Oratorem malum exiciosum esse. 4.l
Oratoris perfecti vis. 4.n
Oratorem oportet non modo delectare sed & docere. 4.o
Orator Christianus quantus qualisque sit. fol. 5.p
Ouiculam quomodo Christus proprijs humeris portauerit. 7.x
Oratio quantum præstet ad sacræ scripturæ intelligentiam. 12.p
Orator septem liberales artes callere debet. 15.z
Ordo necessarius in scientijs. 41.h

P

Paradisus, locus corporalis, typum gerebat Ecclesiæ.
Parabola uel paradigma quid. 277.x
Paræmia quid. 275.p
Paréthesis seu interpretatio quid sit. 267.i
Partitionum præcepta nequeunt certis regulis comprehendi. 275.q
Pastor qui dignus sit. 6.u
Pastor verus & bonus Christus. 7.x
Pastoris officium.
Pastores ociosi taxantur.
Pastorū animis quæ insita debēt esse.
Pater filium non diligit ea dilectione quæ ab vtroque procedit. 311.
Pater non est sapiēs sapientia genita.
Pater & filius diligunt se amore notionali.
Pater genuit filium de sua substātia. 301.d
Pater est potens gignere potentia quæ est in filio. 1.
Pater est auctor processionis Spiritu Sancti. 304.e
Pater non dicitur missus. 305.h
Pater nec volūtate nec necessitate genuit filium. 302.d
Pater filium natura non voluntate genuit.
Pater & filius sunt principium Spiritus Sancti. 310.e
Pater est principium totius diuinitatis.
Patris & filij mutua obligatio. 241.s
Paulus ab eloquētia Mercurius vocat. 30.i
Paulus & Barnabas à signis editis Deos esse credebant.
Peccati definitio multiplex. 335.b
Peccatum Adæ in omnes transit. 333.a.c
Peccata communia Indorum. 190.x
Pænitentia quid sit & quomodo necessaria. 363.d
Pænitentiæ sacramentum administratio & ritus. 218.c
Periuriū quid & quot modis fiat. 356.e.f g
Periphrasis quid. 269.p
Permissio quid. 261.f
Personæ sunt coæternæ. 303.a
Personarum vna est naturalis essentia cum distinctione earum. 302 h
Persona est nomen substantiæ. 307.d
Personæ nomen significat essentiā in supposito. 308.q
Personarum pluralitas est in diuinæ essentiæ vnitate. 300.y
Personarum trinitas est sine diuersitate & singularitate.
Personæ nobis innotescunt attributis suis.
Philosophis non est concessum videre ea, quæ mentem & sermonem nostrum excedunt. 19.p
Philosophorum dicta tanquam ab iniustis possessoribus vendicanda. 21.x
Philosophiæ definitio. 15.a
Philosophiæ studium eget moderatione. fol. 132.e

Pōtificis opera, vt aut à Deo discat legendo scripturas.s. aut populū doceat. 26.o
Populi descriptio. 209.f
Possibile & impossibile quid. 194.p
Potentia generandi non dicit quid. 302 f
Potentia patri, sapientia filio, & bonitas Spiritui.S.tribuitur. 312.f
Potestas quid & quotuplex sit & quomodo intelligatur. 59 s.t.v.x
Prauis assuescere sermonibus quantum noceat. 23.f
Præclara gesta præclaris indigent oratoribus.
Præcepta quot sint. 355.a
Prædicamenta nouem. 73.l
Prædestinatio & præsciētia differūt. 314.q
Prædestinationis & reprobationis duo effectus.
Prædicata Dei sunt.9.& cur sic dicta. 57.i
Prædicata causalia quæ sint. 59.r
Prædicatorum Encomia. 9.e
Prædicatores quibus rebus comparent. 8.a
Prædicatoris officium. 31.p
Prædicator rōnē reddet doctrinæ suæ.
Prædicator ab omni specie mali abstinere & à suspicione mala carere debet.
Prædicatores quid docere debeant. fol. 32.& 33.
Prædicatores certa tantum doceant.
Præscientia stat cum contingentia rerum. fol. 313.d
Principium est ad aliquid. 310.e
Principijs obstare quàm vtile sit. 197.a
Prooemium seu exordium quid & quomodo comparetur. 228.n
Prooemijs species quot, & eius causæ.
Prooemium quomodo prætetur.
Prooemij tempora, vsus & officia.
Probatis scriptoribus quantum auctoritatis deferendum sit. 23.f
Prolis habendæ optima medicina. 240.K
Pronunciatio qualis debeat esse. 203.e
Proprietates sunt personæ. 311.d
Proprietates sunt diuina essentia.
Proprietates in Deo non dicuntur secundum substantiam, nec secūdum accidēs, sed secundum ad aliquid. 309.a
Prudentia prædicatorum per canes designatur. 8.a
Prosopopæia quid. 265.z
Prouidentia diuina vbique infusa est. 217.
Pudicitia & castitas maxima mulieris dos. fol. 242.y
Punctus sine fluxu non explicatur. 57.l

Q

QValitas quid sit.
Quantitas quid sit.
Quomodo puniebantur Medij apud Indos. 220.c
Quatenus indulgendum amicis. 132.g
Quid prætendere debeat orator. 9.f
Qui posthabitis doctoribus Ecclesiæ foetidas rabinorū aquas sitit, donum Spiritus Sanctus pedibus terit. 141.z
Quomodo aliquando tacendum. 132.h

R

RAbinorum expositiones sunt somnia fol. 140.t
Rabinorum interpretationes sunt deliramenta. 141.u
Ratio seminalis incosta Adæ id non habebat, vt ex ea ita fieret mulier: sed tantum vt ita fieri posset. 299.z
Rationale quid sit. 27.s
Ratiocinatio quid sit. 277.c
Rhetorices definitio. 3.g
Rhetorices Christianæ definitio. h.
Rhetorica est dialectica dilatata. g.
Rhetorica alia philosophica, alia adulatoria.
Rhetorices ornamenta reperiuntur in scripturis.s. 16.g
Rhetorica aliarum scientiarum ornamentum. 18.h
Rhetorices Christianæ Magistra.S. Mater Ecclesia. 19.n
Rhetorica docet & iusta persuadere & horum contraria fugere. 24.i
Rhetorices artis apparatus. 45.d
Rhetorica quomodo persuadet sed non docet. 34.b
Rhetor non semper persuadet. 32.K
Rhetorum est agere verbis. 34.b.37.o
Religiosorum mutuus amor quantum ualeat

leat in Indijs. 213.y
Religiosi quantæ æstimationis sint apud Indos. 190.u
Religiosorum perfectio in Indijs. 224.r
Religiosis in Indijs nulla quies. 210.r
Religiosi qualiter pondus diei & æstus portant. 213.x
Religiosorum cura in Indijs 185.a.222.n
Reprobatio sed non prædestinatio sub merito cadit. 314.h
Requisita in commouendis affectibus. fol. 239.K.i
Requisita ad sciendum sacrã scripturam. fol. 45.d
Res quid sit.
Restitutionis modus singularis apud Indos. 187.i
Reticentia quid sit. 256.K

S

Sacerdos per claues spirituales soluit. fol. 366.
Sacerdos quilibet accipit vtranque clauẽ. fol. 367.
Sacerdos sicut bonus & malus conficit. fol. 363.b
Sacerdos ad transubstantiationem requisitus. 362.f
Sacerdotes legentes comedias culpantur. fol. 46.h
Sacerdos non corpus Christi verum, sed species panis frangit. 363.a
Sacerdotis munus est prædicare. 24.m
Sacerdos quomodo irã oculti Iudicis contra se exigit. 26.p
Sacramẽta nouæ legis sunt septem. 358.e
Sacra scriptura cur obscuritate plena. 45.c
Sacra scriptura quomodo à Gẽtilium differat literis. 44.u
Sacra scriptura est fluuius planus & altus. fol. 46.i
Sacra scriptura semper in manibus habenda esset. g.
Sacra scriptura quando cibus & quando potus.
Sacra scriptura thesauro confertur. 33.x
Sacra scriptura consistit in speculatione & praxi. 129.t
Sacra scriptura cur per partes subiectiuas non diuidatur. q.
Sacra scriptura subtegmine summa sacramenta & mysteria continet. 139.o
Sacra scriptura omnibus est accommoda. fol. 135.t
Sacræ scripturæ cognitio quibus modis facilis plana & iucunda fiat. 134.q
Sacræ scripturæ conuenit quod sit pura. fol. 126.e
Sacræ scripturæ nomina. f.
Sacræ scripturæ vis & efficacia. 129.K
Sacræ scripturæ vtilitas. 44.z
Sacræ scripturæ effectus. y.
Sacræ scripturæ studiosis tria sunt necessaria. 20.r
Sacræ scripturæ cognitio quomodo facilis fiat. t.
Salutatio paruulorum in India ad religiosos. 190.u
Sancti Hypoliti solẽnizatio Mexici. 205.o
Sapientia duplex creata & increata. 60.x
Sapientia diuina qualiter accipiatur. y.
Sapientiæ creatæ definitio. z.
Sapientia & scientia quõ differant.
Sapiẽtia est emanatio claritudinis Dei. a.
Sapientia hominis consistit in cognitione Dei. 20.q
Sapiens aut beatus audiat Dei uocem oportet. 19.q
Sapiẽti nihil alienum nisi quod virtuti incongruum. o.
Sapientiæ secularis typus in Deut. quomodo describatur. 22.a
Scientia, prouidentia, prædestinatio, differunt secundum rationem, sed sunt unum re. 312.h
Scientia simplex intelligentiæ in Deo nõ est causa rerum, neque res sunt causa Dei. 313.d
Scopus sacræ scripturæ. 129.r
Scripturæ auctoritas quanta sit. 12.p
Scripturarum eloquia diu terenda sunt. fol. 46.f
Sententiæ & prouerbia vt exempla tractari possunt. 134.o
Sermo diuinus oẽs ĩ se habet delitias. 46.f

Sexri allegandi modus. 42.p
Sextuplicia ſunt nomina quæ Deo tribuũtur. 307.b
Secundum ſubſtantiam.
Signum quid ſit & eius genus multiplex. fol. 299.z
Significatio ſeu Emphaſis quid. 264.x
Similiter cadens & ſimiliter deſinens quid ſint & quomodo differant. 254.255
Sine libris & pietatis ſtudio non ualemus ſacram ſcripturam intelligere. 13.s
Synecdoche quid ſit. 274.l
Socratis accuſatores qui fuerunt. fol. 131.a
Socrates philoſophicè potius quàm Chriſtianè mortuus eſt. d.
Solus pater eſt Deus non conceditur. fol. 307.h
Solus filius dicitur ſapientia genita vel nata. 311.b
Spes qnid ſit. 63.m
Spiritus .S.procedit ut amor à patre & filio. 303.b
Spiritus. S. à patre & filio ſimul procedit.
Spiritus. S. nomen eſt commune & proprium. c.
Spiritus. S. non prius nec plenius à patre quàm à filio procedit. 304.d
Spiritu.S.procedit & mittitur à patre per filium.
Spiritus Sanctus nec natus, nec filius dicitur. e.
Spiritus Sanctus nec genitus nec ingenitus debet dici.
Spiritus.S.proceſsio duplex. g.
Spiritus.S.Miſsio, ſiue eiuſdem donorum collatio eſt temporalis.
Spiritus Sanctus & dona perſonaliter datur.
Spiritus Sanctus non ſolum à patre & filio, ſed à ſe ad crearurã mittitur, & procedit. 305.h
Spiritus.S. miſſus eſt dupliciter. a.
Spiritus.S. viſibili ſpecie miſſus eſt.
Spiritus Sanctus non dicitur minor patre propter creaturam in qua apparuit ſicut filius. b.
Spiritus.S.eſt amor ſiue charitas. c.
Spiritus.S.dum ſacras dictaret literas omnis & ætatis & conditionis hominis ſingularem habuit rationem. 33.x
Spiritus Sanctus nobis inuiſibiliter immittitur, cum per eum Deum & proximum diligimus. 305.c
Spiritus.S.non augetur vel minuitur in ſe, ſed in creatura.
Spiritns Sanctus dicitur datum à temporali proceſsione, ſed donum ab æterna. fol. 306.e
Spiritus Sanctus per proceſsionem æternam non tantum accepit vt eſſet donũ, ſed & eſſentia.
Spiritus Sanctus vt donum, refertur ad patrem & filium: ut datum ad nos & ad eum qui dedit.
Spiritus Sanctus proprietate dicitur donum Dei. 309.a
Stans vel iacens audire, quid ſit. fol. 36.m
Studia hominum uaria. 6.s
Studium liberalium diſciplinarum non eſt Chriſtianis inutile aut à ſcholis explodendum. 21.z
Sublatis futuris adhuc præſcientia in Deo manet. 313.h
Subiectio quid. 258.r
Summa eorum quæ requiruntur ad commiſerationem mouendam. 240.p

T

Templorum noſtrorum in India deſcriptio. 209.g
Templorum ornatus. 227.i
Teſtamentorum diligẽtes eſecutores ſunt Ind. 187.K
Teſtimonia ex inimicis deſumpta digna ſunt ad probandum. 23.
Tintinabula & tyara quid ſignificent. fol. 26.
Theologia aut de rebus aut de ſignis eſt. fol. 229.t
Translatio Hieronymi. 138.i
Translatio Bibliorum quot & quibus tempori-

poribus fuerunt. 137.f
Translatio vulgatæ tantæ veritatis est, ut una è multis canonica & authentica asseratur. 139.m
Transitio quid sit. 266.f
Tres potentiæ animæ quomodo dicuntur vna essentia. 301.a
Tres personæ non sunt tres Dii. fol. 308.e
Tres personæ non dicuntur tres essentiæ.
Tres proprietates personarum sunt. fol. 309.h
Tres personæ non dicuntur esse tria, sed vnum principium. 310.e
Trinitas potentiarum humanæ mentis Trinitatem personarum ut imago representat. 301.a
Trinitas potentiarum & trinitas personarum in quibus conueniant vel dissentiant.
Trium personarum potentia indifferés est. fol. 306.h
Tropus quid sit. 272.a
Tropologica expositio. 146.u

V

Vera sacræ scripturæ laus. 126.d
Vera Christi sequela. 204.i
Verbi Dei proclamatoris quis finis. 9.c
Veritas se habet vt finis sapientiæ. fol. 63.o
Veritas alia Theologica, alia Physica, alia Ethica.
Veritas Theologica est veritas fidei, cuius contrarium est hæresis. 64.p
Veritates omnes in canone Bibliorum cõtentæ sunt veritates Theologicæ.
Veritates aliquæ naturaliter aliquæ super naturaliter notæ. q.
Veritas Catholica est veritas reuelata à Deo. q.u
Veritates Catholicæ ex natura rei sunt immutabiliter veræ. 65.u
Verus Dei cultus consistit in fide, spe, & charitate. 26.K
Verum à falso Dialectica & Logica discernit. 18.i
Versiones Bibliorum licet uerbis desidere videantur re tamen & sensu perfectè cõueniunt. 138.l
Vestes communes summi sacerdotis. 4. & quid significent. 26.q
Vestigium Trinitatis in creaturis quomodo innotuit. 301.a
Veteris & noui testamenti libri quomodo differant. 128.p
Vetus testamentum est prophetia noui. fol. 127.h
Vino inebriantur male intelligentes sacrã scripturam. 46.g
Violatio quid sit. 283.x
Virtus quanto eminentior, tanto persecutionibus obnoxia. 132.l
Virtus est principium omnis operationis. fol. 62.f
Virtus communiter sumpta est quædam mentis dispositio qua mens rationi consentit. 62.g
Virtus olim sola fortitudo dicebatur. 62.h
Virtus variè nominatur & apud sanctos & apud Philosophos. 62.g
Virtus est medietas duarum militiarum. fol. 62.g
Virtus Theologica quid sit secundum Gersonem & quomodo accipiatur. 62.h.i
Virtus Theologica quomodo distinguatur à morali. 62.K
Virtutum Theologicarum obiecta immediata sunt complexa. 63.l
Virtutes non omnes Theologicas & diuinas nominamus. 63.m
Virtutis excellentiam notat 63.n
Virtutibus non est fruendum. 300.u
Visio Dei absconditis oculis fit. 20.s
Vita scientiam præcedat. 4.n
Vitiorum connexio. 197.d
Vna persona non est maior alia, nec duæ sunt quid maius quàm vna. 306.f
Vna tantum est sapientia patris. 311.b
Vnctio extrema quid sit.
Vnctio vera in sacra scriptura. 135.t
Vnitas quomodo potest esse omnis numerus. 37.i

Vnitas, Aequalitas, & Aequalitatis concordia sunt proprietates. 311.h
Vnus Deus trium personarum non dicitur. 312.f
Vnum dicitur de tribus personis sed non vnus aut vna. 311.a
Voluntatis Dei, qui est omnium causa, causa non est quærenda. 316.g
Voluntas Dei efficax in homine semper impletur. b.
Voluntas Dei beneplaciti semper impletur. h.
Voluntas Dei bona, mala hominum voluntate impletur. d.
Voluntas est appetitus boni cum ratione. fol. 60.b
Voluntas completa non est nisi de possibili. 60.b
Voluntas alia Diuina alia humana. 61.b
Voluntas diuina accipitur pro diuina essentia. 61.b
Voluntas Dei distinguitur in voluntatem beneplaciti & signi. 61.c
Voluntas diuina est prima regula omnis iustitiæ. 61.c
Volũtas Dei diuersimode accipitur in scriptura. 61.d
Voluntas beneplaciti est antecedens & consequens. 61.d
Voluntas signi est quintuplex. 61.d
Volũntas & potestas sunt principia actuũ humanorum. 61.e
Vtilitas magna in cognitione regularum sacræ scripturæ & in eius loquendi forma. 126.d
Vulgata alijs significantius S. Sancti mentem ezplicat. 136.b
Vulgus quàm sit facilis. 133.m

FINIS TABVLAE.

TYPOGRAPHVS AD PIVM LECTOREM.

NE mireris (pie lector) si in hoc opere tot errata corrigenda inueneris, Non enim nos illud incepimus, sed misericordia moti, ne opus tanti viri, ac tanti momenti imperfectum maneret ea diligentia qua potuimus: à littera D D, ad colophonem vsque perduximus. Vale.

ERRATA EMENDANDA:

QVAE LICET LECTOR IPSE POTVISSET CORrigere, quandoquidem, prout in plurimum, nullius sunt momēti: illa tamen corrigere placuit, primus numerus paginam demonstrat: l, lineam. Numerus qui sequitur, lineæ numerus est. Quando uero est in eadem linea dictionem corrigendā tantum ponimus.

IN Epistola Sanctissimi linea vltima paginæ secundæ. vertandā vertendam. Pag. 3. linea 16. significani, significant li. 21. vitæ, vite. Pag. 4. lin. 20. legere tegere. p. 6. lin. 1. multis, nullis. lin. 2 uirtutibus, deficit, Possibilitas. Inopere f. 3. lin. 3. dilucudissime, dilucidissime, lin. 33. Extrinsecus. lin. 13. sacrmantorum sacramentorum. 14. Denique, Deique. 33. deberet. 12. l. 35. ad sacras. Deest conciones. 20. l. 14. fecimos, fecimus. 22. l. 14. fero, ferro. 26. lin. 2. dicere, discere. 31. l. 29. flecteat, flectat. 34. l. 1. lagis, largis. l. 14. negare. 36. lin. 33. cecidi, cecidit. 40. l. 34 quadam, quodam. 43. l. 31. chritatem, charitatem. 44. l. 1. ostentione, ostensione. l. 15. apparet. 45. l. 15. diuturna, diurna. 23. vt vilescant, ne uilescant. 51. l. 31. Illiterat, Illiterati. 52. l. 24. Imperetorio, Imperatorio. 58. l. 14. uirum, uirium. l. 22. simpliciter. 63. l. 3. Theologicarum, Theologarum. 64. l. 40. euidentis, euidenti. 66. l. 12. refert, refertur. 67. l. 24. vniuersos, vniuersosque. 161. complectitur. 68. l. 19. facilititum, facilitatum. 70. l. 19. preficiendum, proficiendum. 71. l. 24. pices, pisces. 72. l. 25. tractabuntur, tractabitur. 78. l. 40. fiat, fiant. 79. l. 5. interpretur, interpretetur. 80. l. 15. Ecclesia, ab Ecclesia. 82. l. 21. bipertia, bipertita. 85. l. 26. suscitetur, suscitet. 86. l. 9. uidetur, uideretur. 88. l. 1. ratiocinatiuam, ratiocinatiua. 89. l. 40. spicca, spica. 90. l. 10. simili, similes. 15. reposcat. l. 25. perire. l. 30. idoneitatem, (deest) se prius præpararet. 91. l. 23. memorię, memoriam. l. 38. subtrahitur. 92. l. 11. locus, locum. l. 12. materiam. 30. syllabarumque. 93. l. 12. literis, (deest) sint. l. 25. effigiem. 94. l. 9. toto, tuto. l. 21. superioribus. l. 26. potentia. 95. l. 10. decalegus, decalogus. l. 23. dignaretur. l. 26. possset. 97. l. 10. ul, ut. 98. l. 31. hic, hec. 99. l. 18. ut enimuero, enimuero, ut. l. 20. columnæ, cameræ. l. 28. Asisiatem. l. 30. Egidij, deest, qui fuit. l. 32. ordinis. 100. l. 11. irationalis, irrationalis. l. 15. nonnullę. l. 34. nouellarum. 101. l. 15. modus, modum. l. 40. interuallis. 104. l. 11. Mosayce, Mosayci. 106. l. 38. habitus, habitu. l. 40. figura. 108. l. 23. Hostium, ostium. 109. l. 19. columnæ, columnas. l. 20. contentos. 110. l. 37. pyramis. 111. l. 28. uele, uelle. 37. perseuerantia. 112. l. 3. palio, pallio. 116. l. 7. psalendum, psallendum. l. 41. genus. 117. l. 5. curas, curationes. l. 19. cautelę. l. 20. Cantici. 119. l. 15. iniustæ, incuctę. l. 18. Epistolas. 120. l. 4. tonitruus, tonitruum. l. 25. columnas. 121. l. 22. redditum, reditum. l. 30. & 31. adamas, malleis. 122. Niniuæ, Niniue. 123. l. 29. equilonaris, Aquilonaris. l. 33. Antichristi. 124. l. 21. gerarthes, geratithes. l. 9. Pyramidis. 127. l. 35. canon, canonem. 129. l. vltima mouet, mouent. 131. l. 18. collendo, colendo. 132. l. 21. atque, & quę. 135. l. 20. vt quidem, ut quid enim. 136. l. 11. subministrarent, subministrent. l. 34. facit 137. l. 35. Ephesi, Ephesij. 138. l. 6. quoque, quæque. l. 16. asteriscis. l. 33. quòd nostra, deberet. 141. l. 2. annilcs, aniles. l. 23. pluries. 144. l. 24. siue, secundum. 27. tropologica. 150. l. 21. nemini, memini. 27. corporis. 151. l. 9. procliue, in procliue. l. 11. non est. l. 36. profluere. l. 42. dicendum. 152. l. 21. operto, aperto. 22. genus, tempus. 154. l. 18. incidit, indicit. 159. l. 10. quarta, quinta. l. 16. conabimur. l. 28. flendum. 160. l. 40. humanitatem, humanitate. 161. l. 28. quod, q;. l. 34. quisquis. 162. l. 3. maximum, maximam l. 5. spectandam. l. 17. rami. 163. l. 22. pleraque, Adde, quæ. l. 32. Nam. Quæ. 163. l. 28. Potest. adde, Primò. l. 42. deputatus. 165. l. 1. absit, abijt. l. 4. quatenus, interius. l 9. Ecclesiæ, abundat. Decubam, decubans. l. 34. post. 166

l. 28.

ERRATA.

l.28. Theologus, Theologum & cætera. 167.l.13. In quocque. in quoue. Excreuerit, exeruerit. l.24. uel posita, positione. l.41. magnificentius. 168.l.1. nec, adde, non. 169. l.9. promeridiano, pomeridiano. l.18. excelsissimæ. l.36. columnellis. 170.l.3. aspides, iaspides. l.24. sicui, sicuti. l.28. hominem. l.30. solemnibus. 171.l.33. dum reuera, pere grinis. 34. peregrinis, dum reuera. 174.l.19. flagitijs, adde, quibus. l.21. nouaculis. l. 41. perpetuos. 175.l.14. rescipere, recipere. l.20. iauctori, ab auctore. l.39. degistis. 176.l.6. Gerarcuam, Gerarchiam. l.25. regnabant, regebant. 177.l.8. defetiscuntur, defatiscunt. 178.l.8. sedes leuetur. l.40. à peccatis. 180.l.9. gloriosis, gloriosius. 181. l.6. cum in, in superfluit. l.22. opprimimini. 182.l.22. potest, adde, quàm quod. l.25. reliquerit. 185.l.34. infestiuissimus, infestissimus. 186.l.2. ni, in. 187.l.14. distingunt, distringunt. 188.l.4. angelos, angeli. 189.l.25. in, abundat. 190.l.15. desciscat. l.29. ut vel, ut si uel. 191.l.4. suo munere, sui muneris. 192.l.15. iniustititia, iniustitia. l.28. bene. 193.l.16. dominationis, damnationis. l.20. carnoten. 195.l.13. Quamquam. l.31. inuestigamus. 196.l.39. postq;, potestq;. l.40. laxetur. 197.l.2. occumbant, occumberent. 198.l. habet, quod habet. 200.l.23. bonitatem, bonitatis. 201.l.1. didiscerit, didicerit. l.7. demonstratur. 202.l.2. affluus, affluas. l.4. degeneres. l.8. plures & maiores. 203.l.7. aliæ, alia. l.26. comiter. 104.l.40. milites, militis. 205.l.5. deffecti, affecti. l.15. contemptu. 208.l.10. snscipit, suscepit. l.19. nitidissimo. l.33. locorum. 210.l. 36. prędicari, prædicare. 212.l.8. simpliciter, similiter. l.16. vestibulis. l.18 Cypressi, Malum punici corrige. l.20. Instar, abundat: 221.l.24. Cantatorum, cantorum. 28. holoserica. 222.l.2. religiosum, religioso. l.4 recitant. l.30. allijs. 226.l.9. daponunt, deponunt. l.14. alij, leuetur. 229.l.36. ijs, is. l.37. incertus. 230.l.2. opere, operum. l.4. officere. l.12. sunt. l.13. habent. ibid. cum, alia. l.15. esse, sunt eo. 231.l.11. quem, qui. 232.l.9. Quares, quare. l.11. hiatu. l.17. Quorsum. l.32. insigne. l.39. immani crudelitate. 233.l.10. vindicta, uindictam. l.34. qui, lebefecati. l.40. merore. l.41. conseruũ. 234.l.2. partices, participem. l.3. scio, socio, & ministro. l.11. dissidij. l.14. dedit. 235. l.12. inferi, inferri. l.15. distributarum. l.37. testimonia. 236.l.21. adhiberi. 237.l.12. polliciendo, pelliciendo. l.14. In sententijs, vrbanis, adde, requiritur. l.18. præceptionis. l.19. iuuat. l.37. tristia. 238.l.12. solecismorum. l.16. eos. l.37. auditorum. 239.l.17. circunstantias. 240.l.4. malefica. l.36. multasque. 241.l.12. obsequendi. 242.l.5. orthę, ortę. l.35. quod adde, me. l.35. matre, adde, ditare. 243.l.39. arta, orta. 244.l.12. lauicanam, laureanam. l.28. monstruosus. l.34. nubere. 245.l.31. opulentiam. l.36. rationem. 246.l.5. conceptione. l.17. viro. 248.l.4. coniugatę. 250.l.3. confirmatio. 254. l.35. visibilia, vasa. 256.l.24. Quos. 257.l.25. imitanda. l.29. fractus. 358.l.16. reliquum, relictum. l.32. æterni, eremi. 259.l.13. laceratis, laceraris. l.29. cogitationes. l. 35. vrbis. l.39. autem, leuetur. 260.l.11. efferenda. l.15. ipsam. 264.l.19. exasperauit. 266.l.1. Effictio. 301.l.31. fides, fides. l.38. sapiens. 305.l.2. operat, opera. 306.l.29. pater, patet. 307.l.2. & eo. 324.l.4. vnires, vnius.

SERIES CHARTARVM.

a b A B C D E F G H I K L M N O P Q R S T V X Y Z.

AA BB CC DD EE FF GG HH II KK LL MM NN OO PP QQ RR SS TT VV XX YY ZZ.

AAa BBb CCc DDd.

Omnia ſunt integra folia, præter b, folia & ſemifolia, & N, ſemifolia cui memoriæ localis figuras adiungimus, & Y, & Z, in quarum medio in prima eſt immanium ſacrificiorum figura in ſecunda ſunt figuræ Hierarchiæ ſpiritualis & temporalis, & poſt E E, adiungitur figura Matrimonij & Mechorum, & P P, vbi ponitur locatio totius Magiſtri ſententiarum.

P E R V S I AE,

Apud Petrumiacobum Petrutium. 1579.